TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ESKİ TÜRKÇEDEKİ BİTKİ VARLIĞININ TARİHÎ VE ÇAĞDAŞ TÜRK DİLLERİYLE KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

Celalettin Bulut BOSTAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ESKİ TÜRKÇEDEKİ BİTKİ VARLIĞININ TARİHÎ VE ÇAĞDAŞ TÜRK DİLLERİYLE KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

Celalettin Bulut BOSTAN

Danışman: **Prof. Dr. Engin ÇETİN**
Jüri Üyesi: **Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK**
Jüri Üyesi: **Doç. Dr. Uğur UZUNKAYA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2025

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Engin ÇETİN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Üye: Doç. Dr. Uğur UZUNKAYA

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
…/…/2025

Prof. Dr. Hüseyin GÜLER
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. …. / …. / 2025

Celalettin Bulut BOSTAN

ÖZET

ESKİ TÜRKÇEDEKİ BİTKİ VARLIĞININ TARİHÎ VE ÇAĞDAŞ TÜRK DİLLERİYLE KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

Celalettin Bulut BOSTAN

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Engin ÇETİN
Ocak 2025, 400 sayfa

Bitkiler insanlık tarihiyle eş zamanlı bir geçmişe sahip olan canlı türüdür. Bu canlı türü üzerine çeşitli disiplinler tarafından çok yönlü çalışmalar yapılmıştır. Yapılmaya da devam etmektedir. Bizim ele aldığımız bu çalışma ise Türk dili alanına dâhildir. Araştırma, sınırlılıkları belirtilen Eski Türkçe eserlerindeki tespit edilen bitki isimlerinin tarihî metinlerdeki kullanımı, anlam ilişkisi, fonetik ve morfolojik değişimi, Türk dilinin tarihî ve çağdaş dönemlerindeki gelişimi konularına dayanmaktadır.

Birinci bölüm olan giriş bölümünde araştımanın amacı, önemi, sınırlılıkları belirtilmiştir. Bunun haricinde biyolojik sınıflandırmaya tabi tutulan bitkilerin tabi olduğu başlıklar hakkında kuramsal bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölüm olan inceleme bölümünde Eski Türkçe eserlerinde tespit edilen bitkiler ile ilgili dilsel açıklamalara yer verilmiştir. Bu dilsel açıklamalardan sonra bitki adlarının tespit edilen bitkilerin tarihî ve çağdaş dönemlerindeki durumuna değinilererk bitki adının geçtiği bağlamlara yer verilmiştir. Üçüncü bölüm olan sonuç bölümünde ise tespit edilen bitki adları çeşitli ölçütlerden sınıflandırmaya tabi tutulmuştur ve genel görünümü vermesi açısından tabloya başvurulmuştur. Eski Türkçenin bitkileri ele alındığında biyolojik olarak sınıflandırıldığında açık tohumlu 6, kapalı tohumlu tek çenekli 46, kapalı tohumlu çift çenekli 223 bitki isimi tespit edilmiştir. Ayrıca biyolojik sınıflandırmaya tabi olmayan 75 tane bitki ismi tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Eski Türkçe, Çağdaş Türk dilleri, Tarihî Türk dilleri, Bitki

ABSTRACT

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PLANT ASSETS IN OLD TURKIC WITH HISTORICAL AND CONTEMPORARY TURKIC LANGUAGES

Celalettin Bulut BOSTAN

Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature Department
Supervisor: Prof. Dr. Engin ÇETİN
January 2025, 400 pages

Plants are a living species with a history that is contemporaneous with human history. Versatile studies have been carried out on this living species by various disciplines. It continues to be done. This study we are dealing with belongs to the field of Turkish language. The research is based on the use of plant names in historical texts, meaning relation, continuity, phonetic and morphologic change, development of Turkish language in historical and contemporary periods.

In the first part, the introduction, the purpose, importance and limitations of the research are stated. Apart from this, theoretical information about the titles of the plants subjected to biological classification is given. In the second part, the review section, linguistic explanations about the plants identified in Old Turkish works are given. After these linguistic explanations, the status of the plant names in the historical and contemporary periods of the identified plants is mentioned and the contexts in which the plant name occurs are given. In the third part, the conclusion section, the plant names are categorized according to various criteria and a table is used to give a general view. When the plants of Old Turkish are analyzed and classified biologically, 6 plant names with open seeds, 46 with closed-seed monocotyledons, and 223 with closed-seed dicotyledons were identified. In addition, 75 plant names that are not subject to biological classification were identified.

Keywords: Old Turkic, Contemporary Turkic languages, Historical Turkic languages, Plant

ÖN SÖZ

Bitkiler, insanlık tarihiyle eş değer bir geçmişe sahip olan her zaman merak konusu olmuş ve üzerine çeşitli bilim dalları, disiplinler tarafından çalışmalar yapılmış bir canlı türüdür. Araştırmamız Eski Türkçede var olan bitki ismimleri üzerinedir. Bu bitki isimlerinin tarihî metinlerdeki kullanımı, anlam ilişkisi, fonetik ve morfolojik değişimi, Türk dilinin tarihî ve çağdaş dönemlerindeki gelişimi vs. konularını ele almak oldukça önemlidir. Araştırma neticesinde elde ettiğimiz veriler ışığında Eski Türkçe dönemi içerisinde tespit edilen bitki isimlerinin sonraki dönemlerdeki durumu, bağlam içerisindeki kullanımı ve eş dizimliliği, sözcüğün Eski Türkçeden sonraki tarihî ve çağdaş Türk dili dönemlerindeki fonetik ve morfolojik değişimi, semantik bakımdan değişimi vs. konuları tespit etmemize yardımcı olacaktır.

Gerek lisans gerek yüksek lisans eğitimimden itibaren çeşitli dil derslerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Muna Yüceol ÖZEZEN'e, Prof. Dr. Yeter TORUN ÖĞRETMEN'e, Doç. Dr. Bekir Tahir TAHİROĞLU'na, Doç. Dr. Nigar OTURAKÇI ORBAY'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman yanımda olan ve desteklerini üzerimden eksik etmeyen değerli hocalarım, ablalarım, Dr. Öğr. Üyesi Melek ÇUBUKCU'ya, Ar. Gör. Dr. Fatoş KARADAĞ TOPRAK'a, Ar. Gör. Esin Al'a teşekkürü borç bilirim.

Akademik bilgi ve birikimini üzerime nakış nakış işleyen, saçtığı ışıkla yolumu aydınlatan, her zaman müteşekkir olduğum kıymetli hocam Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK'e verdiği tüm emeklerden ötürü teşekkür ederim.

Akademik yolculuğa çıktığım ilk andan beri yanımda olup elimden tutan, her zaman desteğini üzerimde hissettiğim, hem akademik açıdan hem de insanî açıdan benim için rol modeli olan, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum saygıdeğer hocam, baba yarım, Prof. Dr. Engin ÇETİN'e verdiği ve vereceği tüm emekler için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Akademik yolculuğa çıktığım andan itibaren maddi manevi desteklerini üzerimden eksik etmeyen tüm aile bireylerime teşekkür ederim.

Tez savunması sırasında değerli görüşlerini belirterek çalışmanın daha iyi bir hale gelmesine katkı sağlayan sayın hocam Doç. Dr. Uğur UZUNKAYA'ya teşekkürlerimi sunarım.

Bitkilerin sınıflandırılması ve teorik bilgileri hususunda desteklerini esirgemeyen çalışmanın başından beri büyük bir özveri ve sabırla destek olan Biyoloji

bölümü Botanik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Burak KOÇAK hocama teşekürü borç bilirim.

Son olarak yüksek lisans eğitimi dönemimde kaybettiğim hayatımın her anında yanımda bulunan, üzerimde sonsuz hakkı bulunan, yeri doldurulmaz merhum anneannem Fahriye SAYIN'ı rahmetle yâd eder ve üzerimdeki emekleri için teşekkür ederim.

Bu çalışma SYL-2022-15487 kayıt numarasıyla Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimince desteklenmiştir.

Celalettin Bulut BOSTAN

ADANA / 2025

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv
ABSTRACT v
ÖN SÖZ vi
KISALTMALAR ve İŞARETLER xxiii
TABLOLAR LİSTESİ xxiv

BÖLÜM I
GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi ve Gerekçesi 1
1.2. Araştırmanın Amacı 2
1.3. Araştırmanın Önemi 3
1.4. Sınırlılıklar 3
1.4.1. Taranan Eserler 4
1.4.1.1. Orhon Türkçesi 4
1.4.1.2. Eski Uygur Türkçesi 4
1.4.1.3. Karahanlı Türkçesi 10
1.4.2. Karşılaştırılma Yapılan Tarihî Türk Dili Eserleri 11
1.4.3. Karşılaştırma Yapılan Çağdaş Türk Dilleri 13
1.5. Varsayımlar 14
1.6. Araştırmada İzlenen Yöntem 14
1.7. Tanımlar ve İlgili Araştırmalar 15
1.7.1. Tohumsuz Bitkiler 22
1.7.1.1. Damarlı Tohumsuz Bitkiler 22
1.7.1.2. Damarsız Tohumsuz Bitkiler 23
1.7.2. Tohumlu Bitkiler 24
1.7.2.1. Damarlı Tohumlu Bitkiler 24
1.7.2.1.1. Kapalı Tohumlu Bitkiler 24
1.7.2.1.1.1. Tek Çenekli Bitkiler 25
1.7.2.1.1.2. Çift Çenekli Bitkiler 25
1.7.2.1.2. Açık Tohumlu Bitkiler 26
1.8. Konuyla İlgili Alanda Yapılan Çalışmalar 27

BÖLÜM II
İNCELEME

2.1. Madde Başı Kabul Edilen Sözcükler ve Alternasyonlu Biçimleri 37
2.2 Tohumlu Bitkiler 43
2.2.1. Açık Tohumlu Bitki İsimleri 43
2.2.1.1. arça "ardıç" (Lat. Juniperus) → krş. artuç 43
2.2.1.2. artız "ardıç" (Lat. Juniperus) → krş. artuç 43
2.2.1.3. artuç "ardıç" (Lat. Juniperus) 44
2.2.1.4. dėv(a)dar "bir ağaç adı, Deodar ağacı" (Lat. Cedrus deodara) 46
2.2.1.5. dimitu "çalı ardıcı; bitkisel bir ilaç" (Lat. Cedrus deodara) 47
2.2.1.6. tıt "çam ağacı, karaçam" (Lat. Pinus) 47
2.2.2. Kapalı Tohumlu Bitki İsimleri 48
2.2.2.1. Tek Çenekli Bitkiler 48
2.2.2.1.1. aḍrık ~ ayrık "ayrık, ayrık otu" (Lat. Agropyrum repens) 48
2.2.2.1.2. arpa "arpa" (Lat. Hordeum vulgare) 50
2.2.2.1.3. aşlık "buğday" (Lat. Triticum sp.) 53
2.2.2.1.4. baaçana "eğirotu; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Acorus calamus) 54
2.2.2.1.5. bugday ~ budgay "buğday" (Lat. Triticum) 55
2.2.2.1.6. çigidem "çiğdem" (Lat. Crocus sativus) 58
2.2.2.1.7. çimgen "çimen, çim" (Lat. lolium) 59
2.2.2.1.8. ekir "eğir, eğir otu; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Acorus calamus) 61
2.2.2.1.9. granti "azakeğeri" (Lat. Acorus calamus) 62
2.2.2.1.10. ḫurmā "hurma" (Lat. Phoenix dactylifera) 62
2.2.2.1.11. indrahasdu "bir orkide tütü; bitkisel bir ilaç" (Lat. Bletilla hyacinthina) → krş. indirahazt 64
2.2.2.1.12. indirahazt "bir orkide tütü; bitkisel bir ilaç" (Lat. Bletilla hyacinthina) 64
2.2.2.1.13. jimba "neem ağacı" (Lat. Azadirachta indica) 65
2.2.2.1.14. kamış "kamış" (Lat. Phragmites australis) 65
2.2.2.1.15. kaşak "halfa" (Lat. Stipa tenacissima) 68
2.2.2.1.16. katal "kadala ağacı, muz ağacı" (Lat. Musa sapientum) 69
2.2.2.1.17. konak "darı, akdarı" (Lat. Panicum miliaceum) 70
2.2.2.1.18. kömürgen ~ köwürgen "soğan, dağ soğanı" (Lat. Allium rotundum) 71
2.2.2.1.19. kubiça "bir bitki adı" (Lat. Costus speciosus) 72

2.2.2.1.20. kuçgundı “soğan” (Lat. Allium cepa) 72
2.2.2.1.21. kuşgun “hayvanların yediği taze kamış” (Lat. Phragmites australis) 73
2.2.2.1.22. kuşti “bir bitki adı” (Lat. Costus speciosus) 73
2.2.2.1.23. kürküm “safran” (Lat. Crocus sativus) 74
2.2.2.1.24. mirau “hurma” (Lat. Phoenix dactylifera) 75
2.2.2.1.25. mukuytu “topalak, kırkboğum; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Cyperus rotundus) 76
2.2.2.1.26. mūz “muz” (Lat. Musa sapientum) 76
2.2.2.1.27. piryaŋu ~ p(i)ryaŋu “bir bitki adı; bir tür darı” (Lat. Panicum italicum) 77
2.2.2.1.28. puga “betel ağacı” (Lat. Areca catechu) 78
2.2.2.1.29. sarmusak ~ samursak “sarımsak” (Lat. Allium sativum) 78
2.2.2.1.30. siŋir “zencefil” (Lat. Zingziber officinale) 80
2.2.2.1.31. sōgan ~ sōgun “soğan” (Lat. Allium cepa) 81
2.2.2.1.32. sudimika “kakule” (Lat. Elettaria cardamomum) 82
2.2.2.1.33. sükşümür “kakule” (Lat. Elettaria cardamomum) 83
2.2.2.1.34. ş(a)davari “kuşkonmaz” (Lat. Asparagus racemosus) 84
2.2.2.1.35. ş(a)ngabir “zencefil; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Zingziber officinale) 84
2.2.2.1.36. tal “hurma ağacı” (Lat. Borassus flabelliformis, Borassus flabellifer) 85
2.2.2.1.37. topulgak “topalak” (Lat. Cyperus rotundus, Cyperus longus) 86
2.2.2.1.38. tutur “pirinç” (Lat. Oryza sativa) → krş. tuturgan 87
2.2.2.1.39. tuturkan “pirinç” (Lat. Oryza sativa) 88
2.2.2.1.40. uskun “soğan” (Lat. Allium cepa) → krş. sōgan ~ sōgun 90
2.2.2.1.41. uşir “vetiver, çim” (Lat. Vetiveria zizanioides, Chrysopogon zizanioides, Andropogon muricatus, Andropogon squarrosus) 90
2.2.2.1.42. uşira “vetiver, çim” (Lat. Vetiveria zizanioides, Chrysopogon zizanioides, Andropogon muricatus, Andropogon squarrosus) → krş. uşir 91
2.2.2.1.43. ügür ~ yügür ~ üyür ~ yür “darı” (Lat. Panicum miliacecum) 91
2.2.2.1.44. virana “bir ot türü” (Lat. Andropogon muricatus) 93
2.2.2.1.45. yigen “hasır otu” (Lat. Typha) 94
2.2.2.1.46. yürgey ~ yürkey “sarmaşık” (Lat. Cynodon panicum) 94
2.2.2.2. Çift Çenekli Bitkiler 95
2.2.2.2.1. abinus “bir ağaç türü, abanoz” (Lat. Diospyros ebenum) 95

2.2.2.2.2. agar “sarısabır, öd ağacı” (Lat. Aquilaria malaccensis, Aquilaria agallocha) → krş. agaru 96
2.2.2.2.3. agaru “sarısabır, öd ağacı” (Lat. Aquilaria malaccensis, Aquilaria agallocha) → krş. agar 97
2.2.2.2.4. ajok “bir ağaç adı” (Lat. Saraca asoca, Jonesia asoka) 97
2.2.2.2.5. ali “bir ağaç adı, Arjuka ağacı” (Lat. Ocimum basilicum) 98
2.2.2.2.6. alma ~ alım(l)a “elma” (Lat. Malus sylvestris) 99
2.2.2.2.7. amartapatr “bir ağaç adı” (Lat. Tinospora cordifolia) 102
2.2.2.2.8. ampar “mango, mango ağacı” (Lat. Mangifera indica) 102
2.2.2.2.9. amra “mango; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Mangifera indica) 103
2.2.2.2.10. amşuy “sarı bir erik” (Lat. Prunus domestica) 104
2.2.2.2.11. ananto “bir bitki adı; bitkisel ilaç” (Lat. Nardostachys jatamansi) 104
2.2.2.2.12. angabuş “hingu; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Ferula asafoetida) 105
2.2.2.2.13. aŋduz “andız, andız otu” (Lat. Inula helenium) 105
2.2.2.2.14. apa başı “bir bitki adı” (Lat. Chorozophora obligua) 107
2.2.2.2.15. arçun “bir ağaç adı, arjuna ağacı” (Lat. Terminalia arjuna) 107
2.2.2.2.16. arırı “bir helile türü, Myrobalan; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Terminalia chebula) 108
2.2.2.2.17. armut “armut” (Lat. Pirus communis) 109
2.2.2.2.18. artun “kişniş; kimyon” (Lat. Coriandrum sativum) 110
2.2.2.2.19. arubat “Hint hurması, demirhindi” (Lat. Tamarindus indica) 111
2.2.2.2.20. arugw(a)d “altın yağmur sinamekisi” (Lat. Cathartocarpus (Cassia) fistula) 112
2.2.2.2.21. aşvant “bir ağaç adı; Bodhi ağacı” (Lat. Ficus religiosa) 112
2.2.2.2.22. awılku “sarıçalı, kadıntuzluğu” (Lat. Berberis sp.) 113
2.2.2.2.23. awya ~ aywa “ayva” (Lat. Cydonia vulgaris) 113
2.2.2.2.24. azgan “yabani çalı; diken, dikenli çalı; yaban gülü” (Lat. Calicotome villosa) 115
2.2.2.2.25. badıyan “anason” (Lat. Illicium verum) 116
2.2.2.2.26. bamuk ~ bāmuk “pamuk” (Lat. Gossypium) 117
2.2.2.2.27. banduka “bir çiçek adı” (Lat. Calosanthes indica, Oroxylum indicum) 118
2.2.2.2.28. basar “dağ sarımsağı” (Lat. Allium longicuspis) 119
2.2.2.2.29. bibli “dârıfülhül, bir tür baharat” (Lat. Piper longum) 119

2.2.2.2.30. bimba “kırmızı renkli meyve” (Lat. Momordica monadelpha) 120
2.2.2.2.31. bitrik “fıstık” (Lat. Pistacia vera) 120
2.2.2.2.32. bitmül “biber” (Lat. Piper longum) 121
2.2.2.2.33. boy “bir bitki adı, çemen otu” (Lat. Trigonella foenum graecum) 122
2.2.2.2.34. buda “meyan, meyan kökü” (Lat. Glycyrrhiza glabra) 123
2.2.2.2.35. bujın “zehirli bir ot” (Lat. Helleborus sp.) 123
2.2.2.2.36. burçak “börülce; bezelye, fasulye” (Lat. Vigna sinensis) 124
2.2.2.2.37. buturgak “pıtrak” (Lat. Xanthium spinosum) 127
2.2.2.2.38. büken “Hint kavunu, karpuz” (Lat. Citrullus lanatus) 128
2.2.2.2.39. büsteli ~ büstüli “kara pazı, koyun sarmaşığı” (Lat. Atriplex hortensis) 128
2.2.2.2.40. bütüge “patlıcan” (Lat. Solanum melongena) 129
2.2.2.2.41. çahşu “bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Lycium afrum) 129
2.2.2.2.42. ç(a)mlu “jambol” (Lat. Eugenia jambolana) 130
2.2.2.2.43. çagmur ~ çamgur “şalgam, turp” (Lat. Brassica rapa) 130
2.2.2.2.44. çambu “jambol, java eriği; bir tür elma” (Lat. Eugenia cumini, Eugenia jambolana) 131
2.2.2.2.45. çamuka “bir bitki adı” (Lat. Conioselinum univittatum) 132
2.2.2.2.46. çandaru “sandal ağacı” (Lat. Santalum album) 132
2.2.2.2.47. çapak ~ çampak “bir çiçek adı, bir manolya türü” (Lat. Magnolia champaka) 133
2.2.2.2.48. çarun “çınar ağacı” (Lat. Platanus orientalis) 133
2.2.2.2.49. çeŋlik “sarmaşık otu” (Lat. Hedera helix) 134
2.2.2.2.50. çımıçamı “bir bitki adı; bitkisel bir ilaç” (Lat. Prosopis spicigera) 134
2.2.2.2.51. çıntan “sandal, sandal ağacı” (Lat. Santalum album) 135
2.2.2.2.52. çira “Hint karaağacı” (Lat. Holoptelea integrifolia) 137
2.2.2.2.53. çiyju “katapla ağacı” (Lat. Catalpa bungei, Catalpa kampferi)” 138
2.2.2.2.54. çupag(a)n ~ çıbıkan “hünnap, çiğde” (Lat. Zizyphus vulgaris) 138
2.2.2.2.55. çüçünek “Ebucehil karpuzu, kavun” (Lat. Citrullus colocynthis) 139
2.2.2.2.56. çünük “çınar ağacı” (Lat. Platanus orientalis) → krş. şünük 139
2.2.2.2.57. dana ~ tana “kişniş” (Lat. Coriandrum sativum, Nigella sativa) 140
2.2.2.2.58. dava “ılgın ağacının meyvesi” (Lat. Tamarix sp.) 142

2.2.2.2.59. dünüşge “tere” (Lat. Lepidium sp.) 142
2.2.2.2.60. ençir ~ incīr “incir” (Lat. Ficus carica) 143
2.2.2.2.61. erguvān “erguvan” (Lat. Cercis siliquastrum) 144
2.2.2.2.62. ezragunçuvut ~ zargunçmud “bir reyhan türü, fesleğen” (Lat. Ocimum basilicum) 145
2.2.2.2.63. gaugor(o)nç “bir bitki adı; bitkisel bir ilaç” (Lat. Tinospora cordifolia) 146
2.2.2.2.64. geşür “havuç” (Lat. Pastinaca sativa; Daucus carota) 147
2.2.2.2.65. gizri “havuç” (Lat. Pastinaca sativa; Daucus carota) 148
2.2.2.2.66. guruç ~ g(u)ruç “bir tür bitki” (Lat. Tinospora cordifolia) 148
2.2.2.2.67. gül “gül” (Lat. Rosa) 148
2.2.2.2.68. ḫıyār “hıyar, salatalık” (Lat. Cucumis sativus) 150
2.2.2.2.69. hoitse “akasya, akasya ağacı” (Lat. Sophora japonica) 151
2.2.2.2.70. ışgun “bir tür ot” (Lat. Rheum ribes) 151
2.2.2.2.71. ıt burnı “kuşburnu, itburnu” (Lat. Lycium chinense) 152
2.2.2.2.72. ildrük ~ ilrük “yüzerlik” (Lat. Peganum harmala) 153
2.2.2.2.73. imiti “bir ağaç adı; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Phyllanthus emblica; Emblica officinalis) 154
2.2.2.2.74. irimp(a)t ~ nirimp(a)t “mavi nilüfer çiçeği” (Lat. Nymphaea cyanea) 154
2.2.2.2.75. jim “bir bitki adı” (Lat. Ocimum gratissimum) 155
2.2.2.2.76. k(a)pra “bir bitki adı; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Trianthema obcordata) 155
2.2.2.2.77. k(a)ranç “Hint kayın ağacı” (Lat. Pongamia pinnata) 156
2.2.2.2.78. k(a)t(a)p(a)l “nirmali” (Lat. Strychnos potatorum) 156
2.2.2.2.79. k(a)tpa(l) “bir bitki adı” (Lat. Myrica esculenta) 157
2.2.2.2.80. kabak “kabak” (Cucurbita) 157
2.2.2.2.81. kaḍıŋ ~ kaḍın ~ kayıŋ “kayın, kayın ağacı” (Lat. Fagus orientalis) 159
2.2.2.2.82. kadırgan “akasya benzeri bir ağaç” (Lat. Azadirachta indica) 161
2.2.2.2.83. kadız “tarçın, tarçın kabuğu” (Lat. Cinnamomum zeylanicum) 162
2.2.2.2.84. kagun “kavun” (Lat. Cucumis melo) 162
2.2.2.2.85. kaitsė “hardal” (Lat. Sinapis alba; Brassica juncea) 164
2.2.2.2.86. kamatsun “Hint sümbülü” (Lat. Nardostachys grandiflora) 165
2.2.2.2.87. kamgak “dikenli çöven, kuzu sarmaşığı” (Lat. Salsola collina) 165

2.2.2.2.88. kantikar ~ kantakari “kantikar” (Lat. Solanum virginianum) 167
2.2.2.2.89. kapir ~ karpur “kâfur, kâfur ağacı” (Lat. Cinnamomum camphora) 167
2.2.2.2.90. karakan “bir tür ağaç” (Caragana sp.) 168
2.2.2.2.91. karamuk “karamuk” (Lat. Agrostemma githago) 169
2.2.2.2.92. karanfil “karanfil” (Lat. Caryophyllus aromaticus) 170
2.2.2.2.93. kekre “bir tür ot” (Lat. Acroptilon repens) 171
2.2.2.2.94. keküş “çöpleme; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Helleborus) 172
2.2.2.2.95. kentir ~ k(e)ntir “kenevir” (Lat. Canabbis sativa) 172
2.2.2.2.96. kepez “pamuk” (Lat. Gossypium) 174
2.2.2.2.97. kewrik “çakırdiken” (Lat. Arctium tomentosum) 175
2.2.2.2.98. kıçı “hardal” (Lat. Brassica nigra) 176
2.2.2.2.99. kısırın “bir bitki adı” (Lat. Stellera alberti) 176
2.2.2.2.100. kiŋşu “bir ağaç adı” (Lat. Butea frondosa) 177
2.2.2.2.101. koru “diken, demir dikeni” (Lat. Tribulus terrestris) 177
2.2.2.2.102. kujèşay “nilüfer, su zambağı” (Lat. Pterospermum acerifolium) 178
2.2.2.2.103. kum(u)t “beyaz nilüfer” (Lat. Nymphaea esculenta) 179
2.2.2.2.104. kumlak “sarmaşık, tarla sarmaşığı” (Lat. Convolvulus arvensis) 180
2.2.2.2.105. kunt “bir yasemin türü” (Lat. Jasminum multiflorum) 181
2.2.2.2.106. kusık “fındık” (Corylus avellana) 181
2.2.2.2.107. kusumba “safran çiçeği, aspir” (Lat. Carthamus tinctorius) 181
2.2.2.2.108. kuşgun ~ uşgun “Bektaşi üzümü” (Lat. Ribes grousularia) 182
2.2.2.2.109. küç “susam” (Lat. Sesamum indicum) → krş. künçit 182
2.2.2.2.110. künçi “Hint miyanı” (Lat. Abrus precatorius) 183
2.2.2.2.111. künçit “susam, küncü” (Lat. Sesamum indicum) 183
2.2.2.2.112. kürt “kayın ağacı” (Lat. Grewia populifolia) 186
2.2.2.2.113. limken “sarı erik” (Lat. Malus asiatica) 186
2.2.2.2.114. liv(a)ng “karanfil, karanfil ağacı” (Lat. Caryophyllus aromaticus) 187
2.2.2.2.115. lodur “bir ağaç adı” (Lat. Symplocos racemosa) 188
2.2.2.2.116. mana “Hint miyanı” (Lat. Abrus precatorius) 188
2.2.2.2.117. mandar “sarmaşık” (Lat. Hedera helix) 189

2.2.2.2.118. mandarak ~ mandarik “mercan ağacı” (Lat. Erythrina indica) 189
2.2.2.2.119. maraz “çivit otu” (Lat. İndigofera) 190
2.2.2.2.120. matulunk ~ matuluŋ “limon” (Lat. Citrus medicus) 191
2.2.2.2.121. munga “maş fasulyesi” (Lat. Phaseolus mungo) 191
2.2.2.2.122. murç ~ mırç ~ mirç “biber, kara biber” (Lat. Piper nigrum) 192
2.2.2.2.123. murut “armut” (Lat. Limonia acidissima; Feronia elephantum) → krş. armut 194
2.2.2.2.124. nagakesara “Nageshvar çiçeği” (Lat. Mesua ferrea) 195
2.2.2.2.125. nagapuşup “Nageshvar çiçeği, ejderha çiçeği” (Lat. Mesua ferrea, Mesua Roxburghii) 195
2.2.2.2.126. nār “nar” (Lat. Punica granatum) 196
2.2.2.2.127. nigrot “incir, incir ağacı” (Lat. Ficus indica) 198
2.2.2.2.128. nilapuşup “mavi çiçekli bir ağaç” (Lat. Clitoria ternatea) ... 199
2.2.2.2.129. nilotpal ~ nilutpal “mavi su zambağı” (Lat. Nymphaea nouchali, Nymphaea cyanea) 199
2.2.2.2.130. nukut “nohut” (Lat. Cicer arietinum) 200
2.2.2.2.131. ölige “ökse otu” (Lat. Viscum album) 201
2.2.2.2.132. p(a)tol “bir tür salatalık” (Lat. Trichosanthes dioeca) 201
2.2.2.2.133. p(i)y(a)l “bir bitki adı” (Lat. Buchanania latifolia) 202
2.2.2.2.134. padma “nilüfer” (Lat. Nelumbo nucifera, Nelumbium speciosum) → krş. padum 202
2.2.2.2.135. padum “nilüfer” (Lat. Nelumbo nucifera, Nelumbium speciosum) 203
2.2.2.2.136. patal “bir ağaç adı” (Lat. Stercospermum suaveolens; Bignonia suaveolens) 204
2.2.2.2.137. pitpadi ~ p(i)tp(a)di “biber” (Lat. Piper longum) 205
2.2.2.2.138. püşker “mavi nilüfer çiçeği” (Lat. Nelumbium Speciosum; Nymphaea Nelumbo) 206
2.2.2.2.139. sagbıç “günnük, sığla ağacı” (Lat. Boswellia serrata) 206
2.2.2.2.140. sarkıç “acı marul; yabani hindiba” (Lat. Lactuca virosa; Cichorium intybus) 207
2.2.2.2.141. sıbat ~ sibüt “kişniş” (Coriandrun sativum) 207
2.2.2.2.142. sīgun otı “adam otu” (Lat. Mandragora officinarum) 208
2.2.2.2.143. sınçgan “cadı dikeni” (Lat. Lycium europaeum) 208
2.2.2.2.144. sinsim “susam” (Lat. Sesamum indicum) 209
2.2.2.2.145. sirizavu “beyaz hardal” (Lat. Sinapis glauca) 210
2.2.2.2.146. snuk “sehund; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Euphorbia neriifolia) 210

2.2.2.2.147. sögüt “söğüt, söğüt ağacı” (Lat. Salix) 211
2.2.2.2.148. sunu “kişniş tohumu, çörek otu” (Lat. Nigella sativa) 216
2.2.2.2.149. supuşup “bir çiçek adı, karanfil çiçeği” (Lat. Pterospermum Suberifolium) 216
2.2.2.2.150. süksük “bir tür ağaç, ılgın” (Lat. Haloxylon ammodendron) 217
2.2.2.2.151. süt ötrüm “sütleğen” (Lat. Euphorbia) 218
2.2.2.2.152. ş(a)baralotr “bir tür ağaç” (Lat. Symplocos racemosa) 218
2.2.2.2.153. ş(a)laka “olibanum” (Lat. Boswellia thurifera) 219
2.2.2.2.154. şal ~ şala “bir ağaç türü” (Lat. Shorea robusta) 219
2.2.2.2.155. şalmali “cehennemdeki bir ağacın adı; ipek pamuğu ağacı” (Lat. Bombax heptaphyllum, Salmalia malabarica) 221
2.2.2.2.156. şamuşa “çemen otu” (Lat. Trigonella foenum) 221
2.2.2.2.157. şarip “saparna” (Lat. Hemidesmus indicus) 222
2.2.2.2.158. şaw “bir tür bitki” (Lat. Salsola kali) 222
2.2.2.2.159. şayu “yabani gül; bitkisel bir ilaç” (Lat. Prosopis spicigera; Coniselinum univittatum) 223
2.2.2.2.160. şekirtük “fıstık” (Lat. Pistacia vera) 223
2.2.2.2.161. şirija “bir yosun türü; dereotu” (Lat. Anethum graveolens) 224
2.2.2.2.162. şiriş “bir ağaç türü, akasya” (Lat. Acacia sirissa, Albizia lebbeck) → krş. şirişa 224
2.2.2.2.163. şirişa “bir ağaç türü, akasya” (Lat. Acacia sirissa, Albizia lebbeck) 224
2.2.2.2.164. şişup “Sissoo ağacı” (Lat. Dalberghia sissoo) 225
2.2.2.2.165. şudi “karabiber” (Lat. Piper nigrum) 225
2.2.2.2.166. şuglu “tilki üzümü, böğürtlen” (Lat. Solanum nigrum) 226
2.2.2.2.167. şünük “çınar ağacı” (Lat. Platanus orientalis) → krş. çünük 226
2.2.2.2.168. tabılku ~ tawılku “erguvani sögüt” (Lat. Salix purpurea) ... 227
2.2.2.2.169. taliz “Hint eriği” (Lat. Flacourtia jangomas) 228
2.2.2.2.170. tarıg “tahıl, buğday; akdarı; tohum” (Lat. Triticum; Panicum sp.) 228
2.2.2.2.171. tarmaz “şenhıyar, Ebucehil karpuzu” (Lat. Citrullus colocynthis) 232
2.2.2.2.172. tawılguç “erguvani sögüt” (Lat. Salix purpurea) → krş. tawılku 233
2.2.2.2.173. tinbar “bir ağaç adı” (Lat. Diospyros embryopteris) 233
2.2.2.2.174. tograk “kavak, kavak ağacı” (Lat. Populus balsamifera; Populus euphratica) 234

2.2.2.2.175. triman “Hint centiyanı” (Lat. Gentiana kurroo) 235
2.2.2.2.176. tsip “bir ağaç adı, bir tür meşe” (Lat. Quercus aliena) 235
2.2.2.2.177. tugara “fesleğen, reyhan” (Lat. Tabernaemontana coronaria) 235
2.2.2.2.178. tur(a)lim “aguldikeni” (Lat. Alhagi sparsifolia) 236
2.2.2.2.179. turma “turp” (Lat. Raphanus Sativus) 237
2.2.2.2.180. tutça “tarçın” (Lat. Cinnamomum cassia) 238
2.2.2.2.181. tüşgün “geven”(Lat. Astragalus) 239
2.2.2.2.182. tüşürgün “zamk agacı, geven” (Lat. Astragalus tragacanha) → krş. tüşgün 239
2.2.2.2.183. udumbar “bir çiçek adı” (Lat. Ficus glomerata) 239
2.2.2.2.184. uglı “yaban havucu” (Lat. Pastinaca sativa) 240
2.2.2.2.185. ulyan “yaban pelini” (Lat. Artemisia) 241
2.2.2.2.186. upodi “mavi su zambağı” (Lat. Nymphaea cyanea, Nymphaea stellata) 241
2.2.2.2.187. utpal “mavi nilüfer çiçeği” (Lat. Nymphaea caerulea) 242
2.2.2.2.188. ügürgen ~ üyürken “bir bitki adı” (Lat. Agriophyllum arenarium) 243
2.2.2.2.189. üjme “dut” (Lat. Morus alba) 244
2.2.2.2.190. üzüm “üzüm” (Vitis vinifera) 244
2.2.2.2.191. vada “banyan, bir incir ağacı” (Lat. Ficus indica) 247
2.2.2.2.192. virirė “bir helile türü, Myrobalan; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Terminalia bellirica) 248
2.2.2.2.193. vraŋ “bir bitkinin adı” (Lat. Embelia ribes) 248
2.2.2.2.194. vsada “awojan” (Lat. Trachyspermum copticum) 249
2.2.2.2.195. yabçan ~ yawşan “yavşan, yavşan otu” (Lat. Artemisia) 249
2.2.2.2.196. yagak “ceviz” (Lat. Juglans regia) 251
2.2.2.2.197. yandak “yandık, yandık bitkisi” (Lat. Alhagi maurorum) 252
2.2.2.2.198. yapuşgak “dikenli bir bitki” (Lat. Corylus avellana) 252
2.2.2.2.199. yarpuz “bit tür ot” (Lat. Mentha pulegium) 253
2.2.2.2.200. yasmuk “mercimek” (Lat. Lens culinaris) 254
2.2.2.2.201. yawa ~ yava “yabani soğan” (Lat. Cynomorium coccineum) 255
2.2.2.2.202. yazak “aguldikeni; otlak” (Lat. Alhagi sp.) 256
2.2.2.2.203. yıḍıg ot “üzerlik otu” (Lat. Peganum Harmala) 256
2.2.2.2.204. yılgun “ılgın” (Tamarix) 257
2.2.2.2.205. yibuni “kimyon” (Lat. Trachyspermum copticum) 258
2.2.2.2.206. yigde ~ yigte “iğde, hünnap, çiğde” (Lat. Elaeagnus angustifolia) 258

2.2.2.2.207. yiksek “bir bitki adı” (Lat. Aconitum ferox) 259
2.2.2.2.208. yitim “keten, keten tohumu” (Lat. Linum usitatissimum) ... 260
2.2.2.2.209. yiz “kara pelin” (Lat. Artemisia abrotanum) 261
2.2.2.2.210. yorınçga ~ yorınça ~ yonça “yonca” (Lat. Trifolium) 261
2.2.2.2.211. yörgenç “sarmaşık” (Lat. Hedera helix) 263
2.2.2.2.212. yuldurgan ~ yuldurga “kenger, deve dikeni” (Lat. Cynara cardunculus) 263
2.2.2.2.213. yumuşga “akdiken, alıç” (Lat. Crataegus monogyna) 264
2.2.2.2.214. yunguk “çöven, sabun otu” (Lat. Saponaria officinalis) 264
2.2.2.2.215. yuŋ “pamuk” (Lat. Gossypium) 265
2.2.2.2.216. yüzerlik ~ üzerlik “üzerlik, üzerlik otu” (Lat. Peganum harmala) 267
2.2.2.2.217. zakkūm “zakkum” (Lat. Nerium oleander) 268
2.2.2.2.218. zaparka “kokulu yonca; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Trigonella corniculata) 269
2.2.2.2.219. zaranza “aspur, yalancı safran” (Lat. Carthamus tinctorius) 269
2.2.2.2.220. zargunz “fesleğen” (Lat. Ocimum basilicum) 270
2.2.2.2.221. zencebīl “zencefil” (Lat. Zingiber officinale) 270
2.2.2.2.222. zeyd ~ zeyt ~ zeytūn ~ zeytün “zeytin” (Lat. Olea europaea) 271
2.2.2.2.223. zira “kimyon” (Lat. Carum heterophyllum, Bunium persicum) 272
2.3. Latincesi Tespit Edilemeyen Bitki İsimleri 273
2.3.1. Ağaç İsimleri 273
2.3.1.1. bulguna ~ malguna “bir tür ağaç” 273
2.3.1.2. çeye “bir tür ağaç” 274
2.3.1.3. gosar “sandal ağacı” 274
2.3.1.4. isiz “bir ağaç adı; bitkisel kökenli bir ilaç” 275
2.3.1.5. m(a)hamandarik “mercan ağacı” 275
2.3.1.6. mahabodi “Buda’nın altında aydınlandığı ağacın adı” 276
2.3.1.7. pundarik “bir ağaç adı” 277
2.3.1.8. pariçatr “cennet ağacı” 278
2.3.1.9. süzgün “bir tür dağ ağacı” 279
2.3.1.10. tersgü “çam ağacı, karaçam” 279
2.3.1.11. urga “büyük bir ağaç” 280
2.3.1.12. yuda “bir tür ağaç” 280
2.3.2. Meyve İsimleri 280
2.3.2.1. çeniştürük “bir ağacın meyvesi” 280

2.3.2.2. çüşüm “dut” 281
2.3.2.3. sengeç ~ seŋgeç “bir tür elma” 281
2.3.2.4. sidr ~ sidre “Arabistan kirazı” 281
2.3.2.5. sut “nektar” 282
2.3.2.6. yimşen “bir meyve adı” 283
2.2.3. Sebze İsimleri 284
2.3.3.1. basal “soğan” 284
2.3.3.2. kundu “bir tür bezelye, fasulye” 284
2.3.3.3. sadun ~ satun “sarımsak” 285
2.3.3.4. üskebeç “kuru üzüm” 285
2.3.3.5. vişal “salatalık” 286
2.3.3.6. yımırtga “bir tür sebze” 286
2.3.4. Çiçek İsimleri 286
2.3.4.1. kakula “kakule” 286
2.3.4.2. karpi “kaliks çiçeği” 287
2.3.4.3. kulum “bir çiçek adı” 287
2.3.4.4. kusalıŋ “kakule” 288
2.3.4.5. süküçe “karanfil” 288
2.3.5. Ot İsimleri 289
2.3.5.1. agat “bitkisel kökenli bir ilaç, ot” 289
2.3.5.2. arvuud “bitksel kökenli bir ilaç” 290
2.3.5.3. büzünç “bitkisel kökenli bir ilaç” 291
2.3.5.4. çikin “bir tür ot” 291
2.3.5.5. çinagantik “bir bitki adı; bitkisel kökenli bir ilaç” 291
2.3.5.6. çüşek “ot, otlak” 292
2.3.5.7. ėken “bir tür bozkır otu” 292
2.3.5.8. iŋliç “dağ otu” 293
2.3.5.9. kakoti “bitkisel kökenli bir ilaç” 293
2.3.5.10. karba “bitkisel kökenli bir ilaç” 293
2.3.5.11. kelep “bir tür ot” 294
2.3.5.12. kenpe “bir tür ot” 294
2.3.5.13. ordutal ~ ardutal “hamam otu” 295
2.3.5.14. sikliksi “bitkisel kökenli ilaç” 295
2.3.5.15. uskada “bitkisel kökenli bir ilaç” 296
2.3.5.16. uşpat ~ uşp(a)t “bitkisel kökenli bir ilaç” 296
2.3.5.17. v(i)rgersün “bitkisel kökenli bir ilaç” 297
2.3.5.18. viroçanu “şeker kamışı; bitkisel kökenli bir ilaç” 298

2.3.6. Tahıl İsimleri 298
2.3.6.1. arpagan “arpaya benzer bir bitki” 298
2.3.6.2. tüki “darı” 299
2.3.7. Bitkiyi İfade Eden Genel Kavramlar 300
2.3.7.1. āvan “ağaç” 300
2.3.7.2. çeçek “çiçek” 301
2.3.7.3. erük “kayısı, şeftali, erik vs. meyvelerin genel ismi” 305
2.3.7.4. hua “çiçek” 307
2.3.7.5. ı “bitki, ekin; tahıl; ağaç” 311
2.3.7.6. ıgaç ~ yıgaç ~ agaç “ağaç” 313
2.3.7.7. kat “dikenli ağaçların meyvesi” 318
2.3.7.8. kavla “sebze” 319
2.3.7.9. lėnhua “çiçek” 320
2.3.7.10. mive “meyve” 323
2.3.7.11. ot “ot; ilaç” 324
2.3.7.12. tüş “meyve” 330
2.3.7.13. yėmiş “yemiş, meyve” 332
2.3.8. Belirsiz Bitki İsimleri 335
2.3.8.1. aluçın “bir biki adı” 335
2.3.8.2. atgak “sarı çiçekli bir bitki” 335
2.3.8.3. kargak tarmakı “bir tür bitki” 335
2.3.8.4. sargan “bir bitki adı” 336
2.3.8.5. sulanı “bir bitki adı” 337
2.3.8.6. şüŋle “bir tür bitki” 337
2.3.8.7. turmık “bir bitki adı” 338
2.3.8.8. zrgunç “bir bitki adı” 338
2.3.9. Diğer Bitki İsimleri 338
2.3.9.1. amrasti “mango meyvesinin çekirdeği” 338
2.3.9.2. çigit “pamuk çekirdeği” 339
2.3.9.3. ispendān “hardal, hardal tanesi” 340
2.3.9.4. sımış “kabuklu çerez” 340
2.3.9.5. sorkıç “sarıçalı” 341
2.3.9.6. tiken “diken” 342

BÖLÜM III
SONUÇ

3.1. Sonuç.....345

KAYNAKÇA.....372
ÖZGEÇMİŞ.....400

KISALTMALAR ve İŞARETLER

Akt.	aktaran
BK Yaz.	Bilge Kağan Yazıtı
Bkz.	bakınız
Çev.	çeviren
Çin.	Çince
DS	Derleme Sözlüğü
ETü.	Eski Türkçe
Fars.	Farsça
G.	Giles
HotanSak.	Hotan Sakacası
Krş.	karşılaştırınız
KT Yaz.	Kül Tėgin Yazıtı
Lat.	Latince
Mo.	Moğolca
OFars.	Orta Farsça
OHint.	Orta Hintçe
Part.	partça
s.	sayfa
Skr.	Sanskrtiçe
Toh. A	Toharca A Lehçesi
Toh. B	Toharca B Lehçesi
TTü.	Türkiye Türkçesi
Tun. Yaz.	Tunyukuk Yazıtı
vs.	vesaire
Yay. Haz.	yayıma hazırlayan
YFars.	Yeni Farsça
Yun.	Yunanca
/	Bir biçim birimin farklı sesçil biçimlerini ayırmada kullanılır.
~	sözcük değişke gösterir.
<	Bir biçimin başka bir biçimden gelişini gösterir.
>	Bir biçimden başka bir biçime gidişi gösterir.
†	Eski veya hatalı okuma biçimini bildirir.

+	Sözcüğün var olduğunu belirtir.
-	Sözcüğün yok olduğunu belirtir.

NOT: Taranan eserlerin kısaltmaları “Taranan Eserler” başlığı altında verildiği için burada tekrardan verilmemiştir.

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Bitkilerin Sınıflandırılması.....22
Tablo 2. Tespit Edilen Sözcüklerin Genel Görünümü.....351

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi ve Gerekçesi

Söz varlığı, bir bireyin kullandığı sözcüklerin tümü, bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan sözcükler toplamı, bir dildeki sözlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Ulusların kültürel özelliklerini bir ayna gibi yansıtan söz varlığı, bir dilin tarihine de ışık tutmaktadır. Toplumlar; düşünüşlerini, maddi ve manevi tüm değerlerini ifade ettikleri dili millileştirerek oluşturduklarından; dilin ulusal niteliğini gösteren söz varlığını kendilerince şekillendirirler. Uzun yıllar süren bu şekillenme sürecinin sonucunda günümüze gelen dilsel verilerin anlam, ses ve biçim özelliklerinin tarihsel süreç içerisinde nasıl değişikliklere uğradıklarını ve hangi yabancı dillerle etkileşime girdiklerini söz varlığı incelemeleri ile görebiliriz. Bu bakımlardan söz varlığı konusu oldukça önemlidir.

Bitkilerin insan yaşamındaki vazgeçilmezliğinden dolayı her dildeki bitki adlarıyla ilgili terminolojiyi de zengin bir alan durumuna getirmektedir. Bitkilerin adlandırması, toplumların dünyayı algılayış biçimi hakkında fikir verdiği gibi, toplumlar arası kültürel ilişkilere de önemli ölçüde ışık tutmaktadır. Türk dilinin en eski verilerini içeren Eski Türkçe döneminde yerli ve yabancı birçok bitki ismi görülmektedir. Farklı coğrafyalarda ve farklı yüzyıllarda görülen bu bitki isimleri araştırmacılar tarafından çeşitli konularda ele alınmıştır.

Eski Türkçenin ilk dönemi olan Orhon Türkçesindeki bitki adlarına baktığımızda Uygur dönemine göre sayıca az olduğu görülmektedir. Uygur Türkçesi metinlerinde ise bitki adları oldukça fazladır. Bu dönemdeki bitki adlarının çokluğunun nedenleri; Türklerin bitkilerle tedaviyi ve uygulamaları önemseyen Çin ve Hint tıbbını içeren Budizm'i kabul etmesi, Uygur Türkçesi döneminde metinlerin daha hacimli olması, Soğdca, Sanskritçe, Toharca ve Çince ile etkileşimin olmasının yanı sıra Ötüken Uygur devletinin yıkılışından sonra farklı coğrafyalara dağılan Uygur halkının gittiği coğrafyalardaki farklı bitkilerin varlığı bu duruma neden olarak düşünülebilir. Karahanlı Türkçesi dönemine bakıldığında *Kutadgu Bilig*, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, *Atabetü'l-Hakâyık* ve *Kur'an Tercümeleri*'nde de bitki adlarına rastlanılmaktadır. Özellikle *Dîvânu Lugât't-Türk* sözlük olması nedeniyle içerisinde çok sayıda bitki adına rastlanılmaktadır.

Eski Türkçe dönemindeki bitki adlarının tespiti ve incelenmesi yukarıda da söz edildiği gibi birçok açıdan önemlidir. Buradan hareketle yüksek lisans tez çalışması olarak hazırlanan bu çalışmada Eski Türkçenin Orhon, Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinde geçen bitki adları tespit ederek bunları köken bilgisi ve anlam bilgisi bakımlarından incelemeyi, Türkçenin daha sonraki dönemlerinde bu bitki adlarının varlığının ve anlam içeriğinin karşılaştırılması gerekmektedir. Eski Türkçenin telif ve tercüme çoğu eseri bulunmaktadır. Özellikle Uygur dönemi eserlerinin büyük çoğunluğu ve Karahanlı Türkçesi Kur'an Tercümelerinin çeviri metin olması bakımından ve de yukarıda da belirtildiği gibi dil ilişkilerinin yoğun olması bakımından tespit edilen bitki adları göz önüne alındığında zaman zaman sözcüklerin Çince, Sanskritçe, Soğdca, Arapça ve Farsça olan kaynak veya aracı dillerdeki durumlarına bakılmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Bir diğer konu ise sözcüklerin köken bilgisel açıdan değerlendirilmesiyle ilgilidir. Eski Türkçe dönemi içerisinde bitki adları kimi araştırmacılar tarafından ele alınmıştır; ancak sözcüklerin tamamını içeren köken bilgisi çalışması yapılmamıştır, sözcüklerin zaman içerisindeki tarihsel gelişimi izlenmemiştir. Çalışmamızda, tespit edilen sözcüklerle ilgili ayrıntılı bir köken bilgisi çalışması yapılarak konuyla ilgili farklı görüşler sıralanmaktadır. Tespit edilen sözcüklerin bağlam içerisindeki görünümü ve eşdizimli kullanımları ortaya konulmaktadır. Araştırmanın sonucunda tespit edilen sözcükler tarihî ve çağdaş Türk dillerindeki durumlarıyla karşılaştırılmaktadır. Eski Türkçe içerisinde yerli yabancı birçok bitki adı vardır. Bu bitkilerin günümüzde karşılığının olup olamaması, anlamının ne derece anlam değişimine, daralmaya, genişlemeye, uğrayıp uğramadığı da çalışmanın diğer bir konusudur.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı belirtildiği gibi, Eski Türkçede tespit edilen bitki adlarının bağlam içerisinde değerlendirilmesi, köken bilgisi çalışmalarının yapılması, Türkçenin daha sonraki tarihî ve çağdaş Türk dilleriyle karşılaştırılması ve ortaya çıkan verilerinin değerlendirilmesiyle ilgilidir. Sözcüklerin zaman içerisinde kaybettiği anlamlar, fonetik değişimler, bir arada kullanıldığı sözcüklerin sıklığı, anlam kaymaları vs. nedenlerin tespiti çalışmamızın ulaşılmak istenen noktasıdır. Çalışmanın bir diğer amacı ise konumuzla ilgili şimdiye kadar yapılmış çalışmaları gözden geçirmek ve

erişebildiğimiz kaynaklarla beraber bütüncül, güncel bir değerlendirmeyi ortaya koymaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Eski Türkçe döneminde var olan bitki adları büyük önem taşımaktadır. Bu zamana kadar yapılan çalışmalara baktığımızda Eski Türkçede bitki varlığı açık bir şekilde ortaya konulamamıştır ve yapılan çalışmalar kimi nedenlerden dolayı yetersiz kalmıştır. Yaptığımız bu çalışmanın sonunda elde ettiğimiz bulgular, Eski Türkçede bitki anlamını karşılayan sözcüklerin anlam ve kullanım özelliklerini, sözcüklerin tarih içerisinde yaşadığı ses, şekil ve anlam bilgisi değişimleri tüm verileriyle sunması bakımından önemlidir. Çalışmada ele alınan eserlerin dönemlere göre hangi coğrafyada yazıldığı, adı geçen bitkinin Türkçeye nasıl geçtiği de diğer önemli bir husustur. Bitki anlamındaki sözcüklerin köken bilgisel olarak incelemek, günümüz Türk dillerindeki durumunu gözlemlemek, konuya yapılacak olan benzer nitelikteki çalışmalarda başvurulacak temel kaynaklardan biri olması da oldukça önem arz etmektedir. Böylelikle bu çalışma, Eski Türkçe bitki anlamını karşılayan sözcükler kapsamındaki farklı görüşleri bütüncül olarak bir araya getirerek bundan sonraki çalışmalara kaynak niteliğinde olma amacındadır.

1.4. Sınırlılıklar

Eski Türkçe içerisinde bitki anlamını karşılayan sözcükler; Orhon, Uygur, Karahanlı Türkçesi metinlerinde ele alınmıştır. Bu ele alınan, taranan bu metinler *Taranan Eserler* başlığı altında zikredilen eserlerden ibarettir. Sözcüklere köken bilgisel açıdan başvuruda bulunulan kaynaklar çoğunlukla DTS, VEWT, EDPT, OTWF, TMEN I-IV, UW, EUES, Titze'nin TETTL'si, Gülensoy'un *Köken Bilgisi Sözlüğü*, *Nişanyan Sözlük* ve Eren'in ETDES'idir. Bununla birlikte sözcüklerin kaynak dillerindeki durumlarına bakıldığından dolayı kimi çalışmalara da başvurulmuştur. Ayrıca sözcüklerle ilgili araştırmacılar tarafından yapılan çeşitli makaleler ve çalışmalardan da yararlanılmıştır. Tespit edilen sözcüklerin Eski Türkçe dışındaki tarihî metinlerdeki durumu ise *Karşılaştırılma Yapılan Tarihî Türk Dili Eserleri* bölümünde adı geçen eserlerdir. Sözcüklerin bu eserlerdeki tespiti ise Suat Ünlü'nün *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, *Harezm-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*; Recep Toparlı'nın ise *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*'nden yararlanılmıştır. Batı Türkçesi için ise

Tarama Sözlüğü dikkate alınmıştır. Çağdaş Türk dillerinde karşılaştırması yapılan diller *Karşılaştırma Yapılan Çağdaş Türk Dilleri* bölümünde adı geçen Türk dillerinin ölçünlü Türkçeleridir.

1.4.1. Taranan Eserler

1.4.1.1. Orhon Türkçesi

- Aydın, Erhan (2017). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aydın, Erhan (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aydın, Erhan (2019). *Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Kormuşin, İgor (2017). *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kormuşin, İgor vd., (2016). *Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*. Ankara: BilgeSu Yayınları.

1.4.1.2. Eski Uygur Türkçesi

- **U I** → Müller, Friedrich Wilhelm Karl (1908). *Uigurica I*. Berlin: Verlag Der Königl, Akademie Der Wissenschaften İn Komission Bei Georg Reimer.
- **U II** → Müller, Friedrich Wilhelm Karl (1911). *Uigurica II*. Berlin: Verlag Der Königl, Akademie Der Wissenschaften İn Komission Bei Georg Reimer.
- **U III** → Müller, Friedrich Wilhelm Karl (1922). *Uigurica III*. Berlin: Verlag Der Königl, Akademie Der Wissenschaften İn Komission Bei Georg Reimer.
- **U IV** → Müller, Friedrich Wilhelm Karl (1931). *Uigurica IV*. Berlin: Verlag Der Königl, Akademie Der Wissenschaften İn Komission Bei Georg Reimer.
- **M I** → Le Coq, Albert August von (1911). *Türkische Manichaica aus Chotscho I*. Berlin.

- **M II** → Le Coq, Albert August von (1919). *Türkische Manichaica aus Chotscho II*. Berlin.
- **M III** → Le Coq, Albert August von (1922). *Türkische Manichaica aus Chotscho III*. Berlin.
- **TTT I** → Bang Kaup, Willy & Gabain, Annemarie von (1929). *Türkische Turfantexte I*. Berlin: Bruchstücke eines Wahrsagebuches, Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- **TTT II** → Bang Kaup, Willy & Gabain, Annemarie von (1929a). *Türkische Turfantexte II, Manichaica*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften, in kommission bei Walter de Gruyter.
- **TTT III** → Bang Kaup, Willy & Gabain, Annemarie von (1930). *Türkische Turfantexte III, Der große Hymnus auf Mani*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- **TTT IV** → Bang Kaup, Willy & Gabain, Annemarie von (1930a). *Türkische Turfantexte IV, Ein neues Sündenbekenntnis*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- **TTT V** → Bang Kaup, Willy & Gabain, Annemarie von (1931). *Türkische Turfantexte V, Aus buddhistischen Schriften*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- **TTT VI** → Gabain, Annemarie von & Rahcmati, G. R. (1934*). Türkische Turfantexte VI, Das buddhistische Sūtra Säkiz Yükmäk*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften in komission bei Walter De Gruyter.
- **TTT VII** → Rahcmati, G. R. & Eberhard, Wolfram. (1936). *Türkische Turfan Texte VII*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- **TTT VIII** → Gabain, Annemarie von (1954). *Türkische Turfan Texte VIII, Texte im Brāhmīschrift*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- **TTT IX** → Gabain, Annemarie von & Winter, Werner (1958). *Türkische Turfan Texte IX, Ein Hymnus an den Vater Mani auf "Tocharisch" B mit alttürkischer Überzetzung*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- **TTT X** → Gabain, A. (1959). *Türkische Turfantexte X, Das Avadāna des Dämons Ātavaka*. Berlin: Akademie Verlag.

- **BTT I** → Hazai, György & Zieme, Peter (1971). *Fragmente der uigurischen Version des 'Jin'gangjing mit den Gâthâs des Meister Fu', (Berliner Turfantexte I)*. Berlin: Akademie Verlag.
- **BTT II** → Röhrborn, Klaus (1971). *Eine uigurische Totenmesse, Text Übersetzung, Kommentar Faksimiles, (Berliner Turfantexte II).* Berlin: Akademie Verlag.
- **BTT III** → Tezcan, Semih (1974). *Das uigurische İnsadi-Sūtra (Berliner Turfantexte III)*. Berlin: Akademie Verlag.
- **BTT V** → Zieme, Peter (1975). *Manichäisch-türkische Texte, Übersetzung, Anmerkungen, (Berliner Turfantexte V)*. Berlin: Akademie Verlag.
- **BTT VII** → Kara, György & Zieme, Peter (1976). *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung, (Berliner Turfantexte VII)*. Berlin: Akademie Verlag, Berlin.
- **BTT VIII** → Kara, György & Zieme, Peter (1977). *Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas "Tiefer Weg" von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti (Berliner Turfantexte VIII)*. Berlin: Akademie der Wissenschaften.
- **BTT XIII** → Zieme, Peter (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren, (Berliner Turfantexte XIII)*. Berlin: Akademie Verlag.
- **BTT XX** → Zieme, Peter (2000). *Vimalakīrtinirdeśasūtra. Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschriftfragmenten von Berlin und Kyoto.* Turnhout: Brepols Publishers.
- **BTT XXIII** → Zieme, Peter (2005). *Magische Texte des uigurischen Buddhismus, (Berliner Turfantexte XXIII)*. Turnhout: Brepols Publishers.
- **BTT XXV** → Wilkens, Jens (2007), *Edition des alttürkisch-buddhistischen Kšanti Kılguluk Nom Bitig (Berliner Turfantexte XXV)*. Turnhout: Brepols Publishers.
- **BTT XXVI** → Kasai, Yukiyo (2008). *Die uigurischen Buddhistischen Kolophone (Berliner Turfantexte XXVI)*. Turnhout: Brepols Publishers.
- **BTT XXVIII** → Yakup, Abdurishid (2010). *Prajñāpāramitā Literature in Old Uyghur, (Berliner Turfantexte XXVIII).* Turnhout: Brepols Publishers.

- **BTT XXXIII** → Oda, Juten (2015). *A Study of the Buddhist Sūtra called Säkiz Yükmäk Yaruq or Säkiz Törlügin Yarumïš Yaltrïmïš in Old Turkic, (Berliner Turfantexte XXXIII).* Turnhout: Brepols Publishers.
- **BTT XXXVI** → Yakup, Abdurishid (2016). *Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tantrische Texte, (Berliner Turfantexte XXXVI)*. Turnhout: Brepols Publishers.
- **BTT XLIV** → Yakup, Abdurishid (2021). *Buddhāvataṃsaka literature in Old Uyghur, (Berliner Turfantexte XLIV)*. Turnhout: Brepols Publishers.
- **BTT L** → Kara, G., Zieme, P. & Tugusheva, L. (2022). *Avalokiteśvara-Sūtras, Edition altuigurischer Übersetzungen nach Fragmenten aus Turfan und Dunhuang, (Berliner Turfantexte L).* Turnhout: Brepols Publishers.
- **AY I** → Zieme, Peter (1996). *Altun Yaruq Sudur, Vorworte und das erste Buch, (Berliner Turfantexte XVIII)*. Turnhout: Brepols Publishers.
- **AY II** → Wilkens, Jens (2001). *Die drei Körper des Buddha (trikaya), (Berliner Turfantexte XXI)*. Turnhout: Brepols Publishers.
- **AY III** → Ölmez, Mehmet (1991). *Altun Yaruk III. Kitap (= 5. Bölüm)*. Ankara: TDAD 1.
- **AY IV** → Tokyürek, Hacer (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayını).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **AY V** → Kaya, Ceval (2021). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **AY VI** → Ayazlı, Özlem (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap (Karşılaştırmalı Metin Yayını)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **AY VII** → Çetin, Engin, (2020). *Altun Yaruk Yedinci Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **AY VIII** → Çetin, Engin, (2020a). *Altun Yaruk Sekizinci Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **AY IX** → Kaya, Ceval (2021). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **AY X** → Gulcalı, Zemire (2021). *Altun Yaruk Sudur X. Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- **HT I** → Semet, Ablet (2002). "Ein Fragment des I. Kapitels der uigurischen Xuanzang-Biographie." *Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme (hzr. M. Ölmez - S. C. Raschmann).* İstanbul-Berlin, 265-277.
- **HT II** → Ölmez, Mehmet (2002). "Die alttürkische Xuanzang-Biographie II (Eski Uygurca Xuanzang Biyografisi, II)." S*plitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme (hzr. M. Ölmez - S. C. Raschmann)*. İstanbul-Berlin, 199-242.
- **HT III** → Ölmez, Mehmet & Röhrborn, Klaus (2001). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie III, Veröffentlichungen der Societas Uralo Altaica Band 34, Xuanzang Leben und Werk Teil 7*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- **HT IV** → Semet vd., (2022). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IV. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain editiert, übersetzt und kommentiert. Xuanzangs Leben und Werk. 12.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- **HT VI** → Ölmez, Mehmet (1994). *Hsüen-Tsang'ın Eski Uygurca Yaşamöyküsü IV. Bölüm*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi, Ankara.
- **HT VII** → Röhrborn, Klaus (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII, Veröffentlichungen der Societas Uralo Altaica Band 34, Xuanzang Leben und Werk Teil 3*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- **HT VIII** → Röhrborn, Klaus (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII, Veröffentlichungen der Societas Uralo Altaica Band 34, Xuanzang Leben und Werk Teil 5.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- **HT IX** → Aydemir, Hakan (2013). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX, Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Trankript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert, Xuanzang Leben und Werk Teil 10.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- **EUDDM** → Ayazlı, Özlem (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **EUDÇ (ÇaşBeg, MayBeg, DanBeg, MuhTav)** → Demirci, Ümit Özgür (2014). *Eski Uygurca Dört Çatik (Çaştanı Beg, Maymunlar Begi, Dantıpalı Beg, Mukaddes Tavşan).* İstanbul: Kesit Yayınları.

- **EUADF** → Elmalı, Murat (2019*). Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **DKPAM** → Elmalı, Murat (2022). *Daśakarmapathāvadānamālā -On Günahın Zincirleme Hikâyesi-*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **PKPH** → Hamilton, James Russell (2020). *Prens Kalyāṇaṃkara ve Pāpaṃkara Hikâyesi* (çev. E. Korkut – İ. Birkan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **Huast.** → Özbay, Betül (2019). *Huastuanift Maniheist Uygurların Tövbe Duası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **KİP** → Tekin, Şinasi (2023). *Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlâh)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **Maitr.** → Tekin, Şinasi (2019). *Uygurca Metinler II, Maytrısimit Burkancıların Mehdisi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **Heilk. I** → Rachmati, Gabdul Rasid (1930). *Zur Heilkunde der Uiguren*. Berlin: Verlag der Akademier der Wissenschaften.
- **Heilk. II** → Rachmati, Gabdul Rasid (1932). *Zur Heilkunde der Uiguren II*. Berlin: Verlag der Akademier der Wissenschaften.
- **EUAbitaki** → Karaayak, Tümer (2021). *Eski Uygur Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **Sitāta.** → Kılıç Cengiz, Ayşe (2021). *Eski Uygur Dönemine Ait Tantrik Bir Metin: Sitātapatrādhāraṇī*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- **Buddhaca.** → Soyer, Aysun (2018). *Buddhacarıta (Giriş-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım).* Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Düzce.
- **Abhid.** → Shōgaito, Masahiro (2014). *The Uighur Abdhidharmakośabhāṣya preserved at the Museum of Ethnography in Stockholm*, Turcologica 99. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- **SDBH** → Barutçu, F. Sema (1987). *Sadaprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikâyesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- **Toten.** → Kara, György & Zieme, Peter (1978). *Ein uigurisches Totenbuch Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten*

nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang British Museum Or. 8212. (109). Budapest: Akademia Kiado.

- **KTUNS** → Yiğitoğlu, Özlem (2011). *Köŋül Tözin Ukıttaçı Nom ve Salt-Bilinç Öğretisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- **EUTHB** → Keskin, Berker (2022). *Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **IrkB.** → Tekin, Talat (2023). *Irk Bitig*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **BEUEİM** → Uzunkaya, Uğur (2021). *Budist Eski Uygur Edebiyatından İki Metin*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- **BMEİEUB** → Uzunkaya, Uğur (2020). *Budizm'in Mahāyāna Ekolüne İlişkin Eski Uygurca Belgeler (Metin - Aktarma - Açıklamalar - Sözlük – Dizi*n). İstanbul: Kesit Yayınları.
- **AvaSād** → Doğan, Ali (2022). *Eski Uygurca Tantrik Bir Metin: Avalokiteśvara-Sādhana.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.
- **FDXDTLN** → Demirci, Ümit Özgür (2021). *Eski Uygurca Fo ding xin da tuo luo ni* 佛顶心大陀罗尼经. İstanbul: Kesit Yayınları.
- **UVS** → İsi, Hasan (2021). *Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uṣṇīṣa Vijayā Dhāraṇī Sūtra*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **Dışast.** → Kaljanova, Elmira (2005). *Uygurca Dışastvustık (Giriş - Metin - Çeviri - Dizin ve Tıpkıbasım)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul.
- **EUDBT** → Elmalı, Murat (2017). *Eski Uygurca Dilbilgisi Terimleri: vibakti-samaz.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

1.4.1.3. Karahanlı Türkçesinde

- **KB** → Arat, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks. (yay. haz. K. Eraslan - O. F. Sertkaya - N. Yüce).* İstanbul: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- **DLT** → Ercilasun, Ahmet Bican - Akkoyunlu, Ziyat (2018*). Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **DLT** → Kaçalin, Mustafa Sinan (2019). *Dîvânu Lugâti't-Türk Mahmûd el-Kâşgari. (yay. haz. Mehmet Ölmez)*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık
- **AH** → Arat, Reşit Rahmeti (2006). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **TİEM 73** → Ünlü, Suat (2004), *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (Tiem 73 1v 235v/2) Giriş - İnceleme - Metin - Dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.
- **TİEM 73** → Kök, Abdullah (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (Tiem 235v/3 - 450r7) Giriş - İnceleme - Metin - Dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.
- **RKT** → Ata, Aysu (2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş - Metin - Notlar – Dizin).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- **ÖKT** → Üşenmez, Emek (2010). *Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.

1.4.2. Karşılaştırılma Yapılan Tarihî Türk Dili Eserleri

- **AL** → Abuşka Lügatı (Atalay, 1970)
- **BD** → Bābūr Dīvānı (Yücel, 1995)
- **BED** → Bedayiʿu'l- Vasaṭ (Türkay, 1988)
- **CC** → Codex Cumanicus (Argunşah & Güner, 2015)
- **ÇFK** → Çağatayca Fıkıh Kitabı (Erbay, 2003)
- **ÇGT** → Çağatayca Gülistan Tercümesi (Berbercan, 2011)
- **DM** → Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye (Toparlı, 2018)

- **FK** → Fevāyidü'l-Kiber (Kaya, 1989)
- **GN** → Gül-ü Nevruz (Orak, 1995)
- **GT** → Gülistan Tercümesi (Karamanlıoğlu, 1978)
- **HBD** → Hüseyin Baykara Divānı (Yıldırım, 2002)
- **HKT** → Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Sağol, 1993)
- **HŞ** → Hüsrev ü Şîrîn (Hacıeminoğlu, 2000).
- **İH** → El-İdrâk Haşiyesi (İzbudak, 1936).
- **İM** → İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn (Toparlı, 1992)
- **İML** → İbni-Mühennā Lūgati (Battal, 1934; Gül, 2016)
- **İN** → Kitâb fi İlmi'n-Nüşşâb (Şirin, 1989)
- **KE** → Kışaṣü'l-Enbiyā (Ata, 1997)
- **KF** → Kitâb Fi'l-Fıkh (Kuanışbayev, 2006).
- **KFT** → Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisani't-Türkî (Ağar, 1989)
- **KH** → Keşfü'l-Hüdâ (Dağıstanlıoğlu, 2015)
- **Kİ** → Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l Etrâk (Caferoğlu, 1931)
- **KK** → El-Kavânînü'l-Külliyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye (Toparlı, Gögenli, & Yanık, 1999)
- **LM** → Leylī vü Mecnūn (Çelik, 1993)
- **ME** → Mukaddimetü'l- Edeb (Yüce, 1993)
- **MG** → Münyetü'l-Guzât (Uğurlu, 1984)
- **MK** → Mahbūbū'l-Kulūb (Kargı Ölmez, 1993)
- **MM** → Mu'inü'l Mürid (Toparlı & Argunşah, 2018)
- **MÜN** → Münşe'āt (Abik, 1993)
- **NF** → Nehcü'l-Ferādis (Ata, 1998)
- **RH** → Kitab fi-Riyazeti'l-Hayl (Şirin, 1989)
- **SGÇ** → Sibcabi'nin Gülistan Çevirisi (Ergene, 2012)
- **Sİ** → Sedd-i İskenderī (Tören, 1990)
- **ŞHD** → Şiban Han Dīvānı (Karasoy, 1989)
- **ŞSL** → Şeyh Süleyman Lugatı (Durgut, 1995)
- **ŞT** → Şecere-i Terākime (Kargı Ölmez, 1996)
- **TA** → Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî (Toparlı, Gögenli, & Yanık, 2000)

- **TEH** → Tārīḫ-İ Enbiyā Ve Ḫukemā (Abik, 1993)
- **TGN** → Tārīḫ-i Güzīde (Nuŝret-Nāme) (Alan, 2017)
- **TMA** → Tāriḫ-i Mulūk-i ʿAcem (Abik, 1993)
- **TaS** → Tarama Sözlüğü (Dilçin, 2013)
- **TZ** → Et Tuhfetü'z Zekiyye Fi'l Lugati't Türkiyye (Atalay, 1945)

1.4.3. Karşılaştırma Yapılan Çağdaş Türk Dilleri

- Türkiye Türkçesi
- Azerbaycan Türkçesi
- Türkmen Türkçesi
- Gagavuz Türkçesi
- Tatar Türkçesi
- Kazan-Tatar Türkçesi
- Kırım-Tatar Türkçesi
- Kazak Türkçesi
- Kırgız Türkçesi
- Başkurt Türkçesi
- Nogay Türkçesi
- Karakalpak Türkçesi
- Kumuk Türkçesi
- Karaçay-Malkar Türkçesi
- Özbek Türkçesi
- Yeni Uygur Türkçesi
- Tuva Türkçesi
- Hakas Türkçesi
- Altay Türkçesi
- Şor Türkçesi
- Teleüt Türkçesi
- Yakutça
- Çuvaşça

1.5. Varsayımlar

Günümüze kadar birçok araştırmacı tarafından "Eski Türkçe" kavramı üzerine çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bu dönem içerisinde dâhil edilecek dil dönemleri hakkında çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Kimi araştırmacılar Orhon ve Uygur dönemini Eski Türkçe içerisinde Karahanlı Türkçesini Orta Türkçe dönemi içerisinde değerlendirirken, kimi araştırmacılar ise Orhon, Uygur ve Karahanlı dönemini Eski Türkçe içerisinde dâhil etmektedir.[1] Tabi bu iki tasnifte de araştırmacıların kendince bilimsel sebepleri vardır. Biz çalışmamızda Orhon, Uygur ve Karahanlı dönemini "Eski Türkçe" kapsamında değerlendirdik. Dolayısıyla çalışmamızda Runik yazılı Eski Türkçe yazıtlar, Manihast-Budist çevreye ait Uygurca eserler ve İslamî dönemde gelişen Karahanlı Türkçesi eserleri dikkate alınmıştır. Uygur döneminde yazılan runik harfli taşa yazılı eserler ise ses ve şekil bilgisi açısından Orhon Türkçesinin özelliklerini taşıdığı için Orhon Türkçesi içerisinde değerlendirilmiştir.

Şu an hâlihazırda Türkolojinin tartışılan konularından biri de "dil", "lehçe" ve "şive" konusudur.[2] Günümüz Türk dilleri kimi araştırmacılar tarafından "dil" değil, "lehçe", "şive" olarak kabul edilmektedir. Genel dilbilime göre iki kişi arasında karşılıklı anlaşılabilirlik yoksa ortada iki ayrı dil var demektir. Şu anki günümüz Türk halklarının, devletlerinin yazılı kültürlerinin ve edebî ürünlerinin olması bunların "dil" olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu nedenle çalışmamızda "Türkçe" olarak yalnızca Türkiye Türkçesi kabul edilmemektedir, genel olarak bir Türk dili ailesinin olduğu varsayılmaktadır.

1.6. Araştırmada İzlenen Yöntem

Öncelikle çalışmamızda hem nicel yöntemlerle hem de nitel yöntemlerle değerlendirilmiştir. Çalışmamızla ilgili daha önceden yapılan çalışmaları incelendiğinde çalışmamızı yapılmış benzer çalışmalardan nasıl farklı kılabiliriz, farklı ne yapabiliriz? sorusu doğrultusunda ilerlemeye çalıştık.

İlk adım olarak çalışmamızın sınırlılıklarını belirleyerek belirli bir düzen, disiplin içerisinde hareket ettik. Çalışmamızda Eski Türkçe, Orhon, Uygur, Karahanlı, dönemi eserlerinde bitki adını kasteden sözcüklerin tespitinde bulunulmuştur. Bu sözcüklerin tespiti, kimi eserlerde eser sonunda yer alan dizin-sözlük kısmından yardım

[1] Araştırmacıların "Eski Türkçe" kavramı hakkındaki görüşleri için bkz. (Ağca, 2009, s. 1-8).
[2] Konu ile ilgili ayrıntılı görüşler için bkz. (Demir, 2006).

alınarak kimi eserlerde ise metin içi tarama yöntemiyle yapılmıştır. Tespit edilen sözcüklerin anlamı ve varsa Latince adı belirtildikten sonra sözcükle ilgili etimolojik araştırmalar, görüşler ve tespit edilen sözcük üzerine yapılan filolojik çalışmalar değerlendirilmiştir. Burada kimi zaman sözcüğün bağlam içerisindeki konumuna, durumuna, eşdizimliliğine, kullanım özelliklerine, sonraki dönem ve sahalardaki durumlarına ilişkin kimi değerlendirmelerimiz de görülmektedir. Ardından sözcüğün Eski Türkçe içerisindeki hangi dönem ve dönem eserlerinde tespit edildiği belirtilmektedir. Burada Eski Uygur Türkçesindeki DKPAM., Maitr., SDBH, KTUNS isimli eserlerde tespit edilen sözcüklerin karşılaştırılması yapılmıştır. DKPAM. ile Wilkens'in hazırladırığı BTT serisinin XXXVII. cildinde yayımlanan eser, Maitr. ile BTT serisinin IX. cildinde Almanca olarak yayımlanan eser ve de SDBH ve KTUNS ile Şinasi Tekin'in *Buddhistische Uigurica aus der Yüan-Zeit* adlı eseri karşılaştırılarak farklılık varsa dipnotlarla belirtilmiştir. Sonrasında sözcüğün Eski Türkçe eserlerinde tespit edildiği bağlamlardan tanıklar verilmiştir.

Sözcüğün Eski Türkçedeki durumu bu şekilde ele alındıktan sonra Eski Türkçe dışındaki diğer tarihî Türk yazı dili eserlerinde sözcüğün görülüp görülmediği ele alınmıştır. Taranan diğer tarihî Türk dili eserlerinde Eski Türkçede tespit edilen bitki isimlerinin biçimi verilmiştir. Bu biçimlerde kimi zaman Eski Türkçedeki biçimlere göre fonetik farklılıklar görülmektedir. Eğer sözcük Eski Türkçeden farklı olarak "bitki" anlamını karşılamayan bir anlamda görülüyor ise bu durum dipnotla belirtilmiştir. Son olarak ise sözcüğün çağdaş Türk dillerindeki durumu belirtilmiştir. Aynı şekilde tespit edilen sözcük Eski Türkçedeki "bitki" anlamını karşılayan sözcükten farklı bir anlamda ise bu durum yine dipnotla belirtilmiştir. Sonuç bölümünde ise tespit edilen sözcüklerle ilgili yapılan genel değerlendirmeler ve çıkarımlar yapılarak genel bir görünüm sunması bakımından tabloya başvurulmuştur.

1.7. Tanımlar ve İlgili Araştırmalar

İnsanoğlunun var olduğu günden beri doğayla iç içe yaşaması sonucunda canlı türleri içerisinde yer alan bitkiler, insan hayatında göz ardı edilemeyecek bir konumdadır. Beslenme ve hayatın devamı dışında bitkilerin bir diğer önemi ise sağlık alanındadır. Yaraların iyileşmesi, hastalıkların tedavisi için bitkiler eski devirlerde oldukça önemlidir. TDK'nin sözlüğünde *bitki* "Bulunduğu yere kök vb. organlarıyla tutunan, çoğunlukla fotosentez sonucu yaşam için gerekli bileşenleri oluşturan, birçoğu

spor veya tohum aracılığıyla döl vererek çoğalan bir veya çok yıllık, otsu, odunsu canlıların genel adı; nebat" (https://sozluk.gov.tr/) olarak tanımlanırken; Kubbealtı Lugati'nde *bitki* < *bit-ki* "Topraktan bitip bittiği yere kökleriyle tutunarak yaşayan, genellikle yeşil renkte, besinini toprak, su ve havadaki erimiş madenî tuzlarla karbondioksit gazından sağlayarak gelişen ve ömrünü tamamlayınca kuruyan ağaç, ot, yosun vb.lerine verilen ortak ad, nebat" (https://lugatim.com) olarak tanımlanmaktadır.

Tarihi insanlık tarihiyle eş değer olan bitkiler insan hayatının vazgeçilmez bir parçası durumundadır. İnsanoğlunun ihtiyaçlarını karşılamada ilk basamakta bulunan bitkiler; gıda ve ilaç yapımı öncelikli olmak üzere ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda yakacak, çeşitli araç gereç ve hayvan yemi olarak da kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bitkilerin erozyon, heyelan vs. doğal afetleri önlemedeki faydasından da bahsedilebilir (Alkayış, 2007, s. 3).

İlk bitkiler şüphesiz suda yaşayan yeşil alglerin atalarından evrilerek ortaya çıkmıştır ve farklı bitki grupları karasal yaşama çeşitli katmanlarda adapte olmuşlardır (https://www.britannica.com/). Bu ortaya çıkışın nasıl ve ne şekilde olduğu ile ilgili çeşitli teoriler ortaya sürülmüştür. Pek çok ulusa ait mitoslarda da bitkilerin ilk kez sularda ortaya çıktığına dair bulgular görülmektedir; ancak milyonlarca yıl önce sularda görülen bu bitkiler ile günümüzdeki bitkiler birbirinden oldukça farklıdır (Durmuşkâhya, 2005, s. 19).

Mitolojilerde bitkiler, insanlara tanrı tarafından verilen en değerli armağan olarak değerlendirilmiştir. Bütün bitkiler insanların hizmetindedir. Özellikle semavi dinlerin yaratılış mitoslarında ilk insan tanrının hükmüyle cennette görülmektedir. Buradaki cennet tasviri, her kültürde birbirine benzeyerek çoğunlukla üzerinde her türden ve renkten çiçeğin, meyvenin bulunduğu bir cennet bahçesidir. İnsanların bitkileri yetiştirilmeyi öğrenmesi, kültürlenme sürecinin önemli basamaklarındandır. Mitoslarda tarım insanlara tanrılar tarafından öğretilmektedir. Mitolojilerde tohumları insanlara bahşeden ve onları ekmeyi öğreten ekin ve toprak tanrıları bulunmaktadır. Ayrıca birçok kültürde bitkilerin ruhu olduğuna inanılarak bitkilerin ruhlarıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışılmıştır. Bitkileri kontrol altına almaya başlayan insanlar, bitkileri daha da değerli, üstün varlık olarak kabul etmişlerdir. Bu durum mitoslara sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. İnsanların yaşam otu ve yaşam ağacını ölümsüz olarak görmesi, göksel varlıklarla insanlar arasındaki iletişimin ağaçlar yoluyla sağlaması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bugün bile ağaca bez bağlama geleneği, bazı bitkilerin mevcut ortamdaki varlığıyla kötü ruhları def edeceği, insanlara şans getireceği gibi kimi

uygulamalar hâlâ görülmektedir. Sonuç olarak insanlar, hayvanlar ve bitkiler bir dengenin ürünü olup birbirlerini tamamlarlar. İnsanlar çok eski devirlerden günümüze dek doğanın hareketlerine tanık olmuştur. Mitoslar da bunun en iyi yansıtıcıları konumundadır (Gezgin, 2007, s. 9-12).

Yukarıda da bahsedildiği üzere bitkilerin besin olarak kullanılmasından sonra insan hayatı için diğer bir önemi de eski çağlardan beri ilaç yapımı, yaraların iyileştirilmesi, hastalıkların tedavisi vs. alternatif tıp yöntemlerinde kullanılmasıdır. Bitkisel tıp eski çağlardan beri insanlığın istifade ettiği en eski tedavi yöntemidir. Tarihte pek çok medeniyet, millet, kültür şifa amacıyla bitkileri kullanmışlardır. 2004 yılı itibariyle Dünya Sağlık Örgütü bitkilerden üretilmiş 119 adet farmakolojik ilaç bulunduğunu ve bunların yaklaşık yüzde 74'ünün tarih boyunca geleneksel kullanım ile uyumlu olduğunu ifade etmektedir. Herboloji konusu özellikle geleneksel Çin tıbbı, ayurveda ve Batı tıbbı içerisinde farklı olarak görülmektedir (Yalman, 2004, s. 67).

Eski çağlarda bitkiler hakkındaki ilk bilgiler bugün unutulmaya yüz tutmuştur. Bitkileri kataloglandırmaya dair ilk girişim, MÖ 1100 yılından kalma *Avesta Yazmaları* olarak bilinen kutsal Hint metinleridir. Aristoteles'in öğrencisi olan Theophrastus MÖ 2. ve 3. yüzyılları kapsayan bir zaman diliminde 500 farklı tür hakkında bilgi içeren *Historia Plantarum* adlı bir kitap derlemiştir. Konuyla ilgili en önemli kitap ise MS 1. yüzyılda Yunan hekim Pedanius Dioscorides tarafından yazılıp Latinceye çevrisi yapıldıktan sonra *De Materia Medica* olarak adlandırılan kitaptır. Bu kitap yaklaşık 18. yüzyıla kadar bitkilerle ilgili standart ve en kapsamlı kitap konumunda olmuştur. Bu kitaplar daha çok bitkilerin tıp alanındaki rolü üzerinde durarak tedavi amaçlı kullanılacak bitkileri göz önüne sermek için yazılmıştır (Largo, 2021, s. 14).

İnsanoğlu hayatının devam ettirmesi için gerekli kaynaklardan biri de besinlerdir. Bu besinler hayvansal ve bitkisel besinler olarak iki gruba ayrılabilir. Bitkisel besinler ile genellikle tarıma ve toplayıcılığa dayalı olarak yapılmaktadır. Özellikle tarih sahnesine ilk çıktığı andan beri Türklerde bu durum gözlemlenmektedir. Türklerin tarımla ilgilenmesine dair yabancı kaynaklarda çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Gül'ün verdiği bilgiler doğrultusunda Çin kaynaklarında, Bizans ve geç batı kaynaklarında, Arap ve Fars kaynaklarında, Türk kaynaklarında, Türk teŋri dini çevresi kaynaklarında, Budist ve Manihasit Türk çevreleri kaynaklarında, Karahanlı dönemi kaynaklarında, Harezm çevresi kaynaklarında, Doğu Türk yazı dili çevresi kaynaklarında, Batı Türk yazı dili çevresi kaynaklarında ve Kuman-Kıpçak kaynaklarında Türklerin tarım yaptığına dair çeşitli bilgiler ve kanıtlar bulunmaktadır.

Ayrıntılı bilgi için bkz. (Gül, 2004, s. 63-87). Burada verilen bilgiler doğrultusunda pek çok bitki adının yer aldığı görülmektedir.

İnsanların hayatına yön verip rehber olan Müslümanların kutsal kitabı *Kur'an-Kerîm*'de bitki olarak birtakım meyvelerden bahsedilmiş, bu meyvelerden *zeytin* ve *incir* üzerinde yemin edilmiştir: "vettîni vezzeytûni" (Değerli, 2021, s. 3).

Dilbilimde "bitki adı" için *fitonim* terimi kullanılmaktadır. Bu terim bitkilerin terminolojik adı olarak kabul edilmektedir. Sözcük Yunanca *phyton* "bitki" ve *onoma* "ad" sözcüklerinin birleşiminden oluşan birleşik bir sözcüktür (Takhirova, 2022, s. 5).

Eski Türkçe dönemi metinlerinde oldukça fazla bitki adına rastlanılmaktadır. Eski Türkçede bitki adları ele alındığında sayı bakımından çoktan aza Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Orhon Türkçesi sıralaması görülmektedir. Bu dönemlerdeki bitki adlarının sayılarının ve isimlerinin farklı olmasında Türklerin farklı bir kültür dairesi içerisine girmesi, çeşitli dillerle olan dil ilişkileri ve ortaya koyduğu dilsel malzemelerin içeriğidir. Ancak dönemler arasında bazı sözcüklerin değişmediği ortaklaştığı da görülmektedir. Türkçede tarihî belgelerde bitkilerle ilgili ilk bilgi, kayıt 11. yüzyılda Kâşgarlı'nın yazdığı *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te görülmektedir. Burada görülen bitki isimlerinin birçoğunun bugün Anadolu'da hâlâ görülmektedir (Baytop, 2007, s. 6). Ancak ilk bitki isimlerine Orhon Türkçesinde rastlanılmaktadır. Orhon Türkçesine ait metinlerin içeriği genellikle siyasi ve askerî olaylar çerçevesinde mesajlar verdiği için birkaç bitki adı dışında başka bitki adına rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesi söz varlığı açısından Eski Türkçe içerisindeki en yoğun ve en hacimli dönem konumundadır. Bu yoğunluğun ve hacmin başlıca sebepleri çeviri ve uyarlama faaliyetlerinin yoğun olması ve Çince, Sanskritçe, Toharca, Soğdca ile etkileşimin görülmesidir. Bu etkileşim ve çeviri faaliyetleri sonucu Eski Uygur Türkçesinde alıntı pek çok bitki adına rastlanılmaktadır. Bu durumdan ötürü çeviri faaliyetlerinin etkisiyle Eski Uygur Türkçesinde birden fazla sözcükte ortak tanım görülmektedir. En basitinden örnek vermek gerekirse Eski Uygur Türkçesinde "çiçek" anlamını karşılayan *çeçek*, Çince *hua* ve *lènhua* sözcükleri ile birbirlerinin eş değeri konumundadır. Eski Uygur Türkçesinde bitki adlarının büyük bir çoğunluğu tıp metinleri içerisinde yer almaktadır. Bu tıp metinleri üzerine çeşitli araştırmacılar tarafından birçok çalışma yapılmıştır; ancak ilk olması sebebiyle Rachmati (Arat) tarafından ele alınan *Zur Heilkunde der Uiguren I* ve *Zur Heilkunde der Uiguren II* başlıklı çalışmalar önemlidir. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde bitki adlarına bağlam içerisinde tek başına rastlanıldığı gibi genellikle tamlama grubu içerisinde

rastlanılmaktadır. Bunun yanı sıra sözcüğe *hua çeçek*, *lènhua çeçek*, *ı tarıg* biçiminde ikileme olarak da rastlanılmaktadır. Tamlama grubunda tamlanan görevinde genellikle *çeçek, hua, sögüt* vs. geneli ifade eden sözcükler görülmektedir. Örnek vermek gerekirse *kumut çeçek*, *kusumba hua*, *mirau sögüt* yapıları tamlama grubu içerisinde belirli bir bitkiden sonra görülmektedir. Eski Uygur Türkçesinde kimi zaman bitki adını karşılayan sözcükler ilaç anlamını da karşılamaktadır. Bu durum bitkilerin eski devirlerde alternatif tıptaki önemini bir kez daha kanıtlamaktadır. Bulut'un da belirttiği gibi ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülen *arpa*, *buğday*, *darı*, *burçak*, *yonca*, *ekin* vs. tahıl adlarının neredeyse hiç değişmeden günümüze dek geldiği görülmektedir (Bulut, 2018, s. 580).

Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinde de birçok bitki adına rastlanılmaktadır. Özellikle sözlük olması nedeniyle dönemin söz varlığını yansıtması açısından *Dîvânu Lugâti't-Türk* bu bakımdan oldukça önemlidir. Bünyesinde yerli ve alıntı birçok bitki adını kapsayan *Dîvânu Lugâti't-Türk* dönemin diğer eserlerine nazaran sayıca üstündür.

Divân üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında bitki isimleri Dankolff ve Kelly (1982-1985), Genç (1997), Kocapınar (2021) tarafından listelenmiştir. Bu dönemde, İslamî kültür çevresine girilmesinden ötürü ve yapılan Kur'an Tercümelerinden ötürü Arapça ve Farsça bitki adları göze çarpmaktadır. Eski Türkçe içerisinde bitkilerin bağlam içerisinde kimi zaman benzetme unsuru olarak görüldüğü de göze çarpmaktadır. Bu durum günümüz Türkiye Türkçesinde daha çok kullanılmaktadır. Örnek olarak ekşiliği anlatmak için "limon gibi", güzel bir kokuyu tanımlamak için "çiçek gibi, gül gibi", yumuşaklığı belirtmek için "pamuk gibi", incelik ve uzunluğu tasvir etmek için "fidan gibi" vs. edat grubu içerisinde bitki adları görülmektedir. Bitki adlarına Türkçenin edebi metinleri olmak üzere tıp, botanik, ezcacılık, coğrafya vs. alanlarda da rastlanılabilir. Dolayısıyla Eski Türkçe metinlerdeki bitki adlarının varlığının tespiti disiplinler arası çalışmalarda da büyük önem arz etmektedir.

2016 yılında merkezi Londra'da bulunan Kew Kraliyet Botanik Bahçesi tarafından yayımlanan raporda, dünyada tespit edilen bitki türlerinin sayısının 390.900 olduğu belirtilmektedir. Bu 390.000 bitki türü içerisine yosun ve bitkiye benzer yapılar dâhil edilmemiştir (Karadağ, 2016). Dünya üzerindeki bu bitki türlerinin sınıflandırılması üzerine çeşitli tasnif, sınıflandırma çalışmalarında bulunulmuştur. Bitkileri sınıflandırmanın amacı, dünya üzerinde yaşamakta olan bitkileri benzerliklerinden veya farklılıklarından ötürü gruplar halinde bir araya getirmektir. Bitkiler üzerine ilk yapılan sınıflandırılma çalışmalarında bitkilerden yararlanma esaslı

bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırma; yenilebilen bitkiler, zehirli bitkiler, yakmaya elverişli bitkiler vs. olarak görülmektedir. Ancak yıllar geçtikçe bitki sayısı ve türünün artması sonucu bilimsel bir sınıflandırılmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. İşte bu ihtiyaç doğrultusunda amaca hizmet için ortaya çıkan bilim dalına "Bitki Sistematiği" (Sistematik Botanik) adı verilmiştir. Bitki sistematiğinin bitkileri sınıflandırırken esas alacağı bilimsel kurallar, tasnifler, kriterler taksonomi bilimi tarafından belirlenmektedir. Burada temel amaç bitki âlemini meydana getiren münferit bitkilerin önce benzerliklerini esas alarak dar ve küçük kavramlar altında toplamak, ardından geniş kavramlara doğru gruplandırmaktır (Sökmen & Tosun, 2012, s. 59).

Arapça *sınıf* (s-n-f) kökünden türemiş olan *taṣnīf* sözcüğü TDK'nin sözlüğünde "bölümleme" (https://sozluk.gov.tr/) anlamında olup "sınıf sınıf, takım takım ayırma, sınıflama, bütünleme, sıralama, klasifikasyon" anlamındadır ve bilim dalı olarak *taksonomi*'ye karşılık gelmektedir. Taksonomi sözcüğü, Fransızca *taxonomie* sözcüğünden dilimize giren sözcük, köken itibariyle Eski Yunanca *taxis* "düzeltme" + *nomia* "metot" biçiminde oluşan birleşik bir sözcüktür (https://lugatim.com). Taksonomi sözcüğü, ilk kez İlk kez İsviçreli botanikçi A. P. Condolle (1778-1841) tarafından 1813'te *Theori Élémentaire de la Botanique* adlı makalede "Bitki Sınıflandırmasının Teorisi" anlamında kullanılmıştır. (Bağlıoğlu, 2013, s. 32).

İnsanoğlunun var olduğu günden bugüne dek ilgisini çeken "Bitki Sistematiği" veya "Sistematik Botanik" adlı bilim dalı, yeni bitki keşifleri nedeniyle sürekli güncellenen bir bilim dalıdır. Bitki sistematiğinin, bitkileri sınıflandırırken uyacağı bilimsel kurallar, prensipler ve kıstaslar yukarıda da belirtildiği gibi taksonomi bilimi tarafından belirlenmektedir. Bitkilerin sistematiği ile ilgili bir diğer önemli konuda bitkilerin adlandırılmasıdır. Adlandırma bitki veya bitki grubuna kesin ve net bir şekilde basit ve tek anlamı olan bilimsel bir ad vermeyi gerektirmektedir. Bitkiler, 18. yüzyıla kadar birden fazla sözcük ile adlandırılmıştır; ancak botanikçilerin eline geçen yeni bitkilerin sayısı günden güne çok fazla artış gösterince adlandırmanın bazı kurallara bağlanma ihtiyacı oluşmuştur (Teke, 2015, s. 19).

İsveçli Carl Linnaeus, 1937 yılında yayınlanan *Genera Plantarum* (Bitki Cinsleri) adlı eseri ile bitkileri ikili isimlendirme ile Latince veya Latinceden türetilmiş adlarla, akrabalık durumlarına göre sınıflandırmıştır. Linnaeus'un yapmış olduğu bu sınıflandırma bazı değişikliklerle günümüzde hâlen kullanılmaktadır. Linner, her şeyden önce, döneminde bilinen bitki ve hayvan türlerini (bunlara Latince adlar vermeye başlamıştı) sınıflandırmasıyla tanınmaktadır. Böylece her bitki türüne Latince bir ad

karşılık gelmektedir. Bu karşılık gelen Latince ad sayesinde dilleri farklı olan halklar, kişiler hangi bitkiden bahsedildiğini anlayabilmektedir (A. Baytop, 1968, s. 55). Örnek vermek gerekirse *Malus domestica* denildiği zaman Türkçede "elma", İngilizcede "apple", Almancada "apfel", İtalyancada "mela" Fransızcada "pomme" olarak adlandırılan bitki, meyve kastedilmektedir.

Bitkilerin adlandırılması Eski Yunanca ve Latince özelinde belli kurallar çerçevesinde şekillenmektedir. Cins isimler, tekil bir isim veya isim olarak kabul edilen bir sözcüktür ve büyük harfle başlar. Bitkilerin bilimsel isimleri cins adı ve tür epiteti olmak üzere iki sözcükten meydana gelmektedir. Birinci sözcük, türün dâhil olduğu cins isim; ikinci sözcük ise epitet, türe özel olan isimdir (Sökmen & Tosun, 2012, s. 59). Örneğin *Cardaria draba* (yabani tere), *Urtica dioica* (ısırgan otu).

Sınıflandırma eyleminde, birbirine benzer olan olgular aynı grup altında bir araya getirilir. Daha sonra bu gruplar kendi aralarındaki benzerliklere göre daha büyük gruplar halinde bir araya getirilir. Bu işlem gittikçe büyüyen ve genişleyen gruplar halinde, bütün canlılar tek bir grup altında toplanana kadar yükselerek sürer. İşte bu tip sınıflandırmalara hiyerarşik sınıflandırma denir. Bu sınıflandırmada özelden genele doğru bir yönelim söz konusudur. Ancak tabloya bakılınca genelden özele doğru detaylanan bir sınıflandırma görülmektedir.

Uluslararası Botanik Adlandırma Kodu esasına göre temel gruplar yukarıdan aşağıya doğru şu biçimdedir: 1. Âlem, 2. Bölüm, 3. Sınıf, 4. Takım, 5. Aile, 6. Cins, 7. Tür. Örnek olarak *Allium sativum* "sarımsak" bitkisinin sınıflandırması aşağıdaki gibidir (Yıldız & Aktoklu, 2012, s. 39):

Âlem (Regnum):	Bitkiler Âlemi
Bölüm (Division):	Tohumlu (Çiçekli) Bitkiler
Sınıf (Classis):	Tek Çenekli Bitkiler
Takım (Ordo):	Asparagales
Aile (Familia):	Amaryllidaceae
Cins (Genus):	Allium
Tür (Species):	Sativum

Tablo 1.
Bitkilerin Sınıflandırılması

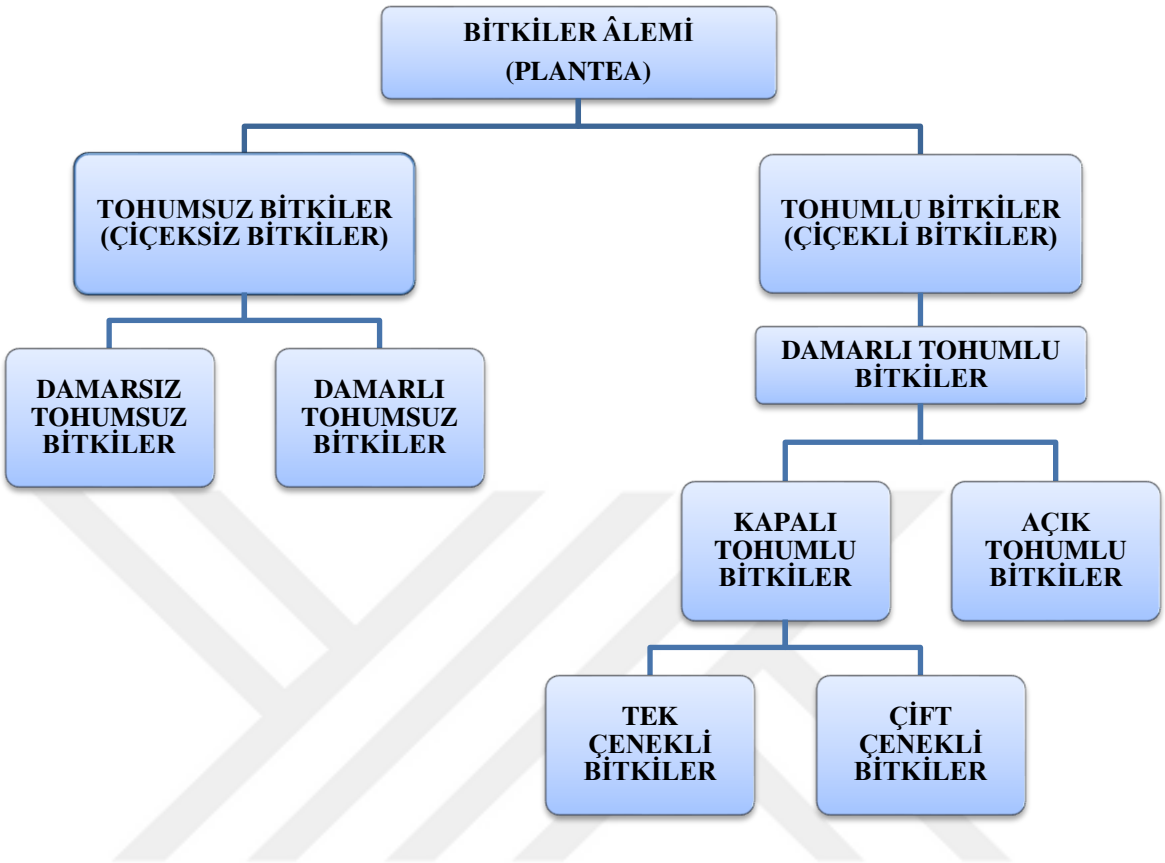

1.7.1. Tohumsuz Bitkiler

Tohumsuz bitkiler kendi içerisinde damarlı tohumsuz bitkiler ve damarsız tohumsuz bitkiler olmak üzere iki kısıma ayrılmaktadır. Tohumsuz bitkilerde eşeyli üreme zigot veya embriyo ile gerçekleşir. Ancak gerek zigot gerek de embriyonun çevresinde endosperm adı verilen yedek besin maddeleri bulunmadığı için tohumsuzdurlar (Tosun, 1973, s. 13).

1.7.1.1. Damarlı Tohumsuz Bitkiler

Uzun zaman bitki kabul edilen algler, mantarlar, ciğerotları, boynuzotları ve karayosunlarında gerçek iletim demetleri yoktur. Algler protista, mantarlar ise fungi âleminde sınıflandırılmaktadır. Gerçek iletim demetlerine sahip bitkiler ise vasküler bitkiler olarak tanımlanır. Bu bitkilerin sporofitleri, topraktan alınan su ve mineral maddeleri taşıyan ksilemden ve sentezlenen besinleri taşıyan floemden oluşan bir sisteme sahiptirler. Bazı araştırmacılar, vasküler bitkileri tek divizyoda (Tracheophyta) toplarlar ve sınıflara ayırırlar (Psilopsida, Lycopsida, Sphenopsida, Pteropsida). Bazı

araştırmacılar ise vasküler bitkileri 7-10 arasında değişen divizyoya ayırırlar. Bu divizyolardan Rhyniophyta, Psilophyta, Sphenophyta ve Pteridophyta ilkel vasküler bitkiler; Coniferophyta ve Magnoliophyta ise ileri vasküler bitkiler olarak tanımlanır (Yıldız & Aktoklu, 2012, s. 85).

1.7.1.2. Damarsız Tohumsuz Bitkiler

Karasal bitkiler, iletim demetleri olmayanlar ve iletim demeti olanlar şeklinde farklı iki gruba aytılır. İletim demeti dışında bu iki grubun en önemli farkı yaşam döngülerindeki baskın evredir. İletim demetsiz (nonvasküler) bitkilerde baskın evre (doğada bitki olarak gördüğümüz) uzun ömürlü haploid gametofit nesildir. Diploid sporofit ise kısa ömürlü ve gametofite bağımlıdır.

İletim demetli (vasküler) bitkilerde ise baskın evre uzun ömürlü diploid sporofit nesildir. Gametofit nesil çok indirgenmiş ve ilkel vasküler bitkilerde (tohumlu bitkiler) sporofite bağımlıdır. İletim demetsiz bitkiler olan ciğerotları, boynuzotları ve karayosunları önemli ortak özelliklere sahip olmakla birlikte aynı zamanda önemli farkları da vardır. İletim demetsiz bitkilerin ortak özellikleri:

1. Heteromorfik yaşam döngüsüne sahip olmaları,
2. Gametofitin baskın nesil olması,
3. Sporpfitin gametofite bağımlı olması,
4. Üretmekn yapılarının verimsiz dokularla korunmuş olması,
5. Oogami ile eşeyli üremeleri,
6. Erkek gametin kamçılı olması,
7. İletim demetli kara bitkileri gibi embriyo oluşturmaları,
8. Sporun çimlenmesiyle önce “protonema” denilen bir ara neslin olmasıdır.

Gelenekesel olarak briyofitler adıyla anılan bu üç grup iletim demetsiz bitki, ortak özellikleri dikkate alınarak bitkiler âleminin bir divizyosu altında sınıflandırılmış ve hepatopsida (ciğerotları), anthocerotopsida (boynuzotları) ve bryopsida (karayosunları) olmak üzere 3 sınıfa ayrılmıştır (Yıldız & Aktoklu, 2012, s. 67-68).

1.7.2. Tohumlu Bitkiler

Vasküler bitkilerin ileri grubu olan tohumlu bitkiler, günümüzde yaşayan bitkilerin en önemlileri ve en iyi bilinenleridir. Araştırmacılar tarafından Spermetophyta adı altında da sınıflandırılan tohumlu bitkilerin en önemli ayrımlarından biri gametofit neslin (eşeysel nesil) çok indirgenmiş olmasıdır. Tamamen sporofite bağımlı hale gelen dişi gametofitler, sağlam dokularla kormunmuştur. Erkek gametofit (polen), ilkelden gelişmişe doğru 5-2 hücrelidir. Dişi gemetofit ise çok hücrelidir.

Tohumlu bitkilerin önemli özelliklerinden biri de tohum oluşturmalarıdır. Tohum, döllenme sonucu ovülün değişimi ile meydana gelir. Zigot embriyoyu, farklı kökenden gelen besi, doku ve integümentler testayı (tohum kabuğu) oluşturur. Tohumlu bitkilerde önemli üreme uyumu gerçekleşmiştir. 1. Gametofitin indirgenmeye devam etmesi; 2. Tohumun ortaya çıkması; 3. Polenin evrimi; 4. Hayvanlarla simbiyotik ilişkiler (özellikle tozlaşma). Tohumlu bitkiler, tohumların oluşum tarzına göre iki divizyona ayrılmaktadır. Bunlar Coniferophyta (Gymnospermae, açık tohumlular) ve Magnoliophytadır (Angiospermae, kapalı tohumlular) (Yıldız & Aktoklu, 2012, s. 127-128).

1.7.2.1. Damarlı Tohumlu Bitkiler

1.7.2.1.1. Kapalı Tohumlu Bitkiler

İlk kez 130 milyon yıl önce, Kretase'nin başlarında ortaya çıkımış olan kapalı tohumlular, bugün yeryüzünde bulunan en büyük bitki grubudur. Ilıman ve soğuk kuşakta bitki örtüsü bakımından açık tohumlular baskın gibi görünseler de tür sayısı bakımından kapalı tohumlular daha zengindir. Bugün yeryüzünde kapalı tohumluların 250.000'den fazla türü bilinmektedir. Her geçen gün yeni türlerin bulunması ile bu sayı giderek artmaktadır.

Kapalı tohumlular ortaya çıktıktan sonra diğer bitki gruplarına üstünlük sağlamışlar ve hızla yayılmışlardır. Bunların başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir: 1. Vejetatif organlarının uyum yeteneği fazladır; 2. Morfolojik olarak büyük çeşitlilik gösterirler; 3. Çiçekleri büyük çeşitlilik gösterir; 4. Açık tohumluların yaşyan tüm üyeleri odunlu iken kapalı tohumlularda odunlu ve otsu formlar vardır; 5. Ksilemlerinde trake ve trakeid, floemlerinde ise kalburlu boru ve arkadaş hücreleri vardır. Bu nedenle iletim oldukça kolaylaşmıştır; 6. Erkek ve dişi gametofit diğer gruplara göre çok fazla indirgenmiş ve korunmuştur; 7. Çiçekte tozlaşma ve döllenme güvenceye alınmıştır; 8.

Açık tohumlularda 1, kapalı tohumlularda 2 döllenme olur; 9. Döllenme ve tohum oluşumu kısa sürede tamamlanır; 10. Tohumun içinde korunan embriyo açık tohumlulara nazzran daha uzun süre canlılığını sürdürebilir; 11. Tohum taslağı, karpel tarafından korunduğundan dış etkilerden zarar göreden tohuma dönüşebilir; 12. Fizyolojik açıdan da çeşitlilik gösterirler.

Kapalı tohumluların en önemli özelliği özelleşmiş yapraklar olan çiçeklerdir. İstisnalar bir yana bırakılırsa tipik bir çiçek iki kısımdan oluşur (Yıldız & Aktoklu, 2012, s. 171-172).

1.7.2.1.1.1. Tek Çenekli Bitkiler

Çoğunluğu otsu bitkiler, çok azı değişik şekillerde sekonder büyüyen, ancak normal sekonder büyüme olmayan odulu bitkilerdir. İletim demetleri kapalı kolateral tipdir (kambiyum yok) ve dağınık dizilmiştir. Trakeler tamamen yok, yalnız köklerde var ya da hem kök hem de gövde de vardır, yaprakta yoktur. Perforasyon tablası bir delikten ibarettir. Kök tamamen adventiftir. Yapraklar saplı ve sapsızdır. Tipik paralel ya da pinnat paralel damarlıdır. Liliopsida sınıfı, 5 altsınıf, 19 ordo, 65 familya ve 50.000 kadar türden ibarettir. Alt sınıflardan hangisinin en ilkel olduğunu iddia etmek zordur. Ancak Alismatidae, apokarp ginekeum gibi ilkel çiçek karakterlerinden bir kısmını taşımaktadır. Bu özellikleri de liliopsida ile magnoliopsida arasındaki bağlantıyı gösterir.

Bugün bir çeneklilerin ilkel iki çeneklilerden kökenlendiği kabul edilmektedir. Bu nedenle lineer sırada iki çenekliler sonra gelir. Bir çenek olması, paralel damarlı yaprak, adventif kök, kambiyunum olmayışı, parçalamış sitele (Ataktostele) gibi özellikleri, kapalı tohumlular içerisinde ilkel özellikler değil, sonradan ortaya çıkmış (apomorfik = türemiş) özelliklerdir. Bir çeneklilerin bit apertürlü polenleri ise iki çeneklilerden ilkel bir özelliktir. Ancak en eski çeneklilerde de polenler bir apertürlüdür (Yıldız & Aktoklu, 2012, s. 325).

1.7.2.1.1.2. Çift Çenekli Bitkiler

Odunlu veya otus bitkilerdir. Primer kök kalır ve kazıl köke dönüşür. Türlerin çoğunun kök gövdelerinde sekonder büyüme vardır. Kambiyum dışarıya doğru floem, içeriye doğru ksilem elemanlarını verir. Trake iyi gelişmiş olmakla birlikte bazı arkeik formlarda trake yoktur. İletim demetleri düzenli ve daireseldir. Yapraklar, bazı istisnalar

dışında, geniş ayalı, ağsı damarlı ve genellikle saplıdır. Çiçekler 5'li, bazen 4'lü nadiren 3'lüdür. Polen taneleri tipik olarak üç apertürlü ya da bundan türevlenen tiplerdir. Kotiledon 2, nadiren 1, 3 ya da 4. Magnoliopsida sınıfı Cronquis (1981) sisteminde 6 alt sınıfa ayrılmıştır. Bunlar şu biçimdedir: Magnoliidae 8 ordo, 39 familya, 11.000 tür; hamamelidae 11 ordo, 24 familya, 3.400 familya; Caryophyllidae 3 ordo, 14 familya, 11.000 tür; dillenidae 13 ordo, 78 familya, 25.000 tür; rosidae 18 ordo, 114 familya, 58.000 tür; asteridae 11 ordo, 48 familya, 60.000 tür (Yıldız & Aktoklu, 2012, s. 179-180).

1.7.2.1.2. Açık Tohumlu Bitkiler

Açık tohumlu bitkilerde karpeller katlanıp bir pistil oluşturmaz. Bu nedenle tohumlar açıkça meydana gelir. Gymnosperma adı da, "gymnos = açık", "sperma = tohum" sözcüklerinden oluşturulmuş mantıklı bir isimdir. Açık tohumlularda erkek ve dişi gametofitin sporofit üzerinde bulunması ve çok indirgenmiş olması suya bağımlılığı ortadan kaldırmıştır. Ayrıca bir erkek kozalakta milyonlarca polen oluşturulması ve bu polenlerin rüzgâr yardımı ile uzak mesafelere taşınması açık tohumlulara önemli üstünlük sağlamıştır. Çünkü döllenme güvenceye alınmıştır.

Odunlu bitkiler, herdem yeşil ağaç ve çalılar, ileri gruplarda sarılcı formlara rastlanır (Gnetum), bazıları yaprak döker (Ginko, Larix). Yapraklar iğnemsi ya da pulsu, ilkel gruplarda yapraklar eğrelti yapraklarına benzer (Gycas), ileri gruplarda kapalı tohumlulara benzer (Gnetum), yapraklar genellikle bir mevsimden fazla yaşadıklarından bitki he zaman yapraklıdır. Polen ve tohum oluşturan yapılara kozalak denir. Kozalaklar daima bir eşeyli, türler monoik ya da dioiktir. Kozalakların yapısı basittir. Gnetopsida sınıfı hariç çiçek örtüsü yoktur. Karpeller yapraksıdır ve üzerinde çıplak 2 tohum taslağı bulunur. Karpeller pistil oluşturmadığından stigmai stilus ve ovaryum yoktur. Polen doğrudan ovülün tepesindeki polen odasına gelir ve orada çimlenir. Anemofildirler (rüzgâr ile tozlaşan), ileri gruplar hariç, polenlerde uçmayı kolaylaştıran hava keseleri vardır. Bitkilerde genellikle reçine kanalı bulunur. Ksilemde yalnız trakeid vardır (Gnetopsida hariç). Floem kalburlu borulardan ibaret olup arkadaş hücreleri yoktur. Kotiledon sayısı, ilkelden gelişmişe doğru 18-2 arsında değişir. Tozlaşmadan sonra tohumlar ilkelden gelişmiş türlere doğru 1-3 yılda olgunlaşır (Yıldız & Aktoklu, 2012, s. 128-129).

1.8. Konuyla İlgili Alanda Yapılan Çalışmalar

- Abik, D., Dağıstanlıoğlu, B. & Mazman, N. (2021). Derleme Sözlüğü'ne göre Adana ili ağızlarındaki bitki adlarının diğer ağız bölgeleriyle ilişkisi ve kavram alanları. *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri* içinde (s. 29-49). Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Akduruş, T. (2024). Kazak Türkçesinde renklerin bitki adlandırmalarında kullanımı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(2), 1150-1190.
- Alkaya, Y. (2004). *Derleme Sözlüğündeki bitki adları*. Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Edirne.
- Alkayış, F. M. (2007). *Türkiye Türkçe'sinde bitki adları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kayseri.
- Altıntaş, A. (1983). Divanü Lügat-it Türk'teki tıbbî bitkiler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (25), 136-148.
- Altuntaş, A. (2018). Gagavuz Türklerinde bitki adları ve Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılması. *Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Eğitim Dergisi*, 4(8), 432-447.
- Ayan, A. & Karpuz, H. Ö. (2020). Eski Bir Tıp El Yazması "Tabibnâme"de Bitki Adları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (69), 7-34.
- Aydın, E. (2011). Eski Türk yazıtlarındaki çıntan ıgaç 'sandal ağacı' üzerine. *Bilig*, 56, 25-32.
- Aydın, E. (2016). Eski Türk yazıtlarında bitkiler ve hayvanlar. *Türk Kültürü*, 1, 1-51.
- Aytaç, A. (2019). Kitâb-ı Ma'cûn Adlı Tıp Metninde Geçen Botanik ve Tıp Terimleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(4), 303-322.
- Bayrak, Ö. (2005). *Tarihi Türk lehçelerinde bitki isimleri*. Yayımlanmamış yüsek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Baytop, T. (2007). *Türkçe bitki adları sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Berbercan, M. T. (2012). Doğu Türkçesine ait bir botanik lügatçesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 16, 35-56.

- Bläsing, U. (2002). Pflanzennamen im Kumükıschen I. fraxınus und acer. *Studia Etymologica Cracoviensia*, 7, 7-44.
- Bläsing, U. (2005). Turkish armut 'pear'; remarks on the etymology and geo-linguistic distribution of an oriental fruit name. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 15, 5-18.
- Bläsing, U. (2012). Pflanrennamen im Kumükischen. *Festschrift für Uwe Bläsing anläßlich seines 60. Geburtstags*, 15-28.
- Borazan, Ş. (2019). Derleme Sözlüğü ile Tarama Sözlüğü'ndeki bitki adlarının karşılaştırılması. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(3), 1700-1768.
- Borazan, Ş. (2020). *Tarama Sözlüğü ile Oğuz Grubu Türk dillerinde bitki ve hayvan adlarının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı
- Bulut, S. (2018). Eski Uygur Türkçesinde Türkçe bitki adlandırmaları-1: yiyecek-içecek olarak kullanılan bitkiler. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(12), 562-588.
- Cankan, Z. (2022). Nahçıvan Ağzındaki Bitki Adları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı, Ardahan.
- Cavlazoğlu Davulcu, A. (2024). Türkçe tıp eserlerinde tarçın ve dönemin dili üzerine değerlendirmeler. *Turkish Academic Research Review*, 9(3), 319-331.
- Çakıcı, B. (2023). *Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış dört tıp metni üzerinde bitki adları incelemesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Bursa.
- Çakmak, C. (2024). Demirci ağzından Derleme Sözlüğüne katkılar-1 (bitkiler). *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 67-88.
- Çelik, F. (2024). Türk Dilinde köken konusu tartışmalı bazı bitki isimleri üzerinde bir değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 95-107

- Çetin, E. (2019). Türkçede semizotu bitkisi için kullanılan sözler üzerine. *International Journal of Language Academy*, 6(26), 601-610.
- Değerli, Z. Ş. (2021). *Eski Anadolu Türkçesinde bitki adlarının etimolojik incelemesi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Erzurum.
- Demir, E. (2013). Hezârfen Hüseyin B. Ca'fer İstânköyî'nin Fihrîsü'l-Ervâm adlı eserinde geçen bitki adları. *Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi*, 46(46), 1-28.
- Demirel, E. (2017). Kuçgundı "soğan" sözcüğünün kökeni üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(4), 2122-2131.
- Duran, A. (1998). Türkçede bazı bitki adlarının veriliş sebepleri. *Türk Dili Dergisi*, (555), 223-229.
- Efe, K. (2012). *Türkiye Türkçesi ağızlarında bitki ve hayvan isimleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.
- Efe, K. (2015). Bitki ve hayvan isimleri sözlüklerinin hazırlanmasında çok şekillilik ve eş seslilik. *TÜRÜK Dergisi*, 1(14), 167-183.
- Efe, K. (2018). Tarihi Türk lehçelerinde alıntı bitki isimleri. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7(17), 81-106.
- Emirosmanoğlu, Z. (2023). Çeviriyle 'doğa' tarihine yolculuk: belon seyahatnamesi'nde anadolu bitki adları. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 1537-1560.
- Erdal, M. (1993). Around the Turkic 'apple'. *The Journal of Indo-European Studies*, 21, 27-36.
- Eren, H. (1999). Ayva. *Türk Dili Dergisi*, (573), 739-748.
- Filiz, G. (2019). *Kitab-ı Dede Korkut'ta hayvan ve bitki adları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Denizli.
- Gökçe, H. (2020). Türkiye türkçesinde bitki adları hiperyayın. *Anatolian Journal of Botany*, 4(2), 121-123.

- Güner, G. (2011). Dîvânü Lugâti't-Türk'te Oğuzca olarak geçen geşür "havuç" kelimesinin kökeni üzerine düşünceler. *Turkish Studies*, 3, 835-840.
- Güner, G. (2014). Dîvânü Lugâti't-Türk'te Oğuzca Olarak Geçen Mandār Ve Mandārlan-Kelimelerinin Kökeni Üzerine Düşünceler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi,* 3(2), 54-61.
- Gürlek, M. (2011). 'Alâ'im-İ Cerrâhîn'de geçen bitki adları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 123-145.
- Hasret, A. Ş. & Küçüker, P. (2020). Tuhfetü'l-Mülûk ve's-Selâtin adlı eserde at hastalıklarının tedavisinde kullanılan bitki adları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 76, 405-418.
- Hauenschild, I. (1993). Krimtatarische Pflanzennamen. *Ural-Altaische Jahrbücher*, 12, 147-178.
- Hauenschild, I. (1994). Botanica im Dīvān luġat at-turk. *Journal of Turkology*,1(2), 25-100.
- Hauenschild, I. (2006). *Botanica und Zoologica im Babur-name: eine lexikologische und kulturhistorische Untersuchung*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- İleri, C. (2007). Divanü Lügati't-Türk'te geçen meyve ve sebze adları ve türklerin bunlardan yararlanma biçimleri. *Türk Dili Dergisi*, (669), 542-572.
- İlhan, N. (2018). Garib-Nâme'de bitki adları ve kavram alanları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (73), 123-133.
- İnan, A. (1967). Tarla ve tarı Kelimeleri Üzerine. *Türk Kültürü Dergisi*, (60), 8-10.
- Joki, A. (1964). Der wandernde apfel. *Studia Orientalia*, 28:12, 1-20.
- Kalieva, K. (2022). Kırgız Türkçesinin ağızlarında sebze adları üzerine bir inceleme. *International Journal of Volga - Ural and Turkestan Studies*, 4(7), 47-60.
- Kaplankıran, D. (2016). Kazak Türkçesinde Hayvan adlarıyla oluşturulan bitki adlandırmaları üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5(3), 1161-1181.
- Karaaslan, B. (2010). *Dîvânu Lügati't-Türk'teki bitki ve hayvan konuları üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Halk Bilim (Folklor) Bilim Dalı, Sakarya.

- Karadeniz, Y. (2017). Codex Cumanicus'ta bitki adlari. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(01), 611-638.
- Kartalcik, V. (2008). Anadolu ağızlarında üzüm adlandırmaları. *Turkish Studies*, 3(5), 663-771.
- Kaygusuz, R. (2020). *Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış sözlüklerde bitki adları*. Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Kemel Kyzy, A. (2017). *Manas Destanı'nda geçen bitki adları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Çağdaş Türk Dilleri ve Edebiyatı Bilim Dalı, Ardahan.
- Küçüker, P. & Balcı, M. (2020). Kitâb-ı Güzîde-i ʿilm-i Tıbb'da (Sultâniyye İngiltere Nüshası) tespit edilen bitki adları. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 4(1), 50-65.
- Küçüker, P. & Kayadibi, G. S. (2019). Kitab-ı Makbûl Der Hâl-İ Huyûl adlı eserde atların özellikleri donları ve tedavilerinde kullanılan bitki adları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1(65), 57-69.
- Küçüker, P. & Yıldız, Y. (2018). Tercüme-İ Müfredât-I İbn-İ Baytar'daki (150b-295a) Bitki Adları Üzerine Bir İnceleme (II). *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 2(1), 109-137.
- Küçüker, P. & Yıldız, Y. (2019). Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-ı Tıbb'daki bitki adları üzerine bir inceleme. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 11(2), 51-67.
- Küçüker, P. & Yıldız, Y. (2024). Tercüme-İ Müfredât-I İbn-İ Baytar'daki (1b-150a) bitki adları üzerine bir inceleme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(44), 13-32.
- Küçüker, P. (2010). Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ'da Türkçe Bitki Adları. *Journal of International Social Research*, 3(11), 401-415.
- Le Coq, A. (1922a). Eine Liste osttürkischer Pflanrennamen. *Baessler–Archiv*, 6(3), 118–129.

- Mammadova, A. (2024). Harezmce metinlerde Türkçe kökenli bitki adları üzerine. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 20(2), 143-160.
- Murad, S. (2019). Kadı Burhaneddin ve Nesîmî'nin şiirlerinde geçen bitki ve hayvan adları üzerine. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 5(2), 194-206.
- Nyiri, M. (1985). Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't-Türk adlı sözlüğündeki bitki adları. *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi* içinde (s.205-213). İstanbul.
- Oba, E. (2021). Tarihî Türk lehçelerinden Kazakçaya bitki adları. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 3(2), 239-274.
- Oturakçı, N. (2012). Divanü Lûgati't-Türk'teki botanik terimlerinin Kazakça ve Türkçedeki görünümleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (13), 195-212.
- Ölmez, M. (2020). Üç kuşak Uygurca bir söz: yörgey 'sarmaşık'. *International Journal of Old Uyghur Studies.* 2(1), 61-88.
- Önler, Z. (1986). Hacı Paşa'nın Müntehâb-ı Şifâ adlı eserinde geçen bitki adları üzerine. *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı I (Eski Türk Şiiri)*, 403-406.
- Önler, Z. (1990). XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi botanik terimleri. *Journal of Turkish Studies (Fahir İz Armağanı I)*, (14), 357-392.
- Önler, Z. (2004). XIV-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe bitki adları. *Kebikeç*, (18), 273-301.
- Özden, M. (2019). Codex Cumanıcus'ta bulunan bitki adlarının günümüz Anadolu ağızlarındaki kullanımları üzerine bir inceleme. *International Journal of Language Academy*, 7(27), 80-92.
- Özer, O. Tervihü'l-Ervah'taki Türkçe bitki adları üzerine bir inceleme. *Uluslararası Filoloji Bengü*, 3(1), 19-28.
- Özmen, M. (2010). Hatay-Erzin Başlamış köyünden derlenen bitki adları. *Erdem*, (58), 255-268.
- Öztürk, F. (2005). Kutadgu Bilig'de bitki adları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 203-210.
- Roux, J. P. (2005), *Orta Asya'da kutsal bitkiler ve hayvanlar*. (Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Sadıkovna, M. (2013). Ali Şir Nevai eserlerinde bitki adları. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (8), 117-143.
- Sertkaya, O. F. (2014). Elma kelimesinin kökeni üzerine. *Türk Dili*, 2(750), 63-66.
- Sıbıç, B. (2024). Galat sözlüklerinde bitki adları üzerine değerlendirmeler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 17(47), 1493-1516.
- Solmaz, M. & Uçar, İ (2012). Türkiye Türkçesinde organ adlarıyla oluşturulmuş bitki adları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (32), 285-06.
- Soydan, S. & Battal, İ. (2019). Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde sebze ve meyve adları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1(74), 165-185.
- Soydan, S. & Battal, İ. Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde baklagiller, kuru yemişler, baharatlar ve diğer bitki isimleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 321-340.
- Stachowski, K. (2008). *Names of cereals in the Turkic languages*. Krakow: Księgarnia Akademicka.
- Stachowski, M. (1994). Türkisch sarymsak ~ sarmysak 'knoblauch'. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4, 171-172
- Stachowski, M. (2023). Turkish sarımsak ~ sarmısak 'garlic'revisited. *Linguistica Copernicana*, 20, 255-260.
- Şahin, A. (2018). *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki bitki adlarının yapı ve anlam bakımından karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Şahin, H. & Takhirova, R. (2023). Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde renk adlarıyla kurulan bitki adları üzerine. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 133(263), 271-282.
- Şahin, H. (2007). Cami'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. yüzyıl bitki isimleri. *Turkish Studies*, 2(2), 570-602.
- Şaş, A. K. (2020). Türkçe Arapça ilişkileri bağlamında anlam aktarması yoluyla oluşmuş bitki adları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(2), 572-588.

- Şirin, Hatice (2006), "Türkçede 'yaş' ve 'ufak' kavramlarından gelişmiş meyve adları", Emine G. Naskali (Ed.) *Meyve Kitabı* içinde (s. 335-350) İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Takhırova, R. (2022). *Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye türkçesinde bitki adlarının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Bursa.
- Taş, A., & Şen, M. (2024). Eski Türkiye Türkçesi özellikleri gösteren bir baytarnamede bitki adları ve mücerrep tedavi yöntemleri. *Humanıtas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 419-455.
- Teke, S. (2015). *Sibirya Türk lehçelerinde bitki adları (Saha-Tuva).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Tekin, F. & Cantürk, S. (2019). Giresun yöresi söz varlığında bitki adları ve bitki kavram alanı. *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, (11), 25-52.
- Telli, B. (2015). Kenzü's-sıhhatü'l-ebdâniyye Eser-i Mürşîd-i osmâniyye'de bitki adları. *Kesit Akademi Dergisi*, (1), 96-116.
- Tuğluk, M. E. (2022). Türkiye Türkçesinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında renk adlarıyla oluşturulmuş bitki adları. *Edebi Eleştiri Dergisi*, 6(2), 269-296.
- Turıkpenova, A. (2021). *Tarihî Türk lehçeleri, Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi'ndeki bitki adları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Denizli.
- Uçar, İ. (2012). Türkiye Türkçesinde organ adlarıyla oluşturulmuş bitki adları. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 17(32), 307-330.
- Uçar, İ. (2013). "Kavram-çağrışım-kelime" bağlamında bitki adlarına anlam bilimsel bir yaklaşım. *Turkish Studies*, 8(1), 2671-2683.
- Uçar, İ. (2013a). Türkiye Türkçesinde hayvan adlarından türetilmiş bitki adları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(1), 1-19.

- Uçar, İ. (2013b). Yetiştiği / geldiği coğrafya veya etnik adlandırmayla oluşturulan bitki adları. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 5(1), 115-135.
- Ulutürk, B. (2015). Kıpçak türkçesi söz varlığındaki meyve vermeyen ağaç adları üzerine bir inceleme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 63(2), 197-208.
- Umurzakov, K. (2007). *Dîvânu Lügati't-Türk'teki hayvan ve bitki adları üzerine karşılaştırmalı bir adbilim çalışması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkoloji Ana Bilim Dalı, Manas.
- User, H. Ş. (2010). Türk Dillerinde çilek ve yilek. *Studies on the Turkic World*, *A Festschrift for Professor St. Stachowski on the Occasion of His 80th Birthday*, 131-138.
- Yalnız, A. (2024). Amasya mânilerinde geçen bitki adları üzerine Köken Bilimi İncelemesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları 11*, içinde (s. 33-82). Ankara.
- Yenice, K. (2022). 'Sarmaşık' kelimesinin etimolojisi üzerine. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 1-8.
- Yıldız, Ş. (2024). Tarihsel tıp metinleri Sözlüğü'nde hayvan adları ve bu adlardan türemiş bitki adları. *Turkish Studies*, 19(2), 849-864.
- Yıldız, Y. (2020). *Türkçe bitki adlarının anlam bilimi açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sakarya.
- Yıldız, Y. (2021). Bitki adlarında çok anlamlılık. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys*, 6(1), 66-92.
- Yıldız, Y. (2021a). Bitki adlarında eş anlamlılık ve ters anlamlılık. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 78-99.
- Yıldız, Y. (2021b). Bitki adlarının anlam olayları ve anlam değişmeleri açısından incelenmesi. *Türkoloji Dergisi*, 25(1), 217-241.
- Yıldız, Y. (2021c). Bitkilerin adlandırılmasında benzetmenin rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 176-187.

- Yıldız, Y. (2021d). Türkçe bitki adlarının oluşumunda aktarmaların etkisi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (4), 115-129.
- Zieme, P. (1984). Sandelholz in den uigurischen Texten. *Altorientalische Forschungen*, 11(2), 377-380.

BÖLÜM II

İNCELEME

2.1. Madde Başı Kabul Edilen Sözcükler ve Alternasyonlu Biçimleri

Madde başı olarak kabul edilen bitki isimleri için Eski Uygur Türkçesi özelinde Wilkens tarafından hazırlanan "Handwörterbuch des Altuigurischen-Eski Uygurcanın El Sözlüğü" isimli eser esas alınmıştır. Karahanlı Türkçesi döneminde ise taranan eserlerin dizin-sözlük bölümleri ve belli başlı araştırmacılar tarafından ortaya sürülen görüşler esas alınmıştır.

abinus ~abiruş
aḍrık ~ ayrık
agar
agaru
agat
ajok ~ ejuk ~ aşok
ali ~ alı
alma ~ alım(l)a ~ alıma
aluçın
amartapatr ~ amrtapatr
ampar
amra
amrasti ~ çmrasti
amşuy
ananto
angabuş ~ enkebüş ~ankabuş
aŋduz
apa başı
arça
arçun
arırı ~ ariri ~ arurı ~ āririg
armut
arpa ~ apra
arpagan
artız
artuç
artun ~ arḍun
arubat
arugw(a)d ~ erügüd
arvuud
aşlık
aşvant
atgak
āvan
awılku
awya ~ aywa ~ evin
azgan ~ aẓgan
baaçana ~ bançana
badıyan
bamuk ~ bāmuk
banduka
basal
basar
bibli
bimba ~ bımba
bitmül ~ bıtmul ~ bıḍbul ~ bıtbul

bitrik
boy
buda
budgay ~ bugday ~ bugdai ~ bugd(a)y
bujın
bulguna ~ malguna
burçak
buturgak
büken
büsteli ~ büstüli
bütüge
büzünç
ç(a)mlu ~ çmlu
çagmur ~ çamgur
çahşu
çambu
çamuka
çandaru
çapak ~ çampak
çarun
çeçek ~ çiçek
çeniştürük
çeŋlik
çeye
çımıçamı ~ çimiçami
çıntan ~ çından ~ çintan
çigidem
çigit
çikin
çimgen ~ çümgen
çinagantik
çira
çiyju
çupag(a)n ~ çıbıkan ~ çubakan ~ çubagan
çüçünek
çünük
çüşek
çüşüm
dana ~ tana
dava
dėv(a)dar ~ diwdar ~ tivadar ~ divdaar ~ dıvadar ~ dėvadar
dimitu
dünüşge
ėken ~ igen
ekir ~ egir ~ ekr
ençir ~ incīr ~ açır
erguvān
erük
ezragunçuvut ~ zargunçmud ~ ezragunçuvud ~ zargunçmuḍ
gaugor(o)nç ~ kav kürüç ~ gav gor(o)nç
geşür
gizri
gosar ~ gösar ~ gavsar ~ göser
granti ~ kanati
guruç ~ g(u)ruç ~ kürüç ~ krüç
gül
ḫıyār
hoitse ~ kaytsi
hua ~ kua ~ gua ~ ḫua
ḫurmā
ı ~ i ~ ‘ı ~ ‘ıı ~ ‘ıi ~ yı
ıgaç ~ yıgaç ~ agaç ~ ‘ıgaç ~ yıgāç
ışgun

ıt burnı ~ iḍ burnı ~ ıt burun
ildrük ~ ilrük
imiti
indirahazt ~ indirahast
indrahasdu
iŋliç
irimp(a)t ~ nirimp(a)t
isiz ~ issiz
ispendān
jim ~ zum
jimba
k(a)pra ~ kpra
k(a)ranç ~ kranç
k(a)t(a)p(a)l ~ ktpl
k(a)tpa(l) ~ katpani
kabak
kaḍıŋ ~ kaḍın ~ kayıŋ ~ kaḍıng ~ kadın
kadırgan ~ katırgan
kadız
kagun ~ kāgun
kaitsė ~ hoytsi ~ kaitsi
kakoti
kakula
kamala
kamatsun ~ kamsun
kamgak
kamış ~ kamuş
kantikar ~ kantakari ~ kntakari
kapir ~ karpur ~ krbir ~ k(a)rpir ~ k(a)rpur
karakan
karamuk
karanfil
karba
kargak tarmakı
karpi
kaşak
kat
katal ~ kaḍal
kavla ~ kalva
kekre
keküş
kelep
kenpe
kentir ~ k(e)ntir ~ kenḍir ~ kntir ~ kėntir ~ kendir
kepez
kewrik
kıçı
kısırın
kiŋşu ~ kingşu
konak
koru
kömürgen ~ köwürgen
kubiça ~ kübiçe
kuçgundı
kujėşay ~ kuzişai ~ kuzişay
kulum
kum(u)t ~ kumut ~ kümüḍ ~ kümüt
kumlak
kundu
kunt
kusalıŋ ~ kusalıng
kusık
kusumba
kuşgun ~ uşgun
kuşgun

kuşti ~ kuşdı
küç
künçi
künçit ~ kuñcit
kürküm
kürt
lėnhua ~ linhua ~ linkua ~ linha ~
lėnḫua ~ linḫua
limken
liv(a)ng ~ livang ~ lvang ~ lvan
lodur ~ lotr
m(a)hamandarik ~ maḫamantarik
mahabodi ~ mahabodı ~ maḫabodi ~
m(a)habodi
mana
mandar
mandarak ~ mandarik ~ mantarak,
mntark ~ mntrak ~ mantarik ~
mandarık ~ manḍarik ~ mandarak ~
m(a)ntarik
maraz
matulunk ~ matuluŋ ~ matu-lung
mirau
mive ~ mīve
mukuytu
munga
murç ~ mırç ~ mirç
murut ~ muruḍ
mūz
nagakesara ~ naga kisara
nagapuşup ~ nakapuşp
nār ~ nara ~ enār
nigrot ~ nigrod ~ niyagrod
nilapuşup
nilotpal ~ nilutpal
nukut
ordutal ~ ardutal
ot ~ oot
ölige
p(a)tol ~ ptul
p(i)y(a)l ~ bikl
padma
padum
pariçatr ~ pariçtr
patal
piryaŋu ~ p(i)ryaŋu ~ piriangu ~ priangu ~ piryanggu
pitpadi ~ p(i)tp(a)di ~ piḍpidi ~ pitpidi ~ pitpdi ~ ptpidi ~ ptpdi
puga
pundarik ~ puntrik ~ punḍarik
püşker
sadun ~ satun ~ saḍun
sagbıç
sargan
sarkıç
sarmusak ~ samursak
sengeç ~ seŋgeç
sıbat ~ sibüt
sımış ~ simiş
sınçgan ~ sıçgan ~ sırınçan
sidr ~ sidre
sīgun otı
sikliksi
sinsim:
siŋir ~ singir ~ siṅir
sirizavu ~ sirijavu
snuk ~ saba

sōgan ~ sōgun ~ sogun ~ songun ~ sogan

sorkıç

sögüt ~ sögüḍ ~ sögüṭ ~ söŋüt ~ sögöt

sudimika

sulanı

sunu

supuşup ~ s[u]pusup ~ supusup

sut

süksük

sükşümür ~ suksumur ~ süksümir ~ suksumur

süküçe

süt ötrüm

süzgün

ş(a)baralotr ~ şbara ~ şbr

ş(a)davari ~ sḍavari

ş(a)laka ~ slaka

ş(a)ngabir ~ sakabir

şal ~ şala ~ sala ~ sal

şalmali

şamuşa

şarip ~ sanıp

şataparvė

şaw

şayu ~ kayu

şekirtük

şirija ~ şiriza

şiriş

şirişa

şişup ~ sısup

şudi ~ şudı

şuglu

şünük ~ şnük

şüŋle

tabılku ~ tawılku

tal

taliz ~ talız

tarıg ~ tarık ~ tarag ~ targ ~ tarı

tarmaz

tawılguç

tersgü

tıt ~ tıḍ

tiken ~ tikken

tinbar ~ tınbar ~ tınvar

tograk

topulgak ~ tobulgak

triman

tsip

tugara ~ togara

tur(a)lim ~ tarlım ~ toglım

turma

turmık

tutça

tutur

tuturkan ~ tutturkan

tüki ~ tügi ~ tögü

tüş

tüşgün

tüşürgün

udumbar ~ udmbr ~ uḍumbar ~ udumbr

uglı

ulyan

upodi ~ updi ~ upudi

urga

uskada

uskun

uşir ~ uşır
uşira
uşpat ~ usbad ~ usban
utpal
ügür ~ yügür ~ üyür ~ yür ~ ür ~ üür
ügürgen ~ öyürken
üjme
üskebeç
üyürken ~ yügürgen ~ öyürken
üzüm ~ üşüm
v(i)rgersün ~ ürgesin
vada
virana
virirė ~ vinini
viroçanu ~ viruçanu
vişal ~ visal
vraŋ ~ vrana
vsada
yabçan ~ yawşan
yagak
yandak
yapuşgak
yarpuz
yasmuk ~ yasımuk
yawa ~ yava
yazak ~ vazak ~ vajak
yėmiş ~ yimiş ~ yemiş
yıḍıg ot
yılgun
yımırtga
yibuni
yigde ~ yigte
yigen
yiksek ~ ikisek
yimşen
yitim
yiz
yorınçga ~ yorınça ~ yonça ~
yorunçka, yornçka ~ yorunçga
yörgenç
yuda
yuldurgan ~ yuldurga ~ yoldurgan ~
yuldruga
yumuşga
yunguk
yuŋ
yürgey ~ yürkey ~ yörgei
yüzerlik ~ üzerlik
zakkūm
zaparka
zaranza
zargunz
zencebīl
zeyd ~ zeyt ~ zeytūn ~ zeytün
zira
zrgunç ~ zagunç

Bu bölümünde tepit edilen bitkiler, latince adları esas alınarak bilimsel sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Latincesi tespit edilemeyen, belirtilmeyen bitki adları ise kendi içerisinde tarafımızca tematik bir sınınflandırılmaya tabi tutulmuştur.

2.2 Tohumlu Bitkiler

2.2.1. Açık Tohumlu Bitki İsimleri

2.2.1.1. arça "ardıç" (Lat. Juniperus) → krş. artuç

Sözcük Eski Türkçe içerisinde Uygur döneminde tespit edilmektedir. Clauson *arça* maddesini *artuç* maddesine yönlendirmektedir (EDPT, s. 200). Wilkens sözcük için *arça* "ardıç (?)" tanımını yapaktadır (EUES, s. 58). Keskin, Eski Uygur Türkçesindeki biçimin Moğolca *arça*'dan alıntı olduğunu belirtmektedir. (Keskin, 2022, s. 510). Sözcük çağdaş Moğolcada *arça* "ardıç, ardıç ağacı" anlamında görülmektedir (Lessing, 2003, s. 81). Ramsted sözcüğün **ari-* "reinigen" fiilinden türediğini belirtirken (Ramsted, 1935, s. 15) Doerfer ise *arça* ve *artuç* biçimlerinin *arı-* "reinigen" fiiliyle ilişkisinin olmadığını düşünmektedir. Doerfer *ardıç* biçimin *art-* kökünden türediğini bildirerek *arça* biçiminin *artuçak* > *artçak* > *arçak* > *arça* biçiminde oluştuğunu belirtmektedir. (TMEN II, s. 28-29). Eren kimi çağdaş Türk dillerinde *arça* biçiminin varlık gösterdiğini bildirmektedir. Kaluzynski de bu biçimlerin tamamının Moğolcadan alıntı olduğunu düşünmektedir (ETDES, s. 20).

Eski Uygur Türkçesinde: **EUTHB** *arça* (Keskin, 2022, s. 510).

Tanıklar:
on baṭm(a)n ***arça*** *me bėrzün* EUTHB BuYön 8/3
"On baṭman ardıç da versin" EUTHB BuYön 8/3

Sözcük Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır. Türkmen Türkçesinde: *arça* (ETDES, s. 20); Kazak Türkçesinde: *arşa* (ETDES, s. 20); Kırgız Türkçesinde: *arça* (ETDES, s. 20); Karakalpak Türkçesinde: *arşa* (ETDES, s. 20); Özbek Türkçesinde: *arça* (ETDES, s. 20); Altay Türkçesinde: *arçın* (ETDES, s. 20); Yakutça: *arçı* (ETDES, s. 20).

2.2.1.2. artız "ardıç" (Lat. Juniperus) → krş. artuç

Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "ardıç (?)" olarak tanımlanmaktadır (DTS, s. 57). Clauson *artız* (*artış?*) maddesinde sözcüğün haxap legomenon olduğunu belirterek Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen bu

sözcüğün kökeninin belirsiz olduğunu muhtemelen de yabancı kökenli bir sözcük olduğunu düşünmektedir (EDPT, s. 207). Röhrborn *artız* biçimini *artuç* maddesine yönlendirmektedir (s. 269). Bu maddde de ise sözcük için "ardıç, ardıç ağacı" tanımı görülmektedir (UWN I, s. 277). Wilkens ise *artız* okunuşunu şüpheli bulmaktadır (EUES, s. 67). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *artız* (Rachmati, 1932, s. 439).

Tanık(lar):
artız *bışıg singir artun ptpdi singir birayak ingek yagı* Heilk. II 418/79

2.2.1.3. artuç "ardıç" (Lat. Juniperus)

İlk kez Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için ilk bilgi Kâşgarlı tarafından *artuç* "ardıç" olarak verilmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 46). Doerfer, *artuç* sözcüğünü *art-* fiiliyle ilişkilendirmektedir, *arça* biçiminin ise **artuçak* > *artıçak* > *artçak* > *arçak* > *arça* biçiminde geliştiğini belirtmektedir. Çağdaş Türk dillerinde *arça* biçiminin görülmesini ise Moğolcanın etkisine bağlamaktadır. Ayrıca Farsçadaki *ardic* biçiminin de Türkçeden alıntı olduğunu belirtmektedir. (TMEN II, s. 28-29). Clauson, *artuç (?arduç)* maddesinde sözcüğü genel olarak "ardıç ağacı" anlamında tanımlamaktadır. Çağdaş dillerde bu sözcüğün Moğolca biçimi olan *arça* sözcüğü ile yer değiştirdiğini belirtmektedir. Ayrıca sözcüğün pek çok Türk dilinde görüldüğünü bildirmektedir (EDPT, s. 204). Hasan Eren, sözcüğün Eski Türkçeden beri var olduğunu belirterek sözcüğün ağızlarda metatez sonucu *arcıt* olarak görüldüğü bilgisini vermektedir. Clauson'un da belirttiği gibi çağdaş Türk dillerinde *ardıç* yerine Moğolca *arça* sözcüğünün yaygın olarak kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (ETDES, s. 20-21). Tietze, TTü. *ardıç* < ETü. *artuç* "ağaç ismi" (Tietze I, s. 425) açıklamasını yaparken Gülensoy da Doerfer gibi sözcüğün *art-* fiilinden türediğini düşünmektedir (Gülensoy, 2007, s. 75). İsayev, başlangıçta *arça / urça / orça* biçiminde görülen sözcüğün sonradan halk etimolojisinin etkisiyle *ardıç / artıç* ve Çuvaşçada *urtĭş* biçimini aldığını belirterek sözcüğü *ard* (servi türü) ya da *artış* "temizlemek, arınmak" fiilinin etkisiyle türemiş bir sözcük olarak değerlendirmektedir (İsayev, 2013). Röhrborn Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü "ardıç, ardıç ağacı" olarak tanımlamaktadır (UWN I, s. 277). Wilkens de sözcüğü Röhrborn gibi "ardıç, ardıç

ağacı" olarak tanımlamaktadır. Wilkens, ayrıca *artuç sögüt* "ardıç ağacı", *artuç urugı* "ardıç meyvesi, ardıç yemişi" (Skt. padmaka'nın eş değeri) açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 68).

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Sözcük kimi çağdaş Türk dillerinde de varlığını korumaktadır. Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde bağlam içerisinde tek başına görüldüğü gibi *artuç sögüt, artuç urugı* gibi tamlama grubu içerisinde de karşımıza çıkmaktadır. Karaağaç sözcüğün Türkçeden; Rusça, Ermenice, Bulgarca, Sırpça ve Yunancaya geçtiğini bildirmektedir (Karaağaç, 2021, s. 38).

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT I** *artuç* (Bang & Gabain, 1929, s. 252); **Heilk. II** *artuç* (Rachmati, 1932, s. 439); **HT IX** *artuç* (Aydemir, 2013, s. 211).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *artuç* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 558).

Tanık(lar):
artuç *sögüt buḍukı yüz türlügin ırgalur* TTT I 252/165
"des Wachholder-Baums Zweige erzittern tausendfach" [Ardıç ağacının dalları binlerce kez sallanır.] TTT I 252/165

triman çıntan kürüç ptpdi ***artuç*** *urugı ... kanati visal ... şnük urugı* Heilk. II 428/177

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **ŞSL** *arduc* (Durgut, 1995, s. 35).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *ardıç* "Servigillerden, güzel kokulu yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak kara yemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık (Juniperus)" olarak görülmektdir (https://sozluk.gov.tr/). Baytop ise şu açıklamayı yapmaktadır (Baytop, 2007, s. 33): *ardıç* "Juniperus Communis (Cupressaceae) türlerine verilen genel ad. Bu türler kışın yapraklarını dökmeyen ağaççık veya ağaçlardır. Bazı türlerin meyveleri tedavi alanında kullanılır. Bazı türlerden de katran elde edilir." Yıldız, sözcüğün Türkçede *ardıç*, *ardıç ağacı*, *ardıç burcu*, *ardıç dikeni*, *ardıç giligi*, *ardıç güveliği*, *ardıç katranı ağacı*, *ardıç otu*, *ardıç yemişi* biçimlerinde görüldüğünü belirtmektedir (Yıldız, 2020, s. 587-588). Sözcük, Derleme Sözlüğü'nde tanıklanmaktadır (DS I, s. 302, 307; DS XII, s. 4423), Tarama Sözlüğü'nde ise

tanıklanmamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *ardıç* (Akdoğan, 1999, s. 30); Başkurt Türkçesinde: *artış* (ETDES, s. 20); Tatar Türkçesinde: *artış* (Ehmetyanov, Möhemmetdinov, Nurieva & Ganiev, 2014, s. 35); Kazan-Tatar Türkçesinde: *artış* (Öner, 2015, s. 34); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *artiş* (Tavkul, 2000, s. 90); Yeni Uygur Türkçesinde: *ardaç* (ETDES, s. 20); Tuva Türkçesinde: *artış* (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 7); Altay Türkçesinde: *artış* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 29); Çuvaşçada: *urtwş ~ urtwş ~ yıvwşśşśi* (Bayram, 2007, s. 381).

2.2.1.4. dėv(a)dar "bir ağaç adı, Deodar ağacı" (Lat. Cedrus deodara)

Eski Uygur Türkçesinde farklı okuma biçimleriyle görülen bu sözcüğü Caferoğlu, Sanskritrçe *devadāru* sözcüğü ile ilişikilendirerek "çama benzer bir ağaç, Deodar ağacı" tanımını yapmaktadır. (Caferoğlu, 2015, s. 67, 242). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise *tiwdar* ve *divtar* maddesinde *tıvdar* maddesine gönderme yapılarak sözcüğün Sanskritçe kökenli olup "çam" anlamına geldiği belirtilmektedir (DTS, s. 564). Wilkens ise sözcüğün *dėvadar ~ dėv(a)dar* << Skr. *devadāru* biçiminde alıntı olduğunu belirterek "bir ağacın adı" (Cedrus deodara (Roxb.) Loundon) açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 247). Sözcüğü kaynak dilinde, Sanskritçede, ele aldığımızda देवदारु (deva-dāru) "Pinus devadāru veya Deodar (ayrıca Avaria longifolia ve Erythrosylon sideroxyloides)" tanımı görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 493).

Eski Uygur Türkçesinde: **U IV** *diwdar* (Müller, 1931, s. 53); **Heilk. II** *tivadar ~ divdaar* (Rachmati, 1932, s. 447); **MayBeg** *dıvadar* (Demirci, 2014, s. 159); **DKPAM** *dėvadar*[3] (Elmalı, 2022, s. 395).

Tanıklar:

vrana yoru[nçga tübi ... bışıg] singir yıvılgu ***tivadar*** *mırç bo otlar ... üçünç em* Heilk. II 422/71

"Sehne, Qrumbaum, Deodarholz und Pfeffe wenn man diese Heilmittel ... (zu trinken gibt); (dies ist) das dritte Heilmittel" [Sehne, qrum ağacı, deodar ağacı ve biber bu ilaçlar... (içmek için); (bu) üçüncü ilaçtır] Heilk. II 423/71

ag(ı)r ayagın tapag udug kılıp ***dıv(a)dar*** *ıgaç üze örtegeli y(a)rlıkadı* MayBeg. 0511/ 22

[3] *dėvdar* < Skr. *devadāru* (BTT XXXVII-III, s. 963).

"(...) büyük saygı ve hürmet gösterip, yiğitlerine (maymunlar beyinin cesedini) Dıvadar ağacı ile yakmalarını emretti" MayBeg. 0511/ 22

2.2.1.5. dimitu "çalı ardıcı; bitkisel bir ilaç" (Lat. Cedrus deodara)

Sözcüğe Eski Uygur Türkçesinde *Altun Yaruk*'ta rastlanılmaktadır. Wilkens, *dimitu* sözcüğünün muhtemelen Skr. *devadāru* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "bir ilaç adı" (muhtemelen Skt. devadāru için degiştirilmiş; Cedrus deodara, çalı ardıcı) açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 248). Sanskritçede ise देवदारु (deva-dāru) için "Pinus devadāru veya deodar (ayrıca Avaria longifolia ve Erythrosylon sideroxyloides)" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 493). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *dimitu* (Çetin, 2020, s. 270).

Tanık(lar):
sudumika sükşümür ***dimitu*** *kamatşun podara ulunı ezragunçuvut* AY VII 408
"(...) sudumika sükşümür, dimitu kamatşun, podara ulunı ezragunçuvut (...)" AY VII 408

2.2.1.6. tıt "çam ağacı, karaçam" (Lat. Pinus)

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *tıt ıgaç*, *tıt sögüt*, *tıt tersgü* vb. biçimlerde görülürken Kâşgarlı sözcük için "çam ağacı" tanımını yaptıktan sonra bitkinin dağlarda yetiştiği bilgisini vermektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 396). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise sözcük "karaçam" olarak tanımlanmaktadır (DTS, s. 569). Clauson, *tı:t* maddesinde "karaçam ağacı" tanımını yaparak sözcüğün bazı çağdaş Türk dillerinde yaşadığını belirtmektedir (EDTP, s. 449b). Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü Wilkens *tıt* "karaçam, çam ağacı" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 716). Sözcükte Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde semantik açıdan küçük bir farklılık bulunmaktadır. Sözcüğe Eski Türkçe dışındaki diğer tarihî Türk yazı dillerinde rastlanılmazken çağdaş Türk dillerinde rastlanılmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT I** *tıt* (Bang & Gabain, 1929, s. 251); **TTT VII** *tıt* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 118); **HT VI** *tıt* (Ölmez, 1993, s. 254); **HT VIII** *tıt* (Röhrborn, 1996, s. 163); **Toten.** *tıḍ* (Kara & Zieme, 1978, s. 255).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *tıt* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 878).

Tanık(lar):

tıḍ *sögüḍke kelser tını uşun agrıg yok* TTT VII 28/17

"Wenn man den Lärchenbaum trifft, so wird man ein langes und gesundes Leben haben" [Eğer karaçam ağacıyla karşılaşacak olursan, uzun ve sağlıklı bir hayatın olur.] TTT VII 28/17

[in]çä k(a)ltı ***tıt*** *ıgaç tugar turu[l]ur ediz artlarta bulıtlı [sa]lkımlı* HT VI 1683

"Şöyle ki karaçam ağaçları yüksek dağ geçitlerinde yetişir (...)" HT VI 1683

arıg nomug ayadaçı [arıgla]çı ***tıt*** *tersgü t[eg]* HT VIII 1869

"Wie lärche und Kiefer, die den reinen Dharma ehren$_2$ (...)" [Karaçam ve çam gibi, saf Dharma'yı onurlandırarak$_2$ (...)] HT VIII 1869

Sözcük, Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Kazak Türkçesinde: *tıt* (Oba, 2021, s. 262); Kırgız Türkçesinde: *tıt ~ tut*[4] (Yudahin, 1998, s. 763); Hakas Türkçesinde: *tıt* (Arıkoğlu, 2005, s. 197); Tuva Türkçesinde: *dıt* (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 32); Altay Türkçesinde: *tıt* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 197).

2.2.2. Kapalı Tohumlu Bitki İsimleri

2.2.2.1. Tek Çenekli Bitkiler

2.2.2.1.1. aḍrık ~ ayrık "ayrık, ayrık otu" (Lat. Agropyrum repens)

Türkçede ilk kez Karahanlı döneminde görülen sözcüğü Kâşgarlı *aḍrık* "ayrık otu diye adlandırılan bir ot" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 48). Türklerin *aḍrık* dediğine Oğuzların *ayrık* dediğini belirten Kâşgarlı, Oğuzların iç sesteki /-d-/ sesini /-y-/ sesine çevirdiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018,

[4] Sözlükte *tıt* maddesi (s.734) bizi *tut* maddesine göndermektedir.

s. 55). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcük için "buğday çimi" tanımı görülmektedir (DTS, s. 15, 30). Clauson, sözcüğün *aḏır-* fiilinden türediğini belirterek sözcüğün *aḏruk* sözcüğüyle morfolojik açıdan benzediğini ancak bu iki sözcüğün çağdaş Türk dillerinde aynı biçimde olmasına rağmen aralarında semantik açıdan farklılığın olduğunu dile getirmektedir (EDPT, s. 65). Eren, *ayrık otu* maddesinde sözcüğün Türkçe *aδır- (> ayır-)* kökünden türediğini düşünmektedir. Sözcüğün Orta Türkçede[5] *aδrık* "Cynodon dactylon" biçiminde, Oğuzlarda ise *-δ- > -y-* gelişimi sonucu *ayrık* biçiminde görüldüğünü belirtmektedir (ETDES, s. 35). Gülensoy kendinden önceki görüşlerin aksine sözcüğün **adrı* isim kökünden türediğini düşünmektedir (Gülensoy, 2007, s. 96). Karaağaç sözcüğün Türkçeden; Farsça, Rusça ve Bulgarcaya geçtiğini dile getirmektedir (Karaağaç, 2021, s. 58). Sözcük Karahanlı Türkçesinden sonra Çağatay Türkçesinde de tespit edilmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *aḏrık ~ ayrık* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 541, 567).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dilleri: **Sengl.** *açrığ* (Clauson, 1960, s. 33).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *ayrık otu* biçiminde isim tamlaması olarak görülmektedir. Sözcük "Buğdaygillerden, kökü hekimlikte idrar söktürücü olarak kullanılan yabani bir bitki; ayrık (Agropyrum repens)" olarak tanımlanmaktadır (https://sozluk.gov.tr/). Baytop ise sözcüğü şöyle açıklamaktadır (Baytop, 2007, s. 39): *ayrık otu* "Elymus repens (L.) Gould subsp. Repena (Agropyron repens (L.) P. Beauv.) (Gramineae). Çok yıllık, rizomlu ve otsu bir bitkidir. Toprak altı kısmı idrar söktürücü olarak kullanılır." Sözcüğe Derleme Sözlüğü'nde rastlanılmaktadır (DS I s. 430-431). Tarama Sözlüğü'nde ise rastlanılmamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *ayrıg ~ ayrıgotu* (Akdoğan, 1999, s. 48); Gagavuz Türkçesinde: *ayırık* (Baskakov, 1991, s. 23); Kazak Türkçesinde: *acırıq* (Yüce, N., Ortalan, H. & Pınar, S., 1984, s. 4; Oturakçı, 2012, s. 197); Tatar Türkçesinde: *agayrıg dial* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 44); Başkurt Türkçesinde: *aġayrıḳ* (Özşahin, 2017, s. 19); Özbek Türkçesinde: (Yusuf, 1993, s. 2013).

[5] Eren çalışmasında Karahanlı Türkçesini de "Orta Türkçe" içerisinde değerlendirmiştir.

2.2.2.1.2. arpa “arpa” (Lat. Hordeum vulgare)

İlk olarak Eski Türkçenin Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük günümüze dek süregelmiştir. Kâşgarlı sözcüğü *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te *arpa* “arpa” olarak tanımlamaktadır; ayrıca sözcüğün *arpala-*, *arpalan-* gibi türevleri de görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 62). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da etimolojik izah bulunmazken “arpa” tanımı görülmektedir (DTS, s. 53). Clauson sözcüğün Hint-Avrupa dillerinden alıntı olabileceğini belirmektedir (EDPT, s. 198b). Clauson ayrıca sözcüğün Moğolcada *arba* biçiminde görüldüğünü belirterek Moğolcaya geçen alıntı sözcüklerde söz içi /p/ ve /v/ sesinin /b/ sesine dönüştüğünü *arpa* > *arba* durumunun da buna örnek teşkil ettiğini belirtmektedir (Clauson, 2017, s. 174). Sözcük, çağdaş Moğolcada *arbay* biçiminde görülmektedir (Lessing, 2003, s. 79). Ögel, sözcüğü Türk kavimlerinin *arpa* veya *arba*; bazı Moğol kavimlerinin ise *arwe* ve *arbai* biçiminde telafuz ettiğini dile getirmektedir (Ögel, 1978, s. 144). Eren sözcüğün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını *arpa*'nın yeni ve eski diyalektlerde *arpacık*, *arpağan* gibi türevlerinin de olduğunu açıklamaktadır. Sözcükle ilgili genel görüşün Hint-Avrupa dilinden alıntı olduğunu bildirmektedir. Sözcükle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (ETDES, s. 24-25). Gülensoy, sözcüğü **arp(b)+a(y)* biçiminde tahil ederek sözcüğün pek çok çağdaş Türk dilinde yaşadığını belirtmektedir (Gülensoy, 2007, s. 79). Ayrıca Türkçe ile Moğolca arasındaki benzer sözcükleri listeleyen Gülensoy, Mo. *arbay* DLT *arpa* TTü. *arpa* biçimini de listeye dahil etmektedir (Gülensoy, 2011, s. 10). Kamil Stachowski, *Names of Cereals in the Turkic Languages* başlıklı çalışmasında sözcüğün Türk dillerindeki durumuna değinmektedir. Türk dillerinde sözcüğün yazımında son derece küçük bir fonetik farklılığın bulunduğunu belirterek Sarı Uygurca dışındaki diğer bütün Türk dillerinde sözcüğün aynı anlamda olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Tatarinsev dışındaki araştırmacıların sözcüğü genellikle Hint-Avrupa dilleriyle ilişkilendirdiğini, Tatarinsev'in ise **ar-* “çoğaltmak, çok sayıda olmak” fiilinden *ar-p-a* biçiminde bir etimolojik izah sunduğunu belirtmektedir (K. Stachowski, 2008, s. 12-13). Ayrıntılı etimolojik görüşler için bkz. (K. Stachowski, 2008, s. 10-13). Röhrborn, Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğün “arpa, arpa tanesi” anlamını karşıladığını bildirmektedir (UWN I, s. 260). Aynı şekilde Wilkens de “arpa” tanımını yapmaktadır (EUES, s. 64). Marek Stachowski ise sözcüğün etimolojisinin belirsiz olduğunu belirterek Türkiye Türkçesindeki *arpa* biçiminin Eski Türkçede de aynı biçimde olduğunu vurgulamaktadır (M. Stachowski, 2019, s. 64).

Sözcük tespit edildiği bağlamlar içerisinde tek başına görüldüğü gibi özellikle Eski Uygur Türkçesinde tamlama grubu içerisinde de görülmektedir. Ayrıca sözcük Eski Uygur Türkçesi hukuk belgelerinde metatezli biçimde *arpa ~ apra* olarak görülmektedir. Kimi bağlamlarda ise sözcüğün benzetme unsuru olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *arpa* (Rachmati, 1930, s. 470); **Heilk. II** *arpa* (Rachmati, 1932, s. 439); **M III** *arpa* (Le Coq, 1922, s. 40); **TTT VII** *arpa* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 101); **Maitr.** *arpa*[6] (Ş. Tekin, 2019, s. 352); **HT VI** *arpa* (Ölmez, 1993, s. 241); **BTT VIII** *arpa* (Kara & Zieme, 1977, s. 125); **BTT XXVI** *arpa* (Kasai, 2008, s. 283); **EUDDM** *arpa* (Ayazlı, 2016, s. 55); **EUTHB** *apra ~ arpa* (Keskin, 2022, s. 509, 511).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *arpa* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 557); **KB** *arpa* (Arat, 1979, s. 24).

Tanık(lar):

*arḍun **arpa** talkanı sag yag birle yaksar agrıg söner* Heilk. II I/91

“Wenn man Kümmel und Gerstenmehl mit Butter gemischt auflegt, so werden die Schmerzen verschwinden” [Tereyağı ile karıştırılmış kimyon tohumu ve arpa ununu sürdüğünüzde ağrı kaybolacaktır] Heilk. II I/91

*bu **arpanı** açıgka keltürip berür biz* EUTHB Çeş76/6

“Bu arpayı ambara getirip veririz” EUTHB Çeş76/6

*bugd(a)y **arpa** ked bolzun bodun bokun[ka kadgu] busuşlug savlar bolmazun* HT VI 1829

“(...) arpa-buğday bol olsun, halka, boyumuza sıkıntılı kederli sözler gelmesin” HT VI 1829

*birer avdut **arpa** tegınçe ot otungta* BTT VIII A134

[6] *’’rp’* (BTT IX-II, s. 15).

"(...) jeder nur eine Handvoll Gerste, Heu, Brennholz (...)" [(...) her biri sadece bir avuç arpa, saman, yakacak odun (...)] BTT VIII A134

arpa *evininçe burḳan körkin yaratsar* Maitr. 104/27
"(...) arpa tânesi kadar bir burkan heykeli yapsa (...)" Maitr. 104/27

ḳadaşın͡g ḳodup ḳaçtı dünyâ nen͡gin örüm keḍti ***arpa*** *yidi öz tengin* KB 6334
"Kardeşin dünya malını bırakıp kaçtı; kendi seviyesine göre, çul giydi ve arpa yedi" KB 6334

arpa *ügür birle katıldı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 267)
"Akdarı arpa ile karıştı" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 267)

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *arfa ~ arpa* (Ata, 1997, s. 30, 33); **NF** *arpa* (Ata, 1998, s. 21); **İML** *arpa* (Battal, 1934, s. 11); **HŞ** *arpa* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 251); **CC** *arpa* (Argunşah & Güner, 2015, s. 423); **DM** *arfa ~ arpa* (Toparlı, 2018, s. 71); **GT** *arpa* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 204); **İM** *arpa* (Toparlı, 1992, s. 502); **KF** *arpa* (Kuanışbayev, 2006, s. 77); **KFT** *arpa* (Agar, 1989, s. 941); **RH** *arpa* (Şirin, 1989, s. 79); **TZ** *arpa* (Atalay, 1945, s. 141); **KK** *arfa* (Toparlı, R., Gögenli, S. & Yanık, Nevzat H., 1999, s. 101); **ŞSL** *arpa ~ arpa* (Durgut, 1995, s. 34); **ÇGT** *arpa* (Berbercan, 2011, s. 282); **ÇFK** *arpa* (Erbay, 2003, s. 293); **TEH** *arpa* (Abik, 1993, s. 26); **MK** *arpa* (Kargı Ölmez, 1993, s. 393); **LM** *arpa* (Çelik, 1993, s. 455); **FK** *arpa* (Kaya, 1989, s. 761); **GN** *arpa* (Orak, 1995, s. 10); **SGÇ** *arpa* (Ergene, 2012, s. 496).

Türkiye Türkçesinde *arpa* "1. Buğdaygillerden bir bitki (Hordeum vulgare); 2. Bu bitkinin ekmek ve bira yapımında kullanılan, hayvanlara yem olarak verilen taneleri" anlamındadır (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük, Türkiye Türkçesinde tamlama grubu olarak *arpa armudu*, *arpa çiçeği*, *arpa elması*, *arpa fiği* biçiminde göze çarpmaktadır (Alkayış, 2007, s. 194). Derleme Sözlüğü'nde sözcüğe rastlanılırken (DS I, s. 330) Tarama Sözlüğü'nde rastlanılmamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *arpa* (Akdoğan, 1999, s. 33); Türkmen Türkçesinde: *arpa* (Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. & Eker, S., 1995, s. 33); Gagavuz Türkçesinde: *arpa* (Baskakov, 1991, s. 15); Kazak Türkçesinde: *arpa* (Yüce vd., 2003, s. 20; Şahin, 2018, s. 153); Kırgız Türkçesinde: *arpa* (Yudahin, 1998, s. 48); Tatar Türkçesinde: *arpa* (Ehmetyanov vd.,

2014, s. 36); Kırım-Tatar Türkçesinde: *arpa* (R. Muzafarov & N. Muzafarov, 2018, s. 48); Kazan-Tatar Türkçesinde: *arpa* (Öner, 2015, s. 34); Başkurt Türkçesinde: *arpa* (Özşahin, 2017, s. 38); Karakalpak Türkçesinde: *arpa* (ETDES, s. 24); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *arpa* (Tavkul, 2000, s. 89); Kumuk Türkçesinde: *arpa* (Pekacar, 2011, s. 40); Karay Türkçesinde: *arpa* (K. Stachowski, 2008, s. 10); Özbek Türkçesinde: *ärpä* (Yusuf, 1993, s. 197); Yeni Uygur Türkçesinde: *arpa* (Necip, 2016, s. 20); Hakas Türkçesinde: *arba* (Arıkoğlu, 2005, s. 47); Tuva Türkçesinde: *arbay* (Teke, 2015, s. 43); Altay Türkçesinde: *arba* (Gürsoy-Naskali & Duranlı, 1999, s. 27); Teleüt Türkçesinde: *arba* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 6); Halaç Türkçesinde: *arpa* (Doerfer & Tezcan, 1980, s. 82); Çuvaşçada: *arpa* (Bayram, 2007, s. 18).

2.2.2.1.3. aşlık "buğday" (Lat. Triticum sp.)

Divân'da sözcüğün "mutfak" anlamının olmasının yanı sıra Oğuzlar tarafından "buğday"a *aşlık ~ āşlık* denildiği belirtilmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 55, 160). Karahan, Oğuzcadaki *āşlıḳ* sözcüğü ile Türklerin *tarıġ* sözcüğünün bire bir eş değer sözcük olduğunu belirtmektedir (Karahan, 2013, s. 189). Clauson, sözcüğün *a:ş* isiminden türediğini belirterek genellikle "yiyecek erzak" daha az sıklıkla ise "tahıl" anlamında görldüğünü ancak Budist Uygur Türkçesinde ve DLT'de ise "mutfak" anlamında görüldüğünü belirtmektedir (EDPT, s. 261b). Erdal da sözcüğü *aş+lık* biçiminde tahlil etmektedir (OTWF, s. 124). Tietze de kendinden öncekiler gibi sözcüğün *aş+lık* biçiminde oluştuğunu belirterek "hububat" tanımını yapmaktadır (Tietze I, s. 472). Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde sözcüğün "mutfak" anlamının yanında "tahıl, hububat; yemek" anlamlarıda da görüldüğünü belirtmektedir (EUES, s. 76). Taradığımız eserler kapsamında sözcüğe Eski Uygur Türkçesinde "buğday" anlamında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *aşlık* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 561); **TİEM 73** *aşlıḳ* (Kök, 2004, s. 278)

Tanık(lar):

biziŋke ***aşlık*** *keltürgey miz ewimizke küḍezgey miz* TİEM73 Kök 178v/6

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *aşlıḳ* (Ata, 1997, s. 39); **NF** *aşlıḳ* (Ata, 1998, s. 24); **ME** *aşlıḳ* (Yüce vd., 1993, s. 94); **MM** (Toparlı & Argunşah, 2018, s. 201); **HŞ** *aşlıḳ* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 296); **İML** *aşlık* (Battal, 1934, s. 12); **HKT** *aşlıḳ* (Sağol, 1993, s. 535); **Kİ** *aşlıq* (Caferoğlu, 1931, s. 7); **TZ** *aşlık* (Atalay, 1945, s. 143); **ŞT** *aşlıḳ* (Kargı Ölmez, 1996, s. 328); **TEH** *aşlığ* (Abik, 1993, s. 32); **ŞSL** *aşlığ* (Durgut, 1995, s. 45).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *aşlık* "1. Aş yapmak için hazırlanan ve saklanan şeyler; 2. Dövüldükten sonra savrularak temizlenen ve kurutulan buğday; 3. Zahire" olarak görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcüğe Derleme ve Tarama Sözlüğü'nde "mutfak; yemeklik vs." anlamında rastlanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *aşlıg déni* (Akdoğan, 1999, s. 38); Kazak Türkçesinde: *astık* (Yüce vd., 1984, s. 21); Kırgız Türkçesinde: *aştık* (Yudahin, 1998, s. 56); Tatar Türkçesinde: *aşlık* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 39); Kırım-Tatar Türkçesinde: *aşlıq* (R. Muzafarov & N. Muzafarov, 2018, s. 50); Kazan-Tatar Türkçesinde: *aşlıḳ* (Öner, 2015, s. 37); Karay Türkçesinde: *aşlıḫ* (Çulha, 2006, s. 47); Başkurt Türkçesinde: *aşlıḳ* (Özşahin, 2017, s. 44); Kumuk Türkçesinde: *aşlıq* (Pekacar, 2011, s. 45); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *aşlık* (Tavkul, 2000, s. 92); Yeni Uygur Türkçesinde: *ashliq* (Necip, 2016, s. 26); Hakas Türkçesinde: *as* (Arıkoğlu, 2005, s. 52); Altay Türkçesinde: *aş* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 30); Şor Türkçesinde: *aş* (Tannagaşeva & Akalın, 1995, s. 9); Teleüt Türkçesinde: *aş* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 8).

2.2.2.1.4. baaçana "eğirotu; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Acorus calamus)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde *Altun Yaruk*'ta tespit edilmektedir. Wilkens, *bançana †* (s. 141) biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek *baaçana* < Skr. *vacā* "bir ilaç adı, eğirotu (Acorus calamus, Linn.)" açıklamasını yapmaktadır (UWF I, s. 78; EUES, s. 134). Sözcük, kaynak dilinde ise वच्या (vacā) "bir çeşit aromatik kök (bazılarına göre Acorus calamus)" anlamındadır (Monier-Williams, 1899, s. 912). Çetin, konuya ilişkin Sertkaya ile arasında geçen sohbette Sertkaya'nın, bugüne değin /n/ olarak *bançana* biçiminde okunan sözcüğün /n/ sesi ile değilde /'/ /a/ sesi ile olması gerektiğini bildirmektedir. Buna göre Skr. *vaçā* sözcüğüne paralel olarak sözcüğün Eski Uygur Türkçesinde *bāçāā* biçiminde okunması gerektiğini belirtmektedir. Skr. *maharāja*'nın Uygurcadaki karşılığı olan *maharāça* sözcüğü için de bu durumun geçerli

olduğunu belirtmektedir (Çetin, 2020, s. 242). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *bançana* (Çetin, 2020, s. 265).

Tanık(lar):

kayular ok iki kırk törlüg otlar tėp tėser ***bançana*** *ekir goroçan gaw g(o)ronç* AY VII 396

"O otuz iki türlü bitki hangileridir? diye sorarsan onlar işte bunlardır: bançana ekir, goroç[an], gaw g(o)ronç (...)" AY VII 396

2.2.2.1.5. bugday ~ budgay "buğday" (Lat. Triticum)

Türkçe'nin ilk sözlüğü olan DLT'de sözcük *bugday ~ budgay* olarak metatezli biçimde görülmektedir. Barsgan lehçesinde metatezli biçimde *budgay* olarak görülen sözcük için Kâşgarlı, Barsganlı olmadığını iddia edenlerin bu sözle sınandığını, çünkü Barsganlıların *bugday* diyemeyip *budgay* dediklerini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 451) Clauson, sözcüğe etimolojik olarak bir izah getirmezken sözcüğün bazı fonetik değişikliklerle çağdaş Türk dillerinde yaşadığını belirtmektedir. Clauson ayrıca sözcüğü tarihî Türk dillerinde de tanıklamaktadır (EDPT, s. 312b-313a). Eren sözcüğün Eski Türkçeden beri kullanıldığını belirterek Clauson gibi sözcüğün kökeninin net olmadığını düşünmektedir. Sözcüğün Çuvaşçada *pări*'ye dönmesinin de düşündürücü olduğunu bildirmektedir. Ligeti ise Moğolca *buğudai* biçiminin Türkçeden alıntı olduğunu düşünmektedir. Sözcükle ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. (ETDES, s. 78). Rybatzki Dolganca ve Yakutça haricindeki diğer Türk dillerinde sözcüğün bilindiğini belirtmektdir. Ayrıca *buγudaj* "buğday" sözcüğünün Orta Moğolcadan itibaren hemen hemen bütün Moğol dillerinde görüldüğünü belirtmektedir (Rybatzki, 2001, s. 141-143). Sözcük Orta Moğolcada *bu'uday*, Moğol yazı dilinde ise *buguday* biçiminde görülmektedir (Şçerbak, 2019, s. 108). Gülensoy ise sözcüğün Halha Moğolcasında *būday* biçiminde yaşadığını açıklamaktadır (Gülensoy, 2011, s. 13). Wilkens Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğün *bugday* "buğday"; *bugday adakı* "buğday sapı", *bugday arpa*[7] "buğday ve arpa", *bugday evini* "buğday tanesi", *bugday*

[7] Ölmez, burada *bugday arpa* biçimindeki sözcük sıralamasında *bugday*'ın *arpa*'dan önce gelmesini ilgi çekici bulmakla beraber sözcüğün bugün için Türkiye Türkçesinde *arpa bugday* biçiminde görüldüğünü belirtmektedir (Ölmez, 1993a, s. 166).

kuluŋası “buğday filizi”, *bugday meni* “buğday unu (Skr. godhūma’nın eş değeri) gibi çeşitli biçimlerde görüldüğünü belirtmektedir (EUES, s. 196). Sözcük Brahmi harfli Uygurca metinlerde ise *pugday* biçiminde görülmektedir (EUES, s. 563). M. Stachowski de sözcüğün etimolojisinin belirsiz olduğunu belirterek ortak Türkçede **bugdaj ~ bogdaj* biçimini tasarlamaktadır (M. Stachowski, 2019, s. 94). Sözcük hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (K. Stachowski, 2008, s. 88-96). Sözcük ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülmekle beraber günümüze değin süregelerek pek çok çağdaş Türk dilinde yer edinmiştir. Polat sözcüğün Eski Uygur Türkçesinde “buğday” daha genel olarak ise “hasat” anlamında kullanıldığını bildirmektedir (Polat, 2023, s. 149).

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VII** *bugdai* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 105); **DKPAM** *bugday* (Elmalı, 2022, s. 392); **HT VI** *bugd(a)y* (Ölmez, 1994, s. 244); **Toten.** *bugday* (Kara & Zieme, 1978, s. 214); **BTT XXIII** *bugday* (Zieme, 2005, s. 200); **BTT XXVI** *bugday* (Kasai, 2008, s. 291); **EUDDM** *bugday* (Ayazlı, 2016, s. 91); **EUTHB** *bugday* (Keskin, 2022, s. 562).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *budgay ~ bugday* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 599); **KB** *bugday* (Arat, 1979, s. 113); **TİEM 73** *bugday* (Kök, 2004, s. 336); **ÖKT** *bugday* (Üşenmez, 2010, s. 371).

Tanık(lar):

livi aşı ***bugdai*** *titir* TTT VII 14/39

“Seine opferspeise ist der weizen.” [Onun adağı buğdaydır] TTT VII 14/39

anḍa basa üç evin ***bugday*** *orunınça altın yir orunta* Toten. 386

“Danach: in der unteren Gegend, die wie eine Gegend von drei Weizenkörnern ist (...)” [Sonra: üç buğday tanesinden oluşan bir bölgeye benzeyen alt bölgede (...)] Toten. 386

olarnıŋ ***b[ugday]*** *idişleri[nte] [k]ün tap[a] kogurup* DKPAM 503

“(...) onların buğday kaplarında güneşe karşı pişirip (...)” DKPAM 503

bugd(a)y *arpa ked bolzun bodun bokun[ka kadgu] busuşlug savlar bolmazun* HT VI 1829

"(...) arpa-buğday bol olsun, halka, boyumuza sıkıntılı kederli sözler gelmesin" HT VI 1829

tokuz küri arıg silig ***bugday*** *ikiki tüşke bergü berdim* EUTHB Borç30/3
"(...) dokuz küri temiz buğday, iki (kat) fazili (geri) ödeme (şartıyla) verdim" EUTHB Borç30/3

kür[8] *arslan bile koşnı* ***bugday*** *başı basa ülgü boldı çadan ya işi* KBKaçalin 140

bir ewün meŋzegi teg ündürdi yėti ***bugday*** *başı tėgme* ***bugday*** *başı içinde tėgme* ***bugday*** *başı içinde yüzer ewün* TİEM73 Kök 7v/7

yaşındın taḳı ḫıyārındın, takı ***bugdayındın*** *takı yasmukındın takı soganındın aydı* ÖKT 14b1

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **NF** *buġday* (Ata, 1998, s. 87); **KE** *buġday* (Ata, 1997, s. 141); **ME** *buġday* (Yüce, 1993, s. 107); **MM** *buġday* (Toparlı & Argunşah, 2018, s. 211); **HKT** *buġday* (Sağol, 1993, s. 585); **HŞ** *buġday* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 201); **İML** *buğday* (Battal, 1934, s. 22); **DM** *buġday* (Toparlı, 2018, s. 78); **İM** *buġday* (Toparlı, 1992, s. 512); **KF** *buġday* (Kuanışbayev, 2006, s. 90); **KFT** *buġday* (Ağar, 1989, s. 957); **TA** *buday ~ buġday* (Toparlı, R., Gögenli, S. & Yanık, Nevzat H., 2000, s. 97); **TZ** *buday ~ buġday ~ buyday* (Atalay, 1945, s. 157, 159); **Kİ** *buyday* (Caferoğlu, 1931, s. 24); **CC** *boday ~ bugday ~ bodgay* (Argunşah & Güner, 2015, s. 444, 449, 677; Karadeniz, 2017, s. 619); **ÇGT** *buġday* (Berbercan, 2011, s. 322); **ÇFK** *buġday* (Erbay, 2003, s. 299); **TEH** *buġday* (Abik, 1993, s. 112); **ŞT** *buġday* (Kargı Ölmez, 1996, s. 356); **ŞHD** *buġday* (Karasoy, 1989, s. 407); **MK** *buġday* (Kargı Ölmez, 1993, s. 414); **LM** *buġday* (Çelik, 1993, s. 477).

[8] Arat'ın *kör* (Arat, 1947, s. 30) olarak okuduğu sözcüğü Kaçalin *kür* (Kaçalin, 2020, s. 16) olarak okumaktadır. Arap imlası geleneği sonucu KB'deki كور yazımı sözcüğün *kör* veya *kür* olarak okunmasına olanak sağlamktadır. Arat'ın çoğu zaman *kör* biçimindeki okuyuşu; Ata, Kaçalin gibi araştırmacılar tarafından zaman zaman *kür* "yiğit, cesur" olarak okunup anlamlandırmaktadır ve bu okuyuş cümleye semantik açıdan farklı bir boyut kazandırmaktadır. Burada da sözcük Ata ve Kaçalin'in okuduğu gibi *kür* olarak okunmalıdır. Ata, Arat'ın Kutadgu Bilig'deki sözcüğü كور *kör-* "gör-" olarak okuyup anlamlandırması üzerine bu fiili doldurma bir sözcük olarak kabul ettiğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Ata, 1993, s. 301-308).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *buğday* "1. Buğdaygillerden, karasal iklimin olduğu bölgelerde yetişen, un yapımında kullanılan tanelerini taşıyan kılçıklı çiçekleri olan, tek yıllık otsu bitki (Triticum); 2. Bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi" olmak üzere iki anlamda görümektedir (https://sozluk.gov.tr/). Yıldız, sözcüğün Türkiye Türkçesinde *buğday*, *buğday başı*, *buğday çiçeği*, *buğday delicesi*, *buğday fiği*, *buğday karamuğu*, *buğday kepeği*, *buğday otu*, *buğday sümbülesi* vs. tamlama grubunda görüldüğünü açıklamaktadır (Yıldız, 2020, s. 634). Sözcük Derleme (DS II, s. 780) ve Tarama Sözlüğü'nde (Dilçin, 2013, s. 51) görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *buğda* (Akdoğan, 1999, s. 111); Türkmen Türkçesinde: *bugday* (Tekin vd., 1995, s. 85); Gagavuz Türkçesinde: *buuday* (Baskakov, 1991, s. 43); Kazak Türkçesinde: *biyday* (Yüce vd., 1984, s. 46; Şahin, 2018, s. 161); Kırgız Türkçesinde: *buuday* (Yudahin, 1998, s. 149); Tatar Türkçesinde: *boday* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 69); Kırım-Tatar Türkçesinde: *bogday* (Hauenschild, 1993, s. 155); Kazan-Tatar Türkçesinde: *boday* (Öner, 2015, s. 63); Başkurt Türkçesinde: *boyźay* (Özşahin, 2017, s. 102); Karakalpak Türkçesinde: *biyday* (ETDES, s. 77); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *buday* (Tavkul, 2000, s. 128); Kumuk Türkçesinde: *buday* (Pekacar, 2011, s. 81); Karay Türkçesinde: *buday* (Çulha, 2006, s. 54); Özbek Türkçesinde: *buğdày* (Yusuf, 1993, s. 2013); Yeni Uygur Türkçesinde: *bughday* (Necip, 2016, s. 61); Hakas Türkçesinde: *puğday* (Arıkoğlu, 2005, s. 385); Altay Türkçesinde: *buuday* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 46); Halaç Türkçesinde: *bugda* (Doerfer & Tezcan, 1980, s. 94); Şor Türkçesinde: *pugday* (Tannagaşeva & Akalın, 1995, s. 84); Teleüt Türkçesinde: *puuday* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 91).

2.2.2.1.6. çigidem "çiğdem" (Lat. Crocus sativus)

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "bitki adı (?)" olarak tanımlanmaktadır (DTS, s. 145). Clauson sözcüğü *çig* "nem, nemli" köküyle ilişkilendirmektedir (EDPT, s. 414b). Erdal ETü. *çigidem* sözcüğünün Osmanlı Türkçesindeki *çiğdem* sözcüğüyle aynı olamayacağını belirtmektedir (OTWF, 1991, s. 68, 84. dipnot). Gülensoy ise Erdal'ın aksine sözcüğün Eski Türkçeki biçiminin *çigidem* olduğunu belirtmektedir. Sözcüğün kökenini ise şüpheli bir biçimde *çī* "yaş, taze" sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Gülensoy, 20007, s. 242). Wilkens sözcüğü "bir bitkinin adı (muhtemelen çiğdem)" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 231). Şirin User, *Türk Dillerinde çilek ve yilek* adlı çalışmasında bitki adlarına kaynak olabilen

niteleyicilerin yalnızca renk adları olmadığını yaşlık, ıslaklık, nem ve koku kavramlarının da bitki adlarının kaynakları olabileceğini belirterek *çigdem* "Crocus sativus" sözcüğünün *çig* kökünden türediğini belirtmektedir (Şirin User, 2010, s. 134).

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT V** *çigidem* (Bang & Gabain, 1931, s. 348); **BEUEİM** *çigidem* (Uzunkaya, 2021, s. 216)

Tanık(lar):
özüklerdeki yava ***çigidem*** *suvlardaki ögenlerdeki sargan otı* BEUEİM 274
"(...) küçük vadilerdeki tohum, çiğdem; sulardaki, derelerdeki, sargan otu (...)" BEUEİM 274

Sözcük Türkiye Türkçesinde *çiğdem* "Zambakgillerden, türlü renklerde çiçek açan, çok yıllık, yumrulu bir kır bitkisi, mahmur çiçeği (Colchicum)" anlamındadır (https://sozluk.gov.tr/). Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük, Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS III, s. 1249). Baytop ise *çiğdem* bitkisini şöyle tanımlamaktadır (Baytop, 2007, s. 72): "*Crocus* (İridaceae) türlerine verilen genel ad. Çok yıllık, yumrulu, sarı veya mavi çiçekli otsu bitkilerdir. Sarı renkli olup kardan hemen sonra açan bir tür soğanlı çiçek; soğan kısmı yenilir. Yumrusu yenilen bir bitki. Çiçekler, türe bağlı olarak ilkbahar veya sonbaharda meydana gelir. Otuz kadar türün Türkiye'de bulunduğu bilinmektedir."

2.2.2.1.7. çimgen "çimen, çim" (Lat. lolium)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde *çimgen ~ çümgen* biçiminde görülmektedir. Clauson sözcüğü *çimgen* "çayır, turba" vb. anlamda tanımlayarak sözcüğün *çim* sözcüğünden türediğini belirtmektedir. Daha sonrasında ise sözcüğün Farsça eş anlamlısı olan *çaman* sözcüğünün yaygınlık kazandığı görülmektedir. Doerfer ise Farsça olan bu sözcüğün Türkçeden alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 423a; TMEN III, s. 99). Wilkens sözcüğün Eski Uygur Türkçesinde "çimen, çimenlik; yeşil ot, çim" anlamında görüldüğünü belirtmektedir (EUES, s. 232). Stachowski ise sözcüğün Türkiye Türkçesine *çimgen* > *çümgen* > *çümen* > *çimen* biçiminde bir gelişim sürdürdüğünü belirtmektedir (M. Stachowski, 2019, s. 113). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tespit edildiği bağlamlarda tek başına

görüldüğü gibi *ot çimgen* biçiminde de görülmektedir. Ayrıca *öleng çimgen*, *çimgen evini* gibi tamlama grubu içerisinde de görülmektedir. Sözcük Eski Uygur Türkçesinden başlayarak çoğu tarihî ve çağdaş Türk dilinde tespit edilmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **DKPAM** *çimgen* (Elmalı, 2022, s. 397); **Maitr.** *çimgen*[9] (Ş. Tekin, 2019, s. 379); **BTT III** *çümgen* (Tezcan, 1974, s. 88).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çümgen* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 630).

Tanık(lar):
iki kıdıgınta ot ***çimgen*** *ünmiş teg* DKPAM 761
"(...)iki kıyısında ot çimen bitmiş gibi (...) DKPAM 761

yumşaḳ erdinilerig töşep urmış teg öleng ***çimgenleri*** *erür* Maitr. 55/24
"(...) yumuşak mücevherleri döşemiş, koymuş gibi ıslak çayırları vardı" Maitr. 55/24

kılınu ot ***çümgenlerig*** *aça oy yėrlerig kaza mandalların bayu mahişvarig okıyu azrua täŋrig yme* BTT III 281
"Sie breiteten die Gräser auseinander, hoben die Gruben aus, banden ihre Maṇḍalas, riefen den Maheśvara und beteten zum Gott Brahma" [Çimleri saçtılar, çukurları kazdılar, maṇḍalalarını bağladılar, Maheśvara'yı çağırdılar ve tanrı Brahma'ya dua ettiler] BTT III 281

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **NF** *çimgen* (Ata, 1998, s. 104); **HKT** *çimgen* (Sağol, 1993, s. 604); **HŞ** *çimgen* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 244); **Kİ** *çümän* (Caferoğlu, 1931, s. 32); **GT** *çemen* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 238); **İN** *çemen* (Şirin, 1989, s. 124); **TA** *çemen* (Toparlı vd., 2000, s. 99); **TZ** *şimen ~ şimgen* (Atalay, 1945, s. 248); **BD** *çemen* (Yücel, 1995, s. 351); **ÇGT** *çemen* (Berbercan, 2011, s. 331); **HBD** *çemen* (Yıldırım, 2002, s. 198); **MÜN** *çemen* (Abik, 1993, s. 141); **FK** *çemen* (Kaya, 1989, s. 844); **ŞHD** *çemen* (Karasoy, 1989, s. 427); **MK** *çemen* (Kargı Ölmez, 1993, s. 420); **LM** *çemen* (Çelik, 1993, s. 486); **GN** *çemen* (Orak, 1995, s. 47).

[9] *cymk'n* (BTT IX-II, s. 54).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *çimen* "kendiliğinden yetişmiş çim" anlamındadır (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Derleme Sözlüğü'nde tespit edilirken (DS III, s. 1223) Tarama Sözülğü'nde ise tespit edilememektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *çämän* (Gülensoy, 2007, s. 244); Türkmen Türkçesinde: *çemen* (Tekin vd., 1995, s. 117); Gagavuz Türkçesinde: *çimen* (Baskakov, 1991, s. 60); Kırım-Tatar Türkçesinde: *çimen* (Muzafarov, R. & Muzafarov, 2018, s. 86); Yeni Uygur Türkçesinde: *çimän* (Gülensoy, 2007, s. 244).

2.2.2.1.8. ekir "eğir, eğir otu; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Acorus calamus)

Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için ilk bilgi *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te *egir* "karın ağrısmı tedavi etmek için kullanılan bir kök, eğir kökü" olarak verilmektedir (Ercilasun & Akkounlu, 2018, s. 26). Sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "hint kamışı" anlamındadır (DTS, s. 166). Clauson, sözcüğün "şifalı kök, havılcan" olarak tanımlayarak Yunanca *akoron* sözcüğünden alıntı olduğunu belirtmektedir. (EDTP, s. 112a). Röhrborn, *egir †, akir †* biçiminin yanlış okuma olduğunu bildirerek Yunancadan alıntı olduğunu belirttiği sözcüğü "bir ilaç adı (Acorus calamus)" olarak tanımlamaktadır (UWN II, s. 178). Wilkens ise *ekir ~ egir* << Yun. *ἄκορον* "hazanbel, eğir kökü (Acorus calamus)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 103). Sözcük kaynak dilinde, Yunancada, ise *ἄκορος / ἄκορον* "acorus, plante aromalique" olarak görülmektedir (Bailly, 1935, s. 63b).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *ekir ~ ekr* (Rachmati, 1932, s. 440); **AY VII** *ekir* (Çetin, 2021, s. 271).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *egir* (Ercilasun & Akkounlu, 2018, s. 634).

Tanık(lar):

*bişer bakır **ekr** mir birer sıtır sokup elgep mirke yogurup* Heilk II 432/25

"je 5 Bkr., Acorus calamus und Hönig je 1 Str. soll man zerstoßen, durchsieben, mit Hönig durchkneten (...)" [5 Bkr. her biri, Acorus calamus ve Hönig'den 1'er tutam ezilmeli, elekten geçirilmeli, Hönig ile yoğrulmalıdır] Heilk II 433/25

kayular ok iki kırk törlüg otlar tėp tėser bançana ***ekir*** *goroçan gaw g(o)ronç zaparka yıpar yorunçga* AY VII 396
"O otuz iki türlü biki hangileridir? diye sorarsan onlar işte bunlardır: bançana ekir, goroç[a]n, qaw g(o)ronç, zaparka yıpar yorunçga (...)" AY VII 396

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **Sengl.** *ékir* (Clauson, 1960, s. 43).

Sözcük için Türkiye Türkçesinde *eğir otu* "Dere ve durgun su kenarlarında yetişen, 50-125 santimetre yüksekliğinde, çok yıllık ve otsu bir bitki, eğir kökü (Acorus calamus)" açıklaması görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük, Derleme (DS V, s. 1678) ve Tarama Sözlüğü'nde (Dilçin, 2013, s. 90) tespit edilmektedir. Baytop ise sözcüğü şöyle açıklamaktadır (Baytop, 2007, s. 98): *eğir otu* "Acorus calamus L (Araceae). Çok yıllık, otsu ve rizomlu bir su bitkisi. Rizomları göz sökürtücü, terletici ve yatıştırıcı olarak kullanılır." Sözcük Türkiye Türkçesinde *eğir*, *eğir otu*, *eğir mumu*, *eğir kökü* vs. olarak da görülmektedir (Yıldız, 2020, s. 712). Kazak Türkçesinde: *i:r* (EDPT, s. 112a); Özbek Türkçesinde: *igir* (Hauenschild, 1994, s. 35); Yeni Uygur Türkçesinde: *igir* (Hauenschild, 1994, s. 35).

2.2.2.1.9. granti "azakeğeri" (Lat. Acorus calamus)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilmektedir. Wilkens, *kanati †* okuyuşun hatalı bir okuma olduğunu belirterek (s. 328) sözcüğü °*granti* maddesinde °*granti* << Skr. *granthā* "azakeğeri (Acorus calamus)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 275). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında görülmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kanati* (Rachmati, 1932, s. 442).

Tanık(lar):
kanati *visal ... şnük urugı tobu(l)gak vajak* Heilk. II 428/178

2.2.2.1.10. ḫurmā "hurma" (Lat. Phoenix dactylifera)

Sözcük Türklerin İslamiyeti kabul etmesinden sonra dinî nitelik taşıyan Karahanlı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde göze çarpmaktadır. Tietze sözcüğün /h/ > /f/ değişimi ile Türkiye Türkçesinde *hurma / furma* biçiminde görüldüğünü belirterek bu

sözcüğün Farsça *hurmā* biçiminden alıntı olduğunu açıklamaktadır (Tietze III, s. 519). Karaağaç da Türkiye Türkçesinde görülen sözcüğün Farsçadan alıntı olduğunu dile getirmektedir (Karaağaç, 2015, s. 360). Nişanyan, Farsçadan alıntı olduğunu belirttiği bu sözcüğün Orta Farsça *hormag* "yemiş" sözcüğünden geliştiğini ve bunun da *hor* "yemek" köküne dayandığını bildirmektedir (Nişanyan, 2022, s. 373). Kaynak dilinde, Farsçada, ise خرما (khurmā) sözcük için "hurma, bir çeşit hurma" tanımı görülmektedir (Steingass, 1963, s. 456). Sözcük Eski Türkçe'nin Karahanlı dönemi dışında görülmemektedir. Sözcük tek başına görüldüğü gibi *ḫurmā yıgaçları*, *ḫurmā çekirdegi* vs. biçimlerde tamlama grubu içerisinde görülerek tamlayan görevini üstlenmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *ḫurmā* (Kök, 2004, s. 386; Ünlü, 2004, s. 448); **RKT** *ḫurmā* (Ata, 2019, s. 386); **ÖKT** *ḫurmā* (Üşenmez, 2010, s. 418).

Tanık(lar):
kim bolsa aŋar būstān ***ḫurmā*** *yıgaçlarındın üzümlerdin akar anıŋ altında arıklar* Tiem 73 Kök 34v/3

takı küç kılınmaslar ***ḫurmā*** *çekirdegining yipinçe* ÖKT 171b1

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HKT** *ḫurmā* (Sağol, 1993, s. 656); **HŞ** *ḫurma* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 285); **ME** *ḫurma* (Yüce, 1993, s. 126); **KH** *ḫurmā* (Dağıstanlıoğlu, 2015, s. 888); **GT** *ḫurmā* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 270); **İM** *ḫurmā* (Toparlı, 1992, s. 534); **KF** *ḫurma* (Kuanışbayev, 2006, s. 122); **KFT** *ḫurmā* (Ağar, 1989, s. 998); **TA** *ḫurmā ~ ḳurma* (Toparlı vd., 2000, s. 107, 125); **TZ** *xurma ~ hurma* (Atalay, 1945, s. 175, 211); **CC** *horma* (Argunşah & Güner, 2015: 479); **KK** *kurma* (Toparlı vd., 1999, s. 117); **ÇFK** *ḫurmā* (Erbay, 2003, s. 309).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *hurma* < Farsça *ḫurmā* "1. Hurma ağacı; 2. Bu ağacın tatlı meyvesi (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük Derleme Sözcüğü'nde görülmektedir (DS V, s. 1857, 1880). Azerbaycan Türkçesinde: *ḫurma* (Akdoğan, 1999, s. 475); Türkmen Türkçesinde: *hurma* (Tekin vd., 1995, s. 357); Gagavuz Türkçesinde: *hurma* (Baskakov, 1991, s. 118); Kazak Türkçesinde: *kurma* (Yüce vd., 1984, s. 182); Kırgız Türkçesinde: *kurma*

(Yudahin, 1998, s. 525); Tatar Türkçesinde: *ḫörme* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 152); Kırım-Tatar Türkçesinde: *qurma* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 206); Kazan-Tatar Türkçesinde: *ḫörme* (Öner, 2015, s. 157); Başkurt Türkçesinde: *ḫörme* (Özşahin, 2017, s. 234); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *hurma* (Tavkul, 2000, s. 222); Özbek Türkçesinde: *xurmà* (Yusuf, 1993, s. 347); Yeni Uygur Türkçesinde: *xurma* (Necip, 2016, s. 197).

2.2.2.1.11. indrahasdu "bir orkide tütü; bitkisel bir ilaç" (Lat. Bletilla hyacinthina) → krş. indirahazt

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *indrahastu* (Çetin, 2020, s. 275).

Tanık(lar):
şirişa koşgaç örük çeçeki ***indrahasdu*** *indirahast çamuka* AY VII 400
"(...) şirişa koşgaç örük çeçeki, indrahasdu indirahast, çamuka (...)" AY VII 400

2.2.2.1.12. indirahazt "bir orkide tütü; bitkisel bir ilaç" (Lat. Bletilla hyacinthina)

Wilkens, UW'de sözcüğün *intrahaṣt* << Skr. *indrahasta* biçiminde alıntı olduğunu ve "bir ilaç adı (Bletilla hyacinthia Rchb. veya Bletilla striata, Thunb.)" anlamına geldiğini belirtmektedir (UWF I, s. 10). Wilkens, EUES'de ise *indirahazt* biçiminde okuduğu sözcüğün aynı biçimde Sanskritçeden alıntı olduğunu belirterek "bir orkide türü (Bletilla hyacinthina Rchb. veya Bletilla striata, Thunb.)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 306-307). Sözcük için kaynak dilinde ise इन्द्रहस्त (indra-hasta) "bir tür ilaç" tanımı görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 167). Çetin, *indrahasdu indirahast* (s. 160) ifadesinin Skr. kökenli olan bitki adının Eski Uygur Türkçesine uyarlanması sonucu sözcüğün Türkçe bir sözcükle karşılanmamasından ötürü tekrar yazılmasıyla *indrahasdu indirahast* biçiminin ortaya çıktığını belirtmektedir (Çetin, 2020, s. 244). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *indirahast* (Çetin, 2020, s. 275).

Tanık(lar):

şirişa koşgaç örük çeçeki indrahasdu ***indirahast*** *çamuka* AYÇetin VII 400
"(...) şirişa koşgaç örük çeçeki, indrahasdu indirahast, çamuka (...)" AYÇetin VII 400

2.2.2.1.13. jimba "neem ağacı" (Lat. Azadirachta indica)

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır.. Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için Shōgaito, sözcüğün Çince 賃婆 (lìn pó) sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek Sanskritçe *nimba-(bīja)* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Shōgaito, 2014, s. 196). Wilkens de Shoagito'ya benzer olarak için *jimba* < Çin. 賃婆 (lin po) < Skr. *nimba* "Neem ağacı (Azadirachta indica)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 929). Sözcük için kaynak dilinde, Sanskritçede, de निम्ब (nimba) "Nimb veya Neemb ağacı, Azadirachta indica (meyvesi acıdır ve yaprakları cenaze törenlerinde çiğnenir.)" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 551).

Eski Uygur Türkçesinde: **Abhid.** *jimba* (Shōgaito, 2014, s. 303).

Tanıklar:
jimba *katırgan urugıntın jimba katırgan tüş törüyür* Abhid. 35R20
"From the seed of the nimba, there arises the fruit of the nimba (...)" [Nimba tohumundan, nimba meyvesi ortaya çıkar (...)]Abhid. 35R20

2.2.2.1.14. kamış "kamış" (Lat. Phragmites australis)

Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için ilk bilgi *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te *kamış* "kamış" olarak verilmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 159). Sözcük, *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise "kamış; sazlık çalılıkları, sazlar" anlamındadır (DTS, s. 415). Clauson, sözcüğe etimolojik izah getirmezken "kamış, saz" vb. tanımını yapmaktadır (EDPT, s. 628). Eren sözcüğü "sulak yerlerde yetişen, çok yıllık ve otsu bir bitki (Phregmites austrails) olarak tanımlayarak sözcüğün eski çağlardan başlayarak kullanıldığını Orta Türkçe ve Eski Kıpçakçada *kamış* biçiminde görüldüğünü belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (ETDES, s. 254). Wilkens Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü *kamış ~ k(a)mış* "kamış, Hint kamışı, bambu, şeker kamışı, kamış …, bambu …" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 327). Nişanyan sözcüğün *kam-* "dövmek" fiilinden türediğini düşünmektedir (Nişanyan, 2022, s. 435).

Eski Uygur Türkçesinde sözcüğün geçtiği bağlamlar ele alındığında sözcüğün "bitki" anlamının yanı sıra "bitkiden yapılan nesne" anlamını da karşıladığı görülmektedir. Sözcük bağlamda tek başına kullanıldığı gibi farklı sözcüklerle birlikte tamlama grubu içerisinde de görülmektedir. Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı devirelerinde görülen sözcük, pek çok tarihî ve çağdaş Türk dilinde varlığını koruyarak süregelmektedir. Karaağaç sözcüğün Türkçeden; Farsça, Rusça, Ermenice, Macarca, Bulgarca, Çekçe ve Arnavutçaya geçtiğini belirtmektedir (Karaağaç, 2021, s. 429-430).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *kamış* (Rachmati, 1930, s. 472); **Heilk II.** *kamış* (Rachmati, 1932, s. 444); **U III** *kamış* (Müller, 1922, s. 20); **DKPAM** *kamış*[10] (Elmalı, 2022, s. 413); **PKPH** *kamış* (Hamilton, 2020, s. 160); **Maitr.** *kamış*[11] (Ş. Tekin, 2019, s. 401); **AY V** *kamış* (Kaya, 2021, s. 754); **AY VII** *kamış* (Çetin, 2020, s. 275); **AY X** *kamış* (Gulcalı, 2021, s. 485); **EUADF** *kamış* (Elmalı, 2019, s. 132); **HT IX** *kamış* (Aydemir, 2013, s. 218); **BTT I** *kamış* (Hazai & Zieme, 1971, s. 62); **BTT XXVIII** *kamış* (Yakup, 2010, s. 268); **IrkB**. *kamış ~ kamuş* (T. Tekin, 2023, s. 54-55).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kamış* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 681).

Tanık(lar):

yumşak sokup boguzınga yürs[er] ***kamış*** *birle edgü bol[ur]* Heilk. I 185

"(...) soll man (es) zerstampfen und druch ein Schilfrohr in den Hals blasen, so wird es gut" [(...) ezilmeli ve bir kamış aracılığıyla boğazına üflenmelidir, böylelikle iyi gelecektir] Heilk. I 185

uzun yogun temirlig limlarıg üze kemişip ***kamış*** *teg yançarlar* DKPAM 691

"uzun ve kalın demir kirişleri, yukarıdan (onların) üzerine fırlatıp (onları) kamış gibi ezerler" DKPAM 691

kürküm kereşü yürüŋ küji ananto yıpar ***kamış*** *viruçanu şuvatşır* AY VII 406

"(...) kürküm, kereşü yürüŋ küji, ananto yıpar kamış, viruçanu şuvatşır (...)" AY VII 406

terkin tavraṭı tonın suçulup ***kamış*** *buṭıkı üze asıp* AY X 258

[10] *çimgen* (BTT XXXVII-III, s. 979)
[11] *k'myş* (BTT IX-II, s. 56).

"(...) çabucak$_2$ giyisilerini çıkartıp kamış budağına asıp (...)" AY X 258

kodı [...] kayu tepip ***kamış*** *teg yançıl[...]* EUADF 202
"aşağı ... nice teperek kamış gibi ezilmek (...)" EUADF 202

köŋül yıgmakıg okşatgu ol balık tutguçı kişiniŋ balıkıg bultukda yanturu ***kamış*** *idişig kitermişiŋe* BTT I D228
"man muß das Gesinnung-Sammeln vergleichen mit dem Wieder-Auslegen des Schilfkorbes eines Fische fangenden Menschen, nachdem er einen Fiseh gefangen hat" [Zihnin toplanmasını, balık yakalayan bir adamın balığı yakaladıktan sonra yakaladığı balığı kamıştan yaptığı sepete benzetmesi gerekir] BTT I D228

ol aŋar ***kamış*** *kıyturdı* (Ercilasun & Akooyunlu, 2018, s. 430)
"O, ona yanlamasına kamışı vb.ni kesmesi için emir verdi" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 430)

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *ḳamış* (Ata, 1997, s. 290); **HŞ** *ḳamış* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 287); **İML** *kamış* (Battal, 1934, s. 37); **DM** *ḳamış* (Toparlı, 2018, s. 87); **GT** *ḳamış* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 287); **İM** *ḳamış* (Toparlı, 1992, s. 545); **İN** *ḳamış* (Şirin, 1989, s. 173); **RH** *ḳamış* (Şirin, 1989, s. 173); **KF** *ḳamış* (Kuanışbayev, 2006, s. 131); **KFT** *ḳamış* (Ağar, 1989, s. 1013); **KK** *kamış* (Toparlı vd., 1999, s. 111); **MG** *ḳamış* (Uğurlu, 1984, s. 172); **TZ** *kamış* (Atalay, 1945, s. 183); **CC** *ḫamış ~ kamış* (Argunşah & Güner, 2015, s. 709, 724; Özden, 2019, s. 89); **ŞSL** *ḳamış* (Durgut, 1995, s. 454); **ÇGT** *ḳamış* (Berbercan, 2011, s. 405); **ÇFK** *ḳamış* (Erbay, 2003, s. 314); **ŞT** *ḳamış* (Kargı Ölmez, 1996, s. 390); **FK** *kamış* (Kaya, 1989, s. 1009); **ŞHD** *ḳamış* (Karasoy, 1989, s. 558); **MK** *ḳamış* (Kargı Ölmez, 1993, s. 468); **LM** *ḳamış* (Çelik, 1993, s. 546); **SGÇ** *ḳamış* (Ergene, 2012, s. 744).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *kamış* "1. Buğdaygillerden, sulak, nemli yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesi olan bitkiler (Phragmites australis); 2. Bu bitkiden yapılmış" anlamında görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Baytop ise sözcük için şu açıklamayı yapmaktadır (Baytop, 2007, s. 150): *kamış* "Phragmites austratis (Cav.) Trin. (Gramineae). 3 metreye kadar yükselebilen otsu, çok yıllık, göl, dere ve bataklık kenarlarında yetişen bir bitkidir." Sözcüğe Derleme Sözlüğü'nde rastlanılmamaktadır;

ancak Anadolu ağızlarında rastlanılmaktadır (Alkayış, 2007, s. 393; Efe, 2012, s. 497). Sözcüğe Tarama Sözlüğü'nde de rastlanımamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *gamış* (Akdoğan, 1999, s. 311); Türkmen Türkçesinde: *gamış* (Tekin vd., 1995, s. 222); Gagavuz Türkçesinde: *kamış* (Baskakov, 1991, s. 131); Kazak Türkçesinde: *qamıs* (Yüce vd., 1984, s. 159); Kırgız Türkçesinde: *kamış* (Yudahin, 1998, s. 394); Tatar Türkçesinde: *kamış* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 175); Kırım-Tatar Türkçesinde: *qamış* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 183); Kazan-Tatar Türkçesinde: *ḳamış* (Öner, 2015, s. 262); Başkurt Türkçesinde: *ḳamış* (Özşahin, 2017, s. 324); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *kamiş* (Tavkul, 2000, s. 239); Nogay Türkçesinde: *kamıs* (ETDES, s. 254); Özbek Türkçesinde: *kamiş* (KTLS, s. 431); Yeni Uygur Türkçesinde: *qomush* (Necip, 2016, s. 298); Altay Türkçesinde: *kamış* (ETDES, s. 254); Şor Türkçesinde: *aş* (Tannagaşeva & Akalın, 1995, s. 9); Teleüt Türkçesinde: *kamış* (ETDES, s. 254); Yakutça: *xomus ot* (Vasiliev, 1995, s. 141); Çuvaşçada: *humwş* (Bayram, 2007, s. 416).

2.2.2.1.15. kaşak "halfa" (Lat. Stipa tenacissima)

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğü DLT'de "halfa" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 165). Rachmati, Heilk. II'de *kaşak yıltızı* "halfa, kamış" biçiminde okuduğu sözcüğün *sasak yıltızı* biçiminde de okunabileceğini bildirmektedir (Rachmati, 1932, s. 434). Caferoğlu sözcüğü *kaşak* "kamış, saz" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 170). Clauson, sözcüğün Kâşgarlı'ya özgü olduğunu belirtmektedir; ancak sözcük Buryat Moğolcasında *xalaxan* olarak görülmektedir (EDPT, s. 671). Wilkens, *kaşak* okunuşunun çok belirsiz olduğunu ve sözcüğün *sasak ~ saşak* olarak okunması gerektiğini düşünmektedir (s. 341). *sasak ~ saşak* maddesinde ise sözcüğün anlamının bilinmediği ancak tıbbi bağlamda görüldüğü bilgisi verilmektedir (EUES, s. 588).

Eski Uygur alfabesinde /s/ ve /ḳ/ sesinin zaman zaman birbiriyle karıştırılmaya müsait olduğu için Wilkens sözcüğü /s/ sesi ile okumaktadır; ancak Arap alfabesinde /s/ ve /ḳ/ sesinnin ayrımı rahatça yapılabilmektedir. Dolayısıyla sözcüğün doğru okunuşu /ḳ/li biçimde *kaşak* olmalıdır. Ercilasun ve Akkoyunlu, Divân'daki *kaşak* biçiminin Derleme Sözlüğü'nde *gaşşak* "kamış cinsinden bir bitki" biçiminde görüldüğünü belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 165 dipnot 705). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde *kaşak yıltızı* biçiminde tamlama grubu içerisinde görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kaşak* (Rachmati, 1932, s. 445).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kaşak* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 691).

Tanık(lar):

*sısup yıltızı **kaşak** yıltızı yürüng üzüm yıltızı sinsim bu otlarnı kayınḍurup usmış sayu içgü[l]* Heilk. II 404/12

"sısup-Wurzel, Schilfwurzel, die Wurzel von weißen Trauben und Sesam. Man soll diese Heilmittel aufkochen und jedesmal, wenn man Durst hat, (davon) Trinken" [sısup kökü, kamış kökü, beyaz üzüm kökü ve susam tohumu. Bu ilaçlar kaynatılmalı ve her susadığında içilmelidir] Heilk. II 405/12

*elgim arıg kırçatur ok başakı önmiş ulug terŋek üze kop **kaşakı*** (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s.166)

"Elimi iyice yarmada okun ucu orman gibi yerden bitmiş halfa otu" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 166)

2.2.2.1.16. katal "kadala ağacı, muz ağacı" (Lat. Musa sapientum)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tespit edilmektedir. Wilkens sözcüğü *katal* << Skr. *kadalī* "muz (otsul bitkisi) (Musa sapientum)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 3433). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, ise कदा (kadalī) "muz ağacı, muz (Musa Sapientum)" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 248). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır. Sözcük bağlam içerisinde *sögüt* sözcüğüyle birlikte tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY IV** *kaḍal* (Tokyürek, 2018, s. 871).

Tanık(lar):

*tözlügin kılınçnıŋ **kaḍal** sögüt teg çınsız yarpsız tözlügin b[i]ligniŋ ye[lvi] kömen teg* AY IV 2435

"(...) esasını, eylemin kadala ağacı gibi yalan ve çürük esasını, bilincin büyü$_2$ gibi (...)" AY IV 2435

2.2.2.1.17. konak "darı, akdarı" (Lat. Panicum miliaceum)

Kâşgarlı, Uygur ve Karahanlı döneminde tespit edilen sözcüğü *konak* "akdarı" olarak tanımlanmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 165). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise "darı türü" tanımı karşımıza çıkmaktadır. (DTS, s. 455). Clauson, *konak (konok)* maddesinde sözcüğün başlangıçtaki anlamının "darı" olup birkaç çeşide sahip olduğunu ancak başka türler için de kullanılan bir çeşit tahıl anlamını karşıladığını belirterek sözcüğün *ko:n-* fiilinden türediğini düşünmektedir (EDPT, s. 637b). Gülensoy ise sözcüğün *kona-* fiilinden türediğini bildirmektedir (Gülensoy, 2007, s. 537). Rybatzki sözcüğün ikincil anlamının "mısır" olduğunu ve belli başlı Türk dillerinde görüldüğünü belirterek sözcüğün Türkçeden Moğolcaya geçtiğini belirtmektedir (Rybatzki, 2001, s. 155). Lessing, sözcüğün çağdaş Moğolcada *honug* "darı" olarak görüldüğünü bildirmektedir. (Lessing, 2003, s. 1487). Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük için ise *konak* "darı" tanımını yapılmaktadır (EUES, s. 391). Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde tek başına görüldüğü gibi *konak meni*, *konak tögisi* biçiminde tamlama grubu olarak görülmektedir. Sözcük çağdaş Türk dillerinde küçük fonetik farklılıklarla varlığını korumaktadır. Sözcük hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. (K. Stachowski, 2008, s. 26).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *konak* (Rachmati, 1930, s. 472); **Heilk II.** *konak* (Rachmati, 1932, s. 445); **TTT VII** *konak* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 114); **BTT XXIII** *konak* (Zieme, 2005, s. 209).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *konak ~ koyak* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 727, 733).

Tanık(lar):

kayu kişining kiri arımadın yiç akşar kürküm ***konak*** *mini sıpar birle borka kadıp içürser* Heilk. I 67

"Wenn eines Menschen kir unaufhörlich yiç fließt, so wermische man Safran, Hirsemehl und Moschus (?) mit Wein und gebe es zu trinken (...)" [Eğer bir adamın sürekli kiri akarsa, safran, darı unu ve misk (?) ile şarabı karıştırıp içirin (...)] Heilk. I 67

livi aşı ***konak*** *tögisi tetir* BTT XXIII G025

“İhre lohnspeise ist kolbenhirse” [Ana yemeğiniz darıdır] BTT XXIII G025

konak *başı sedreki yig* DLTŞA 186
“Akdarı başağı(nın) seğregi yeg” DLTŞA 186

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *ḳonaḳ* (Ata, 1997, s. 370); **Sengl.** *konak* (Clauson, 1960, s. 70).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinin yanı sıra Derleme ve Tarama Sözlüğü’nde de rastlanılmamaktadır. Türkmen Türkesinde: *konak* (K. Stachowski, 2008, s. 40); Kazak Türkçesinde: *qonak* (Yüce vd., 1984, s. 171); Kırgız Türkçesinde: *konok* (Yudahin, 1998, s. 484); Karakalpak Türkçesinde: *konak* (Rybatzki, 2001, s. 155); Nogay Türkçesinde: *konakaj* (K. Stachowski, 2008, s. 40); Özbek Türkçesinde: *kŭnok* (EDPT, s. 637b); Yeni Uygur Türkçesinde: *qonaq*[12] (Necip, 2016, s. 298); Tuva Türkçesinde: *xonak*[13] (EDPT, s. 637b).

2.2.2.1.18. kömürgen ~ köwürgen “soğan, dağ soğanı” (Lat. Allium rotundum)

Eski Türkçesinin Karahanlı devrinde görülen sözcüğü Kâşgarlı *kowürgen* “dağ soğanı” olarak tanımlarken sözcüğün Oğuz lehçesinde *kömürgen* biçiminde görüldüğünü belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 227). Resenėn, *kömüregen ~ kövürgen* olararak görülen sözcüğün kökeninin *kömür-* olduğunu düşünmektedir (VEWT, s. 285b). Clauson, *kövürge:n* maddesinde sözcüğün Moğolca eş anlamlısı olan *kömel* sözcüğü ile ilişkisini doğrudan ödünçleme olarak kabul etmemektedir. Sözcüğün daha önceki bir dönemde farklı bir biçimden ödünçleme olduğunu veya her iki sözcüğünde üçüncü bir dilden alınmış olabileceğini belirtmektedir (EDPT, s. 691b). Eren *kömüren* maddesinde sözcüğün Anadolu ağızlarda *kömren* biçiminde ve metatezli olarak *körmen* biçiminde görülebileceğini belirterek Anadolu ağızlarındaki bu sözcüğün *köpür-* (*köbür-*) kökünden geldiğini düşünmektedir (ETDES, s. 320; Eren, 1979, s. 6-7). Gülensoy, Eren’in görüşünün yanlış olduğunu düşünerek sözcüğü *köw+ür+gen* > *kömüren* biçiminde tahlil ederek *köw* kökünü Eski Türkçe *kök* “yeşil” sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Gülensoy, 2007, s. 553-54). Stachowski de sözcüğün **köpür-* > **köpürken* > **köbürgen* biçiminden Türkiye

[12] Sözcük “mısır” anlamındadır.
[13] Sözcük “çayır otu” anlamındadır.

Türkçesine *kömüren*, *kömren* olarak geçtiğini belirtmektedir (M. Stachowski, 2019, s. 232). Sözcüğe kimi çağdaş Türk dillerinde rastlanılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kömürgen ~ köwürgen* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 737, 743).

Türkiye Türkçesinde görülmeyen sözcük, Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS VIII, s. 2967; DS XII, s. 4511, 4569). Baytop eserinde *korman*, *kormen*, *kömren*, *körmüren*, *körmürsen*, *könmen*, *körmen* biçimlerinin "soğan" anlamına geldiğini belirtmektedir (Baytop, 2007, s. 246). Gagavuz Türkçesinde: *kömüren* (Baskakov, 1991, s. 165); Kırgız Türkçesinde: *köbürgön* (Yudahin, 1998, s. 496); Altay Türkçesinde: *köbürgen* (Gürsoy Naskali-Duranlı, 1999, s. 119); Hakas Türkçesinde: *köbŭrgen* (Arıkoğlu, 2005, s. 259); Teleüt Türkçesinde: *köbürgen* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 63).

2.2.2.1.19. kubiça "bir bitki adı" (Lat. Costus speciosus)

Sözcük ilk ve tek olarak Eski Uygur Türkçesinde tespit edilmektedir. Wilkens, *kübiçe †* (s. 435) biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek *kubiça* maddesinde herhangi bir etimolojik izah yapmaksızın "bir bitkinin adı, costus kökü (Costus speciosus SM. = Cheilocostus speciosus ya da Saussurea lappa CLARKE)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 418).

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *kübiçe* (Çetin, 2020, s. 282).

Tanık(lar):
satçarasi yėg kubık ***kübiçe*** *küşti bu otlarıg tüẓ ülüş kılıp* AY VII 414
"(...) satçarasi yėg kubık, kübiçe küşti. Bu bitkilerden eşit miktarda alıp (...)" AY VII 414

2.2.2.1.20. kuçgundı "soğan" (Lat. Allium cepa)

Kâşgarlı, Divân'da *kuçgundı* sözcüğünün Çiğil lehçesinde "soğan" anlamını karşıladığını belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 216). Clauson sözcüğün kökenine ilişkin açıklama yapmazken sözcüğün hapax legomenon olduğunu

belirtmektedir (EDPT, s. 591). Demirel de hapax legomenon olarak belirttiği sözcüğün *kuç-* "kucakla-" fiilinden türediğini belirterek sözcüğü *kuç-gun-dı* biçiminde tahlil etmektedir. Demirel, semantik açıdan soğanın yumru hâlinde olup katmanlardan her birinin diğer katmanı sarıp kucakladığı için sözcüğü *kuç-* fiiliyle ilişikilendirmektedir (Demirel, 2017, s. 2126-2130). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kuçgundı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 744).

2.2.2.1.21. kuşgun "hayvanların yediği taze kamış" (Lat. Phragmites australis)

Sözcüğe Eski Türkçenin Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğü "hayvanların yediği taze kamış" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 190). Clauson, sözcüğün Divân'daki *uşgun* sözcüğünün varyantı olduğunu "Bektaşî üzümü" ve "hayvanların yediği taze kamış" anlamındaki iki farklı sözcüğü EDPT'de *kışğun* maddesinde tek madde altında birleştirerek burada incelediğimiz sözcüğü "Sığırların yediği taze kamışlar (al-qasab)" olarak tanımlamaktadır (EDPT, s. 672).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kuşgun* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 751).

2.2.2.1.22. kuşti "bir bitki adı" (Lat. Costus speciosus)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilmektedir. Rachmati Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Sanskritçe *kuṣṭha* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Rachmati, 1930, s. 468). Caferoğlu sözcüğü "costus" isimli bir bitki olarak tanımlayarak bitki kökünün ilaç olarak kullanıldığını belirtmektedir (Caferoğlu, 2015, s. 124). Wilkens ise EUyg. *kuşti* < Soğd. *kwšty* < Skr. *kuṣṭha* biçiminde alıntı olduğunu belirttiği sözcüğü "bir bitkinin adı = Hint Baş zencefil (Costus speciosus = Cheilocostus speciosus ya da Saussurea lappa CLARKE)" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 428). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, कुष्ठ (kúṣhṭha) "Costus speciosus ve ya arabicus bitkisi (hastalığa çare olarak kullanılır); Sauśurea auriculata bitkisi" olarak görülmektedir. (Monier-Williams, 1899, s. 297). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi sonrasında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *kuşdı* (Rachmati, 1930, s. 471); **Heilk. II** *küşti* (Rachmati, 1932, s. 443); **AY VII** *küşti* (Çetin, 2020, s. 282).

Tanık(lar):

*yürüng çındanlar **kuşḍi** tobulgak sarıg küşi ikirer bakır çurnı kılıp* Heilk. I 91

"(...) weißes Sandelholz, Cotuswurzel, Zypresse und gelbe küşi, je 2 Bkr.nimmt und davon ein Pulver (...)"[(...) beyaz sandal ağacı, kostus kökü, servi ve sarı küşi, her biri 2 bkr. ve her birinden bir toz (...)] Heilk. I 91

*satçarasi yėg kubık kübiçe **küşti** bu otlarıg tüẓ ülüş kılıp* AY VII 414

"(...) satçarasi yėg kubık, kübiçe küşti. Bu bitkilerden eşit miktarda alıp (...)" AY VII 414

2.2.2.1.23. kürküm "safran" (Lat. Crocus sativus)

Eski Uygur Türkçesinde ve Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için Kâşgarlı "zaferan" tanımını yapmaktadır. Kâşgarlı ek olarak sözcüğün Arapçaya uyduğunu çünkü Arapların da *kurkum* biçiminde adlandırmada bulunduğunu belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 212). Clauson sözcüğün Sanskritçe *kuṅkuma* ile ilgisinin olduğunu dile getirmekle beraber sözcüğün Farsça ve Arapçada da görüldüğünü belirtmektedir. (EDPT, s. 743). Sözcük Sanskritçede कुङ्कुम (kuṅkuma) "safran (Crocus sativus, çiçeklerin poleni ve bitkisi)" olarak görülmektedir (Monier-Williams, s. 1899 287). Wilkens ise Sansktirçe kökenli sözcüğün Soğdca veya Hotan Sakaca üzerinden Eski Uygur Türkçesine geçtiğini belirtmektedir. (EUES, s. 444). Sözcük, ara dil olan Soğdcada *kwrkwnph* "safran" olarak görülmektedir (Gharib, 1995, s. 201a). Sözcüğe çağdaş Moğolcada *gürgüm* biçiminde rastlanılmaktadır (Lessing, 2003, s. 626). Sözcüğün Eski Uygur Türkçesindeki ölçü birimi olan *bakır* ile kullanılması ölçülebildiğine işaret etmektedir (Polat, 2023, s. 176). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *kürküm* (Rachmati, 1930, s. 471); **Heilk. II.** *kürküm* (Rachmati, 1932, s. 443); **AY VII** *kürküm* (Çetin, 2020, s. 282); **BTT VII** *kürküm* (Kara & Zieme, 1976, s. 91); **BTT L** *kürküm* (Kara, G., Zieme, P. & Tugusheva, L., 2022, s. 309).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kürküm* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 757); **KB** *kürküm* (Arat, 1979, s. 303).

Tanık(lar):

yana ***kürküm*** *konak mini yıpar bor birle içzün yaraşur* Heilk. I 94

"Oder sie soll Safran, Hirsemehl und Moschus mit Wein trinken, dann wird es gut" [Ya da şarapla birlikte safran, darı unu ve misk içmeli, o zaman daha iyi olur] Heilk. I 94

tübüt usbat tarbi sang ***kürküm*** *arırı kızıl yinçü kızıl eçkü b... bu otlarnı ötkürgü katıp yinçü suvı bilen içgül* Heilk. II 404/15

"tübüt usbat, tarbi sang, Safran, Terminalia chebuba, rote Perlen und b... von einer roten Ziege" [tübüt usbat, tarbi sang, Safran, Terminalia chebuba, kırmızı inciler ve b... kırmızı keçiden] Heilk. II 404/15

[kürkü]m *... tavgaç* ***kürkümi*** *... p(i)tpidi ... mirça ... bışıg [siŋir]* BTT L 1099

"(...) [Kurku]ma, chinesischer Safran, Piper longum, Piper nigrum getrockneter l[ngwer] (...)" [(...) [Kurku]ma, Çin safranı, Piper longum, Piper nigrum kurutulmuş l[ngwer] (...)] BTT L 1099

begler atın argurup kaḍgu anı torgurup meŋzi yüzi sargarıp ***kürküm*** *aŋar türtülür* DLTŞA 108

"yordu atlarını beyler, zayıflattı onları keder, bet beniz sararıp gider, sanki safran sürtülür" DLTŞA 108

yıl ülgi yay erse tüşegli yėgit sarıg al tüşese ya ***kürküm*** *ögit* KBKaçalin 6009

"(...) yılın mevsimi yaz ve rüyâ gören delikanlı ise, rüyasında, sarı, pembe renklerle safran veya öğütülmüş bir şey görürse (...)" KBTercüme 6009

2.2.2.1.24. mirau "hurma" (Lat. Phoenix dactylifera)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için Wilkens, EUyg. *mirau* < Chwarezmisch *mr'w* < Part. *amrāw* "hurma (Phoenix dactylifera, Linn.)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 476). Sözcük aracı dilde ise *mr'w* "hurma" olarak görülmektedir (Benzing, 1983, s. 426). Sözcük *sögüt* sözcüğüyle beraber tamlama grubu oluşturarak

tamlayan görevini üstlenmektedir. Sözcük, Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında görülmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY I** *mirau* (Zieme, 1996, s. 209).

Tanık(lar):

azu yme kltı ***mirau*** *sögü[t] ampar atlgg yimiş ıgaç* AY I 1066

"(...) auch [aus] dem Dattelbaum [...] Mango genannte Früchte und Bäume (...)" [(...) ayrıca hurma ağacından [...] meyveler ve mango denilen ağaçlar (...)] AY I 1066

2.2.2.1.25. mukuytu "topalak, kırkboğum; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Cyperus rotundus)

Wilkens, sözcüğü *mukuy-tu* maddesinde "bir ilaç adı" << Skr. *musta*'nın bozulmuş bir şekli = Cyperus rotundus, Linn. olarak açıklamaktadır (EUES, s. 479). Sözcük, Sanskritçede ise मुस्त (musta) "bir tür ot, Cyperue rotundus" olarak görülmektedir (Monier-Willams, 1899, s. 824). Çetin ise sözcüğü "kırkboğum, topalak, Zypergras" olarak tanımlamaktadır (Çetin, 2020, s. 285). Sözcük Eski Uygur Türkçesi döneminden sonra tespit edilmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *mukuytu* (Çetin, 2020, s. 285).

Tanık(lar):

tutça yuka kaḍız ***mukuytu*** *topulgak agaru agar çandaru kızıl çıntan* AY VII 403

"(...) tutça yuka kaḍız, mukuytu topulgak, agaru agar, çandaru kızıl çıntan (...)" AY VII 403

2.2.2.1.26. mūz "muz" (Lat. Musa sapientum)

Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dönemi Kur'an Tercümesinde rastlanılmaktadır. Karaağaç Türkiye Türkçesindeki sözcüğün Arapça *mūz* biçiminden alıntı olduğunu belirtmektedir (Karaağaç, 2015, s. 566). Sözcük Arapçada موز (mauz) "muz" olarak görülmektedir (Wehr, 1976, s. 931). Çağdaş Türk dillerinde *muz* sözcüğün yerini *banan* sözcüğü almaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesinde *muz* "1. Muzgillerden, sıcak bölgelerde yetişen, bir çenekli, çok yıllık bir bitki (Musa sapientum); 2. Bu bitkinin

kendine özgü hoş kokulu, tatlı, besleyici, kalın kabuklu, uzun meyvesi" olmak üzere iki anlamda görülmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *mūz* (Ünlü, 2004, s. 579).

Tanık(lar):
mūz *yıgaçı* ***mūzı*** *biri biri üze tökülmiş* Tiem 73 Ünlü 394r/7

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HKT** *mevz* (Sağol, 1993, s. 792); **ŞSL** *mez ~ muz* (Durgut, 1995, s. 566, 569).

2.2.2.1.27. piryaŋu ~ p(i)ryaŋu "bir bitki adı; bir tür darı" (Lat. Panicum italicum)

Sözcük taradığımız eserlerde Eski Uygur Türkçesi ait olan iki eserde tespit edilmektedir. Kara ve Zieme sözcüğü Sanskritçe *priyaṅgu* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Kara & Zieme, 1976, s. 39). Wilkens *piriangu †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek (s. 557) *piryaŋu ~ p(i)ryaŋu* maddesinde < Toh. A/B *priyaṅgu* < Skr. *priyaṅgu* biçiminde, Toharca ara dili aracılığıyla sözcüğün Eski Uygur Türkçesinde geçtiğini belirterek "bir darı türü (Panicum italicum)"; "bir bitkinin adı (bir maun bitkisi; Aglaia roxburghiana)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 558). Sözcük, Toharcada (B) *priyaṅku ~ priyaṅgu* "Aglaia roxburghiana veya Aglaia elaeagnoidea" olarak görülürken (Adams, 2013, s. 449) kaynak dil olan Sanskritçede प्रियङ्गु (priyáṅgu) "Panic tohumu, Panicum italicum; Aglaia odorata; Sinapis ramosa; uzun biber; şifalı bir bitki ve parfüm (bazı yerlerde hoş kokulu bir tohum olarak da tarif edilir); panic tohumu veya hardal tohumu" olmak üzere çeşitli anlamlarda görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 711). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi haricinde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *piriangu ~ priangu* (Rachmati, 1932, s. 444); **BTT VII** *piryanggu* (Kara & Zieme, 1976, s. 93).

Tanık(lar):
priangu *igdile tüz sokup elgep irke yogurup guntik kılıp içs[er kusmak] söner* Heilk. II 432/28

“Wenn man Aglaia Roxburghiana und igdile in gleicher Menge nimmit, zerstößt, durchsiebt, in Hönig durchktnetet und daraus Pillen macht und trinkt, so wird das Erbrechen aufhören” [Eşit miktarda Aglaia Roxburghiana ve igdile alır, ezer, süzer, balda yoğurur, hap yapıp içerseniz kusma duracaktır] Heilk. II 433/28

2.2.2.1.28. puga “betel ağacı” (Lat. Areca catechu)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Rachmati Sanskritçe *puga* ile ilişkilendirmektedir (Rachmati, 1932, s. 444). Caferoğlu, sözcüğün ilaç olarak da kullanıldığını belirterek “Areca catechu” olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 158). Wilkens ise *puga* < Skr. *pūga* “betel ağacı (Areca catechu)” açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 562-563). Sözcük, kaynak dilde de पूग (pūga) “Areca catechu, hurma ağacı” olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 641). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *puga* (Rachmati, 1932, s. 444).

Tanık(lar):
bil ... yıvlgu srıg ***puga*** *qadz issiz vada bu altınç em* Heilk. II 426/121
“bil, ..., Qurmbaum, gelbe Areca Catechu, Zimmt, issiz und Ficus İndica. Dies ist das sechste Heilmittel” [bil, ..., Qurmbaum, sarı Areca Catechu, Zimmt, issiz ve Ficus İndica. Bu altıncı ilaçtır] Heilk. II 427/121

2.2.2.1.29. sarmusak ~ samursak “sarımsak” (Lat. Allium sativum)

İlk olarak Karahanlı Türkçesinde görülen sözcüğü Kâşgarlı, “sarımsak” olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 229). Clauson sözcüğün **sarum* kökünden türemiş olabileceğini dile getirmektedir (EDPT, s. 853b). Doerfer, Orta Türkçedeki *sarmusak* biçminin birincil biçim olduğunu düşünerek sözcüğün tahminen 13. ve 14. yüzyıllarda Türkçeden Moğolcaya geçtiğini belirtmektedir. Ayrıca Zajaczkowski’nin sözcüğün *sar-* “dolan-” fiilinden türetmesine kuşkuyla yaklaşmaktadır (TMEN III, s. 247-248). Eren, ağızlardaki *samırsak* biçiminin metatez sonucu oluştuğunu belirtmektedir (ETDES, s. 450). Gülensoy sözcüğü *sar-ım+sa-k* biçiminde tahlil etmekedir (Gülensoy, 2007, s. 737). Nişanyan sözcüğün Türkçe ile açıklanmayacağını belirterek Sanskritçe *śrīmastaka* “aş başı, bir tür sarımsak”

sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Nişanyan, 2022, s. 766). Stachowski sözcüğü çalışmasında *-ak* ekiyle oluşturarak *sarı-ms-ak* biçiminde çözümlemektedir. Sözcüğün *sarı-ms-ak* < *sarımsı ~ sarumsu* "sarımsı, sarımtırak" < *sarı* (*saru*) "sarı, sararmış, benzi atmış" biçiminde bir gelişme yaşadığını belirtmektedir. İsveçce *vitlök* "sarımsak" *vit* "beyaz" + *lök* "soğan, pırasa" ve Fince *volkosipuli* "sarımsak" *valkea* "beyaz" + *sipuli* "soğan" sözcükleri ile paralel biçimde olduğunu belirtmektedir (M. Stachowski, 1994, s. 171-72). Stachowski 2019 yılındaki etimolojik sözlüğünde bu görüşünde vazgeçerek sözcüğün *sarı* "sarı" sözcüğünden değil, *sārım* "scharf" sözcüğünden **sarım+ms(ı)+ak* > *sarımsak* biçiminde türediğini belirtmektedir (M. Stachowski, 2019, s. 294). Stachowski 2023 yılındaki araştırmasında ise sözcüğü *sarıg* > *sarı* sözcüğüyle ilişkilendirerek sözcüğü morfolojik olarak *sarı+msı+ak* > *sarımsak* biçiminde açıklamaktadır (M. Stachowski, 2023, s. 258-259). Şçerbak, sözcüğün *sar(ı)-* "sar-dolan-" fiilinden türediğini belirterek sözcüğün Orta Moğolcada *sarimsax* olarak görüldüğünü belirtmektedir (Şçerbak, 2019, s. 138). Sözcük çağdaş Moğolcada ise *sarimsag* olarak görülmektedir (Lessing, 2003, s. 1050). Karaağaç sözcüğün Türkçeden; Farsça, Sırpça ve Rusçaya geçtiğini belirtmektedir (Karaağaç, 2021, s. 732).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *samursak ~ sarmusak* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 802, 807).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *sarmusaḳ* (Ata, 1997, s. 538); **NF** *sarımsaḳ* (Ata, 1998, s. 361); **İML** *sarımsak* (Battal, 1934, s. 59); **Kİ** *sarımsaq* (Caferoğlu, 1931, s. 87); **TA** *sarımsaḳ* (Toparlı vd., 2000, s. 135); **TZ** *sarımsak* (Atalay, 1945, s. 233); **KK** *saramsak* (Toparlı vd., 1999, s. 121); **CC** *sarımsak* (Argunşah & Güner, 2015, s. 548); **DM** *ṣarmısaḳ ~ ṣarmusaḳ* (Toparlı, 2018, s. 103); **ŞSL** *sarımsaḳ* (Durgut, 1995, s. 362); **ÇFK** *sarımaḳ ~ sayımsaḳ* (Erbay, 2003, s. 332).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *sarımsak* "1. Zambakgillerden, 25-100 santimetre yüksekliğinde, yapraklarında, saplarında ve toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi (Allium sativum); 2. Bu bitkinin baharat olarak kullanılan dişli bölümü" olarak görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS X, s. 3533). Azerbaycan Türkçesinde: *sarımsaq* (Altaylı, 2018 III, s. 4239); Türkmen Türkçesinde: *sarımsak* (Tekin vd., 1995, s. 563); Gagavuz Türkçesinde: *sarımsak* (Baskakov, 1991, s. 209); Kazak Türkçesinde:

sarımsaq (Yüce vd., 1984, s. 236); Kırgız Türkçesinde: *sarımsak* (Yudahin, 1998, s. 639); Tatar Türkçesinde: *sarımsak* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 264); Kırım-Tatar Türkçesinde: *sarımsaq* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 294); Kazan-Tatar Türkçesinde: *sarımsaḳ* (Öner, 2015, s. 399); Başkurt Türkçesinde: *harımsaḳ* (Özşahin, 2017, s. 186); Karakalpak Türkçesinde: *sarımsak* (ETDES, s. 450); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *sarsmak* (Tavkul, 2000, s. 333); Nogay Türkçesinde: *sarımsak* (ETDES, s. 450); Özbek Türkçesinde: *särimsàq* (Yusuf, 1993, s. 302); Yeni Uygur Türkçesinde: *samsaq* (Necip, 2016, s. 426).

2.2.2.1.30. siŋir "zencefil" (Lat. Zingziber officinale)

Sözcük ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülmektedir. Clauson'un sözcüğün tek başına "kaş, sinir" anlamında olduğu *bışığ siŋir* yapısının ise "zencefil" anlamına geldiğini bildirmektedir (EDPT, s. 841a). Wilkens ise *siŋir* << Skr. *śṛṅgavera* "zencefil (Zingziber officinale)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 615). Bu bilgiler ışığında Eski Türkçede "sinir" ve Sanskritçeden alıntı "zencefil" anlamına gelen iki farklı *siŋir* sözcüğünün bulunduğu görülmektedir. Sözcük kaynak dilinde शृङ्गवेर (śṛṅga-vera) "zencefil" olarak saptanmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 1087). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *singir* (Rachmati, 1930, s. 472); **Heilk. II** *singir* (Rachmati, 1932, s. 445); **TTT VII** *singir* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 116).

Tanık(lar):

yana em bışıg ***singirni*** *suv birle kayınturup agızta tuḍsar söner* Heilk. I 136

"Ein anderes Mittel: wenn man gekochte Sehne mit wasser aufkocht und im Munde halt, so werden sie nachlassen (...)" [Başka bir çare: haşlanmış zencefili suyla kaynatıp ağzınızda bekletirseniz azalacaktır (...)] Heilk. I 136

artun ptpdi ***singir*** *bir ayak ingek yagı bir ayak bu singir yagı ol* Heilk. II 418/50

suksumur bir bakır bışıg ***singir*** *üç bakır bıḍbul tört bakır* TTT VII 22/7

"(...) Kardamom ein Bkr., gekochte Sehne, drei Bkr., bıtbul-Pfeffer vier Bkr. (...)" [(...) kakule bir Bkr, haşlanmış zencefil üç bkr, bıtbul biber dört bkr (...)] TTT VII 22/7

2.2.2.1.31. sōgan ~ sōgun "soğan" (Lat. Allium cepa)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde tespit edilmektedir. Sözcük, DLT'de gayın harfinin ötreli ve üstünlü biçimiyle *sōgun ~ sōgan* "soğan" olarak görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 176). Karahan DLT'deki *sōğun ~ sōğan* biçimini "a ~ u değişkesi" olarak değerlendirmektedir (Karahan, 2013, s. 114). Clauson *so:ğun* (*soğon*) maddesinde sözcüğün Moğolcada *soŋgina* biçiminde alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 812a; Clauson, 2017, s. 192). Ayrıca Clauson *osğun* maddesinde sözcüğün muhtemelen *so:ğun* biçiminin metatezli hali olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 245). Eren; Kazakça, Kırgızca, Karakalpakça, Özbekçe gibi çağdaş dillerde *soğan* sözcüğü yerine Farsça *piyaz* sözcüğünün kullanıldığını belirtmektedir (ETDES, s. 469). Stachowski ise sözcüğü **soj-* "soy-" fiiliyle ilişkilendirmektedir (M. Stachowski, 2019, s. 305). Wilkens sözcük için *sogun ~ osgun* "soğan; pırasa (br: soŋon Skt. palāṇḍu'nun eş değeri)" açıklamasını yapmaktadır. (EUES, s. 516, 619). Sözcük hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Rybatzki, 2001, s. 156-159). Eski Türkçede görülen sözcük süregelerek kimi tarihî ve çağdaş Türk dillerinde kendine yer edinmiştir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *sogun* (Rachmati, 1930, s. 472); **Heilk. II** *songun* (Rachmati, 1932, s. 445).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *sōgan ~ sōgun* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 826-827); **TİEM 73** *sogan* (Kök, 2004, s. 567); **ÖKT** *sogan* (Üşenmez, 2010, s. 569).

Tanık(lar):

*kim kan kaşansar **sogunnı** bışurup mır birle yiser kidėr* Heilk. I 128

"Wenn jemand Blut uriniert, so soll er Zwiebel kochen und mit Honig essen, so wird es aufhören" [Eğer biri idrarında kan görürse, bir soğanı kaynatıp balla yemelidir, böylece kan kesilir] Heilk. I 128

*kimning burunta kan önser tıdu umasar **sogun** sirke[te] urzun* Heilk II 414/11

"Wenn jemandem die Nase blutet und man (das Blut) nicht stillen kann, so soll man Zweibel in Essig legen und in beide Nasenlöcher einstecken" [Birinin burnu kanıyorsa

ve onu (kanı) durduramıyorsanız, sirkeye iki tutam koyup her iki burun deliğine yerleştirmelisiniz] Heilk II 414/11

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *soġan* (Ata, 1997, s. 562); **HKT** *soġan* (Sağol, 1993, s. 886); **İML** *soğan* (Battal, 1934, s. 62); **DM** *soġan* (Toparlı, 2018, s. 107); **GT** *soġan* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 357); **Kİ** *soğan* (Caferoğlu, 1931, s. 91); **TA** *soġan* (Toparlı vd., 2000, s. 138); **TZ** *sogan* (Atalay, 1945, s. 239); **KK** *soġan* (Toparlı vd., 1999, s. 123); **ŞSL** *soġan* (Durgut, 1995, s. 384); **ÇFK** *soġan* (Erbay, 2003, s. 333); **ÇGT** *soġan* (Berbercan, 2011, s. 518).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *soğan* "1. Zambakgillerden, yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan güzel kokulu bitki (Allium cepa); 2. Çiğdem, lale, zambak, sarımsak vb. bitkilerin toprak altındaki yumru kökü" (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS XII, s. 4700). Baytop ise şu tanımı yapmaktadır (Baytop, 2007, s. 969): *soğan* "Allium (Liliaceae) türlerine verilen genel ad. Çok yıllık, soğanlı, özel kokulu ve otsu bitkiler. Bazı yabanî türlerin soğan veya yaprakları soğan veya sarımsak yerine kullanılmaktadır." Azerbaycan Türkçesinde: *soğanag* (Akdoğan, 1999, s. 681); Türkmen Türkçesinde: *sogan* (Tekin vd., 1995, s. 581); Gagavuz Türkçesinde: *suan* (Baskakov, 1991, s. 226); Kırgız Türkçesinde: *soğon* (Yuhadin, 1998, s. 657); Tatar Türkçesinde: *sugan* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 280); Kırım-Tatar Türkçesinde: *soğan* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 307); Kazan-Tatar Türkçesinde: *suġan* (Öner, 2015, s. 420); Başkurt Türkçesinde: *huġan* (Özşahin, 2017, s. 216); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *sohan* (Tavkul, 2000, s. 349); Nogay Türkçesinde: *soğan* (ETDES, s. 469); Kumuk Türkçesinde: *soğan* (Pekacar, 2011, s. 298); Yeni Uygur Türkçesinde: *soghan* (Necip, 2016, s. 448); Altay Türkçesinde: *soğono* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 155); Tuva Türkçesinde: *soguna* (Teke, 2015, s. 341); Teleüt Türkçesinde: *soġono* (ETDES, s. 469); Çuvaşçada: *suhan* (Bayram, 2007: 285).

2.2.2.1.32. sudimika "kakule" (Lat. Elettaria cardamomum)

Eski Uygur Türkçesinde *Altun Yaruk*'ta tespit edilen sözcüğü Wilkens, *sudimika* << Skr. *sūkṣmailā*'nın bozulmuş bir şekli = Elettaria cardamomum maton "kakule"

olarak açıklamaktadır (EUTS, s. 627). Sözcük, kaynak dilinde ise सूक्ष्मैला (sūkshmailā) "küçük kakule" anlamındadır (Monier-Williams, 1899, s. 1241). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *sudimika* (Çetin, 2020, s. 291).

Tanık(lar):
viruçanu şuvatşır ***sudimika*** *sükşümür dimitu kamatşun podara* AY VII 408
"(...) viruçanu şuvatşır, sudimika sükşümür, dimitu kamatşun, podara (...)" AY VII 408

2.2.2.1.33. sükşümür "kakule" (Lat. Elettaria cardamomum)

Sözcüğün Eski Uygur Türkçesindeki eserlerde /u/lu ve /ü/lü biçimde okunduğu görülmektedir. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcüğün Sanskritçe kökenli olduğu ve "kakule" anlamını karşıladığı belirtilmektedir (DTS, s. 513). Wilkens sözcüğün *sukşumur* < Toh. B *sukṣmel* < Skr. *sūkṣmelā* ~ *sūkṣmailā* biçiminde alıntı olduğunu belirterek "bir ilaç adı = kakule, ince kakule" (Elettaria cardamomum) (Skr. *elā*'nın da eş değeri)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 629). Sözcük kaynak dilinde ise सूक्ष्मैला (sukshmaılā) "küçük kakule" anlamındadır (Monier-Williams, 1899, s. 1241). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde bağlam içerisinde "bitki" anlamını karşıladığı gibi "ilaç" anlamını da karşılamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *suksumur* (Rachmati, 1930, s. 472); **Heilk. II** *süksümir* ~ *suksumur* (Rachmati, 1932, s. 446); **TTT VII** *suksumur* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 116); **AY VII** *sükşümür* (Çetin, 2020, s. 291).

Tanık(lar):
enkebüş çurnı otı ***suksumur*** *bir bakır kadız [iki bakır] enkebüş* Heilk. I 6
"(...) Das Hingu-Pulver: Cardamum 1 bkr., Zimmt 2 bkr., Hingu (...)" [(...) Hingu tozu: Cardamum 1 bkr, Zimmt 2 bkr, Hingu (...)] Heilk. I 6

sudimika ***sükşümür*** *dimitu kamatşun podara ulunı* ezragunçuvut AYÇetin VII 408
"(...) sudimika sükşümür, dimitu kamatşun, podara ulunı ezragunçuvut (...)" AYÇetin VII 408

2.2.2.1.34. ş(a)davari "kuşkonmaz" (Lat. Asparagus racemosus)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tespit edilmektedir. Wilkens, sözcük için *ş(a)davari ~ şadavari* < Toh. B *śatāwari ~ śatavari* < Skr. *śatāvarī* "yabani kuşkonmaz (Asparagus racemosus Willd.)" açıklamasını yapaktadır (EUES, s. 641). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, ise शतावरी (śatâvari) "Asparagus racemosus; bir tür bitki, zeodary" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 1050). Tohrcada (B) ise sözcük için *śatāwari ~ śatavari* "kuşkonmaz (Asparagus racemosus Willd.)" açıklaması görülmektedir (Adams, 2013, s. 676). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *sḍavari* (Rachmati, 1932, s. 446).

Tanık(lar):

sḍavari *öyürken yigde sakızı ptmakikr bu ikinti em* Heilk II. 426/136

"Asparagus racemosus, öyürken, Brust-beerensaft, ptmakikr. Dies ist das zweite Heilmittel" [Asparagus racemosus, öyürken, göğüs meyvesi suyu, ptmakikr. Bu ikinci çare] Heilk II. 427/136

2.2.2.1.35. ş(a)ngabir "zencefil; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Zingziber officinale)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Caferoğlu *saḳabir* "Amonium zingiber ilacı" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 194). Wilkens ise *sakabir †* biçimini hatalı bir okuyuş olarak kabul ederek (s. 574) sözcüğü *ş(a)ngabir* < OFars. *šangavīr* < Skr. *śṛṅgavera* "zencefil (Zingziber officinale)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 643). Sözcük Sanskritçede ise *śṛṅga-vera* "zencefil" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 1087). Sözcük Türkiye Türkçesinde *zencefil* olarak görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *sakabir* (Rachmati, 1932, s. 445).

Tanık(lar):

mırç ptpdi ***sakabir*** *isig suv bile içürmiş krek* Heilk. II 420/35

"Man soll Pfeffer, langen Pfeffer und Ingwer mit heißen" wasser zu trinken geben" [Biber, sivri biber ve zencefil "sıcak" su ile içilmelidir] Heilk. II 421/35

2.2.2.1.36. tal "hurma ağacı" (Lat. Borassus flabelliformis, Borassus flabellifer)

Sözcüğe ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde rastlanılmaktadır. Caferoğlu sözcüğü *tal* < Skr. *tāla* "büyük bir ağaç" olarak açıklamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 221). Wilkens ise *tal* < Toh. B *tāl* < Skr. *tāla* "hurma ağacı, palmiye (Borassus flabelliformis Roxb., Borassus flabellifer, Linn.), söğüt (Skr. cetasa'nın da eş değeri)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 665-666). Aracı dil olan Toharcada (B) *tāl* "Palmyra hurması, şeker hurması (Borassus flabelliformis Roxb. = B. flabellifer Linn.) açıklaması görülmektedir (Adams, 2013: 304). Sanskritçede ise sözcük ताल (tāla) "palmiye ağacı veya yelpaze palmiyesi (Borassus flabelliformis)" anlamındadır (Monier-Williams, 1899, s. 444). Sözcük çağdaş Moğolcada *dala* "hurma ağacı" olarak görülmektedir (Lessing, 2003, s. 356). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde bağlam içerisinde kendisinden sonra genellikle *sögüt* ve *yalpırgak* sözcükleriyle görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY I** *tal* (Zieme, 1996, s. 158); **AY X** *tal* (Gulcalı, 2021, s. 519); **Maitr.** *tal*[14] (Ş. Tekin, 2019, s. 466); **HT III** *tal* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 104); **HT IV** *tal* (Semet, A., Ölmez, M. & Röhrborn, K., 2022, s. 88); **HT VI** *tal* (Ölmez, 1993, s. 253); **HT VII** *tal* (Röhrborn, 1991, s. 23); **HT VIII** *tal* (Röhrborn, 1996, s. 17); **BTT L** *tal* (Kara vd., 2022, s. 328); **SDBH** *tal*[15] (Barutçu, 1987, s. 418).

Tanık(lar):

kltı yme çambu atlg sögüt ıgaç ***tal*** *sögütnüng yimişi tugmakı* AY I 1062

"(...) wenn auch aus dem Jambu genannten Baum palfenfrüchte entstehen (...)" [(...)Jambu adlı ağaç hurma meyvesi de üretiyorsa (...)] AY I 1062

balık taştın (lies: tagdın) yıŋak talavan* atl(ı)g* ***tal*** *sögüt[lüg] arıg ol* tegzinü otuz [bere] HT IV 745

"İn nördlicher [Richtung] von der Stadt ist ein Tālavana genannter Wald mit Tāla-Bäumen im Unfang von dreißig [Meilen]" [Şehrin kuzey [yönünde] otuz [mil]

[14] *t'l* < *?* < Skr. *tāla* (BTT IX-II, s. 116).
[15] *t'l* Skr. *tāla* (Ş. Tekin, 1980a, s. 365).

uzunluğunda Tāla ağaçlarının bulunduğu yerde Tālavana adlı bir orman vardır] HT IV 745

tal *yapırgaklıg [ı]duk nomug tözüni tayaguluk kıltı* HT VI 1741
"Palmiye yapraklarındaki kutsal metinleri tümüyle [kitap] sarayına dayanak etti" HT VI 1741

lanḫanları karımları k(e)ginçe tizigçe ***tal*** *sögütleri* ol SDHB 74
"(...) su yolları kanalları biriri ardından dizi dizi palmiye ağaçları vardır" SDHB 74

2.2.2.1.37. topulgak "topalak" (Lat. Cyperus rotundus, Cyperus longus)

Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde görülen sözcüğü Kâşgarlı "topalak" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 220). Clauson *tupulğa:k* maddesinde sözcüğün "delin-" anlamına gelen *tupul-* fiilinden türediğini belirtmektedir. Sözcüğü "kolik" yani sürekli delici bir ağrı, anlamının yanında "keskin kokulu bazı sebzeler" olarak da tanımlamaktadır (EDPT, s. 441a). Wilkens ise sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde *topulgak* "topalak (Cyperus rotundus L., Cyperus longus)" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 733).

Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *tobulgak* (Rachmati, 1930, s. 473); **Heilk. II** *tobulgak* (Rachmati, 1932, s. 447); **AY VII** *topulgak* (Çetin, 2020, s. 296).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *topulgak* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 893).

Tanık(lar):
üçer bakır pitpidi bir bakır artun ***tobulgak*** Heilk. I 15
"3 Bkr., Piper longum, 1 Bkr., Kümmel und Cyperus" [3 Bkr., Piper longum, 1 Bkr., kimyon ve cyperus] Heilk. I 15

kan kussar kızıl çıntan uşir ***tob[ul]gak*** *yürüng kesek birle birer bakır çurni kılıp tuḍurgan suvınta içgül kan sudsar* Heilk. II 410-109
"Wenn an Blur erbricht, so nehme man rotes Sandelholz, Andropogon muricatus, Cyperus und weißes je 1 Bkr., zerribe sie zu Pulver und trinke dies in Reiswasser"

[Kusma meydana gelirse, kırmızı sandal ağacı, andropogon muricatus, cyperus ve beyaz sandal ağacının her birinden 1 bkr. alın, toz haline getirin ve bunu pirinç suyunda için] Heilk. II 411-109

mukuytu ***topulgak*** *agaru agar çandaru ḳızıl çıntan togara* AY VII 403
"(...) mukuytu topulgak, agaru agar, çandaru ḳızıl çıntan, togara (...)" AY VII 403

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **TZ** *topalak* (Atalay, 1945, s. 261); **Kİ** *tobalaq* (Caferoğlu, 1931, s. 104).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *topalak* "Hünnapgillerden, yapraklarından yeşil boya çıkarılan bir bitki (Rhamnus clorophorus globosus)" (https://sozluk.gov.tr/) anlamındadır. Sözcük Derleme (DS X, s. 3962) ve Tarama Sözlüğü'nde (Dilçin, 2013, s. 222) de görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *topalag* (Akdoğan, 1999, s. 741); Türkmen Türkçesinde: *topalaq* (Hauenschild, 1994, s. 77).

2.2.2.1.38. tutur "pirinç" (Lat. Oryza sativa) → krş. tuturgan

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilmektedir. Shōagito *tutur sarıg*'ın Çin. 畦稻 Skr. *luṅga*'ya denk olduğunu belirtmektedir. *tutur sarıg*'ın burada "pirinç" anlamına geldiğini belirterek *tutur* sözcüğünü *tuturgan* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir. (Shoagito, 2014, s. 196). Wilkens, *tutur †* biçiminin eski bir okuma olduğunu belirterek Shōagito'nun *tutur sarıg* olarak okuduğu ibarenin *tutur-kanıg* biçiminde okunması gerektiğini belirterek *tuturkan* sözcüğüne atıfta bulunmaktadır. Bu maddede ise "pirinç" (Skr. śāli'nin de eş değeri tanımı) açıklaması görülmektedir (EUES, s. 765).

Eski Uygur Türkçesinde: **Abhid.** *tutur* (Shōgaito, 2014, s. 303).

Tanık(lar):
kltı orup adızdakı ***tutur*** *sarıg yintem kalsar bir ėvin bolmamış teg adkangalı bu adızıg orulmaduk tėp yene yolta basakı bilge bilig erür* Abhid. 38V24
"It is just like when someone reaps rice in a section (of a field) (= Skt. Luṅga 畦稻) if only one stalk remains, one does not say, This section has not been reaped" [Bu tıpkı

(bir tarlanın) bir kısmında (= Skt. Luṅga 畦稻) pirinç biçen birinin, geriye yalnızca bir sap kaldığında, "Bu kısım biçilmedi" dememesi gibidir] Abhid. 38V24

2.2.2.1.39. tuturkan "pirinç" (Lat. Oryza sativa)

Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde görülen sözcük için Kâşgarlı "pirinç" açıklamasını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 227) Resenèn sözcüğün Orta Türkçede, Kıpçakçada ve Çağataycada görüldüğünü belirtmektedir (VEWT, s. 502). Clauson sözcüğün "pirinç" anlamında olduğunu DLT'de ve TTT VIII'de /ḳ/'lı biçimdeyken diğer Uygur dönemi eserlerinde belirsiz biçimde olduğunu sonraki dönemlerde ise /g/ biçiminin yaygınlaştığını belirtmektedir (EDPT, s. 460). Erdal, +gAn ekinin bitki ve hayvan isimlerinin yapımında rol aldığını belirterek *çim+gen*, *arpa+gan*, *üyür+ken* vs. sözcüklerin yanında *tutur+kan* sözcüğünün de bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca ETü. +gAn eki Moğolca +gAnA ekine denk gelmektedir (OTWF, s. 85-87). Wilkens de Eski Uygur Türkçesinde sözcüğü "pirinç" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 765). Ligeti, *tuturkan* sözcüğünün Moğolca kökenli olduğunu düşünürken; Şçerbak Moğollarda pirinç kültürünün olmamasından dolayı sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu belirtmektedir (Şçerbak, 2019, s. 151). Lessing sözcüğün çağdaş Moğolcada *tuturg-a(n)* biçiminde görüldüğünü bildirmektedir (Lessing, 2003, s. 1306). Çağdaş Türk dillerinde "pirinç" için *tuturkan* biçimine rastlanılmamaktadır. Sözcük Eski Uygur Türkçesinde bağlam içerisinde tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içesinde de görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *tuturkan* (Rachmati, 1932, s. 447); **TTT VII** *tuturkan* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 119); **TTT VIII** *tuturkan* (Gabain, 1954, s. 100); **AY V** *tutturkan* (Kaya, 2021, s. 893); **AY VIII** *tuturkan* (Çetin, 2020a, s. 477); **HT III** *tuturkan* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 82); **HT VII** *tuturkan* (Röhrborn, 1991, s. 168); **Abhid.** *tuturkan* (Shōgaito, 2014, s. 287); **BTT XXIII** *tuturkan* (Zieme, 2005, s. 227).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *tuturkan* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 905).

Tanık(lar):

mır ***tuturkan*** *suwı birle tomlıtıp içürser kan sargka sökmek erser söner* Heilk. II 426/127

"(...) mit Honig und Reiswasser (gemischt) und abgekühlt zu trinken geben; Wenn der durchfall von Blut und Galle herrührt so wird er aufhören" [(...) bal ve pirinç suyu ile (karıştırılır) ve soğutularak içilir; eğer ishal, kan ve safradan kaynaklanıyorsa duracaktır] Heilk. II 427/127

livi aşı ***tuturkan*** *titir* TTT VII 14/28
"Seine Opferspeise ist der Reis" ["Onun kurbanlık yemeği pirinçtir"] TTT VII 14/28

tuturkannıŋ *tarıgnıŋ t[üş] yėmişniŋ kalvanıŋ tatıgları küçleri ançan ançan yme yokadur* AY VIII 1468
"Pirinci, ekinin, meyve (ve) sebzenin tatları (ve) verimi yavaş yavaş yok olur" AY VIII 1468

kim bo ***tuturkan*** *... kılsar yıdıŋa ... adın tuturkan ... yėtmez* HT III 486
"Eğer bu pirinç ile yemek pişirilirse öteki pirinçler[in] kokusu asla bunun kokusuna yetişmez" HX III 486

üküş ***tuturkan*** *s[u]vsuşug saygadılar* HX VII 1967
"(...) schenkten Reiswein aus, unerschöpfilch (...)" [(...) tükenmeden pirinç şarabını döktü (...)] HX VII 1967

inçe tėp sözlemişi bu suzak(ta) kentte bar ***tuturqan*** *tarıglagta ulatılar tėp bu yme antag ok bolgu krge* Abhid. 31R38
"In fact, it is known that there are several paddy fields in this village. Such utterance must be exact, too." [Aslında bu köyde birkaç pirinç tarlası olduğu biliniyor. Bu ifade de doğru olmalıdır] Abhid. 31R38

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **NF** *tuturġan* (Ata, 1998, s. 440); **İML** *tuturγan* (Gül, 2016, s. 242); **CC** *tuturgan*[16] (Argunşah & Güner, 2015, s. 585); **DM** *ṭuṭurġan* (Toparlı, 2018, s. 116); **Kİ** *tuturğan* (Caferoğlu, 1931, s. 108); **RH** *tuturġan* (Şirin, 1989, s. 286); **TZ** *tuturgan* (Atalay, 1945, s. 266); **KK** *tuturġan* (Toparlı vd., 1999, s. 197); **TA** *ṭuṭurġan* (Toparlı vd., 2000, s. 148); **ŞSL** *tuturġan* (Durgut, 1995, s. 236).

[16] Güner, Codex Cumanicus'ta görülen bu biçimin Moğolcadan alıntı olduğunu belirtmektedir (Güner, 2017, s. 22).

2.2.2.1.40. uskun "soğan" (Lat. Allium cepa) → krş. sōgan ~ sōgun

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Caferoğlu "sarımsak" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 267). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da da "sarımsak" tanımı görülmektedir (DTS, s. 617). Clauson *osğun* maddesinde sözcüğü "soğan" olarak tanımlayarak muhtemelen *soğ:un* sözcüğünün metatezli hali olduğunu belirtmektedir. Wilkens ise *osgun* "soğan, sarımsak" *osgunnuŋ kasıkı* "soğan kabuğu, sarımsak kabuğu" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 516). Sözcük bağlam içerisinde tamlama biçiminde görülerek tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *uskun* (Rachmati, 1930, s. 473).

Tanık(lar):

tolgak bolup sönmeser ***uskunnung*** *kasıkın yılḍızı birle yorgurḍka tokup içürzün söner* Heilk. I 45

"Wenn man Kolik hat und sie nicht nachläßt, so vermische man Knoblauch-schalen und wurzeln mit Joghurt und gebe dies zu trinkeni so wird sie nachlassen" [Sancınız varsa ve geçmiyorsa, sarımsak kabuklarını ve köklerini yoğurtla karıştırın ve bunu içmesi için hastaya verin, böylelikle sancısı geçecektir] Heilk. I 45

2.2.2.1.41. uşir "vetiver, çim" (Lat. Vetiveria zizanioides, Chrysopogon zizanioides, Andropogon muricatus, Andropogon squarrosus)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen bu sözcüğe taradığımız üç eserde rastlanılmaktadır. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcüğün Sanskritçe kökenli olduğu belirtilerek "bitki adı (Andropogon muricatus) tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 617). Wilkens sözcük için *uşir* < Toh. B *uśir* < Skr. *uśīra* "vetiver (Chrysopogon zizanioides, Vetiveria zizanioides, Andropogon muricatus, Andropogon squarrosus, Linn.)" açıklamasını yapmaktadır (UWF I, s. 60; EUES, s. 805). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, उशीर (uśīra) "Andropogon muricatus bitkisinin güzel kokulu kökü; bir çim türü" olarak saptanmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 219). Toharca'da (B) ise "vetiver veya cuss-cuss otunun kokulu kökü, tıbbi bileşen (Chrysopogon zizanioides, Vetiveria zizanioides, Andropogon muricatus) (tıbbi içerik)" açıklaması görülmektedir (Adams, 2013, s. 77). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi sonrasında

rastlanılmamaktadır. Sözcük tespit edildiği bağlam içerisinde *ot* sözcüğüyle tamlama grubu oluşturmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *uşır* (Rachmati, 1932, s. 41); **AY VII** *uşir* (Çetin, 2020, s. 300); **HT III** *uşir* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 91).

Tanık(lar):
uşir *otın ėtiglig ev içinte erür siz* AY VII 547
"Uşir (Skr. usira) otuyla bezenmiş ev içinde yaşarsınız" AY VII 547

uşir* *[otın] ... tutup balıkın ... . atamışlar ol* HT III 570
"(...) uśīra otunu yetiştirmektedir. Bu nedenle [bu otu] seçip şehrini ... adlandırmışlar" HT III 570

2.2.2.1.42. uşira "vetiver, çim" (Lat. Vetiveria zizanioides, Chrysopogon zizanioides, Andropogon muricatus, Andropogon squarrosus) → krş. uşir

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *uşira* (Çetin, 2020, s. 300).

Tanık(lar):
uşira *uşir şarukı sagbıç şiriza taş huası lukura kara küji sirijavu* AY VII 410
"(...) uşira uşir, şarukı sagbıç, şiriza taş huası, lukura kara küji, sirijavu (...)" AY VII 410

2.2.2.1.43. ügür ~ yügür ~ üyür ~ yür "darı" (Lat. Panicum miliacecum)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı dönemlerinde fonetik farklılıklarla tespit edilmektedir. Kâşgarlı sözcüğü "darı" olarak tanımlayarak sözcüğün Oğuzlar dışındaki bütün Türk boyları tarafından kullanıldığını ve Oğuzların bu sözcüğü pek bilmediğini belirtmektedir (Kaçalin, 2019, s. 533). Clauson, sözcüğü bir çeşit küçük tohum, "darı" vb. olarak tanımlamaktadır. Eski Uygurca Brahmi harfli metinlerde *uyuri* yazımı *uyuru* ve *üri* biçiminde okunabilmektedir. Brahmi alfabesiyle *uyurı* yazımı için tek uygun biçimin bu olduğunu belirtmektedir. Eski Uygur Türkçesinde sözcük *üyür*, *uyur*, *uyr* biçiminde yazılırken Karahanlı Türkçesinde görülen *ügür* biçiminin

beklenmeyen bir durum olduğunu ve muhtemelen farklı bir lehçede aynı sözcüğün kastedildiği belirtilmektedir (EDPT, s. 275). Sözcük DLT'de Oğuz lehçesinde tamlama olarak *yāg ügüri* biçiminde "susam" anlamında da görülmektedir (Kaçalin, 2019, s. 533). Bu sözcük *Senglah*'ta *yağ örüki* biçiminde tanıklanmaktadır (Karahan, 2013, s. 575). Sözcüğün tarihî seyri incelendiğinde Eski Uygur Türkçesinden Karahanlı Türkçesine anlam değişimine uğramaktadır. Sözcük Eski Uygur Türkçesinde "darı, lapa" anlamlarında görülürken *kaz üyürü* biçiminde de görülmektedir. Sözcüğün /y-/ türemesi[17] ile *ügür* biçiminin *yügür* olduğu açıktır. Nitekim Kâşgarlı *yügür* biçimini *ügür*'ün başka bir biçimi olarak belirtmektedir. Eski Uygur Türkçesinde ise sözcüğe *üyür* "tahıl, darı (Panicum miliaceum)" olarak rastlanılmaktadır (EUES, s. 831). Tezcan, *yür* sözcüğünün *üyür* > *yür* ön ses ünlüsünün yitirmesi sonucu *yür* biçiminin ortaya çıktığını belirtmektedir (Tezcan, 1981, s. 77-78).

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VIII** *ür* (Gabain, 1954, s. 102); **AY I** *kaz üyüri* (Zieme, 1996, s. 209); **AY VII** *kaz üyüri* (Çetin, 2020, s. 277); **AY VIII** *kaz üyüri* (Çetin, 2020a, s. 443); **EUTHB** *üür* (Keskin, 2022, s. 770); **EUDDM** *üür* (Ayazlı, 2016, s. 265).

Karahanlı Türkçesinde: **KB** *üyür ~ yür* (Arat, 1979, s. 507, 562); **DLT** *yügür ~ ügür* (Kaçalin, 2019, s. 533); **TİEM 73** *üyür* (Ünlü, 2004, s. 716).

Tanık(lar):

burhanlar şarırın tözin tuta sözleser ***kaz ügürinçe*** *bultukmaz* AY I 1180

"(...) Buddhas das Wasen sich (vor Augen) haltend anspricht, (selbst von der größe) eines Gänsekorns (keine Reliquien)" [Buda'nın (gözlerinin önünde) bir kaz darısı büyüklüğünde (bile) olan Wasen'i tutması (kalıntı yok)] AY I 1180

yėr oṭçuk kılıp kömüt ootı urup ***kaz üyüri*** *öleŋ çeçeki birle* AY VIII 1069

"(...) yer ocağı yapıp kömür ateşi hazırlayarak beyaz hardal ve çayır çiçeği ile (...)" AY VIII 1069

alp toġrılka tutar yėti [k]üri ***üürni*** *apam kelmişte alp toġrılka yėti küri köni bėrgül* EUTHB Çeş78/2

[17] Eski Türkçede /y-/ türemesi için bk. (Tekin, 1994, s. 51-66; Doerfer, 1995, s. 5-11).

"(...) Alp Togrıl için muhafaza ettiğim yedi küri darıyı (Alp Togrıl) gelip yedi küri darıyı doğrudan ver (...)" EUTHB Çeş78/2

şeker halvâ yėgli ya arpa ***üyür*** *todup yatsa taŋda yana aç turur* KBKaçalin 3612
"İster şeker, helva, ister arpa, darı yemiş olsun, doyup yatan sabah tekrar aç kalkar" KBTercüme 3612

yme ḫurmā uzun ***üyür*** *aŋar yėmiş turur* TİEM73 Ünlü 382r/10

Sözcük Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Tarama Sözlüğü'nde de görülmeyen sözcük Derleme Sözlüğü'nde *övür* "Mısır sapında bir yerden çıkan birkaç mısır koçanı" (DS V, s. 3366) olarak görülmektedir. Yeni Uygur Türkçesinde: *üjür* (K. Stachowski, 2008, s. 45); Yakutça: **üör* (K. Stachowski, 2008, s. 45); Çuvaşçada: *vir* (K. Stachowski, 2008, s. 45).

2.2.2.1.44. virana "bir ot türü" (Lat. Andropogon muricatus)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilmektedir. Rachmati, sözcüğün *virang* biçiminde de okunabileceğini belirterek muhtemelen Skr. *vīrana* "Andropogon muricatus" ile ilişkili olabileceğine dikkat çekmektedir (Rachmati, 1932, s. 435). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *vrana ve virana* sözcükleri için aynı açıklama bulunmaktadır. Wilkens ise *virana* << Skr. *vīraṇa ~ vīriṇa* "güzel kokan köklü bir ot türünün adı (Andropogon muricatus)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 846). Wilkens'in bu görüşüne göre DTS'deki *vrana* ve *virana* biçiminin birbiriyle ilişkilendirilmesi yanlış bir tutumdur. Ayrıca Rachmati ve Caferoğlu'nun (Caferoğlu, 2015, s. 277) sözcüğü "Andropogon muricatus" olarak tanımlaması da yanlış bir tutumdur. Sözcük için kaynak dilinde de वीरण (vīraṇa) "hoş kokulu bir ot, Andropogon muricatus" tanımı görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 1006). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *virana* (Rachmati, 1932, s. 448).

Tanık(lar):
pitpidi bışıg singir ***virana*** *kırnık ankabuş kekre odı* Heilk. II 406/47

"(...) langen Pfeffer, gekochte Sehne, Andropogon muricatus, kırnuk, Hingu und kekre-Kraut (...)" [sivri biber, haşlanmış sinameki, andropogon muricatus, kırnuk, hingu ve kekre otu] Heilk. II 407/47

2.2.2.1.45. yigen "hasır otu" (Lat. Typha)

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit edilmektedir. Kâşgarlı sözcüğü *yigen* "hasır otu" olarak açıklamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 201, s. 356). Clauson sözcüğün **yig-* fiilinden türeyerek ünsüz tekleşmesi sonucu *yig-gen* > *yigen* biçimini aldığını belirtmektedir (EDPT, s. 913a). Sözcük Karahanlı Türkçesi dışında kimi tarihî ve çağdaş Türk dillerinde de görülmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yigen* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 974).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *yėgen*[18] (Ata, 1997, s. 722); **TZ** *yeken* (Atalay, 1945, s. 283).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde rastlanılmamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *čiyän* (Hauenschild, 1994, s. 87); Türkmen Türkçesinde: *yeken* (Tekin vd., 1995, s. 687; Kazak Türkçesinde: *jeken* (Oba, 2021, s. 267); Kırgız Türkçesinde: *ceken* (Yudahin, 1998, s. 198); Kazan-Tatar Türkçesinde: *ciken* (Öner, 2015, s. 80); Başkurt Türkçesinde: *yĕgen* (Özşahin, 2017, s. 706); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *cegen* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 356); Yeni Uygur Türkçesinde: *chokan* (Necip, 2016, s. 88); Özbek Türkçesinde: *čäkän* (Hauenschild, 1994, s. 87).

2.2.2.1.46. yürgey ~ yürkey "sarmaşık" (Lat. Cynodon panicum)

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde tespit dilen sözcük için Le Coq "bir sarmaşık" muhtemelen "Periploca sepium" tanımını yapmaktadır (Le Coq, 1922a, s. 129). Caferoğlu ise sözcüğü *yörgei* "bir çeşit bitki" olarak tanımlmaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 303). Clauson, *yörgey* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirterek sözcüğün muhtemelen *yörgenç* sözcüğünün yanlış okuması sonucu bu biçimde görüldüğünün belirtmektedir (EDPT, s. 965b). Wilkens de *yörgäi †* okunuşunun hatalı bir okuyuş olduğunu belirterek (s. 916) sözcüğü *yürkäy ~ yürgäy*

[18] "yiyecek" anlamındadır.

maddesinde "bir ot türü" (Skr. dūrvā'nın eş değeri = Cynodon panicum, Linn. Pers. veya Panicum dactylon, Linn.) olarak açıklamaktadır. (EUES, s. 925). Ölmez sözcüğün *yörge-* "sarmak, dolamak, bağlamak" fiilinden türediğini ve Yeni Uygur Türkçesi dışındaki Türk dillerinde sözcüğün görülmediğini belirtmektedir (Ölmez, 2020, s. 63-65). Maue sözcüğü Sanskritçe *dū(r)vā* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Maue, 1996, s. 4). Ölmez'in sözcüğün Yeni Uygur Türkçesinde görüldüğünü belirtmesine istinaden Clauson'un sözcüğü hapax legomenon görüşü geçerliliğini yitirmiş bir görüş durumundadır. Sözcük bağlam içerisinde tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *yörgei* (Rachmati, 1930, s. 471).

Tanık(lar):

süt ket bolgu em ***yörgei*** *kuası biş bakır suvka kayınturup* Heilk. I 105

"Mittel, um die Muttermilch zu vermehren man soll 5 Bkr. yörgei-Blüte in Wasser aufkochen (...)" [Anne sütünü artırmak için 5 bkr. yörge çiçeği suda kaynatılmalıdır (...)] Heilk. I 105

2.1.2.2. Çift Çenekli Bitkiler

2.2.2.2.1. abinus "bir ağaç türü, abanoz" (Lat. Diospyros ebenum)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için Ş. Tekin, eserinin dizin kısmında sözcüğün kökenini belirtmemekle beraber *abiruş* "ağaç ?" tanımını yapmaktadır (Ş. Tekin, 2019, s. 343). Sertkaya, Ş. Tekin'in *abiruş* okuyuşunun hatalı olduğunu belirterek sözcüğün sonundaki sesin /ş/ değil /s/ olması gerektiğini düşünmektedir (Sertkaya, 1983, s. 259). Röhrborn, sözcüğü *abinus* << Yun. *ἔβενος* "cinsi çok değerli bir ağaç adı" olarak açıklamaktadır (UWN I, s. 4). Wilkens de Röhrborn'a katılarak *abinus* << Yun. *ἔβενος* "bir ağacın adı" (Skr. kālāguru) açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 2). Sözcük Yunancada *ἔβενος* "abanoz, abanoz ağacı" anlamındadır (Liddell & Scott, 1940, s. 174). Eski Uygur Türkçesinde görülen bu sözcüğün Türkiye Türkçesindeki *abanoz* biçimiyle ilişkili olduğu açıktır. Yunanca kökenli olan bu sözcük, Türkiye Türkçesine Farsça üzerinden *ābnūs* > *abanoz* biçiminde geçmiştir (Alkayış, 2009, s. 77). Sözcük, Türkiye Türkçesinde *abanoz* < Far. *ābnūs* "Abanozgillerden, sıcak ülkelerde yetişen, kerestesinden yararlanılan birçok

ağacın ortak adı (Diospyros ebenum)" olarak görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcüğe Derleme ve Tarama Sözlüğü'nde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Maitr.** *abiruş*[19] (Ş. Tekin, 2019, s. 343).

Tanık(lar):

enger teger çintan tamalaptr ***abiruş*** *(?) krbirde ulatı (erdinilig) söğütler ıġaçlar* Maitr. 55/29

"(...) enger tenger olan ile candana tamālapattrai karavīra (abiruş), krbir ve öteki cevherli ağaçlar (...)" Maitr. 55/29

2.2.2.2.2. agar "sarısabır, öd ağacı" (Lat. Aquilaria malaccensis, Aquilaria agallocha) → krş. agaru

Sözcük, taradığımız eserlerde Eski Uygur Türkçesindeki iki farklı eserde tespit edilmektedir. Röhrborn, sözcük için *agar* << Skr. *agaru* "banyo yaparken kullanılan bir bitki adı (Aquilaria agallocha, Aloe bitkisi)" tanımını yapmaktadır (UWN I, s. 54). Wilkens de Röhrborn gibi sözcüğün Sanskritçe << Skr. *agaru* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek *agar ~ ag(a)r* "sarısabır, öd ağacı" (Aquilaria malaccensis LAM., Aquilaria agallocha ROXB.) açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 16). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, ise अगर (agaru) "Aggallochum, Amyris agallocha" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 4).

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *agar* (Çetin, 2020: 261); **BTT VII** *agar* (Kara & Zieme, 1976, s. 83).

Tanık(lar):

mukuytu topulgak agaru ***agar*** *çandaru kızıl çıntan togara ezragunçuvut* AY VII 404

"(...) mukuytu topulgak, agaru agar, çandaru kızıl çıntan, togara ezragunçuvut (...)"AY VII 404

uragasara atlag çintanli ***agarta*** *ulatı ögirtdürteçi kayu nece edgü yıṭlar bar erserler* BTT VII A729

[19] *'pynwş* < ? < Yun. *ἔβενος* (BTT IX-II, s. 22).

“Was auch immer für Uragasāra gonannle Candana-, Agaru- und andere herzerfrenende Wohlgerüche (...)” [Uragasāra gonannle Candana, Agaru ve diğer iç açıcı kokular her ne ise (...)] BTT VII A729

2.2.2.2.3. agaru “sarısabır, öd ağacı” (Lat. Aquilaria malaccensis, Aquilaria agallocha) → krş. agar

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. Wilkens, sözcüğün Eski Uygur Türkçesine iki farklı ihtimalle geçmiş olabileceğini belirtmektedir. Birinci ihtimal << Skr. *agaru*; ikinci ihtimal < Toh. B *akaru* < Skr. *agaru* biçimindedir. Wilkens, sözcüğün anlamını ise “sarısabır, öd ağacı (Aquilaria malaccensis LAM., Aquilaria agallocha ROXB.)” olarak vermektedir (EUES, s. 16). Sözcük, ihtimaller göz önüne alındığında aracı dil olan Toharcada (B) ise *akaru* “aloe, tıbbı bir bileşen (Aquilaria agallocha veya Commiphora roxburghii)” olarak görülmektedir (Adams, 2013, s. 1). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *agaru* (Rachmati, 1932, s. 439); **AY VII** *agaru* (Çetin, 2020, s. 261).

Tanık(lar):

mukuytu topulgak ***agaru*** *agar çandaru kıẓıl çıntan togara ezragunçuvut* AY VII 404

“(...) mukuytu topulgak, agaru agar, çandaru kıẓıl çıntan, togara ezragunçuvut (...)”AY VII 404

üç bakır şeker panit üçrer sıtır ***agaru*** *... süt mün ikirer* Heilk. II 4/16

“3 bkr., Zucker und Honig je 3 str ... Minch und Brühe je 2 (...)” [3 bkr., şeker ve bal her biri 3 str ... Minch ve et suyu her biri 2 (...)] Heilk. II 4/16

2.2.2.2.4. ajok “bir ağaç adı” (Lat. Saraca asoca, Jonesia asoka)

Sözcüğe farklı okuma biçimleriyle Eski Uygur Türkçesinde rastlanılmaktadır. Röhrborn, sözcüğü *aşok* < Toh. A *aśok* < Skr. *aśoka* “bir ağaç adı; altında Buda’nın doğduğu ağacın da adı” olarak açıklamaktadır (UWN II, s. 14). Wilkens sözcüğü *ajok* olarak okuyarak ve Röhrborn’un etimolojik görüşüne katılarak sözcüğü “bir ağaç (Jonesia Asoka Roxb.)” olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 94). Sözcük aracı dil olan

Toharcada (A) *aśok* "aśoka, bir ağacın adı" olarak görülmektedir (Carling, 2008, s. 24). Kaynak dil olan Sanskritçede ise अशोक (a-śoka) "ağaç (muhteşem kırmızı çiçekleri olan baklagil sınıfına ait orta büyüklükte bir ağaç); tıbbî bir bitki; aşoka bitkisinin çiçeği" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams: 1899, s. 113). Kaya ise Sanskritçede *aşokaḥ* maddesinde sözcük için "dertsiz, kedersiz; bahçelerde yetiştirilen, güzel çiçekleri olan ve kadın hastalıklarında kullanılan bir ağaç; Saraca indica" tanımını yapmaktadır (Kaya, 2006, s. 49). Sözcük tespit edildiği bağlamda tamlama grubu içerisinde tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **U II** *ejuk* (Müller, 1911, s. 24); **Maitr.** *aşok*[20] (Ş. Tekin, 2019, s. 355); **DKPAM** *ajok*[21] (Elmalı, 2022, s. 371).

Tanık(lar):

ajok *sögütnüŋ butıkı tapa titrü çınkaru körüp bödiyü kolın sala* DKPAM 3821

"Aśokaḥ ağacının budağına doğru dikkatli bir şekilde bakıp, dans ederek, kolunu sallayarak (...)" DKPAM 3821

2.2.2.2.5. ali "bir ağaç adı, Arjuka ağacı" (Lat. Ocimum basilicum)

Drevnetyurkskiy Slovar'da *alı* maddesinde sözcüğün Sanskritçe kökenli olabileceğini belirtilerek "arajka ağacı (?)" tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 34). Rachmati ve Gabain sözcüğün doğrudan Sanskritçe *arjaka* veya *ārjuka* biçiminden alıntı olduğunu belirtmektedir (Gabain & Racmati, 1934, s. 83). Röhrborn, sözcüğün *ali* < Çin. *a li* biçiminden Eski Uygur Türkçesine geçtiğini belirterek "bir ağaç adı, belki fesleğen (Ocimum basilicum)" tanımını yapmaktadır (UWN I, s. 92). Wilkens ise sözcüğün EUyg. *ali* < Çin. 阿梨 (ā lí) << Skr. *arjuka* biçiminde Çince ara diliyle Eski Uygur Türkçesine geçtiğini belirtmektedir. Sözcüğü ise Röhrborn gibi "bir ağaç adı (belki Ocimum basilicum)" olarak açıklamaktadır. Ayrıca *ali ıgaç* tamlamasını "arjuka ağacı" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 29). Sözcük Çincede "bir tür ağaç" anlamındadır (http://buddhism-dict.net/ddb/: 阿梨 maddesi). Sözcüğün Sanskritçedeki durumuna baktığımızda अर्जका (arjaka) "bitki (Ocimum Gratissimum)" tanımı

[20] *'şwk* < *?* < Skr. *aśoka* (BTT IX-II, s. 27)
[21] *ajok* < TochA *aśok* < Skr. *aśoka* (BTT XXXVII-III, s. 925)

görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 90). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışındaki tarihî ve çağdaş dönemlerde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VI** *alı* (Gabain & Racmati, 1934, s. 83); **BTT XXXIII** *ali* (Oda, 2015, s. 250).

Tanık(lar):
ol yawlak yek içgekniŋ başı yiti öŋi yarılgai ince kaltı ***alı*** *ıgaç teg* TTT VI 46/375
"Jener bösen Dämonen Kopf wird in sieben Stücke sich spalten, so wie der Alı-Baum" [O kötü iblislerin kafaları alı ağacı gibi yedi parçaya bölünecek] TTT VI 46/375

2.2.2.2.6. alma ~ alım(l)a "elma" (Lat. Malus sylvestris)

Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olan *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te *alımla* "elma" olarak tanıklanmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 71). Kâşgarlı, Oğuzların *alma* dediğine Türklerin *alımla* dediğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 65). Aulis Joki, Hint-Avrupa diline ait olan **albina* sözcüğünün Türkçeye > **alımna* > *alımla* biçiminde geçtiğini belirterek sözcüğün alıntı olduğunu düşünmektedir (Joki, 1964, s. 15-19). Clauson, *alma:* maddesinde sözcüğün Türklere özgü olmadığını ve Hint-Avrupa dillerinden alıntı olabileceğini düşünmektedir (EDPT, s. 146). Türklerin elmayı çok eskiden beri tanıdığını belirten Ögel, *elma* ve *amıla* sözcüklerinin Türkçe kökenli olduğunu belirtmektedir (Ögel, 1978, s. 280). Erdal; Uygurca, Karahanlıca, Halaççadan hareketle *alma* biçiminin değil *almıla* biçiminin Ön Türkçe olduğunu belirterek sözcüğün Türkçeden Moğolcaya ödünçleme olduğunu düşünmektedir. Ona göre *alimla* sözcüğü Türkçeye Hint-Avrupa dillerinden Toharca vasıtasıyla girmiş olmalıdır (Erdal, 1993, s. 29-36). Eren sözcüğün etimolojisinin belirsiz olduğunu belirterek çeşitli araştırmacıların konuya dair görüşüyle ilgili bilgilerini zikretmektedir. Sözcükle ilgili görüşler için bkz. (ETDES s. 163-164). Eren ayrıca *alımla* / *alumla* biçiminin *alma* biçimine dönüşmesinde haploloji olasılığından söz edilebileceğini bildirmektedir (Eren, 2002, s. 123-124). Gülensoy, diğer araştırmacılara nazaran Ögel gibi sözcüğü Türkçe kökenli değerlendirmektedir. Sözcüğü **al*+*mıla* biçiminde tahlil ederek +mIlA ekinin *muşmula* sözcüğünde de korunduğunu belirtmektedir (Gülensoy, 2007 s. 67). Röhrborn, Eski Uygur Türkçesinde *alımla* olarak tespit edilen sözcüğün alıntı olabileceğini belirtmektedir (UWN I, s. 90). Wilkens de Röhrborn gibi sözcüğün

alıntı olabileceği kanaatindedir (EUES, s. 29). Sertkaya, sözcüğün Hint-Avrupa kökenli değerlendiren araştımacıların görüşünü reddederek Moğolcadan geri ödünçlenen bir sözcük olduğunu düşünmektedir. *alımla / almıla* biçiminin Moğolcaya geçerken /-l-/ sesinin düştüğünü ve sözcüğün *alima* biçiminde Karahanlı Türkçesinden, Cengiz istilasından, itibaren Moğolcadan Türkçeye geçtiğini ancak Türkçede vurgusuz orta hecenin düşmesi sonucunda sözcüğün *alima* > *alma* biçiminde bir değişime uğradığını bildirmektedir. *alma* biçiminin ise *ala* > *elâ* ve *ana* > *anne* ses değişimlerinde olduğu gibi İstanbul Türkçesinde *elma* telaffuzunu kazandığını belirtmektedir (Sertkaya, 2012, s. 111-112; Sertkaya, 2014, s. 65-66). Sözcük çağdaş Moğolcada *alima* "elma" olarak yaşamaktadır (Lessing, 2003, s. 52). Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı Türkçesi döneminde rastlanılmaktadır. Eski Uygur Türkçesinde tanıklanan örneklerde sözcüğe "sayı adı + küri" kalıbıyla da rastlanılmaktadır (Polat, 2023, s. 20). Sözcüğe DLT'de *kımız alımla* "ekşi elma" biçiminde tamlama grubu olarak da rastlanılmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 157). Sözcük, Eski Türkçeden günümüze dek süregelen sözcüklerden biri olmuştur. Gerek tarihî gerek çağdaş Türk dillerinde sözcüğe rastlanılmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **HT III** *alımla* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 59); **SDBH** *alımla*[22] (Barutçu, 1987, s. 293); **EUTHB** *alıma* (Keskin, 2022, s. 502).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *alımla ~ alma* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 548, 549).

Tanık(lar):

üç kü[ri] üzüm üç küri ***alıma*** *talkanı on iki kalça ḍuşab* EUTHB BuYön56/4

"(...) üç küri üzüm, üç küri elma kavutu, on iki boynuz hokka, pekmez (...)" EUTHB BuYön56/4

yana ***alımlata*** *ulatı sögütlerning͡ tüşleri kölikleri üze* SDBH 93

"Yine (bu yemişliklerde) elma ve diğer ağaçlaın meyveleri var olup gölgeleri ile (...)" SDBH 93

[22] *''lym'l'* (Ş. Tekin, 1980b, s. 295).

atası açıg ***alımla*** *yise oglınıŋ tīşı kamar* DLTŞA 195
"Babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır" DLTŞA 195

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **NF** *alma* (Ata, 1998, s. 14); **KE** *alma* (Ata, 1997, s. 22); **HŞ** *alma* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 242); **İML** *alma* (Gül, 2016, s. 68); **DM** *alma* (Toparlı, 2018, s. 70); **CC** *alma* (Argunşah & Güner, 2015, s. 419); **GT** *alma* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 201); **KFT** *alma* (Agar, 1989, s. 939); **Kİ** *alma* (Caferoğlu, 1931, s. 3); **KK** *alma* (Toparlı vd., 1999, s. 100); **İM** alma (Toparlı, 1992, s. 499); **TA** *alma* (Toparlı vd., 2000, s. 86); **TZ** *elma* (Atalay, 1945, s. 168); **BED** *alma* (Türkay, 1988, s. 640); **ÇGT** *alma* (Berbercan, 2011, s. 281); **FK** *alma* (Kaya, 1989, s. 752); **ŞHD** *alma* (Karasoy, 1989, s. 346).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *elma* "1. Gülgillerden, çiçekleri pembe veya beyaz bir ağaç (Pyrus malus); 2. Bu ağacın kabuğu parlak, sert, kırmızı, sarı ve yeşil renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı, dokusu gevrek, ufak çekirdekli meyvesi" (https://sozluk.gov.tr/) olmak üzere iki anlamda görülmektedir. Baytop ise sözcük için şu açıklamayı yapaktadır (Baytop, 2007, s. 99): *elma* "(Yabanî)- Malus sylvestris Miller subsp. orientalis (A.Uglitzkich) Browicz (Rosaceae). 10 metreye kadar yükselebilen, beyaz veya pembe çiçekli ve dikensiz bir ağaçtır. Olgun meyveleri yenir." Yıldız, Türkiye Türkçesinde sözcüğün tamlama grubu olarak *elma ağacı*, *elma çalbası*, *elma eriği*, *elma otu*, *elma yağı* biçimlerinde görüldüğünü bildirmektedir (Yıldız, 2020, s. 716). Sözcük Derleme (DS I, s. 226) ve Tarama Sözlüğü'nde görülmektedir (Dilçin, 2013, s. 20). Azerbaycan Türkçesinde: *alma* (Akdoğan, 1999, s. 22); Türkmen Türkçesinde: *alma* (Tekin vd., 1995, s. 29); Gagavuz Türkçesinde: *alma* (Baskakov, 1991, s. 11); Kazak Türkçesinde: *alma* (Yüce vd., 1984, s. 14); Kırgız Türkçesinde: *alma* (Yudahin, 1998, s. 29); Tatar Türkçesinde: *alma* (KTLS, s. 210); Kırım-Tatar Türkçesinde: *alma* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N, 2018, s. 46); Kazan-Tatar Türkçesinde: *alma* (Öner, 2015, s. 30); Başkurt Türkçesinde: *alma* (Özşahin, 2017, s. 30); Karakalpak Türkçesinde: *alma* (ETDES, s. 163); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *alma* (Tavkul, 2000, s. 81); Nogay Türkçesinde: *alma* (ETDES, s. 163); Kumuk Türkçesinde: *alma* (Pekacar, 2011, s. 32); Özbek Türkçesinde: *àlmä* (Yusuf, 1993, s. 282); Yeni Uygur Türkçesinde: *alma* (Necip, 2016, s. 13); Halaç Türkçesi: *alumla* (Doerfer & Tezcan, 1980, s. 81); Çuvaşça: *ulma* (Bayram, 2007, s. 376).

2.2.2.2.7. amartapatr "bir ağaç adı" (Lat. Tinospora cordifolia)

Gabain sözcüğün *amartapatr* ve *amrtapatr* biçiminde görülebileceğini belirterek sözcüğün "ölümsüz" yani "yapraklarını dökmeyen" anlamındaki bir bitkiyi kastettiğini belirtmektedir (Gabain, 1959, s. 56). Röhrborn ise sözcük için *amartapatr* < Skr. *amrtapattra* "Hindistan'da geçen Budist bir hikâyedeki bir ağacın adı" tanımını yapmaktadır (UWN I, s. 126). Wilkens de Röhrborn gibi sözcüğün Sanskritçeden alıntı olduğunu düşünerek "bir ağacın adı (Tinospora Cordifolia Miers)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 42).

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT X** *amartapatr* ~ *amrtapatr* (Gabain, 1959, s. 56); **DKPAM** *amartapatr*[23] (Elmalı, 2022, s. 373).

Tanık(lar):

ötrü rtikri atlg braman ***amartapatr*** *sögütniŋ huasın alıp büdiyü barıp* TTT X 32/468

"(...)Darauf nahm der Ritikara genannt Brahmane die Blüte des amṛtapattra-Baumes begab sich in graziösem (...)" [Bunun üzerine Brahmin denen ritikara amṛtapattra ağacının çiçeğini aldı ve zarifçe uzaklaştı] TTT X 32/468

anta ötrü açataş(a)tru [ėlig] beg ***amartapatr*** *atl(ı)g sögütnüŋ [...] huasın alıp* DKPAM 3904

"Daha sonra Hükümdar Ajātaśatru, amṛtapattra adlı ağacın … çiçeğini alıp (...)"DKPAM 3904

2.2.2.2.8. ampar "mango, mango ağacı" (Lat. Mangifera indica)

Sözcük taranılan eserler içerisinde Eski Uygur Türkçesine ait iki eserde tespit edilmektedir. Röhrborn sözcüğün *ampar* < Toh. B *āmpar* < Skr. **āmbara* biçiminde alıntı olduğunu belirterek "Bir meyve ağacının adı, mango ağacı (Mangifera indica)" tanımını yapmaktadır (UWN I, s. 129). Wilkens ise Röhrborn'a benzer olarak *ampar* < Toh. A **āmpar* / veya < Toh. B *āmpär* biçiminde sözcüğün Eski Uygur Türkçesine geçtiğini belirterek sözcük için "mango, mango ağacı (Mangifera indica)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 43). Sözcük; Toharcada (A) *āmpar* maddesinde *āmparṣi* maddesinde gönderme yapılarak "mango ağacı" (Carling, 2008, s. 51); Toharca (B)'de

[23] *amartapatr* ~ *am(a)rtapatr* < Skr. *amrtapattra* (BTT XXXVII-III, s. 912).

ise *āmpär* "mango (Mangifer indica Linn.)" olarak görülmektedir (Adams, 2013, s. 48). Sözcük tespit edildiği bağlam içerisinde ise *yėmiş* sözcüğüyle tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY I** *ampar* (Zieme, 1996, s. 209); **Buddhaca.** *ampar* (Soyer, 2018, s. 100).

Tanık(lar):

azu yme kltı mirau sögü[t] ***ampar*** *atlgg yimiş ıgaç* AY I 1068

"(...) auch [aus] dem Dattelbaum [...] Mango genannte Früchte und Bäume (...)" [(...) ayrıca hurma ağacından [...] mango denilen meyve ve ağaçlardan (...)] AY I 1068

ampar *yėmiş teg ėrinlig ... amuli yinçü teg tözlüg* Budhaca. 12/3

"(...) Mango meyvesi gibi dudaklı, amuli incisi gibi tabiatlı (...)" Budhaca. 12/3

2.2.2.2.9. amra "mango; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Mangifera indica)

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. Rachmati, *amra* biçimini Sanskritçe *ámrá* "Mangifera indica" ile ilişkilendirmektedir (Rachmati, 1932, s. 438). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da da sözcüğün Sanskritçeden alıntı olduğu belirtilerek "mango (Mangifera indica)" tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 41). Röhrborn, sözcüğü "ilaç adı" olarak tanımlarken (UWN II, s. 129-130) Wilkens *amra* << Skr. *āmra* biçiminde "mango (Mangifera indica)" tanımını yapmaktadır. Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *amra* (Rachmati, 1932, s. 439).

Tanık(lar):

kan sökme(k)ke slaka ptr çmlu bikl ***amra*** *arçun tinç* Heilk. II 426/134

"Gegen Blutdurchfall *slaka ptr, çmlu, bikl,* Mangifera indica, Terminilia Arjua und tinç (...)" [Kan ishaline karşı slaka ptr, çmlu, bikl, Mangifera indica, Terminilia Arjua ve tinç (...)] Heilk. II 426/134

2.2.2.2.10. amşuy "sarı bir erik" (Lat. Prunus domestica)

Kâşgarlı sözcüğü *Divanü Lûgati't-Türk*'te *amşuy* "sarı olan bir çeşit erik" olarak tanımlamaktadır. (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 56). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcük için "bir çeşit sarı armut" tanımı görülmektedir (DTS, s. 42). Clauson, *amşu:y* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve muhtemelen Çinceden alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 164). Hauenschild ise sözcüğün Latincesini "Prunus domestica" olarak belirterek muhtemelen *limken* ile eş anlamlı olduğunu belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 29). Dilsiz, DLT'deki *amşuy* biçiminin Eski Uygur Türkçesindeki *amju*, *amşu*, *emjü* "(bir felaketten korunmak için) kurban, sunu, olağanüstü, etkili çare, sihir yöntemi" (UWN I, s. 142) sözcüğü ile aynı olduğunu Karahanlıların farklı bir kültür dairesine girmesiyle sözcüğün Eski Uygur Türkçesinden Karahanlı Türkçesine farklı bir anlam kazandığını iddia etmektedir (Dilsiz, 2023, s. 850-851).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *amşuy* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 550).

2.2.2.2.11. ananto "bir bitki adı; bitkisel ilaç" (Lat. Nardostachys jatamansi)

Sözcük taradığımız eserler içerisinde sadece bir kez tespit edilmektedir. Röhrborn, sözcüğün Sanskritçe *nalada-* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "ilaç olarak kullanılan bir bitki adı" tanımını yapmaktadır (UWN I, s. 145). Wilkens de Röhrborn gibi *ananto* << Skr. *nalada* biçiminde sözcüğün alıntı olduğunu belirterek "bir ilaç adı (Nardostachys jatamansi)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 47). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, नलद (nala-da) "Nardostachys jatamansi, Hint sümbülü; Andropogon muricatus naish kökü; Hibiscus rosa sinensis çiçeği" anlamındadır (Monier-Williams, 1899, s. 530). Gerek Sanskritçedeki gerek de Eski Uygur Türkçesindeki tanımlardan yola çıkıldığında sözcüğün bitkisel kökenli bir ilaç olduğu anlaşılmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *ananto* (Çetin, 2020, s. 263).

Tanık(lar):

kürküm kereşü yürüŋ küji ***ananto*** *yıpar kamış viruçanu şuvatşır* AY VII 406

"(...) kürküm, kereşü yürüŋ küji, ananto yıpar kamış, viruçanu şuvatşır (...)" AY VII 406

2.2.2.2.12. angabuş “hingu; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Ferula asafoetida)

Rachmati, Heilk. I’de sözcüğün Toharca *aṅkwaṣ* “Ferula asafoetida” sözcüğüyle ilişkili olduğunu düşünmektedir (Rachmati, 1930, s. 464). Röhrborn, *enkebüş †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek *ankabuş* maddesinde “ilaç olarak kullanılan bir bitki adı: Ferula asafoetida, Hingu (?)” tanımını yapmaktadır (UWN I, s. 172). Wilkens de Röhrborn gibi *enkebüş †* biçiminin (s. 108) hatalı bir okuma olduğunu belirterek *angabuş* “Hingu (Ferula asafoetida Regel)” tanımını yapmaktadır. Wilkens ayrıca *angabuş çurni* “Hingu tozu” tanımını da yapmaktadır (EUES, s. 50). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışında rastalnılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *enkebüş* (Rachmati, 1930, s. 470); **Heilk. II** *ankabuş* (Rachmati, 1932, s. 493).

Tanık(lar):

[iki bakır] ***enkebüş*** *üç bakır murç t[ört] bakır pitpidi* Heilk. I 7
“(...) 2 Bkr., Hingu 3 Bkr., Pfeffer 4 Bkr., Piper Longum (...)” [(...) 2 Bkr., Hingu 3 Bkr., Biber 4 Bkr., Piper Longum (...)] Heilk. I 7

pitpidi bışıg singir virana kırnık ***ankabuş*** *kekre odı* Heilk. II 1/47
“(...) langen Pfeffer, gekochte Sehne, Andropogon muricatus, kırnuk, Hingu und kekre-Kraut (...)” [(...) sivri biber, haşlanmış sinameki, andropogon muricatus, kırnuk, hingu ve kekre otu (...)] Heilk. II 1/47

2.2.2.2.13. aŋduz “andız, andız otu” (Lat. Inula helenium)

İlk defa Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için Kâşgarlı, *Divanü Lûgati’t-Türk*’te şu açıklamayı yapmaktadır: *aŋduz* “Andız otu. Bir bitkinin köküdür; kazılarak çıkarılır ve karnı ağrıyan at bununla tedavi edilir.” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 56). Sözcük, *Drevnetyurkskiy Slovar*’da “elecample”[24] olarak tanımlanmaktadır (DTS, s. 47). Resenėn sözcüğün Orta Türkçede *aŋduz*, *aŋdy* (*andı*) olarak görüldüğünü bildirmektedir (VEWT, s. 21). Clauson sözcüğü şifalı bir çalı, “elecampane (Inula helenium)” olarak tanımlamaktadır. Sözcüğün bazı tarihî ve çağdaş Türk dillerinde

[24] Orta Asya’ya özgü, bitkisel ilaçlarda kullanılan, uzun ince taçyapraklara ve acı aromatik köklere sahip sarı papatya benzeri çiçeklere sahip bir bitki.

yaşadığı bilgisini vererek DLT'ye atıf yapmaktadır (EDPT, s. 178b). Tietze, Türkiye Türkçesinde *andız* / *andız otu* biçiminin < ETü. *aŋdız*'dan geldiğini belirtmektedir (Tietze I, s. 393). Eren *andız otu* maddesinde sözcüğün Anadolu ağızlarında "ardıç" ve "servi" anlamında kullanıldığını bildirerek Kıbrıs ağızında da *servi*'ye "andız" denildiğini belirtmektedir (ETDES, s. 17). Karaağaç sözcüğün Türkçeden Bulgarca ve Sırpçaya geçtiğini belirtmektedir (Karaağaç, 2021, s. 32).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *aŋduz* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 56).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **İH** *anduz ~ antuz* (İzbudak, 1936, s. 5); **ŞSL** *andūz* (Durgut, 1995, s. 61).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde tamlama biçiminde *andız otu* "Birleşikgillerden, nemli yerlerde yetişen, sarı çiçekli, acı ve kokulu bir ot (İnula helenium)" (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Efe, sözcüğün Anadolu'da *andız giliği*, *andız katranı*, *andız otu ~ anduz otu*, *andız* biçimlerinde görüldüğünü bildirmektedir (Efe, 2012, s. 153-154). Baytop ise sözcüğü şöyle açıklamaktadır (Baytop, 2007, s. 583-584): *andız* "Inula helenium L. (Compositae). 1-2 m yükseklikte, kazık köklü, çok yıllık, sarı çiçekli ve otsu bir bitkidir. Memleketimizde 4 alt türü bilinmektedir. Düzce bölgesinden toplanan alt türün (subsp. orgyalis (Boiss.) Grierson) kökleri İstanbul aktarlarında "Andız kökü" adı altında satılmaktadır. Safra söktürücü, idrar artıncı ve öksürük kesici olarak kullanılmaktadır. Eş anlamlısı Anduz otu. Inula heterolepis Boiss. Kaya andız otu. İştah açıcı olarak kullanılır. I. oculus-christi L Sümenit (Akseki-Antalya). I. viscosa (L.) Aiton - Zimbit, Zimerit, Zinebit (Gazipaşa-Antalya). Çiçeklerinden sarı renkli bir boyar madde hazırlanır. Telekia speciosa (Schreber) Baumg Genel görünüşü Andız otu'na benzer. Çiçek durumları. Kuzey Anadolu bölgesinde (Maçka-Trabzon), boyar madde olarak kullanılır." Sözcüğe Derleme (DS I, s. 260-261) ve Tarama Sözlüğü'nde (Dilçin, 2013, s. 21) rastlanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *andız* (Akdoğan, 1999, s. 26); Türkmen Türkçesinde: *andız* (ETDES, 2020, s. 17); Gagavuz Türkçesinde: *andız*[25] (Baskakov, 1991, s. 13); Kazak Türkçesinde: *andız* (Yüce vd., 1984, s. 16); Kırgız Türkçesinde: *karandız*[26] (Yudahin, 1998, s. 406); Tatar Türkçesinde: *andız* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 32); Kazan-Tatar

[25] "Fundalık" anlamında görülmektedir
[26] Eren *kara andız* > karandız (ETDES, 2020, s. 17)

Türkçesinde: *andız* (Öner, 2015, s. 31); Başkurt Türkçesinde: *andıź* (Özşahin, 2017, s. 33); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *andız* (Tavkul, 2000, s. 84); Nogay Türkçesinde: *andız* (ETDES, s. 17); Çuvaşçada: *antwra kwşman*[27] (Bayram, 2007, s. 15).

2.2.2.2.14. apa başı "bir bitki adı" (Lat. Chorozophora obligua)

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük için *Divanü Lûgati't-Türk*'te şu açıklama görülmektedir: (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 41-42) "Acur gibi yetişen, dikenli bir gövdesi olan; dağlarda yenen bir bitki." Clauson sözcüğe *apa: başı:* al-tannūm "Cucimis sativus" tanımını yaptıktan sonra DLT'deki bilgileri vermektedir (EDPT, s. 5a). Hauenchild bitkinin yapraklarının ve meyvelerinin ovalandığında elleri kararttığını belirterek modern Arapçada *tannum* "gündönümü, Heliotropium europaeum" sözcüğünü karşıladığını belirtmektedir. Ayrıca Atalay'ın sözcüğü "Cannabis sativa, yer mürveri" olarak tanımlamasının yanlış olduğunu belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 29-30). Sözcük DLT dışında tespit edilememektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *apa başı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 553).

2.2.2.2.15. arçun "bir ağaç adı, arjuna ağacı" (Lat. Terminalia arjuna)

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. Rachmati, sözcüğün Sanskritçe *arjuna* "Terminalia arjuna" sözcüğüne denk olduğunu belirtmektedir (Rachmati, 1932, s. 438). Caferoğlu ise Arat'ın açıklamasına ek olarak sözcüğün "bir ilaç adını" karşıladığını belirtmektedir (Caferoğlu, 2015, s. 18). Wilkens sözcüğün geçtiği bağlamdan hareketle *arçun-tinç †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek *arçuntvaç* maddesinde "Arjuna ağacı kabuğu (Terminalia arjuna)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 58). Sözcük, kaynak dilinde, Sanskritçede, अर्जुन (arjuna) "Terminalia Arjuna ağacı" anlamındadır (Monier-Wiliams, 1899, s. 90). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılamamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *arçun* (Rachmati, 1932, s. 439).

Tanık(lar):

kan sökme(k)ke slaka ptr çmlu bikl amra ***arçun*** *tinç* Heilk. II 426/134

[27] Eren, Çuvaşcadaki *antas* biçiminin Tatarcadan alındığını belirtmektedir (ETDES, 2020, s. 17).

“Gegen Blutdurchfall *slaka ptr, çmlu, bikl,* Mangifera indica, Terminilia Arjua und tinç (...)” [“Kan ishaline karşı slaka *ptr*, *çmlu*, *bikl*, Mangifera indica, Terminilia Arjua ve tinç (...)] Heilk. II 426/134

2.2.2.2.16. arırı “bir helile türü, Myrobalan; bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Terminalia chebula)

Taradığımız eserler kapsamında sözcüğe Eski Uygur Türkçesinde beş eserde rastlanılmaktadır. *Drevnetyurkskiy Slovar*’da *arırı* maddesinde “myrobalan (Terminalia chebula ?) tanımı görülmektedir (DTS, s. 53). Röhrborn, Sanskritçe *harītakī* sözcüğünden alıntı olduğunu belirttiği sözcük için “bir ilaç adı (Terminalia chebula); her türlü hastalığa iyi gelen bir ilaç” tanımını yapmaktadır (UWN I, s. 249). Rachmati’nin *arırı* ve *arurı* biçiminde iki farklı madde olarak kabul ettiği sözcükleri Wilkens tek bir madde olarak kabul etmektedir. Wilkens hatalı bir okuma olduğunu belirttiği *arurı* † (s. 69) biçimi ile Brahmi yazılı *ariri* biçimini (s. 63) *arirė* maddesine göndermektedir. Bu madddede ise *arirė* < Soğd. *ārire* ~ *’’r’yr’y* < Skr. *harītakī* “bir helile türü (Terminalia chebula Retz.)” açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 63). Sözcük kaynak dilinde, Sanskrtiçede, ise हरीतकी (harītakī) “sarı Myrobalan ağacı, Terminalia chebula” olarak tanımlanmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 1292). SH’de ise 訶梨勒 (hē lí lēi) *harītakī* “tıpta kullanılan sarı Myrobalan ağacı ve meyvesi” açıklaması görülmektedir (S-H, 1937, s. 390).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *ariri* (Rachmati, 1930, s. 470); **Heilk. II** *arırı ~ arurı* (Rachmati, 1932, s. 439); **TTT VII** *arırı* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 71); **TTT VIII** *āririg* (Gabain, 1954, s. 86); **AY IX** *arırı* (Kaya, 2021, s. 670).

Tanık(lar):

biz yalaŋuz ***arırıda*** *... altı tatıg tükel ol ... alku iglerig öŋedtürdeçi* AY IX 15409

karba tübi ***arırı*** *tınbar yusı sıbat tüz ülüş sokup lalap ingek süḍiin bir bakır asu yarım bakır içgül* Heilk. I 165

“(...) karba tübi, arırı, tınbar yusı, sıbat, zerreibe under trinke 1 oder ½ Bkr. (...)” [(...) karba tübi, arırı, tınbar yusı, sıbat, içecek ile ezmek 1 veya ½ Bkr. (...)] Heilk. I 165

arırı *bışıg singir yonçka tübi bu [otlar] ... birle içürser* Heilk. II 422/67
"(...) Terminalia chebuba, gekochte Sehne, Alfalfawurzel, wenn man diese Heilmittel (...)" [(...) Terminalia chebuba, haşlanmış sinameki, yonca kökü, eğer bu ilaçları kullanırsanız (...)] Heilk. II 422/67

2.2.2.2.17. armut "armut" (Lat. Pirus communis)

Sözcük *armut* biçiminde ilk olarak Karahanlı Türkçesinde görülmektedir; ancak Eski Uygur Türkçesindeki *murut* biçiminin sözcüğün ilk hali olduğu düşünülmektedir. Kâşgarlı sözcüğü eserinde "armut" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 46). Ayrıca sözcüğün *armutlan-* (s. 136) türevi de görülmektedir. Resenėn sözcüğün Farsçadan alıntı olduğunu belirterek Türkçeden Rusçaya geçtiği bilgisini vermektedir (VEWT, s. 27). Eren yaygın inanışa göre sözcüğün Farsça *armūd*, *amrūd*, *anbarūt* biçiminden alıntı olduğu bilgisini vermektedir. Doerfer Tacikçe *ålmurut*, *ålmürüt* biçiminin Özbekçeden alıntı olduğunu belirtmekle beraber Farsçadaki biçimlerin köken açısından Türkçe olabileceğini dile getirmektedir. (ETDES, s. 18). Ancak daha sonra TMEN'de *armut* sözcüğünün kesin olmamakla beraber Farsçadan alıntı olduğunu açıklamaktadır (TMEN IV, s. 263-264). Tietze de sözcüğün Farsça *emrud* / *emruz* biçiminden alıntı olduğunu ve metatez sonucu *armut* biçimini aldığını belirtmektedir (Tietze I, s. 436). Bläsing sözcüğün çok eski bir sözcük olduğunu ilk kanıtının Orta İran döneminde görüldüğünü bundan daha da kesin olarak Pehlevi döneminde *Frahangi Pahlavīk*'de görüldüğünü belirtmektedir (Bläsing, 2005, s. 10). Gülesoy sözcüğü farklı bir biçimde Türkçede "murt" sözcüğüyle ilişkilendirerek *almurut* > *almurt* > *armut* biçiminde bir gelişim sürdüğünü ve sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu savunmaktadır (Gülensoy, 2007, s. 79). Eker de *Divanü Lugâti't-Türk ve İran Dillerinden Kopyalar Üzerine-I* başlıklı çalışmasında sözcüğün Farsçadan alıntı olduğunu belirtmektedir (Eker, 2009, s. 246). Kartallıoğlu, *Osmanlı Türkçesinde Ara Biçim-I: Arapça ve Farsça Kelimeler* başlıklı çalışmasında Farsça *ermûd* biçimindeki /e/ ünlüsünün art damaksıllaşarak /a/ ünlüsüne dönüştüğünü, /m/ ve /r/ ünsüzlerinin ise metetez sonucu sözcüğün Fars. *emrûd* > *armud* > *armut* biçiminde Türkçeleştiğini belirtmektedir (Kartallıoğlu, 2016, s. 112). Sözcüğün kaynak dilinde ise ارموت (armūt), امروت (amrūt), امرود (amrud) "armut" biçiminde tespit edilmektedir (Steingass, 1963, s. 39, 100). Sözcük Eski Türkçeden başlayarak küçük fonetik farklılıklarla tarihî ve çağdaş Türk dillerine değin süregelmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *armut* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 556).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *armūd* (Ata, 1997, s. 33); **İML** *armut* (Gül, 2016, s. 74); **CC** *armut* (Argunşah & Güner, 2015, s. 423); **DM** *armuṭ* (Toparlı, 2018, s. 71); **GT** *ārmūt* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 204); **TZ** armut (Atalay, 1945, s. 141); **KK** *armut* (Toparlı vd., 1999, s. 101); **TA** *armut* (Toparlı vd., 2000, s. 88).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *armut* < Farsça *armūd*, *emrūd* "1. Gülgillerden, çiçekleri beyaz, Türkiye'nin her yerinde yetişen bir ağaç (Pirus communis); 2. Bu ağacın tatlı ve sulu, yumuşak, ufak çekirdekli meyvesi" (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Alkayış, sözcüğün Anadolu ağızlarında *almut*, *amıt*, *āmit*, *āmut*, *armıd*, *armıt* olarak bulunduğunu belirtmektedir (Alkayış, 2007, s. 193). Sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS I, s. 228, 239, 328). Tarama Sözlüğü'nde ise görülmemektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *armud* (Akdoğan, 1999, s. 33); Türkmen Türkçesinde: *armıt* (Tekin vd., 1995, s. 33); Gagavuz Türkçesinde: *armut* (Baskakov, 1991, s. 16); Kazak Türkçesinde: *almurt* (Yüce vd., 1984, s. 15); Kırgız Türkçesinde: *almurut* (Yudahin, 1998, s. 29); Tatar Türkçesinde: *armut* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 36); Kırım-Tatar Türkçesinde: *armut* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 48); Başkurt Türkçesinde: *armıt* (Özşahin, 2017, s. 38); Karakalpak Türkçesinde: *almurt* (ETDES, s. 24); Kumuk Türkçesinde: *harmut* (Pekacar, 2011, s. 153); Özbek Türkçesinde: *ålmurut* (ETDES, s. 24); Yeni Uygur Türkçesinde: *amut ~ armut* (Necip, 2016, s. 15, 20); Halaç Türkçesinde: *umrūd* (Doerfer & Tezcan, 1980, s. 210).

2.2.2.2.18. artun "kişniş; kimyon" (Lat. Coriandrum sativum)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilmektedir. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *artun* "kimyon" tanımı görülmektedir (DTS, s. 57). Clauson *ardun* maddesinde sözcüğün *artun* biçiminde de görülebileceğini bildirerek muhtemelen yabancı kökenli bir sözcük olduğunu ve "kimyon" veya kimyon benzeri bir anlama sahip olduğunu açıklamaktadır (EDPT, s. 207a). Rachmati sözcüğün *enetkek artunı* "Hint kimyonu" biçiminde tamlama olarak belirtmektedir (Rachmati, 1930, s. 465). Röhrborn sözcüğün kökeninin net olmadığını belirterek "kimyon (baharat)" tanımını yapmaktadır (UWN I, s. 277). Wilkens herhangi bir etimolojik izaha değinmeksizin sözcüğü *artun* "kimyon; Koriander (Coriandrum sativum, Linn.); kişniş (Coriandrum

sativum, Linn.)" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 68). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içerisinde de görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *artun* (Rachmati, 1930, s. 470); **Heilk. II** *arḍun* (Rachmati, 1932, s. 439); **TTT VII** *artun (arḍun)* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 101); **AY VII** *artun* (Çetin, 2020, s. 264).

Tanıklar:

arḍun *arpa talkanı sag yag birle yaksar agrıg söner* Heilk. II I/91
"Wenn man Kümmel und Gerstenmehl mit Butter gemischt auflegt, so werden die Schmerzen verschwinden" [Tereyağı ile karıştırılmış kimyon tohumu ve arpa unu sürerseniz ağrı kaybolacaktır] Heilk. II I/91

sirijavu kaz üyüri yibuni ***artun*** *naga kisara naga kisara* AY VII 412
"(...) sirijavu kaz üyüri, yibuni artun, naga kisara naga kisara (...)" AY VII 412

2.2.2.2.19. arubat "Hint hurması, demirhindi" (Lat. Tamarindus indica)

İlk olarak Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için ilk bilgi *Divanü Lûgati't-Türk*'te *arubat* "Hint hurması, demirhindi" olarak verilmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 71). Clauson *aru:ba:t* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirterek sözcüğün kuşkusuz Hintçeden alıntı olduğunu bildirmektedir (EDPT, s. 200). Zieme, Hintçe kökenli olduğunu düşündüğü sözcüğü *gurupattrā* sözcüğü ile ilişkilendirerek sözcüğün bazı ses düşmesinden kaynaklanan fonetik değişikler sonucu ve ك (kef) sesinin yanlışlıkla ا (elif) okunması sonucu *arubat* biçiminin oluştuğunu belirtmektedir (Zieme, 2011, s. 24; Doğan, 2018, s. 138). Sertkaya da sözcüğü çalışmasında Hintçe kökenli sözcükler içerisine dâhil etmektedir (Sertkaya, 2009, s. 28). Hauenschild, demirhindi meyvesinin müshil olarak yaprağı ve çiçeğinin mide rahatsızlıklarına çare olarak kullanıldığını belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 31). Sözcüğe DLT dışında başka bir yerde rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: *arubat* (Ercialsun & Akkoyunlu, 2018, s. 558).

2.2.2.2.20. arugw(a)d "altın yağmur sinamekisi" (Lat. Cathartocarpus (Cassia) fistula)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tespit edilmektedir. Wilkens, *erugüd †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek (s. 121) sözcüğü *arugw(a)d* maddesinde < Toh. A *āragvat* < Skr. *āragvadha* "altın yağmur sinamekisi (Cathartocarpus (Cassia) fistula)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 69). Sözcük kaynak dilinde आरग्वध (ārag-vadha) "Cathartocarpus (Cassia) Fistül ağacı, meyvesi" (Monier-Williams, 1899, s. 149), Toharcada (A) ise *āragvat* "tıbbi bir bileşen" anlamındadır (Carling, 2008, s. 55). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *erügüd*[28] (Rachmati, 1932, s. 440).

Tanık(lar):
erugüd *tastı yürüng yiksek ... yıvlgu* ... usban Heilk. II 428/179

2.2.2.2.21. aşvant "bir ağaç adı; Bodhi ağacı" (Lat. Ficus religiosa)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde taranan eserler içerisinde iki farklı eserde tespit edilmektedir. Röhrborn sözcüğün Sanskritçe *aśvattha* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "bir ağacın adı (Ficus religiosa), Bodhi ağacı" tanımını yapmaktadır (UWN II, s. 17). Wilkens de tıpkı Röhrborn gibi sözcğün Sanskritçe *aśvattha* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "kutsal incir (Ficus religiosa)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 78). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, अश्वत्थ (aśvatthá) "kutsal incir ağacı, Ficus religiosa; Thespesia populneoides bitkisi" olarak tespit edilmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 115). SH'de de benzer biçimde 阿說他 (ā shuō tā) *aśvattha* "Ficus religiosa veya bodhi ağacı" tanımı görülmektdir. Ayrıca sözcük 無罪樹 (wúzuì shù) etrafında üç defa dönen kişinin günahlardan kurulması sebebiyle "Günahsızlık ağacı" tanımını da karşılamaktadır (S-H, 1937, s. 291). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışındaki dönemlerde rastlanılmamaktadır. Sözcük tespit edildiği bağlamlarda tamlama grubu içerisinde tamlayan görevini üstlenmektedir.

[28] İndeks kısmında *erügüd* biçiminde yazılan ibare, metin içerisinde tanıkta da görüldüğü üzere *erugüd* olarak yazılmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde: **HT III** *aşvant* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 69); **Toten.** *aşvant* (Kara & Zieme, 1978, s. 201).

Tanık(lar):
bodi sögüt [erser] ***aşvant*** *sögüt ol* HT III 358
"Bodhi ağacı incir ağacıdır" HT III 358

2.2.2.2.22. awılku "sarıçalı, kadıntuzluğu" (Lat. Berberis sp.)

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük için Divân'da şu açıklama yer almaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 214): *awılku* "sarıçalı, kadıntuzluğu. Kırmızı meyveleri vardır; meyvelerinin suyu tutmacı renklendirmek için kullanılır. Ağacın kabuğu göz ağrısının tedavisinde kullanılır. Onunla elbise de boyanır." *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "kayıngiller familyasından kırmızı meyve veren bir ağaç" tanımı görülmektedir (DTS, s. 69). Clauson, sözcüğün morfolojik açıdan *tavulku* sözcüğü gibi açıklanamayacağını bildirerek sözcüğün alıntı olabileceği ihtimali üzerine durmaktadır (EDPT, s. 11). Hauenschild, Kaşgarlı'nın açıklamasının "kadıntuzluğu" bitkisine uyduğunu belirterek bu bitkinin *Edviye-i Müfrede*'de görüldüğünü belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 33).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *awılku* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 565).

2.2.2.2.23. awya ~ aywa "ayva" (Lat. Cydonia vulgaris)

Sözcük hakkında ilk bilgi Kâşgarlı'da bulunmaktadır. Kâşgarlı sözcüğü "bir lehçede ayva" olarak tanımlamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 86). Karahan sözcüğün DLT'de *awya ~ aywa* "ayva" biçiminde metatezli olarak görüldüğünü belirtmektedir (Karahan, 2013, s. 158). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da da etimolojik izah görülmezken "ayva" tanımı görülmektedir (DTS, s. 70). Clauson *ayva* maddesine sözcüğü "ayva" egzotik bir meyvenin adı olarak tanımlamakla beraber sözcüğün muhtemelen alıntı olduğunu belirtmektedir. Kâşgarlı'nın verdiği *ayva* biçimini kabul etmekle beraber bu biçimin düzeltilmesi gerektiğini düşünmektedir. Sözcüğün Rusça ve bazı çağdaş Türk dillerinde yaşadığını belirtmektedir (EDPT, s. 268a). Ögel, sözcüğün kökeni ile ilgili Farsça *âbî* sözcüğünden geliştirilmiş olabileceğini belirtmektedir (Ögel, 1978, s. 283). Eren *ayva* biçiminin Eski Türkçe *avya* sözcüğünden meteztez sonucu ortaya çıktığını ve

kökeninin Farsça *ābia*, *bia* "ayva" sözcüğüne dayandığını belirtmektedir. Ağızlarda yaşayan *havya* biçimindeki *h-* sesinin de ikincil bir ses olduğunu vurgulamaktadır. Sözcüğün Türkçeden; Rusça, Çingenece gibi komşu dillere geçtiğini belirterek sözcüğün birçok çağdaş Türk dilinde görüldüğü bilgisini vermektedir (ETDES, s. 36; Eren, 1999, s. 743-746). Tietze de Eren gibi sözcüğün Farsça'dan alıntı olduğunu düşünmektedir (Tietze I, s. 519). Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde görülmekle beraber Heilk. II'de *evin* biçiminde hatalı olarak okunan sözcüğün doğrusunun *ayva ~ avya* "ayva" olduğu belirtilmektedir (UWN II, s. 56-57; EUES, s. 84). Nişanyan, sözcüğün Farsça *āb* "su" sözcüğünden "sulu, suluca" olarak yorumlamasını kuşkuyla karşılamaktadır (Nişanyan, 2022, s. 85). Eski Uygur Türkçesinde ve Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük süregelerek tarihî ve çağdaş Türk dillerinde tespit edilmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *evin* (Rachmati, 1932, s. 440).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *awya ~ aywa* (Kaçalin, 2019, s. 86).

Tanık(lar):

kişi udıyu umasar ***evin*** *lodur mana urugı südi kusı küşti arurı tüz ülüş sokup* Heilk II 406/41

"Wenn jemand nicht schlafen kann, so nehme man die berre Symplocos racemosa, die die Körner von Colocasia İndica, südi-Blüte, Costuswurzel und Terminalia chebuba zu gleichen Teilen (...)" [Uyuyamayanlar Colocasia İndica, südi çiçeği, Costus kökü ve Terminalia chebuba tanelerini eşit miktarda içeren Symplocos racemosa beresini içsinler (...)] Heilk II 407/41

açıg ***awya*** *tīşıg kamattı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 330)

"Ekşi ayva vb. dişi kamaştırdı" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 330)

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *ayva* (Ata, 1997, s. 65); **İML** *ayva* (Battal, 1934, s. 14); **GT** *ayva* (Hacıeminoğlu, 1978, s. 211); **TA** *ayva* (Toparlı vd., 2000, s. 91); **DM** *ḫayva* (Toparlı, 2018, s. 84); **KK** *hayva* (Toparlı vd., 1999, s. 109); **TZ** *hayva* (Atalay, 1945, s. 173).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *ayva* "1 Gülgillerden, çiçekleri iri, beyaz veya pembe, yapraklarının altı tüylü, orta yükseklikte bir ağaç (Cydonia vulgaris); 2. Bu ağacın büyük, sarı renkte, tüylü, mayhoş, dokusu sertçe, ufak çekirdekli meyvesi" (https://sozluk.gov.tr/) anlamında görülmektedir. Sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS VII, s. 2355, DS XII, s. 4516). Tarama Sözlüğü'nde de ise /h-/ proteziyle *hayva* biçiminde görülmektedir (Dilçin, 2013, s. 118). Azerbaycan Türkçesinde: *héyva* (Akdoğan, 1999, s. 456); Gagavuz Türkçesinde: *ayva* (Baskakov, 1991, s. 24); Kazak Türkçesinde: *ayva* (KTLS, s. 38; Oba, 2021, s. 243); Kırgız Türkçesinde: *ayva* (KTLS, s. 38); Tatar Türkçesinde: *ayva* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 45); Başkurt Türkçesinde: *ayva* (Özşahin, 2017, s. 53); Kumuk Türkçesinde: *hawya* (Pekacar, 2011, s. 156); Nogay Türkçesinde: *ayva* (Gülensoy, 2007, s. 96); Tuva Türkçesinde: *ayva* (Arıkloğlu & Kuular, 2003, s. 9); Hakas Türkçesinde: *ayva* (Arıkoğlu, 2005, s. 59); Yakutça: *ayva* (Vasiliev, 1995, s. 21).

2.2.2.2.24. azgan "yabani çalı; diken, dikenli çalı; yaban gülü" (Lat. Calicotome villosa)

Eski Uygur Türkçesinden itibaren görülmeye başlayan sözcüğü Kâşgarlı, "gül gibi sarı ve beyaz renkte çiçekleri olan, küpe gibi kırmızı meyvelere sahip bir ağaç" olarak açıklamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 190). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise "karaçalı" tanımı görülmektedir (DTS, s. 72). Clauson *azğa:n* maddesinde sözcüğün *a:z-* fiilinden türediğini "alışkanlıkla yoldan sapan" anlamına geldiğini belirtmektedir. Ancak sözcüğün alışılagelmiş anlamının dışında "yabani gül, yabani çalı" anlamında bir çalı anlamına da geldiğini belirtmektedir (EDPT, s. 283b). Erdal, Clauson'un aksine sözcüğün fiil kökenli değilde isim kökenli *az* sözcüğünün üzerine gelen +gAn ekiyle oluştuğunu bildirerek sözcüğü *az-* fiiliyle ilişkilendirmenin zor olduğunu belirtmektedir (OTWF, s. 86). Röhrborn Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü "dikenli çalı" olarak açıklamaktadır (UWN II, s. 107). Wilkens ise "diken; dikenli çalı; yaban gülü" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 92). Sözcük Eski Türkçede tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içerisinde de görülmektedir. Sözcük ölçünlü Türkiye Türkçesinde görülmezken Anadolu ağızlarında görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY III** *azgan* (Ölmez, 1991, s. 85); **HT VIII** *azgan* (Röhrborn, 1996, s. 46); **HT IX** *azgan* (Aydemir, 2013, s. 206); **DKPAM** *azgan* (Elmalı, 2022, s. 381).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *azgan* (Ercilasun & Akoyunlu, 2018, s. 567); **KB** *azgan* (Arat, 1979, s. 49).

Tanık(lar):
*terim **azgan** çeçek terim tolp nom uguşıntakı tınl(ı)glar birle* AY III 137/18
"(...) Terim Azgan Çeçek Terim (ve) ögreti (Dharma) soyundan (olan) bütün canlıları (...)" AY III 137/18

*sını yme yėmrilip bozulup ot **azgan** teve siŋirü basyok ol tep* HT IX 1733
"(...) Auch ihr Grab wurde zerstört, Gras und Dornen überwucherten (...)" [(...) Mezarı da tahrip edilmiş otlar ve dikenler kaplamıştı (...)] HT IX 1733

*eti süvri tikenlig **azgan** kamçın yokıyu ite tarta kay kay sayu ėltdiler* DKPAM 4023
"etini sivri dikenli yaban çiçeğinden (yapılmış) kamçıyla ite kaka sokak sokak dolaştılar" DKPAM 4023

*asıg kılsa **azgan** anıŋ men kulı çėçek yaslıġ erse biçer-men ulı* KBKaçalin 2573
"Yaban çiçeği faydalı ise, ben onun kuluyum; eger özenilerek yetiştirilmiş çiçek zararlı ise, onun kökünü keserim" KBTercüme 2573

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **ÇGT** *azġan* (Berbercan, 2011, s. 295).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde ve Tarama Sözlüğü'nde görülmezken Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS I, s. 435, 438, 443). Yeni Uygur Türkçesinde: *azghan* (Necip, 2016, s. 30).

2.2.2.2.25. badıyan "anason" (Lat. Illicium verum)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "Çin anasonu, yıldız anasonu" Illicium verum tanımı görülmektedir (DTS, s. 77). Resenėn ise sözcüğün Farsça *bādyān* sözcüğünden alıntı olduğunu belirtmektedir (VEWT, s. 54). Wilkens sözcük için *badıyan* < YFars. *bādiyān* "yıldız anasonu (Illicium verum)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 135). Sözcük kaynak dilinde,

Farsçada, ise بادیان (bādyān), هبادیان (bādyāna) “rezene, anason” olarak saptanmaktadır (Steingass, 1963, s. 140).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *badıyan* (Rachmati, 1930, s. 470).

Tanık(lar):

*ala bolsar **badıyannı** yarıp yarıp sürḍüştürüp suvın alıp* Heilk. I 48

“(...) so Muß er Sternanis zerteilen (die Stücke) aneinander zerreiben (...)” [(...) bu yüzden yıldız anasonu (parçaları) birlikte öğütmek zorunda (...)] Heilk. I 48

2.2.2.2.26. bamuk ~ bāmuk “pamuk” (Lat. Gossypium)

Kâşgarlı Divân’da sözcüğün Oğuzcada “pamuk” anlamına geldiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 163). Karahan, Kâşgarlı’nın Oğuz lehçesinde Farsça birçok sözcüğün bulunduğunu belirterek *bamuk* sözcüğünü Farsçanın Oğuz lehçesine etkisi olarak açıklamaktadır (Karahan, 2013, s. 292). Clauson, sözcüğü Yunanca *bombux* “ipek kurdu” sözcüğüyle ilişkilendirmekte; ancak sözcüğün bazı Orta İran dilleri aracılığıyla Fars. *panba*’dan alınmış olabileceğine dikkat çekmektedir (EDPT, s. 345b-346a). Ögel, sözcüğün İndo-İran dillerinden Türkçeye girdiğini ancak Farsça *penbe* sözcüğünün Türkçeye nasıl *pamuk* biçiminde geçmiş olabileceği sorgulamaktadır (Ögel, 1978, s. 355). Tietze *pamuk* sözcüğünün Farsça *panba* / *pamba* sözcüğünün eski biçimi olan *banbag* veya *bunbag* sözcüğünden metatez sonucu oluştuğunu belirtmektedir (Tietze, VI, s. 282). Gül, sözcüğün Türkçenin ses sistemine uygun bir biçimde getirildiğini bu sebepten dolayı da sözcükte varyantlaşmalar görüldüğünü ifade etmektedir. Sözcükteki /p/, /b/, /m/ dudak ünsüzlerinin ve /n/ sesinin etkisiyle metatezli biçimlerinin oluştuğunu belirtmektedir (Gül, 2004, s. 319). Kartallıoğlu da Gül gibi /b/ sesinden önceki /n/ ünsüzünün /m/ ünsüzüne dönüşmesi sonucu Osmanlı türkçesinde *pambuk* ara biçiminin oluştuğunu belirtmektedir. Sözcüğün Fars. *panbuk* > *pambuk* > TTü. *pamuk* biçiminde Türkiye Türkçesine ulaştığını belirtmektedir (Kartallıoğlu, 2016, s. 118). Eski Türkçe içerisinde sadece Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük, pek çok tarihî ve çağdaş Türk dilinde gözlemlenmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *bamuk ~ bāmuk* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 572).

Tanık(lar):

bamuk *urugladı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 487).

"pamuğu, çekirdeğinden ayırdı" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 487).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HŞ** *mamuḳ* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 301) **KE** *mamuḳ* (Ata, 1997, s. 418); **KF** *bambuḳ* (Kuanışbayev, 2006, s. 82); **DM** *bamuḳ* (Toparlı, 2018, s. 74); **KK** *bamuk* (Toparlı vd., 1999, s. 102); **TA** *mamıḳ* (Toparlı vd., 2000, s. 128); **TZ** *mamık ~ mamuk* (Atalay, 1945, s. 216) **CC** *mamuḫ* (Argunşah & Güner, 2015, s. 524); **GT** *mamuk* (Karamalıoğlu, 1978, s. 319); **İM** *mamuḳ ~ pamuḳ* (Toparlı, 1992, s. 564, 581); **Kİ** *mamuq ~ panpuq* (Caferoğlu, 1931, s. 57, 67); **KFT** *manbuḳ* (Ağar, 1989, s. 1031); **MS** *bambuḳ* (Özkan, 1994, s. 293); **AL** *mamug* (Atalay, 1970, s. 432); **FK** *mamuġ ~ mamuḳ* (Kaya, 1989, s. 1085); **MK** *mamuḳ* (Kargı Ölmez, 1993, s. 490); **ŞSL** *mamuġ* (Durgut, 1995, s. 563); **TEH** *mamuḳ* (Abik, 1993, s. 437); **GN** *mamuḳ* (Orak, 1995, s. 139).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *pamuk* < Farsça *panbuḳ* "1. Ebegümecigillerden, koza biçimindeki meyvesi üç, dört, beş dilimli olan, sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisi (Gossypium); 2. Bu bitkinin tohumlarının çevresinde oluşmuş ince, yumuşak tellerin adı" olarak açıklanmaktadır (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Türkiye Türkçesinde *pamuk*, *pamuk ağacı*, *pamuk çiçeği*, *pamuk dikeni*, *pamuk elması*, *pamuk otu*, *pamuk palmiyesi* vs. biçiminde tamlama grubu olarak görülmektedir (Yıldız, 2020, s. 929). Sözcüğe Derleme (DS II, s. 513; DS IX, s. 3387) ve Tarama Sözlüğü'nde (Dilçin, 2013, s. 184) rastlanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *bambug ~ bambuk* (Akdoğan, 1999, s. 60); Gagavuz Türkçesinde: *bambuk* (Baskakov, 1991, s. 29); Başkurt Türkçesinde: *mamıḳ* (Özşahin, 2017, s. 389); Kumuk Türkçesinde: *bambuk* (Pekacar, 2011, s. 60); Tatar Türkçesinde: *mamık* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 243); Kırım-Tatar Türkçesinde: *pamuq* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 254); Kazan-Tatar Türkçesinde: *mamıḳ* (Öner, 2015, s. 322); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *mamuk* (Tavkul, 2000, s. 293); Yeni Uygur Türkçesinde: *mamuq* (Necip, 2016, s. 323); Çuvaşçada: *mamwk* (Bayram, 2007, s. 177).

2.2.2.2.27. banduka "bir çiçek adı" (Lat. Calosanthes indica, Oroxylum indicum)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Wilkens *banduka* < Skr. *bhaṇḍuka* "bir çiçeğin adı (Calosanthes indica = Oroxylum indicum)" olarak

açıklamaktadır (EUES, s. 41). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, ise भण्टुक (bhaṇṭuka) "Calosanthes indica" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 745b). Sözcük bağlam içeriside *banduka hua* biçiminde tamlama grubu olarak görülmektedir. Sözüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **BTT VII** *banduka* (Kara & Zieme, 1976, s. 86).

Tanık(lar):
banduka hua ön͡glilg erip BTT VII A144
"[es ist von der Farbe] der Bhaṇduka-Blume" [Bhaṇduka çiçeğinin [rengindedir]] BTT VII A144

2.2.2.2.28. basar "dağ sarımsağı" (Lat. Allium longicuspis)

Sözcük hakkında ilk bilgi *Divanü Lûgati't-Türk*'te *basar* "dağ sarımsağı" olarak verilmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 155). Divân'da ayrıca bu sözcükten türemiş olan *basarlıg* sözcüğü de görülmektedir: *basarlıg tāg* "sarımsaklı dağ" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 217). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve muhtemelen de alıntı bir sözcük olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 374b). Sözcük DLT dışında tanıklanmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *basar* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 575).

2.2.2.2.29. bibli "dârıfülhül, bir tür baharat" (Lat. Piper longum)

Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit edilen sözcük için *Divanü Lûgati't-Türk*'te *bibli* "dârıfülhül (bir çeşit baharat)" tanımı görülmektedir (Kaçalin, 2019, s. 111). Clauson *bibli: (?pipli:)* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve Sanskritçe *pippalī*'den alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 292). Clauson ayrıca *bibli* sözcüğünün Eski Uygur Türkçesinde görülen *bitmül* sözcüğü ile aynı kökene dayandığını belirtmektedir (EDPT, s. 305). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, ise पिप्पली (pippalī) "bir tür dut; Piper longum (hem bitki hem de meyve)" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 628). Sertkaya da Divân'da görülen bu sözcüğü Hintçe kökenli kabul ederek Skr. *pippala* ile ilişkilendirmektedir (Sertkaya, 2009, s. 28).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *bibli* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 586).

2.2.2.2.30. bimba "kırmızı renkli meyve" (Lat. Momordica monadelpha)

Eski Uygur Türkçesi dışındaki dönemlerde görülmeyen sözcüğün *Drevnetyurkskiy Slovar*'da Sanskritçe kökenli olduğu belirtilerek "kırmızı renkli meyve" tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 100). Wilkens, sözcük için *bimba* < Skr. *bimba* "kırmızı meyve, kırmızı yemiş (Momordia monadelpha Roxb.)" açıklamasını yapmaktadır (UWF I, s. 137; EUES, s. 176). Sözcük kaynak dilde ise बिम्ब (bimba) "Momordica monadelpha; Momordica nonadelpha meyvesi" anlamında görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 731). Sözcük, tespit edilen eserlerde bağlam içerisinde renginden ötürü benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY I** *bimba* (Zieme, 1996, s. 209); **AY V** *bımba* (Kaya, 2021, s. 689).

Tanık(lar):

eşgek irinin neçete ***bimba*** *atlg yimiş teg kısıl önglüg boldukup* AY I 1115

"(...) oder auch wenn ein Esel an seinen Lippen rotfarben wie die bimba genante Frucht wird (...)" [(...) ya da bir eşeğin dudakları bimba denilen meyve gibi kırmızıya dönüştüğünde bile (...)] AY I 1115

2.2.2.2.31. bitrik "fıstık" (Lat. Pistacia vera)

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit edilmektedir. Kâşgarlı sözcüğün Argu lehçesinde "fıstık" anlamına geldiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 207). Sözcük Divân'da "fıstık" anlamının dışında "cinsel kadınlık organı" anlamında da görülmektedir. Karahan eserinde bu iki sözcüğü Divân'daki yalancı eş değer sözcükler arasında zikretmektedir (Karahan, 2013, s. 205). Atalay, sözcüğü *butugak* "pıtrak, fıstık biçiminde çengelli bir diken" sözcüğüyle ilişkilendirmektedir. Ögel ise Atalay'ın *buturgak* ve *pıtrak* sözcükleri arasında kurduğu bu ilgiyi anlamsız bulmaktadır (Ögel, 1978, s. 296). Clauson, Divân'da görülen bu sözcüğün İran dillerinden alıntı olabileceğini belirtmektedir (EDPT, s. 307b). Eker de Clauson gibi sözcüğün İran dillerinden alıntı olduğunu düşünmektedir (Eker, 2009, s. 251). Bulut, *Kitābu'l İdrāk Li-Lisāni'l Etrāk'te Alıntı Kelimeler: İlaveler* başlıklı

çaılşmasında Divân'da "fıstık" anlamında görülen sözcüğün, Kİ'deki *bütrük* "tane, herhangi bir şeyin tanesi" ile fıstığın küçük ve ayrı ayrı tanelerden meydana gelmesinden dolayı aralarında semantik bir ilişkinin olduğunu düşünmektedir (Bulut, 2019, s. 188).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *bitrik* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 591).

2.2.2.2.32. bitmül "biber" (Lat. Piper longum)

İlk defa eski Uygur Türkçesinde Heilk. II'de *bıtmul* biçiminde görülen sözcük, Divân'da *bitmül* biçiminde tespit edilmektedir. Kaşgarlı sözcüğü "dârıfülfül" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 210). Resenėn Türkçenin tarihî ve çağdaş kimi dönemlerinde *biber* olarak görülen sözcüğü Yunanca ve Sanskritçeyle ilişkilendirmektedir (VEWT, s. 75). Clauson sözcüğün Sanskritçe *pippala* sözcüğüne kadar uzandığını ve "uzun biber" anlamına gelen birkaç sözcükten biri olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 305b). Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde sözcüğü *bitmul* ~ *bıtmul* << Skr. *pippalī* "biber (Piper longum)" olarak açıklamaktadır (UWF I, s. 142; EUES, s. 182). Sözcüğe bu biçimiyle Eski Uygur Türkçesinde rastlanılırken sözcüğün Karahanlı Türkçesindeki karşılığı *bibli* olarak görülmektedir. Ancak Karahanlı Türkçesinde farklı bir kültür dairesine girildiği için Eski Uygur Türkçesinde sözcük "biber" anlamındayken Karahanlı Türkçesinde "dârıfülfül (bir çeşit baharat)" anlamında görülmektedir. Eski Uygur Türkçesinde "biber" bitkisinin öğütülmesi sonucu baharat haline gelmesiyle sözcük semantik açıdan farklılaşmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *bıtmul* (Rachmati, 1932, s. 440); **TTT VII** *bıḍbul* ~ *bıtbul* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 104).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *bitmül* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 591).

Tanık(lar):

bıtmul *lvan kürüç üç bakır bışıg singir iki bakır bıtmul bir bakır kayınaḍıp iki bakır panıt katıp içser* Heilk. II 408/58

"Pfeffer-Mixtur. Reis 3 Bkr., gekochte sehne 2 Bkr. und Pfeffer 1 Bkr. Wenn man (dies alles) aufkocht und ... gemischt trinkt (...)" [Biber karışımı. Pirinç 3 bkr, haşlanmış et 2

bkr ve biber 1 bkr. Eğer (tüm bunları) kaynatırsanız ve ... karışık içecek (...)] Heilk. II 409/58

suksumur bir bakır bışıg singir üç bakır ***bıḍbul*** *tört bakır kurnu bir bakır* TTT VII 22/8 "(...) Kardamom ein Bkr., gekochte sehne, drei Bkr., bıtbul-Pfeffer, vier Bkr., kurnu, ein Bkr." [(...) Kakule bir bkr, haşlanmış sinameki, üç bkr, biber, dört bkr, kurnu, bir bkr.] TTT VII 22/8

2.2.2.2.33. boy "bir bitki adı, çemen otu" (Lat. Trigonella foenum graecum)

Türkçede ilk kez *Divanü Lûgati't-Türk*'te tespit edilen sözcük Oğuzcada "yenen çemenotu" anlamındadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 405). Clauson, *bo:y* maddesinde "çemen otu, Trigonella foenum graecum" tanımını yapmakla beraber sözcüğün tarihî Türk dillerinde yaşadığı bilgisini vermektedir (EDPT, s. 384). Karahan sözcüğün Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinin ölçünlü dili ve ağızlarında yaşadığını bildirmektedir (Karahan, 2013, s. 318-319). Eren, *boy*, *boy otu* maddesinde sözcüğün ağızlarda *poy* biçiminde bulunduğunu belirterek Farsça *bōy* "odour, fragrance, perfume; scent" sözcüğünden alıntı olduğunu düşünmektedir (ETDES, s. 73). Tietze ise sözcüğü Farsça *bū* / *būy* "rayiha; baharat" sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Tietze I, s. 770). Gülensoy ise önceki görüşlerin aksine sözcüğün Türkçe olabileceğini imâ etmektedir (Gülensoy, 2007, s. 162). Sözcüğe kaynak dilinde بـ وی (boy ~ būy) "odour, fragrance, perfume; scent, spice" olarak görülmektedir (Steingass, 1963, s. 208).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *boy* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 596).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **Sengl.** *boy* (Clauson, 1960, s. 47); **ŞSL** *boy otı* (Durgut, 1995, s. 183).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *bot otu* "1. Baklagillerden, 20-40 cm yüksekliğinde, yaprakları saplı ve üç yaprakçıklı, çiçekleri mavi, sarı veya beyaz renkli, bir bitki; çemen otu, poy (Trigonella foenum-graecum); 2. Bu bitkinin tohumu alındıktan sonra geriye kalan meyve parçalarının toz hâline getirilmesiyle elde edilen, açık sarı renkli, hafif kokulu ve lifli bir tür baharat; çemen otu, poy" (https://sozluk.gov.tr/) olmak üzere iki anlamda görülmektedir. Sözcüğe Derleme (DS

II, s. 744) ve Tarama Sözlüğü'nde (Dilçin, 2013, s. 49) rastlanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *boy* (Akdoğan, 1999, s. 105).

2.2.2.2.34. buda "meyan, meyan kökü" (Lat. Glycyrrhiza glabra)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde iki farklı eserde tespit edilmektedir. Rachmati, sözcüğü Çince 葡萄 (p'u-t'ao) "üzüm, şarap" sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Rachmati, 1930, s. 469). Sözcük Rachmati'nin görüşü doğrultusunda Çincede 葡萄 (p'u-t'ao) "üzüm (Vitis vinifera, L.)" olarak görülmektedir (G. 9497). Clauson, Rachmati'nin Çinceyle ilişkilendirdiği bu sözcüğün Çince değil Sanskritçe kökenli olduğunu belirterek Rachmati'nin görüşünü hatalı bulmaktadır. Sözcüğü ise "meyan kökü" olarak tanımlamaktadır (EDPT, s. 299a). Wilkens ise Clauson gibi sözcüğün << Skr. *madhuka* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "meyan kökü özütü, meyan kökü (Glycyrrhiza glabra, Linn.)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 195). Sözcük kaynak dilinde, Sankstitçe, ise मधुक (madhuka) "bir ağaç türü (Bassia latifolia veya Jonesia asoka L.); Parra jacana veya Goensis; meyan kökü" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 781). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *buda* (Rachmati, 1930, s. 470); **Heilk. II** *buda* (Rachmati, 1932, s. 441).

Tanık(lar):

bir bakır çüsüm sögütning yürüng kasıkı bir bakır ***buda*** *tüpi* Heilk. I 191

"(...) 1 Bkr. weiße Rinde vom Maulbeerbaum, 1 Bkr. Traube-tübi (...)" [(...) 1 bkr. dut ağacından beyaz meyve kabuğu, 1 bkr. üzüm-tübi (...)] Heilk. I 191

2.2.2.2.35. bujın "zehirli bir ot" (Lat. Helleborus sp.)

İlk olarak Karahanlı Türkçesinde görülen sözcüğü Kâşgarlı "çöpleme" denilen zehirli bir ot olarak tanımlamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 125). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve şüphesiz alıntı bir sözcük olduğunu ve muhtemel de Soğdcadan alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 296a). Erdem de Clauson gibi sözcüğün alıntı olduğunu belirterek büyük ihtimalle Soğdcadan alıntı olduğunu bildirmektedir (Erdem, 2014, s. 75). Tezcan, sözcüğün Arapçasının Arapça sözlüklerde iki üstünle veya üstün

ve esre ile *ḫarbuq* olarak görüldüğünü belirtmektedir. DLT'de ise sözcüğün ikinci harekesinin esre olduğunu görülmektedir. Tezcan, bu sebepten dolayı sözcükte bir hata olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak *bujin* biçimindeki sözcüğünün farklı biçimde okunup anlamlandırılabileceğini düşünmektedir. Tezcan, sözcükte hareke yanlışı bulunduğunu ve sözcüğün *böjen* olduğu kabul edildiğinde Yeni Uygur Türkçesindeki "tavşan yavrusu" anlamına gelen *böcen* ile arasında ilişkinin olduğunu varsaymaktadır. Ayrıca Anadolu ağızlarındaki *becen* için en eski veriyi ise Divân'da *böjen* olduğunu düşündüğü sözcük ile ilişkilendirmektedir. Bu düşünceye göre Tezcan *bujin* sözcüğünün DLT'den çıkarılıp *böjän* biçiminin eklenilmesi gerektiğini savunmaktadır (Tezcan, 1993, s. 265-266). Hüseyin Yıldız ise Divân'da içinde /j/ sesi bulunduran sözcükleri incelediği *Dîvânu Lugâti't-Türk'te /j/ Sesinin Kökeni ve Fonolojisi* başlıklı çalışmasında sözcüğe temkinli yaklaşarak sözcüğün Türkçe kökenli bir sözcük olduğunu düşünmektedir. Yıldız da Tezcan'a katılarak sözcüğün /c/ > /j/ değişmi sonucu *böcen* > *bujın* biçiminin otaya çıktığını belirtmektedir (Yıldız, 2020, s. 44-48).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *bujın* (Kaçalin, 2019, s. 125).

2.2.2.2.36. burçak "börülce; bezelye, fasulye" (Lat. Vigna sinensis)

Sözcükle ilgili ilk bilgi *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te *burçak* "börülce" olarak görülmektedir (Ercilsun & Akkoyunlu, 2018, s. 203). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise "bezelye ve baklagil ailesindeki diğer bitkiler" tanımı karşımıza çıkmaktadır (DTS, s. 125). Clauson sözcüğü *bu:r-çak* biçiminde tahlil ederek sözcüğün *bu:r-* fiilinden türediğini belirtmektedir (Clauson, 1966, s. 10). Anlam olarak ise sözcüğü güzel kokulu bir şey; çeşitli bakliyat türleri, genellikle "fasulye" bazen "bezelye" ve metafor olarak ise "dolu tanesi, bir damla ter" olarak tanımlayarak sözcüğün kimi çağdaş Türk dillerinde görüldüğünü belirtmektedir (EDPT, s. 357b). Ögel, başlangıçta sözcüğün Uygur Türklerinde baklagillerin hepsini kasteden bir sözcük olduğunu sonrasında, 11. yüzyılda, ise genellikle "fasülye" için kullanılmaya başlandığını belirtmektedir (Ögel, 1978, s. 167-169). Eren de Clauson gibi sözcüğün *bur-* "güzel kokmak" fiiline -çAk küçültme ekinin gelmesiyle oluştuğunu bildirmektdir (ETDES, s. 80). Ancak buradaki "-çAk" olarak belirtilen ek, aslında "+çAk" eki olup isimlere gelen bir durum ekidir.

Eren ise eki fiil tabanının üzerine getirmiştir.[29] Rybatzki, hemen hemen bütün çağdaş Türk dillerinde sözcüğün birincil anlamının "bezelye" olduğunu bildirmektedir. Sözcüğün Türkçeden Moğolcaya, Moğolcadadan da Tunguzcaya geçtiğini belirten Rybatzki, Sözcüğün orta ve bütün çağdaş Moğol dillerinde "fasulye, bezelye" anlamında görüldüğünü belirtmektedir (Rybatzki, 2001, s. 145-147). Sözcük, çağdaş Moğolcada *burçag ~ bugurçag* olarak görülmektedir (Lessing, 2003, s. 211, 221). Gülensoy diğer araştırmacılardan farklı olarak sözcüğü **bu+r+ça-k* biçiminde tahlil ederek "taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi" tanımında bulunmaktadır (Gülensoy, 2007, s. 185). Wilkens, sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde "fasulye, bezelye" (Skr. mudga'nın da eş değeri) olarak açıklamaktadır (EUES, s. 200). İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülmeye başlayan sözcük hem tarihî hem çağdaş Türk dillerinde pek çok kez görülmektedir. Sözcük Eski Türkçede tek başına görüldüğü gibi Eski Uygur Türkçesinde *kundu burçak*, *yaşıl burçak*, *kara burçak*, *kızıl burçak* biçiminde tamlama grubu olarak da görülmektedir. Sözcük, Eski Türkçeden günümüze dek kimi çağdaş Türk dillerinde semantik açıdan değişime uğramaktadır. Ayrca sözcüğün Eski Uygur Türkçesi ile Karahanlı Türkçesinde de farklı anlamda olduğu açıktır. Bu farklılık ise daha öncesinde belirtildiği gibi Karahanlıların farklı bir kültür çevresine girmesiyle ilişkilendirilebilir.

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VII** *burçak* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 106); **TTT VIII** *burçak* (Gabain, 1954, s. 88); **Heilk. I** *burçak* (Rachmati, 1930, s. 470); **Heilk. II** *burçak* (Rachmati, 1932, s. 441); **HT III** *burçak* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 82); **Toten.** *burçak* (Kara & Zieme, 1978, s. 214); **BTT XXIII** *burçak* (Zieme, 2005, s. 200); **Abhid.** *burçak* (Shōgaito, 2014, s. 240); **EUAbitaki.** *burçak* (Karaayak, 2021, s. 678).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *burçak* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 602).

Tanık(lar):

yiḍirer t(a)nçu yigli bışıglı at yaşıl ***burçak*** *bir çomurmış suv bir tiḍig minşin* TTT VII 25/11

[29] Bizim burada dile getirdiğimiz görüşü daha öncesinde Rybatzki ve Menges gibi araştımacıların tarafından belirtişmiştir. Eren'in isimlere gelen +çAk ekini, fiil tabanına getirdiği için sözcükle ilgili sunduğu etimolojinin sorunlu olduğu belirtmektedir (Rybatzki, 2001, s. 147).

“sieben Handvoll Gerstenmehl, je sieben Stück rohes und gekochtes Fleisch, grüne Bohnen, ein Gefäß (?) Wasser, ein Stück Lehm, minşin (...)” [yedi avuç arpa unu, yedişer parça çiğ ve pişmiş et, yeşil fasulye, bir kap (?) su, bir parça kil, minşin (...)] TTT VII 25/11

*[kiçe k]üntüz iki ödte kızıl **burçak** bilen işleyü yuḍgul* Heilk II 406/32
“Bei Nacht und bei Tage, zu beiden Zeiten, soll man ihn mit roten Bohnen breitet vorrätig haben” [Gece ve gündüz, her iki vakitte de kırmızı fasulye ile kaplanmalıdır] Heilk. II 407/ 32

*koyn yıllıg yılan yıllıg kişi bo yultuzka [sa]nlıg tugar livi aşı kara **burç[ak** tėtir]* BTT XXIII G068
“Die Menschen der Schaf- und Schlangen-jahre werden diesem Stern zügehörig geboren. Ihre Lohnspeise sind schwarze Bohnen” [Koyun ve yılan yıllarında yaşayan insanlar bu yıldızda doğarlar Ödülleri siyah fasulyedir] BTT XXIII G068

*kltı urtukda yaşıl **burçakıg** kara burçaglıg* Abhid. 36V6
“When (a few) green beans are put into a pile of black beans (...)” [Bir yığın siyah fasulyenin içine (birkaç) yeşil fasulye konulduğunda (...)] Abhid. 36V6

*küsep otuz şık kara **burçak** üze* EUAbitaki 1083
“(...) isteyip otuz ölçek siyah fasulye ile (...)” EUAbitaki 1083

*ulugı [k(a)ra **burça]k**ça kim bo tuturkan* HT III 484
“Büyüklüğü ise siyah bit fasulye tanesi [iriliğinde]dir. HT III 484

Tarihî Türk Dillerinde: **KE** *burçaḳ* (Ata, 1997, s. 143); **NF** *burçaḳ* (Ata, 1998, s. 89.); **TA** *burçaḳ* (Toparlı vd., 2000, s. 97); **ŞSL** *burçaḳ* (Durgut, 1995, s. 168).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *burçak* “1. Baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi (Vicia ervilia); 2. Bu bitkinin mercimeğe benzeyen ve genellikle hayvan yemi olarak kullanılan tanesi” olmak üzere iki anlamda görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Baytop ise şu açıklamayı yapmaktadır (Baytop, 2007, s. 54): “Vicia (Leguminosae) türlerine verilen genel ad. Bu türler bir veya çok

yıllık otsu bitkilerdir. Memleketimizde 60 kadar tür yabani olarak yetiştirilir. Bazı türler hayvan yemi olarak yetiştirilir. Bazı Lathyrus türlerine de burçak adı verilmektedir." Sözcüğe Derleme Sözlüğü'nde rastlanılırken (DS II, s. 795; DS IX, s. 3487) Tarama Sözlüğü'nde rastlanılamamaktadır. Kazak Türkçesinde: *burşaq* (Yüce vd., 1984, s. 54; Turıkpenova, 2021, s. 73-74); Kırgız Türkçesinde: *buurçak* (Yudahin, 1998, s. 150); Tatar Türkçesinde: *borçak* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 70); Kazan-Tatar Türkçesinde: *boçaḳ* (Öner, 2015, s. 64); Kırım-Tatar Türkçesinde: *burçak* (Hauenshild, 1993, s. 155); Başkurt Türkçesinde: *borsaḳ* (Özşahin, 2017, s. 100); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *burçak* (Tavkul, 2000, s. 129); Kumuk Türkçesinde: *burçaq* (Pekacar, 2011, s. 83); Yeni Uygur Türkçesinde: *pochaq* (Necip, 2016, s. 405); Özbek Türkçesinde: *burçak* (Rybatzki, 2001, s. 146); Altay Türkçesinde: *mırçak* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 134); Hakas Türkçesinde: *mırçah* (Arıkoğlu, 2005, s. 295); Şor Türkçesinde: *mırçak* (Tannagaşeva & Akalın, 1995, s. 63); Teleüt Türkçesinde: *pırçak* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 86); Çuvaşçada: *pwrşśa* (Bayram, 2007, s. 214).

2.2.2.2.37. buturgak "pıtrak" (Lat. Xanthium spinosum)

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit edilmektedir. Kâşgarlı sözcük için "fıstık şekline benzer bir dikendir; takılan yerleri vardır; elbise vb. şeyleri çeker" açıklamasını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 220). Clauson *buturğa:k* maddesinde sözcüğün son hecesindeki *-ğak* ekinin sözcüğün oluşumunda rol aldığını belirtmektedir; ancak *butur-* fillinin tespit edilememesinden dolayı sözcüğün *tutur-* > *tuturğa:k* biçiminde açıklabileceğini düşünmektedir. Ancak Radloff'un sözlüğünde *buturğa:k* sözcüğünün geçmesi sözcüğün *buturğa:k* olmasını muhtemel kılmaktadır (EDPT, s. 309a). Eren, Türkiye Türkçesindeki *pıtrak* < *pıtırak* biçiminin Bulgarca *butrak* (< *botur-àk*) "Xantium spinosum" biçiminden alıntı olduğunu dile getirmektedir (ETDES, s. 421). Tietze ise *buturak / butrak* maddesinde sözcüğü Eski Türkçede görülen *buturġak* "yumrulu bir ağaç" ile ilişkilendirmektedir (Tietze I, s. 822). Gülensoy farklı bir öneriyle sözcüğü **pıt+ır-ak* biçiminde tahlil ederek buradaki **pıt* sözcüğünün yansıma bir sözcük olduğunu düşünmektedir (Gülensoy, 2007, s. 696). Sözcük günümüzde bazı çağdaş Türk dillerinde görülmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *buturgak* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 605).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *pıtrak* "1. Sarı çiçekli, dikenli bir yıllık otsu bitki (Xantium spinosum); 2. Bu bitkinin hayvanların kıllarına ve insanların giysilerine takılan dikenli tohumu" olarak görülmektedir. Sözcük Derleme (DS II, s. 806; DS IX, s. 3449, 3493) ve Tarama Sözlüğü'nde (Dilçin, 2013, s. 53) görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *bıtrag* (Akdoğan, 1999, s. 90); Türkmen Türkçesinde: *pıtanak* (Tekin vd., 1995, s. 529).

2.2.2.2.38. büken "Hint kavunu, karpuz" (Lat. Citrullus lanatus)

İlk kez Eski Uygur Türkçsinde görülen sözcük hakkında ilk bilgiyi Kâşgarlı vermektedir. Kâşgarlı sözcüğü "Hint kavunu, karpuz" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 172). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "Hint kavunu" tanımı görülmektedir (DTS, s. 132). Clauson ise sözcüğün *bük-* fiilinden türediğini düşünmektedir (EDPT, s. 328).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *büken* (Rachmati, 1932, s. 441); **Maitr.** *büken* (Ş. Tekin, 2019, s. 377).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *büken* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 606).

Tanık(lar):
büken *öngedür* Heilk. II 408/80a

2.2.2.2.39. büsteli ~ büstüli "kara pazı, koyun sarmaşığı" (Lat. Atriplex hortensis)

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Kâşgarlı "yenilen kara pazı, koyun sarmaşığı" olarak tanımlanmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 196, 216). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcük için "kinoa" tanımı görülmektedir (DTS, s. 133). Clauson *bustulı:* maddesinde sözcüğün muhtemelen yabancı kökenli bir sözcük olduğunu ve çağdaş Türk dillerinde bu sebze için kullanılan yaygın bir sözcüğün olmadığını belirtmektedir (EDPT, s. 372b-273a). Sözcük Divân dışında tanıklanmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *büsteli ~ büstüli* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 608).

2.2.2.2.40. bütüge “patlıcan” (Lat. Solanum melongena)

Kâşgarlı sözcüğü “patlıcan” olarak tanımlamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 135). Clauson, sözcüğü “patlıcan” için kullanılan alıntı olmayan tek Türkçe sözcük olarak değerlendirmektedir. Clauson, bütün çağdaş Türk dillerinde “patlıcan” için Farsçadan alıntı olan biçimin kullanıldığını belirtmektedir (EDPT, s. 304a). Babür bu bitkinin öbek öbek çıktığından dolayı *bütege* olarak adlandırıldığını belirtmektedir (Şen, 1993, s. 144-145), Türk, *Bâburname'de Köken Bilgisi Denemeleri* başlıklı çalışmasında Clauson ve Babür'ün açıklamalarının birebir örtüştüğünü belirtmektedir (Türk, 2019, s. 211). Kıpçak döneminde TZ'de *bütege* “kuş cinsi hayvanların kursağındaki taşlık” anlamında görülen sözcük (Toparlı, 2007, s. 40), muhtemelen *bütege* “patlıcan” bitkisine fiziksel olarak benzemesi veya benzetilmesi sonucu bu anlamı kazanmış olmalıdır. Ayrıca Clauson da Kazak Türkçesinde sözcüğün bu anlamda yaşadığını belirtmektedir (EDPT, s. 304a). Hauenschild, Derleme Sözlüğü'ndeki *baduka*, *patike* sözcüklerini *bütüge* sözcüğü ile ilişkilendirmektedir (Hauenschild, 1994, s. 42).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *bütüge* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 608).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **ŞSL** *bütge ~ bütege* (Durgut, 1995, s. 164); **Sengl.** *bütege* (Clauson, 1960, s. 46).

2.2.2.2.41. çahşu “bitkisel kökenli bir ilaç” (Lat. Lycium afrum)

Sözcüğe Karahanlı Türkçesinde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcük için şu açıklamayı yapmaktadır (Kaçalin, 2019, s. 138): “Sarısabıra benzeyen acı bir ottan elde edilen ilaç. Göz ağrısı için kullanılır. Arı Türkçe değildir.” Clauson *çahxu:* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirterek sözcüğün Sanskritçe *cakṣu* “göz” sözcüğüyle ilişkili olduğu bilgisini vermektedir (EDPT, s. 412a). Hauenshild, muhtemelen bir baklagil olan *schischin* veya *tschischim* olarak bilinen toz tohumları granülerinin göz enfeksiyonları tedavisinde kullanılan Cassia absus'u ifade ettiğini belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 43).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çahşu* (Kaçalin, 2019, s. 138).

2.2.2.2.42. ç(a)mlu "jambol" (Lat. Eugenia jambolana)

Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük için Wilkens *čamlu ~ č(a)mlu* << Skr. *jambu ~ jambū* "jambol (Eugenia jambolana)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 220; UWF II, s. 136). Sözcük, kaynak dilinde, Sanskritçede, ise जम्बु (jambu) "gül elması ağacı (Eugenia Jambolana veya başka bir tür); gül elması meyvesi" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 412). SH'de ise 贍部 (shàn bù) *jambū* "bir meyve ağacı, gül elması, Eugenia jambolana veya Eugenia'nın başka bir türü" açıklaması görülmektedir (S-H, 1937, s. 481). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *çmlu* (Rachmati, 1932, s. 441).

Tanık(lar):
kan sökme(k)ke slaka ptr ***çmlu*** *bikl amra arçun tinç* Heilk. II 426/134
"Gegen Blutdurchfall *slaka ptr, çmlu, bikl,* Mangifera indica, Terminilia Arjua und tinç (...)" [Kan ishaline karşı *slaka ptr*, *çmlu*, *bikl*, Mangifera indica, Terminilia Arjua ve tinç (...)] Heilk. II 426/134

2.2.2.2.43. çagmur ~ çamgur "şalgam, turp" (Lat. Brassica rapa)

Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit edilen sözcük için Kâşgarlı "şalgam" tanımını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 199). Clauson, sözcüğün Kâşgarlıya özgü bir yazım olduğunu belirterek "şalgam, Brassica rapa" tanımını yapmaktadır. Bazı çağdaş Türk dillerinde sözcüğün görüldüğünü belirten Clauson, bu sözcüğün yerini genellikle Farsçadan alıntı olan *şalcam*'ın aldığını belirtmektedir (EDPT, s. 408b). Ögel, Kâşgarlı'nın *çagmur*, *çamgur* sözlerini Arapça *şelçem* sözü ile karşıladığını Brockelmann'ın da bunu "kırmızı pancar" olarak tercüme ettiğini belirtmektedir. Ayrıca sözcüğün Anadolu ağızlarında ve Osmanlıca sözlüklerde yer aldığını belirtmektedir (Ögel, 1978, s. 240). Eren'de yerel ağızlardaki *camgur* biçiminin metatez sonucu oluştuğunu belirtmektedir (ETDES, s. 86).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çagmur ~ çamgur* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 611, 614).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **ŞSL** *çomur* (Durgut, 1995, s. 321).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde Eski Türkçedeki anlamıyla rastlanılmazken Derleme Sözlüğü'nde sözcüğe rastlanılmaktadır (DS II, s. 854, 856). Sözcüğe Tarama Sözlüğü'nde de rastlanılmamaktadır. Kazak Türkçesinde: *şomır*[30] (KTLS, s. 902); Yeni Uygur Türkçesinde: *chamaghur*[31] (Necip, 2016, s. 69).

2.2.2.2.44. çambu "jambol, java eriği; bir tür elma" (Lat. Eugenia cumini, Eugenia jambolana)

Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük için Wilkens, *çambu* < Toh.A/B *jambu*° < Skr. *jambu ~ jambū* "jambol, Java eriği (Eugenia cumini, Druce, Eugenia jambolana)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 220; UWF II, s. 133). Sözcük için kaynak dilinde ise जम्बु (jambu ~ jambū) "gül elması ağacı (Eugenia jambolana veya başka bir tür); nāga-damanī çalısı; gül elması meyvesi" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 412). SH'de ise sözcük 贍部 (shàn bù) *jambū* "bir meyve ağacı, gül elması, Eugenia jambolana veya Eugenia'nın başka bir türü" olarak görülmektedir (S-H, 1937, s. 481). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi haricinde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçedinde: **AY I** *çambu* (Zieme, 1996, s. 209); **Maitr.** *çambu*[32] (Ş. Tekin, 2019, s. 378).

Tanık(lar):

kltı yme ***çambu*** *atlg sögüt ıg[aç tal sögütnüng yimişi tugmakı* AY I 1062

"(...) wenn auch [aus] dem Jambu genannten Baum palfenfrüchte entstehen (...)" [(...) Jambu palmiyesi adı verilen ağaçtan meyve üretilse bile (...)] AY I 1062

takı adın erüş öküş tengriler birle ***çambu*** *sögütüg iter yaratır* Maitr. 37/7

"(...) diğer birçok tanrılar ile jambu (bir nevi elma) ağacını süsler, teçhiz eder" Maitr. 37/7

[30] Turp anlamındadır.
[31] Turp anlamındadır.
[32] *c'mpw* < *?* < Skr. *jambu* (BTT IX-II, s. 52)

2.2.2.2.45. çamuka "bir bitki adı" (Lat. Conioselinum univittatum)

Wilkens, sözcük için *çamuka* < Çin. 闍莫迦 (she mo jia) < Skr. *jñāmaka* "bir bitkinin adı (Conioselinum univittatum TURCZ.)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 221; UWF II, s. 137-138). Çetin ise sözcüğün Çincesini 闍莫迦 (duo mo jia) biçiminde göstermektedir (Çetin, 2020, s. 244, 269); ancak Tokyürek ve Deveci sözcüğün Çincesinin *she mo jia* olması gerektiğini belirtmektedir (Tokyürek & Deveci, 2021, s. 339). Sözcük Eski Uygur Türkçesi haricinde tespit edilmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *çamuka* (Çetin, 2020, s. 269).

Tanık(lar):

çamuka *kayu ıt burnı çimiçami tiken tüpi siripivisika yėmek sakızı* AY VII 401

"(...) çamuka kayu ıt burnı çimiçami tiken tüpi, siripivisika *yėmek* sakızı (...) AY VII 401

2.2.2.2.46. çandaru "sandal ağacı" (Lat. Santalum album)

Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında tespit edilemeyen bu sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*'da Sanskritçe kökenli olduğu belirtilerek "sandal ağacı" tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 138). Wilkens ise *çandaru †* (s. 221) maddesinde sözcüğün eski bir okuma olduğunu belirterek << Skr. *candana* "sandal ağacı tahtası, sandal ağacı" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 221). Sözcük kaynak dilinde, Sansktriçede, ise चन्दन (candana) "sandal, sirium myrtifolium; bir çeşit sarmaşık" anlamında görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 386). SH'de ise 旃檀娜 (zhāntán nà) 旃檀 (zhāntán) *candana* "Güney Hindistan'dan gelen sandal ağacı, odunu veya tütsü tozu" tanımı görülmektedir (S-H, 1937, s. 326).

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *çandaru* (Çetin, 2020, s. 269).

Tanık(lar):

mukuytu topulgak agaru agar ***çandaru*** *ḳızıl çıntan togara* AY VII 404

"(...) mukuytu topulgak, agaru agar, çandaru ḳızıl çıntan, togara (...)" AY VII 404

2.2.2.2.47. çapak ~ çampak "bir çiçek adı, bir manolya türü" (Lat. Magnolia champaka)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde iki eserde tespit edilmektedir. Kara ve Zieme sözcüğün Sanskritçe *japā* "Çin gülü" sözcüğünden alıntı olduğunu düşünmektedir (Kara & Zieme, 1976, s. 40). Wilkens ise bu duruma karşı çıkarak *çapak*'ın *çampak*'ın bir varyantı olduğunu sözcüğün Sanskritçe *japā* sözcüğü ile ilişkisinin olmadığını düşünmektedir (s. 222-23). Wilkens *çampak* maddesinde de < Toh.A *campāk* < Skr. *campaka* "bir manolya türü (Magnolia champaka ~ Michelia champaca)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 221). Sözcük; kaynak dilinde चम्पक (campaka) "Michelia campaka; bir çeşit parfüm; Çampaka ağacının çiçeği" (Monier-Williams, 1899, s. 388) olarak görülürken Toharcada (A) "Campaka, belirli bir ağaç" anlamında görülmektedir. (Carling, 2008, s. 243). Sözcüğe SH'de ise şu şekilde saptanılmaktadır: 旃簸迦 (zhān bǒ jiā) "Sarı kokulu çiçekleri olan bir ağaç, Michelia champaca; bir çeşit parfüm; bir çeşit ekmek meyvesi ağacı" (S-H, 1937, s. 326). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **BTT VII** *çapak* (Kara & Zieme, 1976, s. 88); **BTT XX** *çampak* (Zieme, 2000, s. 161).

Tanık(lar):

*[kaltı **çampak**] sögütlüg arıgka [barsar b]o sögüt yıdın yıdlayur* BTT XX 615

"(...) der in einen Wald mit [çampaka]-Baumen [geht], den Duft dieser Baume riect (...)" [(...) kim [çampaka] ağaçlarının bulunduğu bir ormana [gider], bu ağaçların kokusunu alır (...)] BTT XX 615

2.2.2.2.48. çarun "çınar ağacı" (Lat. Platanus orientalis)

Sözcük Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde tespit edilmetedir. Kâşgarlı, sözcüğün Yağma lehçesinde "çınar ağacı" anlamına geldiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 79). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve 11. yüzyılda Yağmaların bu sözcüğü kullandığını belirtmektedir. Sözcüğü ise "çınar, Platanus orientails" olarak tanımlamaktadır (EDPT, s. 430). Karahan, 11. yüzyılda "çınar ağacı" için *çarūn*, *çünük* ve *şünük* sözcüklerinin kullanıldığını belirtmektedir (Karahan, 2013, s. 344). Sözcük HT VII'de de tespit edilmektedir Dolayısıyla

Clauson'un hapax legomenon görüşü geçerliliğini yitirmiş bilgi konumundadır. Wilkens ise sözcüğü *çarun* maddesinde "kara meşe, katalpa ağacı; doğu çınarı (Platanus orientalis)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 223). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde *çarun ıgaçları* biçiminde tamlama grubu olarak görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **HT VII** *çarun* (Röhrborn, 1991, s. 46).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çarun* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 617).

Tanık(lar):
çarun *ıgaçlar{ı} üz[eki] tirgüklüg üze aktur[mı]ş limleri kiinleri birle* HT VII 397
"[Die Hallen] waren mir Pfeilern aus Trompetenbaum-Holz, und die darüber gelegten (...)" [[Salonlar] trompet ağacından yapılmış sütunlarla inşa edilmişti ve (...)] HT VII 397

2.2.2.2.49. çeŋlik "sarmaşık otu" (Lat. Hedera helix)

İlk olarak Karahanlı Türkçesinde görülen sözcüğü Kâşgarlı "sarmaşık otu" olarak tanımlamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 146). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve kökenin belli olmadığını belirtmektedir (EDPT, s. 426). Ancak Hauenschild, Clauson'un aksine sözcüğün Yeni Uygur Türkçesinde *çiŋgilik* biçiminde görüldüğünü düşünmektedir (Hauenschild, 1994, s. 44). Dolayısıyla Hauenschild'in görüşüne dayanarak Clauson'un görüşü geçerliliğini yitirmiş bilgi konumundadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çeŋlik* (Kaçalin, 2019, s. 146).

2.2.2.2.50. çımıçamı "bir bitki adı; bitkisel bir ilaç" (Lat. Prosopis spicigera)

Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için *çımı-çamı* maddesinde muhtemelen Sanskritçe *śamī* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "bir ilaç adı (Prosopis spicigera) veya (Mimosa suma)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 228). Çetin ise sözcük için "bezelye ile aynı aileden çiçekli bir bitki" tanımını yapmaktadır (Çetin, 2020, s. 270) Sözcük için kaynak dilinde, Sansktriçede, ise शमी (śamī) "Śamı ağacı, Prosopis spicigera veya Mimosa suma" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, s. 1054). SH'de ise 睒彌 (shǎn mí) *śamī* "bir tür akasya" tanımı

görülmektedir (S-H, 1934, s. 408). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *çimiçami* (Çetin, 2020, s. 270).

Tanık(lar):

çamuka kayu ıt burnı ***çimiçami*** *tiken tüpi siripivisika yėmek sakızı* AY VII 401

"(...) çamuka kayu ıt burnı çimiçami tiken tüpi, siripivisika *yėmek* sakızı (...) AY VII 401

2.2.2.2.51. çıntan "sandal, sandal ağacı" (Lat. Santalum album)

İlk olarak runik harfli yazıtlarda tespit edilen sözcük, *Drevnetyurkskiy Slovar*'da Sanskritçe kökenli belirtilmekle beraber "kokulu sandal ağacı" olarak tanımlanmaktadır (DTS, s. 149). Clauson da sözcüğün büyük ihtimalle Sanskritçe *candana* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "sandal ağacı" tanımını yapmaktadır (EDPT, s. 425a). Zieme sözcüğün Sanskritçeden alıntı olduğunu kuşkuyla karşılayarak Çince *zhen tan* sözcüğü ile ilişkilendirmektedir (Zieme, 1984, s. 377). Wilkens ise alıntı olduğunu belirttiği Sanskritçe kökenli sözcüğün Eski Uygur Türkçesine Çin. 旃檀 *zhan tan* veya Soğd. *cntn* biçiminden geçtiği ihtimali üzerine durmaktadır. Sözcüğü ise "sandal ağacı (Santalum album), sandal ağacının tozu, sandal ağacının macunu; sandal ağacı renkli; sandal ağacından" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 233; UWN III, s. 141). Ölmez ise makalesinde sözcüğün *ıgaç* sözcüğü ile birlikte yazıtlarda bir kez görüldüğünü belirterek Sanskritçeden ile ilişkilendirmektedir. Yazıtlar döneminden sonra sözcüğün *kraja* sözcüğüyle sık olarak görüldüğünü vurgulamaktadır (Ölmez, 1997, s. 183). Sertkaya sözcüğün Sansktritçe *candana*'dan alıntı olduğunu belirtmektedir (Sertkaya, 2004, s. 370-371). Sözcük DLT'de hem "kula rengi" hem de "sandal ağacı" anlamında görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 189). Aydın, kendinden önceki görüşlere de yer vererek *çıntan* veya *çından* biçiminde görülen sözcüğün Türk runik harfli metinleri, Uygur metinleri ve *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te kullanıldığını sonraki dönem metinlerinde ise bu sözcük yerine Arapça *sandal* veya *sandal ağacı* biçiminin kullanıldığını belirtmektedir. Sandal ağacının özellikleri göz önüne alındığında bitkiden elde edilen uçucu yağın ya hastalıkların iyileştirilmesinde ya da cenaze töreninde tütsü yakmada kullanıldığı düşünülebilir (Aydın, 2006, s. 5-6; Aydın 2011, s. 25-29). Lessing

sözcüğün Moğolcada *candan* "sandal, sandal ağacı, hoş kokulu bir çeşit ağaç" olarak görüldüğünü bildirmektedir (Lessing, 2003, s. 1677). Sözcük Eski Türkçede tek başına görülebileceği gibi *kızıl çıntan*, *çıntan sögüt*, *çıntan ıgaç* biçiminde tamlama grubu olarak da görülebilmektedir. Sözcük Eski Türkçenin üç döneminde de nadir olarak tespit edilen bitki isimlerinden biridir.

Orhon Türkçesinde: **BK Yaz.** *çıntan* (Aydın, 2019, s. 150).

Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *çından* (Rachmati, 1930, s. 471); **Heilk. II** *çıntan* (Rachmati, 1932, s. 441); **AY V** *çından* (Kaya, 2021, s. 715); **AY VIII** *çıntan* (Çetin, 2020a, s. 431); **AY X** *çintan* (Gulcalı, 2021, s. 464); **Maitr.** *çintan*[33] (Ş. Tekin, 2019, s. 379); **HT III** *çintan* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 55); **HT IV** *çintan* (Semet vd., 2022, s. 63); **HT VI** *çintan* (Ölmez, 1993, s. 244); **HT IX** *çintan* (Aydemir, 2013, s. 152); **BTT III** *çıntan* (Tezcan, 1974, s. 87); **BTT VII** *çintan* (Kara & Zieme, 1976, s. 88); **BTT XXIII** *çintan* (Zieme, 2005, s. 201); **BTT XXV** *çintan* (Wilkens, 2007, s. 360); **BTT L** *çıntan* (Kara vd., 2022, s. 285); **BMEİEUB** *çintan* (Uzunkaya, 2020, s. 380); **Buddhaca.** *çıntan* (Soyer, 2018, s. 105); **IrkB.** *çıntan* (T. Tekin, 2023, s. 52).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çından* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 623).

Tanık(lar):

yog yıparıg kelürüp tike bėrti ***çıntan*** *ıgaç kelürüp öz* BK D 11

"Cenaze tütsüleri getirip dikiverdiler. Sandal ağacı getirip kendisi (...)" BK D 11

tapıgçı begler tavratı ***çintan*** *suvın sogıṭıp* AY X 805

"Hitmetçi beyleri alelacele sandal ağacı suyunu soğutup (...)" AY X 805

enger teger ***çintan*** *tamalaptr abiruş (?) krbirde ulatı (erdinilig) söğütler ıġaçlar* Maitr. 55/29

"(...) enger tenger olan ile candana tamālapattrai karavīra (abiruş), krbir ve öteki cevherli ağaçlar (...)" [(...) enger tenger olan ile candana tamālapattrai karavīra (abirush), krbir ve diğer mineralli ağaçlar (...)] Maitr. 55/29

[33] *cynt'n* < *?* < Skr. *candana* (BTT IX-II, s. 54).

[çi]ntan *sögütler yürüŋ* sögütke ogşayur* HT IV 474
"[Die Schlangen-Sandel]bäume sind ähnlich wie die weißen [Sandel]bäume" [[Yılan sandal] ağaçları beyaz [sandal] ağaçlarına benzer] HT IV 474

uragasara atlag ***çintanli*** *agarta ulatı ögirtdürteçi kayu nece edgü yıṭlar bar erserler* BTT VII A729
"Was auch immer für Uragasāra gonannle Candana-, Agaru- und andere herzerfrenende Wohlgerüche (...)" [Uragasāra gonannle Candana, Agaru ve diğer iç açıcı kokular ne olursa olsun (...)] BTT VII A729

busuşsuz edrem[lig atl(ı)g t(e)ŋri burhan kutıŋ]a yükünür biz ***çintanka*** *[ogşatı edremlig atl](ı)g t(e)ŋri burhan kutıŋa yükünür biz* BTT XXV 868
"Wir verneigen uns vor der majestät des Gottes Buddha [names Der den Vorzug besitzt,] dem Sandelholz [ähnlich zu sein]" [Sandal ağacına benzeyen [olma erdemine sahip] Tanrı Buddha'nın yüceliği önünde saygıyla eğiliyoruz] BTT XXV 868

gokar tilemiş teg karaglıg.. gösar ***çıntan*** *teg küü yıd[lıg]* Buddhaca. 14/5
"(...) cevher dilemiş gibi göz bebekli, Gosāra-Candana gibi unutulmaz kokulu (...)" Buddhaca. 14/5

yagmur yagıp saçıldı; türlüg çeçek suçuldı; yinçü kābı açıldı; ***çından*** *yıpar yugruşur* DLTŞA 74
"Yağmur yağdı, sular saçıldı, yerden türlü çiçek seçildi, sanki inci kapları açıldı, sandal misk kokusu yoğruşur" DLTŞA 74

2.2.2.2.52. çira "Hint karaağacı" (Lat. Holoptelea integrifolia)

İlk ve tek olarak Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için Wilkens, *çira* < Skr. *cira(bilva)* "Hint karaağacı (Holoptelea integrifolia Roxb.)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 234). Sözcük, kaynak dilinde ise चिरबिल्व (cirá-bilva) "Pongamia glabra" olarak saptanmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 398).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *çira* (Rachmati, 1932, s. 441).

Tanık(lar):

bu yag vjir atlg ol ***çira*** *tiktuk ... bat arırı [to]bulgak* Heilk. II 428/175

2.2.2.2.53. çiyju "katapla ağacı" (Lat. Catalpa bungei, Catalpa kampferi)"

Wilkens, *çiyju †* (s. 236) biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek *çivyu* maddesinde < Çin. 楸樹 (qiu shu) "Katalpa ağacı" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 236). Sözcük için kaynak dilinde, Çincede, 楸 (qiū) "orman ağacı, Catalpa kampferi, Catalpa bungei" 刺楸樹 (cì qiū shù) "Acanthopanax ricinifolium" açıklaması bulunmaktadır (G. 2303). Aydemir ise sözcüğün Çince karşılığının 杞梓 (qi zi) olduğunu belirtmektedir (Aydemir, 2013, s. 434). Çince kökenli olan bu sözcüğe Eski Uygur Türkçesi haricinde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **HT IX** *çiyju* (Aydemir, 2013, s. 211).

Tanık(lar):

çiyju saṭaşu öṭ[üp] ertiŋü körkle arıg s(ė)mek bolmış* ol HT IX 1786

"(...) Katalpa-Bäume dicht [gewachsen] und es entstand ein sehr schöner Wald" [(...) Katalpa ağaçları [sıkça] büyüdü ve çok güzel bir orman oluştu] HT IX 1786

2.2.2.2.54. çupag(a)n ~ çıbıkan "hünnap, çiğde" (Lat. Zizyphus vulgaris)

Sözcük ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülmektedir. Sözcük hakkındaki ilk bilgi Kâşgarlı'nın "hünnap" tanımıdır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 195). Ayrıca DLT'de kırmızı renginden dolayı hünnapa benzerliğinden dolayı "çıban" anlamında diğer bir *çıbıkan* sözcüğü de vardır. Clauson ise sözcüğü *çıbıka:n* maddesinde "bir hünnap meyvesi, Zizyplıus vulgaris" olarak tanımlamaktadır. Sözcüğün metafor olarak kullanldığını ve "iltihaplı bir çıban veya ülser" anlamına geldiğini belirterek sözcüğün Hintçe kökenli alıntı bir sözcük olduğunu düşünmektedir (EDTP, s. 396a). Wilkens ise Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü *çupagan ~ çupag(a)n* "çiğde, hünnap (Zizyphus vulgaris)" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 241). Ercilasun ve Akkoyunlu, sözcüğü Anadolu ağızlarındaki *çıbı işi* ve *çubul* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 195 dipnot 823). Bulut, hünnap meyvesinin Anadolu'da çok bilinmediğini ancak Çin'de çok tüketilen ve dikenli dallarıyla hemen

tanınan bir meyve olduğunu belirtmektedir (Bulut, 2018, s. 572). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi dışındaki tarihî ve çağdaş Türk dillerinde rastlanılmamaktadır. Polat sözcüğün Eski Uygur Türkçesinde "sayı adı + küri" kalıbıyla birlike kullanıldığını bildirmektedir (Polat, 2023, s. 26).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk II.** *çubakan* (Rachmati, 1932, s. 441); **Maitr.** *çubakan*[34] (Ş. Tekin, 2019, s. 380); **EUTHB** *çubagan* (Keskin, 2022, s. 575).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çıbıkan* (Akkoyunlu & Ercilasun, 2018, s. 620).

Tanık(lar):

çubakan *nara sınçkan vsada urugı yalgagu tuz* Heilk. II 420/39

"Wenn man Zizyphus, Granatapfel, Bocksdorn, svada-Samen und Yalgagu-Salz" [Zizyphus, nar, akdiken, svada tohumları ve Yalgagu tuzunu birleştirirseniz] Heilk. II 420/39

üç küri ***çubagan*** *üç kü[ri] üzüm üç küri alıma talkanı* EUTHB BuYön 57/5

"(...) üç küri hünnap, bir küri [...] kuru üzüm, bir küri elma kavutu (...)" EUTHB BuYön 57/5

2.2.2.2.55. çüçünek "Ebucehil karpuzu, kavun" (Lat. Citrullus colocynthis)

İlk ve tek olarak Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük DLT'de "Benekli güzel kokulu küçük bir kavun" tanımı görülmektedir (Kaçalin, 2019, s. 160). Clauson, sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirterek muhtemelen İran dillerinden alıntılandığını düşünmektedir (EDPT, s. 592b). Hauenschild ise sözcüğün elma büyüklüğünde küresel bir meyve olduğunu belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 47).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çüçünek* (Kaçalin, 2019, s. 160).

2.2.2.2.56. çünük "çınar ağacı" (Lat. Platanus orientalis) → krş. şünük

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük için Kâşgarlı "çınar ağacı" tanımını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 167). Clauson da sözcüğü "çınar ağacı"

[34] *cwp'q'n* (BTT IX-II, s. 53)

olarak tanımlayarak kuzeydoğu dil grubu haricinde sözcüğün yerini Farsça *çināŕ* sözcüğünün aldığını bildirmektedir (EDPT, s. 426a).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çünük* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 630).

2.2.2.2.57. dana ~ tana "kişniş" (Lat. Coriandrum sativum, Nigella sativa)

Eski Uygur Türkçesinde ve Karahanlı Türkçesinde görülen sözcüğü Kâşgarlı, "Argu ve Uç lehçesinde kişniş" olarak tanımlamaktadır. Kâşgarlı ayrıca Farsça *dāne* biçimini Türklerin *tana* biçiminde Türkçeleştirdiğini bildirmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 367, 449). Clauson sözcüğün şüphesiz Farsça *dāna*'dan geldiğini düşünmektedir (EDPT, s. 515a). Caferoğlu ise Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü "nar" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 66). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da da *dana* "nar", *dana urugı* "nar tanesi" tanımı görülmektedir (DTS, s. 158). Eren sözcüğün Farsça *dāna* < *dān+a* biçiminden alıntı olduğunu belirterek Anadolu Türkçesinde "adet" anlamında kullanıldığını belirtmektedir (ETDES, s. 449). Tietze'de kendinden öncekiler gibi sözcüğün Farsça *dāna*'dan alıntı olduğunu belirtmektedir (Tietze II, s. 303). Eker, *tene* biçiminde okuduğu sözcüğün Farsça *dāne*'den alıntı olup zamanla Türkler tarafından Türkçeleştirilerek *tene* / *tana* biçimini aldığını belirtmektedir (Eker, 2009, s. 276). Wilkens de Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğün Yeni Farsça *dāna* biçiminden alıntı olduğunu belirterek "kişniş tohumu (Nigella sativa)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 243). Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesinden sonra sözcük gerek tarihî gerek de çağdaş Türk dillerinde anlam değişimine, genişlemesine uğradığı görülmektedir. Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tek başına görüldüğü gibi *dana urugı* biçiminde tamlama grubu olarak da görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *tana* (Rachmati, 1930, s. 469); **Heilk. II** *dana* (Rachmati, 1932, s. 441); **Maitr.** *tana*[35] (Ş. Tekin, 2019, s. 467).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *tana* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 851).

Tanık(lar):

[35] *t'n'* (BTT IX-II, s. 118).

kan tomurmakka em yaş ***tananı*** *sokup suvın alıp üç kaḍa burunka tamışgu ol* Heilk. I 126

"Mittel gegen Nasenbluten: man zerstoße die frischen Sesam(samen) und tröpfele dan Saft davon dreimal in die Nase" [Burun kanaması için çare: Taze susam tohumlarını ezin ve suyunu üç kez burnunuza damlatın] Heilk. I 126

dana *urugı bışıg singir kpra* su ... Heilk. II 422/49

"(...) Granatkern, gekochte Sehne, Rubus Idaeus, su ... (...)" [(...) Granat tohumu, haşlanmış sinameki, Rubus Idaeus, su ... (...)] Heilk. II 423/49

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *dāne* (Ata, 1997, s. 166); **NF** *dāne*[36] (Ata, 1998, s. 106); **KH** *dāne*[37] (Dağıstanlıoğlu, 2015, s. 749); **İM** *dāne*[38] (Toparlı, 1992, s. 517); **GT** *dāne*[39] (Karamanlıoğlu, 1978, s. 241); **HBD** *dāne*[40] (Yıldırım, 2002, s. 2000); **ÇFK** *dāne*[41] (Erbay, 2003, s. 300); **TEH** *dāne*[42] (Abik, 1993, s. 151); **MÜN** *dāne*[43] (Abik, 1993, s. 151); **ŞHD** *dāne*[44] (Karasoy, 1989, s. 434); **FK** *dāne*[45] (Kaya, 1989, s. 855), **MK** *dāne*[46] (Kargı Ölmez, 1993, s. 422), **LM** *dāne*[47] (Çelik, 1993, s. 489).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *tane* "1. Herhangi bir sayıda olan şey, adet; 2. Bazı bitkilerin tohumu; 3. Çekirdekli küçük meyve" anlamlarında görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Tarama Sözlüğü'nde *dene* "tane" (Dilçin, 2013, s. 76) biçiminde ve Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS IV, s. 1420-1421). Azerbaycan Türkçesinde: *dene*[48] (Akdoğan, 1999, s. 188); Türkmen Türkçesinde: *däne* (Tekin vd., 1995, s. 140); Kazak Türkçesinde: *dân*[49] (Yüce vd., 1984, s. 65); Kırgız Türkçesinde: *dan*[50] (Yudahin, 1998, s. 296); Özbek Türkçesinde: *dàn*[51] (Yusuf, 1993, s. 223); Yeni

[36] tane anlamındadır.
[37] tane anlamındadır.
[38] tane, tohum anlamındadır.
[39] hububat tanesi anlamındadır.
[40] tane, tohum, çekirdek anlamındadır.
[41] tohum anlamındadır.
[42] tohum, tane, küçük parça anlamındadır.
[43] tohum, tane, küçük parça anlamındadır.
[44] tane anlamındadır.
[45] tohum, tane, çekirdek, kurşun anlamlarındadır.
[46] tohum, tane, çekirdek anlamındadır.
[47] tohum, tane, yüzdeki ben anlamındadır.
[48] adet, tohum, parçacıklar anlamındadır
[49] tohum; tahıl; esas, nüve anlamındadır.
[50] habbe, hububat; ekin, ekmek anlamındadır.
[51] tane, tohum; tahıl anlamındadır.

Uygur Türkçesinde: *dan*[52] (Necip, 2016, s. 98)); Hakas Türkçesinde: *toñas*[53] (Arıkoğlu, 2005, s. 515); Halaç Türkçesinde: *dåna*[54] (Doerfer & Tezcan, 1980, s. 104).

2.2.2.2.58. dava "ılgın ağacının meyvesi" (Lat. Tamarix sp.)

İlk olarak Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için DLT'de "Ilgın ağacının meyvesi. Bunu boyacılar kullanır" açıklaması bulunmaktadır (Kaçalin, 2019, s. 162). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "boya olarak kullanılan demirhindi ağacını meyveleri" tanımı görülmektedir (DTS, s. 159). Clauson, Arapçadan alıntı *dawā* "ilaç" sözcüğü ile DLT'deki *dawa* "ılgın ağacı meyvesi" sözcüğü arasında semantik bir ilişkinin olmadığını belirtmektedir (EDPT, s. 436a). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi sonrasında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *dava* (Kaçalin, 2019, s. 162).

2.2.2.2.59. dünüşge "tere" (Lat. Lepidium sp.)

Kâşgarlı sözcüğün Divân'da Kençek lehçesinde "tere" anlamına gelen sebzeyi karşıladığını bildirilmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 214). Clauson, sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve muhtemelen Kençek lehçesindeki diğer sözcükler gibi İran dillerinden alıntı olabileceğini belirtmektedir (EDPT, s. 527a). Tremblay, Orta Farsça *dānuk* "anne babanın, çocuklarının ilk dişi çıkması üzerine gönderdikleri bir yiyecek" ve *dāngū* "bir çeşit dane" sözcüklerinin **dānu-ka* biçimine uzandığını belirterek *dānuş-ka*'nın da bunlarla ilgili olabileceği düşenmektedir. Eker ise bu sözcüğün "tahıl"dan ziyade "sebze" olduğunu söylemektedir (Eker, 2009, s. 257-258). Güner sözcüğe morfolojik açıdan yaklaşıldığında sözcüğün *dünüş+ge* > *dünüşge* biçiminde bir açılımının yapılmasının olası olduğunu belirtmektedir (Güner, 2009, s. 85).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *dünüşge* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 631).

[52] tane, tohum anlamındadadır.
[53] tane, tohum; hububat, tahıl anlamındadır.
[54] mısır anlamındadır.

2.2.2.2.60. ençir ~ incīr “incir” (Lat. Ficus carica)

Wilkens, ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğün Soğdca *’ncyr* biçiminden alıntı olduğunu belirtmektedir (EUES, s. 107). Wilkens, Heilk. II’de görülen *açır ṭ* okuyuşunu ise hatalı okuma olarak kabul etmektedir (EUES, s. 5). Eren, Türkiye Türkçesindeki *incir* sözcüğünün Farsça *ancīr* sözcüğünden alıntılandığını belirtmektedir. Sözcüğün Farçada *ancīra* olarak da görüldüğünü belirterek Anadolu ağızlarında *incir* yerine *yemiş* sözcüğünün de kullanıldığını bildirmektedir (ETDES s. 235). Tietze de *encir / incir* maddesinde sözcüğün Farsça *ancīr* biçiminden alıntı olduğunu belirtmektedir (Tietze II, s. 606). Karaağaç da sözcüğün Farsçadan alıntı olduğunu belirterek sözcüğü “1. Dutgillerden, asıl yurdu Akdeniz kıyıları olan, yaprakları geniş dilimli bir ağaç; 2. Bu ağacın etli, tatlı yemişi” olarak açıklamaktadır (Karaağaç, 2015, s. 378-379). Sözcük kaynak dilinde, Farçdada, ise انجیر (anjīr) “incir” olarak görülmektedir (Steingass, 1963, s. 107). Stachowski de sözcüğün Farsçadan alıntı olduğunu belirtirken Bläsing ise sözcüğün Çince kökenli olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır (M. Stachowski, 2019, s. 185). Bu ağaç Hindular ve Budacılar tarafından kutsal olarak kabul edildiğinden, yetiştiği yörelerde “kutsal incir” olarak anılmaktadır. Rivayete göre Siddhartha Gautama (Buda) böyle bir ağaç altında oturarak aydınlanmaya (nirvana) ulaşmıştır (Gürgan, 2010, s. 105). Sözcük Eski Türkçede bağlam içerisinde tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içerisinde de görülerek tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *açır* (Rachmati, 1932, s. 439).

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *incīr* (Ünlü, 2004, s. 471).

Tanık(lar):

mengizi antag bolur kürtüşteki ***açır*** *teg* Heilk. II 420/18

“Sein Aussehen ist wie eine in kürtüş befindliche açır” [Görünüşü kürtüş'teki bir açır gibidir] Heilk. II 420/18

bagırsak yarlıkagan ***incīr*** *tübi bile and zeytūn* Tiem 73 Ünlü 445v/6

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *incir* (Ata, 1997, s. 270); **DM** *incir* (Toparlı, 2018, s. 85); **İM** *incir* (Toparlı, 1992, s. 539); **KFT** *incīr* (Ağar, 1989, s. 1008); **KK** *incir* (Toparlı vd., 1999, s. 110); **TA** *incir* (Toparlı vd., 2000, s. 109); **TZ** *incir* (Atalay, 1945, s. 178); **CC** *incir* (Argunşah & Güner, 2015, s. 485).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *incir* < Farsça *encīr* "1. Dutgillerden, asıl yurdu Akdeniz kıyıları olan, yaprakları geniş dilimli bir ağaç (Ficus carica); 2. Bu ağacın yaş veya kuru olarak yenilen etli, tatlı meyvesi; ballıdarı, tin (II), yemiş" (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Tarama Sözlüğü'nde tespit edilemeyen sözcük Derleme Sözlüğü'nde *encil* olarak tespit edilmektedir (DS V, s. 1744). Azerbaycan Türkçesinde: *encir* (Akdoğan, 1999, s. 265); Türkmen Türkçesinde: *incir* (Tekin vd., 1995, s. 377); Gagavuz Türkçesinde: *incir* (Baskakov, 1991, s. 122); Kazak Türkçesinde: *injir* (KTLS, s. 390); Kırgız Türkçesinde: *ancır* (Yudahin, 1998, s. 32); Tatar Türkçesinde: *incir* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 162); Kırım-Tatar Türkçesinde: *incir* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 142); Kazan-Tatar Türkçesinde: *incir* (Öner, 2015, s. 170); Başkurt Türkçesinde: *injir* (Özşahin, 2017, s. 235); Karakalpak Türkçesinde: *ancir* (ETDES, s. 235); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *incir* (Tavkul, 2000, s. 229); Nogay Türkçesinde: *incir* (ETDES, s. 235); Kumuk Türkçesinde: *incil* (Pekacar, 2011, s. 164); Karay Türkçesinde: *incir* (Çulha, 2006, s. 69); Özbek Türkçesinde: *äncir* (Yaman & Mahmud, 1998, s. 4); Yeni Uygur Türkçesinde: *enjir* (Necip, 2016, s. 124); Hakas Türkçesinde: *injir* (Arıkloğlu, 2005, s. 220); Tuva Türkçesinde: *injir* (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 60); Yakutça: *injir* (Vasiliey, 1995, s. 128).

2.2.2.2.61. erguvān "erguvan" (Lat. Cercis siliquastrum)

Sözcük Karahanlı Türkçesinde *Kutadgu Bilig*'de tespit edilmektedir. Teitze *argavan / erguvan* maddesinde sözcüğün Farsça *arġavān* biçiminden alıntı olduğunu belirterek "eflâtun ile kırmızı arası çiçek açan bir ağaç, Cercis siliquastrum" tanımını yapmaktadır (Tietze II, s. 628). Sözcük kaynak dilinde ise ارگ وان (arghawān) "meyvesi ve çiçeği güzel kırmızı renkte olan bir ağacın adı" anlamında görülmektedir (Steingass, 1963, s. 38). Sözcüğe Eski Türkçe sonrasında da rastlanılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **KB** *erguvan* (Arat, 1979, s. 157).

Tanık(lar):

temâm ***erguvân*** *teg kızıl meŋzim erdi bu kün za'ferân urgın eŋde tarıttım* KBKaçalin 6529

"Benzim kırmızı, tam bir erguvan gİbi idi; bugün yüzüme safran tohumu ektim" KBTercüme 6529

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HŞ** *erguvān* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 380); **HBD** *erġuvān* (Yıldırım, 2002, s. 204); **ŞHD** *erġuvan* (Karasoy, 1989, s. 460), **GN** *erġuvān* (Orak, 1995, s. 63).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *erguvan* "Baklagillerden, eflatunla kırmızı arası renkte çiçek açan, güzel bir süs ağacı; deliboynuz (Cercis siliquastrum)" (https://sozluk.gov.tr/) anlamındadır. Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS V, s. 1714). Baytop ise sözcük için şu açıklamayı yapmaktadır (Baytop, 2007, s. 100): *erguvan* "2-10 m. yükseklikte, kışın yapraklarını döken, pembe çiçekli bir ağaç veya ağaççıktır. Çiçekleri çiğ veya yağda kavrularak yenir." Azerbaycan Türkçesinde: *erġevan* (Akdoğan, 1999, s. 270); Gagavuz Türkçesi: *ergivan* (Baskakov, 1991, s. 91).

2.2.2.2.62. ezragunçuvut ~ zargunçmud "bir reyhan türü, fesleğen" (Lat. Ocimum basilicum)

Kâşgarlı sözcüğü *zargunçmud* "bir reyhan türü" olarak tanımlayarak Farsçada buna *pelengmüşk* denildiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 231). Sözcük, *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "Çinden ithal edilen fesleğen ?" olarak tanımlanmaktadır (DTS, s. 639). Clauson sözcüğün Soğudca *zrγwnč* "sebze" ve muhtemelen *mwrd* "mersin" sözcüğünün birleşiminden oluştuğunu ve alıntı bir sözcük olduğunu açıklamaktadır (EDPT, s. 989b). Wilkens sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde *zrgunčvud* < Sogd. *zrγwnc* + *βwδ* "fesleğen (Ocimum basilicum)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 929). Çetin, Eski Uygur Türkçesindeki *z(a)rgunçvud* sözcüğünün Karahanlı Türkçesi'ndeki *Tiem 73 Kur'an Tercümesi*'ndeki *zargunz* biçimine karşılık geldiğini belirtmektedir (Çetin, 2021, s. 215-216). Ayrıca bkz. (Eker, 2009, s. 275).

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *ezragunçuvud*[55] (Çetin, 2020, s. 272).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *zargunçmuḍ* (Ercilasun & Akkounlu, 2018, s. 995).

Tanık(lar):

*togara **ezragunçuvut** süküçe liv(a)ng künkümü kürküm kereşü yürüŋ küji* AY VII 405

"(...) togara ezragunçuvut, süküçe lıv(a)ng, künkümü kürküm, kereşü yürüŋ küji, (...)" AY VII 405

2.2.2.2.63. gaugor(o)nç "bir bitki adı; bitkisel bir ilaç" (Lat. Tinospora cordifolia)

Wilkens *gaug(o)roç* biçiminde okuduğu sözcüğün Sanskritçe *gorocanā* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "bezoar, panzehir taşı" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 273). Monier-Williams ise sözcüğü गोरोचना (go-rocanā) "sığır safrasından hazırlanan parlak sarı bir orpiment" olarak açıklamaktadır (Monier-Willaims, 1899, s. 366). Çetin, *gav gor(o)nç* olarak okuduğu sözcüğün < Sogd. *γ'w* << Skr. *gorocanā* biçiminde alıntı olduğunu belirterek "inek safra taşı, Tinospora cordifolia" tanımını yapmaktadır (Çetin, 2020, s. 273). Birleşik bir sözcük olan bu biçimindeki *gav* sözcüğü Sanskritçede "inek" anlamına gelmektedir. SH'de ise 瞿盧折那 (qú lú zhé nà) *gorocanā* "bir ineğin idrarından veya safrasından hazırlanan parlak sarı bir pigment" açıklaması bulunmaktadır (S-H, 1937, s. 466). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışındaki dönemlerde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kav kürüç* (Rachmati, 1932, s. 445); **AY VII** *gav gor(o)nç* (Çetin, 2020, s. 273).

Tanık(lar):

*kayular ok iki kırk törlüg otlar tėp tėser bançana ekir goroçan **gaw g(o)ronç*** AY VII 396

"O otuz iki türlü bitki hangileridir? diye sorarsan onlar işte bunlardır: bançana ekir, goroç[an], gaw g(o)ronç (...)" AY VII 396

[55] Çetin, AY VII. kitabın Berlin nüshasında *z(a)rgunçvud* olarak tespit edilen bu sözcüğün St. Petersburg nüshasında *ezragunçuvut* olarak görüldüğünü belirtmektedir (Çetin, 2021a, s. 699).

2.2.2.2.64. geşür "havuç" (Lat. Pastinaca sativa; Daucus carota)

Sözcük ilk olarak Karahanlı Türkçesinde tespit edilmektedir. Kâşgarlı, Oğuzların havuca "geşür" dedikleri bilgisini vermektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 187). Karahan, DLT'de "havuç" için Hakaniye Türkçesinde *sarıg turma*, Argu lehçesinde *gēzri* Oğuz lehçesinde ise Farsçadan alıntı *geşür* sözcüğünün bulunduğunu belirtmektedir (Karahan, 2013, s. 378-379). Clauson, sözcüğün Farsça *gazar* sözcüğünden alıntı olduğunu düşünmektedir (EDPT, s. 754b). Eren sözcüğün doğrudan doğruya Farsça *gezer*'den alıntılandığının söylenemeyeceğini ifade eder. Ancak bu duruma bir açıklık getiremez (ETDES, s. 292). Eker de *geşür / keşür* biçiminde verdiği sözcüğü Farsçadan alıntı kabul etmektedir (Eker, 2009, s. 275). Güner, Kâşgarlı'nın Oğuzca olarak kaydettiği "havuç" anlamına gelen *geşür* sözcüğünün Farsça *gezer*'den değil de Sanskritçede aynı anlamdaki *gārjara*, *gājara* [~ gārcara, gācara] sözcüğünün fonetiğinin değişmiş biçiminden alıntı olduğunu kabul etmektedir (Güner, 2011, s. 837-38). Karaağaç, sözcüğün Türkçeden Bulgarcaya *keşír* biçiminde geçtiğini belirtmektedir; ancak sözcük burada "havuç" değil "pancar" anlamındadır (Karaağaç, 2021, s. 491). Sözcüğe kimi tarihî ve çağdaş Türk dillerinde rastlanılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *geşür* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 653).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **İML** *keşir* (Battal, 1934, s. 41); **Kİ** *käşür* (Caferoğlu, 1931, s. 46); **KK** *keşür* (Toparlı vd., 1999, s. 119); **TA** *keşür* (Toparlı vd., 2000, s. 117); **TZ** *keşür* (Atalay, 1945, s. 196); **DM** *keşir* (Toparlı, 2018, s. 91); **ŞSD** *keşir* (Durgut, 1995, s. 518); **Sengl.** *keşir* (Clauson 1960, s. 71).

Türkiye Türkçesinde görülmeyen sözcük Derleme (DS VIII, s. 2771) ve Tarama (Dilçin, 2013, s. s 135-136) Sözlüğü'nde görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *keşir* (ETDES, 2020, s. 292); Türkmen Türkçesinde: *käşir* (Tekin vd., 1995, s. 397); Başkurt Türkçesinde: *kişĕr* (Özşahin, 2017, s. 291); Tatar Türkçesinde: *kişĕr* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 291); Karakalpak Türkçesinde: *geşir* (Güner, 2011, s. 837); Karay Türkçesinde: *geşur ~ gesur ~ geşür ~ gisur* (Güner, 2011, s. 837); Halaç Türkçesinde: *gazur ~ gazor* (Doerfer & Tezcan, 1980, s. 116).

2.2.2.2.65. gizri “havuç” (Lat. Pastinaca sativa; Daucus carota)

Kâşgarlı, Arguların “havuç”a *gizri* dediklerini belirtmektedir. Ayrıca bu sözcüğün Farsça “havuç” için kullanılan *gezer* sözcüğünden alıntılandığını belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 187). Farsçada ise گزر (gazar) “havuç” tanımı görülmektedir (Steingass, 1963, s. 1088). Sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*’da *gizri* “havuç” olarak tanımlanmaktadır (DTS, s. 195). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dışında rastlanılamamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *gizri* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 653).

2.2.2.2.66. guruç ~ g(u)ruç “bir tür bitki” (Lat. Tinospora cordifolia)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Caferoğlu “kimyon” olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 123). *Drevnetyurkskiy Slovar*’da ise sözcük “pirinç” anlamındadır (DTS, s. 195). Wilkens, *krüç †* biçminin eski bir okuyuş olduğunu belirterek (s. 416) sözcüğü *guruç ~ g(u)ruç* << Skr. *guḍūcī* “bir sarmaşık bitki (Tinospora cordifolia)” olarak açıklamaktadır (EUES, s. 276). Sözcük kaynak dilinde, Sanskrtiçede, ise गुडूची (guḍūcīkā) “Cocculus cordifolius” olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 357). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kürüç ~ krüç* (Rachmati, 1932, s. 443).

Tanık(lar):

*bıtmul lvan **kürüç** üç bakır bışıg singir iki bakır bıtmul bir bakır kayınaḍıp iki bakır panıt katıp içser* Heilk. II 408/58

“Pfeffer-Mixtur. Reis 3 Bkr., gekochte sehne 2 Bkr. und Pfeffer 1 Bkr. Wenn man (dies alles) aufkocht und ... gemischt trinkt (...)” [Biber karışımı. Pirinç 3 bkr, pişmiş tendon 2 bkr ve biber 1 bkr. Eğer (tüm bunları) kaynatırsanız ve ... karışık içecek (...)] Heilk. II 409/58

2.2.2.2.67. gül “gül” (Lat. Rosa)

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit edilmektedir. Tietze sözcüğün Farsçadan alıntı olduğunu belirterek “açmış çiçek, gül” tanımını yapmaktadır

(Tietze III, s. 304). Karaağaç da sözcüğün Farça *gul* sözcüğünden alıntı olduğunu belirtmektedir (Karaağaç, 2015, s. 327). Nişanyan, sözcüğün Farsça گل (gul) "çiçek, özellikle gül" sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek bu sözcüğün Orta Farsçada aynı anlama gelen *vard* sözcüğünden evrildiğini düşünmektedir (Nişanyan, 2022, s. 327). Sözcük kaynak dilinde ise گل (gul) "gül, çiçek" anlamındadır (Steingass, 1963, s. 1092). Pomorska ise Eski Anadolu Türkçesinde görülen *gül* sözcüğünün Yeni Farsçadan alıntı olduğunu belirtmektedir (Pomorska, 2013, s. 106). Sözcük tarihî ve çağdaş pek çok Türk dilinde tespit edilmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **AH** *gül* (Arat, 2006, s. 210).

Tanık(lar):
ya bustan teg ol ḥilm kerem al ***gül*** *ol* AH 342
"yahut hilm bir bahçeye benzer ve kerem kırmızı güldür" AH 342

Tarihî Türk Dillerinde: **HŞ** *gül* Hacıeminoğlu, 2000, s. 206); **GT** *gül* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 257); **Kİ** *ġül* (Caferoğlu, 1931, s. 43); **KK** *gül* (Toparlı vd., 1999, s. 109); **TZ** *gül* (Atalay, 1945, s. 72); **ÇGT** *gül* (Berbercan, 2011, s. 369); **HBD** *gül* (Yıldırım, 2002, s. 208), **FK** *gül* (Kaya, 1989, s. 914), **ŞHD** *gül* (Karasoy, 1989, s. 484), **MK** *gül* (Kargı Ölmez, 1993, s. 440), **LM** *gül* (Çelik, 1993, s. 518); **TG** *gül* (Alan, 2017, s. 128); **SGÇ** *gül* (Ergene, 2012, s. 652).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *gül* < Farsça *gul* "1. Gülgillerin örnek bitkisi (Rosa); 2. Bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği" (https://sozluk.gov.tr/) anlamındadır. Tarama Sözlüğü'nde tespit edilemeyen sözcük Derleme Sözlüğü'nde tespit edilmektedir (DS V, s. 1745). Azerbaycan Türkçesinde: *gül* (Akdoğan, 1999, s. 419); Türkmen Türkçesinde: *gül* (Tekin vd., 1995, s. 316); Gagavuz Türkçesinde: *gül* (Baskakov, 1991, s. 108); Kazak Türkçesinde: *gül* (https://pauctle.com/kztr/index.php); Kırgız Türkçesinde: *kül* (Yudahin, 1998, s. 535); Tatar Türkçesinde: *göl* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 141); Kırım-Tatar Türkçesinde: *gül* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 127); Kazan-Tatar Türkçesinde: *göl* (Öner, 2015, s. 138); Başkurt Türkçesinde: *göl* (Özşahin, 2017, s. 168); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *gül* (Tavkul, 2000, s. 210); Kumuk Türkçesinde: *gül* (Pekacar, 2011, s. 145); Karay Türkçesinde: *gül* (Çulha, 2006,

s. 65); Özbek Türkçesinde: *ätirgül* (Yusuf, 1993, s. 199); Yeni Uygur Türkçesinde: *gül* (Necip, 2016, s. 154).

2.2.2.2.68. ḫıyār "hıyar, salatalık" (Lat. Cucumis sativus)

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı döneminde görülmektedir. Tietze sözcüğün Arapça *ḫiyār* biçiminden alıntı olduğunu belirterek "salatalık, badem adıyla bilinen bir meyve" tanımını yapmaktadır (Tietze III, s. 479). Nişanyan ise sözcüğün Farsça خیار (hiyār) "salatalık, cucumis sativus" biçiminden alıntı olduğunu belirtmektedir. Nişanyan Osmanlıca metinlerde görülen başka bir *hiyār* sözcüğünün ise "seçme, tercih" anlamında olup Arapça kökenli ayrı bir sözcük olduğunu düşünmektedir (Nişanyan, 2022, s. 362). Eren de sözcüğün Farsçadan alıntı olduğunu belirtmektedir (ETDES, s. 217). Sözcük kaynak dilinde ise خیار (khiyār) "narenciye; bir salatalık; salatalık benzeri" anlamında görülemektedir (Steingass, 1963, s. 490). Sözcük, Karahanlı Türkçesi dışındaki kimi tarihî ve çağdaş Türk dillerinde de görülmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *ḫıyār* (Kök, 2004, s. 384); **ÖKT** *ḫıyār* (Üşenmez, 2010, s. 416).

Tanık(lar):
yaşındın takı ***ḫıyārındın*** *takı bugdayındın takı yasmukındın takı soganındın* ÖKT 14b1

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HKT** *ḫıyār* (Sağol, 1993, s. 651); **GT** *ḫıyār* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 267); **CC** *ḫıyār* (Argunşah & Güner, 2015, s. 479).

Türkiye Türkçesinde *hıyar* < Farsça *ḫiyār* "1. Kabakgillerden, uzun, iri meyveli, sürüngen, bir yıllık otsu bir bitki (Cucumis sativus); 2. Bu bitkinin iri, yeşil ürünü; salatalık" açıklaması görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Derleme Sözcüğü'nde görülmemektedir; ancak Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalarda sözcüğe rastlanılmaktadır (Alkayış, 2007, s. 365; Efe, 2012, s. 454). Azerbaycan Türkçesinde: *ḫiyar* (Akdoğan, 1999, s. 465); Türkmen Türkçesinde: *hıya:r* (Tekin vd., 1995, s. 348); Kazak Türkçesinde: *kıyar* (KTLS, s. 338); Kırgız Türkçesinde: *kıyar* (KTLS, s. 338); Tatar Türkçesinde: *kıyar* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 150); Kazan-Tatar Türkçesinde: *ḳıyar* (Öner, 2015, s. 291); Başkurt Türkçesinde: *ḳıyar* (Özşahin, 2017, s.

361); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *hıyar*[56] (Tavkul, 2000, s. 219); Çuvaşçada: *hwyar* (Bayram, 2007, s. 407).

2.2.2.2.69. hoitse "akasya, akasya ağacı" (Lat. Sophora japonica)

Sözcüğe Eski Uygur Türkçesinde rastlanılmaktadır. Yiğitoğlu, *kaytsi* "akasya ağacı" (s. 185) tanımının yanı sıra ayrıca *kaytsi sögütlär* < Çin. *qing huai* "Çiçekleri sarı boya yapımında, tohumları hemoroid ilacında kullanılan, kuzeyde yaygın olarak bulunan büyük bir ağaç" açıklamasını da yapmaktadır (Yiğitoğlu, 2011, s. 98). Wilkens *kaytsı †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek *hoitse* maddesinde < Çin. 槐子 (huai zi) "akasya (Sophora japonica)" (Skr. picumanda = Azadirachta indica, Juss.'un eş değeri) açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 281). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılamamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **KTUNS** *kaytsi*[57] (Yiğitoğlu, 2011, s. 185).

Tanık(lar):
k(e)ntü özinde tileser künçit ***kaytsite*** *ulatılarnı sıkıp yag tilemiş teg erür* KTUNS 91
"Kendinde arasa susam, akasya gibi şeyleri sıkıp yağ beklemiş gibi olur" KTUNS 91

2.2.2.2.70. ışgun "bir tür ot" (Lat. Rheum ribes)

İlk olarak Karahanlı Türkçesinde göze çarpan sözcük DLT'de "ışkın otu" olarak görülmektedir (Kaçalin, 2019, s. 195). Clauson sözcüğün Farsça *aşxuwān* "ravent, kuzukulağı" sözcüğünden alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 259). Eren sözcüğü "kalın köklü, sarımsı çiçeli, çok yıllık ve otsu bir bitki (Rhenum ribes)" olarak tanımlayarak sözcüğün ağızlarda *ışkın*, *ışgın*, *ışgun* olarak görüldüğünü belirtmektedir. Eren de Clauson gibi sözcüğün Farsçadan alıntı olduğunu düşünmektedir. Eren ayrıca Kâşgarlı'nın *ışgun* maddesinin yanında verdiği *kışgun (kuşgun)* biçimindeki söz başı /k/ sesinin açıklanma zorunluluğu olduğunu düşünmektedir (ETDES, s. 227).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *ışgun* (Kaçalin, 2019, s. 195).

---

[56] *kabak* anlamındadır.
[57] *q'ytsy* < Çin. chie tsu < (Ş. Tekin, 1980a, s. 125)

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **Kİ** *işkun* (Caferoğlu, 1931, s. 41).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *ışkın* "Kayalık yerlerde ve dağlarda yetişen, yenilebilir bir tür ot" (https://sozluk.gov.tr/) anlamındadır. Baytop ise şu açıklamayı yapmaktadır (Baytop, 2007, s. 139): *ışkın* "Rheum ribes L. (Polygonaceae). 40 cm kadar yükseklikte, kalın köklü, sarımsı beyaz çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitkidir. Sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS V, s. 1792, 1794; DS VII, s. 2494; DS XI, s. 4045). Sözcük Tarama Sözlüğü'nde de görülmektedir; ancak "filiz" anlamındadır. Türkmen Türkçesinde: *ışgın* (Tekin vd., 1995, s. 366); Kırgız Türkçesinde: *ışkın* (Yudahin, 1998, s. 361).

2.2.2.2.71. ıt burnı "kuşburnu, itburnu" (Lat. Lycium chinense)

Eski Uygur Türkçesindeki bu birleşik sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *it* maddesinde alt madde olarak *it burunu* "kuşburnu" tanımı görülmektedir (DTS, s. 215). Wilkens de sözcüğü *ıt* maddesinin altında *ıt burnı* "itburnu, kuşburnu" olarak tanımlayarak "Çince örnekteki (açıkça Lycium chinense'nin eş değeri)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 291). Eren birleşik yapıdaki bu ilk sözcükteki *ıt* biçiminin sonradan *it* biçimine çevrildiğini belirtmektedir (ETDES, s. 243).

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VII** *iḍ burnı* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 108); **Heilk. I** *ıt burun* (Rachmati, 1930, s. 462); **AY VII** *ıt burnı* (Çetin, 2020, s. 274).

Tanık(lar):

yana öḍürke em ***it burunnıng*** *kasıkı bir bakır çüsüm sögütning yürüng kasıkı bir bakır buda tübi* Heilk. I 190

"Mittel gegen Durchfall: man nehme 1 Bkr. Schale der Hagebutte, 1 Bkr. weiße Rinde vom Maulbeerbaum, 1 Bkr. Traube-tübi (...)" ["İshal için ilaç: 1 ölçek kuşburnu kabuğu, 1 ölçek dut ağacının beyaz kabuğu, 1 ölçek üzüm tübi (...)"] Heilk. I 190

çamuka kayu ***ıt burnı*** *çimiçami tiken tüpi siripivisika yėmek sakızı* AY VII 401

"(...) çamuka kayu ıt burnı çimiçami tiken tüpi, siripivisika *yėmek* sakızı (...) AY VII 401

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **İH** *it burnu* (İzbudak, 1936, s. 26); **ŞSL** *it burnı* (Durgut, 1995, s. 107).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *itburnu* "yaban gülünün meyvesi" anlamındadır (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Tarama (Dilçin, 2013, s. 131) ve Derleme Sözlüğü'nde de (DS VII, s. 2567) görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *itburnu* (Akdoğan, 1999, s. 513); Kırgız Türkçesinde: *itmurun* (Bulut, 2018, s. 573); Özbek Türkçesinde: *itmurun* (Bulut, 2018, s. 573).

2.2.2.2.72. ildrük ~ ilrük "yüzerlik" (Lat. Peganum harmala)

Tarihî Türk dili dönemlerinden sadece Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Kâşgarlı "yüzerlik" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 519). Kâşgarlı, Kâşgar lehçesindeki *yıdıg ot*, Uç ile Barsgan lehçesindeki *ildrük* ve Oğuz lehçesindeki *yüzerlik* biçiminin aynı anlamı karşıladığı belirtilmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 353). Clauson *ildrük* maddesinde sözcüğün *ildür-* (*iltür-*) fiilinden türediğini belirterek Anadolu'da *ilezük* biçiminde görüldüğünü belirtmektedir (EDPT, s. 131b-132a). Hauenschild ise sözcüğün *il-* "batmak" fiilinden türediğini belirtmektedir. Sözcüğün ilaç olarak kullanıldığı gibi aynı zamanda uyku verici ve sarhoş edici olarak da kullanıldığını belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 47). Demir de sözcüğün kökeninde *il-* fiili olduğunu belirterek *il-tür-ük* > *ildrük* açıklamasını yapmaktadır (Demir, 2015, s. 570).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *ildrük ~ ilrük* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 664-665).

Sözcük Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Tarama Sözlüğü'nde de rastlanılmayan sözcüğe Derleme Sözlüğü'nde rastlanılmaktadır (DS V, s. 1708). Akar, DLT'deki sözcüğün ağızlarda *elduran* biçiminde görüldüğüne değinmektedir (Akar, 1999, s. 113). Karahan sözcüğün Karaçay-Malkar Türkçesinde "filiz, sürgün" anlamında görüldüğünü tespit etmektedir (Karahan, 2013, s. 386). Halaç Türkçesinde: *hilīrük ~ hilyerük ~ hiryelük* (Doerfer & Tezcan, 1980, s. 132).

2.2.2.2.73. imiti "bir ağaç adı; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Phyllanthus emblica; Emblica officinalis)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Rachmati üç farklı anlamda açıklamaktadır: 1. *arura* "Terminalia chebuba"; 2. *barura* "Meliaa toosendan"; 3. *çjurara* (=imidi) "Crataegus pinnatifida" (Rachmati, 1932, s. 435). Caferoğlu ise sözcüğü "ilaç yerine kullanılan Crataegus pinnatifida yemişi" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 94). Sözcük için UW'de *imiti* < Soğd. *''mδ'y ~ ''mδ'k* < Skr. *āmalaka* "Bir ağaç adı veya şifalı bir bitkinin adı (Phyllanthus emblica Linn veya Emblica officinalis)" açıklaması görülmektedir (UWF I, s. 9). Wilkens EUES'de ise *imiti* sözcüğünü *amade* maddesine yönlendirilmektedir. Bu maddeye baktığımızda ise UW'dekine benzer bir açıklamayı görmekteyiz. *amade* < Soğd. *''mδ'y ~ *''mδy* < Skr. *āmalaka* "bir ağaç adı veya şifalı bir bitkinin adı = Emblica bitkisi (Phyllanthus emblica, Linn. veya Emblica officinalis)" (EUES, s. 41-42). Sözcük Soğdcada *''mδ'k* "Bir ağaç ismi (Emblic myrobalan)" anlamında görülürken (Gharib, 1995, s. 7) Sanskritçede आमलक (āmalaka) "Emblic myrobalan, Emblica officinalis gaertn; Emblic myrobalan'ın meyvesi" anlamında görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 146). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *imiti* (Rachmati, 1932, s. 441).

Tanık(lar):

*vinini biş **imiti** üç bakır ptpidi bışıg singir ikirer bakır* Heilk. II 430/14

"(...) vinini 5, Carateugus pinnatifida 3 Bkr., langen Pfeffer und gekochte Sehne je 2Bkr. (...)" [(...) vinini 5, Carateugus pinnatifida 3 Bkr., uzun biber ve haşlanmış sinemaki her biri 2Bkr.] Heilk. II 431/14

2.2.2.2.74. irimp(a)t ~ nirimp(a)t "mavi nilüfer çiçeği" (Lat. Nymphaea cyanea)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tespit edilmektedir. Sözcüğe EUES'de rastlanılmamaktadır. BTT L'de sözcüğün *nirimp(a)t* biçiminde de görüleceği ve sözcüğün Skr. *nīlotpala* "mavi nilüfer çiçeği" ile eş değer sözcük olduğu belirtilmektedir (Kara vd., 2022, s. 185 dipnot 171). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **BTT L** *irimp(a)t ~ nirimp(a)t* (Kara vd., 2022, s. 292, 313).

Tanık(lar):

[yürü]ŋ çıntan ... kürküm ... k(a)pir ... [ ] [ka]k[o]l[i] yürüŋ [lėnhua] ***irimp(a)t*** ... BTT L 1071

"(...) weißes Sandelholz, Kurkuma, Kampfer, [Moschus, Bohnenkom], kakkola weißer [Lotos] blauer lotos (?) (...)" [(...) beyaz sandal ağacı, zerdeçal, kafur, [misk, fasulye], kakkola beyaz [lotus] mavi lotus (?) (...)] BTT L 1071

2.2.2.2.75. jim "bir bitki adı" (Lat. Ocimum gratissimum)

İlk ve tek olarak Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "ısırgan otu" tanımı görülmektedir. Wilkens *zum †* okunuşunun hatalı bir biçim olduğunu belirterek (s. 929) sözcüğü *jim* maddesinde "şifalı bir bitkinin adı (Skr. arjaka'nın eş değeri)" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 929). Sözcüğe tespit edildiği bağlam içerisinde *zum urugı* biçiminde tamlama grubu olarak rastlanılmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *zum* (Rachmati, 1932, s. 448).

Tanık(lar):

bir em mırç ***zum*** *urugı vsada bu otlar barça tüz bor birle içürmiş krek* Heilk. II 420/37

"(...) das erste Heilmittel. Pfeffer, zum-Samen und svada, man nehme alle diese Heilmittel zu gleichen Teilen und gebe sie mit Wein zu trinken" [(...) ilk ilaç. Biber, zum tohumu ve svada, tüm bu ilaçları eşit miktarda alın ve şarapla birlikte içirin] Heilk. II 421/37

2.2.2.2.76. k(a)pra "bir bitki adı; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Trianthema obcordata)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Rachmati *kpra* "Rubus ideaus" olarak tanımlamaktadır (Rachmati, 1932, s. 438). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcük için "ahududu" tanımı görülmektedir (DTS, s. 321). Wilkens ise sözcük için *k(a)pra* < Skr. *khapra* "bir ilaç adı, muhtmelen (Trianthema obcordata)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 333). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında tespit edilememektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kpra* (Rachmati, 1932, s. 443).

Tanık(lar):

dana urugı bışıg singir ***kpra*** su ... Heilk. II 422/49

"(...) Granatkern, gekochte Sehne, Rubus Idaeus, su ... (...)" [(...) Lal taşı tohumu, haşlanmış sinameki, Rubus Idaeus, su ... (...)] Heilk. II 423/49

2.2.2.2.77. k(a)ranç "Hint kayın ağacı" (Lat. Pongamia pinnata)

Wilkens Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen *kranç †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek (s. 416) sözcüğü *k(a)ranç* maddesinde << Skr. *karañja* "Hint kayın ağacı (Pongamia pinnata, Linn.)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 335). Sözcük için kaynak dilinde, Sanskritçede, करञ्ज (kárañja) "Pongamia glabra ağacı (tıbbi olarak kullanılır)" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 254). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kranç* (Rachmati, 1932, s. 443).

Tanık(lar):

ptul tripal p ... umat kürüç kntakari vazak ***kranç***[58] Heilk. II 428/173

2.2.2.2.78. k(a)t(a)p(a)l "nirmali" (Lat. Strychnos potatorum)

Caferoğlu, sözcüğün Sanskritçe *ḳötphala* "Myrica sapida" sözcüğünden alıntı olduğunu belirtmektedir (Caferoğlu, 2015, s. 184). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da da *katpal* "Myrica sapida" tanımı görülmektedir (DTS, s. 290). Wilkens, *ktpl †* sözcüğünün hatalı bir okuyuş olduğunu belirterek (s. 417) sözcüğü *k(a)t(a)p(a)l* << Skt. *kataphala* "nirmali (Strychnos potatorum, Linn.)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 343). Sözcük Sanskritçede ise कतफल (kataphala) "Strychnos potatorum" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 246).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *ktpl* (Rachmati, 1932, s. 443).

[58] Dizin kısmında *krenç* biçiminde yazılan sözcük, metin içerisinde tanıkta da görüldüğü üzere *kranç* olarak yazılmaktadır.

Tanıklar:

ktpl *yürüng yiksek ... bışıg si[ngir]* Heilk. II 426/115

"(...) (Wenn man) ... Myrica sapida, weißes yiksek, ..., gekochte Sehne (...)" [(...) (Eğer varsa) ... Myrica sapida, beyaz yiksek, ..., haşlanmış sinameki (...)] Heilk. II 427/115

2.2.2.2.79. k(a)tpa(l) "bir bitki adı" (Lat. Myrica esculenta)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tespit edilmektdir. Wilkens, *katpani †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek (s.346) *k(a)tp(a)l* maddesine gönderme yapmaktadır. Bu maddede ise *k(a)tp(a)l* << Skr. *katphala* "bir bitkinin adı (Myrica esculenta)" tanımı görülmektedir (EUES, s. 346). Sözcük için Sanskritçede कट्फल (kaṭ-phala) "küçük bir ağaç (Hindūstān'ın kuzeybatısında bulunur, aromatik kabuğu ve tohumları tıpta kullanılır; meyvesi yenir; ortak adı Kāyaphal)" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 243b). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *katpani* (Rachmati, 1932, s. 443).

Tanık(lar):

kızıl kntir çeçeki ***katpani*** *bu tö[rtünç tıdıg ot bu tört]* Heilk. II 424/102

"rote Hanfblüte und katpani. Das ist das vierte Stopfmittel. Wenn man diese vier (...)" [kırmızı kenevir çiçeği ve katpani. Bu dördüncü rahatlatıcı maddedir. Bu dördünü alırsanız (...)] Heilk. II 425/102

2.2.2.2.80. kabak "kabak" (Cucurbita)

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük için Kâşgarlı "Kabak. Bu, taze iken yenilen kabaktır" açıklamasını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu 2018, s. 164). Doerfer ve Clauson sözcüğün *kab* köküne getirilen küçültme eki ile meydana geldiğini belirtmektedir (TMEN III, s. 412-413; EDPT, s. 582b). Eren sözcüğün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını Orta Türkçede ve Eski Kıpçakçada görüldüğünü belirtmektedir (ETDES, s. 247). Tietze ve Nişanyan da sözcüğün +Ak küçültme eki ile oluştuğu kanaatindedir. (Tietze IV, s. 27). Şçerbak sözcüğün Orta Moğolcada *kabak* biçiminde görüldüğünü belirterek Türkçe kökenli sözcüğün Moğolcada yaygınlık kazanmadığını belirtmektedir (Şçerbak, 2019, s. 127-128). Stachowski, sözcüğün

etimolojisinin belirsiz olduğunu belirterek sözcüğün birincil anlamının bitkiyi ifade ettiğini, ikincil anlamının ise "kabak kaplarını" ifade ettiğini belirtmektedir (M. Stachowski, 2019, s. 195). Bizce de Stachowski'nin belirttiği gibi sözcüğün etimolojisi belirsizdir. Bitkiyle "kabak kabı"nın fiziki benzerliğinden dolayı böyle bir adlandırma yapılmış olması muhtemeldir. Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde *kabak †* (s. 316) biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek sözcüğü *kapak* "kabak" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 331). Sözcüğün çağdaş Türk dillerindeki durumu göz önüne alındığında Eski Türkçede söz içindeki sesin /p/ değil /b/ olması gerekmektedir. Karaağaç sözcüğün Türkçeden; Farsça, Arapça, Rusça, Ermenice, Macarca, Fince, Bulgarca ve Yunancaya geçtiğini belirtmektedir (Karaağaç, 2021, s. 417). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içerisinde görülerek tamlayan görevini üstlenmektedir. Sözcük günümüz Türk dillerine değin süregelmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kabak* (Rachmati, 1932, s. 444).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kabak* (Kaçalin, 2019, s. 673); **TİEM 73** *kabak* (Ünlü, 2004, s. 476); **RKT** *kabak* (Ata, 2014, s. 415).

Tanık(lar):

kulgag tikileser uskada livang ***kabak*** *kuası yıpar taḳıgu yumurḍkası birle tuz kılıp* Heilk. II 410/92

"Wenn das Ohr saust, so nehme man uskada, Caryophyllus aromaticus, Kürbisblüte, Moschus, und Hühnerei zu gleichen Teilen" [Kulak çınlaması varsa, eşit miktarda uskada, Caryophyllus aromaticus, kabak çiçeği, misk ve tavuk yumurtası alın] Heilk. II 410/92

anın͡g üze yıgaç ***kabak*** *başındın ıḍtımız anı* RKT 39b1

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **İM** *ḳabaḳ* (Toparlı, 1992, s. 543); **KK** *kabak* (Toparlı vd., 1999, s. 110); **MS** *ḳabaḳ* (Özkan, 1994, s. 268); **TA** *ḳabaḳ* (Toparlı vd., 2000, s. 111); **TZ** *kabak* (Atalay, 1945, s. 181); **ÇFK** *ḳabaḳ* (Erbay, 2003, s. 313).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *kabak* "1. Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bir bitki (Cucurbita)" olarak görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Derleme Sözlüğü'nde tespit edilmektedir (DS VI, s. 1882; DS VIII, s. 2614). Tarama Sözlüğü'nde ise sözcüğe rastlanılmamaktaadır. Azerbaycan Türkçesinde: *gabag* (Akdoğan, 1999, s. 301); Türkmen Türkçesinde: *kābak* (ETDES, s. 247); Gagavuz Türkçesinde: *kabak* (Baskakov, 1991, s. 125); Kazak Türkçesinde: *qabaq* (Yüce vd., 1984, s. 152); Kırgız Türkçesinde: *kabak* (Yudahin, 1998, s. 378); Tatar Türkçesinde: *kabak ~ taşkabak* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 170); Kırım-Tatar Türkçesinde: *qabaq* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 178); Kazan-Tatar Türkçesinde: *ḳabaḳ* (Öner, 2015, s. 251); Kumuk Türkçesinde: *qabaq* (Pekacar, 2011, s. 239); Nogay Türkçesinde: *kabak* (ETDES, s. 247); Başkurt Türkçesinde: *ḳabaḳ* (Özşahin, 2017, s. 317); Karakalpak Türkçesinde: *as kabak* (ETDES, s. 247); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *kabak* (Gülensoy, 2007, s. 446); Özbek Türkçesinde: *kàvàk, àşkàvàk* (KTLS, s. 419); Yeni Uygur Türkçesinde: *ashqawaq ~ kawa ~ qapaq ~ qawaq* (Necip, 2016, s. 26, 232, 267, 275); Hakas Türkçesinde: *kabaçok* (Arıkoğlu, 2005, s. 237); Çuvaşçada: *hupah* (ETDES, s. 247).

2.2.2.2.81. kaḍıŋ ~ kaḍın ~ kayıŋ "kayın, kayın ağacı" (Lat. Fagus orientalis)

Sözcük hakkındaki ilk bilgi Kâşgarlı'da "kayın ağacı" olarak görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 497). Kâşgarlı ayrıca Yağma, Tohsı, Kıpçak, Yabaku, Tatar, Kay, Çomul ve Oğuzlar'ın bütün ذ (zel) sesini ى (ye) sesine çevirdiğini ve ذ (zel) sesini hiç kullanmadıklarını belirtmekle beraber bu grubun dışında olanların "kayın ağacı"na *kaḍıŋ* bu gruptakilerin ise *kayıŋ* dediğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 12). Karahan, sözcüğün 11. yüzyıldan sonraki tarihî metinlerde /y/'li biçimde görüldüğünü bildirmektedir (Karahan, 2013, s. 402). Clauson sözcüğü "kayın ağacı, Betulla" olarak tanımlamaktadır. Sözcüğün erken dönemlerde "kayın ağacı kabuğundan yapılmış bir kap" anlamına geldiğini de belirterek sözcüğün çağdaş Türk dillerinde çoğunlukla *kayın* biçiminde görüldüğünü bildirmektedir (EDPT, s. 602b). Doerfer sözcüğün Türkçeden Farsçaya *hadang* biçiminde geçtiğini belirtmektedir (TMEN III, s. 1164). Eren "geniş yapraklı bir orman ağacı (Fagus orientalis)" olarak tanımladığı sözcüğün eski anlamının "betula" olduğunu bu anlamın ise çağdaş dillerde saklandığını belirterek sözcüğün çağdaş Türk dillerindeki durumuna değinmektedir (ETDES, s. 274). Tietze TTü. *kayın* < ETü. *ḳaḍıŋ* "bir orman ağacı,

Fagus, gürgen" açıklamasını yapmaktadır (Tietze IV, s. 185). Nişanyan diğer araştırmacılardan farklı olarak sözcüğün Eski Türkçe *kad-* "sert olmak" fiiliyle ilişkisinin olabileceğini belirtmektedir (Nişanyan, 2022, s. 456). Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü *kadıŋ* "huş ağacı; huş ağacının kabuğundan yapılmış kap kacak, kap kacak" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 318). Eski Uygur Türkçesinde "kap kacak" anlamında görülen *kadıŋ* biçimi hukuk belgelerinde tespit edilmektedir (Ayazlı, 2016, s. 130; Keskin, 2022, s. 603).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *kaḍıng* (Rachmati, 193, s. 472).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kaḍıŋ ~ kayıŋ ~ kadın* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 675, 695); **KB** *kaḍın͡g* (Arat, 1979, s. 214).

Tanık(lar):
sögüt söliŋe ***kaḍın*** *kāsıŋa* DLTŞA 61
"Söğüt tazeliğine, kayın kartlığına" DLTŞA 61

kadıŋ *teg bodum erdi ok teg köni tüz ya teg egri boldı egildim tüŋittim* KBKaçalin 6532
"Kayın gibi vücûdum ok gibi düz ve dik idi; şimdi yay gibi eğri oldu, eğdim, eğildim" KBTercüme 6532

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **TA** *ḳayın* (Toparlı vd., 2000, s. 114); **DM** *ḳayın* (Toparlı, 2018, s. 89); **ŞT** *ḳayın͡g* (Kargı Ölmez, 1996, s. 394).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *kayın* "Kayıngillerin örnek bitkisi olan, 30-40 metre boyunda, 2 metre çapında, kışın yapraklarını döken, kerestesi beyaz ve değerli olan bir orman ağacı (Fagus orientalis)" anlamındadır (https://sozluk.gov.tr/). Sözcüğe Derleme Sözlüğü'nde rastlanılmaktadır (DS VIII, s. 2700), Tarama Sözlüğünde ise rastlanılmamaktadır. Sözcüğün Türkiye Türkçesinde *kayın*, *kayın ağacı*, *kayın mantarı* biçimleri de görülmektedir (Yıldız, 2020, s. 828). Azerbaycan Türkçesinde: *gayın* (Akdoğan, 1999, s. 333); Türkmen Türkçesinde: *gayıŋ* (Tekin vd., 1995, s. 241); Gagavuz Türkçesinde: *kayın* (Baskakov, 1991, s. 130); Kazak Türkçesinde: *qayınq* (Yüce vd., 1984, s. 156); Kırgız Türkçesinde: *kayıŋğ* (Yudahin, 1998, s. 421); Tatar Türkçesinde: *kåyĭn* (Karahan, 2013, s. 402); Kazan-Tatar Türkçesinde: *ḳayın* (Öner,

2015, s. 281); Kumuk Türkçesinde: *qayınağaç* (Pekacar, 2011, s. 256); Başkurt Türkçesinde: *ḳayın* (Özşahin, 2017, s. 340); Karakalpak Türkçesinde: *kayıŋ* (ETDES, s. 274); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *kayın* (Tavkul, 2000, s. 249); Nogay Türkçesinde: *kayıŋ* (TDES, s. 274); Karay Türkçesinde: *kayın* (Çulha, 2006, s. 74); Özbek Türkçesinde: *kaynäğa, kaynini* (KTLS, s. 457); Yeni Uygur Türkçesinde: *qéyin* (Necip, 2016, s. 285); Hakas Türkçesinde: *hazıñ* (Arıkoğlu, 2005, s. 166); Tuva Türkçesinde: *hadıñ* (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 48); Altay Türkçesinde: *kayıñ* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 102); Şor Türkçesinde: *kazıñ* (Tannagaşeva & Akalın, 1995, s. 46); Teleüt Türkçesinde: *kayıŋ* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 51); Yakutçada: *hatıŋ* (ETDES, s. 274); Çuvaşçada: *hurwn* (Bayram, 2007, s. 419).

2.2.2.2.82. kadırgan "akasya benzeri bir ağaç" (Lat. Azadirachta indica)

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. DTS'de *katırgan* maddesinde etimolojik açıklamaya rastlanılmazken "sophora" tanımı görülmektedir (DTS, s. 435). Clauson *kaḍırğa:n* maddesinde hem Brahmi harfli metinlerde hem de Uygur alfabeli metinlerde *t* ve *ḍ* sesi için aynı harfin kullanıldığını belirtmektedir. Bu sebepten ötürü sözcüğün *katır-* fiilinden mi yoksa *kaḍır-* fiilinden mi türediğinin belirsiz olduğunu belirterek semantik açıdan bu iki ihtimalin de mümkün olduğunu bildirmektedir (EDPT, s. 606). Wilkens ise sözcük için *katırgan* "Sophora japonica (akasyaya benzer bir ağaç)" tanımını yaparak Skr. *nimba* (Azadirachta indica = Neem ağacı)'nın eş değeri olduğunu belirtmektedir (EUES, s. 345). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VIII** *katırgan* (Gabain, 1954, s. 96); **Abhid.** *kadırgan* (Shōgaito, 2014, s. 264).

Tanık(lar):

jimba katırgan urugıntın jimba ***katırgan*** *tüş törüyür* Abhid. 35R20

"From the seed of the nimba, there arises the fruit of the nimba (...)" [Nimba tohumundan, nimba meyvesi ortaya çıkar (...)] Abhid. 35R20

2.2.2.2.83. kadız "tarçın, tarçın kabuğu" (Lat. Cinnamomum zeylanicum)

Sözcük Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde tespit edilmektedir. Kâşgarlı sözcüğü "ağaç kabuğu" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 157). Sözcük, *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "tarçın, ağaç kabuğu" anlamında görülmektedir (DTS, s. 403-404). Clauson, sözcüğün "ağaç kabuğu" özellikle erken dönemlerde "tarçın kabuğu" anlamında olduğunu belirterek sözcüğün **ka:d-* fiilinden türemesinin muhtemel olduğunu bildirmektedir (EDPT, s. 608). Wilkens ise Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü *kadız* "kabuk, ağaç kabuğu, tarçın, tarçın kabuğu (Cinnamomum zeylanicum)" olarak tanımlamaktadır. (EUES, s. 318). Sözcüğe Eski Türkçe sonrasında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *kadız* (Rachmati, 1930, s. 472); **Heilk II** *kadız* (Rachmati, 1932, s. 444); **TTT VII** *kadız* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 113); **AY VII** *kadız* (Çetin, 2020, s. 275); **HT III** *kadız* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 53).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kaḍız* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 676).

Tanık(lar):

enkebüş çurnı otı suksumur bir bakır ***kadız*** *[iki bakır] enkebüş* Heilk. I 6
"(...) Das Hingu-Pulver: Cardamum 1 bkr., Zimmt 2 bkr., Hingu (...)" [(...) Hingu tozu: Cardamum 1 bkr., Zimmt 2 bkr., Hingu (...)] Heilk. I 6

yürüng yiksek bışıg singir saba ***kadızı*** *şenük .... zira* Heilk. II 426/123
"(...) weißes yiksäk, gekochte Sehne, saba-Rinde, Platane .... und Anis" [(...) beyaz yiksäk, haşlanmış sinameki, saba kabuğu, çınar .... ve anason] Heilk. II 426/123

tiken tüpi şiripivisaka yėmek sakızı tutça yuka ***kaḍız*** *mukuytu topulgak* AY VII 402
"(...) tiken tüpi, şiripivisika yėmek sakızı, tutça yuka kadız, mukuytu topulgak" AY VII 402

2.2.2.2.84. kagun "kavun" (Lat. Cucumis melo)

Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı devresinde görülen sözcüğü Kâşgarlı *kāgun* "kavun" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 177).

Drevnetyurkskiy Slovar'da da etimolojik açıklama görülmezken "kavun" tanımı görülmektedir (DTS, s. 406). Clauson *ka:ğu:n* maddesinde sözcüğün **ka:ğ-* fiilinden türemiş olabileceğini belirtmekle beraber, *kāgūn* biçimindeki iki sesin de uzun ünlülü biçimi dikkate aldığında sözcüğün alıntı olabileceği ihtimali üzerine durmaktadır (EDPT, s. 611b). Eren, sözcüğün Eski Türkçeden beri kullanıldığını ve kökeninin açık olarak bilinmediğini belirtmektedir (ETDES, s. 272). Wilkens Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü *kagun* "kavun" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 319). Ögel *kagun* sözcüğünden gelişen *kavun* sözcüğünü Türkçe olarak açıklamaktadır (Ögel, 1978, s. 228). Ramsted, Moğolca *gaun* biçiminin Çinceden geldiğini belirterek Türkçede *kaun*, *kawun*; Tibetçede *ga-gon*, *gau* olarak görüldüğü bilgisini vermektedir (Ramsted, 1935, s. 156). Sözcük Orta Moğolcada *ḳa'un* biçiminde görülmektedir (Şçerbak, 2019, s. 128). Gülensoy Clauson'un görüşünün yanlış olduğunu belirterek sözcüğün Çinceyle ilişkili olabileceğini bildirmektedir. (Gülensoy, 2007, s. 479-480). Doerfer sözcüğün Türkçeden Farsçaya *kāvūn* biçiminde geçtiğini belirterek sözcüğün Türkçeden; Slavca, Arapça, Kürtçe, Moğolca vb. dillere geçtiğini bilgisini vermektedir (TMEN III, s. 294). Karaağaç da sözcüğün Arapça, Ermenice, Rusça, Bulgarca, Sırpça ve Yunanca'ya geçtiğini bildirmektedir (Karaağaç, 2018, s. 463-464). Stachowski de Eren gibi sözcüğün etimolojisinin belirsiz olduğunu belirterek muhtemelen Tibetçe *ga-gon* sözcüğüyle ilişkili olduğunu düşünmektedir (M. Stachowski, 2019, s. 211). Sözcükle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Rybatzki, 2001, s. 152-154).

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VIII** *kagun* (Gabain, 1954, s. 95); **BTT V** *kagun* (Zieme, 1975, s. 83); **BTT L** *kagun* (Kara vd., 2022, s. 293).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kāgun* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 677); **KB** *kagun* (Arat, 1979, s. 215; Öztürk, 2005, s. 206).

Tanık(lar):

neçe körklüg erse ***kagun*** *taş yüz yıḍı ya beḍizi ya mengzi tözi* KBArat 5110

"kavunun dışı, kokusu, şekli veya rengi ne kadar güzel olursa olsun" KBTercüme 5110

kāgun *karma bolsa iḍisi ikki elgin tegir* DLTŞA 188

"kavun yağma olursa sahibi iki eliyle avuçlar" DLTŞA 188

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *ḳaġun* (Ata, 1997, s. 297); **MM** *ḳavun* (Toparlı & Argunşah, 2018, s. 136); **BD** *ḳavun* (Yücel, 1995, s. 383); **DM** *ḳavun* (Toparlı, 2018, s. 89); **İH** *kavun* (İzbudak, 1936, s. 28); **İM** *ḳavun* (Toparlı, 1992, s. 548); **Kİ** *qavun* (Caferoğlu, 1931, s. 73); **TA** *ḳavun* (Toparlı vd., 2000, s. 114); **TZ** *kavun ~ kovun* (Atalay, 1945, s. 188, 205); **CC** *kovun ~ ḫuvun* (Argunşah & Güner, 2015, s. 510, 715; Özden, 2019, s. 82).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *kavun* "1. Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki (Cucum); 2. Bu bitkinin genellikle güzel kokulu, sulu ve etli meyvesi" olmak üzere iki anlamda görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcüğe Derleme Sözlüğü'nde rastlanılmaktadır (DS VI: 1941, 2099, 2108; DS VII, s. 2313); ancak Tarama Sözlüğü'nde rastlanılmamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *govun* (Akdoğan, 1999, s. 388); Türkmen Türkçesinde: *gavun* (Tekin vd., 1995, s. 240); Gagavuz Türkçesinde: *kaun* (Baskakov, 1991, s. 138); Kazak Türkçesinde: *qavın* (Yüce vd., 1984, s. 166); Kırgız Türkçesinde: *koon* (Yudahin, 1998, s. 486); Tatar Türkçesinde: *kavın* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 179); Kırım-Tatar Türkçesinde: *qavun* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 192); Kazan-Tatar Türkçesinde: *kaun* (ETDES, s. 272); Başkurt Türkçesinde: *ḳavın* (Özşahin, 2017, s. 339); Karakalpak Türkçesinde: *kawın* (ETDES, s. 272); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *havun* (Tavkul, 2000, s. 215); Nogay Türkçesinde: *kavın* (ETDES, s. 272); Özbek Türkçesinde: *qàvun* (Yusuf, 1993, s. 387); Yeni Uygur Türkçesinde: *qoghun* (Necip, 2016, s. 296); Çuvaşçada: *kavwn* (Bayram, 2007, s. 107).

2.2.2.2.85. kaitsė "hardal" (Lat. Sinapis alba; Brassica juncea)

Wilkens, *kaitsi †* (s. 320) biçiminin yanlış bir okuma olduğunu bildirerek *kaitsė* maddesinde sözcüğün Çince 芥子 (jie zi) biçiminden alıntı olduğunu ve "hardal" anlamını karşıladığını belirtmektedir (EUES, s. 319). Sözcük, kaynak dilinde ise 芥子 (jièzǐ) "hardal tohumu; Budist uzunluk ölçüsü" (Skr. sarṣapa) anlamında görülmektedir (G. 1525). SH'de de 芥子 (jièzǐ) *sarṣapa* 薩利剎跛 (sà lì shā bǒ); 舍利沙婆 (shèlì shā pó) "Hardal tohumu; uzunluk ölçüsü" açıklaması bulunmaktadır (S-H, 1937, s. 279, 280). Sözcük tespit edildiği bağlam içerisinde *evin* sözcüğüyle birlikte tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir. Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında sözcüğe rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VIII** *hoytsi* (Gabain, 1954, s. 90); **HT IX** *kaitsi* (Aydemir, 2013, s. 217).

Tanık(lar):

*balıkdaki **kaitsi** evini alkıngınça b(e)k[ü]m[e]ksiz bolmadaçı* HT IX 1850

"(...) die Senfkörner (skr. sarşapa) in der [mit Senfsaat gefüllten] Stadt zu Ende gehen - labil würde (...)" [(...) [hardal tohumu dolu] şehirdeki hardal tohumlarının (skr. sarṣapa) sonu gelir - labil olur (...)] HT IX 1850

2.2.2.2.86. kamatsun "Hint sümbülü" (Lat. Nardostachys grandiflora)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilmektedir. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *kamsun* (*kamatzun*) maddesinde sözcüğün Çince kökenli olduğunu belirtilerek "tavla; kedi otu" tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 416). Wilkens ise sözcüğü *kamtsun* < Çin. 甘松 (gan song) "Hint sümbülü" olarak tanımlanmaktadır (EUES, s. 327). Sözcük, kaynak dilinde, Çincede, 甘松香 (gān sōngxiāng) "Hint sümbülü" olarak görülmektedir (G. 10, 449). Rachmati sözcüğün *Altun Yaruk*'un Berlin yazmasında *kamatzun*, Petersburg yazmasında ise *kamtsun* biçiminde görüldüğünü belirtmektedir (Rachmati, 1932, s. 437). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kamsun* (Rachmati, 1932, s. 444); **AY VII** *kamatsun* (Çetin, 2020, s. 275).

Tanık(lar):

*yürüng çıntan taş kası kuşti **kamsun** zagunç topulgak ygrmi arırı* Heilk. II 419/83

*sudimika sükşümür dimitu **kamatşun** podara ulunı* ezragunçuvut AY VII 409

"(...) sudimika sükşümür, dimitu kamatşun, podara ulunı ezragunçuvut (...)" AY VII 409

2.2.2.2.87. kamgak "dikenli çöven, kuzu sarmaşığı" (Lat. Salsola collina)

Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı devrelerinde görülen sözcük DLT'de "evlerin delik ve yarıklarını kapatan zayıf bir ot" olarak tanımlamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 216). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise sözcük için "çalı otu olarak bilinen bir

grup bitkiden biri; solyanka" açıklaması bulunmaktadır (DTS, s. 415). Clauson sözcüğün *kam-* fiilinden türediğini düşünmektedir (EDPT, s. 627b). Eski Uygur Türkçesinde bağlam içerisinde "sarımsak, kenevir" olarak görülen sözcüğü Wilkens, "dikenli çöven (Salsola collina); kuzu sarmaşığı" olarak açıklamaktadır (EUES s. 326). Sözcüğün Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesinde farklı tanımlarda görülmesi Karahanlıların farklı kültür dairesi içerisine girmesine bağlanılalabilir. Ayrıca sözcük Kıpçak Türkçesinde *ḳamḳaḳ* "çalı çırpı", Çağatay Türkçesinde *ḳamġaḳ* "deve dikeni" olarak görülmektedir (Bulut, 2018, s. 576). Şçerbak, sözcüğün Orta Moğolcada *ḳamxa'ul* Moğol yazı dilinde ise *ḳamḳu:l* "dikenli yabani ot, çöğür" olarak görüldüğü bilgisini vermektedir (Şçerbak, 201, s. 183).

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT I** *kamgak* (Bang & Gabain, 1929, s. 249); **HT VII** *kamgak* (Röhrborn, 1991, s. 168); **HT VIII** *kamgak* (Röhrborn, 1996, s. 30) **HT IX** *kamgak* (Aydemir, 2013, s. 208).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kamgak* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 681).

Tanık(lar):

trkrsar ***kamgak*** *barır teg eding kitdi* TTT I 249/96

"Wenn man es entfernt (d.h. das Spiel abricht?) so ist deine Ware weggwgangen (abgesetzt worden?) wie Knoublauch abgeht" [Çıkarırsanız (yani oyunu iptal ederseniz?), mallarınız sarımsağın tükenmesi gibi gider (satılır?)] TTT I 249/96

yana ***kamgak*** *kentirke tayaklıgın köntülmiş teg boltum erdi* HT VII 1974

"(...) wie wenn die Ackerwinde mit der Unterstützung des Hanfes sich aufrichtet" [(...) tarla kahkahası kenevirin desteğiyle yükseldiğinde olduğu gibi] HT VII 1974

mu kün ay t(e)ŋri y(a)rukı sayıg sasıg yme y(a)rutmakbulıtnıŋ yagmurnuŋ öli şısı ***kamgakıg*** *kayıg yme ölitmek* HX IX 1748

"Ist das nicht [so wie] das Strahlen des Lichtes der Sonne und des Mondes auf Kies und Lehm, [oder wie] das Benetzen des Salzkrauts und des [gemeinen] Beifußes(?) durch die Feuchtigkeit2 der Wolken und des Regens?" [Bu, güneşin ve ayın ışığının çakıl ve balçık üzerinde parlaması gibi [ya da] bulutların ve yağmurun nemiyle2 tuz otunun ve çöven otunun ıslanması gibi [değil mi?]] HX IX 1748

Sözcük Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Sözcüğe Tarama Sözlüğü'nde bitki varlığını karşılayan bir anlamda rastlanılmamaktadır. Ancak Derleme Sözlüğü'nde "ağaç kırıntısı" anlamında göze çarpmaktadır. Kazak Türkçesinde: *qanbak* (Yüce vd., 1984, s. 160); Kırgız Türkçesinde: *kamğak* (Yudahin, 1998, s. 394); Kumuk Türkçesinde: *qammaq* (Pekacar, 2011, s. 244); Başkurt Türkçesinde: *ķamġaķ* (Özşahin, 2017, s. 324); Yeni Uygur Türkçesinde: *qamghaq* (Necip, 2016, s. 265).

2.2.2.2.88. kantikar ~ kantakari "kantikar" (Lat. Solanum virginianum)

Rachmati, sözcüğü *kantikar* ve *kntakari* biçiminde okuyarak Sanskrtiçe *kaṇṭakāri* "Solanum xanthocarpum" sözcüğü ile ilişkilendirmektedir (Rachmati, 1932, s. 435). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *kantakari* "Solanum anthocarpum" tanımı görülmektedir (DTS, s. 289). Wilkens ise sözcüğü *kantikar* << Skr. *kaṇṭakārī* "kantikar (Solanum virginianum)" olarak açıklamaktadır. Wilkens ayrıca okuyucuyu *k(a)ntakari* maddesine göndermektedir. Bu maddeye baktığımıza da aynı açıklama görülmektedir (EUES, s. 330). Sözcüğe kaynak dilinde, Sanskritçede, ise कण्टकारी (kaṇṭa-kārī) "Solanum jacquini; Bombax heptaphyllum; Flacourtia sapida" açıklamasıyla görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 245). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında görülmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kantikar ~ kntakari* (Rachmati, 1932, s. 442, 443).

Tanık(lar):

kürüç üç bakır ***kantikar*** *bışıg singir ikirer bakır kayınaḍıp süzüp* Heilk. II 408/51

"(...) Reis 3 Bkr., Solanum xanthocarpum und kochte Sehne je 2 Bkr. Wenn man (dies alles) aufkocht, durchtsiebt (...)" [(...) Pirinç 3 bkr, Solanum xanthocarpum ve haşlanmış sinameki 2'şer bkr. (Bütün bunlar) kaynatıldığında, elenir (...)] Heilk. II 409/51

2.2.2.2.89. kapir ~ karpur "kâfur, kâfur ağacı" (Lat. Cinnamomum camphora)

Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü Ş. Tekin, *krbir* < Skr. *karavira* "güzel kokulu oleander" olarak açıklamaktadır (Ş. Tekin, 2019, s. 420). HT IV'de *k(a)rpir* biçiminin *k(a)rpur* olarak da okunabileceği bilgisi verilmektedir (Semet vd., 2022, s. 64). Wilkens ise *kapir* maddesinde sözcüğün Skr. *karpūra*'dan alıntı olduğunu belirterek "kâfur ağacı (Cinnamomum camphora)" tanımını yapmaktadır (EUES, s.

332). Wilkens'in bu maddede gönderme yaptığı *karpur ~ k(a)rpur* maddesinde ise << Skr. *karpura* "bir ağaç adı, kâfur" açıklaması görülmektedir (EUES, s. 339). Sözcük için kaynak dilinde, Sanskritçede, कर्पूर (karpura) "kâfur (ya bitki ya reçineli sızıntı ya da meyve)" tanımı görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 258). SH'de ise 劫布羅 (jié bù luó); 羯布羅 (jié bù luó) *karpūra* "kâfur; ejderha beyni kokusu" açıklaması yer almaktadır (S-H, 1937, s. 232, 442).

Eski Uygur Türkçesinde: **Maitr.** *krbir*[59] (Ş. Tekin, 2019, s. 420); **HT IV** *k(a)rpir ~ k(a)rpur* (Semet vd., 2022, s. 64); **BTT L** *kapir* (Kara vd., 2022, s. 295).

Tanık(lar):

çintan tamalaptr abiruş (?) ***krbirde*** *ulatı (erdinilig) sögütler ıgaçlar* Maitr. 55/29
"(...) candana tamālapattra, karavira (abiruş) krbir ve çteki cevherli ağaçlar (...)" Maitr. 55/29

yene ***k(a)rpir*** *(lies:* ***k(a)rpur****) sögütler bar* HT IV 481
"(...) Auch Kampferbäume gibt es" [(...) ayrıca kafur ağaçları da vardır] HT IV 481

2.2.2.2.90. karakan "bir tür ağaç" (Caragana sp.)

Kâşgarlı, Karahanlı Türkçesinde görülen sözcüğü "dağ ağaçlarından bir tür" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 195). Clauson sözcüğün *kara:* isim kökünden türediğini belirterek Moğolcada *garağana* biçiminde yer aldığını belirtmektedir (EDPT, s. 657b). Erdal +gAn ekinin pek çok bitki adında görüldüğünü belirterek sözcüğün Moğolcada +gAnA ekine denk geldiğini bildirmektedir. Clauson gibi Türkçede *karagan* olarak görülen sözcüğün Moğolcada *karagana* olarak görüldüğünü belirtmektedir (OTWF, s. 85-87). Doerfer de sözcüğün Farsçaya Moğolca *karagana* biçiminden geçtiğini belirtmektedir. Ayrıca sözcüğün Türkçeden de Rusça'ya geçtiğini vurgulamaktadır. Poppe'nin de sözcüğü *kara* "siyah" +*gana* biçiminde tahlil ettiğini belirtmektedir (TMEN I, s. 398-399). Bu sözcük Bilge Kağan yazıtı doğu yüzü 37. satırda *karagan kısılta* (Ölmez, 2021, s. 134) biçiminde yer adı olarak geçmektedir. Sözcük çağdaş Moğolcada *haragana* olarak görülmektedir (Lessing, 2003, s. 1439).

[59] *k'pyr* < *?* < Skr. *karpūra* (BTT IX-II, s. 56)

Karahanlı Türkçesinde: *karakan* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 685).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde ve Tarama Sözlüğü'nde rastlanılmazken Derleme Sözlüğü'nde rastlanılmaktadır (DS VIII, s. 2644). Alkayış, Derleme Sözlüğü'ndeki *karağan* biçiminin Moğolcadan alıntı olduğunu belirtmektedir (Alkayış, 2009, s. 90). Kazak Türkçesinde: *qarağan* (Yüce vd., 1984, s. 162); Kırgız Türkçesinde: *karağan* (Yudahin, 1998, s. 404); Başkurt Türkçesinde: *ḳarahan* (Özşahin, 2017, s. 328); Özbek Türkçesinde: *karaġan* (Hauenschild, 1994, s. 56); Yeni Uygur Türkçesinde: *kariġan* (Hauenschild, 1994, s. 56); Hakas Türkçesinde: *harağan* (Arıkoğlu, 2005, s. 148); Tuva Türkçesinde: *haragan* (EDPT, s. 657b); Şor Türkçesinde: *karağan* (EDPT, s. 567b); Teleüt Türkçesinde: *karagana* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 48).

2.2.2.2.91. karamuk "karamuk" (Lat. Agrostemma githago)

İlk olarak Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük DLT'de "buğday karamuğu" anlamında görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 213). Clauson sözcüğün *kara:* isminden türediğini ve "dara, mısır gevreği" anlamı karşıladığını belirtmektedir. Clauson sözcüğün tarihî Türk dillerinde görüldüğünü belirterek sözcüğün Çağatay Türkçesinde "1. Vişne gibi kırmızı renkli bir meyve; 2. Buğdayda görülen siyah tohumlar; 3. Mecazi bir anlam olarak çocuklarda görülen siyah sivilce (çiçek hastalığı)" olmak üzere üç farklı anlamda görüldüğünü belirtmektedir. Batı Türkçesinde ise "1. Dara; 2. Yabani erik; 3. Sivilce" anlamında görüldüğünü belirtmektedir (EDPT, s. 660b). Erdal +(A)mUk ekinin çoğunlukla renk adlarına geldiğini bildirerek sözcüğü *kara+muk* biçiminde tahil etmektedir (OTWF, 1991, s. 100-101). Tietze ise sözcük için "ekin tarlalarında biten, çiçeği pembe mor renkte zaralı bir bitki, Agrostemma githago" tanımını yapmaktadır (Tietze IV, s. 126). Karaağaç sözcüğün Türkçeden Bulgarcaya geçtiğini bildirmektedir (Karaağaç, 2021, s. 447).

Karahanlı Türkçesinde: *karamuk* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 685).

Tarihî Türk Dillerinde: **İH** *karamuk* (İzbudak, 1936, s. 27); **ŞSL** *ḳaramuġ* (Durgut, 1995, s. 439); **Sengl.** *karamuk* (1960, s. 66).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *karamuk* "Karanfilgillerden, ekin tarlalarında biten, yaprakları karşılıklı, çiçeği pembe mor renkte, zararlı bir bitki (Agrostemmagithago). (https://sozluk.gov.tr/) anlamındadır. Ayrıca sözcük Derleme (DS VI, s. 1920; 2053; DS VIII, s. 2650, 2663) ve Tarama Sözlüğü'nde (Dilçin, 2013, s. 138) tespit edilmektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *garamug* (Akdoğan, 1999, s. 321); Türkmen Türkçesinde: *garamık* (Tekin vd., 1995, s. 229); Kazak Türkçesinde: *qaramıq* (Yüce vd., 1984, s. 162); Kırgız Türkçesinde: *karamık* (Yudahin, 1998, s. 405); Kumuk Türkçesinde: *qaramçıq* (Pekacar, 2011, s. 249); Yeni Uygur Türkçesinde: *qarimuq* (Necip, 2016, s. 271).

2.2.2.2.92. karanfil "karanfil" (Lat. Caryophyllus aromaticus)

Sözcük ilk olarak Karahanlı Türkçesinde tespit edilmektedir. Eren sözcüğün Türkçeye Arapça veya Farçadan geçmiş olabileceğini belirtmektedir (ETDES, s. 261). Karaağaç ise sözcüğün Arapça *ḳaranful* sözcüğünden alıntı olduğunu bildirmektedir (Karaağaç, 2015, s. 416). Eski Türkçede tespit edilen bu sözcük günümüzde kimi Türk dillerinde görülmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **KB** *karanfil* (Arat, 1979, s. 22).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *ḳaranfūl* (Ata, 1997, s. 297).

Tanık(lar):
sabâ yėli koptı ***karanfil*** *yıdın ajun barça bütrü yıpar burdı kin* KBKaçalin 71
"Karanfil kokulu bahar rüzgârı esti dünyanın her tarafı misk ve anber kokusu ile doldu" KBTercüme 71

Türkiye Türkçesinde *karanfil* "1. Karanfilgillerden, güzel renkli çiçekler açan bir süs bitkisi (Dianthus caryophyllus); 2. Mersingillerden, Molük Adaları'nda, Filipinler'de ve Hindistan'da yetişen ve yaprakları sürekli yeşil kalan bir ağaç (Caryophyllus aromaticus); 3. Bu ağacın karanfil yağı elde edilen ve baharat olarak kullanılan, ağız kokusunu gideren, acımsı, koyu renkli, küçük çivi biçimindeki tomurcuğu" (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Sözcük Tarama Sözlüğü'nde görülmezken Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS VI, s. 1900). Azerbaycan Türkçesinde:

qərənfil (https://pauctle.com/aztr/soz/q%C9%99r%C9%99nfil/); Gagavuz Türkçesi: *karanfil* (Baskakov, 1991, s. 134); Başkurt Türkçesinde: *ḳerenföl* (Özşahin, 2017, s. 346). Kazak Türkçesinde: *kalampır* (Yüce vd., 1984, s. 157); Tatar Türkçesinde: *kanafĕr çeçegĕ* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 176); Kazan-Tatar Türkçesinde: *qanäfer* (Öner, 2015, s. 263); Kırım-Tatar Türkçesinde: *qaranfil* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N, 2018, s. 186); Yeni Uygur Türkçesinde: *qelempur*[60] (Necip, 2016, s. 281).

2.2.2.2.93. kekre "bir tür ot" (Lat. Acroptilon repens)

Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı devrinde görülen sözcüğü Kâşgarlı "develerin yediği acı bir bitki" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 183). Clauson sözcüğün etimolojisinin açık olmadığını belirtmekle beraber muhtemelen alıntı bir sözcük olduğunu düşünmektedir. (EDPT, s. 712b). Wilkens ise Eski Uygur Türkçesindeki sözcüğü "acı bir bitki türü" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 353). Rachmati sözcüğün Osmanlı Türkçesinde "eşki, mayhoş, keskin tatma" anlamında görüldüğünü belirtmektedir (Rachmati, 1932, s. 435). Stachowski sözcüğün *kek otu*, *kekik* gibi sözcüklerle aynı kökten geldiğini düşünerek sözcüğün kökenini **kek* olarak tasarlamaktadır (M. Stachowski, 2019, s. 215). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde *kekre otı* biçiminde tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kekre* (Rachmati, 1932, s. 442).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kekre* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 700).

Tanık(lar):
ankabuş ***kekre*** *oḍı birer bakır çürni kilip kir bakır çürnika altı altı bakır şeker katıp* Heilk. II 406/47
"(...) Hingu und kekre-Kraut jr 1 Bkr., und mache sie zu Pulver. Man nehme (davon) 1 Bkr. Pulver und mische es mit 6 Bkr. Zucker (...)" [(...) 1 bkr. hingu ve 1 bkr. kekre alın ve toz haline getirin. 1 bkr. tozu alın ve 6 bkr. şeker ile karıştırın. (...)] Heilk. II 407/47

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **ŞSL** *kekre* (Durgut, 1995, s. 518).

[60] *biber* anlamında görülmektedir.

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde bitkiyi kasteden herhangi bir anlamda rastlanılmamaktadır. Sözcük Derleme Sözlüğü'nde tespit edilirken (DS VIII, s. 2724) Tarama Sözlüğü'nde tespit edilememektedir. Türkçe Sözlük'te görülmemeyen bu sözcük için Baytop *kekre* "Acroptilon repens (L.) DC. (Compositae). Dikensiz, çok yıllık ve otsu bir bitkidir. Çiçekler pembe, kırmızı ve nadiren beyaz renklidir, özellikle Orta ve Doğu Anadolu'da yetişir. Tarım bitkilerine zarar veren bir yabancı ottur. Acı lezzetlidir. Yiyen hayvanlarda kekre tutması denen bir çeşit zehirlenme görülür." açıklamasını yapmaktadır (Baytop, 2007, s. 169). Azerbaycan Türkçesinde: *kekre* (Akdoğan, 1999, s. 527); Türkmen Türkçesinde: *kekre* (Tekin vd., 1995, s. 399); Kazak Türkçesinde: *kekire* (Yüce-vd. 1984, s. 126); Kırgız Türkçesinde: *kekire* (Yudahin, 1998, s. 431); Yeni Uygur Türkçesinde: *kekire* (Necip, 2016, s. 233).

2.2.2.2.94. keküş "çöpleme; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Helleborus)

Kâşgarlı sözcüğü "şişliğe sürelen ilaç; çöpleme" olarak açıklamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 175). Clauson hapax legamenon olan bu sözcüğün muhtemelen alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 714a). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *keküş* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 700).

2.2.2.2.95. kentir ~ k(e)ntir "kenevir" (Lat. Canabbis sativa)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "kenevir" tanımı bulunmaktadır (DTS, s. 298). Clauson, bu sözcüğün Türklere ait yerli bir bitki ismi olmadığını sözcüğün Hint-Avrupa kökenli alıntı bir sözcük olduğunu düşünmektedir (EDPT, s. 729b). Hasan Eren sözcüğün kökenin bilinmediğini belirterek birçok çağdaş Türk dilinde var olduğunu bildirmektedir. Ayrıca Eren, Türkçe *kendir* ile *kenevir* arasındaki benzerliğin göz ardı edilemeyeceği kanaatindedir (ETDES, s. 284-285). Wilkens ise *kentir ~ k(e)ntir* "kendir, kenevir, keten" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 356). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışıdaki kimi tarihî ve çağdaş Türk dillerinde de rastlanılmaktadır. Karaağaç ise sözcüğün Latinceden alıntı olduğunu belirtmektedir (Karaağaç, 2015, s. 430). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içerisinde de görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *kenḍir* (Rachmati, 1930, s. 471); **Heilk. II** *kentir ~ kntir* (Rachmati, 1930, s. 442); **TTT VII** *kentir* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 108); **PKPH** *kėntir* (Hamilton, 2020, s. 163); **AY V** *kendir* (Kaya, 2021, s. 763); **HT VII** *kentir* (Röhrborn, 1991, s. 168); **BTT I** *k(e)ntir* (Hazai & Zieme, 1971, s. 58); **BTT XXIII** *kentir* (Zieme, 2005, s. 206); **BTT XXVIII** *k(e)ntir* (Yakup, 2010, s. 270).

Tanık(lar):

*livi aşı **kentir** urugı titir* TTT VII 14/49

"Seine Opferspeise ist der Weizen" [Onun kurbanlık yiyeceği buğdaydır] TTT VII 14/49

*çıgarı eŋirer yuŋ eŋirer **kėntir** eŋirer* PKPH 2/4

"(...) çıkrık dönderiyor, yün eğiriyor, kenevir eğiriyor" PKPH 2/4

*yana kamgak **kentirke** tayaklıgın köntülmiş teg boltum erdi* HT VII 1974

"(...) wie wenn die Ackerwinde mit der Unterstützung des Hanfes sich aufrichtet" [(...) tarla gündüzsefasının kenevirin yardımıyla yükselmesi gibi] HT VII 1974

*kamgak **k(e)ntir** içinte ėnmiş teg* BTT XXVIII C262

"He became just like a salt-wort which fell among hemp plants" [Tıpkı kenevir bitkilerinin arasına düşmüş bir tuz otu gibi oldu] BTT XXVIII C262

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **CC** *kendir* (Argunşah & Güner, 2015, s. 499); **DM** *kendir* (Toparlı, 2018, s. 90); **Kİ** *kändir* (Caferoğlu, 1931, s. 44); **TZ** *kendir* (Atalay, 1945, s. 194); **RH** *küntür* (Şirin, 1989, s. 202); **ŞSL** *kendir* (Durgut, 1995, s. 520).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *kendir* "1. Kenevir; 2. Kenevirden yapılmış" anlamındadır (https://sozluk.gov.tr/). Sözcüğe Derleme Sözlüğü'nde rastlanmazken Anadolu ağızlarda tespit edilmektedir (Efe, 2012, s. 541). Sözcüğe Tarama Sözlüğü'nde de rastlanılamamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *kendir* (Akdoğan, 1999, s. 529); Türkmen Türkçesinde: *kendir* (Tekin vd., 1995, s. 402); Kazak Türkçesinde: *kendir* (Yüce vd., 1984, s. 129); Kırgız Türkçesinde: *kendir* (Yudahin, 1998, s. 437); Tatar Türkçesinde: *kinděr* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 182); Kırım-Tatar Türkçesinde: *kendir* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 158); Kazan-Tatar Türkçesinde: *kinděr*

(Öner, 2015, s. 207); Başkurt Türkçesinde: *kindĕr* (Özşahin, 2017, s. 286); Karakalpak Türkçesinde: *kendir* (ETDES, s. 284); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *kendir* (Tavkul, 2000, s. 253); Nogay Türkçesinde: *kendir* (ETDES, s. 284); Kumuk Türkçesinde: *kendir* (Pekacar, 2011, s. 176); Yeni Uygur Türkçesinde: *kendir* (Necip, 2016, s. 235); Hakas Türkçesinde: *kindĭr* (Arıkoğlu, 2005, s. 245); Tuva Türkçesinde: *hendir* (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 29); Altay Türkçesinde: *kendir* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 105); Şor Türkçesinde: *kendir* (Tannagaşeva & Akalın, 1995, s. 46); Teleüt Türkçesinde: *kendir* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 53); Çuvaşçada: *kantwr* (Bayram, 2007, s. 114).

2.2.2.2.96. kepez "pamuk" (Lat. Gossypium)

İlk olarak Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük DLT'de "pamuk" anlamındadır (Kaçalin, 2019, s. 247). Clauson *kebe:z* maddesinde sözcüğün alıntı olabileceğini belirterek "pamuk tohumu" tanımını yapmaktadır (EDPT, s. 692b). Wilkens ise Sanskritçe kökenli sözcüğün Eski Uygur Türkçesine Toharca (A) veya Soğdca üzerinden geçtiğini belirterek "pamuk (bitkisi); ham pamuk; bir vergi çeşidi olarak" tanımında bulunmaktadır (EUES, s. 357). Sözcüğün kökeni konusunda Pelliot < Pali. *kappāsa*; Moriyasu, Yamada, Rachmann ise Hotanca *kapāysä* < Skr. *karpāsa* açıklamasını ileri sürmektedir (Akt. Gül, 2004, s. 315). Sözcük kaynak dilinde, Sanskrtiçede, कर्पास (karpāsa) "pamuk ağacı, pamuk, Gossypium herbaceum" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 258a). Sözcüğe Orta Moğolcada ise *kebez* biçiminde rastlanılmaktadır (Şçerbak, 2019, s. 122). Sözcükle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Rybatzki, 2001, s. 147-150). Sözcük Eski Uygur Türkçesi metinlerinde bağlam içerisinde bitki anlamındaki pamuğu karşıladığı gibi bitkiden yapılmış nesne anlamındaki işlenmiş pamuğu da karşılamaktadır. Ayrıca sözcük Eski Uygur Türkçesinde bağlam içerisinde tamlama grubu içerisinde görülmektedir. Weili, Uygurların tahıllar ve çeşitli hububatlar haricinde geniş ölçekte *kepez* (pamuk) yetiştirdiklerini belirtmektedir (Weili, 2021, s. 50).

Eski Uygur Türkçesinde: **BTT XIII** *kepez* (Zieme, 1985, s. 214); **BTT XXIII** *kepez* (Zieme, 2005, s. 207); **EUTHB** *kepez* (Keskin, 2022, s. 616); **EUDDM** *kepez* (Ayazlı, 2016, s. 145).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kepez* (Kaçalin, 2019, s. 247).

Tanık(lar):
bay temürke ***kepez*** *tarıgu yer kergek bolup* EUTHB ArKi 06/2
"(...) bay Temür'e pamuk ekecek yer gerekli olup (...)" EUTHB ArKi 06/2

maŋa üsineke ***kepez*** *kergek bolup saurıyaşiritin tört taŋ [ ]* ***kepez*** *tüşke altım* EUDDM Lo29/4
"(...) bana Üsine'ye pamuk gerekli olunca Saurıyaşiri'den 4 taŋ pamuğu faiz (karşılığında) aldım" EUDDM Lo29/4

kepez *uruglandı* (Kaçalin, 2019, s. 523).
"pamuk tane tuttu" (Kaçalin, 2019, s. 523).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde rastlanılmadığı gibi Derleme ve Tarama Sözlüğü'nde de rastlanılmamaktadır. Kırgız Türkçesinde: *kebez* (Yudahin, 1998, s. 428); Yeni Uygur Türkçesinde: *kéwez* (Necip, 2016, s. 241).

2.2.2.2.97. kewrik "çakırdiken" (Lat. Arctium tomentosum)

İlk olarak Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için Kâşgarlı "çakırdiken" tanımını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 209). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise "gürgen" anlamında görülmektedir (DTS, s. 304). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 690b). Hauenschild sözcüğün *kevre-* fiilinden türediğini belirterek bitkinin dikeni ve taneleri olmadığını ve bu bitkinin yakacak olarak kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıca bazı çağdaş Türk dillerinde sözcüğün görüldüğünü belirtmektedir (Hauenshild, 1994, s. 50-51). Bu görüşe göre Clauson'un sözcüğü hapax legomenon olarak değerlendirmesi geçerliliğini yitirmiştir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kewrik* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 707).

Hauenschild, Türkiye Türkçesinde ve Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcüğün Derleme Sözlüğü'nde (DS VI, s. 2170; DS VIII, s. 2963) görüldüğünü bildirmektdir (Hauenshild, 1994, s. 51). Türkmen Türkçesinde: *kövreyik* (Hauenshild,

1994, s. 51); Kırgız Türkçesinde: *küyrök ~ kerewik* (Yudahin, 1998, s. 545; Oturakçı, 2012, s. 201); Yeni Uygur Türkçesinde: *kävräk* (Hauenshild, 1994, s. 51); Özbek Türkçesinde: *kövräk* (Hauenshild, 1994, s. 52).

2.2.2.2.98. kıçı "hardal" (Lat. Brassica nigra)

Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük ile ilgili ilk bilgiyi Kâşgarlı vermektedir. Kâşgarlı sözcüğü "hardal" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 450). Clauson "hardal" anlamına gelen sözcüğün Moğolcada *kici* olarak yaşadığını belirtmektedir (EDPT, s. 590b). Hasan Eren, sözcüğün Orta Türkçede *kīçī* biçiminde görüldüğünü belirterek zaman içerisinde Arapça *hardal* sözcüğünün *kıçı* sözcüğünün yerini aldığını belirtmektedir. Ramsted ise sözcüğün Türkçeden Moğolcaya veya Moğolcadan Türkçeye geçtiğini belirtmektedir (ETDES, s. 293). Sözcüğe Eski Türkçe dışında kimi tarihî ve çağdaş Türk dillerinde de rastlanılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kıçı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 709).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **İML** *kıçı* (Battal, 1934, s. 42); **TZ** *kıç ~ kış* (Atalay, 1945, s. 198, 200); **ÇFK** *ḳıçı* (Erbay, 2003, s. 316); **ŞSL** *ḳıçı* (Durgut, 1995, s. 497).

Türkiye Türkçesinde görülmeyen sözcük, Derleme (DS VIII, s. 2782) ve Tarama (Dilçin, 2013, s. 148) Sözlüğü'nde görülmektedir. Kırgız Türkçesinde: *kıçı* (Yudahin, 1998, s. 449); Kazak Türkçesinde: *kışa* (KTLS, s. 353); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *kıçı* (Tavkul, 2000, s. 257); Yeni Uygur Türkçesinde; *qéchi* (Necip, 2016, s. 283).

2.2.2.2.99. kısırın "bir bitki adı" (Lat. Stellera alberti)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için Caferoğlu "bir bitki adı" tanımını yapmaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 177). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise "stellera (Stellera Albert)" tanımı görülmektedir (DTS, s. 448). Wilkens sözcük için *kısırın* "bir bitkinin adı; *kısırın urugı* "kısırın bitkisinin tohumu" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 374). Sözcük tespit edildiği bağlam içerisinde *kısırın urugı* biçiminde tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *kısırın* (Rachmati, 1930, s. 472).

Tanık(lar):

*bat tüşer evisi tüşmeser **kısırın** urugın agı arası arasında tüḍüşgü ol* Heilk. I 22

"(...) wenn evisi nicht ausgestoßen wird, so soll man den kısırın-Kern zwischen ihren Schenkeln räuchern" [(...) eğer evisi kovulmazsa, kısırın çekirdeğinin uylukları arasında tütsülenmesi gerekir]

2.2.2.2.100. kiŋşu "bir ağaç adı" (Lat. Butea frondosa)

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. Wilkens sözcüğü *kiŋşu* << Skr. *kiṃśuka* "bir ağacın adı (Butea frondosa Roxb.)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 382). Sözcüğün kaynak dilindeki durumuna baktığımızda ise किंशुक (kiṃ-śuka) "Butea frondosa ağacı (güzel çiçekler taşır, dolayısıyla şairler tarafından sık sık anılır); Butea frondosa ağacının çiçeği" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 282). SH'de ise sözcük için şu açıklama görülmektedir: 甄叔迦 (zhēn shū jiā) *kiṃśuka* "güzel kırmızı çiçekleri olan Butea frondosa ağacı; kırmızı bir taş, belki bir yakut" (S-H, 1937, s. 425). Sözcük tespit edildiği bağlam içerisinde *kingşu hua* biçiminde tamlama grubu olarak görülmektedir. Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında görülmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **BTT VII** *kingşu* (Kara & Zieme, 1976, s. 90).

2.2.2.2.101. koru "diken, demir dikeni" (Lat. Tribulus terrestris)

Sözcüğe Eski Türkçenin Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğün Kıpçak lehçesinde "diken, demir dikeni" anlamına geldiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 444). Sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirten Clauson, *korığ* sözcüğüyle ilişkisinin olabileceğini bildirmektedir (EDPT, s. 645). Karahan sözcüğe DLT'deki anlamıyla tarihî ve çağdaş Türk dili dönemlerinde rastlanılmadığını belirtmektedir (Karahan, 2013, s. 436). Hauenschild bitkinin ilaç olarak da kullanıldığı bilgisini vermektedir (Hauenschild, 1994, s. 61).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *koru* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 730).

2.2.2.2.102. kujėşay "nilüfer, su zambağı" (Lat. Pterospermum acerifolium)

Eski Uygur Türkçesinde farklı okuma biçimleriyle görülen bu sözcüğün *Drevnetyurkskiy Slovar*'da Sanskritçe'den alıntı olduğu belirtilmekle beraber "nilüfer" tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 322). Gabain, madde başı olarak *kuzişay* biçiminde verdiği sözcüğün *kujişay* biçiminde de okunabileceğini belirtmektedir (Gabain, 1959, s. 57). Ş. Tekin, Sanskrtiçe kökenli olan sözcüğün Toharcaya geçerek Eski Uygur Türkçesine Toharca üzerinden geçtiğini belirtmektedir; ancak sözcüğün Toharcadaki görünümüne dair bilgi vermemektedir (Ş. Tekin, 2019, s. 309). Wilkens ise sözcüğü *kujeşay* < Toh. A *kuśeśaiy ~ kuśeśaiyä* < Skr. *kuśeśaya* "nilüfer, su zambağı" biçiminde açıklamaktadır (EUES, s. 435). Sözcük, kaynak dilinde, Sanskritçede, कुशेशय (kuśe-śaya) "bir ağaç türü (Pterospermum acerifolium); nilüfer" anlamında görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 297). Toharcada (A) ise *kuśeśaiy** "nilüfer" tanımı görülmektedir (Carling, 2008, s. 195). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi haricinde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **U III** *kuzişai* (Müller, 1922, s. 46); **TTT X** *kuzişay* (Gabain, 1959, s. 57); **DKPAM** *kujėşay*[61] (Elmalı, 2022, s. 429); **Maitr.** *kuzişay*[62] (Ş. Tekin, 2019, s. 423).

Tanık(lar):

ilig beg üze ***kuzişai*** *... mantarakta ulatı [hu]a çeçek saçtı* U III 46/10

"(...) den König, ließen sie Wasserlilien (kuśeśaya), Mandaraka und andere Blumen regnen" [(...) kral, nilüferler (kuśeśaya), mandaraka ve diğer çiçeklerden yağmur yağdırdı] U III 46/10

çintan nikişi birle ḳataġlıġ edgü yıdlaġ ***kuzişay*** *mntark ulatı* Maitr.18/35

"Sandal ağacı *nikişi* (?) ile pek güzel kokulu nilüfer çiçeklerini ve diğer (...)" Maitr.18/35

[61] *kujeşay* < Toh. A *kuśeśaiy ~ kuśeśaiyä* < Skr. *kuśeśaya* (BTT XXXVII-III, s. 1006).
[62] *kwzy'z'yy* < *?* < Skr. *kuśeśaya* (BTT IX-II, s. 64).

2.2.2.2.103. kum(u)t "beyaz nilüfer" (Lat. Nymphaea esculenta)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük araştırmacılar tarafından *kumut*, *kümüt* ve *kümüd* biçiminde okunmaktadır. Gabain ve Rachmati sözcüğün *kumut* biçiminin yanı sıra *kümit (?)* biçiminde de görülebileceğini belirtmektedir (Gabain & Rachmati, 1934, s. 75). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcüğün Sanskritçe kökenli olduğu belirtilmektedir (DTS, s. 322). Wilkens sözcüğün *kumut ~ kum(u)t* < Toh. B *kmut* < Skr. *kumuda* biçiminde alıntı olduğunu belirterek "beyaz gece nilüferi (Nymphaea esculenta)" anlamında tanımlamaktadır. Ayrıca sözcüğün bu anlamı dışında "bir Bodhisattva'nın adı"[63] anlamında görüldüğü bilgisini de vermektedir (EUES, s. 423). Monier-Williams sözcüğü kaynak dilinde, Sanskritçede, कुमुद (kú-muda) "beyaz nilüfer (Nymphaea esculenta); kırmızı nilüfer (Nymphaea rubra); Gmelina arborea bitkisi; Pistia stratiotes bitkisi; Desmodium gangeticum bitkisi; Grislea tomentosa bitkisi" olmak üzere çeşitli anlamlarda tanımlamaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 292). Toharcada (B) ise *kmut** "beyaz nilüfer (Nymphea esculenta)" tanımı görülmektedir (Adams, 2013, s. 229). SH'de ise sözcük için 拘物頭 (jū wù tóu) *kumuda* "nilüfer, özellikle yenilebilir bir nilüfer" açıklaması yer almaktadır (S-H, 1937, s. 396). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde bağlam içerisinde tek başına görülebileceği gibi *hua* ve *çeçek* sözcükleriyle birlikte tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VI** *kumut* (Gabain & Rachmati, 1934, s. 87); **AY IV** *kümüḍ* (Tokyürek, 2018, s. 893); **AY X** *kumut* (Gulcalı, 2021, s. 233); **BTT XIII** *kumut* (Zieme, 1985, s. 217); **BTT XXXIII** *kümüt ~ kumut* (Oda, 2015, s. 259); **EUDDM** *kümüt* (Ayazlı, 2016, s. 172); **Buddhaca.** *kumut* (Soyer, 2018, s. 112).

Tanıklar:

ol ***kumut*** *çeçek öŋiŋe ogşaṭı tüẓdem yigi körkle yürüŋ tişleriŋiz ol* AY X 1230

"(...) dümdüz, bitişik (ve) seyrek olmayan beyaz dişleriniz beyaz lotus (kumuda) çiçeğinin rengine benzer" AY X 1230

amranmaklıg tuzakda tutundurdaçı soymış ***kumut*** *çeçekke ogşatı yipün çögsig öŋlüg* BTT XXXVII 274

[63] *TTT VI* ve *BTT XXXIII*'de sözcük "Bodhisattva ismi" anlamında özel ad olarak görülmektedir.

"(...) Farbe wie eine entfaltete kumuda-Blume, welche veranlaßt, dass man in der Liebesfalle ergriffen wird" [(...) kişinin aşk tuzağına yakalanmasına neden olan, açılmış bir kumuda çiçeği gibi renk] BTT XXXVII 274

*kümüşlüg kalkan teg kögüzlüg.. **kumut** hua togurçukı teg e[miglig…]* Buddhaca. 13/4
"Gümüş kalkan gibi göğüslü, Kumuda (lotus) çiçeğinin tomurcukları gibi göğüs (uçlu)… (...)" Buddhaca. 13/4

2.2.2.2.104. kumlak "sarmaşık, tarla sarmaşığı" (Lat. Convolvulus arvensis)

Kâşgarlı, sözcüğü Kıpçak diyarında yetişen "sarmaşığa benzer bir bitki" olarak tanımlayarak balla karıştırılarak şarap yapıldığını ve bitkinin gemiye konulduğunda gemi içindekileri boğacak derecede kabarıp çalkalandığının bilgisini vermektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 207). Clasuon alıntı olan bu sözcüğün Germen, İskandinav, Slav ve Fin-Ugor dillerinde görüldüğünü belirterek sözcüğün en eski biçiminin Latincede *humlo*, *humulo* olarak görüldüğünü bildirmektedir (EDPT, s. 628a). Sözcük Karahanlı Türkçesi dışındaki kimi tarihî ve çağdaş Türk dillerinde de görülmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kumlak* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 746).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **Sengl.** *kumlağ* (Clauson, 1960, s. 69).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde rastlanılmamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *gumluca* (Akdoğan, 1999, s. 409); Kırgız Türkçesinde: *kulmak* (EDPT, s. 628a); Kazak Türkçesinde: *qulmaq* (Yüce vd., 1984, s. 180); Başkurt Türkçesinde: *ķomalaķ* (Özşahin, 2017, s. 370); Tatar Türkçesinde: *qolmaq* (Hauenschild, 1994, s. 61); Kırım-Tatar Türkçesinde: *qomalaq* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 201); Kazan-Tatar Türkçesinde: *ķolmaķ* (Öner, 2015, s. 297); Tuva Türkçesinde: *hmel'* (Teke, 2015, s. 165); Hakas Türkçesinde: *humnah* (Arıkoğlu, 2005, s. 197); Altay Türkçesinde: *kumanak* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 124); Yeni Uygur Türkçesinde: *qulmaq* (Hauenschild, 1994, s. 61); Özbek Türkçesinde: *qulmåq* (Hauenschild, 1994, s. 61); Teleüt Türkçesinde: *kumdak* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 66); Yakutça: *kimiel* (Teke, 2015, s. 165); Çuvaşçada: *hwmla* (Bayram, 2007, s. 402).

2.2.2.2.105. kunt “bir yasemin türü” (Lat. Jasminum multiflorum)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için Wilkens *kunt* << Skr. *kunda* “bir yasemin türü (Jasminum multiflorum)” açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 424). Sözcük için Sanskritçede कुन्द (kunda) “bir tür yasemin (Jasminum multiflorum veya pubescens); kokulu zakkum (Nerium odorum; Olibanum (Boswellia thurifera bitkisinin reçinesi)” tanımı saptanmaktadır (Monier- Willimas, 1899, s. 291). SH’de ise: 君那 (jūn nà) *kuṇḍa* “bir çiçek, belki yasemin, zakkum veya Boswellia thurifera” tanımı görülmektedir (S-H, 1937, s. 314).

Eski Uygur Türkçesinde: **BTT VII** *kunt* (Kara & Zieme, 1976, s. 91).

2.2.2.2.106. kusık “fındık” (Corylus avellana)

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Kâşgarlı “fındık” olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 165). Doerfer sözcüğün Farsçaya *qusūq* biçiminde ödünçlendiğini belirterek sözcüğü **kusı+k* biçiminde tahlil etmektedir. Ayrıca sözcüğün Türkçeden Moğolcaya *koşi* biçimininde geçtiğini de belirtmektedir (TMEN III, s. 475). Clauson sözcüğü birkaç çeşit ağaç meyvesi için kullanılan bir sözcük olarak tanımlayarak sözcüğün kuzeydoğu lehçesinde *kuzuk* “çam fıstığı” biçiminde yaşadığını belirtmektedir (EDPT, s. 667a).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kusık* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 750).

Türkiye Türkçesinde görülmeyen sözcük Derleme ve Tarama Sözlüğü’nde de görülmemektedir. Kazan-Tatar Türkçesinde: *ḳuzı* (Öner, 2015, s. 310); Yeni Uygur Türkçesinde: *xasing* (Necip, 2016, s. 189); Altay Türkçesinde: *kuzuk* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 127); Hakas Türkçesinde: *huzuh* (Arıkoğlu, 2005, s. 201).

2.2.2.2.107. kusumba “safran çiçeği, aspir” (Lat. Carthamus tinctorius)

Drevnetyurkskiy Slovar’da sözcüğün Sanskritçe kökenli olduğu belirterek “Carthamus tinctorius” olarak Latincesi verilmektedir (DTS, s. 322). Wilkens ise *kusumba* < Skr. *kusumbha* “işlenmiş safran, hasbir, aspir (Carthamus tinctorius)” açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 427). Sözcük, kaynak dilinde, Sanskritçede, ise

कुसुम्भ (kusumbha) “aspir (Carthamus tinctorius); safran (Crocus sativus)” olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 298). SH’de ise 俱遜婆 (jù xùn pó) *kusumbha* “aspir, safran” açıklaması yer almaktadır (S-H, 1937, s. 322). Sözcük, kendisinden sonra bağlam içerisinde daima *hua* sözcüğüyle beraber kullanılmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **U II** *kusumba* (Müller, 1911, s. 60); **Sitāta.** *kusumba* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 356).

Tanık(lar):
altun psaklıg ***kusumba*** *hua öŋlüg vairoçana uguşlug erdinilig* Sitāta. 149
“(...) altından yapılma taçlı ***kusumbhā*** çiçeği renkli mücevherli ve de parlak Vairocana soylu (...)” Sitāta. 149

2.2.2.2.108. kuşgun ~ uşgun “Bektaşi üzümü” (Lat. Ribes grousularia)

Kâşgarlı sözcüğü *kuşgun* “bektaşi üzümü” olarak tanımlayarak sözcüğün *uşgun*’un varyantı olduğunu belirtmektedir. Kâşgarlı ayrıca farklı bir madde başında ise *kuşgun* sözcüğünü “hayvanların yediği taze kamış” olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 190). Clauson *kışğun* maddesinde DLT’de iki ayrı anlamda olan sözcüğü tek maddede vermektedir. Clauson sözcüğün *ışğu:n* sözcüğünün bir varyantı olabileceğini ve İran dillerinden alıntı olabileceğini belirtmektedir. Sığırların yediği taze kamışlar (al-qasab); *uşgun* sözcüğünün varyantı olan *kuşgun* için “kuzukulağı” (al-ribas) açıklamasını yapmaktadır (EDPT, s. 672a). Karahan /k-/ > Ø değişiminin tarihî Kıpçak metinlerinde ve çağdaş Türk dillerinde dağınık olarak bulunduğunu belirtmektedir. DLT’deki *kuşgun* > *uşgun* değişimini bu biçimdeki tek örnek olarak belirtmektedir (Karahan, 2013, s. 155).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kuşgun ~ uşgun* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 751).

2.2.2.2.109. küç “susam” (Lat. Sesamum indicum) → krş. künçit

Sözcüğe Eski Türkçenin Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Clauson sözcüğün muhtemelen alıntı olduğunu ve Toharca *küncit* sözü ile ilişkili olabileceğini belirtmektedir (EDPT, s. 693b). Karahan, DLT’de Çiğil lehçesinde *küç* sözcüğüne “susam” denildiğini ayrıca genel söz varlığında “susam yağı”na da *küç yağı* denildiğini

belirtmektedir (Karahan, 2013, s. 457). Sözcük ayrıca DLT'de *ingek küçi*[64] tamlamasında tamlanan görevinde görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 397).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *küç* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 753).

2.2.2.2.110. künçi "Hint miyanı" (Lat. Abrus precatorius)

Rachmati, sözcüğü *künçi* "1. Abrus precatorius; 2. Nigella İndica; 3. Trigonella foenum graecum" olarak üç anlamda tanımlamaktadır (Rachmati, 1932, s. 435). Caferoğlu ise "ilaç yerine kullanılan Abrus precatorius adlı bitki" tanımını yapmaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 122). Wilkens Eski Uygur Türkçesinde yer alan sözcüğü *künçi* << Skr. *guńjā* "Hint miyanı (Abrus precatorius)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 441). Sözcük, kaynak dilinde ise गुञ्जक (guñjaka) "Abrus precatorius; Abrus precatorius meyvesi; kökü zehirli olan bir tür bitki" anlamında görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 356).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *künçi* (Rachmati, 1932, s. 443).

Tanık(lar):

kogursıktın önmiş önmiş kartka yiil lisip küçintin önmi[ş] kartka sarıgtın önmiş kartka içgü keserlerin s[öz]lelim sulanı yıltızı ***künçi*** *kurug üzüm* Heilk. II 404/19

"(...) die auf dem Magen herauskommen und die durch Wind, Schleim und Galle verursacht worden sind. sulanı-Wurzel, Abrus precatorius, getrocknete Trauben (...)". [(...) midede çıkan ve rüzgar, balgam ve safradan dolayı meydana gelen. sulanı kökü, Abrus precatorius, kuru üzüm (...)] Heilk. II 405/19

2.2.2.2.111. künçit "susam, küncü" (Lat. Sesamum indicum)

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "susam" anlamındadır (DTS, s. 327). Ögel susamın ana vatanının Hindistan ile Güney Adaları olduğunu belirtmektedir. Uygur tıp metinlerinde "susam" ve "susam yağı" için *künçit* sözcüğünün kullanıldığını belirten Ögel, sözcüğün Sanskritçeyle

[64] Kaşgarlı burada sözcüğü "inek susamı" olarak tanımlayarak kene otu meyvesine büyüklüğünden dolayı *ingek küçi* denildiğini belirtmektedir.

ilişkilendirilmesine karşı çıkarak Türklerin bu sözcüğü komşuları olan Soğdlardan aldığını bildirmektedir (Ögel, 1978, s. 339). Clauson sözcüğü "susam (tohum)" olarak tanımlayarak Toharca (A) *kuñcit* sözcüğünden alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 727b-728a). Eren sözcüğü "susam tanesi" olarak tanımlayarak Clauson gibi Toharcadan (A) alıntı olduğunu ve Anadolu ağızlarında *güncü* biçiminde geçtiğini bildirmektedir. Ayrıca sözcüğün Farsçada *kuncīd*, *kuncud* olarak görüldüğünü ve Rusçadaki *kundjut* biçiminin Türk dillerinden alıntılandığını belirtmektedir (ETDES, s. 343). Gülensoy ise farklı bir görüş ileri sürerek sözcüğün *kün* "gün, aydınlık" sözcüğünden *kün+cü* biçiminde meydana geldiğini belirtmektedir (Gülensoy, 2007, s. 590). Wilkens ise Eski Uygur Türkçesindeki sözcük için EUyg. *künçit* < Toh. A/B *kuñcit* < HotanSak. *kuṃjsa* "susam, küncü" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 441). Şçerbak sözcüğün Orta Moğolcada *küncid* biçiminde bulunduğunu bildirmektedir (Şçerbak, 2019, s. 155). Lessing ise sözcüğün çağdaş Moğolcada *güncid* "susam" olarak bulunduğu bilgisini vermektedir (Lessing, 2003, s. 625). Sözcük Eski Türkçede tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içerisinde de görülmektedir. Sözcükle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Rybatzki, 2001, s. 150-152).

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VII** *künçit* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 110); **TTT VIII** *kuncit* (Gabain, 1954, s. 92); **Heilk. I** *künçit* (Rachmati, 1930, s. 471); **Heilk. II** *künçit* (Rachmati, 1932, s. 443); **Maitri.** *künçit*[65] (Ş. Tekin, 2019, s. 425); **BTT XIII** *künçit* (Zieme, 1985, s. 217); **BTT XXIII** *künçit* (Zieme, 2005, s. 212); **BTT XLIV** *künçit* (Yakup, 2021, s. 417); **BTT L** *künçit* (Kara vd., 2022: 309); **Abhid.** *künçit* (Shōgaito, 2014, s. 252); **KTUNS** *künçit*[66] (Yiğitoğlu, 2011, s. 194); **EUTHB** *künçit* (Keskin, 2022, s. 648).

Tanık(lar):

banıt katıglıg ***künçit*** *özeki aş yakşalarnıng turmaları erser* TTT VII 16/15

"Speise aus Sesam mit Hönig. Was die (Opfer-) Speisen der Yakṣa betrifft (...)" [Susamdan yapılan ballı yemek. Yaksa'nın (kurbanlık) yiyeceğine gelince (...)] TTT VII 16/15

[65] *kwynct* < Toh. *kuñcit* (BTT IX-II, s. 61).
[66] *kwynct* < Toh. *kuñcit* (Ş. Tekin, 1980a, s. 109).

yana em ***künçit*** *yagı ubu birle kaḍıp burunnı arıg yup burunka soksar arḍuk edgü bolur* Heilk. I 132
"Ein anderes Mittel: wenn man sesamöl mit Bleiweiß mischt und nacht sorgfältiger Reinigung der Nase hineinsteckt, so wird es sehr gut werden" [Başka bir çare: Susam yağını beyaz kurşunla karıştırıp burnunuzu dikkatlice temizledikten sonra içine sürerseniz çok iyi gelecektir] Heilk. I 132

ötürü temirlig kısk(aç)ların luların ***künçit*** *ikşü kam(ış) osuglug sıkarlar tangarlar* Maitri. 82/18
"Sonra demir kıskaçlar ile, değirmenler ile susam, şeker kamışı gibi sıkarlar, sararlar" Maitri. 82/18

sag yaglıg yulalarıg ***künçit*** *yaglıg yulalarıg alku yıdlarnıng yagı üzeki tamturayın* BTT XLIV B510
"(...) lamps of pure butter lamps of sesame oil as well as oil lamps with all kinds of schnets" [(...) saf tereyağı kandilleri susam yağı kandillerinin yanı sıra her türlü şnetli kandiller] BTT XLIV B510

kltı ***künçit*** *yagı üze tütidilmiş hua teg* Abhid. 35V28
"Therefore, it is as if oil of sesame is perfumed by a flower" [Bu nedenle, susam yağının bir çiçek tarafından kokulandırılması gibidir.] Abhid. 35V28

k(e)ntü özinde tileser ***künçit*** *kaytsite ulatılarnı sıkıp yag tilemiş teg erür* KTUNS 91
"Kendinde arasa susam, akasya gibi şeyleri sıkıp yağ beklemiş gibi olur" KTUNS 91

bėçin yıl törtünç ay yėti yanıka maŋa çörike tüşke ***künçiṭ*** *kergek bolup kayımtutın bir küri künçiṭ aldım* EUTHB Borç 39/5
"Maymun yılı dördüncü ayın yedinci gününde bana, Çöri'ye faiz (karşılığında) susam gerekli plup Kayımtu'dan bir küri susam aldım" EUTHB Borç 39/5

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **İML** *küncüt* (Battal, 1934, s. 49); **TZ** *künçi* (Atalay, 1945, s. 214); **ŞSL** *künci* (Durgut, 1995, s. 534).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *küncü* "susam tanesi" (https://sozluk.gov.tr/) anlamındadır. Sözcüğe Derleme Sözlüğü'nde rastlanılmaktadır (DS VI, s. 2152, 2225; DS VIII, s. 3036; DS XII, s. 4577). Azerbaycan Türkçesinde: *küncüd ~ küncüt* (Akdoğan, 1999, s. 549); Türkmen Türkçesinde: *künci* (Tekin vd., 1995, s. 429); Kazak Türkçesinde: *küncit* (Yüce vd., 1984, s. 146); Kırgız Türkçesinde: *küncüt* (Gülensoy, 2007, s. 591); Tatar Türkçesinde: *köncĕt* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 199); Kazan-Tatar Türkçesinde: *köncĕt* (Öner, 2015, s. 227); Karakalpak Türkçesinde: *günci* (ETDES, s. 343); Yeni Uygur Türkçesinde: *günjüt ~ künjüt* (Necip, 2016, s. 155, 258); Özbek Türkçesinde: *kunjut* (https://pauctle.com/uztr/).

2.2.2.2.112. kürt "kayın ağacı" (Lat. Grewia populifolia)

Kâşgarlı sözcüğü "kayın ağacı" olarak tanımlayarak bu ağaçtan yay, kamçı, değnek gibi şeyler yapıldığının bilgisini vermektedir (Kaçalin, 2019, s. 318). Clauson sözcüğü "bir ağaç türü" olarak tanımlamaktadır. Sözcüğün Osmanlı Türkçesinde "huş ağacı" (Betulla alba), "beyaz kirişli ağaç" (Pyrus aria) ve "üvez ağacı" (Pyrus aucuparia) anlamında görüldüğünü belirtmektedir (EDPT, s. 738b). Gülensoy sözcüğün < **kürt* biçminde yansıma bir sözcük olduğunu belirterek Anadolu'da "kerestelik bir tür ağaç" anlamında görüldüğünü belirtmektedir (Gülensoy, 2007, s. 592). Türkiye Türkçesinde ve Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS VIII, s. 3046).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kürt* (Kaçalin, 2019, s. 318).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **Kİ** *kürt*[67] (Caferoğlu, 1931, s. 56).

2.2.2.2.113. limken "sarı erik" (Lat. Malus asiatica)

Karahanlı Türkeçesinde tespit edilen sözcüğü Kâşgarlı "sarı erik" olarak tanımlamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 321). Clauson sözcüğü hapax legomenon olarak belirterek sözcüğün Çince *lin-ch'in* biçiminden alıntı olduğunu bu biçimin ise Orta Çincede ise *ljin- kjim* biçimine dayandığını bildirmektedir (EDPT: 764b). Dybo da sözcüğü Çinceyle ilişkilendirerek *lim*, Çince 林 Modern Çince *lín*, Orta Çince *lim*, Eski Çince *rəm* "forest, woods"; *ken*, Çince 檎 Modern Çince *qín*, Orta Çince *gim*, Eski

[67] Sözcük "ayva" anlamındadır.

Çince *gh(r)əm* “ak of plum” açıklamasını yapmaktadır (Dybo, 2008). Sertkaya da sözcüğün *limkan ~ limgen* < Çin. *lin ch’in* biçiminde Çinceden alıntı olduğunu belirtmektedir (Sertkaya, 2009, s. 20). Sözcük için kaynak dilinde, Çincede, 林檎 “kırmızı küçük meyve veren Pyrus türü” tanımı görülmektedir (G. 2101). Sözcük Eski Türkçe sonrasında tanıklanamamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *limken* (Kaçalin, 2019, s. 321).

2.2.2.2.114. liv(a)ng “karanfil, karanfil ağacı” (Lat. Caryophyllus aromaticus)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen bu sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*’da sözcüğün Sanskritçe kökenli olduğu belirtilerek “karanfil ağacı (Caryophillus aromaticus)” tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 333). Rachmati, sözcüğün *livng* ve *livang* olarak görülebileceğini belirtmektedir. Ayrıca Rachmati, eserin dizin kısmında *lvan* biçimine de yer vermektedir (Rachmati, 1932, s. 436, 443). Wilkens *lıv(a)ŋ ~ lıvaŋ ~ l(ı)vaŋ ~ l(ı)v(a)ŋ* biçiminde madde başı olarak verdiği sözcüğün Sanskritçe *lavaṅga*’dan alıntı olduğunu belirterek “karanfil (Caryophyllus aromaticus)” tanımını yapmaktadır (EUES, s. 454). Sözcüğe kaynak dilinde, Sanskritçede, ise लवंग (lavaṃga) “karanfil ağacı” olarak rastlanılmaktadır (Monier-Willams, 1899, s. 898).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *livang ~ lvang ~ lvan* (Rachmati, 1932, s. 443); **AY VII** *liv(a)ng* (Çetin, 2020, s. 283).

Tanık(lar):

*kulgak tikilser uskada **livang** kabak kuası yıpar takıgu yumurḍkası* Heilk. II 410/92

“(...) Wenn das Ohr saust so nehme man uskada, Caryophyllus aromaticus, Kürbisblüte, Moschus und Hühnerei (...)” [(...) Kulak çınlaması varsa uskada, Caryophyllus aromaticus, kabak çiçeği, misk ve tavuk yumurtası kullanın (...)] Heilk. II 411/92

*süküçe **liv(a)ng** künkümü kürküm kereşü yürüŋ küji ananto* AY VII 405

“(...) süküçe lıv(a)ng, künkümü kürküm, kereşü yürüŋ küji, ananto (...)” AY VII 405

2.2.2.2.115. lodur "bir ağaç adı" (Lat. Symplocos racemosa)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde görülmektedir. Rachmati, sözcüğü Sanskritçe *lodhra* ile ilişlilendirmektedir (Rachmati, 1932: 435). Caferoğlu da sözcüğün Sanskritçe *ladhra* sözcüğünden alıntı olduğunu belirtmekle beraber "Symplocos racemosa" tanımını yapmaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 126). Wilkens Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için *lodur ~ lod(u)r* < Toh. B *lotr* < Skr. *lodhra* "bir ağaç türü" (Symplocos racemosa ROXB.) açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 455). Sözcük; kaynak dilinde, Sanskritçede, लोध *lodha* "Symplocos racemosa" (Monier-Williams, 1899, s. 908), Toharcada ise *loträ* "lodh ağacının çeşidi (Symplocos racemosa Roxb.)" (Adams, 2013, s. 611) olarak görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *lodur ~ lotr* (Rachmati, 1932, s. 443).

Tanık(lar):
[lo]tr *nilutpal bışıg singir bu törtünç em* Heilk. II 426/119
Symplocos racemosa, Nymphaea stellata und gekochte Sehne. Diese ist das vierte Heilmittel" Heilk. II 427/119

2.2.2.2.116. mana "Hint miyanı" (Lat. Abrus precatorius)

Rachmati Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen *mana* biçiminin *meng* biçiminde de okunabileceğini bildirmektedir (Rachmati, 1932, s. 435). Caferoğlu sözcüğü "Colocasia indica" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 127). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise sözcük için "Hint tahılı" tanımı görülmektedir (DTS, s. 336). Wilkens ise sözcüğü *mana* < Skr. *māna* "Hint miyanı (Abrus precatorius)" (ağırlık birimi olarak), *mana urugı* "Māna dudu, Māna meyvesi" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 466). Sözcük, bağlam içerisinde *mana urugı* biçiminde tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *mana* (Rachmati, 1932, s. 443).

Tanık(lar):
kişi udıyu umasar evin lodur ***mana*** *urugı südi kusı küşti arurı tüz ülüş sokup* Heilk II 406/41

“Wenn jemand nicht schlafen kann, so nehme man die berre Symplocos racemosa, die die Körner von Colocasia İndica, südi-Blüte, Costuswurzel und Terminalia chebuba zu gleichen Teilen (...)” [Uyuyamayanlar Colocasia İndica, südi çiçeği, Costus kökü ve Terminalia chebuba tanelerini eşit miktarda içeren Symplocos racemosa beresini alsınlar (...)] Heilk II 407/41

2.2.2.2.117. mandar “sarmaşık” (Lat. Hedera helix)

Kâşgarlı, Karahanlı Türkçesinde görülen sözcüğü Oğuz lehçesinde “ağaçlara sarılan bir tür sarmaşık” olarak açıklamaktadır. Ayrıca sarmaşığın ağacı kurutabileceği bilgisini de vermektedir (Kaçalin, 2019, s. 322). Sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*’da “tırmanıcı bitki” olarak kaydedilmektedir (DTS, s. 336). Clauson, *manda:r (b-)* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve muhtemelen İranî kökenli bir dilden alıntı bir sözcük olduğunu bildirmektedir (EDPT, s. 767b). Sertkaya da sözcüğü Farsça kökenli sözcükler arasında zikrederek Clauson gibi sözcüğü Farsça *bent* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Sertkaya, 2009, s. 37). Güner, genel kabulun aksine sözcüğün ne hapax legomenon olduğunu ne de Farsça’dan anlıntı olduğunu belirtmektedir. Güner, *mandār* “sarmaşık” sözcüğünü Sanskritçe kökenli “mercan ağacı” anlamında olan *mandārah* (= *mandāravṛkshakah*) ~ *mandāra* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir. Sözcüğün Eski Uygur Türkçesinde *mantarak*, *mandarık* biçiminde görülebileceğini belirterek Clauson’un hapax legomenon görüşünün de yanlış olduğunu belirtmektedir. Güner sözcüğün başlangıçta bir ağaç ve bu ağacın kırmızı renkli çiçeklerini ifade eden bir sözcük olduğunu ancak zaman içerisinde sözcüğün Oğuz Türkçesinde “sarmaşık” anlamını kazanarak *mandār* biçimine dönüştüğünü belirtmektedir (Güner, 2014, s. 56-59).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *mandar* (Kaçalin, 2019, s. 322).

2.2.2.2.118. mandarak ~ mandarik “mercan ağacı” (Lat. Erythrina indica)

Eski Uygur Türkçesinde çeşitli okuma önerileriyle görülen sözcüğe bu dönem dışında rastlanılmamaktadır. *Drevnetyurkskiy Slovar*’da *mandarik* maddesinde sözcüğün Sanskritçe kökenli olup “bitki” anlamını karşıladığı belirtilmektedir. Aynı açıklama *mandarak* maddesinde de görülmektedir (DTS, s. 336). Wilkens, *mantarak ~ m(a)ntar(a)k ~ mantarik ~ mant(a)rik* biçimlerini *mandarak* maddesine göndermektedir

(s. 467). Burada sözcüğün *mandarak* < Toh. A *mantārak* ~ *mandārak* < Skr. *mandāraka* biçiminde alıntı olduğunu belirterek "mercan ağacı (Āśrama erythrina indica)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 467). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, मन्दारक (mandāraka) "Erythrina indica" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 788). SH'de ise 曼陀羅 (màn tuó luó); 曼陁羅 (màn zhì luó) "mercan ağacı; Erythrina indica veya Cennet'in beş ağacından biri; Calotropis gigantea'nın beyaz bir türü" açıklaması görülmektedir (S-H, 1937, s. 353). Sözcük, *mandarik m(a)hamandarik* yapısında görüldüğü gibi tek başına ve tamlama grubu içerisinde de görülebilmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **U III** *mantarak* (Müller, 1922, s. 46); **TTT X** *mantarak* (Gabain, 1959, s. 57); **Maitr.** *mntark ~ mntrak*[68] (Ş. Tekin, 2019, s. 431); **AY III** *mantarik* (Ölmez, 1991, s. 104); **AY VI** *mandarik* (Ayazlı, 2012, s. 327); **AY IX** *mandarık* (Kaya, 2021, s. 798); **BTT XXI** *manḍarik* (Wilkens, 2001, s. 257); **DKPAM** *mandarak*[69] (Elmalı, 2022, s. 434); **SDBH** *m(ant(a)rik*[70] (Barutçu, 1987, s. 378).

Tanık(lar):

mandarık *atlıg hua çeçek ... birkerü kelip tapıntılar* AYKaya 14854

m(a)hėnd(a)rasėnė ėlig beg [ü]ze kujėşay ... ***mandarakda*** *ulatı [hu]a çeçek saçdılar yagıtdılar* DKPAM 2977

"Hükümdar Mahendraséna'nın üzerine kuśeśaya, mandaraka çiçeği ve daha pek çok çiçek saçtılar" DKPAM 2977

t(e)n͡gridem ***m(a)ntarik*** *m(a)ḫamantarik ḫua çeçeklerig nom nomlaġluḳ asan orunḳa sacdılar* SDBH 595

"(...) ilâhî mandāraka mahāmandāraka çiçeği sūtra va'z etme āsana tahtına saçtılar" SDBH 595

2.2.2.2.119. maraz "çivit otu" (Lat. İndigofera)

Sözcüğe Karahanlı Türkçesinde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğü "çivit otu" olarak tanımlamaktadır, Ayrıca sözcük eserde "ücretle çalışan kimse" anlamında da

[68] *m'ntr'k* < *?* < Skr. *mandāraka* (BTT IX-II, s. 68)
[69] *mandarak ~ manḍarak* < TochA *mantārak ~ mandārak* < Skr. *mandāraka* (BTT XXXVII-III, s. 1011)
[70] *m'ntryk* < Toh. *mantārak* (Ş. Tekin, 1980a, s. 336).

görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 177). Clauson, DLT'deki maddeleri tek bir başlık altında toplayarak sözcüğün Soğdcadan alıntı olduğunu ve hapax legomenon olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 772). Sözcük bitkiyi karşılayan herhangi bir anlamda Karahanlı Türkçesi dönemi dışında tespit edilememektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *maraz* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 762).

2.2.2.2.120. matulunk ~ matuluŋ "limon" (Lat. Citrus medicus)

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük için Caferoğlu "limon" tanımını yaparak Sanskritçe *matūlunga* sözcüğünden alıntı olduğunu düşünmektedir (Caferoğlu, 2015, s. 128). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da da sözcüğün Sanskritçeden alıntı olup "limon" anlamına geldiği belirtilmektedir (DTS, s. 338). Wilkens ise sözcüğü *matulunk ~ matuluŋ* < Toh. B *mātuluṅk* < Skr. *mātuluṅga* "limon (Citrus medicus, Linn.)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 471). Sözcük, Sanskritçede मातुलङ्ग (mātulaṅga) "limon ağacı", (Monier-Williams, 1899, s. 807) Toharcada (B) ise *mātuluṅk* "limon (Citrus medica Linn.)" (tıbbi bir içerik) anlamında görülmektedir (Adams, 2013, s. 481). Sözcük bağlam içerisinde *matulung suvı* biçiminde tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *matu-lung* (Rachmati, 1932, s. 443).

Tanık(lar):

matu lung *suvka ergürüp içser bu bir em* Heilk. II 420/41

"(...) Man weiche Zitrone in Wasser ein und trinke (dies). Dies ist das erste Heilmittel [(...) Limonu suda bekletin ve (bunu) için. Bu ilk çaredir]" Heilk. II 421/41

2.2.2.2.121. munga "maş fasulyesi" (Lat. Phaseolus mungo)

Sözcüğe ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde rastlanmaktadır. Rachmati'nin *sarıg munga* "sarı firavun faresi" (Rachmati, 1930, s. 468) olarak tanımladığı sözcüğü Caferoğlu "mungo" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 132). Sözcük, *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *muŋa* maddesinde "mashurd, mai (Phaseolus mungo)" olarak görülmektedir (DTS, s. 350). Wilkens ise sözcüğü *muŋa* < Fars. *mung* "maş fasulyesi (Phaseolus mungo)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 481). Rachmati'nin

burada "sarı firavun faresi" olarak tanımladığı sözcük bizce yanlıştır. Sözcüğün tanıklarına baktığımız zaman da Rachmati'nin tanımının semantik açıdan bağlam içerisinde sıkıntılı olduğu açık olarak görülmektedir. Bizce Rachmati'nin "Phaseolus mungo" bitkisi ile "Gelbe mungo" hayvanını birbirine karıştırdığı veya o zamanki şartlar içerisinde *mungo* biçiminin sadece hayvana dair anlamının bulunmasından dolayı yanlışa düştüğü düşünülebilir. Sözcük tespit edilidiği bağlamda *sarıg munga* biçiminde tamalama grubu olarak görülerek tamlanan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *munga* (Rachmati, 1930, s. 471).

Tanık(lar):

közte isig yaş aksar yig şeker sarıg ***munga*** *çurnı kılıp* Heilk. I 87

"wenn aus dem auge heiße Tränen fließen, so soll man (aus) Rohzucker und gelbem mundo ein Pulver machen (...)" [Gözden sıcak yaş geldiğinde, ham şeker ve sarı mundo (...) toz haline getirilmelidir (...)] Heilk. I 87

2.2.2.2.122. murç ~ mırç ~ mirç "biber, kara biber" (Lat. Piper nigrum)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde görülmektedir. Kâşgarlı, eserinde sözcüğü *murç* "biber" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 149). Resenėn sözcüğün Sanskritçeden alıntı olduğunu belirtmektedir (VEWT, s. 345). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise etimolojik izaha rastlanmaksızın "karabiber (Piper nigrum)" tanımı görülmektedir (DTS, s. 351). Clauson, *mırç* / *murç* maddesinde "biber" tanımını yaptıktan sonra sözcüğün Sanskritçe *marica* / *marīca* ile aynı anlamda olduğunu ve muhtemelen İranlılar aracılığıyla Türkçeye geçtiğini belirtmektedir. Sözcüğün /b/ > /m/ değişimi sonucu alternatif olarak *burç* biçiminin de olduğunu belirtmektedir (EDTP, s. 771b-772a). Weili de Sanskritçe *marica* / *marīca* biçiminin İran (?) dilleri üzerinden Türkçeye geçtiğini belirtmektedir (Weili, 2021, s. 217) Ögel sözcüğün Farsça kökenli olduğunu söylemenin güç olduğunu dile getirmektedir. Laufer'e dayanarak Sanskritçe *marice* sözcüğünden gelişerek sözcüğün Çincede *meriçe* olarak görüldüğünü belirtmektedir. Ayrıca *murç* sözcüğünün Soğd kavimlerinden alınmış olma ihtimali üzerinde durmaktadır (Ögel, 1978, s. 347). Sertkaya da sözcüğü Hintçe kökenli sözcükler arasında zikretmektedir (Sertkaya, 2009, s. 28). Wilkens sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde *mirç ~ mırç* "karabiber, biber (Piper nigrum)" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 476). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tek başına görüldüğü

gibi tamlama grubu içerisinde de görülerek *yürüŋ mırç*, *kara mırç*, *murç suvı*, *mirç sögüt* tanıklarındaki gibi hem tamlayan hem de tamlanan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *mırç ~ murç* (Rachmati, 1930, s. 471); **Heilk. II.** *mırç ~ murç* (Rachmati, 1932, s. 443); **TTT VII** *murç* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 111); **HT IV** *mirç* (Semet vd., 2022, s. 96); **Abhid.** *murç* (Shōgaito, 2014, s. 254).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *murç* (Akkoyunlu & Ercilasun, 2018, s. 765).

Tanık(lar):

*kara **mırç** bir bakır sirke birle kayınturup sovuk kılıp agızta tuḍsar* Heilk. I 134

"wenn man 1 Bkr. schwarzen Pfeffer mit Essig abkocht und abgekühlt im Munde hält (...)" [1 bkr. karabiberi sirke ile kaynatıp ağzınızda soğutarak tutarsanız (...)] Heilk. I 134

*isig iglikke yaraşur sırınçan çürni sırınçan **murç** pitpidi bışıg singir virana* Heilk. II 406/46

"So wird es dem an Fieber Erkrankten gut sein. Bocksdornpulver. Man nehme Bocksdorn, Pfeffer, langen Pfeffer, gekochte Sehne, Andropogon muricatus (...)" [Bu yüzden ateşi olan kişiye iyi gelecektir. Cehri tozu. Cehri, biber, uzun biber, haşlanmış sinameki, Andropogon muricatus (...)]

*yėrinte ünmiş ol **mirç** sögütler yapırgakı ogşayur* HT IV 845

"Pfeffer-Bäume stehen auf seinem Boden. İhre blätter ähneln dem Schwarzen Pfeffer" [Biber ağaçları toprağının üzerinde durur. Yaprakları karabiberi andırır] HT IV 845

*kltı **murç** içgü vzir üzük tė[miş] teg ol uguşta öng bar ermez üçün adı bolmış ol öngsüz ol uguşta öng bar ermez üçün adı bolmïş ol öngsüz* Abhid. 27R8

"This is similar to "pepper potion" (= marica-pānaka vat ["a potion mixed with pepper"]) and "diamond ring" (= vajra-vālaka-vat ['a ring decorated with diamonds']). When matter (= rūpa) is absent from dhātu, its name is (dhātu of) non matter (= Ārūpya-dhātu)" [Bu, "biber karışımı" (= marica-pānaka vat ["biberle karıştırılmış bir karışım"]) ve "elmas yüzük" (= vajra-vālaka-vat ['elmaslarla süslenmiş bir yüzük']) ile benzerdir.

Madde (= rūpa) dhātu'da bulunmadığında, onun adı madde olmayan (= Ārūpya-dhātu) dhātu'dur] Abhid. 27R8

*Ol **murç** sokturdı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 289)
"O, biber vb. şeyleri dövdürttü" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 289)

Tarihî Türk Dillerinde: **ŞSL** *burc ~ borc* (Durgut, 1995, s. 168); **Sengl.** *burc* (Clasuson, 1960, s. 46); **CC** *burç* (Argunşah & Güner, 2015, s. 450); **DM** *burç* (Toparlı, 2018, s. 79); **Kİ** *burç* (Caferoğlu, 1931, s. 23); **TA** *burç* (Toparlı vd., 2000, s. 97).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde rastlanılmazken Derleme Sözlüğü'nde rastlanılmaktadır (DS II, s. 795), Tarama Sözlüğü'nde ise "ökseotu" anlamında rastlanılmaktdır (Dilçin, 2013, s. 52). Türkmen Türkçesinde: *burç* (Tekin vd., 1995, s. 87); Kazak Türkçesinde: *burış* (Yüce vd. 1984, s. 54); Kırgız Türkçesinde: *murç* (Yudahin, 1998, s. 575); Tatar Türkçesinde: *borıç* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 59); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *burç* (Tavkul, 2000, s. 129); Kumuk Türkçesinde: *burç* (Pekacar, 2011, s. 83); Özbek Türkçesinde: *murç* (Yusuf, 1993, s. 269); Yeni Uygur Türkçesinde: *murch* (Necip, 2016, s. 348); Hakas Türkçesinde: *mırs* (Arıkoğlu, 2005, s. 295); Altay Türkçesinde: *mırç* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 134); Çuvaşçada: *pwrwşś* (Bayram, 2007, s. 214).

2.2.2.2.123. murut "armut" (Lat. Limonia acidissima; Feronia elephantum) → krş. armut

Sözcük ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde tespit edilmektedir. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *murud* maddesinde "bir ilaç adı" tanımı görülmektedir (DTS, s. 352). Wilkens ise *murut* maddesinde sözcüğün Yeni Farsça *murūd* sözcüğünden alıntı olduğunu ve "armut (Skr. kapittha'nın da eş değeri = Limonia acidissima veya Feronia elephantum, bir yabani elma)" anlamına geldiğini belirtmektedir (EUES, s. 482). Sözcük Farsçada ise مرود (murūd) "armut; guava" anlamındadır (Steingass, 1963, s. 1219). Sözcük tespit edildiği bağlam içerisinde tek başına görüldüğü gibi *murut suvı* biçiminde tamlama grubu biçiminde de görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *muruḍ* (Rachmati, 1932, s. 443); **HT IV** *murut* (Semet vd., 2022, s. 97).

Tanık(lar):

murut *suvınta yogurup guntik kılıp tngda sayu üçzün kusmak söner* Heilk. II 432/32

"(...) in murut-Wasser durchkneten, daraus Pillen machen und an jedem Morgen trinken. Das Erbrechen wird aufhören" [(...) murut suyunda yoğurun, hap yapın ve her sabah için. Kusma duracaktır]

2.2.2.2.124. nagakesara "Nageshvar çiçeği" (Lat. Mesua ferrea)

Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğün Sanskritçe *nāgakesara*'dan alıntı olduğunu belirterek "Hindistan Nageshvar çiçeği (Mesua ferrea, Linn.)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 483). Sözcük için kaynak dilinde ise नागकेसर (nāga-kesara) "Mesua roxburghii" tanımı görülmektedir (Monier-Willams, 1899, s. 553). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *naga kisara* (Çetin, 2020, s. 285).

Tanık(lar):

yibuni artun ***naga kisara naga kisara*** *satçarasi yėg kubık kübiçe küşti* AYVII 413

"(...) yibuni artun, naga kisara naga kisara, satçarasi yėg kubık, kübiçe küşti (...)" AY VII 413

2.2.2.2.125. nagapuşup "Nageshvar çiçeği, ejderha çiçeği" (Lat. Mesua ferrea, Mesua Roxburghii)

Eski Uygur Türkçesinde *nakapuşp*, *nagapuşup* biçimlerinde görülen sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "bir bitki" (Mesua roxburghii) olarak tanımlanmaktadır (DTS, s. 354). Wilkens, sözcüğün *nagapuşp* < Toh. A *nāgapuşp* < Skr. *nāgapuṣpa* biçiminde alıntı olduğunu belirterek "Hindistan Nageshvar çiçeği, Calophyllaceae ailesinden güzel kokulu, pembe ve beyaz çiçekleri olan bir ağaç" (Mesua ferrea, Linn.) olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 483-484). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, नागपुष्प (nāgá-pushpa) "birkaç bitkinin adı (Mesua roxburghii, Rottlera tinctoria ve Michelia champaka); Mesua roxburghii'nin çiçeği" olarak karşımıza çıkmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 533). SH'de sözcük için 龍華樹 (lónghuá shù) *nāga-puṣpa* "Maitreya'nın dünyaya geldiğinde aydınlanma ağacı olacak olan ejderha çiçeği ağacı"

açıklaması görülmektedir (S-H, 1937, s. 455). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışındaki tarihî ve çağdaş dil dönemlerinde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **U III** *nakapuşp* (Müller, 1922, s. 56); **DKPAM** *nagapuşup*[71] (Elmalı, 2022, s. 437); **EUADF** *nagapuşup* (Elmalı, 2019, s. 136).

Tanık(lar):
akru akru yorıyu kelmişin kö[rüp ...] t(e)rkin tavrak ***nagapuş(u)p*** *atl(ı)[g ...] hua arasınta* DKPAM 1228
"(...) yavaş yavaş geldiğini görüp ... hemen *nagāpuşpa* adlı (ağacın altında) çiçekler arasından (...)"DKPAM 1228

2.2.2.2.126. nār "nar" (Lat. Punica granatum)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde görülmektedir. Tietze, sözcüğün eski kaynaklarda *enar* biçiminde görüleceğini belirterek Farsça *anār* biçiminden alıntı olduğunu bildirmektedir (Tietze V, s. 306). Nişanyan ise sözcüğün Orta Farsçada *nār* / *anār* biçiminde görüldüğünü ve "nar ağacı ve meyvesi" anlamına geldiğini belirtmektedir. Ayrıca Osmanlıca kaynaklarda *enār* biçiminin daha sık görüldüğünü belirtmektedir (Nişanyan, 2022, s. 636). Sözcük Farsçada ise انار (anār) "nar; havai fişek" olarak karşımıza çıkmaktadır (Steingass, 1963, s. 103). Rachmati, sözcüğün Eski Uygur Türkçesinde *nar* ve *nara* biçiminde görüleceğini belirtmektedir (Rachmati, 1930, s. 464). Wilkens, ise Eski Uygur Türkçesinde görülen *nara* biçimini Soğdca *n'r'kh* sözcüğü ile ilişki ilişkilendirerek "nar (Punica granatum) (Skr. dāḍima'nın da eş değeri)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 486). Soğdcada ise *n'r'kh* "nar" tanımı görülmektedir (Gharib, 1995, s. 232). Lessing sözcüğün çağdaş Moğolcada *anar* "nar" olarak yaşadığını bildirmektedir (Lessing, 2003, s. 68). Sözcüğe kimi çağdaş Türk dillerinde de rastlanılmaktadır. Sözcük, Eski Türkçede tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içerisinde de görülerek tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *nara* (Rachmati, 1930, s. 471); **Heilk. II** *nara* (Rachmati, 1932, s. 443).

[71] *nagapuşp* < Toh. A *nāgapuşp* < Skr. *nāgapuşpa* (BTT XXXVII-III, s. 1017).

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *nār* (Kök, 2004, s. 508); **ÖKT** *enār* (Üşenmez, 2010, s. 391).

Tanık(lar):

*yürek sıkılmak tın bozmaknı͡ng çurnısı **nara** urugı kara tüz bışıg singir sırıçakan tüz ülüş çurnı kılıp* Heilk. I 3

"Das Pulver gegen Herzleiden und Atemnot: wenn man den Kern der Granafrucht, schwarzes Salz, gekochte Sehne und sırıçakan in gleicher Menge (nimmt) (...)" [Kalp hastalığı ve solunum sıkıntısı için toz: Narın çekirdeği, siyah tuz, haşlanmış sinameki ve sırıçakan eşit miktarda (alınırsa) (...)] Heilk. I 3

*kurug üzüm ikirer bakır sokup **nara** suvınta içgül* Heilk. II 412/118

"(...) getrocknete Trauben, je 2 Bkr., zerreibe sie und trinke dies in Granatsaft" [(...) kuru üzüm, her biri 2 bkr., öğütülür ve nar suyu ile içilir] Heilk. II 412/118

*takı būstānlar üzümlerdin, takı zeytūnnı takı **enārnı**, oḫşaş takı oḫşamagan* ÖKT 224a1

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *nār* (Ata, 1997, s. 460); **HKT** *nār* (Sağol, 1993, s. 807); **HŞ** *nār* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 232); **DM** *nār* (Toparlı, 2018, s. 99); **KK** *nār* (Toparlı vd., 1999, s. 119); **TA** *nar ~ enār* (Toparlı vd., 1999, s. 129, 105); **ŞHD** *nār* (Karasoy, 1989, s. 659).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *nar* < *Farsça nār, enār* "1. Nargillerden, yaprakları karşılıklı, çiçekleri büyük, koyu kırmızı renkte, küçük bir ağaç (Punica granatum); 2. Bu ağacın kırmızımtırak sarı sert bir kabukla örtülü, içinde çok sayıda kırmızımtırak, sulu taneler bulunduran yuvarlak yemişi" (https://sozluk.gov.tr/) anlamında görülmektedir. Sözcük Tarama ve Derleme Sözlüğü'nde görülmemektedir; ancak Anadolu ağızlarında sözcüğe rastlanılmaktadır (Alkayış, 2007, s. 494; Efe, 2012, s. 652). Azerbaycan Türkçesinde: *nar* (KTLS, s. 640); Türkmen Türkçesinde: *na:r* (Tekin vd., 1995, s. 471); Gagavuz Türkçesinde: *nar* (Baskakov, 1991, s. 190); Kazak Türkçesinde: *anar* (Yüce vd., 1984, s. 16); Kırgız Türkçesinde: *anar* (Yudahin, 1998, s. 32); Tatar Türkçesinde: *anar* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 226); Kırım-Tatar Türkçesinde: *nar* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 233); Başkurt Türkçesinde: *anar* (Özşahin, 2017, s. 32); Kumuk Türkçesinde: *nar* (Pekacar, 2011, s. 206); Karay Türkçesinde: *nar* (Çulha, 2006,

s. 88); Özbek Türkçesinde: *änär* (Yusuf, 1993, s. 196); Yeni Uygur Türkçesinde: *anar* (Necip, 2016, s. 195).

2.2.2.2.127. nigrot "incir, incir ağacı" (Lat. Ficus indica)

Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde farklı okuma önerileriyle karşımıza çıkan bu sözcüğün *ṅ(a)grot ~ nigrot* < Toh. A *nyagrot* ~ Toh. B *nigrot ~ ñigrot* < Skr. *nyagrodha* biçiminde Toharca üzerinden Eski Uygur Türkçesine geçtiğini beliterek "bir incir ağacı türü (Ficus indica)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 501). Sözcük Toharcada (B) *nigrot* "Hint inciri (Ficus bengalensis Linn.)" olarak görülmektedir (Adams, 2013, s. 358). Sanskrtiçede न्यग्रोध (nyag-ródha) "Hint incir ağacı, Ficus ındica; Prosopis spicigera veya Mimosa suma; Salvinia cucullata veya başka bir bitki" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 571). SH'de ise 諾瞿陀 (nuò pú tuó) *nyagrodha* "Hint incir ağacı, Ficus indica" tanımı görülmektedir (S-H, 1937, s. 450). Sözcük tespit edildiği bağlamlarda *sögüt* sözcüğüyle birlikte *nigrot sögüt* biçiminde tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir. Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi haricinde tespit edilmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY X** *nigrot* (Gulcalı, 2021, s. 497); **DKPAM** *nigrod*[72] (Elmalı, 2022, s. 438); **Abhid.** *niyagrod* (Shōgaito, 2014, s. 255).

Tanık(lar):
*[**nigrot** sögüt]ke ogşaṭı tolu [tükel etöz belgü]ŋüz ol* AY X 1258
"Kusursuz vücut özelliğiniz tıpkı *nyagrodha* ağacı gibidir" AY X 1258

*kuşlar kelip ol **nigrod** sögüt […] tüşin yigeli ugrasarlar neŋ […]*DKPAM 3356
"(...) kuşlar gelip o *nyagrodhaḥ* ağacına … meyvesini yemek için niyetlenseler (...)"DKPAM 3356

*yinçgekye urugtın törüp **niyagrot** sögüt yıltızı ulunı butıkı yapırgakı* Abhid. 25R50
"(...) when a small seed produces a nyagrodha tree, its root, trunk, branches, and leaves (...)" [(...) küçük bir tohum bir nyagrodha ağacı oluşturduğunda, onun kökü, gövdesi, dalları ve yaprakları (...)] Abhid. 25R50

[72] *n(y)agrot* < Toh. A *nyagrot* / Toh. B *nigrot ~ ñigrot* < Skr. *nyagrodha* (BTT XXXVII-III, s. 1020).

2.2.2.2.128. nilapuşup "mavi çiçekli bir ağaç" (Lat. Clitoria ternatea)

Sadece Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *nilapuşup* maddesinde Sanskritçe olduğu ve "mavi çiçekli okaliptüs" (Clitoria tenatea) anlamına geldiği belirtilmektedir (DTS, s. 359). Wilkens ise sözcük için *nilapuşup* << Skr. *nīlapuṣpa* "Bir bitkinin adı, mavi kelebek sarmaşığı (Clitoria ternatea)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 490). Sözcüğe kaynak dilinde, Sanskritçede, baktığımızda ise नीलपुष्प (nī́la-pushpa) "mavi çiçekli bir Eclipta türü; hoş kokulu bir bitki türü" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 566). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi sonrasında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **U II** *nilapuşup* (Müller, 1911, s. 25); **DKPAM** *nilapuşup*[73] (Elmalı, 2022, s. 438).

Tanık(lar):

kızın koyınta kötürü alıp ***nilapuşup*** *atl(ı)g sögüt altın ėtü bartı* DKPAM 3835

"(...) kızını koynunda kaçırdı (ve onu) nilapuşpa adlı ağacın altına götürdü" DKPAM 3835

2.2.2.2.129. nilotpal ~ nilutpal "mavi su zambağı" (Lat. Nymphaea nouchali, Nymphaea cyanea)

İlk kez Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Rachmati Sanskritçe *nilotpala* ile ilişkilendirmektdir (Rachmati, 1932, s. 443). Caferoğlu sözcük için "Nymphea stellata" tanımını yapmaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 136). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "mavi nilüfer (Nymphaea cyanea)" tanımı görülmektedir (DTS, s. 359). Wilkens ise *nilotpal ~ nilutpal* < Toh. B *nilotpāl ~ nilutpāl ~ nīlutpāl* < Skr. *nīlotpala* "mavi su zambağı, yıldız su zambağı (Nymphaea nouchali, Nymphaea cyanea)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 490). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, नीलोत्पल (nīlôtpala) "mavi nilüfer, Nymphaea Cyanea" olarak görülürken (Monier-Williams, 1899, s. 567) Toharcada da *nilutpāl ~ nilotpāl* "mavi nilüfer (Nymphaea stellata)" olarak görülmektedir (Adams, 2013, s. 360). SH'de ise sözcük için 尼羅烏鉢羅 (ní luó wū bō luó), 尼羅漚鉢羅 (ní luó ōu bō luó) *nīlotpala* "mavi nilüfer" tanımı

[73] *nilapuşup* << Skr. *nīlapuṣpa* (BTT XXXVII-III, s. 1019)

görülmektedir (S-H, 1937, s. 185). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *nilutpal* (Rachmati, 1932, s. 443).

Tanık(lar):

nilutpal *buda sang şker yangı sagmış süt birle iç(ü)rser* Heilk. II 428/144

"Wenn man Nympheae stellata, buda, sang, und Zucker mit Frisch gemolkener Milch zu trinken gibt" [Nympheae stellata, buda sangs ve taze sağılmış sütle şekeri içerseniz] Heilk. II 429/144

2.2.2.2.130. nukut "nohut" (Lat. Cicer arietinum)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde görülmektedir. Caferoğlu sözcüğü "nohut" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 138). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcük için "Türk bezelyesi (Cicer arientinum)" tanımı görülmektedir (DTS, s. 361). Wilkens ise sözcüğü *nohot ~ nohut* < YFars. *noxod* "nohut" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 494). Sözcük kaynak dilinde ise ذ خود (nukhūd) "burçak" *nukhūdi qandi* "bir meyve ismi" biçiminde görülmektedir (Steingass, 1963, s. 1397). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde Heilk. II'de bağlam içerisinde ölçü birimi olarak kullanılmaktadır. Sözcük varlığını günümüz Türk dillerine dek sürdürmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *nukut* (Rachmati, 1930, s. 471).

Tanık(lar):

yana iç köküzke ***nukutçanı*** *yumşak sokup sovık s[uv] birle içürser edgü bolur* Heilk. I 186

"Und gegen innere Brust (-krankheiten?) soll man es von der Größe einer Kichererbse zerstampfen und mit kaltem Wasser zu trinken geben, so wird es gut" [ve iç göğüs (hastalıklarına?) karşı nohut büyüklüğünde ezilmeli ve soğuk suyla içirilmelidir, böylece iyi gelir] Heilk. I 186

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *noḫūd* (Ata, 1997, s. 369); **NF** *nuḫūd* (Ata, 1998, s. 316); **LM** *noḫud* (Çelik, 1993, s. 595); **İM** *nohūt ~ nohūd* (Toparlı, 1992, s.

557); **KF** *noḫud* (Kuanışbayev, 2006, s. 160); **CC** *noḫut* (Argunşah & Güner, 2015, s. 530) **DM** *noḫūṭ* (Toparlı, 2018, s. 100); **KK** *noḫuṭ* (Toparlı vd., 1999, s. 119); **TZ** *nokut* (Caferoğlu, 1945, s. 220).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *nohut* < Farsça *noḫūd* "1. Baklagillerden, ana yurdu Akdeniz kıyıları olan, birleşik telek yapraklı, çiçekleri sarımtırak renkte, tanesi baklamsı bir bitki (Cicer arietinum); 2. Bu bitkinin bol nişastalı, yuvarlak tanesi; humus (II) (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Sözcük Tarama ve Derleme Sözlüğü'nde tespit edilememektedir; ancak Anadolu ağızlarında tespit edilmektedir (Alkayış, 2007, s. 498; Efe, 2012, s. 650). Azerbaycan Türkçesinde: *nohud* (Akdoğan, 1999, s. 607); Türkmen Türkçesinde: *nohut* (Tekin vd. 1995, s. 479); Gagavuz Türkçesinde: *nohut* (Baskakov, 1991, s. 184); Kazak Türkçesinde: *nokat* (https://pauctle.com/kztr/index.php); Kırgız Türkçesinde: *nokot* (https://pauctle.com/kgtr/index.php) ; Tatar Türkçesinde: *nogıt borçagı* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 224); Kırım-Tatar Türkçesinde: *nohut* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 237); Kazan-Tatar Türkçesinde: *nuġıt* (Öner, 2015, s. 361); Başkurt Türkçesinde: *noḳot* (Özşahin, 2017, s. 444); Kumuk Türkçesinde: *noxut* (Pekacar, 2011, s. 210); Özbek Türkçesinde: *noxat* (Yusuf, 1993, s. 279).

2.2.2.2.131. ölige "ökse otu" (Lat. Viscum album)

Kâşgarlı sözcüğü *ölige* "ökse otu bitkisi" olarak açıklamaktadır (Kaçalin, 2018, s. 70). Clauson sözcüğün hapax legonemon olduğunu belirterek *öli-* fiilinden türediğini ve muhtemelen nemli ve yapışkan bir şey anlamına geldiğini açıklamaktadır. (EDPT, s. 143).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *ölige* (Kaçalin, 2018, s. 70).

2.2.2.2.132. p(a)tol "bir tür salatalık" (Lat. Trichosanthes dioeca)

Sözcük ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülmektedir. Rachmati, sözcüğü Sanskritçe *paṭola* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Rachmati, 1932, s. 444). Wilkens *ptul †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek (s. 562) sözcüğü *patol ~ p(a)tol* maddesine Skr. *paṭola* ile ilişkilendirerek "bir hıyar türü, bir salatalık türü (Trichosantes dioica)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 554). Sözcük Sansktirçede ise पटोल (paṭola)

"Trichosanthes dioeca; bir tür küçük salatalık" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 579). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında görülmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *ptul* (Rachmati, 1932, s. 444).

Tanık(lar):

ptul *tripal p ... umat kürüç kntakari vazak kranç* "**ptul** tripal p ... umat kürüç kntakari vazak kranç" Heilk. II 428/173

2.2.2.2.133. p(i)y(a)l "bir bitki adı" (Lat. Buchanania latifolia)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde Heilk II'de *bilk* olarak karşımıza çıkmaktadır. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *bilk* olarak görünen sözcük için "tıbbi bir bitki" tanımı görülmektedir (DTS, s. 98). Wilkens, *bikl †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek (s. 170) sözcüğü *p(i)yal* maddesinde *piy(a)l ~ p(i)yal* << Skr. *piyāla* "bir bitkinin adı (Buchanania latifolia)" olarak tanımlanmaktadır (EUES, s. 558). Sözcük kaynak dilinde ise पियाल (piyāla) "Buchanania latifolia ağacı" anlamındadır (Monier-Williams, 1899, s. 628). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında tespit edilememektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *bikl* (Rachmati, 1932, s. 440).

Tanık(lar):

kan sökme(k)ke slaka ptr çmlu ***bikl*** *amra arçun tinç* Heilk. II 426/134
"Gegen Blutdurchfall *slaka ptr, çmlu, bikl,* Mangifera indica, Terminilia Arjua und tinç (...)" [Kan ishaline karşı slaka ptr, çmlu, bikl, Mangifera indica, Terminilia Arjua ve tinç (...)] Heilk. II 426/134

2.2.2.2.134. padma "nilüfer" (Lat. Nelumbo nucifera, Nelumbium speciosum) → krş. padum

Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük için *padma* < Skr. *padma* "nilüfer" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 549). Sözcük ana dilinde, Sanskrtiçede, ise पद्म (padma) "bir nilüfer; özellikle akşama doğru kapanan nilüfer bitkisi Nelumbium Speciosum'un çiçeği" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 584). SH'de ise

紅蓮花 (Hónglián huā) *padma* "kırmızı lotus" tanımı görülmektedir (S-H, 1937, s. 311). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **BTT XIII** *padma* (Zieme, 1985, s. 224); **Toten.** *padma* (Kara & Zieme, 1978, s. 238).

Tanık(lar):

bang ujikdın blgürmiş ***padma*** *linhuata törümiş parvişlanmiş ay üze bagdaşınu olurur*
BTT XIII 122/7
"Aus der Silbe vāṃ erschienen, auf dem Padma-Lotos entstanden, sitzt er in Paryanka-Haltung, auf dem mit einem Halo versehenen Mond" [Vāṃ hecesinden türedi; Padma lotusu üzerinde doğdu; Paryanka duruşunda oturur; haleli ayın üzerinde] BTT XIII 122/7

2.2.2.2.135. padum "nilüfer" (Lat. Nelumbo nucifera, Nelumbium speciosum)

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde taranılan eserler bağlamında altı eserde tespit edilmektedir. Wilkens, sözcüğün *p(a)dum* ~ *padum* < Toh. B *padum* < Skr. *padma* biçiminde alıntı olduğunu belirterek "nilüfer (Nelumbo nucifera Gaertn. veya Nelumbium speciosum Willd.)" tanımını yapmaktadır. Wilkens, *padum lėnhua* "lotus, nilüfer" yapısını ise ikileme olarak kabul etmektedir (EUES, s. 549). Sözcük, kaynak dilinde, Sanskritçede, पद्म (padma) "bir nilüfer (özellikle akşama doğru kapanan nilüfer bitkisi Nelumbium speciosum'un çiçeği; genellikle nilüfer veya Nymphaea Alba ile karıştırılır; Nelumbium Speciosum L.'nin kökü)" olarak görülmektedir (Monier & Williams, 1899, s. 584b). Toharcada (B) ise *padum* "mavi nilüfer veya kutsal nilüfer (Nelumbo nucifera Gaertn. veya Nelumbium speciosum Willd.)" tanımı görülmektedir (Adams, 2013, s. 379). Son olarak SH'de ise 紅蓮花 (hónglián huā); 般那摩 (bān nà mó) *padma* "lotus, nilüfer, kırmızı nilüfer" tanımı bulunmaktadır (SH, 1937, s. 311, 338). Sözcük tespit edildiği bağlamlarda münferit olarak görülmesinin yanı sıra *padum çeçek*, *padum lėnhua* biçiminde de görülmektedir. Ayrıca *padum lėnhua* yapısı bağlam içerisinde benzetme unsuru olarak da görülmektedir.[74] Wilkens'in ikileme olduğunu belirttiği *padum lėnhua* sözcük grubu Nalbant ve Ağca tarafından da ikileme olarak kabul edilmektedir. Nalbant ve Ağca bu sözcük grubundaki Sanskritçe kökenli olan

[74] Bu konu ile ilgili ayrıca bkz. (Keskin, 2018, s. 616).

padum sözcüğünün yine aynı biçimde ve anlamda Çince kökenli *lènhua* sözcüğüyle bir arada kullanılmasını yabancı kökenli sözcüğün yine yabancı kökenli bir sözcükle anlamlandırılmasına bağlamaktadır (Nalbant & Ağca, 2020, s. 100). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dışındaki dönemlerde tespit edilememektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **DKPAM** *padum*[75] (Elmalı, 2022, s. 449); **EUADF** *padum* (Elmalı, 2019, s. 139); **EUAbitaki.** *padum* (Karaayak, 2021, s. 765); **BTT VII** *padum* (Kara & Zieme, 1976, s. 93); **BTT VIII** *padum* (Kara & Zieme, 1977, s. 137); **BTT XIII** *padum* (Zieme, 1985, s. 224).

Tanık(lar):

monta bekiz b(ä)lgülüg közün[ür] ... ... [ka]ltı ***padum*** *lènhua ... ...* EUAbitaki 1718
"(...) böyle açık seçik görünür ... ... öyle ki nilüfer (Skr. padma) çiçeği (...)" EUAbitaki 1718

padum *çeçek ok ya uruk çakar labay badiragat olma başlap idiş bilikligke* BTT XIII 133/13
"(...) Padma-Blumen, Pfeil und Bogen, Schlinge, Bad, Muschelhorn und Gefäße, angefangen mit Bhadraghata Krug (...)" [(...) Padma çiçekleri, ok ve yay, ilmik, banyo, deniz kabuğu ve Bhadraghata ibriği ile başlayan kaplar (...)]

p(a)dum *lènhua teg t[üp]tüz seviglig közin br(a)hmadatė ėlig tapa tėtrü* EUADF 58
"Nilüfer çiçeği gibi dümdüz, hoş sözlerle Hükümdar Brahmadatta'ya doğru dikkatlice (baktı)" EUADF 58

2.2.2.2.136. patal "bir ağaç adı" (Lat. Stercospermum suaveolens; Bignonia suaveolens)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Wilkens, *patal* << Skr. *pāṭalā* ~ *pāṭalī* "bir ağaç türü (Stercospermum suaveolens; Bignonia suaveolens" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 554). Kaynak dilinde ise पाटल (pāṭala) "Bignonia suaveolens (trompet çiçeği taşıyan ağaç); yağmurlarında olgunlaşan bir pirinç türü; Rottleria tinctoria" tanımı görülmektedir (Monier-Williams, s. 615). SH'de ise 波吒羅 (bō zhā

[75] *p(a)dum* < Toh. B *padum* < Skr. *padma* (BTT XXXVII-III, s. 1037).

luó), 鉢怛羅 (bō dá luó) *pāṭalī* "kokulu çiçekleri olan bir ağaç, trompet çiçeği, Bignonia suaveolens" açıklaması yer almaktadır (S-H, 1937, s. 265). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında tespit edilememektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Maitr.** *patal*[76] (Ş. Tekin, 2019, s. 450).

Tanık(lar):
taḳı yime bu oḳ ḳutluġ yir orunta ***patal*** *atlıġ sögüt erdi* Maitr. 39/26
"(...) ve yine bu mukaddes yerde *pāṭalī* adlı bir ağaç var idi" Maitr. 39/26

2.2.2.2.137. pitpadi ~ p(i)tp(a)di "biber" (Lat. Piper longum)

Eski Uygur Türkçesinde fonetik farklılıklarla görülen sözcüğün *Drevnetyurkskiy Slovar*'da Sanskritçe kökenli olup "uzun biber" anlamına geldiği belirtilmektedir (DTS, s. 397). Clauson *pitpiti* maddesinde *bitmül* madddesinde gönderme yaparak sözcüğü orada açıklamaktadır. Sözcüğün kökeninin Sanskritçeye kadar gideceğini belirterek "uzun biber" tanımını yapmaktadır (EDPT, s. 305b). Eren, Türkçedeki *biber* sözcüğünün yaygın inanca göre Eski Hintçe *pippali*'den geldiğini aktarmaktadır (ETDES, s. 65). Wilkens sözcük için *pitpadi ~ p(i)tp(a)di* < Soğd. *ptpδy* ≺ Skr. *pippalī* "biber (Piper longum)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 558). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, ise पिप्पली (pippalī) "dut; Piper longum (hem bitki hem de meyve)" anlamındadır (Monier-Williams, 1899, s. 628). Gürgan sözcüğün Eski Uygur Türkçesi metinlerinde adı en sık geçen ilaçlardan biri olduğunu halk tıbbında öksürük kesici olarak kullanıldığını belirtmektedir. Geçmeyen ateşe, yelden oluşan ishale, nefes darlığına, kusmaya ve gece körlüğüne iyi geldiği belirtmektedir (Gürgan, 2010, s. 128).

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VII** *piḍpidi ~ pitpidi* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 113); **Heilk. I** *pitpidi* (Rachmati, 1930, s. 472); **Heilk. II** *pitpidi ~ pitpdi ~ ptpidi ~ ptpdi* (Rachmati, 1932, s. 444); **Maitr.** *ptpdi*[77] (Ş. Tekin, 2019, s. 451); **BTT L** *pitpidi* (Kara vd., 2022, s. 322).

Tanık(lar):

[76] *p't'l* < *?* < Skr. *pātali* (BTT IX-II, s. 77)
[77] *ptpdy* ≺ *?* (BTT IX-II, s. 79).

ptpidi *bışıg singir ikirer bakır suvatçır üç bakır şeker panit* Heilk. II 430/15
"(...) langen Pfeffer und gekochte Sehne je 2 Bkr., suvatçır 3 Bkr., Zucker und Honig (...)" [(...) sivri biber ve haşlanmış sinameki 2'şer bkr, suvatçır 3 bkr, şeker ve bal (...)] Heilk. II 431/15

ol oġul toġmışta evinte ***ptpdi*** *sögüt belgülüg boltı* Maitr. 56/2
"Bu oğul doğduğu zaman evindeki ptpdi ağacı zuhûr etti" Maitr. 56/2

[kürkü]m ... tavgaç kürkümi ... ***p(i)tpidi*** *... mirça ... bışıg [siŋir]* BTT L 1099
"(...) [Kurku]ma, chinesischer Safran, Piper longum, Piper nigrum getrockneter l[ngwer] (...)" [(...) [Kurku]ma, Çin safranı, Piper longum, Piper nigrum kurutulmuş l[ngwer] (...)] BTT L 1099

2.2.2.2.138. püşker "mavi nilüfer çiçeği" (Lat. Nelumbium Speciosum; Nymphaea Nelumbo)

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. Uzunkaya, eserinin sözlük-dizin kısımında sözcüğün Sanskritçe *puşkara* sözcüğünden alıntı olduğunu ve "mavi lotus çiçeği" anlamına geldiğini belirtmektedir (Uzunkkaya, 2020, s. 412). Sözcük Sanskritçede ise पुष्कर (púshkara) "mavi bir nilüfer çiçeği, bir nilüfer, Nelumbium speciosum veya Nymphaea nelumbo" olarak karşımıza çıkmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 638). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmazken EUES'de de sözcüğe rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **BMEİEUB** *püşker* (Uzunkaya, 2020, s. 412).

2.2.2.2.139. sagbıç "günnük, sığla ağacı" (Lat. Boswellia serrata)

Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilen bu sözcüğü Wilkens, "günnük, buhur, sığla ağacı" olarak tanımlamaktadır (Wilkens, 2021, s. 573). Çetin sözcüğü Skr. *śallakī* ile ilişkilendirerek "tütsü elde edilen bir ağaç, sığla, Boswellia serrata" olarak tanımlamaktadır (Çetin, 2020, s. 247). Sözcük, Ayazlı tarafından AY VI'da ise "bir tür sıvı koku" olarak tanımlanmaktadır (Ayazlı, 2012, s. 336). Sözcüğe bu dönem dışındaki dil dönemlerinde de rastlanılmamaktadır. Sözcük hakkında ayrıca bkz. (Uzunkaya, 2020a, s. 172).

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *sagbıç* (Çetin, 2020, s. 289).

Tanık(lar):

uşira uşir şarukı ***sagbıç*** *şiriza taş huası lukura kara küji sirijavu* AY VII 410

"(...) uşira uşir, şarukı sagbıç, şiriza taş huası, lukura kara küji, sirijavu (...)" AY VII 410

2.2.2.2.140. sarkıç "acı marul; yabani hindiba" (Lat. Lactuca virosa; Cichorium intybus)

Karahanlı döneminde tespit edilen sözcük için Kâşgarlı DLT'de *sarkıç* "Acı marul. Yabani hindiba türünden bir bitki" açıklamasını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 198). Clasuon sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 848b). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *sarkıç* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 806).

2.2.2.2.141. sıbat ~ sibüt "kişniş" (Coriandrun sativum)

Kâşgarlı, Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde tepit edilen sözcüğün Kâşgar lehçesinde *sibüt* "kişniş" anlamına geldiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 153). Clauson sözcüğün hapax legonemon olduğunu ve muhtemelen de Hint-İran dillerinden alıntılanmış olabileceğini belirtmektedir (EDPT, s. 785b). Eker, Clauson'u doğruluyarak sözcüğün Farsçadan alıntı olduğunu ve modern Farsçada sözcük için aynı anlamda *şevīd* ve *şevīt* biçiminin kullanıldığını belirtmektedir (Eker, 2009, s. 269-270). Sertkaya ise *sipüt* biçimindeki sözcüğü Kençekçe ve Kâşgarca kökenli sözcüklerin arasına dâhil etmektedir (Sertkaya, 2009, s. 33). Karahan sözcüğün Eski Anadolu Türkçesi döneminde tıp eseri olan *Mücerrebnāme*'de *şibit* "dereotu, Turak otu, Samut otu, kötü kokulu rezene" olarak geçtiğini belirtmektedir (Karahan, 2013, s. 505). Wilkens, Eski Uygur Türkçesindeki sözcük için *sıbat* "kişniş" tanımını yaparak sözcüğü DLT'deki *sibüt* sözcüğü ile ilişkilendirmektedir (EUES, s. 605). Dolayısıyla Clauson'un sözcüğü hapax legomenon olarak değerlendirmesi geçerliliğini yitirmiş bir görüştür.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *sıbat* (Rachmati, 1930, s. 472).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *sibüt* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 823).

Tanık(lar):

karba tübi arırı tınbar yusı ***sıbat*** *tüz ülüş sokup lalap ingek süḍiin bir bakır asu yarım bakır içgül* Heilk. I 165

"(...) karba tübi, arırı, tınbar yusı, sıbat, zerreibe under trinke 1 oder ½ Bkr. (...)" [(...) karba tübi, arırı, tinbar yusı, sıbat, içerken öğütmek 1 veya ½ Bkr. (...)] Heilk. I 165

2.2.2.2.142. sīgun otı "adam otu" (Lat. Mandragora officinarum)

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen *sīgun* sözcüğü Divân'da "erkek geyik" olarak görülmektedir. Tamlama biçiminde *sīgun otı* olarak görülen sözcük için Kâşgarlı şu bilgileri vermektedir: "Yerde biten bir ot. Kökü insan suretindedir; çiftleşmekten yorulan ve soğuyan kimse onunla tedavi edilir. Farsçada *istereng* diye adlandırılır. Erkeği ve dişisi vardır. Erkeği, erkekler için; dişisi kadınlar içindir" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 176). Orta Asya Türk halkları arasında olan bitki, uç kısımında avuç içlerine bölünmüş iğ benzeri kökünden dolayı "insan bitkisi" olarak tanımlanmaktadır (Hauenschild, 1994, s. 67). *sıgun* sözcüğü tarihî ve çağdaş Türk dillerinde hayvan ismi olarak görülmektedir. Muhtemelen bitkinin dallarının ve yapraklarının uzunluğundan, biçiminden dolayı geyiğin boynuzlarının uzunluğuyla ilişkilendirilerek böyle bir adlandırmaya gidilmiş olmalıdır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *sīgun otı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 818).

2.2.2.2.143. sınçgan "cadı dikeni" (Lat. Lycium europaeum)

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı dönemlerinde rastlanılmaktadır. Caferoğlu Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğün "Musa ağacı, Lycium europeum" anlamında olduğunu belirtmektedir (Caferoğlu, 2015, s. 203). Sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*'da da "lycium" olarak görülmektedir (DTS, s. 504). Wilkens ise sözcüğü "sincan dikeni (Lycium europaeum)" olarak tanımlayarak (Skr. vṛkṣāmla, demirhindinin meyvesi'nin de eş değeri) açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 609). Sözcük DLT'de *sınçgan katı* "dikenli ağacın meyvesi" biçiminde tamalama grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Clauson *sançğa:n* maddesinde sözcüğü hapax legomenon olarak değerlendirerek sözcüğü *sanç-* köküyle ilişkilendirmektedir. Ayrıca sözcüğün Osmanlı

Türkçesinde *sıncan* "cadı dikeni" biçiminde görüldüğünü belirtmektedir (EDPT, s. 836a). Clauson'un hapax legomenon olarak belirttiği bu sözcük, hem Eski Uygur Türkçesinde hem de Karahanlı Türkçesinde tespit edildiği için geçerliliğini yitirmiş bir görüş konumundadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *sıçgan ~ sırınçan* (Rachmati, 1932, s. 445).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *sınçgan katı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 820).

Tanık(lar):

çubakan nara ***sınçkan*** *vsada urugı yalgagu tuz* Heilk. II 420/39

"Wenn man Zizyphus, Granatapfel, Bocksdorn, svada-Samen und Yalgagu-Salz" [Zizyphus, nar, akdiken, svada tohumları ve Yalgagu tuzunu birleştirirseniz] Heilk. II 420/39

2.2.2.2.144. sinsim "susam" (Lat. Sesamum indicum)

Sözcüğe ilk ve tek olarak Eski Uygur Türkçesinde rastlanılmaktadır. Watson, *susmean* veya *sempsen* "susam" biçiminin, Arapça *simsin* veya *samsim* biçiminin karşılığı olduğunu düşünmektedir (Akt. Rachmati, 1932, s. 435). Caferoğlu da sözcüğü "susam" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 206). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise "Hint susamı (Sesamum indicum)" tanımı görülmektedir (DTS, s. 500). Wilkens ise sözcüğü kesin olmamakla beraber "susam" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 615).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *sinsim* (Rachmati, 1932, s. 445).

Tanık(lar):

sısup yıltızı kaşak yıltızı yürüng üzüm yıltızı ***sinsim*** *bu otlarnı kayındurup usmış sayu içgü[l]* Heilk. II 404/13

"sısup-Wurzel, Schilfwurzel, die Wurzel von weißen Trauben und Sesam. Man soll diese Heilmittel aufkochen und jedesmal, wenn man Durst hat, (davon) Trinken" [sısup kökü, kamış kökü, beyaz üzüm kökü ve susam tohumu. Bu ilaçları kaynatmalı ve her susadığınızda içmelisiniz] Heilk. II 405/13

2.2.2.2.145. sirizavu "beyaz hardal" (Lat. Sinapis glauca)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Wilkens, *sirizavu* << Skr. *sarşapa* "akhardal (Sinapis glauca)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 616). Sözcük, kaynak dilinde, Sanskritçede, सर्षप (sarhsapa) "hardal, hardal tohumu" anlamındadır (Monier-Willams, 1899, s. 1189). SH'de ise 舍利婆婆 (shèlì popo), 芥子 (jièzǐ) 薩利殺跛 (sà lì shā bǒ) *sarşapa* "hardal tohumu" açıklaması görülmektedir (S-H, 1937, s. 279, 467). Ayrıca bkz. (S-H, 1937, s. 280). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *sirijavu* (Çetin, 2020, s. 290).

Tanık(lar):

lukura kara küji ***sirijavu*** *kaz üyüri yibuni artun naga kisara naga kisara* AY VII 411

"(...) lukura kara küji, sirijavu kaz üyüri, yibuni artun, naga kisara naga kisara (...)" AY VII 411

2.2.2.2.146. snuk "sehund; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Euphorbia neriifolia)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Caferoğlu "bir ilaç adı" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 192). Sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise *saba qadïzï* biçminde tespit edilerek "şifalı bir bitkinin adı" tanımı görülmektedir (DTS, s. 478). Wilkens, *saba †* biçiminin hatalı bir okuyuş olduğunu (s. 571) ve sözcüğün *snuk* biçiminde okunması gerektiğini belirterek "sehund (Euphorbia neriifolia)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 618). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır. Sözcük tespit edildiği bağlam içerisinde *kadız* sözcüğüyle tamlama grubu oluşturmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *saba* (Rachmati, 1932, s. 445).

Tanık(lar):

saba *kadızı şnük ... yıvılgu bat bıtmul bışıg singir bu onunç em* Heilk. II 426/125

"saba-Rinde, Platene, ..., Qurmbaum, bat, Pfeffer und gekochte Sehne. Dies ist das zehnte Heilmittel" [saba kabuğu, platen, ..., kurm ağacı, yarasa, biber ve haşlanmış sinameki. Bu onuncu ilaçtır] Heilk. II 427/125

2.2.2.2.147. sögüt "söğüt, söğüt ağacı" (Lat. Salix)

Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde görülen sözcük hakkında ilk bilgiyi Kâşgarlı vermektedir. Kâşgarlı sözcüğü Divân'da *sögüt* "sögüt ağacı" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 153). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da da "1. ağaç; 2. söğüt" tanımı görülmektedir (DTS, s. 510). Clauson, *sögüt (sögöd)* maddesinde sözcüğün Eski Uygurcada "ağaç" olarak genel bir kavram için kullanılırken 11. yüzyıldan sonra spesifik olarak "sögüt ağacı (salix)" anlamında kullanıldığını belirtmektedir (EDPT, s. 819b). Hasan Eren, sözcüğü "sulak yerlerde yetişen bir ağaç (salix)" olarak tanımlamakla beraber Clauson'un da belirttiği gibi sözcüğün Eski Uygurcada "ağaç", Orta Türkçede ve Kıpçak Türkçesinde ise "sögüt" anlamında olduğunu bildirmektedir. Sözcüğün kökeninin açık olmadığını ve ETü. *sögül-* "kızartmak" fiili ile ortak bir kökten gelmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir (ETDES, s. 472). Gülensoy ise sözcüğün Türkçe *sök-* fiilinden türediğini düşünmektedir (Gülensoy, 2007, s. 805). Stachowski de sözcüğün kökünü kesin olmamakla beraber **sög-* fiiliyle ilişkilendirmektedir (M. Stachowski, 2019, s. 308). Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü Wilkens "ağaç; söğüt ağacı" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 622). Sözcük araştırmacılar tarafından da belirtildiği gibi Eski Uygur Türkçesinde genel olarak "ağaç" anlamında görülmektedir. Sözcük bağlam içerisinde müstakil olarak görüldüğü gibi genellikle tamlama grubu içerisinde de bulunarak tamlanan görevinde görülmektedir. Sözcük genellikle kendinden önce spesifik bir bitkinin tamlananı durumundadır. Bunun yanında sözcüğün Eski Uygur Türkçesindeki *sögüt arıg*, *sögüt ıgaç* biçimleri de göze çarpmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesinde "sögüt ağacı" olarak görülmektedir. Dolayısıyla sözcüğün Eski Uygur Türkçesiden Türkiye Türkçesine anlam değişimine uğradığı açıktır. Bu anlam değişimi Karahanlı Türkçesinde de görülmektedir. Çağdaş Türk dillerinde ise "söğüt" için kimi zaman *tal* sözcüğü görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **U I** *sögüt* (Müller, 1908, s. 45); **U II** *sögüt* (Müller, 1911, s. 7); **U III** *sögüt* (Müller, 1922, s. 22); **U IV** *sögüt* (Gabain, 1931, s. 10); **TTT I** *sögüt* (Bang & Gabain, 1929, s. 251); **TTT VII** *sögüḍ* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 116); **TTT X** *sögüt* (Gabain, 1959, s. 32); **PKPH** *sögüt* (Hamilton, 2020, s. 178); **DKPAM** *sögüt* (Elmalı, 2022, s. 457); **AY I** *sögüt* (Zieme, 1996, s. 209); **AY III** *sögüt* (Ölmez, 1991, s. 111); **AY IV** *sögüt* (Tokyürek, 2019, s. 929); **AY V** *sögüt* (Kaya, 2021, s. 847);

AY VI *sögüt* (Ayazlı, 2012, s. 339); **AY VII** *sögüt* (Çetin, 2020, s. 291); **AY VIII** *sögüt* (Çetin, 2020a, s. 466); **AY IX** *sögüt* (Kaya, 2021, s. 847); **AY X** *sögüt* (Gulcalı, 2021, s. 514); **Maitr.** *sögüt*[78] (Ş.Tekin, 2019, s. 460); **EUAbitaki**. *sögüṭ ~ sögüt* (Karaayak, 2021, s. 776); **BMEİEUB** *sögüt* (Uzunkaya, 2020, s. 415); **Sitāta.** *sögüt* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 363); **UVS** *sögüt* (İsi, 2021, s. 306); **HT III** *sögüt* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 59); **HT IV** *sögüt ~ söŋüt* (Semet vd. 2022, s. 129, 153); **HT VI** *sögüt* (Ölmez, 1993, s. 252); **HT VII** *sögüt* (Röhrborn, 1991, s. 41); **HT VIII** *sögüt* (Röhrborn, 1996, s. 153); **HT IX** *sögüt* (Aydemir, 2013, s. 67); **BTT I** *sögüt* (Hazai & Zieme, 1971, s. 64); **BTT II** *sögüt* (Röhrborn, 1971, s. 61); **BTT III** *sögöt (sögöḍ)* (Tezcan, 1974, s. 98); **BTT XIII** *sögüt* (Zieme, 1985, s. 230); **BTT XX** *sögüt* (Zieme, 2000, s. 175); **BTT XXIII** *sögüt* (Zieme, 2005, s. 220); **BTT XXV** *sögüt* (Wilkens, 2007, s. 406); **BTT XXVIII** *sögüt* (Yakup, 2010, s. 285); **BTT XLIV** *sögüt* (Yakup, 2021, s. 454); **BTT L** *sögüt* (Kara vd., 2022, s. 325); **Abhid.** *sögüt* (Shōgaito, 2014, s. 272); **EUDDM** *sögüt* (Ayazlı, 2016, s. 210); **EUTHB** *sögüt* (Keskin, 2022, s. 706); **SDBH** *sögüt*[79] (Barutçu, 1987, s. 412); **Buddhaca.** *sögüt* (Soyer, 2018, s. 116); **Dışast.** *sögüt* (Kaljanova, 2005, s. 184); **ÇaşBeg** *sögüt* (Demirci, 2014, s. 189); **EUDBT** *sögüt* (Elmalı, 2017, s. 235).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *sögüt* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 830).

Tanık(lar):

ilki tıltag ***sögüt*** *önmiş erür* U II 7/1

“Die erste Ursache des Baumes Entsprossensein ist” [Ağacın filizlenmesinin ilk nedeni] U II 7/1

kurug sögüḍke kelser bu ***sögüḍ*** *yaşarıp emtı kurımış bu ı[rk] yme ançulayu ok ol* TTT VII 38/8

“Wenn man den trockenen Baum trifft, so ist dieser fhürer grünende Baum jetzt alt geworden” [Kurumuş ağaçla karşılaştığınızda, bu yeşil ağaç artık yaşlanmıştır] TTT VII 38/8

anta ötrü açataştru ilig beg amartapatr atlıg ***sögütniŋ*** TTT X 32/457

[78] *swykwt* (BTT IX-II, s. 112).
[79] *swykwt* (Ş. Tekin, 1980a, s. 361).

“wird sie sein Darauf nahm ajātaśatru der königliche Herr, die Blüte des amṛtapattra genannten Baumes” [bunun üzerine kraliyet lordu ajātaśatru amṛtapattra adlı ağacın çiçeğini aldı] TTT X 32/457

sögüt *tepregey kuşlar konmağı yėmişiŋez artamagay tėp tėdi* PKPH 80/5
“Ağaçlar sallanır, kuşlar ağaçlara konmaz, yemişleriniz de bertaraf olmaz dedi” PKPH 80/5

ulug bedüg ***sögütüg*** *tüpinte berü ko[ŋar]up* DKPAM. 3865
“büyük sögüt ağacını kökünden söküp (...)”DKPAM 3865

m(a)ɧabodi ***sögüt*** *tüpinte v(a)jırlıg v(a)çirazan örgün* AY III 172/9
“Mahâbodhi (adlı) ağaç dibinde, elmas işlemeli taht (...)” AY III 172/9

k(a)ltı birök bar erser erdini ***sögüt*** *ne için b(e)lgürer* AY VI 1209
“Eğer mücevher ağaç varsa orada niçin sürekli sevinç ortaya çıkar” AY VI 1209

neçe teŋlig bar erser yėmiş ***[s]ögüt*** *olarta öŋresin[t]e tatıglıg tüş yėmişler bėrteçi* AY VIII 1455
“Oralarda öncesinde ne kadar lezzetli meyveler$_2$ (ve) meyve veren ağaç(lar) varsa (bunlar)” AY VIII 1455

ol oġul toġmışta evinte ptpdi ***sögüt*** *belgülüg boltı* Maitr. 56/2
“Bu oğul doğduğu zaman evindeki ptpdi ağacı zuhûr etti” Maitr. 56/2

ol ***sögütteki*** *takıgular uça kalı[yu kelip]* EUAbitaki. 1135
“(...) o ağaçtaki tavuklar uçarak havalanıp geldi” EUAbitaki. 1135

ulug şal ***sögütke*** *okşatı braman uguşınta erser azu ulug şal sögütke okşatı kşatirik uguşınta erser* UVS 116
“(...) ulu Śala ağacına benzer Brahmalar ve Kśatriyalar ile (...)” UVS 116

sögüt *ünmişin tuta [u]lug kiçig adır[tın]* HT III 263
“Nyagrodha ağacının yükselişini örnek vererek büyük küçük farkını (...)” HT III 263

miŋ yapırgaklıg lènhua çeçeklig tikdim koş şalka ***sögütke*** *k(a)ltı bir aş bışımı üdki teg* HT VI 1752
"(...) bin yapraklı nilüfer çiçeğini śāla$_2$ ağacına bir aş pişimi sürede diktim" HT VI 1752

köŋülümke sapılıp yèèlke tokıtmış ***sögüt*** *ırgalmakınta üküş[re]k* HT VII 335
"(...) durchzog mein Herz, stärker als wenn sich ein vom Wind gepeitschter Baum beugt (...)" [...] kalbim delindi, rüzgârla savrulan bir ağacın eğilmesinden daha güçlü (...)] VII 335

kış üdte ***sögütleri*** *kapıgıŋa sıkşalıp baka turur* HT VIII 1837
"İn der Winterzeit schauen dicht gedrängt die Bäume in das [Klosret]tor" [Kış mevsiminde ağaçlar [Klosret] kapısına daha yakından bakar] HT VIII 1837

şala atl(ı)g koş ***sögüt*** *ikin arasınta* BTT I B6
"Zwischen den zwei säla genannten Zwillingsbäumen (...)" [Säla adı verilen iki ikiz ağaç arasında (...)] BTT I B6

karşıŋızka kavşatıglıg ***sögötler*** *kat kat sıŋlıg kalıglar kalıgka korşi kurikerler karaknıŋ* BTT III 938
"(...) umgebende Bäume, Türme mit mehreren Stockwerken, gegenüber diesen Türmen Götterpaläste wurden wie die Wonne des Augapfels sichtbar" [(...) etrafı çevreleyen ağaçlar, birkaç katlı kuleler, bu kulelerin karşısındaki tanrı sarayları gözbebeğinin zevki gibi görünür hale geldi] BTT III 938

mirau ***sögü[t]*** *ampar atlgg yimiş ıgaç [ ] bo muntag osuglug bolmaguluk* AY I 1068
"(...) Mango genannte Früchte und Bäume [hervorkommen], diese derartigen unmöglich seienden wunderbaren (...)" [(...) mango adı verilen meyveler ve ağaçlar [ortaya çıkar], bu erişlmesi imkansız harikulade (...)] AY I 1068

bodi ***sögüt*** *altınınta [oluru]p* BTT XLIV C146
"[Sitt]ing under the bodhi tree" [[Bodhi ağacının altında otururken] BTT XLIV C146

kltı yinçgekye urugtın niyagrot ***sögüt*** *yıltızı ulunı butıkı yapırgakı ançan ançan ėyin kezigçe ükliyü ėtilü* Abhid. 25R50
"(...) when a small seed produces a nyagrodha tree, its root, trunk, branches, and leaves become progressively exuberant (...)" [(...) küçük bir tohum bir nyagrodha ağacına dönüştüğünde, kökü, gövdesi, dalları ve yaprakları giderek daha coşkulu hale gelir (...)] Abhid. 25R50

bir yagak erkün iki ***sögüt*** *erkün* EUTHB Vas5/8
"(...) bir tane ceviz erkün (?), iki tane söğüt erkün (?) (...)" EUTHB Vas5/8

amranmak köŋ[üli] yaŋanıŋ […] asılıp kalm[ış] ***sögütk[e]*** Buddhaca. 133/3
"(...) sevimli gönülü filin … asılıp kalmış söğüde (...)" Buddhaca. 133/3

sögüt *söliŋe kaḍın kāsıŋa* DLTŞA 61
"Söğüt tazeliğine, kayın kartlığına" DLTŞA 61

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **ME** *sögüt* (Yüce, 1993, s. 177); **DM** *sögüt* (Toparlı, 2018, s. 107), **MG** *sögüt* (Uğurlu, 1984, s. 244); **TA** *sögüt* (Toparlı vd., 2000, s. 139); **ŞSL** *sögüd* (Durgut, 1995, s. 387).

Türkiye Türkçesinde sözcüğe *söğüt* "Söğütgillerden, sulak yerlerde yetişen, yaprakları almaşık ve alt yüzleri havla örtülü büyük bir ağaç (Salix)" anlamında rastlanılmaktadır (https://sozluk.gov.tr/). Baytop ise bitki için şu açıklamaları yapaktadır (Baytop, 2007, s. 248): "Salix (Salicaceae) türlerine verilen genel ad. Kışın yaprak döken ağaçlardır. Özellikle dere kenarlarında yetişir. Bazı türlere özel adlar verilmektedir. Kabukları ağrı dindirici ve ateş düşürücü olarak kullanır. Türkiye'de 25 kadar söğüt bulunmaktadır." Tarama Sözlüğü'nde rastlanılmayan sözcüğe Derleme Sözlüğü'nde rastlanılmaktadır (DS X, s. 3675, 3682; DS XI, s. 4399; DS XII, s. 4705). Azerbaycan Türkçesinde: *söyüd* (Akdoğan, 1999, s. 684); Türkmen Türkçesinde: *sövüt* (Tekin vd., 1995, s. 586); Kazak Türkçesinde: *sögüt ~ süyt* (Gülensoy, 2007, s. 805); Kırgız Türkçesinde: *sögöt* (KTLS, s. 792); Yeni Uygur Türkçesinde: *söget* (Necip, 2016, s. 454).

2.2.2.2.148. sunu “kişniş tohumu, çörek otu” (Lat. Nigella sativa)

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğü “çörek otu” olarak tanımlamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 423). Caferoğlu sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde “siyah kimyon, Nigella sativa” olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 211). Clauson sözcüğün muhtemelen alıntı olduğunu belirterek Arapça *şūnīz* biçiminin Farscadan alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 834b). Wilkens ise sözcüğü “kişniş tohumu (Nigella sativa)” olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 631). Eker sözcüğün muhtemelen Farsçadan alıntı olduğunu bildirmektedir (Eker, 2009, s. 270). Eski Türkçede görülen sözcüğe çağdaş Türk dillerinde ratlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *sunu* (Racamati, 1930, s. 472).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *sunu* (Kaçalin, 2019, s. 423).

Tanık(lar):

yana ***sunu*** *tört bakı[r]nı bulung* Heilk I 18

“Und ebenso soll man 4 Bkr. Schwarzkümmel (mit) bulung baḍman (...)” [ve aynı şekilde, 4 bkr. çörek otu (ile) bulung baḍman (...)] Heilk I 18

2.2.2.2.149. supuşup “bir çiçek adı, karanfil çiçeği” (Lat. Pterospermum Suberifolium)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen bu sözcüğü Wilkens *supuşup* << Skr. *supuṣpa* “bir çiçeğin adı (Pterospermum suberifolium)” olarak açıklamaktadır (EUES, s. 632). Sözcüğe kaynak dilinde baktığımızda ise सुपुष्प (su-pushpa) “güzel bir çiçek, karanfil; mercan ağacı; anason; beyaz çiçekli bir Aparājitā; ebegümeci” biçiminde farklı anlamlarda görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 1228a). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **U II** *s[u]pusup* (Müller, 1911, s. 23); **U III** *supusup* (Müller, 1922, s. 53); **DKPAM** *supuşup* (Elmalı, 2022, s. 459); **EUADF** *supuşup* (Elmalı, 2019, s. 141).

Tanık(lar):

yakın yorıyu barıp ***supuşup*** *[atlıg] çeçekin ėtiglig psekin [br(a)hmadatė ėli]-gke atdı* DKPAM 1161

"(...) yakın yürüyerek gidip karanfillerle süslenmiş çelengi (Hükümdar *Brahmadatta*'ya) attı" DKPAM 1161

2.2.2.2.150. süksük "bir tür ağaç, ılgın" (Lat. Haloxylon ammodendron)

Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde tespit edilen sözcük için ilk bilgi Divân'da bulunmaktadır. Kâşgarlı sözcük için şu açıklamayı yapmaktadır: "Dağdağan denilen, odunu sağlam bir ağaç" (Kaçalin, 2019, s. 427). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "ılgın türünden bir çalı" tanımı görülmektedir (DTS, s. 517). Doerfer sözcüğün yansıma bir sözcük olduğunu düşünmektedir (TMEN III, s. 161). Clauson da sözcüğü "bir tür ağaç, muhtemelen bir ılgın" olarak tanımlayarak rüzgârda çıkardığı gürültüden kaynaklanan yarı yansımalı ses olarak değerlendirmektedir (EDTP, s. 823a). Wilkens Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü "bir ağaç türü (Haloxylon ammodendron), ılgın" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 637). Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde bağlam içerisinde tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içinde de görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **U III** *süksük* (Müller, 1922, s. 32); **DKPAM** *süksük* (Elmalı, 2022, s. 460); **BTT XIII** *süksük* (Zieme, 1985, s. 230); **Buddhaca.** *süksük* (Soyer, 2018, s. 116).

Karahanlı Trükçesinde: **DLT** *süksük* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 839).

Tanık(lar):

braman ***süksük*** *otungın ta[m] turmış ot ilginte alıp* U III 32/20

"der Brahmane das mit Süksük-Brennholz angezündete Feuer in seine Hand (...)" [Brahman, Süksük ağacı odunlarıyla yaktığı ateşi eline alır (...)] U III 32/20

süksük *şiş sögülmiş et içinte yilinip bartı* DKPAM 3122

"(...) süksük (ağacının) kıymığı kızarmış etin içine saplanıp kaldı" DKPAM. 3122

kurug ***süksük[in]*** *örten[ip] […k]orbıçıŋ [tö]şüŋni* Buddhaca. 81/5

“Kuru ılgın (ile) yanıp koltukaltını döşünü (...)” Buddhaca. 81/5

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **AL** *söksük* (Atatay, 1970, s. 291); **ŞSL** *süksük* (Durgut, 1995, s. 213, 387).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde rastlanılmamaktadır. Ayrıca Derleme ve Tarama Sözlüğü’nde de ratlanılmamaktadır. Kazak Türkçesinde: *seksevil* (Yüce vd., 1984, s. 239); Yeni Uygur Türkçesinde: *seksek* (Necip, 2016, s. 432).

2.2.2.2.151. süt ötrüm “sütleğen” (Lat. Euphorbia)

Kâşgarlı birleşik sözcük olarak görülen *süt ötrüm* yapısına “şurbum” denildiğini belitmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 52). Ercilasun ve Akkoyunlu, burada Kâşgarlı’nın *şurbum* ile *sūt ödrüm* sözcükleri arasındaki ses yakınlığını vurgulamak istediği belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 52 dipnot 210). Clauson *ötrüm* sözcüğünün *ötür-* fiiilinden türediğini belirtmektedir (EDPT, s. 66a). *süt ötrüm* biçimine Divân dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: *süt ötrüm* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 843).

2.2.2.2.152. ş(a)baralotr “bir tür ağaç” (Lat. Symplocos racemosa)

Rachmati, Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğün *şbar*, *şbara*, *şbr* biçiminde görülebileceğini belirterek sözcüğü Skr. *çabara* sözcüğü ile ilişikilendirmektdir (Rachmati, 1932, s. 438). Sözcük Heilk. II’de daima *lotur* sözcüğüyle beraber görülmektedir. Wilkens sözcüğü *ş(a)baralotr* biçiminde madde başı olarak kabul ederek < Toh. B *śabaraloträ ~ śabaralodr ~ śabaralottar* < Skr. *śabharalodhra* “Bir ağaç türü (Symplocos racemosa ROXB.)” (Skr. *śābaraka*’nın da eş değeri) açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 640). Sözcük kaynak dilinde शबरलोध्र (śabara-lodhra) “bir tür lodhra” olarak (Monier-Williams, 1899, s. 1052), Toharcada (B) ise *śabaralodär* “Symplocos racemosa Roxb.” (tıbbi bir bileşen)” olarak görülmektedir (Adams, 2013, s. 678). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *şbara ~ şbr* (Rachmati, 1932, s. 446).

Tanık(lar):

bu yitinç em ktpl buda ***şpr*** *lotr [saba] [ka]dızı* Heilk. II 426/123

"Dies ist das siebente Heilmittel. Myrica sapida buda, bunte Symplocos racenose und [saba]-Rinde" [Bu yedinci ilaçtır. Myrica sapida buda, renkli Symplocos racenose ve [saba] kabuğu]

2.2.2.2.153. ş(a)laka "olibanum" (Lat. Boswellia thurifera)

Sözcüğe ilk ve tek olarak Eski Uygur Türkçesinde rastlanılmaktadır. Wilkens, *slaka ptr †* maddesinde bu biçimin hatalı bir biçim olduğunu belirterek (s. 618) *ş(a)laka* << Skr. *śallakī* "Olibanum (Boswellia thurifera)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 643). Sözcük kaynak dilde de शल्लकी (śallakī) "Boswellia thurifera; olibanum" olarak görülmektedir. (Monier-Williams, 1899, s. 1059). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dışında tespit edilememektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *slaka* (Rachmati, 1932, s. 445).

Tanık(lar):

kan sökme(k)ke ***slaka*** *ptr çmlu bikl amra arçun tinç* Heilk. II 426/133

"Gegen Blutdurchfall *slaka ptr, çmlu, bikl,* Mangifera indica, Terminilia Arjua und tinç (...)" [Kan ishaline karşı slaka ptr, çmlu, bikl, Mangifera indica, Terminilia Arjua ve tinç (...)] Heilk. II 426/133

2.2.2.2.154. şal ~ şala "bir ağaç türü" (Lat. Shorea robusta)

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü Rėsėnen Sanskritçe *śāla* ile ilişkilendirerek ve "şal ağacı" tanımını yapmaktadır (VEWT, s. 441). Wilkens ise *şala* << Skr. *śāla* "Bir ağaç türü, Sal ağaç (Shorea robusta)" açıklamasını yapmaktadır ve bizi *şal* maddesine göndermektedir. *şal* maddesine baktığımızda ise aynı bilgilerin verdildiği görülmektedir (EUES, s. 642). Çetin, çalışmasında "kulübe, ev" anlamında görülen *şal* sözcüğünün Eski Uygur Türkçesinde aslen bir ağaç adı iken yapımında kullanılması nedeniyle "ev, kulübe" anlamı sonradan kazandığı düşünmektedir (Çetin, 2004, s. 201-202). Sözcük, Sansktritçede ise शाल (śālá) "Śāl ağacı, Vatica robusta (değerli bir kereste ağacı); herhangi bir ağaç olarak" olarak karşımıza çıkmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 1067). SH'de sözcük için 娑羅 (Suōluó) *śāla* 沙羅 (Shā lā)

sāla "Sāl ağacı Shorea robusta, tik ağacı" açıklaması görülmektedir (S-H, 1937, s. 323). Sözcük tespit edildiği bağlamlarda genellikle *sögüt* ile tamlama grubu içerisinde tespit edilerek tamlayan görevini üstlenmektedir. Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **U II** *sala ~ sal* (Müller, 1911, s. 24, 35); **AY V** *şala* (Kaya, 2021, s. 852); **HT III** *şala* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 53); **HT VI** *şala* (Ölmez, 1993, s. 253); **HT VIII** *şala* (Röhrborn, 1996, s. 69); **BTT I** *şala* (Hazai & Zieme, 1971, s. 64); **BTT XXV** *şala* (Wilkens, 2007, s. 408); **BTT XXVI** *şala* (Kasai, 2008, s. 319); **BTT XXVIII** *şala* (Yakup, 2010, s. 286); **Sitāta.** *şal* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 364); **UVS** *şal* (İsi, 2021, s. 306).

Tanık(lar):

*bo ügüz[nüŋ] ügüz kıdıgınta ... **şala** sögütlüg [arıg ol]* HT III 210

"Bu ırmağın kıyısına çok uzak olmayan bir yerde Śāla ağacı ormanı vardır" HT III 210

*miŋ yapırgaklıg lènhua çeçeklig tikdim koş **şala** sögütke k(a)ltı bir aş bışımı üdki teg* HT VI 1752

"(...) bin yapraklı nilüfer çiçeğini śāla$_2$ ağacına bir aş pişimi sürede diktim" HT VI 1752

şala atl(ı)g koş sög[ü]t ikin arasınta BTT XXVIII B161

"(...) between the śāla trees with two trunks (...)" [(...) iki gövdeli śāla ağaçları arasında (...)] BTT XXVIII B161

*uz açılmış çeçeklig **şal** sögütler èligi hanı burhan kutıŋa yükünür men* Sitāta. 77

"(...) bütünüyle açılmış çiçekli śāla ağacı hükümdarı (Skt. sapuṣpa-Śālendrārāja) [adlı] Buda kutsallığına saygıyla eğilirim" Sitāta. 77

*ulug **şal** sögütke okşatı braman uguşınta erser azu ulug **şal** sögütke okşatı kşatirik uguşınta erser* UVS 116

"(...) ulu Śala ağacına benzer Brahmalar ve Kśatriyalar ile (...)" UVS 116

2.2.2.2.155. şalmali "cehennemdeki bir ağacın adı; ipek pamuğu ağacı" (Lat. Bombax heptaphyllum, Salmalia malabarica)

Eski Uygur Türkçesinde taradığımız iki farklı eserde tespit edilen sözcük için Wilkens, *şalmali* << Skr. *śālmalī* "cehennemdeki bir ağacın adı" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 643). Sözcük için kaynak dilinde ise şu açıklama görülmektedir: शाल्मलि (śālmali) "Seemul veya ipek-pamuk ağacı, Bombax heptaphyllum veya Salmalia malabarica (kırmızı çiçekli, yüksek, dikenli bir ağaç; dikenlerinin cehennemlerden birinde işkence için kullanılmaktadır." (Monier-Williams, 1899, s. 1068). Sözcüğe çağdaş Moğolcada *şalmali* "yedi yaprak ağacı" biçiminde saptanmaktadır (Lessing, 2003, s. 1162). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışındaki dönemlerde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçedinde: **DKPAM** *şalmali*[80] (Elmalı, 2022, s. 460); **BTT XXV** *şalmali*[81] (Wilkens, 2007, s. 408).

Tanık(lar):

*korkup **ş[a]lmalı** [atlı]g sögüt[lerke tavra]nıp yoklay[u ...]* DKPAM 640

"(...) korkup Śālmali adlı ağaçlara telaşla tırmanıp (...)" DKPAM 640

*[arıglıg tamu]t[a **şa]l[mali** arıg]l[ı]g tamuta* BTT XXV 2333

"(...) in der Hölle des [*śā*]*l[mali*-Waldes (*śālmalīvana*)] (...)" [(...) [śā]l[mali ormanı (śālmalīvana)] cehenneminde (...)] BTT XXV 2333

2.2.2.2.156. şamuşa "çemen otu" (Lat. Trigonella foenum)

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Kâşgarlı Divân'da "yenilen bir çemen otu" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 193). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve kesin bir şekilde alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 868a). Ancak sözcüğe Yeni Uygur Türkçesinde rastlanıldığı için Clauson'un bu görüşü geçerliliğini yitirmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *şamuşa* (Kaçalin, 2019, s. 430).

[80] *ş(a)lmali* << Skr. *śālmalī* (BTT XXXVII-III, s. 1055).
[81] Wilkens, sözcüğü burada "Cehennemde bir orman" olarak tanımlamaktadır.

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde rastlanılmamaktadır. Ayrıca sözcüğe Derleme ve Tarama Sözlüğü'nde de rastlanılmamaktadır. Yeni Uygur Türkçesinde: *shumsha* (Necip, 2016, s. 481).

2.2.2.2.157. şarip "saparna" (Lat. Hemidesmus indicus)

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı döneminde görülmektedir. Wilkens *sanıp †* sözcüğünün hatalı bir okuma olduğunu belirterek (s. 580) sözcüğü *şarip* < TochB *śārip* < Skr. *śāriva* "saparna (Hemidesmus indicus)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 644). Sözcük kaynak dilinde सारिवा (sarivā) "Hemidesmus indicus and Ichnocarpus frutescens" olarak görülmektedir (Monier-Willams, 1899, s. 1209). Toharcada (B) ise *śārip* "Hint sarsaparillası (Hemidesmus indicus) (tıbbi bir bileşen)" olarak görülmektedir (Adams, 2013, s. 684). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *sanıp* (Rachmati, 1932, s. 445).

Tanık(lar):

bırk ***sanıp*** *şbara lotr şker buda mır eçküsüti birle tomlıtıp içürmiş krgek* Heilk. II 426/132

"(...) bırk, sanıp, bunte Symplocos racemosa, Zucker, buda und Hönig; man soll sei mit Ziegenmilch und abge kühlt zu trinken geben" [(...) bırk, sanıp, renkli Symplocos racemosa, şeker, buda ve Hönig; keçi sütü ile içilmeli ve soğutulmalı] Heilk. II 427/132

2.2.2.2.158. şaw "bir tür bitki" (Lat. Salsola kali)

Kâşgarlı sözcüğün çövene benzer bir bitki olduğunu ve Uç'ta yetişip bununla elbiselerin yıkandığını belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 411). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve muhtemelen İranî bir dilden alıntı olduğunu düşünmektedir (EDPT, s. 866a). Hauenschild sözcüğün Çince *sháo yào* biçiminin kısaltılmış biçimi olan *sháo* biçiminden alıntı olduğunu belirterek bitkinin sabun yapımında rol oynadığını belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 71). Sertkaya ise sözcüğü Soğdca kökenli sözcükler arasında kabul etmektedir (Sertkaya, 2009, s. 35). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türçesinde: **DLT** *şaw* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 845).

2.2.2.2.159. şayu "yabani gül; bitkisel bir ilaç" (Lat. Prosopis spicigera; Coniselinum univittatum)

Wilkens, *kayu †* (s. 350) okuyuşunun hatalı bir okuyuş olduğunu belirterek sözcüğü *şayu* maddesinde << Skr. *śamī* "bir ilaç adı" (Prosopis spicigera, Linn.) olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 647). Skr. *śamī* için bkz. → 2.1.2.2.50. çımıçamı. Çetin ise sözcüğü "yabani gül, Coniselinum univittatum" olarak tanımlayarak Skr. *jñāmaka* ile ilişkilendirmektedir (Çetin, 2020, s. 276). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi sonrasında görülmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *kayu* (Çetin, 2020, s. 276).

Tanık(lar):

çamuka ***kayu***[82] *ıt burnı çimiçami tiken tüpi siripivisika yėmek sakızı* AY VII 401

"(...) çamuka kayu ıt burnı çimiçami tiken tüpi, siripivisika *yėmek* sakızı (...)" AY VII 401

2.2.2.2.160. şekirtük "fıstık" (Lat. Pistacia vera)

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Kâşgarlı "fıstık" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 222). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve /ç-/ sesi ile başlayan benzer anlamlara sahip birkaç sözcükten biri olduğunu düşünmektedir. Çoğu durumda *çatla:-* (*çatı:la:-*) olarak çıkarılan sese göre yansıma bir fiilden türetilmiş bir isim gibi göründüğü de belirtmektedir. Bügünkü *çekirdek* sözcüğünün buradan türediğini bildirmektedir (EDPT, s. 867b). Ögel sözcüğün yapı bakımından Türkçeye benzediğini belirtmekle beraber alıntı olma ihtimalinin olduğunu da belirtmektedir (Ögel, 1978, s. 296). Gülesoy da Clauson gibi "çekirdek" sözcüğünü *şekirtük* sözcüğüyle ilişkilendirerek *şe-k+ir-tük* > *şe-k+ir-dek* > *çekirdek* izahını yapmaktadır (Gülensoy, 2007, s. 841).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *şekirtük* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 845).

[82] Çetin, *çamuka kayu ıt burnı* ibaresindeki *kayu* sözcüğünün anlamlı bir birim olmayıp metinin Çince karşılığındaki Çin. *qióng* sözcüğünün fonetik karşılığı olabileceğini belirtmektedir (Çetin, 2020, s. 244).

2.2.2.2.161. şirija "bir yosun türü; dereotu" (Lat. Anethum graveolens)

Eski Uygur Türkçesinde tanıklanan bu sözcüğü Wilkens, *şirija* < Skr. *śaileya* "bir yosun türü" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 654). Çetin ise sözcüğü "dereotu; tere, Anethum graveolens" olarak anlamlandırmaktadır (Çetin, 2020, s. 292). Sözcük, kaynak dilinde ise शैलेय (śaileya) "bir tür liken; Anethum graveolens" anlamındadır (Monier-Williams, 1899, s. 1090).

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *şiriza* (Çetin, 2020, s. 292).

Tanık(lar):

uşira uşir şarukı sagbıç ***şiriza*** *taş huası lukura kara küji sirijavu* AY VII 410

"(...) uşira uşir, şarukı sagbıç, şiriza taş huası, lukura kara küji, sirijavu (...)" AY VII 410

2.2.2.2.162. şiriş "bir ağaç türü, akasya" (Lat. Acacia sirissa, Albizia lebbeck) → krş. şirişa

Sözcüğe ilk ve tek olarak Eski Uygur Türkçesi döneminde rastlanılmaktadır. Wilkens, sözcüğü *şiriş* < Toh. B *śiriṣ* < Skr. *śirīṣa* "bir ağaç türü (Acacia sirissa, Albizia lebbeck, Benth.)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 653). Sözcük, Toharcada (B) *śiriṣ* "Acacia lebbek Benth. (tıbbi bir içerik)" olarak görülmektedir (Adams, 2013, s. 690).

Eski Uygur Türkçesinde: **Maitr.** *şiriş*[83] (Ş. Tekin, 2019, s. 464).

Tanık(lar):

bu (oḳ) yirde ***şiriş*** *atlıġ sögüt erdi ... kim ol sögüt tüpinte* Maitr. 39/34

"bu yerde Şirisa (bir nevi akasya) adlı bir ağaç var idi. Bu ağacın dibinde (...)" Maitr. 39/34

2.2.2.2.163. şirişa "bir ağaç türü, akasya" (Lat. Acacia sirissa, Albizia lebbeck)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen bu sözcüğe diğer dönemlerde rastlanılmamaktadır. Wilkens, sözcüğü *şirişa* < Skr. *śirīṣa* "bir ağaç türü (Acacia sirissa, Albizia lebbeck, Benth.)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 653). Sözcük kaynak dilinde

[83] *şyryş* < *?* (BTT IX-II, s. 113).

ise शिरीष (śirīsha) "Acacia Sirissa çiçeği" anlamında görülmektedir (Monier-Willams, 1899, s. 1073). SH'de de 尸利沙尸利灑 (shī lìshā shī lì sǎ); 舍利沙 (shèlì shā); 夜合樹 (yè hé shù) *śirīṣa* "Acacia sirissa" tanımı görülmektedir (S-H, 1937, s. 101).

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *şirişa* (Çetin, 2020, s. 292).

Tanık(lar):

şirişa *koşgaç örük çeçeki indrahasdu indirahast çamuka* AY VII 400
"(...) şirişa koşgaç örük çeçeki, indrahasdu indirahast, çamuka (...)" AY VII 400

2.2.2.2.164. şişup "Sissoo ağacı" (Lat. Dalberghia sissoo)

Sözcük ilk ve tek olarak Eski Uygur Türkçesinde görülmektedir. Wilkens sözcük için *şişup* << Skr. *śiṃśapā* "Sissoo ağacı (Dalberghia sissoo)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 654). Sözcük, kaynak dilde शिंशपा (śiṉśápā) "Dalbergia Sissoo ağacı; Asoka ağacı" olarak saptanmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 1069). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tespit edildiği bağlamda *sısup yıltızı* biçiminde tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *sısup* (Rachmati, 1932, s. 445).

Tanık(lar):

sısup *yıltızı kaşak yıltızı yürüng üzüm yıltızı sinsim bu otlarnı kayınḍurup usmış sayu içgü[l]* Heilk. II 404/13
"sısup-Wurzel, Schilfwurzel, die Wurzel von weißen Trauben und Sesam. Man soll diese Heilmittel aufkochen und jedesmal, wenn man Durst hat, (davon) Trinken" [sısup kökü, kamış kökü, beyaz üzüm kökü ve susam tohumu. Bu ilaçları kaynatmalı ve her susadığınızda içmelisiniz] Heilk. II 405/13

2.2.2.2.165. şudi "karabiber" (Lat. Piper nigrum)

Wilkens, *şudi* maddesinde sözcüğün Skr. *śuddhā* sözcüğünden alıntı olduğunu ve "karabiber (Piper nigrum, Linn.)" anlamına geldiğini bildirmektedir (EUES, s. 657). Sözcük, kaynak dilinde, Sanskritçede, de शुद्ध (śuddhá) "karabiber" olarak

görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 1082). Kaya, sözcüğün bir ihtimal *şıtı* < Skr. *śiti* "huş ağacı" biçiminde mi okunması gerektiği önerisinde bulunmaktadır (Kaya, 2021, s. 586, dipnot 3360). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY IX** *şudı* (Kaya, 2021, s. 670).

Tanık(lar):
ınça k(a)ltı ***şudı*** *<atlıg> ıgaç butıkı y[arıl]mış teg* AY IX 15727

2.2.2.2.166. şuglu "tilki üzümü, böğürtlen" (Lat. Solanum nigrum)

Kâşgarlı sözcüğü eserinde "tilki üzümü, böğürtlen" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 186). Clauson, sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve muhtemelen Çinceden alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 867b). Sertkaya da Clauson gibi sözcüğün Çinceden altıntı olduğunu düşünmektedir (Sertkaya, 2009, s. 21). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçeesinde: **DLT** *şuglu* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 845).

2.2.2.2.167. şünük "çınar ağacı" (Lat. Platanus orientalis) → krş. **çünük**

Kâşgarlı sözcüğü "çınar ağacı" olarak tanımlamaktadır. Sözcükteki /ş/ sesinin /ç/ sesinden çevrildiğini belirtmektedir (Kaçalin, 2019: 432). Karahan, XI. yüzyıl Türk lehçelerinde "çınar ağacı" anlamında *çarūn*, *çünük* ve *şünük* olmak üzere üç kullanımın olduğunu belirtmektedir (Karahan, 2013, 344). Arat sözcüğün *şenük*, *şünük*, *şnük* biçiminde okunabileceğini belirterek DLT'deki *çünük* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Rachmati, 1932, s. 438). Wilkens ise Eski Uygur Türkçesindeki *şenük* † okuyuşunun eski bir okuyuş olduğunu belirterek sözcüğü *snuk* "sehund (Euphorbia neriifolia)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 618).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *şnük ~ şünük* (Rachmati, 1932, s. 446).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *şünük* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 846).

Tanık(lar):

vinini yürüng ikisek ***şünük*** *urugı bışıg singir divdaar mırç ptpidi* Heilk. II 430/19

"vinini, weißes ikisek, Platanensamen, gekochte sehne, Devdarholz, Pfeffer und langen Pfeffer (...)" [vinini, beyaz ikisek, çınar tohumu, haşlanmış sinemaki, devdar ağacı, biber ve sivri biber (...)] Heilk. II 431/19

2.2.2.2.168. tabılku ~ tawılku "erguvani sögüt" (Lat. Salix purpurea)

Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için Kâşgarlı DLT'de şu açıklamayı yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 214): "Tawılguç'un başka bir şeklidir; bu da erguvani söğüttür." Clauson sözcüğün kökenini belirsiz olduğunu belirterek sözcüğü "spiraea" olarak tanımlamaktadır. Yudahin'e göre sözcük "yay, ok" gibi araçları yapmada kullanılan özellikle güçlü dalları olan bir çalıdır. +KU ekinin Türkçede karşılığının bulunmadığını, sözcüğün *tavılguç* sözcüğü ile ortak bir kökten gelmiş olabileceğini düşünmektedir. Sözcüğün kuzeydoğu lehçesinde *tabılka*, *tabılkat*, *tabılğı* biçiminde görülebileceğini belirtmektedir (EDPT, s. 440b-441a). Tietze Türkiye Türkçesindeki *davulgu* / *davulga* biçiminin ETü. *tavılku* biçiminden geldiğini belirterek "kocayemiş ağacı ve meyvesi" açıklamasını yapmaktadır (Tietze II, s. 324). Sözcük çağdaş Moğolcada *tabilgu* olarak görülmektedir (Lessing, 2003, s. 1176). Kargı Ölmez sözcüğün -IgA eki ile bitmesi nedeniyle *tabılga*, *tabulga*, *dobulga* biçimlerinin Moğolca olma ihtimalinden bahsetmektedir (Kargı Ölmez, 2002, s. 69). Yıldırım, *Irk Bitig*'de sözcüğü *tavılku* "keçisakalı otu" olarak tanımlayarak bu sözcük dışında *Irk Bitig*'de spesifik olarak *çıntan*, *kamış ~ kamuş*, *tograk*, yagak bitkilerinin de görüldüğünü bildirmektedir (Yıldırım, 2017, s. 119).

Eski Uygur Türkçesinde: **IrkB**. *tabılku* (Tekin, 2023, s. 61).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *tawılku* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 863).

Tanık(lar):

bir ***tabılku*** *yüz boltı yüz* ***tabılku*** *ming boltı* IrkB. 32

"Bir hünnap yüz oldu. Yüz hünnap bin oldu (...)" IrkB. 32

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **Sengl.** *tobulğu* (Clauson, 1960, s. 51).

Türkiye Türkçesinde ve Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS IV, s. 1379, 1382). Kazak Türkçesinde: *tobılğı* (Yüce vd., 1984, s. 271); Kırgız Türkçesinde: *tabılğı* (Yudahin, 1998, s. 696); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *tobulgu* (Tavkul, 2000, s. 401); Kumuk Türkçesinde: *toburğu* (Pekacar, 2011, s. 337); Özbek Türkçesinde: *tabulğa* (EDPT, s. 441a); Yeni Uygur Türkçesinde: *téwilgha* (Necip, 2016, s. 512); Hakas Türkçesinde: *tabılğat* (Arıkoğlu, 2005, s. 468); Altay Türkçesinde: *tabılgı* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 165); Yakutça: *tamılğan* (Teke, 2015, s. 109).

2.2.2.2.169. taliz "Hint eriği" (Lat. Flacourtia jangomas)

Sözcük ilk ve tek olarak Eski Uygur Türkçesinde görülmektedir. Caferoğlu sözcüğü "bir çeşit bitki" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 221). Wilkens, *talız †* biçiminin eski bir okuma olduğunu belirerek sözcüğü *taliz* < Toh. B *tālis* < Skr. *tālīśa* "Hint kahve erik (Flacourtia jangomas (Lour.)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 666). Sözcük Toharcada (B) *tālis* "Hint eriği (Flacourtia jangomas (Lour.)" (Adams, 2013, s. 304) anlamında görülürken Sanskritçede तालीश (tālîśa) " Flacourtia cataphracta (yaprakları tıpta kullanılır)" anlamında görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 445).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *talız* (Rachmati, 1932, s. 446).

Tanık(lar):

*konak tükisi kakula **talız** yıltızı sınl...ı tiken yıltızı ...enggü* Heilk. II 404/5

"Enthülste Hirsekörner, Amomum medium, talız-Wurzel, sınl...i, Dornsrtauchwurzel und ... enggü (...)" [Kabuğu soyulmuş darı taneleri, Amomum medium, talız kökü, sınl...ı, diken kökü ve ... enggü (...)] Heilk. II 405/5

2.2.2.2.170. tarıg "tahıl, buğday; akdarı; tohum" (Lat. Triticum; Panicum sp.)

Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde sözcüğe rastlanılmaktadır. Kâşgarlı *tarıg* sözcüğü için "Türklerin çoğunda buğday; Oğuzlarda ise akdarı; tahıl; tohum" açıklamasını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 856). Sözcük DTS'de; "1. Tahıl, hububat, ekmek; 2. Darı; 3. Çiftçilik, toprak işleme" anlamında görülmektedir (DTS, s. 537). Clauson, sözcüğü *tarı-g* biçiminde tahlil ederek sözcüğün

iki temel anlama sahip olduğu birinci anlamın "ekili arazi", ikinci anlamının ise "ekili arazinin ürünü" genellikle bir tür tahıl olduğunu bildirmektedir (EDTP, s. 537b-538a). *tarı-* fiili ile ilgili ayrıca bkz. (Gül, 2009). Tietze Türkiye Türkçesindeki *darı* sözcüğünün ≺ ETü. *tarıġ* biçiminden geldiğini ve "ufak bir hububat cinsi, akdarı" anlamına geldiğini bildirmektedir (Tietze II, s. 314). Gülensoy da *darı* maddesinde sözcüğü Clauson gibi *tarı-g* biçiminde tahlil etmektedir (Gülensoy, 2007, s. 267). Doerfer *tarag* biçiminden dolayı sözcüğün kökeninin *tar-* "verstreuen" fiili olduğunu belirtmektedir (Akt. Gül, 2004, s. 249). Wilkens, sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde *tarıg ~ t(a)rıg* "tohum, bitki; hububat, ekin, mahsul, tahıl; buğday; boz darı; evlat ve evladın evladı; köken" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 677). Sözcük Eski Türkçede müstakil olarak görüldüğü gibi özellikle Eski Uygur Türkçesinde *ı tarıg* ve *urug tarıg* biçiminde ikileme olarak da tespit edilmektedir. Eski Uygur Türkçesinin son dönemlerinde ve Karahanlı Türkçesinde *tarıg* sözcüğü metaforik olarak "soy, nesil" anlamını da karşılamaktadır. Bu kullanım *Kutadgu Bilig*'de göze çarpmaktadır. Sözcük Eski Uygur Türkçesinde kimi zaman *tarıg* biçiminin ikinci düz dar ünlüsü olan /ı/ sesi genişleyerek düz geniş biçime /a/ sesine dönebilmektedir. Bu ikili kullanım *Maytrisimit*'te görülmektedir. Sözcüğün Eski Uygur Türkçesindeki ve Karahanlı Türkçesindeki anlamlarına bakıldığında sözcükte anlam değişimi olduğu görülmektedir. Eski Uygurcada "ekin, hububat, tohum, mahsul" olarak daha genel bir anlamda görülen sözcük Karahanlı Türkçesinde çoğunlukla "buğday" anlamında görülmektedir. Sözcük çağdaş Moğolcada *tarig*, *tarig-an* biçiminde saptanmaktadır (Lessing, 2003, s. 1205).

Eski Uygur Türkçesinde: **U I** *tarıg* (Müller, 1908, s. 27); **U II** *tarıg ~ tarık* (Müller, 1911, s. 65, 86); **M III** *tarıg ~ tarag* (Le Coq, 1922, s. 40, 13); **TTT IV** *tarıg* (Bang & Gabain, 1930, s. 10); **TTT VI** *tarıg* (Gabain & Racmati 1934, s. 42); **TTT VII** *tarıg* (Rachmati, 1936, s. 117); **TTT VIII** *tarıg* (Gabain, 1954, s. 98); **PKPH** *tarıg* (Hamilton, 2020, s. 180); **AY IV** *tarıg* (Tokyürek, 2019, s. 934); **AY VI** *tarıg* (Ayazlı, 2012, s. 342); **AY VIII** *tarıg* (Çetin, 2020a, s. 469); **AY X** *tarıg* (Gulcalı, 2020, s. 521); **Maitr.** *tarıg ~ tarag*[84] (Ş.Tekin, 2019, s. 468); **Sitāta.** *tarıg* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 365); **HT IV** *tarıg* (Semet vd., 2022, s. 65); **BTT VIII** *tarıg* (Kara & Zieme, 1977, s. 140); **BTT XIII** *tarıg* (Zieme, 1985, s. 232); **BTT XXVI** *tarıg* (Kasai, 2008, s. 321); **BTT XXXIII** *targ ~ tarıg* (Oda, 2015, s. 267); **BTT L** *tarıg* (Kara vd., 2022, s. 329); **Dışast.**

[84] *t'ryq ~ t'r'q* (BTT IX-II, s. 119-120)

tarıg (Kaljanova, 2005, s. 185); **EUDDM** *tarıg* (Ayazlı, 2016, s. 224); **EUTHB** *tarı ~ tarıg* (Keskin, 2022, s. 722); **IrkB**. *tarıg* (Tekin, 2023, s. 61).

Karahanlı Türkçesinde: **KB** *tarıg* (Arat, 1979, s. 426); **DLT** *tarıg* (Ercilasun & Akoyunlu, 2018, s. 856); **RKT** *tarıg* (Ata, 2004, s. 658); **TİEM 73** *tarıg* (Ünlü, 2004, s. 656; Kök, 2004, s. 592).

Tanık(lar):

kua çeçek aslıglar tus yimis aslıglar ı ***tarıg*** *aslıglar* U II 65/17

"(...) die Blumen-Freseer, die Früchte-Freseer, die Satten-Freseer (...)" [(...) çiçek-arayıcı, meyve-arayıcı, tam-arayıcı (...)] U II 65/17

azu bay borluk ı ***tarıg*** ... TTT IV 10/6

"oder bei Garten-, Weinberg-, Saaten ..." [veya bahçe, bağ, tohum için ...] TTT IV 10/6

yıltızlıg urug ***tarıg*** *saçmatın t(arı)maḍuk bütürmeyük bışurmayuk erserler* AY IV 3350

"(...) köklü tohum$_2$ saçmamış, ekmemiş, bitirmemiş, yetiştirmemiş iseler" AY IV 3350

ı ***tarıg*** *tüş yemiş bütmegey yat yagı küçeḍgey* AY VI 699

"Tahıl$_2$ yemiş$_2$ olgunlaşmayacak" AY VI 699

tuturkannıŋ ***tarıgnıŋ*** *t[üş] yėmişniŋ kavlanıŋ tatıgları küçleri ançan ançan yme yokadur* AY VIII 1468

"Pirinci, ekinin, meyve (ve) sebzenin tatları (ve) verimi yavaş yavaş yok olur" AY VIII 1468

tsaŋları agılıkları ı ***tarıg*** *ed tavar üze tolu* AY X 70

"(...) ambarları$_2$ tahıl$_2$ (ve) mal nülk ile dolu" AY X 70

irk erkeç teke oġlak tült orun eşük töşek ton etük itig yatraġ aş içgü ı ***tarıg*** Maitr. 12/7

"(...) buzağılar, koyunlar, tekeler, oğlaklar; yastık, sedir, örtü, döşek, elbise, ayakkabı, süs eşyası, yiyecek, içecek, hubûbat ve tohum (...)" Maitr. 12/7

*kişi evi yigi [ı]sı **tarıgı** üküş kişisi k(a)r[a] kiçikk(i)ye t(e)rkiş* y(a)vlak bo[lur]* HX IV 493
"Die Wohnhäuser sind dicht gedrängt, die landwirt[schaflichen Produkte sind reichhsltigi Die Bevölkerung iat dunkel[häutig], sehr klein, streitsichtig und bösartig" [Evler sıkışık, zirai mahsulleri bol, Nüfus koyu tenli, çok küçük, kavgacı ve kötü] HX IV 493

*kim kayu kişilerniŋ livi bėş törlüg ı **tarıglarıg** kurt yėser* BTT L 513
"Wenn Würmer die fünf Arten von Getreide, die die nahrung der Menschen sind, sind gefressen haben" [Solucanlar insanların yiyeceği olan beş çeşit tahılı yediğinde] BTT L 513

*tüşike **tarıg** kerkek bolup ... **tarıg** altım* EUTHB Borç 2/2
"(...) faiz karşılığında tahıl gerekli olup [...] tahıl aldım" EUTHB Borç 2/2

*köki edgü bolsun urug hem **tarığ** uwutlug sakınuk tilegil arığ* KBKaçalin 4476
"Alacak kimsenin soyu-sopu ve âilesi iyi olsun; kendisinin de hayâ ve takvâ sâhibi, temiz olmasına dikkat et" KBTercüme 4476

*ol **tarıg** yıgdı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 376)
"O buğday vb. şeyleri yığdı" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 376).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **NF** *tarıġ* (Ata, 1998, s. 405); **KE** *tarıġ ~ tarıḳ* (Ata, 1997, s. 599); **İML** *tarıg* (Battal, 1934, s. 69); **İM** *tarıġ* (Toparlı, 1992, s. 601); **TA** *ṭarı* (Toparlı vd., 2000, s. 142); **CC** *tarı* (Argunşah & Güner, 2015, s. 566); **Kİ** *tarı* (Caferoğlu, 1931, s. 99); **TZ** *tarı* (Atalay, 1945, s. 252); **DM** *darı* (Toparlı, 2018, s. 81); **AL** *tarıg* (Atalay, 1970, s. 438), **ÇGT** *tarıġ ~ tarıḳ* (Berbercan, 2011, s. 538).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *darı* "1. Buğdaygillerden, kuraklığa dayanıklı bir bitki; 2. Bu bitkinin buğday yerine besin olarak kullanılan tohumu; 3. Mısır" (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Baytop, halk arasında sözcüğe *tane* de denildiğini ve Graminae familyasına bağlı bir yıllık ve otsu bitkilere verilen genel ad olduğunu bildirmektedir (Baytop, 2007, s. 85). Azerbaycan Türkçesinde: *darı* (Akdoğan, 1999, s. 174); Türkmen Türkçesinde: *darı* (Tekin vd., 1995, s. 135);

Gagavuz Türkçesinde: *darı* (Baskakov, 1991, s. 68); Kazak Türkçesinde: *tarı* (Yüce vd. 1984, s. 266); Kırgız Türkçesinde: *taruu* (Yudahin, 1998, s. 714); Tatar Türkçesinde: *tarı* (Ehmtyanov vd., 2014, s. 101); Kazan-Tatar Türkçesinde: *tarı* (Öner, 2015, s. 449); Kırım-Tatar Türkçesinde: *tarı* (Hauenschild, 1993, s. 173); Başkurt Türkçesinde: *tarı* (Özşahin, 2017, s. 582); Karakalpak Türkçesinde: *tarı* (ETDES, s. 131); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *tarı* (Tavkul, 2000, s. 370); Nogay Türkçesinde: *darı* (ETDES, s. 131); Kumuk Türkçesinde: *tari* (Pekacar, 2011, s. 323); Karay Türkçesinde: *tarı* (Çulha, 2006, s. 105); Özbek Türkçesinde: *tarıḳ* (KTLS, s. 151); Yeni Uygur Türkçesinde: *tériq* (Necip, 2016, s. 514); Hakas Türkçesinde: *taran* (Arıkoğlu, 2005, s. 480); Tuva Türkçesinde: *tarra* (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 203); Altay Türkçesinde: *taraan* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 169); Şor Türkçesinde: *taraa* (Tannagaşeva & Akalın, 1995, s. 110); Teleüt Türkçesinde: *taru* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 109); Çuvaşçada: *tırə* (Paasonen, 1950, s. 178).

2.2.2.2.171. tarmaz "şenhıyar, Ebucehil karpuzu" (Lat. Citrullus colocynthis)

Sözcüğe Eski Türkçenin Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğü *tarmaz* "şenhıyar" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 200). Clauson, sözcüğü "salatalık" olarak tanımlayarak sözcüğün *turma:* sözcüğüyle aynı kökten olmadığı ihtimalini göz önünde bulundurarak sözcüğün muhtemelen *ta:r-* fiilinden türediğini belirtmektedir (EDPT, s. 550a). Doerfer, günümüzdeki *karpuz* sözcüğünün *karpuz* < Farsça *ḫarbuz* (< ? *tarmuz*) < Skr. *trapusa* biçiminde geliştiğini düşünmektedir (TMEN IV, s. 380). Sertkaya sözcüğü DLT'deki Hintçe kökenli sözcükler arasında zikretmektedir (Serkaya, 2009, s. 128). Dybo da sözcüğün Yeni Hintçeden alıntı bir sözcük olduğunu belirterek Moğolca ve Kalmıkçadaki *tarvas* biçiminin Farsçadan alındığını belirtmektedir (Dybo, 2008). Eker, sözcüğü Derleme Sözlüğü'ndeki *turma* biçimi ile ilişkilendirmektedir (Eker, 2009, s. 272). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *tarmaz* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 858).

Tanık(lar):

*er **tarmuznı** karç kurç yidi* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 148)

“adam şenhıyarı karç kurç diye ses çıkararak yedi” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 148)

Sözcük Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Kırgız Türkçesinde: *darbyz* (Dybo, 2008); Özbek Türkçesinde: *tarvuz* (Dybo, 2008); Yeni Uygur Türkçesinde: *ta(r)vuz* (Dybo, 2008).

2.2.2.2.172. tawılguç “erguvani sögüt” (Lat. Salix purpurea) → krş. tawılku

Kâşgarlı sözcüğü “erguvani söğüt” olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 213). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve *tavılku* sözcüğüyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Karahan, Divân’da görülen *tawılku* ve *tawılguç* sözcüklerinin bire bir eşe değer bitki adı olduğunu belirtmektedir (Karahan, 2013, s. 190). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *tawılguç* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 863).

2.2.2.2.173. tinbar “bir ağaç adı” (Lat. Diospyros embryopteris)

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde Heilk. I ve Heilk. II’de tespit edilmektedir. Wilkens *tinbar* maddesinde sözcüğün Sanskritçe *timbaru* (~ *tumburu*) sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek “bir ağacın adı (Diospyros embryopteris)” tanımını yapmaktadır (EUES, s. 720). Sözcük kaynak dilinde ise तुम्बुरु (tumburu) “kişniş veya Diospyros embriyopteris meyvesi” anlamında görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 450). Sözcük bağlam içerisinde tek başına görüldüğü gibi *tınbar yusı* biçiminde tamlama grubu olarak da görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *tınbar* (Rachmati, 1930, s. 473); **Heilk. II** *tınvar* (Rachmati, 1932, s. 447).

Tanık(lar):

kayug sışlagka em karba t[ü]bi arırı ***tınbar*** *yusı sıbat tüz ülüş sokup* Heilk. I 165

“Mittel gegen blasenschmerzen: karba tübi, arırı, tınbar yusı, sıbat, zerreibe under (...)” [Mesane ağrısı için çare: karba tübi, arırı, tınbar yusı, sıbat, zerreibe altında (...)] Heilk. I 165

tınvar *sarıg arırı taku taçıma ötkürgü tonguz mayakı bo otlarnı tenglep katıp panit suvi bilen içgül* Heilk. II 404/7

"(...) tınvar gelbe Terminaila chebuba, taku, taçıma ötkürgü und Schweinekot. Man soll dieese Heilmittel zu gleichen Teilen mischen und mit Honigwasser trinken" [(...) tınvar sarı terminaila chebuba, taku, taçıma ötkürgü ve domuz dışkısı. Bu ilaçlar eşit miktarda karıştırılmalı ve ballı su ile içilmelidir] Heilk. II 405/7

2.2.2.2.174. tograk "kavak, kavak ağacı" (Lat. Populus balsamifera; Populus euphratica)

Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde tespit edilen sözcük için Kâşgarlı "Karakavak. Bu çürümüş bir ağaçtır." açıklamasını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 204). Resenėn etimolojik açıdan sözcüğü Moğolca *to(gu)ria* ile ilişkilendirmektedir (VEWT, s. 484). Rachmati, Heilk. I'in dizin kısmında sözcüğü *togra-* fiilinden türetmektedir (Rachmati, 1932, s. 473). Wilkens ise sözcük için *tograk* "bir kavak türü (Populus balsamifera ya da Populus euphratica) (uygun olmayan Skr. recanī = Ipomoea turpethum veya Croton polyandrus'un eş değeri)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 725).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *tograk* (Rachmati, 1930, s. 473); **IrkB**. *tograk* (Tekin, 2023, s. 62).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *tograk* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 887).

Tanık(lar):

takıgu yumurḍkasınça ***tograk*** *togragusın* Heilk I 182

"man soll Pappelharz von der Größe eines Hürnereis (...)" [kasırga yumurtası büyüklüğünde kavak reçinesi (...)] Heilk I 182

Sözcük Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Ayrıca Derleme ve Tarama Sözlüğü'nde de sözcüğe rastlanılmamaktadır. Kazak Türkçesinde: *torangı ~ torangıl* (Yüce vd., 1984, s. 274); Yeni Uygur Türkçesinde: *toghraq* (Necip, 2016, s. 532).

2.2.2.2.175. triman "Hint centiyanı" (Lat. Gentiana kurroo)

Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında tespit edilmeyen bu sözcük için Wilkens, *triman* << Skr. *trāyamāṇa* "Hint centiyanı (Gentiana kurroo)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 749). Sözcük, Sanskritçede ise त्रायमाण (tŕ̥yamāṇa) "Ficus heterophylla" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 457).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *triman* (Rachmati, 1932, s. 447).

Tanık(lar):
triman *çıntan kürüç ptpdi artuç urugı ... kanati visal ... şnük urugı* Heilk. II 428/177

2.2.2.2.176. tsip "bir ağaç adı, bir tür meşe" (Lat. Quercus aliena)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilmektedir. Wilkens, sözcüğün etimolojik izahına değinmeden *tsip* "bir ağacın adı (bir çeşit meşe)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 751). Tokyürek, sözcüğün HT'deki Çince karşılığının 槲 (hu) olduğunu belirterek Eski Uygur Türkçesinde görülen bu sözcüğün Çinceden alıntı olduğunu düşünmektedir (Tokyürek, 2018a, s. 153). Giles, sözcüğün kaynak dilinde "bir tür küçük meşe" anlamına geldiğini belirterek 槲櫟 (hú lì) "Quercus aliena" tanımını yapmaktadır (G. 4949). Sözcük tespit edildiği bağlam içerisinde *sögüt* sözcüğüyle tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevinde görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **HT III** *tsip* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 53).

Tanık(lar):
şala sögütlüg [arıg ol]şala sögütlüg ***tsip*** *[sögüt]ke ogşar erıp* HT III 211
"(...) Śāla ağacı ormanı vardır. Śāla ağacı her ne kadar meşe (?) ağacına benzerse de (...)" HT III 211

2.2.2.2.177. tugara "fesleğen, reyhan" (Lat. Tabernaemontana coronaria)

Wilkens, *tugara* maddesinde sözcüğün Sanskrtiçe *tagara* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "taçlı Tabernemontana (Tabernaemontana coronaria BR.)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 753). Çetin ise sözcüğü *togara* "fesleğen, reyhan" olarak

tanımlamaktadır (Çetin, 2020, s. 296). Tokyürek ve Deveci sözcüğün Çince ara dili dolayısıyla *tugara* olarak okunmasının daha olası olduğunu belirtmektedir (Tokyürek & Deveci, 2021, s. 339). SH'de ise sözcük için 木香根香 (mù xiāng gēn xiāng); 薰陸香 (xūn lù xiāng); 多伽羅 (duō jiāluó) *tagara* "tütsü veren bir ağaç; vangueria spinosa veya tabernae montana coronaria" açıklaması görülmektedir (S-H, 1937, s. 158). Sanskritçede *tagara* sözcüğünün *tagaraka* sözcüğüne eş değerde olduğu belirtilmektedir (s. 431). Bu sözcüğe baktığımızda ise तगरक (tagaraka) "Tabernaemontana coronaria ve ondan hazırlanan hoş kokulu bir toz" tanımı görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 432).

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *togara* (Çetin, 2020, s. 296).

Tanık(lar):

agaru agar çandaru kızıl çıntan ***togara*** *ezragunçuvut süküçe liv(a)ng künkümü* AY VII 405

"(...) agaru agar, çandaru kızıl çıntan, togara ezragunçuvut, *süküçe lıv(a)ng künkümü* (...)" AY VII 405

2.2.2.2.178. tur(a)lim "aguldikeni" (Lat. Alhagi sparsifolia)

Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen *toglım †* (s. 725) ve *tarlım †* (s. 678) biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek sözcük için *turalim ~ tur(a)lim* maddesinde << Skr. *durālabhā* "Aguldikeni (Alhagi sp.) (Skr. *yāsaka* ve *durālabhā*'nın da eş değeri)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 758). Sözcük, kaynak dilinde ise दुरालभ (dur-ālabha) "Alhagi maurorum" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 485). Sözüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *tarlım ~ toglım* (Rachmati, 1932, s. 446, 447).

Tanık(lar):

bu törtünç em bat ... ***toglım*** *bışıg singir çmrasti ktpl* Heilk. II 426/120

"Dies ist das vierte Heilmittel. bat ... toglım, gekochte Sehne, çmrasti und Myrica sapida" [Bu dördüncü ilaçtır. bat ... toglım, haşlanmış sinameki, çmrasti ve Myrica sapida] Heilk. II 427/120

2.2.2.2.179. turma “turp” (Lat. Raphanus Sativus)

Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döenminde görülen sözcük *Divanü Lûgati't-Türk*'te “turp” anlamındadır. Ayrıca Divân'da sözcükle ilgili şu bilgiler de bulunmaktadır: *sarıg turma* “Buradan havuç için “sarı turp” anlamında *sarıg turma* denir. Argu halkı ona *gizri* der; bunu Farsların havuç için kullandıkları “gezer” kelimesinden almışlar ve hafifletmişlerdir. Oğuzlar ise *geşür* derler; onlar da bunu Farslardan almıştır.” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 187). Ögel, Türklerin Orta Asyada iken havuca *sarıg turma* dediklerini, *turma* sözcüğünün ise eski Türklerde turp veya bayır turpu'nun karşılığı olarak görüldüğünü belirtmektedir (Ögel, 1978, s. 242). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da etimolojik bir izah görülmeksizin “turp” tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 587). Clauson da sözcüğün Farsçadan alıntı olabileceğini bildirerek DLT'deki görüşleri dile getirmektedir (EDPT, s. 549b). Doerfer, ağızlarda görülen *turma* biçiminin Farsçadan alıntı olduğunu düşünmektedir. Sözcüğün Türkçeden Macarca ve Moğolcaya geçtiğini belirtmektedir (TMEN II, s. 504-505). Şçerbak ise sözcüğün Orta Moğolcada *turma* “kırmızı turp; havuç” biçiminde görüldüğünü dile getirmektedir (Şçerbak, 2019, s. 150). Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü “turp, Japon turpu, beyaz turp, şalgam” olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 760). Eker de önceki araştırmacılar gibi Eski Türkçede görülen sözcüğü Farsçayla ilişkilendirmektdir (Eker, 2009, s. 273). Gülensoy ise sözcüğü önceki araştırmacılardan farklı olarak Türkçe *tur-* “toplamak” sözcüğünden türetmektedir (Gülensoy, 2007, s. 934). Sözcük bağlam içerisinde tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içerisinde de görülmektedir. Sözcüğe kimi çağdaş Türk dillerinde rastlanılmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *turma* (Rachmati, 1932, s. 447); **HT IX** *turma* (Aydemir, 2013, s. 233).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *turma* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 902).

Tanık(lar):

kulgak agrıg emi ***turmanı*** *sokup sıkıp suvın alıp* Heilk. II 410/85

“Mittel gegen Ohrenschmerzen. Wenn man Rettich zerkleinert, auspreßt und den Saft (...)” Kulak ağrısı için çare. Eğer turpu doğrarsanız, sıkın ve suyunu bırakın (...)] Heilk. II 411/85

turması *kalvası arıg edgü* HT IX 2034
“Seine Rüben und sein Gemüse sind makellos und vorzüglich” [Turpları ve sebzeleri tertemiz, lezzetli] HT IX 2034

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **TA** *turma* (Toparlı vd., 2000, s. 148).

Sözcük Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Tarama Sözlüğü’nde görülmeyen sözcük Derleme Sözlüğü’nde görülmektedir[85] (DS X, s. 3995). Başkurt Türkçesinde: *torma* (KTLS, s. 902); Tatar Türkçesinde: *torma* (KTLS, s. 903); Kazan-Tatar Türkçesinde: *torma* (Öner, 2015, s. 482).

2.2.2.2.180. tutça “tarçın” (Lat. Cinnamomum cassia)

Sözcüğe Eski Uygur Türkçesinde *Altun Yaruk*’ta rastlanılmaktadır. Sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*’da *tutça* “ince tarçın” anlamındadır (DTS, s. 592). Wilkens ise sözcüğü *tutça* << Skr. *tvaca* “Çin tarçını (Cinnamomum cassia BLUME)” olarak açıklamaktadır (EUES, s. 764). Sözcük kaynak dilinde ise त्वच (tvaca) “tarçın, tarçın ağacı; Cassia bark” olarak saptanmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 463). Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen bu sözcüğe diğer dönemlerde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *tutça* (Çetin, 2020, s. 298).

Tanık(lar):
tiken tüpi şiripivisika yėmek sakızı ***tutça*** *yuka kaḍız mukuytu topulgak* AY VII 403
“(...) tiken tüpi, şiripivisika yėmek sakızı, tutça yuka kaḍız, mukuytu topulgak (...)” AY VII 403

[85] Çetin, Derleme Sözlüğü’nde görülen bu sözcüğün Yalova Kadıçiftliği’ndeki Rumeli Göçmenlerinden ve Konya Kadınhanı Başhöyük beldesindeki Karaçay aşireti üyelerinden derlenmiş olmasından dolayı bu sözcüklerin Anadolu sözvarlığına ait olmadığını düşündürmektedir (Çetin, 2005, s. 194 dipnot 4).

2.2.2.2.181. tüşgün “geven”(Lat. Astragalus)

Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit eden sözcüğü Kâşgarlı “dikenli çalı ağacı, geven” olarak açıklamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 512). Karahan, *tüşgün* ve *tüşürgün* sözcüklerinin bire bire eş değer bitki adı olduklarını belirtmektedir (Karahan, 2013, s. 190). Clauson sözcüğün *tüş-* fiilinden türediğini ve “düşmüş, yıkılmış, çürümüş” anlamına geldiğini belirterek bu tanımın DLT’de bitki anlamına gelen *tüşgün* sözcüğüyle ilgisinin olmadığını belirtmektedir (EDPT, s. 563b; Clauson, 1960, s. 52). Sözcüğün DLT dışında herhangi bir yerde bitki anlamını karşıladığı görülmemektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *tüşgün* (Kaçalin, 2019, s. 512).

2.2.2.2.182. tüşürgün “zamk agacı, geven” (Lat. Astragalus tragacanha) → krş. tüşgün

Kâşgarlı, ilk ve tek olarak Karahanlı Türkçesinde görülen sözcüğün “bir lehçede kitre otu, geven” anlamına geldiğini belirtmektedir (Kaçalin, 2019, s. 512). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirterek *tüşür-* fiilinden türediğini düşünmektedir (EDPT, s. 566b).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *tüşürgün* (Kaçalin, 2019, s. 512).

2.2.2.2.183. udumbar “bir çiçek adı” (Lat. Ficus glomerata)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğe bu dönem dışındaki tarihî ve çağdaş dönemlerde rastlanılmamaktadır. *Drevnetyurkskiy Slovar*’da *utumbar* “hastalık adı” tanımı görülmektedir. Alt madde olarak ise *utumbar çėçek* “çiçek adı” tanımı görülmektedir (DTS, s. 619). Wilkens, UW’de *udumbar †* okuyuşunun hatalı bir okuma olduğunu belirterek sözcüğü *udumpar* < Skr. *udumbara* ~ *uḍumbara* “nadir bir çiçeğin ve ağacın adı (Ficus glometara)” olarak açıklamaktadır. Wilkens ayrıca sözcüğün Heilk. II’de “bir tümör adı” anlamında görüldüğünü de bildirmektedir (UWF I, s. 41-42). Wilkens, EUES’de ise sözüğü *udumpar* ~ *udump(a)r* ~ *ud(u)mp(a)r* < Toh. A **udumpar* < Skr. *udumbara* “nadir bir çiçeğin ve ağacın adı; bir ülserin adı” olarak açıklamaktadır (EUES, s. 786). Sözcük için kaynak dilinde, Sanskritçede, उदुम्बर (udumbára) “Ficus glomerata ağacı” (Monier-Williams, 1899, s. 186), Toharcada (A) *udumpar** “Ficus glomerata” tanımı görülmektedir (Carling, 2008, s. 84). SH’de ise şu

açıklama görülmektedir (S-H, 1937, s. 456): 優曇 (yōu tán), 優曇鉢 (yōu tán bō) *udumbara* "Ficus glomerata; çiçeksiz meyve vermesi gereken ve 3000 yılda bir olan çiçek açtığı söylenilen ağaçtır. Bu sebepten ötürü Buda'nın nadir görülen görünümünün sembolüdür." Sözcük çağdaş Moğolcada *udumbar* "incir ağacı" anlamındadır (Lessing, 2003, s. 1328). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tespit edildiği bağlamlarda genellikle *çeçek* ve *sögüt* sözcüleriyle bir arada görülerek tamlama grubu oluşturmaktadır. Sözcük geçtiği kimi bağlamlarda ise benzetme unsuru olarak görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *udmbr* (Rachmati, 1932, s. 447); **AY I** *udumbar* (Zieme, 1996, s. 209); **AY V** *udumbar* (Kaya, 2021, s. 901); **AY X** *uḍumbar* (Gulcalı, 2021, s. 539); **Maitr.** *udumbar ~ udumbr*[86] (Ş. Tekin, 2019, s. 490); **BTT XXVI** *udumbar* (Kasai, 2008, s. 329).

Tanık(lar):

udumbar *çeçek yüleşi alpta alp bolġuluġ burḳanarnıng͡ yirtinçü* Maitr. 19/30

"(...) *udumbara* (adlı) çiçeğini (bulmak nasıl zor ise) burkanları ile dünyada (...)" Maitr. 19/30

uḍumbar *çeçek teg alp tuşgulukuŋuz üze taŋlaçlıg erür siz* AY X 1126

"(...) zor bulunması bakımından Udumbara çiçeği gibi şaşırtıcısınız" AY X 1126

2.2.2.2.184. uglı "yaban havucu" (Lat. Pastinaca sativa)

Karahanlı Türkçesinde görülen sözcüğü Kâşgarlı *uglı* "Yaban havucu. Kâşgarda ekilen ve yenilen beyaz renkli, tatlı bir havuç" olarak açıklamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 65). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 84b). DLT'de "havuç" kavramını karşılayan diğer sözcükler ise *sarıg turma*, *geşür* ve *gizri*'dir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *uglı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 917).

[86] *'wdwmp'r ~ 'wdwmpr < ? <* Skr. *udumbara* (BTT IX-II, s. 28)

2.2.2.2.185. ulyan “yaban pelini” (Lat. Artemisia)

Sözcüğe Eski Türkçenin Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğü *ulyan* “güzel kokulu, yenebilen bir bitki kökü” olarak açıklamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 521). Clauson, sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve muhtemelen de alıntı olduğunu düşünmektedir. Atalay, *al-rāl* sözcüğünün Arapçada bulunmadığını bu nedenle sözcüğün doğru biçiminin *al-rabal* olması gerektiğini düşünmektdir (EDPT, s. 154b). Hauenschild ise bu *rebel* sözcüğünün *İbnü'l Baytar*'da da yer aldığını belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 79). Sözcüğe Karahanlı dönemi dışında tarihî ve çağdaş Türk dili dönemlerinde rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *ulyan* (Kaçalin, 2019, s. 521).

2.2.2.2.186. upodi “mavi su zambağı” (Lat. Nymphaea cyanea, Nymphaea stellata)

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde farklı okuma biçimlerinde dört farklı eserde tespit edilmektedir. Zieme, sözcüğün Skr. *upudi* sözcüğünden alıntı olduğunu belirtmekle beraber (Zieme, 2005, s. 223), 2021 yılında Kara ve Tuguşheva ile ortak yayımladığı eserde sözcüğün Soğd. *wpδ'y*'den alıntı olduğunu belirtmektedir (Kara vd., 2022, s. 345) Wilkens *upudi* maddesinde bizi *updi* maddesine göndermektedir. Bu maddede *updi* < Soğd. *wpδ'y* ~ *'wpδy* < OHint. *uppala* (Pāli uppala); Skr. *utpala* “mavi su zambağı (Nymphaea cyanea veya Nymphaea stellata)” açıklamasını yapmaktadır (UWF I, s. 55; EUES, s. 802). Sözcük aracı dil olan Soğdcada *wpδ'y* “nilüfer” olarak görülmektedir (Gharib, 1995, s. 410). Sanskritçede ise उत्पल (ut-pala) “mavi nilüfer çiçeği (Nymphaea caerulea); Nymphaea tohumu; Costus speciosus; herhangi bir çiçek, nilüfer” açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, s. 1899, s. 180). Sözcük tespit edildiği bağlamlarda *çeçek* ve *lënhua* sözcüğüyle tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir. Sözcük, Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında tespit edilememektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **BTT XXIII** *updi* (Zieme, 2005, s. 223); **BTT XXXVI** *upodi* (Yakup, 2016, s. 223); **BTT L** *upudi* (Kara vd., 2022, s. 345); **Toten.** *upodi* (Kara & Zieme, 1978, s. 266).

Tanık(lar):

amtı köngül içinte özte ***upodi*** *tugursang ağızında bėş budıglıg lėnhua bar* BTT XXXVI H66

"(...) in der Seele einen Updi (Lotus) entstehen lässt ist in deinem Mund ein lotus mit fünf Zweingen (...)" [(...) ruhunda bir Updi (lotus) doğar ağzında beş dallı bir lotus (...)] BTT XXXVI H66

upudi *çeçek üze bügün k[el]igin tuga[r men]* BTT L 64

"(...) Lotos-Blume durch zauberhafte Transformation geboren werden (...)" [(...) Lotus çiçeği büyülü bir dönüşümle doğacak (...)] BTT L 64

2.2.2.2.187. utpal "mavi nilüfer çiçeği" (Lat. Nymphaea caerulea)

Eski Uygur Türkçesinde çeşitli eserlerde tespit edilen sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*'da kesin olmamakla beraber Sanskritçeden alıntı olduğu ve yine kesin olmamakla beraber "nilüfer çiçeği" anlamına geldiği bildirilmektedir (DTS, s. 618). Wilkens *utpal* sözcüğünün < Toh. B *utpāl ~ ṷtpalam* < Skr. *utpala* biçiminde Eski Uygur Türkçesine geçtiğini belirterek sözcüğü "bir nifüfer türünün adı" olarak tanımlamaktadır (UWF I, s. 67; EUES, s. 807). Sözcüğün Sanskritçedeki tanımına baktığımızda उत्पल (ut-pala) "mavi nilüfer çiçeği (Nymphaea caerulea); Nymphaea suśr tohumu; bitki Costus speciosus; herhangi bir nilüfer; herhangi bir çiçek" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 180). Toharcada (B) ise *up(p)āl* ~ oppāl ~ utpāl* "mavi nilüfer" (Nelumbo nucifera) tanımı görülmektedir (Adams, 2013, s. 76). Sözcük, bağlam içerisinde genellikle *hua*, *çeçek*, *lėnhua* sözcükleriyle bir arada görülerek tamlama grubu oluşturmaktadır. Sözcük SH'de 嗢鉢 (wà bō), 嗢鉢羅 (wà bō luó) *utpala* "mavi nilüfer; yapraklarının şekli Budanın gözlerine benzetilen mavi nilüfer çiçeği" açıklamasıyla görülmektedir (S-H, 1937, s. 396, 456). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır. Erdal, *açılmış utpal lėnhua közlüg* ibaresinde "göz" ile "lotus" arasında meaforik bir anlam olduğunu belirtmektedir (OTWF, s. 148, dipnot 26; Kılıç Cengiz, 2021, s. 211).

Eski Uygur Türkçesinde: **U II** *utpal* (Müller, 1911, s. 57); **AY IV** *utpal* (Tokyürek, 2018, s. 957); **EUAbitaki.** *utpal* (Karaayak, 2021, s. 815); **Sitāta.** *utpal* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 369); **BTT XIII** *utpal* (Zieme, 1985, s. 241); **BTT XLIV** *utpal* (Yakup, 2021, s. 475); **BTT L** *utpal* (Kara vd. 2022, s. 345).

Tanık(lar):

*köni tüz-üni tuymış açılmış **utpal** lẻnhua közlüg yıḍ uçruglar ẻligi burhan* Sitāta. 104

"(...) doğru aydınlatılmış, açılmış utpala ve lotus gözlü hoş kokulu bayraklar hükümdarı (...)" Sitāta. 104

*tügüp sol ẻliginte **u[t]pal** hua* EUAbitaki. 1275

"(...) bağlayıp sol elinde mavi nilüfer (Skr. utpala) çiçeği (...)" EUAbitaki. 1275

*sukançıg **utpal** çeçeklig yẻrtinçü sukançıg çınt(a)nlıg yẻrtinçü* BTT XLIV A606

"(...) marvellous Utpala-Flower World, marvellous Sandalwood World (...)" [(...) muhteşem Utpala-Çiçek Dünyası, muhteşem Sandal Ağacı Dünyası (...)] BTT XLIV A606

*süzök suvın top toplu **utpal** kümüḍ punḍarikta ulatı lẻnhua çeçeklerin* AY IV 2774

"(...) temiz suyu, çeşitli ve pek çok utpala, kumuda, puṇḍarīkadan başka lotus çiçekleri ile (...)" AY IV 2774

2.2.2.2.188. ügürgen ~ üyürken "bir bitki adı" (Lat. Agriophyllum arenarium)

Sözcük Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde farklı okuma biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Kâşgarlı sözcüğü Divân'da "Türkmenlerin yediği taneleri olan bir bitki" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 80). Clasuon, *ügrüge:n* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve *ügri-* kökünden türediğini belirtmektedir (EDPT, s. 115b). Erdal, +gAn ekinin Eski Türkçede bitki ve hayvan adı yapımında görüldüğünü ve sözcüğün Heilk. II'de yer aldığını belirterek *üyür+ken* tahlilini yapmaktadır (OTWF, s. 85-86). Hauenschild, Divân'da *yügürgün̄* olarak okuduğu sözcüğün *ügürān̄*'in bir çeşidi olduğunu ve sözcüğün belki de *yügürgān̄* biçiminde okunması gerektiğini düşünmektedir (Hauenschild, 1994, s. 92). Sözcük Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde görülmektedir. Dolayısıyla Clauson'un hapax legomenon görüşü geçerliliğini yitirmiş bir görüştür. Caferoğlu, sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde *öyürken* "bir ilaç adı" olarak (Caferoğlu, 2015, s. 155) tanımlarken Wilkens *öyürken †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek (s. 546) sözcüğü *üyürken* "bir bitkinin adı (Agriophyllum arenarium)" olarak tanımlamaktadır

(EUES, s. 831). Sözcüğe çağdaş Türk dillerinde rastlanılmamaktadır. Sözcük +gAn ekiyle *(y)ügür*, *üyür* isiminden türediği açıktır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *öyürken* (Rachmati, 1932, s. 444).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *ügürgen* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 931).

Tanık(lar):
ṣḍavari ***öyürken*** *yigde sakızı ptmakikr bu ikinti em* Heilk II. 426/136
"Asparagus racemosus, öyürken, Brust-beerensaft, ptmakikr. Dies ist das zweite Heilmittel" [Asparagus racemosus, öyürken, göğüs meyvesi suyu, ptmakikr. Bu ikinci ilaçtır] Heilk II. 427/136

2.2.2.2.189. üjme "dut" (Lat. Morus alba)

Kâşgarlı sözcüğü Divân'da "dut" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca sözcüğün iki çıkkalı ze ile yazıldığı bilgisini de vermektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 65). Clauson /j/ sesi dolayısıyla sözcüğün İranî dillerden alıntı olduğunu düşünmektedir (EDPT, s. 27b). Anna Dibo ve Sertkaya ise sözcüğü *ücme* biçiminde okuyarak Hotence ile ilişkilendirmektedir (Dybo, 2008; Sertkaya, 2009, s. 31). Mevlüt Erdem ise sözcüğün Soğdcadan alıntı olduğunu belirtmektedir. Erdem ayrıca 17. ve 18. yüzyıllarda sözcüğün Özbek edebiyatında görüldüğünü belirtmektedir (Erdem, 2014, s. 69, 75).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *üjme* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 931).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde rastlanılmamaktadır. Yeni Uygur Türkçesinde: *üjme* (Necip, 2016, s. 558).

2.2.2.2.190. üzüm "üzüm" (Vitis vinifera)

Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük, DLT'de çeşitli bağlamlarda görülmekle beraber Kâşgarlı sözcüğü "üzüm" olarak tanımlamaktadır. (s. 35). Sözcük, DLT'de *maşıç üzüm* "koyu siyah üzüm" ve *tıkma üzüm* "taneleri sık olan üzüm" biçiminde tamlama grubu olarak da görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 154, 238). Clauson sözcüğün *üz-* fiilinden türediğini

belirtmektedir (EDPT, s. 288). Ögel sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu belirterek Uygur Türkçesinden beri kullanıldığını ve Clauson gibi sözcüğün *üz-* fiilinden türediğini bildirmektedir (Ögel, 1978, s. 326-327). Eren sözcüğe "asmanın, taze ve kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan yemişi" tanımını yapmaktadır. Sözcüğün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını ve Kıpçak Türkçesinde *üzüm* ve *yüzüm* biçiminde görüleceğini belirterek sözcüğün kökeniyle ilgili yaygın fikrin *üz-* (*hiz-, hüz-)* fiilinden türemiş olduğu düşüncesidir. Ayrıca Eren Ramsted'in sözcüğü Farsçayla ilişkilendirmesine karşı çıkmaktadır (ETDES, s. 546). Stachowski ise sözcüğün etimolojisinin belirsiz olduğunu düşünmektedir (M. Stachowski, 2019, s. 341). Karaağaç sözcüğün Türkçeden; Çince, Farsça, Rusça, Ermenice, Macarca, Bulgarca ve de Yunancaya geçtiğini belirtmektedir (Karaağaç, 2021, s. 883). Sözcük Orta Moğolcada ve Moğol yazı dilinde *ücüm* olarak görülmektedir (Şçerbak, 2019, s. 153; Lessing, 2003, s. 1571). Sözcük Kalamukçada ise *üzṃ* biçimindedir (Ramsted, 1935, s. 460). Wilkens Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğe etimolojik izah getirmezken "üzüm" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 834). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesinde *it üzümi*, *kurug üzüm* biçiminde de saptanmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *üṣüm* (Rachmati, 1930, s. 473); **Heilk. II** *üzüm* (Rachmati, 1932, s. 448); **Maitr.** *üzüm*[87] (Ş. Tekin, 2019, s. 497); **Abhid.** *üzüm* (Shōgaito, 2014, s. 296); **BTT XXIII** *üzüm* (Zieme, 2005, s. 231); **BTT L** *üzüm* (Kara vd., 2022, s. 349); **EUTHB** *üzüm* (Keskin, 2022, s. 771).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *üzüm* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 937); **RKT** *üzüm* (Ata, 2004, s. 730); **TİEM 73** *üzüm* (Kök, 2004, s. 647; Ünlü, 2004, s. 721); **ÖKT** *üzüm* (Üşenmez, 2010, s. 632).

Tanık(lar):

kan ödkek çüsüm kurug ***üṣüm*** *suvı tangda sayu içürser edgü bolur* Heilk. I 83

"Bei Blutfluß gebe man jeden Morgen einen Abguß von Maulbeeren und trockenen Trauben, so wird es gut" [Kanama durumunda, her sabah dut ve kuru üzüm kaynatın, iyi gelecektir] Heilk. I 83

[87] *'wyzwm* (BTT IX-II, s. 44).

öküş yıl ay çarïḫuştaḳı ***üzüm*** *osuġluġ teperler yançarlar* Maitr. 82/15
"(...) yıllarca ve aylarca üzüm suyu çıkaran mengenedeki üzüm gibi ezerler, sıkarlar" Maitr. 82/15

martavik yürük üzüm urugıntın martavik yürük ***üzüm*** *tüş törüyür anıng tatıgı ertingü edgü bolur* Abhid. 35R18
"From the seed of the vine, there arises the fruit of the vine, whose taste is extremely good" [Üzüm tohumundan, tadı son derece güzel olan üzümün meyvesi meydana gelir] Abhid. 35R18

suvçı kirmedin asgu ***üzüm*** *ışıg tirgük yme almazun* EUTHB Vak1/46
"Sucular girmeden asma üzümlerini, bağ ve direklerini de almasınlar" EUTHB Vak1/46

beşinç [ėlginte] ***üzüm*** *kuduruk tutar* BTT XXIII D91
"İn ihrerfünften [Hand] sie hält sie einen Trauben-Schwanz (?)" [Beşinci [elinde] bir üzüm sapı tutuyor (?)] BTT XXIII D91

ol maŋa ***üzüm*** *üzüşdi* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 93)
"O, üzü koparmakta bana yardım etti" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 93)

ḫurmā yıgaçlarındın takı ***üzümlerindin****, akar astındın arıklar* ÖKT 83b3

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **NF** *üzüm* (Ata, 1998, s. 451); **KE** *üzüm ~ yüzüm* (Ata, 1997, s. 686, 753); **ME** *üzüm* (Yüce, 1993, s. 198); **HKT** *üzüm* (Sağol, 1993, s. 984); **İML** *üzüm* (Battal, 1934, s. 83); **GT** *üzüm ~ yüzüm* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 386, 401); **İM** *üzüm* (Toparlı, 1992, s. 613); **KF** *üzüm* (Kuanışbayev, 2006, s. 193); **KFT** *üzüm* (Agar, 1989, s. 1080); **Kİ** *üzüm* (Caferoğlu, 1931, s. 116); **CC** *yüzüm* (Argunşah & Güner, 2015, s. 615); **DM** *yüzüm* (Toparlı, 2018, s. 126); **KK** *yüzüm* (Toparlı vd., 1999, s. 132); **TA** *yüzüm* (Toparlı vd., 2000, s. 161); **TZ** *yüzüm* Atalay, 1945, s. 291); **BD** *üzüm* (Yücel, 1995, s. 435); **ÇGT** *üzüm* (Berbercan, 2011, s. 564); **ÇFK** *üzüm* (Erbay, 2003, s. 342); **TEH** *üzüm* (Abik, 1993, s. 709); **MÜN** *üzüm* (Abik, 1993, s. 709); **Sİ** *üzüm* (Tören, 1990, s. 1087); **MK** *üzüm* (Kargı Ölmez, 1993, s. 563); **SGÇ** *üzüm* (Ergene, 2012, s. 1072).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *üzüm* "Asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi" (https://sozluk.gov.tr/) anlamındadır. Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS III, s. 1029). Azerbaycan Türkçesinde: *üzüm* (Akdoğan, 1999, s. 770); Türkmen Türkçesinde: *üzüm* (Tekin vd., 1995, s. 659); Gagavuz Türkçesinde: *üzüm* (Baskakov, 1991, s. 252); Kazak Türkçesinde: *cüzim* (Yüce vd., 1984, s. 49); Kırgız Türkçesinde: *cüzüm* (Yudahin, 1998, s. 240); Tatar Türkçesinde: *yözĕm* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 333); Kırım-Tatar Türkçesinde: *yüzüm* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 387); Kazan-Tatar Türkçesinde: *yözĕm* (Öner, 2015, s. 588); Başkurt Türkçesinde: *yөźөm* (Özşahin, 2017, s. 743); Karakalpak Türkçesinde: *yüzim* (ETDES, s. 546); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *cüzüm* (Tavkul, 2000, s. 164) ; Nogay Türkçesinde: *üzim* (ETDES, s. 546); Kumuk Türkçesinde: *yüzüm* (Pekacar, 2011, s. 403); Özbek Türkçesinde: *üzüm* (Yusuf, 1993, s. 335); Yeni Uygur Türkçesinde: *üzüm* (Necip, 2016, s. 563); Halaç Türkçesinde: *hizim ~ hizüm ~ hüẓüm* (Doerfer & Tezcan, 1980, s. 134).

2.2.2.2.191. vada "banyan, bir incir ağacı" (Lat. Ficus indica)

Eski Uygur Türkçesinde görülen bu sözcüğü Rachmati Skr. *vaṭa* sözcüğü ile ilişkilendirmektedir (Rachmati, 1932, s. 448). Caferoğlu sözcüğü "Ficus indica (ilaç)" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 276). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da da "Ficus indica" tanımı görülmektedir (DTS, s. 631). Wilkens ise *vada* < Skr. *vaṭa* "banyan, bir incir ağacı çeşidi (Ficus indica)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 837). Sözcüğe kaynak dilinde baktığımızda ise वट (vaṭa) "Banyan veya Hint incir ağacı (Ficus indica)" tanımı görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 914). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi sonrasında tespit edilememektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *vada* (Rachmati, 1932, s. 448).

Tanık(lar):

*sikliksi kızıl çıntan **vada** bıtmul birer bakır çurnı kılıp* Heilk. II 412/126

"(...) sikliksi, rotes Sandelholz, Ficus indica und Pfeffer je 1 Bkr. und mache (davon) ein pulver (...)" [(...) sikliksi, kırmızı sandal ağacı, ficus indica ve biber 1'er bkr. ve toz haline getirin (...)] Heilk. II 412/126

2.2.2.2.192. virirė "bir helile türü, Myrobalan; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Terminalia bellirica)

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *vının* maddesinde "karabiber" tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 634). Wilkens, *vinini †* sözcüğünün hatalı bir okuyuş olduğunu belirterek (s. 846) sözcüğü *virirė* << Skr. *vibhītaka ~ vibhīdaka* "Bellerik myrobalan, bir helile türü (Terminalia bellirica)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 847). Sözcüğe kaynak dilinde ise विभीतक (vibhī́taka) "Terminalia bellerica ağacı" anlamında rastlanılmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 978). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında tespit edilememektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *vinini* (Rachmati, 1932, s. 448).

Tanık(lar):

vinini *biş imiti üç bakır ptpidi bışıg singir ikirer bakır* Heilk. II 430/13

"(...) vinini 5, Carateugus pinnatifida 3 Bkr., langen Pfeffer und gekochte Sehne je 2Bkr. (...) [(...) vinini 5, Carateugus pinnatifida 3 Bkr., uzun biber ve haşlanmış sinameki 2Bkr. her biri (...)] " Heilk. II 431/13

2.2.2.2.193. vraŋ "bir bitkinin adı" (Lat. Embelia ribes)

Sözcüğe ilk ve tek olarak Eski Uygur Türkçesinde rastlanılmaktadır. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *vrana* maddesi *virana* maddesine gönderme yapmaktadır. Bu maddede sözcük Sanskritçeyle ilişkilendirilerek "Andropogon muricatus" tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 634). Wilkens, *vrana †* sözcüğünün *vraŋ* biçimde okunması gerektiğini belirterek *vraŋ* < Soğd. < Skr. *viḍaṅga* "bir bitkinin adı (Embelia ribes)" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 848). Sözcük için kaynak dilinde ise विडङ्ग (viḍaṅga) "Embelia ribes; Embelia ribes bitkisinin meyvesi" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 962). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında tespit edilememektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *vrana* (Rachmati, 1932, s. 448).

Tanık(lar):

bu bir em ***vrana*** *... bışıg singir yornçka tübi* Heilk. II 422/68

"(...) dies ist das erste Heilmittel. Andropogon muricatus ... gekochte sehne, Alfalfawurzel (...)" [(...) bu ilk ilaçtır. Andropogon muricatus ... haşlanmış sinameki, yonca kökü (...)] Heilk. II 423/68

2.2.2.2.194. vsada "awojan" (Lat. Trachyspermum copticum)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tespit edilmektedir. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcüğün Sanskritçe kökenli olduğu belirtilerek "bir bitkinin adı" tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 634). Wilkens ise sözcük için *vsada* "ajowan (Trachyspermum copticum, Linn.)" (Skr. *dīpyaka* ve *yavānī*'nin de eş değeri) açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 849). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *vsada* (Rachmati, 1932, s. 448).

Tanık(lar):

bir em mırç zum urugı ***vsada*** *bu otlar barça tüz bor birle içürmiş krek* Heilk. II 420/37

"(...) das erste Heilmittel. Pfeffer, zum-Samen und svada, man nehme alle diese Heilmittel zu gleichen Teilen und gebe sie mit Wein zu trinken" [(...) ilk ilaç. Biber, zum tohumu ve svada, tüm bu ilaçları eşit miktarda alın ve şarapla birlikte içirin] Heilk. II 421/37

2.2.2.2.195. yabçan ~ yawşan "yavşan, yavşan otu" (Lat. Artemisia)

Kâşgarlı Eski Türkçenin Karahanlı döneminde görülen sözcüğü "yavşan otu" olarak tanımlamaktadır. *yawçan* sözcüğünün ise sözcüğün diğer bir biçimi olduğunu belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 364). Resenèn sözcüğü **yabı-ş-gan* biçiminde tahlil etmektedir (VEWT, s. 175). Clauson, sözcüğün alıntı olabileceği ihtimalini belirterek tarihî ve çağdaş bazı Türk dillerindeki görünümüne değinmektedir (EDPT, s. 872). Tekin, DLT'de *yapçan* "pelit" olarak okuduğu sözcüğün Kıpçak, Çağatay ve Osmanlı Türkçesinde ve bunun yanı sıra belli başlı çağdaş Türk dillerinde görüldüğü bilgisini vermektedir (T. Tekin, 1986, s. 73). Eren sözcüğün Orta Türkçeden başlayarak kullanıldığını belirtmektedir. Farsça *āwīşen* "thymus" ve *yuşān* "yavşan" biçimleriyle Türkçe *yavşan* biçiminin benzerliğinin düşündürücü olduğunu düşünmektedir. Pristak, Eren'in verdiği bilgi doğrultusunda *yavşan* < *yap-ış-çan* biçiminde bir gelişim olduğunu düşünmektedir. Ramsted sözcüğü Moğolca **cuulan*

(<*cawlan*) biçimiyle ilişkilendirmektedir (ETDES, s. 562-563). Doerfer ise Ramsted'in bu görüşüne karşı çıkmaktadır (TMEN IV, s. 223). Tietze sözcüğün Türkiye Türkçesinde *yavşan* / *yuşan* / *yoşan* biçiminde görülebileceğini belirterek Eski Türkçe *yabçan* / *yavşan* ile ilişkilendirmektedir (Tietze IX, s. 260). Stachowski ise sözcüğün *yavşan* < **japyšgan* < **japyš*- biçiminde bir gelişim sürdüğünü belirtmektedir (M. Stachowski, 2019, s. 355).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yabçan ~ yawçan* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 939, 960).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **İH** *yavşan* (İzbudak, 1936, s. 51); **TA** *yavşan* (Toparlı vd., 2000, s. 155); **TZ** *yavşan* (Atalay, 1945, s. 282); **ŞSL** *yavşan* (Durgut, 1995, s. 621).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *yavşan* "yavşan otu"; *yavşan otu* "sıracagillerden, mavi ve beyaz renkte çiçekler açan, kokulu, acı, kaynatılıp suyu ilaç olarak içilen bir bitki, yavşan (Artemisia)" olarak görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcüğe Tarama (Dilçin, 2013, s. 251) ve Derleme Sözlüğü'nde rastlanılmaktadır (DS IX, s. 4206, 4207). Baytop ise sözcük için şu tanımı yapmaktadır (Baytop, 2007, s. 1042): *yavşan* "Artemisia (Compositae) türlerine verilen genel ad. Bir, iki veya çok yıllık, otsu veya çalımsı esmer kırmızımtırak veya sarımtırak renkli çiçekleri olan türler. Türkiye'de 20 kadar tür yetişmektedir. Bazı türler iştah açıcı, kurt düşürücü, kuvvet verici ve ateş düşürücü olarak özellikle sıtmaya karşı kullanılmaktadır." Azerbaycan Türkçesinde: *yavaşan, yovşan* (Akdoğan, 1999, s. 681); Türkmen Türkçesinde: *yovşan* (Tekin vd., 1995, s. 707); Kırgız Türkçesinde: *cūşan* (ETDES, s. 562); Kazak Türkçesinde: *jusan* (ETDES, s. 562); Başkurt Türkçesinde: *yuşan* (Özşahin, 2017, s. 746); Karakalpak Türkçesinde: *yuvsan* (ETDES, s. 562); Nogay Türkçesinde: *yuvsan* (ETDES, s. 562); Özbek Türkçesinde: *yovşan* (ETDES, s. 562); Tuva Türkçesinde: *çaşpan* (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 21); Halaç Türkçesinde: *ạwša:n* (Doerfer & Tezcan, 1980, s. 83).

2.2.2.2.196. yagak "ceviz" (Lat. Juglans regia)

Eski Uygur Türkçesinde ve Karahanlı Türkçesinde görülen sözcüğü Kâşgarlı Divân'da "ceviz" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 360). Clauson, sözcüğün muhtemelen geneli ifade bir terim olduğunu ve sözcüğün morfolojik olarak *yağ-* "ağaçtan dökül-" fiilinden türediğini düşümektedir; ancak bunun da kesin olmadığını belirtmektedir (EDTP, s. 900b). Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü Wilkens *yagak ~ y(a)g(a)k* "ceviz, ceviz ağacından üretilmiş" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 852). Abik, Doğu Türkçesinde "ceviz"i karşılayan *ceviz* ve *koz* sözcüklerinin bulunmadığını bunun yerine Türkçe *yangak*, *yangag*, *yagak* vs. sözcüklerin bulunduğunu belirtmektedir (Abik, 2005).

Eski Uygur Türkçesinde: **M I** *yagak* (Le Coq, 1911, s. 32); **EUTHB** *yagak* (Keskin, 2022, s. 774); **EUDDM** *yagak* (Ayazlı, 2016, s. 268); **IrkB.** *yagak* (T. Tekin, 2023, s. 65).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yagak* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 940).

Tanık(lar):
*bir **yagak** erkün iki sögüt erkün* EUTHB Vas5/7
"(...) bir tane ceviz erkün (?), iki tane söğüt erkün (?) (...)" EUTHB Vas5/7

***yagak** anıŋ tılın agnattı* DLTEA 120
"Ceviz onun dilini kekretti" DLTEA 120

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **ŞSL** *yanḳaġ* (Durgut, 1995, s. 618); **AL** *yangak ~ yangag* (Atalay, 1945, s. 444).

Sözcük Türkiye Türkçesinde ve Tarama Sözlüğü'nde görülmemektedir; ancak Derleme Sözlüğü'nde sözcüğe rastlanılmaktadır (DS XI, s. 4164). Kırgız Türkçesinde: *cаŋğak* (Yudahin, 1998, s. 175); Kazak Türkçesinde: *cаŋğaq* (Yüce vd. 1984, s. 92); Özbek Türkçesinde: *yäŋğäq* (E. Yaman & N. Mahmud, 1998, s. 25); Yeni Uygur Türkçesinde: *yangaq* (Necip, 2016, s. 575).

2.2.2.2.197. yandak “yandık, yandık bitkisi” (Lat. Alhagi maurorum)

Sözcük Karahanlı Türkçesinde tespit edilmektedir. Clauson *yandak* sözcüğünün temel anlamı nedeniyle etimolojisinin belirsiz olduğunu sözcüğün ise kesin bir biçimde *-dak* ekiyle oluştuğunu belirtmektedir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesi döneminde sıfat görevini üstlendiğini belirtmektedir (EDPT, s. 947a). Ata ise sözcüğü “yandak bitkisi” olarak tanımlamaktadır (Ata, 2004, a. 749). Sözcük Divân’da ise *yandak tiken* “deve dikeni” ve *yandak çeker* “kudret helvası” biçiminde de görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 367). Sözcüğe Eski Türkçede tamlama grubu içersinde rastlanılmaktadır ve sözcük tamlayan görevini üstlenmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **RKT** *yandak* (Ata, 2004, s. 749); **ÖKT** *yandak* (Üşenmez, 2010, s. 642).

Tanık(lar):
sizi͡ng üze ***yandak*** *şekeri hem buldurçın etin* RKT 60b2

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HKT** *yandaḳ* (Sağol, 1993, s. 1001); **KE** *yandaḳ*[88] (Ata, 1997, s. 704); **İH** *yandak* (İzbudak, 1936, s. 51); **ŞSL** *yantaḳ* (Durgut, 1995, s. 617).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *yandık* “Baklagillerden, sıcak ve kurak bölgelerde yetişen, sarımtırak küçük tohumlarından kudret helvasına benzer bir madde elde edilen bitki (Alhagi maurorum)” anlamında görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Tarama Sözlüğü’nde görülmezken Derleme Sözcüğü’nde tespit edilmektedir (DS XII, s. 4163). Türkmen Türkçesinde: *ya:ndak* (EDPT, s. 947a). Özbek Türkçesinde: *yantok* (EDPT, s. 947a); Yeni Uygur Türkçesinde: *yantaq*[89] (Necip, 2016, s. 576).

2.2.2.2.198. yapuşgak “dikenli bir bitki” (Lat. Corylus avellana)

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük için Kâşgarlı şu bilgiyi vermektdir: “Fındığa benzer dikenli bir bitki. Tüyleri vardır ve atların kuyruklarına yapışır. Her işe karışan adam da aynı şekilde aynı şekilde adlandırılır” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 370). Clauson sözcüğün *yapuş-* (*yapış-*) kökünden türediğini belirtmektedir.

[88] Kudret helvası anlamındadır.
[89] Duvalat otu, dulkadın otu, kelotu anlamındadır.

Sözcüğün hapax legomenon olduğunu ancak Çağatay Türkçesinde, aynı kökenli aynı anlama sahip *yapuşgan* biçiminin de olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 881b). Hauenschild, Clauson'dan farklı olarak sözcüğün Türkmen Türkçesinde *yapšaq*; Tatar Türkçesinde *yapïšqaq ülän*; Özbek Türkçesinde *yåpïšqåq*; Yeni Uygur Türkçesinde de *yepiškakot* olarak görüldüğünü belirtmektedir. (Hauenschild, 1994, s. 83). Dolayısıyla Clauson'un hapax legomenon görüşü geçerliliğini yitirmiş bir bilgi durumundadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yapuşgak* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 952).

2.2.2.2.199. yarpuz "bit tür ot" (Lat. Mentha pulegium)

Kâşgarlı sözcüğü "yarpuz; kır nanesi; güzel kokulu bir ot" olarak açıklamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 565). Clauson sözcüğün nane familyasına ait bitki, ot olarak açıklayarak sözcüğün kimi günümüz Türk dillerinde görüldüğünü belirtmektedir (EDPT, s. 957b). Eren sözcüğün Türkçeden Farsçaya geçtiğini belirterek Anadolu ağızlarına da uzandığını bildirmektedir (ETDES, s. 560). Gülensoy sözcüğün **yalbı* "yassı, enli" kökünden +*z* eki ile *yalbız* > *yarpuz* biçiminde oluştuğunu düşünmektedir (Gülensoy, 2007, s. 1078). Tietze'nin sözlüğündeki madde başından anlaşıldığına göre sözcüğün *yarpuz*, *yarpız*, *yalpuz*, *yapruz*, *yerpis* biçimlerinin olduğu anlaşılmaktadır (Tietze, IX, s. 241).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yarpuz* (Kaçalin, 2019, s. 565).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **İH** *yarpuz*[90] (İzbudak, 1936, s. 51); **TZ** *yarpuz* (Atalay, 1945, s. 280); **ŞSL** *yarpuz* (Durgut, 1995, s. 599); **Sengl.** *yarpuz* (Clauson, 1960, s. 77).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *yarpuz* "Ballıbabagillerden, çiçekleri birbirinden ayrı halka durumunda, nane türünden, kısa saplı, az veya çok tüylü, güzel kokulu bir bitki (Mentha pulegium)" (https://sozluk.gov.tr/) anlamındadır. Tarama (Dilçin, 2013, s. 249) ve Derleme Sözlüğü'nde (DS XI, s. 4189) sözcüğe rastlanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *yarpız* (Akdoğan, 1999, s. 795); Türkmen Türkçesinde: *yarpız* (Tekin vd.,

[90] "yaban pancarı" anlamındadır

1995, s. 795); Kazak Türkçesinde: *calbız* (Yüce vd., 1984, s. 88); Kırgız Türkçesinde: *calız* (Yudahin, 1998, s. 167); Özbek Türkçesinde: *yalpiz* (EDPT, s. 957b).

2.2.2.2.200. yasmuk "mercimek" (Lat. Lens culinaris)

Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde tespit edilen sözcüğün Resenėn "jasy (kalın, enli)" kökünden türediğini belirtmektedir (VEWT, s. 191) Clauson sözcüğü "mercimek" olarak tanımlayarak sözcüğün *yas-* fiilinden türediğini ve son ekin *-ımuk* değil *-muk* olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 975). Eren, sözcüğün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını ve Türkiye Türkçesinde *yasmık*'ın yerini *mercimek* sözcüğünün aldığını belirtmektedir. Ayrıca Clauson gibi sözcüğün *yas-* "düz duruma gelmek" fiilinden türediğini belirterek *yasmık* adının bitkinin yuvarlak ve yassıca tohumlarının olmasından dolayı bu adlandırmayı aldığını belirtmektedir (ETDES, s. 560). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde ise *yasımuk* "mercimek" olarak görülmektedir (EUES, s. 973). Sözcüğe Eski Türkçe dışındaki kimi tarihî ve çağdaş Türk dillerinde rastlanılmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *yasımuk* (Rachmati, 1930, s. 471).

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *yasmuk* (Kök, 2004, s. 666); **ÖKT** *yasmuk* (Üşenmez, 2010, s. 649).

Tanık(lar):

emig şişip agrısar sarıg munga ***yasımuk*** *mini kulum kua* Heilk. I 119

"Wenn die Brust anschwillt und schmerzt so soll man gelbes Mungo, Hirsemehl kulum-Blüte (...)" [Göğüs şişer ve ağrırsa, sarı firavun faresi, darı unu culum çiçeği (...)] Heilk. I 119

yaşındın takı ḫıyārındın, takı bugdayındın takı yasmukındın takı soġanındın aydı ÖKT 14b1

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *yasmuḳ* (Ata, 1997, s. 714); **NF** *yasmuḳ* (Ata, 1998, s. 474); **HKT** *yasmuḳ* (Sağol, 1993, s. 1012); **ŞSL** *yasmuḳ* (Durgut, 1995, s. 605).

Sözcük Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Derleme Sözcüğü'nde de görülmemektedir; ancak Anadolu ağızlarında görülmektedir (Alkayış, 2007, s. 602; Efe, 2012, s. 831). Türkmen Türkçesinde: *yasmık* (ETDES, 2020, s. 560); Kazak Türkçesinde: *jasımıq* (https://pauctle.com/kztr/soz/jas%C4%B1m%C4%B1q/); Kırgız Türkçesinde: *jasmık ~ jasımık* (https://pauctle.com/kgtr/index.php); Tatar Türkçesinde: *yasmık* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 212); Kazan-Tatar Türkçesinde: *yasmıķ* (Öner, 2015, s. 562); Başkurt Türkçesinde: *yaśmıķ* (Özşahin, 2017, s. 700); Nogay Türkçesinde: *yasmok* (ETDES, s. 560); Karakalpak Türkçesinde: *jasmık* (ETDES, s. 560); Özbek Türkçesinde: *yasmiq* (https://pauctle.com/uztr/index.php); Yeni Uygur Türkçesinde: *yéssimuq* (Necip, 2016, s. 587); Çuvaşçada: *yasmwk* (Bayram, 2007, s. 485).

2.2.2.2.201. yawa ~ yava "yabani soğan" (Lat. Cynomorium coccineum)

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı dönemlerinde rastlanılmaktadır. Sözcük DLT'de "yenilen, tutmacı reklendiren ve ilaç olarak da kullanılan bir bitki" olarak tanımlanmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 40, 357, 359). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise "yabani soğan" tanımı görülmektedir (DTS, s. 248, 223). Clauson ise sözcüğü *yava* "bir mantar türü, fallus ya da orobanche" olarak tanımlamaktadır. Sözcüğün asıl tanımının bu olduğu ancak bazı çağdaş Türk dillerinde "vahşi soğan" anlamında yaşadığını bildirmektedir (EDTP, s. 871b-872a). Wilkens *yava* "bir bitki; muhtemelen yabani soğan" açıklamasını yaparak bizi *yupa* maddesine göndermektedir. Bu maddede ise yine "yabani soğan" tanımı karşımıza çıkmaktadır (EUES, s. 921). Sözcüğe Eski Türkçe sonrasındaki tarihi ve çağdaş dil dönemlerinde de rastlanılmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT V** *yawa* (Bang & Gabain, 1931, s. 348); **TTT VI** *yawa* (Gabain & Racmati 1934, s. 92); **BEUEİM** *yava* (Uzunkaya, 2021, s. 263).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yava ~ yawa* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 960).

Tanık(lar):

özlerdeki özeklerdeki ***yava*** *çigidem suwlardakı* TTT V 348/123

"die in den Tälern und Tälschen befindlichen yawa Krokkuse" [Vadiler ve vadilerde bulunan Yawa Krokkuse] TTT V 348/123

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **TZ** *yava*[91] (Atalay, 1945, s. 281). **CC** *yova* (Argunşah & Güner, 2015, s. 611).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde rastlanılmamaktadır. Türkmen Türkçesinde: *yuva* (EDPT, s. 872a); Kazak Türkçesinde: *cuva* (Yüce vd., 1984, s. 106; Turıkpenova, 2021, s. 140); Kırgız Türkçesinde: *yava ~ yawa* (EDPT, s. 872a); Başkurt Türkçesinde: *yıva* (Özşahin, 2017, s. 733).

2.2.2.2.202. yazak "aguldikeni; otlak" (Lat. Alhagi sp.)

Kâşgarlı sözcüğün Yağma ve Tohsı lehçesinde "otlak" anlamına geldiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 354). Clauson sözcüğün *yaz-* fiilinden türediğini ve *yazı* sözcüğünün de bu kökle ilişkili olduğunu belirterek sözcüğün hapax legomenon olduğunu düşünmektedir (EDPT, s. 985a). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde de görülmektedir; ancak taradığımız eserlerde sözcüğü tespit edemedik. Rachmati, sözcüğün *vazak* ve *vajak* olarak okunabileceğini belirtmektedir (Rachmati, 1932, s. 448). Wilkens *vazak † ve vajak †* biçimlerinin hatalı bir okuma olduğunu belirterek (s. 842) sözcüğü *yazak* maddessinde << Skr. *yāsaka* "Aguldikeni (Alhagi sp.)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 880). Sözcük Sanskritçede यासक (yāsaka) "Alhagi maurorum" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 852). Uygur ve Karahanlı Türkçesindeki biçimler muhtemelen birbirinden farklıdır. Clauson'un da belirttiği gibi Karahanlı Türkçesinde görülen *yazak* ve *yazı* biçiminin Türkçe *yaz-* fiilinden türediği muhtemeldir. Eski Uygurcadaki biçim ise Skr. *yāsaka* biçiminden alıntıdır.

Eski Uygur Türhçesinde: **Heilk. II** *vajak ~ vazak* (Rachmati, 1932, s. 448).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yazak* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 963).

artuç urugı ... kanati visal ... şnük urugı topu(l)gak ***vajak*** Heilk. II 428/178

2.2.2.2.203. yıḍıg ot "üzerlik otu" (Lat. Peganum Harmala)

Kâşgarlı *yıdıg ot* biçiminin Kâşgar lehçesinde *üzerlik otu*, Uç ve Barsgan lehçelerinde *ildrük*, Oğuz lehçesinde ise *yüzerlik* olarak karşımıza çıktığını

[91] "Pırasa" anlamında görülmektedir.

belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 353). Karahan, Divân'da görülen *yıdıg ot*, *yüzerlik*, *ilrük ~ ildrük* sözcüklerini bire bir eş değerli sözcük olarak değerlendirmektedir (Karahan, 2013, s. 190). Clauson, *yıdıg* sözcüğünün *yıdı-* fiilinden türediğini belirtmektedir (EDPT, s. 887). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yıḍıg ot* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 968).

2.2.2.2.204. yılgun "ılgın" (Tamarix)

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen bu sözcüğü Kâşgarlı "ılgın" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 364). Doerfer, günümüz Türkçesindeki *ılgın* sözcüğünün Eski Türkçe **yılgun* biçiminden geldiğini belirtmektedir (TMEN IV, s. 266). Clauson sözcüğe etimolojik izah getirmezken "tamarisk (ılgın)" tanımını yapmaktadır (EDPT, s. 926b). Eren de sözcüğün etimolojisinin bilinmediğini ve Divân'daki /y-/ sesinin sonradan düştüğünü belirtmektedir (ETDES, s. 225). Tietze, sözcüğün *yıl-* köküne gelen *-gIn* sıfat fiil ekiyle oluştuğunu düşünmektedir (Tietze IX, s. 374). Sözcük, kimi tarihî ve çağdaş Türk dillerinde varlığını korumaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yılgun* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 971); **TİEM 73** *yılgun* (Ünlü, 2004, s. 760); **RKT** *yılgun* (Ata, 2004, s. 778).

Tanık(lar):
iki būstān, yėmişlig tiken ***yılgun*** *turur* RKT 38a2

yėgü açıg otlug ***yılgun*** *nerse çeye az* Tiem 73 Ünlü 312r/19

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HKT** *yılġun* (Sağol, 1993, s. 1026); **KE** *yulġun* (Ata, 1997, s. 748); **İML** *ılgın* (Battal, 1934, s. 35); **TA** *yılġun* (Toparlı vd., 2000, s. 157); **ŞSL** *yolġun* (Durgut, 1995, s. 634).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *ılgın* "Ilgıngillerden, Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç veya ağaççık cinsi (Tamarix)" olarak görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/).

Sözcük, Tarama (Dilçin, 2013, s. 256) ve Derleme Sözlüğü'nde de (DS XI, s. 4269) görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *ilğinağacı* (Akdoğan, 1999, s. 491); Türkmen Türkçesinde: *yılğın* (EDPT, s. 926b); Kazak Türkçesinde: *jıŋğıl* (Oba, 2021, s. 266); Kumuk Türkçesinde: *yılğın* (Pekacar, 2011, s. 395); Yeni Uygur Türkçesinde: *yulghun* (Necip, 2016, s. 598).

2.2.2.2.205. yibuni "kimyon" (Lat. Trachyspermum copticum)

Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi döneminde *Altun Yaruk*'ta rastlanılmaktadır. Wilkens sözcüğün Sanskritçe *yavanī* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "Frenk kimyonu, kimyon" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 901). Sonraki dönemlerde sözük tespit edilememektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *yibuni* (Çetin, 2020, s. 306).

Tanık(lar):
sirijavu kaz üyüri ***yibuni*** *artun naga kisara naga kisara* AY VII 412
"(...) sirijavu kaz üyüri, yibuni artun, naga kisara naga kisara (...)" AY VII 412

2.2.2.2.206. yigde ~ yigte "iğde, hünnap, çiğde" (Lat. Elaeagnus angustifolia)

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde karşımıza çıkan sözcükle ilgili ilk bilgiyi Kâşgarlı vermektedir. Kâşgarlı sözcüğü "iğde" olarak tanımlamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 594). Kâşgarlı ayrıca Türklerin *yigde* dediğine Oğuzların *yikte* dediğini bildirmektedir. Sözcük DLT'de *bar yige* "büyük iğde" biçiminde tamlama grubu olarak da görülmektedir. (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 12, 408). Clauson sözcüğün başlangıçta "hünnap ağacı" Zizyhpus angustifolia anlamında görüldüğünü ancak günümüz Türk dillerinde "bir iğde türü" Elaeagnus angustifolia olarak görüldüğünü belirtmektedir (EDPT, s. 911b). Tietze sözcüğü "zeytin ağacına benzeyen bir yaban ağacı, Elaeagnus ve onun meyvesi" olarak tanımlayarak sözcüğün Moğolca *jigde* sözcüğünden alıntı olduğunu belirtmektedir (Tietze II, s. 371). Wilkens, sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde "hünnap, çiğde (Zizyphus angustifolia)" olarak belirtmektedir (EUES, s. 901). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesinde *yigde sakızı*, *yigde talkanı* biçiminde tamlama grubu olarak da rastlanılmaktadır. Sözcük günümüze dek süregelerek kimi fonetik farklılıklarla çağdaş Türk dillerinde saptanmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *yigde* (Rachmati, 1932, s. 442).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yigde ~ yigte* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 974).

Tanık(lar):
*ṣḍavari öyürken **yigde** sakızı ptmakikr bu ikinti em* Heilk II. 426/137
"Asparagus racemosus, öyürken, Brust-beerensaft, ptmakikr. Dies ist das zweite Heilmittel" [Asparagus racemosus, öyürken, meyvesi suyu, ptmakikr. Bu ikinci ilaçtır] Heilk II. 427/137

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *yigde* (Ata, 1997, s. 739); **İML** *yigde* (Battal, 1934, s. 89); **TA** *yigde* (Toparlı vd., 2000, s. 157); **ŞSL** *igde ~ cigde* (Durgut, 1995, s. 126).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *iğde* "1. İğdegillerden, kokulu, sarı çiçekleri olan, çalı biçiminde bir ağaç (Elaeagnus); 2. Bu ağacın zeytin biçiminde, kabuğu kırmızıya çalan sarı renkte, beyaz unlu, tadı mayhoş yemişi" (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Baytop ise şu açıklamayı yapmaktadır (Baytop, 2007, s. 141): *iğde* "Elaeagnus (Elaeagnaceae) türlerine verilen genel ad. 7 metreye kadar yükselebilen, dikenli veya dikensiz, sarımsı renkli ve kuvvetli kokulu çiçekli bir ağaç veya ağaççıktır. Memleketimizde yabani olarak yetiştiği gibi, bağ ve bahçelerde de yetişir. Sözcük Tarama ve Derleme Sözlüğü'nde tespit edilememektedir; ancak Anadolu ağızlarda görülmektedir (Efe, 2012, s. 378). Azerbaycan Türkçesinde: *iyde* (Akdoğan, 1999, s. 515); Türkmen Türkçesinde: *igde* (Tekin vd., 1995, s. 371); Kazak Türkçesinde: *ciyde* (Yüce vd., 1984, s. 102); Kırgız Türkçesinde: *ciyde* (Yudahin, 1998, s. 218); Karakalpak Türkçesinde: *ciyde* (Karahan, 2013, s. 598); Nogay Türkçesinde: *iyderşik* (Karahan, 2013, s. 598); Özbek Türkçesinde: *ciydä* (KTLS, s. 371); Yeni Uygur Türkçesinde: *jigde* (Necip, 2016, s. 222).

2.2.2.2.207. yiksek "bir bitki adı" (Lat. Aconitum ferox)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilmektedir. Rachmati, sözcüğün *yiksek* ve *ikisek* biçiminde okunabileceğini belirtmektedir. Bunun ise muhtemelen **kisek*, *kesek* ve *kezek* biçimleri ile aynı olabileceğini düşünmektedir

(Rachmati, 1932, s. 438). Wilkens *yiksek* maddesinde "bir bitki (yüksük, itboğan, kaplanboğan); Skr. ativiṣā'nın eşdeğeri" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 902). Wilkens ayrıca Rachmati'nin aynı olduğunu belirttiği *kesek*, *kezek* ve *ikisek* sözcüklerini *yiksek* maddesine göndermektedir. Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *yiksek ~ ikisek* (Rachmati, 1932, s. 441-442).

Tanık(lar):
*vinini yürüng **ikisek** şünük urugı bışıg singir divdaar mırç ptpidi* Heilk. II 430/19
"vinini, weißes ikisek, Platanensamen, gekochte sehne, Devdarholz, Pfeffer und langen Pfeffer (...)" [vinini, beyaz ikisek, çınar tohumu, haşlanmış sinameki, devdar ağacı, biber ve sivri biber (...)] Heilk. II 431/19

2.2.2.2.208. yitim "keten, keten tohumu" (Lat. Linum usitatissimum)

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük için Kâşgarlı şu açıklamayı yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 357): "Keten tohumu. Bu susam tanelerine benzer; ancak daha kırmızıdır; yağı kandilde kullanılır." Clauson *yitim* biçiminin hatalı okuma olduğunu belirterek (s. 891) *yayım* maddesine göndermektedir. Clauson *yayım* biçminin hapax legomenon olduğunu belirterek sözcüğün ikinci ünsüzünün /-y-/ sesi olması gerektiğini ve sözcüğün *yayığ* ve *yayuk* sözcükleriyle aynı kökten türemiş olabileceği ihtimalini göz önüne alarak sözcüğün kökünü *yay-* fiiline dayandırmaktadır (EDPT, s. 982). Hauenschild ise sözcüğü Clauson gibi *yayım* biçiminde okuyarak muhtemelen *yay-* fiilinden türemiş olabileceğini belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 85-86). Ercilasun ve Akkoyunlu, Clauson'un hapax legomenon olarak belirttiği bu yapının Başkurt Türkçesinde *yitin*, Kazan Tatarcasında *citin* biçiminde görüldüğünü belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 357 dipnot: 2538).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yitim* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 357).

2.2.2.2.209. yiz “kara pelin” (Lat. Artemisia abrotanum)

Kâşgarlı sözcük için “kara pelin” tanımını yaparak şu bilgileri vermektedir: “Bu, kamıştan daha ince ve daha yumuşak bir bitkidir. Göçebeler bundan çadır örtüsü yaparlar (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 406). Clauson, Arat’ın *yez* olarak okuduğu biçimi *yé:z* olarak okumaktadır. Clauson sözcüğün bir tür bitki anlamına geldiğini ve sözcüğün muhtemelen Farsça *yaz* “çadırların etrafını çit gibi saran dikenli bir bitki; tumām bitkisi” sözcüğünden alıntı olduğunu belirtmektedir. (EDPT, s. 982b). Hauenschild ise sözcüğün muhtemelen Çince *àiz* sözcüğünden alıntı olduğunu düşünmektedir (Hauenschild, 1994, s. 86). Tezcan, Arat’ın Eski Uygur Türkçesindeki bir metinde *yiz* sözcüğünü “pirinç” olarak anladığını belirterek /i/, /ė/ ve /e/ seslerini birbirine karıştırılmasının olası olduğunu bildirmektedir. Clauson’un ise Eski Uygur Türkçesindeki bu sözcük ile Divân’daki *yiz* sözcüğünü birbiriyle ilişkilendirdiğini vurgulamaktadır. Tezcan’ın burada vurgulamak istediği asıl nokta Divân’da *yezkend* olarak okuduğu sözcükteki *yez* “pirinç” sözcüğünün en eski veri olduğudur (Tezcan, 1978, s. 425 dipnot 11). Wilkens ise sözcüğü “bir bitkinin adı (belki Lasiagrostis splendens), Skr. muñja’nın eş değeri = Saccharum arundinaceum, Retz.) olarak açıklamaktadır (EUES, s. 896). Sözcüğe çağdaş Türk dillerinde rastlanılamamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yiz* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 979).

2.2.2.2.210. yorınçga ~ yorınça ~ yonça “yonca” (Lat. Trifolium)

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde kimi fonetik farklılıklarla rastlanılmaktadır. Kâşgarlı *yorınçga* için “yonca” tanımını yaparken *yorınça* biçiminin Oğuzlar tarafından kullanıldığını söylemektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 500, 526). Sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*’da da “yonca” anlamındadır (DTS, s. 275). Clauson sözcüğü “yonca” olarak tanımlayarak sözcüğü sonu *-nçğa* < *-nç+ga* ekiyle biten birkaç tane havyan ve bitki adından biri olarak açıklamaktadır (Clauson, 1966, s. 7; EDPT, s. 971). Eren, sözcüğü *yonca* maddesinde “çayırlarda yetişen üç yapraklı bir bitkisi” olarak tanımlamaktadır. Sözcüğün kökünün açık olarak bilinmediğini ve bitki ve hayvan adları yapımında kullanılan *-nçğa* ekiyle oluşturulduğunu belirtmektedir. Türkçe *yonca* biçminin *yorunca* sözcüğündeki /-r-/ düşmesi olayıyla ortaya çıktığını belirtmektedir (ETDES, s. 577-578). Gülensoy, sözcüğün kesin olmamakla beraber **yorı-* “yürümek” fiilinden türemiş olabileceğini

düşünmektedir (Gülensoy, 2007, s. 1159). Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde sözcüğü *yorınçga ~ yor(ı)nçga* "yonca, kaba yonca, alfalfa (Skr. punarnavā'nın da eş değeri = Boerhaavia diffusa)" olarak açıklamaktadır. Ayrıca *yıpar yorunçga* biçiminde tamlama grubu olarak görülen sözcük için de "kokulu yonca, çemen, çemen otu, boy otu (bir ilaç adı) (Skr. spṛkkā; Trigonella corniculata)" açıklaması görülmektedir (EUES, s. 900). Stachowski sözcüğün etimolojisinin belirsiz olduğunu belirterek sözcüğün *yor-* fiilinden türemiş olabileceğini belirtmektedir. (M. Stachowski, 2019, s. 362). Sözcük kimi fonetik farklılıklarla ve de hece düşmesi sonucu tarihî ve çağdaş Türk dillerinde tespit edilmektedir. Sözcük bağlam içerisinde tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içerisinde de görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *yorunçka ~ yornçka* (Rachmati, 1932, s. 442); **AY VII** *yıpar yorunçga* (Çetin, 2020, s. 306).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yorınça ~ yorınçga* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018, s. 982); **TİEM 73** *yonça* (Ünlü, 2004, s. 769).

Tanık(lar):
*kimnin yingtegü bolsar **yorunçka** soksun* Heilk. II 414/8
"Leidet jemand an Rotznase, so soll man Alfalfa zerquetschen" [Eğer birisi sümüklü burundan muzdaripse, yonca ezilmelidir] Heilk. II 414/8

*goroçan gaw g(o)ronç zaparka yıpar **yorunçga** m(a)haboga kin yıpar* AY VII 397
"(...) goroç[an] gaw g(o)ronç, zaparka yıpar yorunçga, m(a)ha boga kin yıpar (...)" AY VII 397

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **İML** *yonçga* (Battal, 1934, s. 92); **İH** *yonca* (İzbudak, 1936, s. 54); **ŞSL** *yorunçġa* (Durgut, 1995, s. 629); **FK** *yorunçka* (Kaya, 1989, s. 1336).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *yonca* "Baklagillerden, başak durumundaki çiçekleri kırmızı veya mor renkli, hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinin genel adı (Trifolium)" (https://sozluk.gov.tr/) anlamındadır. Sözcük Derleme ve Tarama Sözlüğü'nde görülmemektedir; ancak Anadolu ağızlarda tespit edilmektedir (Efe, 2012,

s. 831). Azerbaycan Türkçesinde: *yonca* (ETDES, s. 578); Türkmen Türkçesinde: *yorunça* (Tekin vd., 1995, s. 707); Gagavuz Türkçesinde: *yonca* (Baskakov, 1991, s. 261); Kazak Türkçesinde: *conışqa ~ conırışqa* (Yüce vd., 1984, s. 104); Kırgız Türkçesinde: *joŋguçka* (ETDES, s. 457); Kazan-Tatar Türkçesinde: *yonça* (Öner, 2015, s. 581); Kumuk Türkçesinde: *yoŋurçqa* (Pekacar, 2011, s. 398); Karakalpak Türkçesinde: *joŋışka* (ETDES, s. 578); Özbek Türkçesinde: *yonğiçka* (ETDES, s. 578); Halaç Türkçesinde: *yunja* (Doerfer & Tezcan, 1980, s. 228).

2.2.2.2.211. yörgenç "sarmaşık" (Lat. Hedera helix)

Sözcük hakkında ilk bilgiyi Kâşgarlı vermektedir. Kâşgarlı sözcüğü "ağaca sarılıp onu kurutan bir bitkinin adı, sarmaşık" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 506). Clauson, sözcüğün *yörgen-* fiilinden türediğini belirterek "sarılmış" olarak tanımlamaktadır. Karahanlı Türkçesinde sözcüğün yoldaki virajlar ve dönemeçler bakımından *tezginç* gibi bir kullanıma sahip olduğunu ve de kendisini saran bir bitki türü olmak üzere iki farklı anlamı karşıladığını belirtmektedir (EDPT, s. 965b). Hauenschild sözcüğün Oğuzca *mandār* sözcüğüyle aynı anlamda olduğunu belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 90). Bakeli Abodurexiti, DLT, Le Coq ve Çağdaş Uygurcadaki verilere değinerek DLT'deki *yörgenç* ile Eski Uygur Türkçesindeki *yörgey* biçiminin eş anlamlı olabileceğini belirtmektedir (Akt. Ölmez, 2020, s. 64).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yörgenç* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 983).

2.2.2.2.212. yuldurgan ~ yuldurga "kenger, deve dikeni" (Lat. Cynara cardunculus)

Sözcük Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı devirlerinde aralarında küçük fonetik farklılıklarla *yuldurga* ve *yoldurgan* biçiminde görülmektedir. Kâşgarlı sözcük için "kenger" tanımını yaparak şu açıklamayı yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 526): "Kılıç gibi uzun biten bir bitki. Dal harekelendirilebilir." Clauson sözcüğün muhtemelen *yuldur-* fiilinden türediğini belirtmektedir; ancak Kâşgarlı'nın sözcüğü *yultur-* biçiminde heceleyerek *-ga* ile biten bitki ve hayvan adlarından biri olmasının daha muhtemel olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 924a). Rachmati, sözcüğün *yoldurgan* biçiminde de okunacağını belirterek "uzun kılıca benzer bir bitki" tanımını yapmaktadır (Rachmati, 1930, s. 469). Wilkens ise sözcüğü *yuldurgan* "deve

dikeni" olarak tanımlamaktadır (EUES s. 919). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde bağlam içinde tamlama grubu biçiminde görülerek tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *yoldurgan* (Rachmati, 1930, s. 471).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yuldruga ~ yuldurga* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 986).

Tanık(lar):
yoldurgan *kuasın yaşın yumşak sokup* Heilk. I 168
"Man soll frische yoldurgan-Blüte weich zerschlagen (...)" [Taze yoldurgan çiçeği yumuşak bir şekilde ezilmelidir (...)] Heilk. I 168

2.2.2.2.213. yumuşga "akdiken, alıç" (Lat. Crataegus monogyna)

Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için Kâşgarlı *yawışgu* maddesinde "akdiken, alıç" tanımını yaparken sözcüğün *yumuşga* biçiminin de var olduğunu belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 369). Dolayısıyla sözcüğü "akdiken, alıç" olarak anlamlandırabiliriz. Clauson da Kâşgarlı'nın belirttiği gibi *yumuşga:* sözcüğünün *yawışga* sözcüğünün alternatif biçimi olduğunu düşünmektedir (EDPT, s. 881b). Sözcüğe Divân dışında rastlanılamamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: *yumuşga* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 989).

2.2.2.2.214. yunguk "çöven, sabun otu" (Lat. Saponaria officinalis)

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit edilmektedir. Kâşgarlı sözcük için "çöven, sabun otu" tanımını yaparak şu bilgileri vermektedir (Kaçalin, 2019 s. 609): "Kökü sabun gibi köpüren bir bitki türü. Fiil köklerine +k eki getirildiğinde âlet adı olur. Örnek olarak *ōrdı* "otu biçti" fiilinden *orġak* "orak" denir. Bu da böyledir; çünkü *yudı* kelimesi "yıkadı" anlamında bir fiildir. Bu ot, kıyafetleri temizlediği için fiile +k harfi eklenerek sabunun adı olmuştur." Clauson sözcüğün *yun-* fiilinden türediğini belirterek "kendini yıkamak için bir şey" tanımını yaparak sözcüğü Sansktirçede *snānā* "banyo" terimiyle ilişkilendirmektedir (EDPT, s. 949b). Wilkens de Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük için "sabun" tanımını yapmaktadır (EUES, s.

921). Erdal ve Elmalı sözcüğün *yun-* fiili üzerine -gU ve +Ak eklerinin gelmesiyle *yun-gu+ak* > *yungak* biçiminde oluştuğunu bildirmektedir (OTWF, 1991, s. 361-362; Elmalı, 2012, s. 454-455). Bozok, sözcüğün Kıpçak Türkçesi döneminde ise "eşya yıkamakta kullanılan bir tür kök, sabun" anlamında görüldüğünü belirtmektedir (Bozok, 2018, s. 156). Sözcüğe ayrıca TTT VIII'de "banyo" anlamında rastlanılmaktadır (Gabain, 1954, s. 104). Görüldüğü gibi sözcük Karahanlı Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde bir bitki için kullanılırken Eski Uygur Türkçesinde bu kullanım görülmemektedir.

Karahanlı Türkçesinde: *yunguk* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 989).

2.2.2.2.215. yuŋ "pamuk" (Lat. Gossypium)

Kâşgarlı "pamuk" olarak tanımladığı sözcüğün Argu, Yağma ve Karluk lehçelerinde görüldüğünü belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 494). Divân'da ayrıca diğer bir *yuŋ~yūŋ* maddesi daha bulunmaktadır. Sözcük burada ise "yün; deve tüyü" anlamında görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 989). Sözcüğe buradaki kullanımıyla TİEM 73'te de rastlanılmaktadır. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "kuş tüyü, yün" tanımı görülmektedir (DTS, s. 286). Clauson *yuŋ (ñ-)* maddesinde sözcüğün normalde "yün" anlamında olduğunu ancak sözcüğün erken devirlerde sınırlı olarak "pamuk" anlamında da görüldüğünü belirtmektedir. Ayrıca bazı günümüz Türk dillerinde ise "tüy(ler)" anlamında görüldüğünü belirtmektedir (EDPT, s. 941b). Hamilton "yün" olarak tanımladığı sözcüğün *yuŋ* biçiminin *yüŋ* biçiminden daha eski olabileceğini belirtmektedir (Hamilton, 2020, s. 193). Sözcük burada bitki anlamında değildir. Doerfer sözcüğün ilk biçiminin /u/ ile *yūŋ* biçiminde olduğunu belirtmektedir (TMEN IV, s. 227). Gülensoy sözcüğün **ūŋ* kökünden türediğini belirtmektedir (Gülensoy, 2007, s. 1193). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde bitkiyi karşılayan bir anlamda görülmezken "tüyler; yün" anlamında görülmektedir (EUES, s. 921). Sözcüğe günümüz Türk dillerinde de genllikle "(işlenmiş) yün" anlamında rastlanılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yuŋ* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 989).

Diğer Tarihi Türk Yazı Lehçelerinde: **NF** *yün͡g*[92] (Ata, 1998, s. 492); **KE** *yüŋ* (Ata, 1997, s. 751); **MM** *yüŋ*[93] (Toparlı & Argunşah, 2018, s. 273); **HKT** *yüng*[94] (Sağol, 1993, s.1047); **HŞ** *yün͡g* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 384); **İML** *yün*[95] (Battal, 1934, s. 93); **GT** *yun͡g* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 379); **TZ** *yüğ*[96] ~ *yüvün*[97] ~ *yüng*[98] (Atalay, 1945, s. 245, 291); **İM** *yün͡g*[99] (Toparlı, 1992, s. 623); **İN** *yün͡g*[100] (Şirin, 1989, s. 299); **KFT** *yüñ*[101] (Ağar, 1989, s. 1091); **Kİ** *yüŋ*[102] (Caferoğlu, 1931, s. 13); **TA** *yüñ* (Toparlı vd., 2000, s. 161); **ŞSL** *yüñ*[103] (Durgut, 1995, s. 637); **ÇFK** *yün͡g*[104] (Erbay, 2003, s. 348); **ÇGT** *yüŋ*[105] (Berbercan, 2011, s. 584); **FK** *yüŋ*[106] (Kaya, 1989, s. 1338); **ŞHD** *yün͡g*[107] (Karasoy, 1989, s. 843); **LM** *yün͡g*[108] (Çelik, 1993, s. 669); **SGÇ** *yün͡g* (Ergene, 2012, s. 1113).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *yün* "koyun tüyü; bu tüyden yapılmış" (https://sozluk.gov.tr/) olarak tespit edilmektedir. Sözcük Derleme Sözlüğü'nde de görülmektedir (DS XI, s. 4319). Sözcüğe tanımda da görüldüğü üzere Divân'daki gibi bitki anlamında değil de nesne almında görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *yun*[109] (Akdoğan, 1999, s. 815); Türkmen Türkçesinde: *yüñ* (Tekin vd., 1995, s. 712); Kazak Türkçesinde: *cün* (Yüce vd., 1984, s. 110); Kırgız Türkçesinde: *cün*[110] (Yudahin, 1998, s. 237); Tatar Türkçesinde: *yon* (Ehmetyanov vd., 2017, s. 352); Kazan-Tatar Türkçesinde: *yon*[111] (Öner, 2015, s. 581); Kırım-Tatar Türkçesinde: *yün* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 386); Kumuk Türkçesinde: *yün* (Pekacar, 2011, s. 402); Başkurt Türkçesinde: *yön*[112] (Özşahin, 2017, s. 741); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *cün*

[92] Yün anlamındadır
[93] Tüy, telek anlamındadır
[94] Yün anlamındadır
[95] Kuş tüyü anlamındadır
[96] Yün anlamındadır
[97] Yün anlamındadır
[98] Yün anlamındadır
[99] Yün anlamındadır
[100] Yün anlamındadır
[101] Yün anlamındadır
[102] Yün anlamındadır
[103] Yün anlamındadır
[104] Yün anlamındadır
[105] Hayvan yünü; pamuk anlamındadır
[106] Yün anlamındadır
[107] Yün, kanat, tüy anlamındadır
[108] Yün, tüy anlamındadır
[109] Yün anlamındadır
[110] Tün, kıl, tüy anlamındadır
[111] Memeli hayvanların derisini kaplayan tüy, kürk, kuş tüyü, ip anlamındadır.
[112] Tüy, kıl; yün anlamındadır

(Tavkul, 2000, s. 162); Karay Türkçesinde: *yuk*[113] (Çulha, 2006, s. 125); Özbek Türkçesinde: *cün* (Yusuf, 1993, s. 230); Yeni Uygur Türkçesinde: *yung* (Kurban, 2016, s. 599); Hakas Türkçesinde: *nüŋ*[114] (Arıkoğlu, 2005, s. 316); Altay Türkçesinde: *cuñ*[115] (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 66); Tuva Türkçesinde: *çüñ*[116] (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 27); Çuvaşçada: *şśwm*[117] (*çăм*) (Bayram, 2007, s. 295).

2.2.2.2.216. yüzerlik ~ üzerlik "üzerlik, üzerlik otu" (Lat. Peganum harmala)

Kâşgarlı *yıdıg ot*'un Oğuz lehçesinde *yüzerlik* olarak ifade edildiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 353). Clauson sözcüğün *yüzer* isiminden türediğini ancak *yüzer* ismi ile *yüz-* fiili arasında semantik ilişkinin olmadığını belirtmektedir (EDPT, s. 988b). Akalın, sözcüğün asıl biçiminin *yüzerlik* olduğunu belirterek *üzerlik* biçiminde /y/ türemesi olayının söz konusu olmadığını aksine /y/ düşmesi ile *üzerlik* biçiminin görüldüğünü bildirmektedir. Orta Türkçede "sedef otu" anlamına gelen *ildrük ~ eldrük* sözcüğünün Oğuzlar tarafından "yabani sedef otu"nu karşılayan *yoz ildrük* biçiminden *yozildrük ~ yozeldrük* > *yüzerlik* biçiminde oluştuğunu bildirmektedir (Akalın, 1993, s. 251-256). Sözcüğe Eski Türkçe dışındaki kimi tarihî ve çağdaş Türk dillerinde de rastlanılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yüzerlik* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 994).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **İH** *yüzerlük* (İzbudak, 1936, s. 55); **GT** *yüzerlik* (Karmanlıoğlu, 1978, s. 401).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *üzerlik* "Sedef otugillerden, yaprakları almaşık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitki (Peganum harmala)" anlamındadır (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Tarama (Dilçin, 2013, s. 268) ve Derleme Sözlüğü'nde (DS, XI, s. 4085, 4336) görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *üzerlik ~ üzerrik* (Akdoğan, 1999, s. 769); Türkmen Türkçesinde: *üzä:r1ik* (Tekin vd., 1995, s. 659);

[113] Tüy, yün anlamındadır.
[114] Yün, kuş tüyü, yünden minder anlamındadır.
[115] Kanat tüyü anlamındadır.
[116] Yün ipliği anlamındadır
[117] Tüy, yün, kıl anlamındadır

Kırım-Tatar Türkçesinde: *özerlik* (Akalın, 1993, s. 254); Özbek Türkçesinde: *yuzarlık* (Akalın, 1993, s. 254).

2.2.2.2.217. zakkūm "zakkum" (Lat. Nerium oleander)

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit edilmektedir. Eren sözcüğün Arapça *zaqqūm* sözcüğünden alıntı olduğunu ve Anadolu ağızlarındaki *zıkkım* biçiminin "ağı" anlamına geldiğini bildirmektedir (ETDES, s. 586). Karaağaç da sözcüğün Arapçadan alıntı olduğunu belirterek "Ağca, Akdeniz ülkelerinde ülkenelrinde yetişen, çiçekleri beyaz ve pembe renkli, kışın yaprakları dökülmeyen zehirli bir ağaççık, ağı ağacı" tanımını yapmaktadır (Karaağaç, 2015, s. 838). Sözcük kaynak dilinde, Arapçada, زقوم (zaqqūm) "Kur'an'da bahsedilen son derece acı meyveli bir cehennem ağacı" anlamında görülmektedir (Wehr, 1976, s. 379). Sözcük Eski Türkçede *zakkum yıgaçı* biçminde tamlama grubu içerisinde görülmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *zakkūm* (Ünlü, 2004, s. 774); **RKT** *zakkūm* (Ata, 2004, s. 797).

Tanık(lar):
*bütünlükin **zakkum** yıgaçı* RKT 85b2

*olar mu yėgrek turgu azu açıg **zakkūm** yıgaçı mu* Tiem 73 Ünlü 326r/3

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **NF** *zaḳḳūm* (Ata, 1998, s. 496); **HKT** *zaḳḳūm* (Sağol, 1993, s. 1051).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *zakkum* < Arapça *zaḳḳūm* "Zakkumgillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, çiçekleri beyaz veya pembe renkli, kışın yapraklarını dökmeyen zehirli bir ağaççık; ağı ağacı, ağı çiçeği (Nerium oleander)" (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Baytop ise sözcük için şu açıklamayı yapmaktadır: "Nerium oleander L. (Apocynaceae). 6 m kadar yükselebilen, kışın yaprak dökmeyen, pembe veya kırmızı çiçekli bir bitki. Dere yataklarında ve yol kenarlarında yetişir. Zehirli bir bitkidir" (Baytop, 2007, s. 289). Tarama Sözlüğü'nde tespit edilemeyen sözcük, Derleme Sözcüğü'nde tespit edilmektedir (DS XII, s. 4831).

Başkurt Türkçesinde: *zeḳḳum* (Özşahin, 2017, s. 754); Kumuk Türkçesinde: *zaqum*[118] (Pekacar, 2011, s. 406); Yeni Uygur Türkçesinde: *zakkum*[119] (Necip, 2016, s. 604).

2.2.2.2.218. zaparka "kokulu yonca; bitkisel kökenli bir ilaç" (Lat. Trigonella corniculata)

Wilkens Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen bu sözcüğün Sanskritçe *spṛkkā* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "bir ilaç adı = kokulu yonca, gazal, çemen otu (Trigonella corniculata, Trigonella balansae)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 928). Sözcük, kaynak dilinde de स्पृक्का (spṛikkā) "Trigonella corniculata" olarak saptanmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 1268). SH'de ise sözcük için (塞)畢力迦 (sāi) bì lì jiā); 畢栗迦 (bì lì jiā) *pṛkkā*, *spṛkkā* "yonca; kokulu bir bitki, Trigonella corniculata" tanımı görülmektedir (S-H, 1937, s. 361, 398). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışıda rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *zaparka* (Çetin, 2020, s. 307).

Tanık(lar):

goroçan gaw g(o)ronç ***zaparka*** *yıpar yorunçga m(a)haboga kin yıpar* AY VII 397

"(...) goroç[an] gaw g(o)ronç, zaparka yıpar yorunçga, m(a)ha boga kin yıpar (...)" AY VII 397

2.2.2.2.219. zaranza "aspur, yalancı safran" (Lat. Carthamus tinctorius)

Sözcüğe Eski Türkçenin Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğün "aspur, yalancı safran" anlamına geldiğini ve bunun tohumuna *zaranza urugı* denildiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 196). Clauson, sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirterek kesin bir şekilde alıntı olduğunu belirtmektedir. Sözcüğün Soğdcadan alıntı olduğunu hususunda ise kesin bir şey belirtmemektedir. (EDPT, s. 989b). Hauenschild de bu bitkinin Hindistana özgü bir bitki olduğunu belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 92). Sertkaya sözcüğü Hoten Sakaca kökenli sözcüklerin arasına dâhil etmektedir (Sertkaya, 2009, s. 31). Dybo da sözcüğü Hotan Sakaca *ysar-* "kırmızımsı olmak" fiiliyle ilişkilendirmektedir (Dybo, 2008).

[118] Zehir; acı anlamındadır
[119] Zehir anlamındadır

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *zaranga* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 995).

2.2.2.2.220. zargunz "fesleğen" (Lat. Ocimum basilicum)

Sözcüğe Eski Türkçenin Karahanlı döneminde rastlanmaktadır. Kök eserinin sözlük-dizin kısmında "kokulu ot, fesleğen" tanımını yaprarak sözcüğü DLT'deki *zargunçmud* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (Kök, 2004, s. 691). Çetin de sözcüğü *zargunçmud* sözcüğüyle ilişkilendirerek Arapça *baḳliha* "sebze" sözcüğüne karşılık olarak geldiğini belirtmektedir (Çetin, 2021, s. 215-216). Sözcük Karahanlı Türkçesi dönemi dışında görülmemektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *zargunz* (Kök, 2004, s. 691).

Tanık(lar):
bizke kim andın kim ündürür yer ***zargunzdın*** *ḫıyārdın bugdayındın yasmukındın* Tiem 73 Kök 7v/7

2.2.2.2.221. zencebīl "zencefil" (Lat. Zingiber officinale)

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit edilmektedir. Ünlü sözcüğün Arapçadan alıntı olduğunu belirterek "zencefil" tanımını yapmaktadır (Ünlü, 2004, s. 775). Nişanyan sözcük için şu açıklamayı yapmaktadır (Nişanyan, 2022, s. 978): زنجبيل (zancabīl) "kökü baharat olarak kullanılan bir bitki", *zingiber* sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Aramice / Süryanice ve Orta Farsça aynı anlama gelen זנגביל (zangəbīl) sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük de Sanskritçe शृङ्गवेर (śrṇgavēra) "boynuz gövde" sözcüğünden alıntıdır. Sanskritçe *śrṇga* "boynuz". Bu sözcük Hintavrupa Anadili aynı anlama gelen yazılı örneği bulunmayan *ḱr̥h₂-nó-s (*ḱr̥-nó-s) biçiminden evrilmiştir. Bu biçim Hint-avrupa anadili yazılı örneği bulunmayan *ḱerh₂- (*ḱer-) "kafatası, boynuz" kökünden türetilmiştir ve Sanskritçe *vēra* "gövde, beden, safran bitkisi" sözcüklerinin bileşiğidir. Sözcük kaynak dilinde زنجبيل (zanjabīl) "zencefil" olarak görülmektedir (Wehr, 1976, s. 383). Sözcüğe bazı çağdaş Türk dillerinde rastlanılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *zencebīl* (Ünlü, 2004, s. 775).

Tanık(lar):

anıŋ içinde tolu sagrak anıŋ katıgı zencebīl biril Tiem 73 Ünlü 430r/4

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HKT** *zencebīl* (Sağol, 1993, s. 1055).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *zencefil* < Arapça *zencebīl* "1. Zencefilgillerden, ana vatanı Hindistan ve Malezya olan, kamış görünüşünde otsu bir bitki (Zingiber officinale); 2. Bu bitkiden elde edilen ve baharat olarak kullanılan toz (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Sözcük Derleme Sözcüğü'nde görülmemektedir; ancak Anadolu ağızlarında tespit edilmektedir (Alkayış, 2007, s. 616; Efe, 2012, s. 839). Azerbaycan Türkçesinde: *zencefil* (Akdoğan, 1999, s. 823); Kazak Türkçesinde: *cicibil* (Turıkpenova, 2021, s. 79); Kazan-Tatar Türkçesinde: *zěnceƒil* (Öner, 2015, s. 601); Kırım-Tatar Türkçesinde: *zencefil* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 391); Yeni Uygur Türkçesinde: *zenjiwil* (Necip, 2016, s. 607).

2.2.2.2.222. zeyd ~ zeyt ~ zeytūn ~ zeytün "zeytin" (Lat. Olea europaea)

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük farklı biçimlerde tespit edilmektedir. Resenėn Arapçadan alıntı olan bu sözcüğün Türkçe aracılığıyla Rusçaya geçtiğini belirtmektedir (VEWT, s. 530). Eren sözcüğün Arapça *zaytūn* biçiminden alıntı olduğunu belirerek Farsçada da *zaytūn* biçiminin kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıca Eren, sözcüğün Türkçeden Bulgarca, Sırpça gibi balkan dillerine geçtiğini belirtmektedir (ETDES, 589-90). Tietze sözcüğün Türkiye Türkçesinde *zeytin*, *zevtin*, *zetin*, *zeytün* biçiminde görüldüğünü belirtmektedir (Tietze IX, s. 499). Karaağaç da sözcüğün Arapça *zeytūn*'dan alıntı olduğunu bildirmektedir (Karaağaç, 2015, s. 843). Nişanyan *zaytūn* sözcüğünün *zayt* "zeytin, zeytinyağı" sözcüğünün çoğul biçimi olduğunu bildirmektedir (Nişanyan, 2022, s. 979). Sözcüğün kaynak dilinde ise زيتون (zaitūn) "zeytin ağacı; zeytin(ler)" olarak görülmektedir (Wehr, 1976, s. 388). Sözcüğün kökeni Türkçe Sözlük'te ise Farsça olarak verilmektedir. Sözcük bazı çağdaş Türk dillerinde tespit edilmektedir. Türkiye Türkçesinde zeytin; *zeytin ağacı*, *zeytin çiçeği*, *zeytin mantarı*, *zeytin yaprağı*, *zeytin üzümü* olarak tamlama grubu içerisinde de görülmektedir (Yıldız, 2020, s. 1061-1062).

Karahanlı Türkçesinde: **Tiem 73** *zeytūn*; *zeyd ~ zeyt ~ zeytūn ~ zeytün* (Kök, 2004, s. 692; Ünlü, 2004, s. 775); **RKT** *zeyt* (Ata, 2004, s. 799).

Tanık(lar):
ündürür miz silerke anıŋ birle tarıgnı ***zeytūnnı*** *ḫurma yıgaçını üzümlerni* Tiem 73 Kök 196v/2

takı üzüm takı yonça takı ***zeytūn*** *takı ḫurmā tübi* Tiem 73 Ünlü 435r/5

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HKT** *zeytūn ~ zeyt* (Sağol, 1993, s. 1055); **CC** *zeytin* (Argunşah & Güner, 2015, s. 901); **İM** *zeytūn* (Toparlı, 1992, s. 626).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *zeytin* < Farsça *zeytūn* "Zeytingillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, 10-20 metre yüksekliğinde, dalları dikensiz, yaprakları karşılıklı, küçük ve gümüş renginde, uzun ömürlü bir ağaç (Olea europaea); 2. Bu ağacın tazeyken yeşil, sonradan kararan, yüksek besin değeri taşıyan yağlı meyvesi; 3. Bu ağaçtan yapılmış, bu ağaçla kaplanmış" (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Sözcüğe Derleme Sözlüğü'nde rastlanılırken (DS X, s. 3593; DS XI, s. 4362) Tarama Sözlüğü'nde rastlanılmamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *zéytun* (Akdoğan, 1999, s. 827); Türkmen Türkçesinde: *zeytu:n* (Tekin vd., 1995, s. 720); Gagavuz Türkçesinde: *zeytin* (Baskakov, 1991, s. 265); Kazak Türkçesinde: *zäytün* (https://pauctle.com/kztr/index.php); Kırgız Türkçesinde: *zeytun* (https://pauctle.com/kgtr/index.php); Tatar Türkçesinde: *zeytün* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 357); Kırım-Tatar Türkçesinde: *zeytün* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 392); Kazan-Tatar Türkçesinde: *zeytün* (Öner, 2015, s. 601); Başkurt Türkçesinde: *zeytün* (Özşahin, 2017, s. 775); Kumuk Türkçesinde: *zaytun* (Pekacar, 2011, s. 407); Özbek Türkçesinde: *zaytun* (https://pauctle.com/uztr/soz/zaytun/); Yeni Uygur Türkçesinde: *zeytun* (Necip, 2016, s. 608).

2.2.2.2.223. zira "kimyon" (Lat. Carum heterophyllum, Bunium persicum)

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde görülmektedir. Rachmati, sözcüğü "anason" olarak tanımlayarak sözcüğün *zirk* biçiminde de okunabileceğini belirtmektedir (Rachmati, 1932, s. 438). Caferoğlu ise sözcüğü *zira* "anis, bir bitki" olarak

tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 308). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcük için "kimyon (Carum heterophyllum)" veya "bunnum (Bunium persicum)" tanımı yer almaktadır (DTS, s. 639). Wilkens ise Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük için *zira* < YFars. *zire* "kimyon" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 928). Sözcük kaynak dilinde, Farsçada, زیرہ (zīra) "kimyon tohumu, kimyon" anlamındadır (Steingass, 1963, s. 634). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *zira* (Rachmati, 1932, s. 448).

Tanık(lar):
*yürüng yiksek bışıg singir saba kadızı şenük .... **zira*** Heilk. II 426/123
"(...) weißes yiksäk, gekochte Sehne, saba-Rinde, Platane .... und Anis" [(...) beyaz yiksäk, haşlanmış sinameki, saba kabuğu, çınar .... ve anason] Heilk. II 426/123

2.3. Latincesi Tespit Edilemeyen Bitki İsimleri

2.3.1. Ağaç İsimleri

2.3.1.1. bulguna ~ malguna "bir tür ağaç"

Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için Kâşgarlı eserinde şu açıklamayı yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 216): "Kırmızı bir ağaçtır; ılgın gibi gevrektir; develer bunu yer. *malguna* biçimi de vardır." Karahan /b-/ > /m-/, *bulguna* > *malguna*, değişimini /l/ akıcı ünsüzünün etkisine bağlamaktadır (Karahan, 2013, s. 142). Clauson *bulguna:* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirterek alıntı bir sözcük olduğunu düşünmektedir (EDPT, s. 338a). Ancak sözcük, bazı çağdaş Türk dillerinde görüldüğü için Clauson'un bu görüşü geçerliliğini yitirmektedir. Hauenschild, sözcüğün görünüş itibariyle ılgın ağacını andırdığını bildirmektedir (Haunschild, 1994, s. 40).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *bulguna ~ malguna* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 601, 761).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde rastlanılmamaktadır. Türkmen Türkçesinde: *malina* (Tekin vd., 1995, s. 444); Karaçay-Balkar Türkçesinde: *balhaniy* (Tavkul, 2000, s. 109); Kazak Türkçesinde: *balğın* (Yüce vd., 1984, s. 36); Yeni Uygur Türkçesinde:

balghun ~ malghun (Necip, 2016, s. 33, 322); Özbek Türkçesinde: *bålkïn* (Hauenschild, 1994, s. 40).

2.3.1.2. çeye "bir tür ağaç"

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük için Ünlü eserinin dizin kısımında "Sedir ağaçları ki dikenli ağaçlar olup, Arabistan kirazı denilen tatlı meyveleri vardır." açıklamasını yapmaktadır (Ünlü, 2004, s. 407). Sözcüğe Karahanlı dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: TİEM 73 çeye (Ünlü, 2004, s. 407).

Tanık(lar):
yėgü açıg otlug yılgun nerse ***çeye*** *az* Tiem 73 Ünlü 312r/9

2.3.1.3. gosar "sandal ağacı"

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde fonetik farklılıklarla görülmektedir. Wilkens, *gavsar* (s. 273) ve *gösar* biçimlerini (s. 275) *gosar* maddesine göndererek sözcüğün Sanskritçe **gosāra*'dan Orta Farsçaya *gāwsār* olarak buradan da Eski Uygur Türkçesine geçtiğini düşünmektedir. Sözcüğü ise "bir sandal ağacı türü" olarak tanımlamaktadır. Wilkens ayrıca *gausar çindan* "Gosāra sandal ağacı", *gavsar čintan yıdı* "Gosāra sandal ağacının (güzel) kokusu" açıklamasını da yapmaktadır (EUES, s. 274). *gavsar çıntan* sözcük grubuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Wilkens, 2007, s. 319).

Eski Uygur Türkçesinde: **BTT XIII** *gösar* (Zieme, 1985, s. 211); **BTT XXV** *gavsar* (Wilkens, 2007, s. 364); **Buddhaca.** *göser* (Soyer, 2018, s. 107); **BMEİEUB** *gavsar* (Uzunkaya, 2020, s. 386); **SDBH** *gavsar* (Barutçu, 1987, s. 487).

Tanık(lar):
ontun sıŋarkı yėrtinçülerdeki ***gavsar*** *çintan ulatı satıgsız edler yıdların uzatı yıdlalım*
BTT XXV 3649
"Stets wollen wir die Gerüche der unbezahlbaren Substanzen, die sich in den Welren der zehn Himmelschrichtungen befinden, wie gośīrṣa-Sandelholz etc. reichen" [On

yönün dünyalarında bulunan gośīrṣa-sandal ağacı vb. gibi paha biçilmez maddelerin kokularından daima keyif alalım] BTT XXV 3649

*gokar tilemiş teg karaglıg.. **gösar** çıntan teg küü yıd[lıg]* Buddhaca. 14/5
"(...) cevher dilemiş gibi göz bebekli, Gosāra-Candana gibi unutulmaz kokulu (...)" Buddhaca. 14/5

*altunın kümüşin kapız yaraturlar **gavsar** çıntan üze ... b(e)küyür keŋüyür* BMEİEUB 1069
"Altın (ve) gümüş ile tabut süslerler. Sandal ağacıandal ağacı$_2$ ile ... sağlamlaşır, genişler" BMEİEUB 1069

2.3.1.4. isiz "bir ağaç adı; bitkisel kökenli bir ilaç"

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Caferoğlu "ilaç olarak kullanılan bir bitki türü" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 99). Wilkens ise *issiz* sözcüğünü *isiz* maddesine yönlendirerek "bir ağacın adı" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 312). Gürgan sözcüğün günümüzdeki karşılığının "deve dikeni" olduğunu belirterek Eski Uygur Türkçesi metinlerinde kanlı ishal ve yaralara karşı kullanımı ve Ayurvedik tıp kaynaklarında kabızlık giderici, idrar ve balgam söktürücü etkisi olduğunu bildirilmektedir (Gürgan, 2010, s. 115).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *issiz* (Rachmati, 1932, s. 441).

Tanık(lar):
*bil ... yıvlgu srıg puga qadz **issiz** vada bu altınç em* Heilk. II 426/121
"bil, ..., Qurmbaum, gelbe Areca Catechu, Zimmt, issiz und Ficus İndica. Dies ist das sechste Heilmittel" [bil, ..., Qurmbaum, sarı Areca Catechu, Zimmt, issiz ve Ficus İndica. Bu altıncı ilaçtır] Heilk. II 427/121

2.3.1.5. m(a)hamandarik "mercan ağacı"

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcüğün Sanskritçe kökenli olduğu ve "ilahi ağacın çiçeklerinin adı" anlamında olduğu belirtilmektedir (DTS, s. 338). Wilkens sözcüğün Skr.

**mahāmandāraka*'dan alıntı olduğunu ve "mercan ağacı" anlamına geldiğini belirtmektedir (EUES, s. 460). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde bağlam içerisinde *mandarik m(a)hamandarik* biçiminde görülmektedir. Ayzalı bu biçim için < Skr. *mandāraka mahāmandāraka* "kutsal bir ağaca ve çoğunlukla da bu ağacın çiçeklerine verilen ad; Buda'nın üzerine çiçeklerini döken ağaç" tanımını yapmaktadır (Ayazlı, 2016, s. 279). SH'de ise 摩訶曼陀羅華 (mó hē màn tuó luó huá) *mahāmandārava* "büyük beyaz bir lotus" tanımı görülmektedir (S-H, 1937, s. 437).

Eski Uygur Türkçesinde: **AY III** *maḫamantarik* (Ölmez, 1991, s. 103); **AY VI** *m(a)hamandarik* (Ayazlı, 2012, s. 326).

Tanık(lar):
adruḳ adruḳ t(e)ngridem körkle mantarik ***m(a)ḫamantarikte*** *ulatı t(e)ngri yirindeki* AY III 183/12-13
"(...) ayrı ayrı tanrısal güzellikteki Mandâraka, Mahâmandâraka çiçeklerinden başka, tanrı yerindeki (...)" AY III 183/12-13

ulug muŋaḍmakk tegip ötrü mandarik ***m(a)hamandarik*** *atl(ı)ġ t(e)ŋridem hua çeçeklerig* AY VI 1271
"(...) büyük hayrete düşüp sonra Mandarik Mahamandarik adlı ilahi çiçekleri (...)" AY VI 1271

2.3.1.6. mahabodi "Buda'nın altında aydınlandığı ağacın adı"

Sözcük Eski Uygur Türkçesi döneminde tespit edilmektedir. Wilkens sözcüğü *m(a)habodi* << Skr. *mahābodhi* "Buda'nın altında aydınlandığı ağacın adı" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 459). Ölmez, *m(a)habodi* < Skr. *mahā* + *bodhi* "büyük aydınlanma"; "Budanın altında sezmişliğe, aydınlanmaya ulaştığı ağaç" açıklamasını yapmaktadır (Ölmez, 1991, s. 103). Sözcük, bağlam içerisinde *sögüt* sözcüğüyle beraber tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir. Bu ağacın uzunluğu otuz metreye kadar uzanmaktadır. Ağacın yaprakları sivri uçlu kalp biçimindedir. Śākyamuni bu ağacın altında aydınlanmaya eriştiği için ağaç *bodhi* "aydınlanma" ağacı ya da *bodhidruma* olarak adlandırılmaktadır (Tokyürek, 2019, s. 200).

Eski Uygur Türkçesinde: **AY III** *maḫabodi* (Ölmez, 1991, s. 103); **AY VI** *m(a)habodi* (Ayazlı 2012, s. 326); **HT VIII** *m(a)habodi* (Röhrborn, 1996, s. 68).

Tanık(lar):

*sögütler ėligi **m(a)habodi** sögüt tüpinte v(a)jırlıg v(a)çiraẓan* AY VI 573

"(...) ağaçların hükümdarı Mahabodhi (adlı) ağaç dibinde elmas işlemeli (...)" AY VI 573

***m(a)habodi** sögütüg kirinyavaṭi ügüzüg ikileyü kördi* HT VIII 675

"Mit eigenen Augen erblickte er den Mahābodhi-Baum und den Hiraṇyavatī-Fluß" [Kendi gözleriyle Mahābodhi ağacını ve Hiraṇyavatī nehrini gördü] HT VIII 675

2.3.1.7. pundarik "bir ağaç adı"

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. Wilkens, sözcüğün Skr. *puṇḍarīka* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek "bir ağaç türü; bir ülserin adı" tanımını yapmaktadır. Sözcük *pundarik çeçek* "puṇḍarīka çiçeği", *pundarik sögüt* "puṇḍarīka ağacı" biçiminde de tamlama grubu olarak görülmektedir (EUES, s. 563). Monier-Williams sözcüğü Sanskritçede पुण्डरीक (puṇḍarīka) "nilüfer çiçeği (özellikle beyaz bir nilüfer); bir çeşit ilaç; bir tür pirinç; bir çeşit güzel kokulu mango; Artemisia indica; bir çeşit şeker kamışı" olarak açıklamaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 631). Sözcük için SH'de ise 大蓮華 (dà liánhuá), 分陀利 (fēn tuó lì), 芬利 (fēn lì), 奔荼 (bēn chá) *puṇḍarīka* "büyük beyaz nilüfer" açıklaması görülmektedir (S-H, 1937, s. 95). Sözcük bağlam içerisinde tek başına görüldüğü gibi *çeçek* sözcüğüyle *pundarik çeçek* biçiminde tamlama grubu içerisinde de görülmektedir. Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *puntrik* (Rachmati, 1932, s. 444); **AY IV** *puṇḍarik* (Tokyürek, 2018, s. 923); **BTT XIII** *pundarik* (Zieme, 1985, s. 224); **BTT XXVI** *pundarik* (Kasai, 2008, s. 315).

Tanık(lar):

*noş tatıglıg süzök suvın top tolu utpal kümüḍ **puṇḍarikta** ulatı lėnhua çeçeklerin* AY IV 2775

"(...) tatlı$_2$ temiz suyu, çeşitli pek çok utpala, kumuda, puṇḍarīkadan başka lotus çiçeleri ile (...)" AY IV 2775

kagan hatun tük tümen yaşazun ***pundarik*** *çeçekḍeg yin wang taysi altun urugları birle* BTT XIII 125/70
"(...) Kagan (= Kaiser) und die Hatun (= Kaiserin) zehntausende (Jahre) leben, sie mögen zusammen mit dem wie die Pundarika-Blume (seienden) Prinzen von Yan und den (anderen) goldenen (...)" [(...) Kağan (= imparator) ve Hatun (= imparatoriçe) on bin (yıl) yaşayabilir, Yan prensi ile birlikte Pundarika çiçeği ve (diğer) altın (...) gibi yaşayabilirler] BTT XIII 125/70

uguşnuŋ ud[u]mbar lėnhuası bokug töznüŋ ***puṇḍarik*** *çeçeki* BTT XXVI 204/15
"(...) die wie eine Udumbara-Blume die Bokkug-ursprung habende puṇḍarīka-Blume des (...)" [(...) udumbara çiçeği gibi olan Bokkug kökenli puṇḍarīka çiçeği] BTT XXVI 204/15

2.3.1.8. pariçatr "cennet ağacı"

Eski Uygur Türkçesinde görülen bu sözcüğü Wilkens, *pariçatir* < Toh. A *parijātträ* << Skr. *pārijāta* "cennet ağacı" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 552). Ş. Tekin, *pariçatr* biçiminde okuduğu sözcüğün sonundaki /r/ sesinin nasıl açıklanacağı hususuna kuşkuyla yaklaşmaktadır (Ş. Tekin, 2019, s. 326). Sözcüğe kaynak dilinde, Sanskritçede, baktığımızda ise पारिजात (pāri-jāta) "Mercan ağacı, Erythrina indica; Cennetin beş ağacından birisi" açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 620).

Eski Uygur Türkçesinde: **Maitr.** *pariçatr ~ pariçtr*[120] (Ş. Tekin, 2019, s. 450).

Tanık(lar)
ornınta turup ol altunluġ ***pariçatr*** *sögütke oḳşatı* Maitr. 37/16
"(...) yerinden kalktı ve altın paricitra adlı ağaca benzeyen (...)" Maitr. 37/16

[120] *p'ryc'tr ~ p'ryctr* < *?* < Skr. *pārijāta* (BTT IX-II, s. 76).

2.3.1.9. süzgün "bir tür dağ ağacı"

Divân'da görülen sözcüğü Kâşgarlı "kara renkte dikenli bir dağ ağacı" olarak tanımlamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 430). Clauson sözcüğün *süz-* fiilinden türediğini ve genel anlamda "gergin, süzülmüş" anlamına gelen bu sözcüğün Hakaniye lehçesinde "bir tür dağ ağacı" anlamına geldiğini belirtmektedir (EDPT, s. 862). Hauenschild ise sözcüğün muhtemelen kabuğu reçineyi doğal olarak veya kesikler yoluyla yayan bir ağacı ifade ettiğini belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 71). Sözcüğün DLT dışında bitki ile ilgili herhangi bir anlamı başka bir yerde kastettiği tespit edilememiştir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *süzgün* (Kaçalin, 2019, s. 430).

2.3.1.10. tersgü "çam ağacı, karaçam"

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Wilkens "çam ağacı, karaçam" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 704). Ölmez sözcüğün etimolojisinin net olmadığını belirtmektedir. *Totenbuch*'a göre ise sözcük yabancı kökenli ise Sanskritçe *tārṣṭâgha*; Türkçe ise Kazak Türkçesi *terisken*, Yeni Uygur Türkçesi *tesken* ve ya Eski Türkçe *tirsgek* sözcüğü ile ilgili olabileceği belirtilmektedir (Ölmez, 1996, s. 184-185). Sözcük bağlam içerisinde tek başına görüldüğü gibi ikileme olarak *tıt tersgü* biçiminde de görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **HT VI** *tersgü* (Ölmez, 1993, s. 254); **HT VIII** *tersgü* (Röhrborn, 1996, s. 147); **Toten.** *tersgü* (Kara & Zieme, 1978, s. 254).

Tanıklar:

birer paṅdidalar<ıg> (tamırlarıg) yumgı tıḍ ***tersgüke*** *okşaḍı* Toten. 431

"Einige Paṇḍitas habe die annahme, daß die Adern alle einer Lärche ähnlich sind (...)" [Bazı Paṇḍitalar damarların tümünün karaçama benzediği varsayımına sahiptir (...)] Toten. 431

arıg nomug ayadaçı [arıgla]çı tıt ***tersgü*** *t[eg]* HT VIII 1869

"Wie lärche und Kiefer, die den reinen Dharma ehren$_2$ (...)" [Saf Dharma'yı onurlandıran karaçam ve çam gibi$_2$ (...)] HT VIII 1869

2.3.1.11. urga "büyük bir ağaç"

Kâşgarlı sözcüğü "Oğuz ve Argu lehçesinde çok büyük ağaç" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 64). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirterek sözcüğün geneli mi yoksa özeli mi belirten bir ağaç türü olup olmadığının belli olmadığını bildirmektedir (EDPT, s. 215b). Resenėn ise Divân'daki gibi "büyük bir ağaç" tanımını yapmaktadır (VEWT, s. 515). Sözcüğe çağdaş Türk dillerinde rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *urga* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 923).

2.3.1.12. yuda "bir tür ağaç"

Sözcük, DLT'de *tawgaç yudası* biçiminde tamlama grubu içerisinde görülmektedir. Kâşgarlı sözcük için "Susam yaprakları gibi yaprağı olan bir ağaçtır; tedavide kullanılır" açıklamasını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 198). Clauson sözcüğü *yota* "kalça" sözcüğüyle ilişkilendirmektedir (EDPT, s. 886a). Ercilasun ve Akkoyunlu, Clauson'un bu görüşünün uygun olmadığı kanaatindedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 198 dipnot 835). Hauenschild ise sözük için "yaprakları susam yapraklarına benzeyen ve tıbbi olarak kullanılan bir çalı" tanımını yapmaktadır. Ayrıca bitkinin alterantif tıpta da öneminin olduğunu belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 74).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yuda* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 863).

2.3.2. Meyve İsimleri

2.3.2.1. çeniştürük "bir ağacın meyvesi"

Divân'da tespit edilen bu sözcük için Kâşgarlı "Bir ağacın fındık büyüklüğünde, beyaz kırmızılı meyvesi. İlkbaharda yetişip yenir" bilgisini vermektedir (Kaçalin, 2019, s. 146). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu belirterek *çen-iş-türük* (<**çeniş-* <**çen-)* biçiminde gelişmiş olabileceğini ancak **çen-* fiilinin tespit edilemediğini belirtmektedir (EDPT, s. 427a).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çeniştürük* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 619).

2.3.2.2. çüşüm “dut”

Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen bu sözcüğün *söğüt* sözcüğüyle beraber kullanıldığında “bir ağaç türü” anlamına geldiğini belirtmektedir (Caferoğlu, 2015, s. 66). Clauson, “dut” olarak tanımladığı sözcüğün güneydoğu lehçesinde *cücem* / *yücem* biçiminde görüldüğünü belirtmektedir. Sözcüğün *üjme* sözcüğü ile arasındaki ilişkinin belirsiz olduğunu belirten Clasuon, bu iki sözcüğünde farklı İran diyalektlerinden alıntılanmış olabileceği ihtimalini belirtmektedir (EDPT, s. 431b). Wilkens ise *cüsüm* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek sözcük için *çüşüm* << 猪甚 (chu ren ~ chu shen) “dut” açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 242).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *çüsüm* (Rachmati, 1930, s. 471).

Tanık(lar):

ödkek ***çüsüm*** *kurug üşüm suvı tangda sayu içürser edgu bolur* Heilk. I 83

“(...) jeden morgen einen Abguß von Maulbeeren und Trockenen Trauben, so wird es gut (...)” [(...) her sabah bir kalıp dut ve kuru üzüm, bu sayede iyi olacak (...)] Heilk. I 83

2.3.2.3. sengeç ~ seŋgeç “bir tür elma”

Kâşgarlı sözcüğün “fındık büyüklüğünde tatlı bir elma türü” olduğunu sarı ve kırmızı renkleri olduğunu belirtmektedir (Kaçalin, 2019, s. 400). Clauson sözcüğün +*geç* ekiyle oluşturulduğu düşünerek sözcüğün DLT’de /-n-/ ve /-ŋ-/ olmak üzere iki ayrı biçimde görüldüğünü belirtmektedir (EDPT, s. 839). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dönemi sonrasında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *sengeç ~ seŋgeç* (Kaçalin, 2019, s. 400).

2.3.2.4. sidr ~ sidre “Arabistan kirazı”

Sözcüğe Karahanlı dönemi Kur’an Tercümelerinde rastlanılmaktadır. Ünlü, eserinin dizin kısmında *sidr ~ sidre* biçiminde olan sözcüğün Arapçadan alıntı olduğunu belirterek “Arabistan kirazı” olarak tanımlamaktadır (Ünlü, 2004, s. 632). Sözcük kaynak dilinde, Arapçada, سدر (sidr) “bir çeşit İsa dikeni; nilüfer ağacı” olarak

görülerek *sidar* biçiminin *sidr* biçminin çoğul hali olduğunu belirtilmektedir (Wehr, 1976, s. 403). Sözcük Eski Türkçe dışındaki tarihî Türk dillerinde tespit edilirken çağdaş Türk dillerinde tespit edilememektedir. Ata ise sözcüğü "sedir ağacı" olarak tanımlamaktadır (Ata, 2004, s. 621).

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *sidr ~ sidre* (Ünlü, 2004, s. 632); **RKT** *sidr* (Ata, 2004, s. 621).

Tanık(lar):
kim oŋ kol iḍileri ***sidr*** *köligesinde tikensiz* Tiem 73 Ünlü 394r/6

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HKT** *sidr ~ sidre* (Sağol, 1993, s. 883-884); **NF** *sidre*[121] (Ata, 1998, s. 373); **KE** *sidre* (Ata, 1997, s. 558); **FK** *sidre* (Kaya, 1989, s. 1215); **ŞHD** *sidre* (Karasoy, 1989, s. 729); **LM** *sidre* (Çelik, 1993, s. 620) **MÜN** *sidre* (Abik, 1993, s. 601).

2.3.2.5. sut "nektar"

Wilkens, sözcük için *sut* < Toh. A *sut* < Skr. *sudhā* "ilahi bir yiyecek, nektar; ilahi meyve özü" açıklamasını yapmaktadır (Wilkens, 2007, s. 275; Wilkens, 2021, s. 633). Sözcük Sanskritçede सुधा (su-dhā) "tanrıların içeceği, nektar; çiçeklerin nektarı veya balı; Euphorbia antiquorum; Sanseviera roxburghiana; Emblica veya sarı Myrobalan" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1989, s. 1225). SH'de ise sözcük için 天食 (tiān shí) *sudhā* "Tanrıların yiyeceği tatlı çiy, ambrosia, nektar" tanımı bulunmaktadır (SH, 1937, s. 148). Eski Uygur Türkçesi dönemi sonrasında sözcüğe rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **BTT XX** *sut*[122] (Zieme, 2000, s. 176); **BTT XXV** *sut* (Wilkens, 2007, s. 407).

Tanık(lar):

[121] *sidretü'l-müntehā* "arşın sağ yanında ötsine hiçbir mahlûkun geçemeyeceği ağaç"
[122] Zieme, sözcüğü bağlam içerisinde *sad* olarak vermektedir.

kamagun barça bir teg t(e)ŋridem ***sad*** *aşıg aşanu[r]lar inçip özleriniŋ kutları buyanları* BTT XX 246
"(...) Götter allesamt gemeinsam göttliche sudhā -Speise essen, so ändert sich das, aussehen der gegessenen göttlichen Speisen entsprechend ihrem Glück und Heil (...)" [(...) tanrıların hepsi ilahi sudhā yiyeceğini birlikte yerler, bu nedenle yenilen bu kutsal yiyeceğin görünümü mutluluklarına ve kurtuluşlarına göre değişir (...)] BTT XX 246

sut *maḍum(a)ntik aşlarnıŋ içgülerniŋ tatıgın turkaru tatayın* BTT XXV 3709
"(...) sudhā und Hönig-Speisen und Getränke der Götter kosten" [(...) sudhā ve hönig-tanrıların yiyecek ve içeceklerini tatmak] BTT XXV 3709

2.3.2.6. yimşen "bir meyve adı"

Sözcüğe Eski Türkçenin Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğü "Kıpçak ülkelerinde yetişen yabani bir meyve ismi" olarak açıklamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 364). Clauson *yémşe:n* maddesinde sözcüğün *yémiş* sözcüğünden olağan dışı bir türeme sonucu meydana geldiğini belirtmektedir (EDPT, s. 939a). Eren, Clauson'un Anadolu ve Türkmen Türkçesindeki *yemişen* biçiminden habersiz olduğunu belirterek Clauson'un bu görüşünün hatalı olduğunu düşünmektedir. Nemeth ise sözcüğün /-n/ eki ile oluşturulduğunu belirtmekteedir (ETDES, s. 570-571).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yimşen* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 976).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **ŞSL** *yimişen* (Durgut, 1995, s. 648).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *yemişen* "Gülgillerden, meyvesi elmaya benzeyen, yaprakları kısa saplı, yumurtamsı biçimde ve kenarları dişli olan, dikenli bir bitki" olarak görülmektedir. (https://sozluk.gov.tr/). Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS XI, s. 4242). Azerbaycan Türkçesinde: *yemişen* (ETDES, s. 570); Türkmen Türkçesinde: *yemšen* (Hauenschild, 1994, s. 89); Tatar Türkçesinde: *cimşen* (Karahan, 2013, s. 598); Çuvaşcada: *śimĕ́ś* (Karahan, 2013, s. 598).

2.2.3. Sebze İsimleri

2.3.3.1. basal "soğan"

Eski Türkçenin Karahanlı devrinde tespit edilen sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *basal* "soğan" olarak görülmektedir (DTS, s. 85). Tietze sözcüğün Arapça *baṣal* sözcüğünden alıntı olduğunu ve "soğan" anlamına geldiğini belirtmektedir (Tietze I, s. 596). Sözcük kaynak dilinde, Arapçada, ise بـ صل (basal) "soğan(lar)" olarak görülmektedir (Wehr, 1976, s. 61). Sözcüğe çağdaş Türk dillerinde rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **AH** *basal* (Arat, 2006, s. 53).

Tanık(lar):
köni söz 'asel teg bu yalgan ***basal*** AH 161
"Doğru söz bal ve yalan söz soğan gibidir" AH 161

2.3.3.2. kundu "bir tür bezelye, fasulye"

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğün kökeni *Drevnetyurkskiy Slovar*'da Çince olarak belirtilmektedir (DTS, s. 466). Wilkens de sözcüğün Çince 豆 °*du dou* (G. 11412) biçiminden alıntı olduğunu belirterek sözcüğü "bir bezelye veya fasulye türü" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 423). Sözcük bağlam içerisinde *burçak* sözcüğüyle bir arada görülmektedir ve Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında sözcüğe rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VII** *kundu* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 115).

Tanık(lar):
şanişçar garhka yaşıl burçak ***kundu*** *burçak özeki aş rahu garhka künçiy özeki aş* TTT VII 16/14

"(...) dem Planenten Saturn (Śanaiścara) Speise aus grünen und roten Bohnen; dem Planeten Rāhu Speise aus Sesam (...)" [(...) Satürn (Śanaiścara) gezegenine yeşil ve kırmızı fasulye yemeği; Rāhu gezegenine susam yemeği (...)] TTT VII 16/14

2.3.3.3. sadun ~ satun “sarımsak”

Sözcüğe ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde rastlanılmaktadır. Cafeoğlu sözcüğü *satun* “sarumsak” olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 199). *Drevnetyurkskiy Slovar*’da da “sarımsak” tanımı görülmektedir (DTS, s. 491). Clauson sözcüğün muhtemelen alıntı olduğunu düşünmektedir (EDPT, s. 802a). Wilkens *sadun ~ satun* maddesinde sözcüğü önceki araştırmacılar gibi “sarımsak” olarak açıklamaktadır (EUES, s. 573). Sözcük tespit edildiği eserlerde *sadun sakalı*, *sadun suvı* biçiminde tamlama grubu oluşturarak tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *saḍun* (Rachmati, 1930, s. 472); **Heilk. II** *satun* (Rachmati, 1932, s. 445).

Tanık(lar):

sogun sakalı ***saḍun*** *sakalı birle sokup sag yagka yogurup* Heilk. I 144

“(...) so soll man Zwiebel- und Knoblauchschale zusammen zerstoßen mit Butter kneten (...)” [(...) soğan ve sarımsak kabukları birlikte ezilmeli ve tereyağı ile yoğrulmalıdır (...)] Heilk. I 144

satun *suvı yig şeker suvı yürüng͡ mırç kara mırç suvı turma suvı isiḍip* Heilk. II 1/101

“(...) Wenn man Knoblauchsaft, feinen Zuckersaft, weißen Pfeffer schwarzen Pfeffersaft und Rettichsaft erwärmt (...)” [(...) Sarımsak suyu, ince şeker suyu, beyaz biber, karabiber suyu ve turp suyunu ısıtırsanız (...)] Heilk. II 1/101

2.3.3.4. üskebeç “kuru üzüm”

Kâşgarlı Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcüğün “kuru üzüm” anlamına geldiğini belirtmektedir (Kaçalin, 2019, s. 538). Clauson sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve muhtemelen İranî dillerden alıntılandığını düşünmektedir (EDPT, s. 247a). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dönemi sonrasındaki tarihî ve çağdaş dil dönemlerinde rastlanılamamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *üskebeç* (Kaçalin, 2019, s. 538).

2.3.3.5. vişal "salatalık"

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlaılmaktadır. Wilkens, *visal †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek sözcüğü *vişal* << Skr. *viśālā* "salatalık" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 847). Sözcük kaynak dilinde, Sanskritçede, ise विशाला (viśālá) "Basella cordifolia; Portulaca quadrifida" olarak görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 990). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *visal* (Rachmati, 1932, s. 448).

Tanık(lar):
ptpdi artuç urugı ... ***visal*** *... şnük urugı topulgak* Heilk. II 428/177

2.3.3.6. yımırtga "bir tür sebze"

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük için Kâşgarlı şu açıklamayı yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 527): *yımırtga* "baklagillerden ıspanak ve karnabahar gibi yumuşak olan ve içinde sinir bulunmayan ve hıyar gibi kütür kütür olan her şeye *yımırtga* adı verilir. Clauson sözcüğün bu anlamıyla hapax legomenon olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 938a). Sözcük Karahanlı dönemi dışında görülmemektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yımırtga* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 972).

2.3.4. Çiçek İsimleri

2.3.4.1. kakula "kakule"

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Rachmati, Moğolca *gagùla* "Amomum medium" ve Sanskritçe *kakola* "grand Cardamone" ile ilişkilendirmektedir (Rachmati, 1932, s. 434). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcüğün Sanskritçeden alıntı olduğu belirtilerek *kakula* "kakule" tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 288). Wilkens, *kakula †* biçiminin hatalı olduğunu belirterek (s. 320) *kakola* maddesinde < Skr. *kakola* "siyah kakule" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 320). Sözcük, Sanskritçede ise कक्कोल (kakola) "iç kısmı mumsu ve aromatik olan bir dut

taşıyan bir bitki türü" olarak açıklanmaktadır (Monier-Williams, 1899, s. 241). Muhtemlen Türkiye Türkçesinde Arapça *ḳāḳulle*'dan alıntı olan *kakule* biçimi (Alkayış, 2009, s. 75) Sanskritçe *kakola* biçimine dayanmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kakula* (Rachmati, 1932, s. 442).

Tanık(lar):
konak tükisi ***kakula*** *talız yıltızı sınl...ı tiken yıltızı ...enggü* Heilk. II 404/5
"Enthülste Hirsekörner, Amomum medium, talız-Wurzel, sınl...i, Dornsrtauchwurzel und ... enggü (...)" [Kabuğu soyulmuş darı taneleri, Amomum medium, talız kökü, sınl...i, diken kökü ve ... enggü (...)] Heilk. II 405/5

2.3.4.2. karpi "kaliks çiçeği"

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilmektedir. Karaayak, sözcüğün Sanskritçe *garbha* sözcüğünden alıntı olduğunu belirterek sözcüğün "kaliks çiçeği" anlamının dışında "iç, orta" anlamında da görüldüğünü belirtmektedir (Karaayak, 2021, s. 714). Sözcüğün bağlam içerisinde ne tür bir anlama sahip olduğu tam olarak belli değildir. Sözcüğe Wilkens'in sözlüğünde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **EUAbitaki.** *karpi* (Karaayak, 2021, s. 714).

Tanık(lar):
amırt[a] sanbavi amırta ***karpi*** *amırta sitdam* EUAbitaki. 1330
"amrta sambhava amrta garbba amrta siddhi" EUAbitaki. 1330

2.3.4.3. kulum "bir çiçek adı"

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tespit edilmektedir. Rachmati sözcüğü *kulum kua* biçiminde tamlama olarak vererek "kulum çiçeği" tanımını yapmaktadır (Rachmati, 1930, s. 469). Wilkens ise *kulum* sözcüğü için "çiçekli bir bitkinin adı" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 421). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *kulum* (Rachmati, 1930, s. 472).

Tanıklar:

kulum *kua yürüng min kişi süti birle yoğurup yaksar şişi agrıgı kiḍer* Heilk. I 120

"(...) kulum-Blüte, weißes Mehl mit Muttermilch durchkneten und auf die Brust streichen, so werden Schwellung und Schmerzen verschwinden" [(...) culum çiçeği, beyaz unu anne sütü ile yoğurun ve memeye sürün, şişlik ve ağrı kaybolacaktır] Heilk. I 120

2.3.4.4. kusalıŋ "kakule"

Rachmati Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü Klaphort'un "Cardamom" olarak tanımladığını bildirmektedir (Rachmati, 1932, s. 435). Caferoğlu da sözcüğü "Cardamon" olarak (Caferoğlu, 2015, s. 188) tanımlarken Wilkens sözcük için *kusalıŋ* "kakule (?)" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 427). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *kusalıng* (Rachmati, 1932, s. 445).

Tanık(lar):

kusalıng *bu otlarnı qayınturup içser edgü [bolur]* Heilk. II 404/20

"(...) Cardamom. Wenn man diese Heilmittel aufkocht und trinkt, so wird es gut werden" [(...) Kakule. Bu ilaçları kaynatıp içerseniz iyi gelecektir] Heilk. II 405/20

2.3.4.5. süküçe "karanfil"

Wilkens, *süküçe ~ sukuça* maddesinde sözcüğün "karanfil" anlamına geldiğini belirterek etimolojisinin net olarak bilinmediğini açıklamaktadır. Wilkens, ayrıca *sükücä lıv(a)ŋ* yapısını ikileme olarak kabul ederek "karanfil" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 637). Çetin ise sözcüğün Sanskritçeden alıntı olduğunu düşünmektedir (Çetin, 2020, s. 291). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi haricinde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *süküçe* (Çetin, 2020, s. 291).

Tanık(lar):

togara ezragunçuvut ***süküçe*** *liv(a)ng künkümü kürküm kereşü yürüŋ küji* AY VII 405

"(...) togara ezragunçuvut, süküçe lıv(a)ng, künkümü kürküm, kereşü yürüŋ küji, (...)" AY VII 405

kızıl v(i)rgersün ***şirişa*** *koşgaç örük çeçeki indrahasdu indirahast çamuka* AY VII 399
"(...) kızıl v(i)rgersün, şirişa koşgaç örük çeçeki, indrahasdu indirahast, çamuka (...)" AY VII 399

2.3.5. Ot İsimleri[123]

2.3.5.1. agat "bitkisel kökenli bir ilaç, ot"

Sözcük Eski Türkçenin Uygur devrinde tespit edilmektedir. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *akat* maddesinde sözcüğün şüpheli biçimde Sanskritçeden alıntı olduğu belirtilmektedir. Sözcük *akat ot* madddesinde "sihirli ateşin adı, ateş" anlamındadır (DTS, s. 31). Bizce *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "bitki, ilaç" anlamındaki *ot* sözcüğü ile aslında uzun ünlüye sahip olup "ateş" anlamına karşılık gelen *oot*, *od*[124] sözcüklerinin karıştırılması sonucu bu tamlama yanlış anlamlandırılmıştır. Bu durum göz önüne alındığında sözcüğün "sihirli (şifalı) bitki, bitki" anlamında kullanılması daha uygun olacaktır. Sözlükte sözcük için *Altun Yaruk*'tan tanık gösterilmektedir. Nitekim *Altun Yaruk VIII*. kitaba baktığımızda Çetin, sözcüğü bağlam içerisinde "(...) olağanüstü ilaçlar elde etmek (...)" biçiminde çevirmiştir (Çetin, 2020a, s. 307). Bu durum sözcüğün sözlükteki anlamın yanlış yazıldığını kanıtlar niteliktedir. Röhrborn, sözcüğün *agat* << Skr. *agada-* biçiminde alıntı olduğunu belirterek sözcüğü "her hastalığa kullanılan bir ilacın adı" anlamında tanımlamaktadır. (UWN I, s. 55). Wilkens ise sözcüğü *agat* < Toh. A / B *āgat* < Skr. *agada* "panzehir, ilaç; yaşam iksiri" olarak açıklamaktadır. Wilkens, ayrıca sözcüğün *agat avşat ot* "agada otu"; *ag(a)t ot* "panzehir ve şifalı ot, agada ilacı"; *agat rasayan* "panzehir ve iksir, iksir" biçiminde görülebileceğini belirtmektedir (EUES, s. 17). Sözcük, Sanskritçede अगद (a-gadá) "ilaç, (özellikle) panzehir" anlamında görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 4). Toharcada (B) ise *āgat** "ilaç, çare" anlamını karşılamaktadır (Adams, 2013, s. 42). Sözcük, Eski Uygur Türkçesi metinleri incelendiğinde genellikle *agat ot* biçiminde

[123] "Bitkisel kökenli ilaç" olarak tanımlanan sözcükler, esasında bir ot çeşidinden meydana geldiği için bu başlık altına dâhil edilmiştir.
[124] Talat Tekin, Eski Uygur Türkçesinde *oot* = *ōt* "od" sözcüğünün uzun ünlülü olduğunu belirtmektedir (T. Tekin, 2022, s. 95).

tamlama grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcük, Eski Uygur Türkçesi dışındaki tarihî ve çağdaş dönemlerde görülmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VIII** *agat* (Çetin, 2020a, s. 416); **BTT VIII** *agat* (Kara-Zieme, 1977, s. 123); **BTT XXIII** *agat* (Zieme, 2005, s. 188); **BTT L** *agat* (Kara vd., 2022, s. 260).

Tanık(lar):

uẓun yaşaguluk ***agat*** *ot alguluk igliglerig öŋedṭürgülük* AY VIII 839

"(...) uzun yaşamak, olağanüstü ilaçlar elde etmek, hadtalıkları iyileştirmek (...)"AY VIII 839

[ol] kişi bu ***agat*** *otug et'özinte tutsar tsuy ayıg kılınçı ö[çer al]kınur* BTT L 1085

"Wenn ein Mensch diese Agada-droge an seinem Körper trägt verlöschen und verschwinden dessen Sünden, schlechte taten" [Bir kişi bu Agada ilacını vücudunda taşıdığında, günahları ve kötü işleri söner ve yok olur]. BTT L 1085

kop küsüşüg kanturdaçı suvastık ***agat*** *ot teg alku adag tudag amırtgurdaçı* BTT XXIII H022

"(...) Wie das Svastika Agada-Heilmittel alle Nöte besänftigende (...)" [(...) Svastika Agada ilacı tüm zorlukları nasıl yatıştırır (...)] BTT XXIII H022

2.3.5.2. arvuud "bitksel kökenli bir ilaç"

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. Wilkens Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğü "bir ilaç adı" olarak tanımlamaktadır. Wilkens, Sarı Uygurcada *avrut* biçiminden ötürü sözcüğün "belki bir salatalık türü" anlamına geleceğini belirtmektedir (EUES, s. 69).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *arvuud* (Rachmati, 1932, s. 439).

Tanık(lar):

tobulgak ygrmi arırı kırk kingkugun btmul ***arvuuud*** *bir tutum krüç bışıg yürüng ikisek* Heilk. II 419/84

2.3.5.3. büzünç "bitkisel kökenli bir ilaç"

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı devrinde görülmektedir. Kâşgarlı sözcük için "bağda yetişen, ilaç olarak kullanılan, sapı ve yaprakları kırmızı olan bir bitki" tanımını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 499). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da DLT tanık gösterilerek "bahçelerde yetişen ve ilaç olarak kullanılan kırmızı çiçekli ve saplı bir bitki (ravent)" tanımı verilmektedir (DTS, s. 97). Clauson, *bezenç* maddesinde sözcüğün şüphesiz bu biçimde okunacağını ve sözcüğün *benzen-* fiilinden türediğini belirtmektedir (EDPT, s. 392b). Sözcüğe daha sonraki dönemlerde rastlanılmamaktadır. Sözcük; Clauson, Kaçalin, Dankoff & Kelly gibi kimi araştırmacılar tarafından da *bezenç* olarak okunmaktadır. Ercilasun & Akkoyunlu ise *büzünç* olarak okumaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *büzünç* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 608).

2.3.5.4. çikin "bir tür ot"

Kâşgarlı sözcüğü "üzüm bağlarında yetişen, başakları olan, hayvanlara yem olarak verilen bir ot" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 179). Sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise "horoz darısı (Echinochloa arusgalli)" anlamında görülmektedir (DTS, s. 145). Clauson DLT'yi tanık göstererek sözcüğe "bitki veya bitkiler ismi" tanımını yapmaktadır. Çağatay Türkçesi'nde sözcük *çigin* biçiminde tespit edilmektedir (EDPT, s. 415b).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çikin* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 625).

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **ŞSL** *çigin* (Durgut, 1995, s. 306); **Sengl.** *çigin* (Clauson, 1960, s. 57).

Türkiye Türkçesi'nde ve Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük, Derleme Sözlüğü'nde tespit edilmektedir (DS II, s. 1113). Türkmen Türkçesinde: *çigin* (Hauenschild, 1994, s. 45).

2.3.5.5. çinagantik "bir bitki adı; bitkisel kökenli bir ilaç"

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. Wilkens, sözcüğü Skr. **jinagandhika* ile ilişkilendirerek "Himalaya'da yetişen şifalı bir bitkinin adı"

olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 232). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi sonrasında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Maitr.** *çinagantik*[125] (Ş. Tekin, 2019, s. 379).

Tanık(lar):

uluġ ödin ḳolusın uḳup ... taġda barıp ***çinagantik*** *atlıġ* Maitr. 5/16

"(...) büyük hayatlarını anlayıp ... dağa ulaşıp *nija-gandhika* adlı (...)" Maitr. 5/16

2.3.5.6. çüşek "ot, otlak"

Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük için *Divanü Lûgati't-Türk*'te Sogd lehçesinde "ot, yaban otu, merada biten otluk" tanımı görülmektedir (Kaçalin, 2019, s. 161). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise "mera" tanımı görülmektedir (DTS, s. 158). Clauson, sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve kökeninin tam olarak belli olmadığını bildirmektedir (EDPT, s. 431a).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çüşek* (Kaçalin, 2019, s. 161).

2.3.5.7. ėken "bir tür bozkır otu"

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde igen biçiminde tespit edilmekedir. Wilkens Eski Uygur Türkçesinde görülen *igen †* biçimini (s. 296) eski bir okuma olarak değerlendirerek sözcüğü *ėken* maddesinde "(bir çeşit) bozkır otu" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 252).

Eski Uygur Türkçesinde: **U III** *igen* (Müller, 1922, s. 71).

Tanık(lar):

igen *tozgakı teg yinik bolup kök kalıgka uçup bargai ol uçuz ol* U III 71/1

"dem Rohrkolben-Blütensaub ehnlich leicht würde und in den Luftraun dahinflöge das wäre gering für mich" [Bir kedi kuyruğu çiçeği kadar hafif olur ve benim için alçak olan Luftraun'a doğru uçar giderdim.] U III 71/1

[125] *cyn'k'ntyk* < *?* < Skr. *jina-gandhika* (BTT IX-II, s. 54)

2.3.5.8. iŋliç “dağ otu”

Sözcük ilk ve tek olarak Karahanlı Türkçesinde görülmektedir. Kâşgarlı sözcüğü “kebapla yenen sarımsağa benzer dağ otu” olarak tanımlamaktadır (Kaçalin, 2019, s. 202). Clauson sözcüğün muhtemelen alıntı ve hapax legomenon olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 185a).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *iŋliç* (Kaçalin, 2019, s. 202).

2.3.5.9. kakoti “bitkisel kökenli bir ilaç”

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde görülmektedir. EUTS’de rastlanılmayan sözcük için BTT L’de Skr. *kākolī* veya *kakkola* biçiminden alıntı olduğu belirtilmektedir (Kara vd., 2022, s. 188). Sertkaya da sözcüğün Skr. *kākolī*’den alıntı olduğunu belirterek DLT’deki *kek otı* biçiminin bu biçimin Türkçeleşmiş hali olduğunu düşünmektedir (Sertkaya, 2021, s. 13). Sözcük için kaynak dilinde, Sanskritçede, ise काकोली (kākoli) “tıbbi bitki”; कक्कोल (kākola) “bir bitki türü (iç kısmı mumsu ve aromatik olan bir meyve içeren)” açıklaması görülmektedir (Monier-Williams, 1899, s. 268). Alpay sözcüğün Eski Uygurlarda göz tedavisinde kullanılan bir ilaç olduğunu bildirmektedir (Alpay, 2022, s. 199-200).

Eski Uygur Türkçesinde: **BTT L** *kakoti* (Kara vd. 2022, s. 293).

Tanık(lar):
[ot]lar bo erür ... ***kakoti*** *... kişira* ***kakoti*** *... yipün lėnh[ua] [kök] [lėnhu]a* BTT L 1097
“Die [Heil]mittel sind diese: Kakkola, Kṣīrakākoli(ka), purpurner Lotos, [blaues Lotos] (...)” [[İlaçlar] şunlardır: Kakkola, Kṣīrakākoli(ka), mor lotus, [mavi lotus] (...)] BTT L 1097

2.3.5.10. karba “bitkisel kökenli bir ilaç”

Sözcük taranılan eserler kapsamında bir eserde tespit edilmektedir. Caferoğlu Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcüğü “ilaçlık bir bitki türü” olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 168). *Drevnetyurkskiy Slovar*’da *qarba tüpi* biçiminde tamlama olarak karşımıza çıkarak ilaç adını karşıladığı belirtilmektedir (DTS, s. 425). Wilkens ise *karba* “bir ilaç adı” tanımını yapmakla beraber *karba tüpi* için de “karba kökü”

tanımını yapmaktadır (EUES, s. 336). Sözcük tespit edildiği bağlam içerisinde *karba tübi* tamlamasında görülerek tamlayan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *karba* (Rachmati, 1930, s. 471).

Tanık(lar):
kaguk sışlagka em ***karba*** *t[ü]bi arırı tınbar yusı sıbat tüz ülüş sokup* Heilk. I 165
"(...) man nehme zu gleichen Teilen von karba tübi, arırı, tınbar yusı, sıbat, zerreibe (...)" [(...) eşit miktarda karba tübi, arırı, tınbar yusı, sıbat alın, öğütün (...)] Heilk. I 165

2.3.5.11. kelep "bir tür ot"

Sözcük ilk ve tek olarak Karahanlı Türkçesinde görülmektedir. Kâşgarlı sözcüğü "Türk yaylalarında yetişen ve hayvanları çabucak semizleştiren bir ot" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 152). Clauson sözcüğün hapax legomenon ve kuşkusuz alıntı bir sözcük olduğunu belirterek Osmanlı Türkçesindeki *keleb* sözcüğü ile ilişkisinin olmadığını düşünmektedir (EDPT, s. 716a). DLT'de ayrıca bu isimden türeyen *keleplen-* biçimi de bulunmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kelep* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 701).

2.3.5.12. kenpe "bir tür ot"

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit edilmektedir. Kâşgarlı sözcüğün Kençek lehçesinde "bir bitki" anlamına geldiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 180). Clauson *kenbe* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve sözcüğün İran dillerinden alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 727b). Sertkaya ise *kanpa ~ kenpe* biçiminde okuduğu sözcüğün Soğdcadan alıntı olduğunu belirtmektedir (Sertkaya, 2009, s. 35). Eker de sözcüğü Soğdaca *kynp'* "kendir, Acnida cannabiona" ile ilişkilendirmektedir (Eker, 2009, s. 262). Güner, Tremblay'ı kaynak göstererek sözcüğün Hotancada *kumbā*, Soğdçada *kynp'* "keten" biçiminde görüldüğünü bildirerek bu duruma göre sözcüğün Soğdcadan alıntı olduğunu belirtmektedir (Güner, 2009, s. 80). Hauenschild sözcüğün belli başlı Türk dillerinde "kenevir" anlamında yaşadığını belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 50). Sözcük kaynak dilinde de *kynp'* "kenevir" anlamındadır (Gharib, 1995, s. 203). Görüldüğü üzere sözcüğün çağdaş Türk

dillende görülmesi nedeniyle Clauson'un hapax legomenon görüşünü geçerliliğini yitirmiş bir görüş konumundadır. Dolayısıyla Karahan'ın da sözcüğün "tarihî ve modern Türk dili alanında tanıklanamamıştır" (Karahan, 2013, s. 416) açıklaması da yanlış bir tespit durumundadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kenpe* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 703).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde rastlanılmamaktadır. Türkmen Türkçesinde: *kenep* (Tekin vd., 1995, s. 402); Karakalpak Türkçesinde: *kenep* (Hauenschild, 1994, s. 50); Yeni Uygur Türkçesinde: *kanap* (Hauenschild, 1994, s. 50); Özbek Türkçesinde: *kanåp* (Hauenschild, 1994, s. 50).

2.3.5.13. ordutal ~ ardutal "hamam otu"

Sözcük Karahanlı Türkçesinde tespit edilmektedir. Kâşgarlı sözcüğü *arḍutal*[126] "hamam otu" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 75). Clauson *ordu:ta:l* maddesinde sözcüğün normal anlamının muhtemelen "tüy dökücü macun" olduğunu ve birleşik bir sözcük olduğunu düşünmektdir. Köken olarak ise muhtemelen alıntı bir sözcük olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 211). Sözcüğe DLT dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *ordutal* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 777).

2.3.5.14. sikliksi "bitkisel kökenli ilaç"

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilmektedir. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "şifalı bitkinin veya ilacın adı" tanımı yer almaktadır (DTS, s. 499). Wilkens ise sözcüğün tıbbî bağlamda görüldüğünü ancak anlamının bilinmediğini belirtmektedir (EUES, s. 613). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *sikliksi* (Rachmati, 1932, s. 445).

---

[126] Sözcük Yazma 75'te *ordu. ta.l* biçimindedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 75 dipnot 315). Akartürk Karahan, DLT'de birçok sözcüğün hem /d/'li hem de /ḍ/'li biçimlerinin olduğu bilgisini verilmektedir. Hem *arḍūtāl* hem de *ordutāl* "hamamotu" örneğini de bunlardan biri olarak görmektedir (Karahan, 2013, s. 144-45).

Tanık(lar):

sikliksi *kızıl çıntan vada bıtmul birer bakır çurnı kılıp* Heilk. II 412/126

"(...) sikliksi, rotes Sandelholz, Ficus indica und Pfeffer je 1 Bkr. und mache (davon) ein pulver (...)" [(...) sikliksi, kırmızı sandal ağacı, ficus indica ve biber 1'er bkr. ve toz haline getirin (...)] Heilk. II 412/126

2.3.5.15. uskada "bitkisel kökenli bir ilaç"

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen bu sözcük için Caferoğlu, *usḳada* "ilaç olarak kullanılan bir bitki" tanımını yapmaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 267). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *uskada livaŋ* ibaresi için "bitki adı" tanımı görülmektedir (DTS, s. 617). Wilkens ise sözcüğün tıbbi bağlamda görülüp anlamının bilinmediğini belirtmektedir (EUES, s. 805).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *uskada* (Rachmati, 1932: 447).

Tanık(lar):

kulgak tikilser ***uskada*** *livang kabak kuası yıpar takıgu yumurḍkası* Heilk. II 410/92

"(...) Wenn das Ohr saust so nehme man uskada, Caryophyllus aromaticus, Kürbisblüte, Moschus und Hühnerei (...)" [(...) Kulak çınlaması varsa uskada, Caryophyllus aromaticus, kabak çiçeği, misk ve tavuk yumurtası alın (...)] Heilk. II 411/92

2.3.5.16. uşpat ~ uşp(a)t "bitkisel kökenli bir ilaç"

Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tespit edilmektedir. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "bitki adı (Asparagus racemotus)" tanımı görülmektedir (DTS, s. 616b). Clauson *usbad / usban* maddesinde sözcüğün ilaç ismi olduğunu belirterek Tibetçe *sbad*, *spad* vs. sözcükleri temsil ettiğini bildirmektedir. Ancak Tibetçe sözlüklerde bu tür ilaç isimleri için uygun adlandırmaların görülmediğini belirtmektedir (EDPT, s. 241b). Wilkens ise *usban †* okunuşunun hatalı bir okuyuş olduğunu belirterek sözcüğün *uşpat ~ uşp(a)t* olarak okunabileceğini belirtmektedir (UWF I, s. 60; EUES, s. 805). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dışıdaki dönemlerde görülmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *usban* (Rachmati, 1932, s. 447).

Tanık(lar):

yürüŋ͡g yiksek ... yıvlgu ... ***usban*** *sḍava[ri] [bu] otlar* Heilk. II 428/180

imiti ***usbaḍ*** *et erük kuası sarıg arırı sıksumur* Heilk. II 406/22

"Crataegus pinnatifida, usbat, et-Pflaumeblüte, gelbe Terminalia chebuba, Carmadon (...)" [Crataegus pinnatifida, usbat, erik çiçeği, sarı Terminalia chebuba, Carmadon (...)] Heilk. II 407/22

2.3.5.17. v(i)rgersün "bitkisel kökenli bir ilaç"

Türkçenin tarihî dönemlerinde sözcüğe Eski Uygur Türkçesi ve Çağatay Türkçesi döneminde rastlanılmaktadır. Sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *ürgesin* maddesinde "şifalı bir bitkinin adı" tanımı görülmektedir (DTS, s. 626). Rachmati, *kızıl ürgesin*, *ürgesün* biçimindeki sözcüğün Moğolcadan alıntı olduğunu belirterek "çölde bulunan dikenli bir ağacın adı, bir akasya türü" olarak tanımlamaktadır (Rachmati, 1932, s. 439). Doerfer, TMEN'de ele aldığı *bürkāt* maddesinde sözcüğü "söğüt ağacı" olarak tanımlamakla beraber *burġasun* biçimini bu biçimin çoğul hali olarak kabul etmektedir (TMEN I, s. 225). Clauson, *örgesün* maddesinde *Senglah*'a dayanarak sözcüğün Moğolcadan alıntı olduğunu belirterek "diken" tanımını yapmaktadır. Belki de *övkesin* "akciğer" sözcüğünün yanlışlıkla *örgesün* biçiminde yanlış bir okuma sonucu ortaya çıktığını belirtmektedir (EDPT, s. 228a). Wilkens Eski Uygur Türkçesinde görülen bu sözcüğün *virgersün ~ v(i)rgersün* maddesinde kökeninin belirsiz olduğunu belirterek "bir ilaç adı = arsenik sülfür, kırmızı zırnık" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 846). Sözcük tespit edildiği bağlamda *kızıl virgersün* biçiminde sıfat tamlaması olarak görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *ürgesin* (Rachmati, 1932, s. 448); **AY VII** *v(i)rgersün* (Çetin, 2020, s. 302).

Tanık(lar):

kızıl ***ürgesin*** *mırç inçke sokup elgek murut suvınta yogurup* Heilk. II 432/31

"(...) rotes ürgesin und pfeffer fein zerstoßen, druchsieben, in murut-wasser (...)" [(...) kırmızı zencefil ve biberi ince ince ezin, süzün, murut suyuna ekleyin (...)] Heilk. II 432/31

kı̣zıl ***v(i)rgersün*** *şirişa koşgaç örük çeçeki indrahasdu indirahast çamuka* AYÇetin VII 399
"(...) kı̣zıl v(i)rgersün, şirişa koşgaç örük çeçeki, indrahasdu indirahast, çamuka (...)" AYÇetin VII 399

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **Sengl.** *örkesün* (Clauson, 1960, s. 91).

2.3.5.18. viroçanu "şeker kamışı; bitkisel kökenli bir ilaç"

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. Wilkens, *viroçanu* sözcüğünün Skr. *vaṃśarocanā*'dan alıntı olduğunu belirterek "bir ilaç adı; bambu kamışının sapında silisik asit depolama" tanımı yapmaktadır. Wilkens ayrıca ikileme olarak belirttiği *viroçanu şuvatşir* yapısı için de aynı tanımını yapmaktadır (EUES, s. 847). Çetin ise sözcüğün Skr. *sarocanā*, *vaṃśarocanā*'dan alıntı olduğunu belirterek "şeker kamışı" tanımını yapmaktadır (Çetin, 2021, s. 302). Sözcük kaynak dilinde ise वंशरोचना (vaṉśá-rocanā) "bambu oyuğunda oluşan ve bambu-manna adı verilen süt beyazı renkli dünyevi bir oluşum" olarak görülmektedir (Monier-Willams, 1899, s. 910). Sözcük bu dönem dışındaki tarihî ve çağdaş dil dönemlerinde görülmemektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VII** *viruçanu* (Çetin, 2020, s. 302).

Tanık(lar):
kürküm kereşü yürüŋ küji ananto yıpar kamış ***viruçanu*** *şuvatşır* AY VII 407
"(...) kürküm, kereşü yürüŋ küji, ananto yıpar kamış, viruçanu şuvatşır (...)" AY VII 407

2.3.6. Tahıl İsimleri

2.3.6.1. arpagan "arpaya benzer bir bitki"

Sözcük Eski Türkçenin Karahanlı döneminde tespit edilmektedir. Kâşgarlı sözcüğü eserinde *arpagan* "arpa gibi, başlıklı, fakat başağı tanesiz bir bitki" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 72). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da da "arpaya benzer arpagan bitkisi" tanımı görülmektedir (DTS, s. 53). Clauson *arpağa:n* maddesinde sözcüğün *arpa* isiminden türediğini bildirmekle beraber "yabani arpa", yabani yulaf türünden bir bitki açıklamasını yapmaktadır. Ayrıca DLT'deki bilgilere de

değinen Clauson sözcüğün Çağatay Türkçesi döneminde de görüldüğünü belirtmektedir (EDPT, s. 200a). Hasan Eren, sözcüğü *arpa+gan* biçiminde tahlil ederek ağızlarda yaşadığını belirtmektedir (ETDES, s. 25). Sözcük hakkında ayrıca bkz. (K. Stachowski, 2008, s. 13).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *arpagan* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 557).

Diğer Tarihi Türk Yazı Dillerinde: **ŞSL** *arparġan* (Durgut, 1995, s. 34).

Türkiye Türkçesinde *arpağan* "Arpaya benzer ancak tanesi zayıf bir bitki" anlamındadır (https://sozluk.gov.tr/). Derleme Sözlüğü'nde sözcüğe rastlanılmaktadır (DS I, s. 330), Tarama Sözlüğü'nde ise rastlanılmamaktadır. Türkmen Türkçesinde: *arpagan* (Stachowski, 2008: 13); Kırgız Türkçesinde: *arpakan* (Yudahin, 1998: 48); Tatar Türkçesinde: *arpagan* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 36); Kazan-Tatar Türkçesinde: *arpağan* (ETDES, s. 25); Yeni Uygur Türkçesinde: *arpixan* (Necip, 2016, s. 20).

2.3.6.2. tüki "darı"

Sözcük, farklı fonetik biçimlerde karşımıza Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde çıkmaktadır. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcük *tögi* "darı" anlamında görülmektedir (DTS, s. 579). Clauson, *tö:gi (d-)* maddesinde sözcüğün *tö:g-* fiilinden türediğini ve "ezilmiş veya temizlenmiş tahıl" anlamında görüldüğünü belirtmektedir. Sözcüğün yazımında düzensizlik görüldüğü TTT VIII'de ilk ünlünün /ö/ biçiminde yazıldığı ancak günümüz Türk dillerde sözcüğün /ü/ biçiminde görüldüğü bilgisi belirtilmektedir (EDPT, s. 478b). Eren sözlüğünde *düğü* < *döğü* "ince bulgur" tanımını yaparak sözcüğün kökeninin Eski Türkçe *tög-* fiili olduğunu belirtmektedir (ETDES, s. 155). Wilkens de Eski Uygur Türkçesinde görülen sözcük için *tögi* "darı, kabuğu çıkarılmış pirinç" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 736). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde genellikle tamlama grubu içerisinde görülerek tamlanan görevini üstlenmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT VII** *tüki* (Rachmati & Eberhard, 1936, s. 120); **TTT VIII** *tögü* (Gabain, 1954, s. 100); **Heilk. II** *tüki* (Rachmati, 1932, s. 447).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *tügi* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 907).

Tanık(lar):
*konak **tükisi** kakula talız yıltızı sınl...ı tiken yıltızı ...enggü* Heilk. II 404/5
"Enthülste Hirsekörner, Amomum medium, talız-Wurzel, sınl...i, Dornsrtauchwurzel und ... enggü (...)" [Kabuğu soyulmuş darı taneleri, Amomum orta, talız kökü, sınl...i, diken kökü ve ... enggü (...)] Heilk. II 405/5

*livi aşı öyür **tükisi** titir* TTT VII 23/8
"Seine Opferspeise ist die geschhälte Hirse" [Onun kurban yemeği kabuğu soyulmuş darıdır] TTT VII 23/8

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **Kİ** *tükü* (Caferoğlu, 1931, s. 139); **ŞSL** *tögi ~ döki* (Durgut, 1995, s. 254, 348).

Türkiye Türkçesinde *düğü* "1. Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur. 2. Pirinç." (https://sozluk.gov.tr/) olarak görülmektedir. Tarama Sözlüğü'nde (Dilçin, 2013, s. 86) ve Derleme Sözlüğü'nde (DS IV, s. 1623) sözcük görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *düyü* (Akdoğan, 1999, s. 238); Türkmen Türkçesinde: *tüvi* (Tekin vd., 1995, s. 640); Başkurt Türkçesinde: *dögö* (Özşahin, 2017, s. 132); Nogay Türkçesinde: *dügi* (ETDES, s. 155).

2.3.7. Bitkiyi İfade Eden Genel Kavramlar

2.3.7.1. āvan "ağaç"

Kâşgarlı sözcüğün "Sayram, İsbîcâb, lehçesinde ağaç" anlamında görüldüğünü belirtmektedir (Kaçalin, 2019, s. 85). Clauson sözlüğünde Kâşgarlı'nın görüşlerini yinelemektedir (EDPT, s. 12a). Karahan "meşe ağacı", "zakkum ağacı", "pelin ağacı" anlamlarında Türkçede seyrek olarak karşılaşılan *aman*, *emen*, *ağan*, *ayan* sözcüklerinin *āvan* ile aynı kökten gelmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır (Karahan, 2013, s. 278).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *āvan* (Kaçalin, 2019, s. 84).

2.3.7.2. çeçek “çiçek”

Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde görülen sözcük, Kâşgarlı’nın sözlüğünde “ağaç çiçeği ve çiçek” anlamında görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 167). *Drevnetyurkskiy Slovar*’da “çiçek, çiçeklenme, salkım” tanımı görülmektedir (DTS, s. 143). Ramsted Türkçe sözcüğün *seç-* > *çeç-* “çözmek” kökünden türediğini düşünmektedir (Ramsted, 1935, s. 428). Clauson sözcüğe *çéçek* “çiçek” anlamını verdikten sonra sözcüğün metafor olarak “bir deri döküntüsü” özellikle “çiçek hastalığı” anlamında da görüldüğünü ve sözcüğün Moğolcaya erken dönemlerde *çeçeg* biçiminde ödünçlendiğini belirtmektedir. Ayrıca sözcüğün *çeçek* olarak görüldüğü bilgisini de vermektedir (EDPT, s. 400b). Eren, sözcüğün Eski Türkçeden itibaren kullanılmaya başlayıp tarihî ve çağdaş birçok Türk dilinde tanıklandığını belirtmektedir (ETDES, s. 112-113). Şçerbak sözcüğün Orta Moğolcada *çeçek* ~ *çeçeg* biçiminde, Moğol yazı dilinde de *çeçeg* biçiminde görüldüğünü belirtmektedir (Şçerbak, 2019, s. 110). Wilkens sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde *çeçek* ~ *çeç(e)k* “çiçek” olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 225). Sözcüğün Eski Türkçe içerisinde en yoğun olarak görüldüğü dönem Eski Uygur Türkçesi dönemidir. Sözcük bu dönemde genellikle Çince *hua* ve *lènhua* sözcükleriyle beraber *hua çeçek*, *lènhua çeçek* biçiminde ikileme olarak görülmektedir. Sözcük ikileme kullanımının dışında genellikle *udumbar çeçek*, *yürüŋ çeçek* vs. örneklerindeki gibi tamlama grubu içerisinde tamlanan görevini üstlenmektedir. Sözcük kimi zamanda Eski Uygur Türkçesine ait bir eser isminin veya başlığının içinde de görülebilmektedir. Karaağaç sözcüğün Türkçeden; Farsça, Ermenice, Macarca, Bulgarca, Sırpça, Yunanca, Urduca ve Arnavutça gibi dillere geçtiğini dile getirmektedir (Karaağaç, 2008, s. 200). Sözcük Eski Türkçeden başlarayarak tarihî ve çağdaş çoğu Türk dilinde tespit edilmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **U I** *çeçek* (Müller, 1908, s. 30); **U II** *çeçek* (Müller, 1911, s. 56); **U III** *çeçek* (Müller, 1922, s. 46); **TTT V** *çeçek* (Bang & Gabain, 1931, s. 330); **TTT X** *çeçek* (Gabain, 1959, s. 43); **Heilk. II** *çeçek* (Rachmati, 1932, s. 441); **DKPAM** *çeçek* (Elmalı, 2022, s. 396); **AY I** *çeçek* (Zieme, 1996, s. 209); **AY III** *çeçek* (Ölmez, 1991, s. 91); **AY IV** *çeçek* (Tokyürek, 2018, s. 844); **AY V** *çeçek* (Kaya, 2021, s. 715); **AY VI** *çeçek* (Ayazlı, 2012, s. 303); **AY VII** *çeçek* (Çetin, 2020, s. 270); **AY VIII** *çeçek* (Çetin, 2020a, s. 430); **AY IX** *çeçek* (Kaya, 2021, s. 715); **AY X** *çeçek* (Gulcalı,

2021, s. 419); **Maitr.** *çeçek*[127] (Ş.Tekin, 2019, s. 378); **EUAbitaki**. *çeçek* (Karaayak, 2021, s. 684); **EUADF** *çeçek* (Elmalı, 2019, s. 129); **BEUEİM** *çeçek* (Uzunkaya, 2021, s. 216); **BMEİEUB** *çeçek* (Uzunkaya, 2020, s. 379); **Sitāta.** *çeçek* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 348); **UVS** *çeçek* (İsi, 2021, s. 290); **HT III** *çeçek* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 126); **HT VI** *çeçek* (Ölmez, 1993, s. 244); **HT VII** *çeçek* (Röhrborn, 1991, s. 22); **HT VIII** *çeçek* (Röhrborn, 1996, s. 97); **HT IX** *çeçek* (Aydemir, 2013, s. 140); **BTT II** *çeçek* (Röhrborn, 1971, s. 58); **BTT III** *çeçek* (Tezcan, 1974, s. 87); **BTT VII** *çeçek* (Kara & Zieme, 1976, s. 88); **BTT XXI** *çeçek* (Wilkens, 2001, s. 241); **BTT XIII** *çeçek* (Zieme, 1985, s. 210); **BTT XXIII** *çeçek* (Zieme, 2005, s. 201); **BTT XXV** *çeçek* (Wilkens, 2007, s. 360); **BTT XXVI** *çeçek* (Kasai, 2008, s. 293); **BTT XXXVI** *çeçek* (Yakup, 2016, s. 206); **BTT XLIV** *çeçek* (Yakup, 2021, s. 419); **BTT L** *çeçek* (Kara vd., 2022, s. 285); **SDBH** *çeçek*[128] (Barutçu, 1987, s. 327); **Toten.** *çeçek* (Kara & Zieme, 1978, s. 216); **AvaSād** *çeçek* (Doğan, 2022, s. 109); **EUDBT** *çeçek* (Elmalı, 2017, s. 216); **FDXDTLN** *çeçek* (Demirci, 2021, s. 146).

Karahanlı Türkçesinde: **KB** *çiçek* (Arat. 1979, s. 131); **DLT** *çeçek ~ çiçek* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 617, 624); **TİEM 73** *çeçek* (Ünlü, 2004, s. 406); **RKT** *çėçek* (Ata, 2004, s. 310); **ÖKT** *çiçek* (Üşenmez, 2010, s. 380).

Tanık(lar):

*yipün lėnhua [**çeçek**] teg oŋaru evrilmiş* DKPAM 549

"(...) kırmızı nilüfer çiçeği gibi sağa dönmüş (...)" DKPAM 549

*ḳua **çeçeklerig** t(e)ngri t(e)ngrisi burḳan üze birgerü saçdılar* AY III 183/14

"(...) çiçekleri(ni de) tanrılar tanrısı (Devâtideva) Buda üzerine hep birlikte saçtılar" AY III 183/14

*tüü törlüg esriŋü körkle hua **çeçekler** tölṭep* AY VI 272

"(...) türlü türlü rengarek çiçekler$_2$ döşeyip (...)" AY VI 272

*köni ėṭiglig uz burunuŋuz ol kumut **çeçek** öŋine ogşatı* AY X 1230

"(...) gözlerinin movi lotus (çiçeğinin) rengine benzer (...)" AY X 1230

[127] *c'c'k* (BTT IX-II, s. 52)
[128] *c'c'k* (Ş. Tekin, 1980a, s. 312)

kamag erdinilig lėnh[ua] ***çeçek*** *içinte pohen keligin tugarlar* EUAbitaki. 452
"(...) bütünüyle mücevherli (Skr. ratna) (olan) nilüfer çiçeği içinde pohen gelişiyle doğarlar" EUAbitaki. 452

yıd aşlıglar tütsüg aşlıglar hua ***çeçek*** *aşlıglar tüş yėmiş aşlıglar* Sitāta. 223
"(...) güzel koku yiyiciler, tütsü yiyiciler, çiçek yiyiciler, meyve yiyiciler (...)" Sitāta. 223

tüşrüg hua ***çeçeklerig*** *tize urıp* UVS 288
"(...) güzel kokulu çiçekleri yan yana dizip (...)" UVS 288

yıd yıpar hua ***çeçek*** *üze tapıg udug kılsarlar ıratı turup* HT III 905
"Eğer tütsüler$_2$ ya da çiçekler$_2$ ile saygıda$_2$ bulunmak [isterlerse] uzakta turup (...)" HT III 905

lėnhua ***çeçek*** *üner b(e)lgürer süzük suvlarda* HT VI 1690
"(...) nilüfer çiçeği temiz sularda yetişir, büyür" HT VI 1690

kaçan ornagıŋa tegdükte han evinte esriŋü ***çeçekler*** *üze [ükül]miş ordo tėgli ordoda* HT IX 1616
"Als sie zu ihrem Aufenhaltsort gelangten, [richteten sie sich] im Kaiserpalast in der Residenz namens, Residenz, die von bunten Blumen überhäuft ist, ein" [İkamet ettikleri yere vardıklarında, imparatorluk sarayında, rengârenk çiçeklerle bezeli Rezidans adı verilen konuta yerleştiler] HT IX 1616

üsḍünki teŋriler ögrünçlüg sevinçligin bolup üsḍürti kudı hua ***çeçeklerig*** *eksirü eksirü yagıḍtılar* BTT III 550
"Die oben befindlichen Götter ließen aus Freude darüber von oben herab ausstreuend (?) blumen regnen" [Yukarıdaki tanrılar, bundan duydukları sevinçle, yukarıdan çiçek (?) saçtılar] BTT III 550

inçgü barur linhua ***çeçek*** *iligligke* BTT XIII 133/10
"(...) durch den friedlich Wandelnden, eine Lotos-Blume in der Hand (Haltenden)" [(...) elinde bir lotus çiçeği tutup huzur içinde yürüyen adam tarafından] BTT XIII 133/10

*aṭlıg külüg hua **çeçekler** yėg baştınkı ton kedimler* BTT XLIV A478
"(...) well-known flowers and the best clothing" [(...) tanınmış çiçekler ve en iyi kıyafetler] BTT XLIV A478

*yürüŋ **çeçek** tutar elig* BTT L 571
"(...) die eine weiße Lotosblume haltende Han [gezeigt]" [(...) beyaz bir lotus çiçeği tutan Han [gösterilmiştir]] BTT L 571

*yadım tü **çėçek** teg yıdı kin burar ötündüm men itnü tükettim türe* KBKaçalin 66625
"Çeşitli çiçekler yaygısı gibi, kokusu miske benzer; ben bunu düzene koyup, tamamladım ve herkesin istifadesine arzettim" KBTercüme 66625

*yagmur yagıp saçıldı türlüg **çeçek** suçuldı yinçü kābı açıldı çından yıpar yugruşur* DLTŞA 74
"yağmur yağdı sular saçıldı, yerden türlü çiçek seçildi, sanki inci kapları açıldı, sandal misk kokusu yoğruşur DLTŞA 74

*takı ḫurmā yıġaçındın, **çiçekindin** salkumlar* ÖKT 223b4

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **NF** *çiçek* (Ata, 1998, s. 104); **ME** *çiçek* (Yüce, 1993, s. 112); **HKT** *çiçek* (Sağol, 1993, s. 604); **HŞ** *çiçek* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 215); **MM** *çėçek* (Toparlı & Argunşah, 2018, s. 213); **KE** *çeçek* (Ata, 1997, s. 157); **İML** *çeçek* (Gül, 2016, s. 104); **KH** *çeçek* (Dağıstanlıoğlu, 2015, s. 742); **CC** *çiçek* (Argunşah & Güner, 2015, s. 458); **DM** *çiçek* (Toparlı, 2018, s. 80); **GT** *çiçek* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 239); **İM** *çiçek* (Toparlı, 1992, s. 517); **Kİ** *çiçäk* (Caferoğlu, 1931, s. 29); **TA** *çiçek* (Toparlı vd., 2000, s. 101); **TZ** *çiçek* (Atalay, 1945, s. 162); **KK** *çiçek* (Toparlı vd., 1999, s. 107); **ŞSL** *çiçek ~ cecek* (Durgut, 1995, s. 323, 284); **ÇGT** *çéçek* (Berbercan, 2011, s. 332); **BED** çiçek (Türkay, 1988, s. 681); **ŞHD** *çiçek* (Karasoy, 1989, s. 430); **MK** *çiçek* (Kargı Ölmez, 1993, s. 421); **FK** *çiçek* (Kaya, 1989, s. 848); **SGÇ** *çiçek* (Ergene, 2012, s. 603).

Sözcük Türkiye Türkçesinde bitki anlamında *çiçek* "1. Bir bitkinin, üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü; 2. Çiçek açan kır veya bahçe bitkisi" olarak görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen

sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS III, s. 1105, 1205). Azerbaycan Türkçesinde: *çiçek* (Akdoğan, 1999, s. 154); Gagavuz Türkçesinde: *çiçek* (Baskakov, 1991, s. 59); Kazak Türkçesinde: *şeşek* (Yüce vd., 1984, s. 311); Kırgız Türkçesinde: *çeçek*[129] (Yudahin, 1998, s. 258); Tatar Türkçesinde: *çeçek* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 92); Kırım-Tatar Türkçesinde: *çeçek* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 81); Kazan-Tatar Türkçesinde: *çeçek* (Öner, 2015, s. 92); Başkurt Türkçesinde: *sesek* (Özşahin, 2017, s. 514); Karakalpak Türkçesinde: *şeşek* (ETDES, s. 112); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *çeçek*[130] (Tavkul, 2000, s. 171); Nogay Türkçesinde: *şeşekey* (ETDES, s. 112); Kumuk Türkçesinde: *çeçek* (Pekacar, 2011, s. 100); Karay Türkçesinde: *çeçäk* (Çulha, 2006, s. 57); Özbek Türkçesinde: *çeçäk* (Yusuf, 1993, s. 351); Yeni Uygur Türkçesinde: *chéchek* (Necip, 2016, s. 76); Hakas Türkçesinde: *çiçek* (Arıkoğlu, 2005, s. 97); Tuva Türkçesinde: *çeçek* (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 22); Altay Türkçesinde: *çeçek* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 71); Teleüt Türkçesinde: *çeçek* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 13); Yakutça: *sibekki* (Vasiliev, 1995, s. 54); Çuvaşçada: *śeśke* (Bayram, 2007, s. 301).

2.3.7.3. erük "kayısı, şeftali, erik vs. meyvelerin genel ismi"

Eski Uygur Türkçesi ile Karahanlı Türkçesinde tespit edilen sözcük hakkında ilk bilgi Kâşgarlı tarafından verilmektedir. Kâşgarlı sözcüğü "şeftali, kayısı, siyah erik türünün genel adı" olarak tanımlanır. "Birbirlerinden vasıflarıyla ayırt edilmektedirler. Şeftaliye *tūlüg erük*, kayısıya *sārıg erük*, siyah eriğe ise *kara erük*" denilmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 33). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "erik; genel olarak sert çekirdekli meyveler; erik, kayısı" tanımı bulunmaktadır (DTS, s. 182). Doerfer sözcüğün *ir*, *er* kökünden türediğini belirterek sözcüğün Bulgarca ve Moğolcaya geçtiğini düşünmektedir (TMEN IV, s. 259). Şçerbak sözcüğün, Orta Moğolcada *erük* biçiminde görüldüğünü belirtirken (Şçerbak, 2019, s. 154). Gül, çağdaş Moğolcada sözcüğün görülmediğini bildirmektedir (Gül, 2017, s. 174). Clauson sözcüğün "sert çekirdekli meyveler" için kullanılan genel bir terim olduğunu belirtmektedir. Rusçaya *uryuk* biçimde alıntı olarak geçen sözcük, bu sayede bazı Türk dillerinde de görülmektdir (EDPT, s. 222a). Hasan Eren *erik* maddesinde sözcüğün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını Orta Türkçe ve Kıpçak Türkçesinde *erük* biçiminde görüldüğünü ve sözcüğün pek çok çağdaş Türk dilinde yer aldığını belirtmektedir

[129] Çiçek hastalığı anlamındadır.
[130] Çiçek hastalığı anlamındadır.

(ETDES, s. 169). Gülensoy sözcüğün *er-* fiilinden türediğini düşünmektedir (Gülensoy, 2007, s. 337). Röhrnborn da Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için önceki tanımlara benzer olarak "ağaç meyvesi, sert çekirdekli meyve; erik, kayısı" tanımını yapmaktadır (UWN II, s. 289). Wilkens de "erik, kayısı; meyve ağacı" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 121). Karaağaç sözcüğün Türkçeden; Farsça, Ermenice, Rusça, Macarca ve Bulgarcaya geçtiğini vurgulamaktadır (Karaağaç, s. 285). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde ve Karahanlı Türkçesinde tek başına *erik* biçiminde görülebileceği gibi *kara erük*, *sarıg erük*, *tülüg erük, erük ıgaç, erük urugı* gibi tamlama grubu içerisinde de sık sık görülmektedir. Sözcük Eski Türkçede daha genel bir anlamı ifade ederken Türkiye Türkçesinde özel olarak "erik" bitkisini kastetmektedir. Görüldüğü gibi sözcük Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine anlam daralmasına uğramıştır. Eski Uygurcada bağlam içinde kimi zaman sözcüğe "kayısı, şeftali, erik" vs. anlamında rastlanılmaktadır. Diğer Türk dillerinde ise genellikle "kayısı" anlamında görülmektedir. Nitekim Bulut, Türkiye Türkçesi ve Karaçay-Malkar Türkçesi dışındaki diğer Türk dillerde sözcüğün "kayısı" anlamını karşıladığını belirtmektedir (Bulut, 2018, s. 573).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. I** *erük* (Rachmati, 1930, s. 470); **Heilk. II** *erük* (Rachmati, 1932, s 440); **HT VIII** *erük* (Röhrborn, 1996, s. 147); **BTT XXIII** *erük* (Zieme, 2005, s 195); **BTT L** *erük* (Kara vd., 2022, s. 222).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *erük* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 644).

Tanık(lar):

sarıg ***erük*** *urugı sokup bor sirkesi birle agızta tudsar söner* Heilk. I 101

"Wenn man einen Aprikosenkern zerschlägt und mit Weinessig im Mundle hält, so werden (die Zahnschmerzen) nachlassen" [Bir kayısı çekirdeğini parçalayıp şarap sirkesi ile ağzınızda tutarsanız, (diş ağrısı) azalacaktır] Heilk. I 101

kök tallar yipün törlüg ***erüklär*** *kök tıtlar tärsgülär tagılmış erdi* HT VIII 1669

"(...) grüne Weiden, rote Pfirsiche grüne Lärchen und Kiefern waren (überall) verstreut" [(...) yeşil söğütler, kırmızı şeftaliler yeşil karaçamlar ve çam ağaçları (her yere) dağılmıştı] HT VIII 1669

ol ***erük*** *çap çap yidi* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 139)
"O, eriği şapur şupur yedi" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 139)

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HKT** *erek* (Sağol, 1993, s. 621); **CC** *ėrik* (Argunşah & Güner, 2015, s.468); **DM** *erük* (Toparlı, 2018, s. 83); **Kİ** *ärük* (Caferoğlu, 131, s. 12); **TZ** *irik* (Atalay, 1945, s. 178); **ŞSL** *erik* (Durgut, 1995, s. 39).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *erik* "1. Gülgillerden, beyaz çiçekli bir ağaç (Prunus domestica); 2. Bu ağacın kabuğu ince, çeşitli renklerde, mayhoş veya tatlı, eti sulu, tek ve sert çekirdekli yemişi" olarak görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Tarama Sözlüğü'nde görülmezken Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS V, s. 1778; DS IX, s. 3352). Baytop ise şu açıklamayı yapmaktadır (Baytop, 2007, s. 101): *erik* "Prunus (Rosaceae) türlerine verilen genel ad. Dikenli veya dikensiz, kışın yaprağını döken, beyaz çiçekli ağaç veya ağaççıklardır. Azerbaycan Türkçesinde: *erik* (Akdoğan, 1999, s. 270); Türkmen Türkçesinde: *erik* (Tekin vd., 1995, s. 203); Gagavuz Türkçesinde: *erik* (Baskakov, 1991, s. 91); Kazak Türkçesinde: *örik* (Yüce vd., 1984, s. 220); Kırgız Türkçesinde: *örük* (Yudahin, 1998, s. 615); Tatar Türkçesinde: *örěk* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 120); Kırım-Tatar Türkçesinde: *erik* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 111); Başkurt Türkçesinde: *örök* (Özşahin, 2017, s. 464); Karakalpak Türkçesinde: *erik* (ETDES, 2020, s. 169); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *erik* (Tavkul, 2000, s. 193); Yeni Uygur Türkçesinde: *örük* (Necip, 2016, s. 384).

2.3.7.4. hua "çiçek"

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur döneminde rastlanılmaktadır. Çinceden alıntı olan *hua* sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde çeviri edebiyatın etkisiyle (G. 5005) Türkçe karşılığı olan *çeçek* sözcüğüyle bir arada kullanılmasıyla birlikte ikileme biçiminde görülmektedir. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcüğün "çiçek" anlamına geldiğini ve Çinceden alıntı olduğunu belirtilmektedir (DTS, s. 638). Wilkens, sözcüğün Çince 華 (*hua*) biçiminden alıntı olduğunu belirterek "çiçek; bir dağın adı" açıklamasını yapmaktadır (EUES, s. 284). Csongor, Ölmez, Doğan, Tokyürek, Elmalı gibi araştırmacılar da sözcüğün Çince kökenli olduğunu belirtmektedir (Csongor, 1952, s. 110; Ölmez, 1994, s. 120-121); Doğan, 2009, s. 337; Tokyürek, 2018, s. 153; Elmalı, 2020, s. 64). Sözcük Eski Uygur Türkçesi dışında Türkçenin tarihî ve çağdaş dönemlerinde görülmemektedir. Sözcük Eski Uygur Türkçesinde tek başına görüldüğü

gibi genellikle *çeçek* ve *çeçeklig* kısmen de *yavışgu* sözcükleriyle birlikte görülebilmektedir. Ayrıca önündeki spesifik bir bitki ismiyle birlikte tamlama grubu içerisinde görülen sözcük tamlalan görevini üstlenmektedir. Bunun dışında *amartapatr sögüt hua* örneğinde görüleceği üzere sözcük zincirleme isim tamlaması biçiminde de görülmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **U I** *hua* (Müller, 1908, s. 30); **U II** *hua ~ kua* (Müller, 1911, s. 47, 60); **U III** *hua ~ gua* (Müller, 1922, s. 7, 54); **M III** *hua* (Le Coq, 1922, s. 32); **TTT V** *hua* (Bang & Gabain, 1931, s. 330); **TTT VI** *kua* (Gabain & Rachmati, 1934, s. 26); **TTT VII** *kua* (Rachmati, 1936, s. 34); **TTT X** *hua* (Gabain, 1959, s. 32); **Heilk. I** *kua* (Rachmati, 1930, s. 472); **Heilk. II** *kua* (Rachmati, 1932, s. 445); **DKPAM** *hua*[131] (Elmalı, 2022, s. 407); **AY I** (Zieme, 1996, s. 209); **AY III** *kua* (Ölmez, 1991, s. 102); **AY IV** *hua* (Tokyürek, 2018, s. 866); **AY V** *hua* (Kaya, 2021, s. 715); **AY VI** *hua* (Ayazlı, 2012, s. 312); **AY VII** *hua* (Çetin, 2020, s. 273); **AY VIII** *hua* (Çetin, 2020a, s. 438); **AY IX** *hua* (Kaya, 2021, s. 715); **AY X** *hua* (Gulcalı, 2021, s. 468); **Maitr.** *hua*[132] (Ş. Tekin, 2019, s. 391); **EUAbitaki**. *hua* (Karaayak, 2021, s. 704); **EUADF** *hua* (Elmalı, 2019, s. 131); **BEUEİM** *hua* (Uzunkaya, 2021, s. 221); **BMEİEUB** *hua* (Uzunkaya, 2020, s. 286); **Sitāta.** *hua* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 350); **UVS** *hua* (İsi, 2021, s. 292); **HT III** *hua* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 126); **HT IV** *hua* (Semet vd., 2022, s. 125); **HT VII** *hua* (Röhrborn, 1991, s. 136); **HT VIII** *hua* (Röhrborn, 1996, s. 163); **HT IX** *hua* (Aydemir, 2013, s. 88); **BTT II** *hua* (Röhrborn, 1971, s. 58); **BTT III** *hua* (Tezcan, 1974, s. 89); **BTT VII** *hua* (Kara & Zieme, 1976, s. 89); **BTT XXI** *hua* (Wilkens, 2001, s. 243); **BTT XXIII** *hua* (Zieme, 2005, s. 203); **BTT XXV** *hua* (Wilkens, 2007, s. 364); **BTT XXXIII** *hua* (Oda, 2015, s. 272); **BTT XXXVI** *hua* (Yakup, 2016, s. 207); **BTT XLIV** *hua* (Yakup, 2021, s. 422); **BTT L** *hua* (Kara vd., 2022, s. 290); **SDBH** *ḫua*[133] (Barutçu, 1987, s. 340); **Abhid.** *hua* (Shōgaito, 2014, s. 296); **Dışast.** *hua* (Kaljanova, 2005, s. 171); **Buddhaca.** *hua* (Soyer, 2018, s. 107); **EUDDM** *hua* (Ayazlı, 2016, s. 119); **EUDBT** *hua* (Elmalı, 2017, s. 219); **FDXDTLN** *hua* (Demirci, 2021, s. 152).

Tanık(lar):

[131] *qwa* (BTT XXXVII-III, s. 970)
[132] *qw'* (BTT IX-II, s. 96)
[133] *hua* (Ş. Tekin, 1980a, s. 318)

süt ket bolgu em yörgei ***kuası*** *biş bakır suvka kayınturup* Heilk. I 105
"Mittel um die muttermilch zu wermehren: man soll 5 Bkr. yörgei-Blüte in Wasser aufkochen (...)" [Anne sütünü artırmak için çare: 5 bkr. yörge çiçeğini suda kaynatın (...)] Heilk. I 105

[bo] ok sın arakı kamılmış kun[çuy]larnıŋ sını süŋüki kol[ı] butı teŋridem ***hua*** *çeçek teg seviglig ermez mü erti* DKPAM 2090
"(...) işte bu türbenin içinde gömülü yatan kadınların vücutları, kemikleri, kolu bacağı ilahi bir çiçek gibi sevimli değil miydi" DKPAM 2090

yagız yėr yüüzin ***hua*** *çeçekler üze toşgurmışları közünür* AY IV 2758
"(...) yağız yeryüzünü çiçekler$_2$ ile doldurdukları tezahür eder" AY IV 2758

bėş törlüg ı tarıg ***hua*** *yavışgu tüş yemiş artayur kalır ançata* AY VIII 1341
"Beş türlü mahsül$_2$, çiçekler$_2$ (ve) meyve daha zamanı gelmeden bozulup kalır öylece" AY VIII 1341

kök kalıktın t(e)ŋriḍem yıḍ yıpar ***hua*** *çeçekler tüşdi yagdı* AY X 295
"Gökyüzünden ilahi misk kokulu$_2$ çiçekler$_2$ yağdı$_2$" AY X 295

supuşup [altıg ***hua****] çeçekin ėtiglig psekin [br(a)hmadatė ėli]gke atdı* EU6DF 64
"(Bhadrā kız) karanfillerle süslenmiş çelengi (Hükümdar Brahmadatta'ya) attı" EU6DFH 64

ol saçmış ***hua*** *çeçekler bodis(a)t(a)vnıŋ ėlginte* ilinip üstinte ...* HT III 907
"Wenn die geworfenen Blumen$_2$ an den Händen des Bodhisattavas hängenbleiben oder auf ihm ..." [Atılan çiçekler$_2$ Bodhisattava'nın ellerine veya üzerine yapışırsa...] HT III 907

hua *çeçek saçmak üze közüüg sakıtdılar* HT VII 1149
"Streuen von Blumen$_2$ verwirrten sie das Auge" [Çiçeklerin saçılması$_2$ gözleri kamaştırdı] HT VII 1149

çökitü olurup okıyu tegintim(i)z t(e)ŋridem ***hua*** *çeçeklig* HT VIII 2071

“Nachdem wir uns auf die Knie niedergelassen hatten, lasen wir das mit himmlischen Blumen$_2$ [geschmückte Schreiben des Kaisers]” [Dizlerimizin üzerine çöktükten sonra imparatorun mektubunu okuduk$_2$ [cennet çiçekleriyle süslenmiş]] HT VIII 2071

kümüşlüg altunlug ***hua*** *çeçeklerig saçalım* BTT III 853
“Silberne und goldene Blumen wollen wir ausstreuen, mit unserem Schönen” [Güzelliğimizle gümüş ve altın çiçekler saçmak istiyoruz]. BTT III 853

ınça kaltı kepez ***huası*** *teg adruk adruk [ėtig] [yar]atıg üze et’özin uz etmiş yaratmış kerek* BTT XXIII D78
“Ebenso wie die Blüte der Baumwollpflanze. Mit verschieden Zieraten soll man den körper fein verzieren und schmücken” [Tıpkı pamuk bitkisinin çiçeği gibi. Vücut ince bir şekilde süslenmeli ve çeşitli süslerle bezenmelidir] BT XXIII D78

hua *çeçek tutdaçı atl(ı)g t(e)ŋri burhan kutıŋa yükünür men* BTT XXV 1845
“Ich verneige mich von der majestät des gottes Buddha names Der eine Blume$_2$ Haltende” [Elinde Çiçek Tutan Tanrı Buddha’nın heybeti önünde eğiliyorum$_2$] BTT XXV 1845

kamag t(e)ŋr[iler ordosı]nt[a (?) küsüşlüg] [üçün kızıl] ***hua*** *çeçek tutar ėlig belgürtdüŋüz* BTT L 586
“[für diejenigen die den Wunch haben, im Palast aller Göter [eine Wiedergeburt wünschen], habt ihr die eine [rote] Blume haltende Hand gezeigt” [[Tüm tanrıların sarayında [yeniden doğma] dileğine sahip olanlar için, [kırmızı] bir çiçek tutan eli gösterdiniz] BTT L 586

kltı künçit yagı üze tütidilmiş ***hua*** *teg anı üçün seçe adı bolmış ol bışrunmak tep* Abhid. 35V29
“(...) it is as if oil of sesame is perfumed by a flower” [(...) sanki susam yağı bir çiçek tarafından kokulandırılmış gibidir] 35V29

ol sögütnüŋ yapı yavışgusı ... ***huası*** *yalpırgakı tüşi yimişi butakı çıpıkı ba[(rç)]a yaşargay belgürgey* Dışast. 703

"(...) o ağacın kabuğu, çiçeği, yaprağı, meyvası, dalı, budağı hepsi yeşerir, belli olur" Dışast. 703

kü:müşlüg kalkan teg kögüzlüg ... kumut ***hua*** *togurçukı teg e[miglig...]* Buddhaca. 13/4 "Gümüş kalkan gibi göğüslü, Kumuda (lotus) çiçeğinin tomurcukları gibi göğüs (uçlu) (...)" Buddhaca. 13/4

2.3.7.5. ı "bitki, ekin; tahıl; ağaç"

Eski Türkçenin üç devresinde de tespit edilen sözcük, *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "bitki" anlamında görülmektedir (DTS, s. 216). Clauson, sözcüğün "bitki örtüsü" anlamına geldiğini ancak bağlam içerisinde bitki ile çalı arasında bir şey, muhtemelen "çalı" anlamına geldiğini bildirmektedir (EDPT, s. 1). Wilkens, sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde *ı* "çalı, ağaç; ekin, tarla ürünü, hububat, tahıl, bitki, sarmaşık bitki, sarılgan bitki; ağaç, odun, tahta; dal" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 285). Sözcük ilk olarak Orhon Türkçesinde görülmektedir. Yoğun olarak görüldüğü dönem ise Eski Uygur Türkçesidir. Sözcük müstakil olarak görüldüğü gibi genellikle *ı tarıg*, *ı ıgaç*, *ı yėmiş* biçiminde ikileme olarak da görülmektedir. Orhon Türkçesi döneminde *ı* kökünden türemiş *ıgaç* sözcüğü de görülmektedir. Şen, ayrıca Taryat yazıtında *ı* kökünden gelişen *ılag* biçiminin olduğunu belirterek *ılagım tarıglagım* ikilemesini "arazilerim" olarak tanımlamaktadır (Şen, 2008, s. 104-106). Çetin sözcüğün yok olma ihtimaline karşın Eski Türkçede *ı tarıg*, *ı ıgaç*, *ı taş* biçimlerinde ikileme olarak görülebileceğini belirtmektedir (Çetin, 2011, s. 602). Ayazlı sözcüğün Eski Uygur Türkçesinde /y/ sesi türemesiyle *yı* biçiminde de geçtiğini belirtmektedir (Ayazlı, 2016, s. 284). Sözcüğün dönemlere ve içerisindeki bağlamlara göre "ağaç, orman, bitki" anlamında görüldüğü tespit edilmektedir. Sözcüğe günümüzde bu biçimiyle rastlanılmamaktadır; ancak sözcükten türemiş *ıgaç* biçimi görülmektedir.

Orhon Türkçesinde: **BK Yaz.** *ı* (Aydın, 2019, s.153); **Tun. Yaz.** *ı* (Aydın, 2019, s.153).

Eski Uygur Türkçesinde: **U I** *i* (Müller, 1908, s. 56); **U II** *ı* (Müller, 1911, s. 103); **M I** *ı* (Le Coq, 1911, s. 8); **M II** *'ı* (Le Coq, 1919, s. 12); **M III** *ı ~ 'ı ~ 'ıı ~ 'ıi* (Le Coq, 1922, s. 8, 40, 14, 37); **TTT IV** *ı* (Bang & Gabain, 1930, s. 10); **TTT V** *ı* (Bang & Gabain, 1931, s. 335); **TTT VI** *ı* (Gabain & Racmati 1934, s. 42); **TTT VII** *ı* (Rachmati, 1936,

s. 107); **TTT VIII** *ı* (Gabain, 1954, s. 90); **AY IV** *ı* (Tokyürek, 2018, s. 866); **AY V** *ı* (Kaya, 2021, s. 736); **AY VI** *ı* (Ayazlı, 2012, s. 312); **AY VIII** *ı* (Çetin, 2020a, s. 438); **AY X** *ı* (Gulcalı, 2021, s. 468); **Maitr.** *ı*[134] (Ş.Tekin, 2019, s. 391); **Sitāta.** *ı* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 350); **HT IV** *ı* (Semet vd. 2022, s. 65); **HT VI** *ı* (Ölmez, 1993, s. 244); **HT IX** *ı* (Aydemir, 2013, s. 74); **BTT V** *ı* (Zieme, 1975, s. 79); **BTT VIII** *ı* (Kara & Zieme, 1977, s. 131); **BTT XIII** *ı* (Zieme, 1985, s. 211); **BTT XXVI** *ı* (Kasai, 2008, s. 296); **BTT XXXIII** *ı* (Oda, 2015, s. 256); **BTT L** *ı* (Kara vd., 2022, s. 290); **Dışast.** *ı* (Kaljanova, 2005, s. 171); **EUDDM** *ı ~ yı* (Ayazlı, 2012, s. 119, 284).

Tanık(lar):

atıg ıka bayur ertimiz Tun. Yaz. K 3

"atları ağaçlara bağlıyorduk" Tun. Yaz. K 3

yog yıparıg kelürüp tike bėrti ***çıntan*** *ıgaç kelürüp öz* BK Yaz. D 11

"Cenaze tütsüleri getirip dikiverdiler. Sandal ağacı getirip kendisi (...)" BK Yaz. D 11

kua çeçek aslıglar tus yimis aslıglar ***ı*** *tarıg aslıglar* UII 65/17

"(...) die Blumen-Freseer, die Früchte-Freseer, die Satten-Freseer (...) UII 65/17

'ı *'ıgaç kutı ul(a)yur tiyür* M II 12/5

"Die Majestät der Gewäsche und Bäume jammert laut heißet es" [Ağaçların ve çalılar heybeti yüksek sesle feryat eder] M II 12/5

ı *tarıg tüş yemiş bütmegey yat yagı küçėdgey* AY VI 699

"Tahıl$_2$ yemiş$_2$ olgunlaşmayacak" AY VI 699

bėşinç tınl(ı)glarnıŋ nizvanilıg ı ıgaç sögütleriniŋ tözin yıltızın kesmekke tayanıp bo erür AY IV 929

"(...) beşincisi canlıların ihtiraslı ağaç$_2$ köklerini$_2$ kesmeye dayanmak(tır)" AY IV 929

ol kişiniŋ evinte ***ışın*** *tarıgın edin tavarın aşın içgüsin asa üklitü tegingey men* AY VIII 516

[134] *'y ~ 'yy* (BTT IX-II, s. 44).

"(...) o kişinin evindeki mahsulünü$_2$, malını mülkünü, yiyecek içeceğini arttıracağım" AY VIII 516

ulug ***ı*** *ıgaç küçlüg katıg yėėlke tokıtıp kamılmış teg tüşdiler kamıldılar* AY X 480
"(...) büyük bir ağacın kuvvetli sert yelle vurularak devrilmesi gibi yere yığıldılar$_2$ AY X 480

tarıġlaġ yirinte tökerler ötrü tarımış ***ı*** *taraġlaġı tüşlüg tamlıġ bolur* Maitr. 109/7
"(...) tarlasına dökerler; sonra işlenmiş bitki vb. tarlası verimli olur" Maitr. 109/7

yme ***ı*** *ıgaç tınsız erip ançulayu yėvekleri edgü bolmak üze k(e)ntüleri yme edgü bolur erser* HX VI 1698
"Kısacası bitkiler, ağaçlar cansız oldukları için donanımlar iyi olduğu gibi kendileri de iyi olur" HX VI 1698

ol ödke kamag biş türlüg tınlg turalg ***ı*** *ıgaç evin yimiş (...)* BTT V 291
"Zu jener Zeit werden alle fünf Arten Lebewesen, Bäume, Gewässche, Früchte (...)" [O zamanlar, beş tür canlı varlık, ağaçlar, giysiler, meyveler (...)] BTT V 291

[edi t(a)varı] agısı barımı ***ısı*** *tarıgı* Dışast. 51
"Malı mülkü, serveti, hububatı (...)" Dışast. 51

2.3.7.6. ıgaç ~ yıgaç ~ agaç "ağaç"

Eski Türkçenin üç döneminde de görülen sözcük ile ilgili ilk bilgiyi Kâşgarlı vermektedir. Kâşgarlı sözcüğün "ağaç" analamının yanı sıra "odun, tahta" anlamı da karşıladığını belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 352). Clauson sözcüğü *ığaç (ığa:ç)* maddesinde aslen "ağaç" olarak tanımlamaktadır. Uygurcada *ı: ığaç* yapısının "çalılar ve ağaçlar" anlamında görüldüğünü bundan dolayı sözcüğün "odun, tahta parçası" anlamında da kullanıldığını belirtmektedir. Clauson, 11. yüzyıl itibariyle sözcüğün ölçü birimi olarak kullanıldığı bilgisi de vermektedir. Sözcüğün farklı türevleri pek çok tarihî ve çağdaş Türk dillerinde görülmektedir (EDTP, s. 79b). Hatipoğlu makalesinde *ığaç* sözcüğünün kökeninin *ıg* olduğunu Orhon Türkçesinde sözcüğün *ı* olarak görülmesinin sebebini ise /g/ sesinin aşınmasına bağlamaktadır (Hatiboğlu, 1972, s. 268-270). Erdal +gAç, +gA ekinin hayvanları ve bitkileri ifade

etmede kullanıldığını belirtmektedir. Sözcüğün *ı* "bitki, orman" + *gaç* > *ığaç* "ağaç; tahta parçası" olarak açıklamaktadır (OTWF, 1991, s. 83-84). Eren, ilk olarak Ramsted tarafından öne sürülen *ı+gaç* > *ağaç* biçiminin genel görüş olduğunu belirtmektedir (ETDES, s. 5). Wilkens ise Eski Uygur Türkçesinde sözüğü "ağaç; ağaç (beş unsurdan biri olarak da kullanılır), ağaç ...; ağaç gövdesi; tahta; direk, kalas, mertek, sırık" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 278). Sözcük, Eski Türkçede genellikle *üzüm yıgaçı*, *yagak yıgaçı* vs. biçimlerde tamlama grubu olarak görülmektedir. Sözcük Eski Uygur Türkçesinde *ıgaç ~ yıgaç* biçiminde görülürken Karahanlı Türkçesinde /y-/ ön sesi ile *yıgaç* biçiminde görülmektedir. Yıldız, Türkçede leksik birim olan *ağaç*'ın zamanla morfem birim haline gelerek gramerleşme / gramatikalleşmeye uğradığını belirtmektedir. Divân'daki *yasgaç* sözcüğe *yası yıgaç* denilmesine de ayrıca dikkat çekerek *ağaç* sözcüğünün gramerleşmeye uğradığı örnekleri sıralamaktadır (Yıldız, 2011, s. 124-128). Sözcük Eski Türkçeden başlayarak tarihî ve çağdaş pek çok Türk dilinde varlık göstermektedir. Sözcük Eski Türkçe içerisinde tek başına görüldüğü gibi tamlama grubu içerisinde de görülerek tamlanan görevini üstlenmektedir. Ayrıca sözcüğe *ı ıgaç* ikilemesiyle çokça rastlanılmaktadır.

Orhon Türkçesinde: **Tun. Yaz.** *ıgaç* (Aydın, 2019, s. 153); **BK Yaz.** *ıgaç* (Aydın, 2019, s. 153).

Eski Uygur Türkçesinde: **U I** *ıgaç* (Müller, 1908, s. 27); **M I** *ıgaç* (Le Coq, 1911, s. 8); **M II** *'ıgaç* (Le Coq, 1919, s. 12); **M III** *ıgaç ~ 'ıgaç* (Le Coq, 1922, s. 8, 14); **TTT I** *ıgaç* (Bang & Gabain, 1929, s. 250); **TTT V** *ıgaç* (Bang & Gabain, 1931, s. 335); **TTT VI** *ıgaç* (Gabain & Racmati 1934, s. 42); **TTT VII** *ıgaç ~ yıgaç* (Rachmati, 1936, s. 107, 122); **TTT X** *ıgaç* (Gabain, 1959, s. 43); **DKPAM** *ıgaç* (Elmalı, 2022, s. 407); **AY I** *ıgaç* (Zieme, 1996, s. 209); **AY IV** *ıgaç* (Tokyürek, 2019, s. 967); **AY V** *ıgaç* (Kaya, 2021, s. 737); **AY VI** *ıgaç* (Ayazlı, 2012, s. 312); **AY VII** *ıgaç* (Çetin, 2020, s. 274); **AY VIII** *ıgaç* (Çetin, 2020a, s. 438); **AY IX** *ıgaç* (Kaya, 2021, s. 737); **AY X** *ıgaç* (Gulcalı, 2021, s. 469); **Maitr.** *ıgaç* (Ş.Tekin, 2019, s. 391); **Huast.** *ıgaç* (Özbay, 2019, s. 149); **HT III** *ıgaç* (Ölmez & Röhrborn, 2021, s. 34); **HT VI** *ıgaç* (Ölmez, 1993, s. 245); **HT VII** *ıgaç* (Röhrborn, 1991, s. 102); **HT VIII** *ıgaç* (Röhrborn, 1996, s. 131); **HT IX** *ıgaç ~ yıgaç* (Aydemir, 2013, s. 215, 228); **BTT I** *ıgaç* (Hazai & Zieme, 1971, s. 57); **BTT V** *ıgaç* (Zieme, 1975, s. 79); **BTT XIII** *ıgaç* (Zieme, 1985, s. 211); **BTT XX** *ıgaç* (Zieme, 2000, s. 162); **BTT XXIII** *ıgaç* (Zieme, 2005, s. 203); **BTT XXVIII** *ıgaç*

(Yakup, 2010, s. 267); **BTT XXXIII** *ıgaç* (Oda, 2015, s. 256); **SDBH** *ıgaç* (Barutçu, 1987, s. 341); **EUDDM** *ıgaç ~ yıgaç* (Ayazlı, 2016, s. 120, 284); **EUTHB** *ıgaç* (Keskin, 2022, s. 591); **MayBeg** *ıgaç* (Demirci, 2014, s. 164); **IrkB**. *ıgaç* (Tekin, 2023, s. 54).

Karahanlı Türkçesinde **KB** *yıgaç* (Arat, 1979, s. 538); **DLT** *yıgaç ~ yıgāç* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 969); **RKT** *yıgaç* (Ata, 2004, s. 776); **TİEM 73** *yıgaç*; *agaç ~ yıgaç* (Kök, 2004, s. 676; Ünlü, 2004, s. 295, 759); **ÖKT** *yıgaç* (Üşenmez, 2010, s. 659); **AH** *yıgaç* (Arat, 2006, s. 73).

Tanık(lar):

*at yete yadagın **ıgaç** tutunu agturtum* Tun. Yaz. K 1

"atları yedeğe alıp ağaçlara tutunarak çıkardım" Tun. Yaz. K 1

*ince k(a)ltı suv ı **ıgaç** kapayın* M I 13/8

"So wie das Wasser die Tür der Gewäschse und Bäume (...)" [Tıpkı suyun çalıların ve ağaçların önünü açması gibi (...)] M I 13/8

*yil iyin eşidilür küzki **ıgaç** yanggusı tümen* TTT I 250/134

"Infolge des Windes wird gehört des herbstlichen Bäume Rauschen" [Rüzgarın etkisiyle sonbahar ağaçlarının hışırtısı duyulur] TTT I 250/134

*tınsız erser kamag ı **ıgaç** yaş ot titir* TTT VI 42/323

"(...) Was das Unbelebte anbetrifft so ist es alles Baum und Kraut" [(...) Cansızlara gelince, hepsi ağaç ve ottur] TTT VI 42/323

*olıg (?) **ıgaçın** ertingü uladılar* DKPAM 4022

"Burgu gibi (bir) ağaçla çok sıkı (bir şekilde onu) bağladılar" DKPAM 4022

*bėşinç tınl(ı)glarnıŋ nizvanilıg ı **ıgaç** sögütleriniŋ tözin yıltızın kesmekke tayanıp bo erür* AY IV 929

"beşincisi canlıların ihtiraslı ağaç$_2$ köklerini$_2$ kesmeye dayanmak(tır)" AY IV 929

*bėş törlüg bodugka **ıgaç** yėlimin katıp* AY VI 1005

"(...) beş türlü boyaya ağaç tutkalını katıp (...)" AY VI 1005

ı ***ıgaçta*** *törümiş tüş yėmişler kẹḍiyür* AY VII 429
“Ağaçlarda yetişen meyveler$_2$ çoğalır” AY VII 429

enger teger çintan tamalaptr abiruş (?) krbirde ulatı (erdinilig) söğütler ***ıgaçlar*** Maitr. 55/30
“(...) enger tenger olan ile candana tamālapattrai karavīra (abiruş), krbir ve öteki cevherli ağaçlar (...)” Maitr. 55/30

kurug öl yėrke bėş türlüg tınl(ı)gka bėş türlüg otka ***ıgaçka*** *neçe yaz(ı)nt(ı)m(ı)z erser* Huast. 98
“(...) kuru (ve) ıslak yere, beş türlü canlıya, beş türlü bitkiye, ağaca karşı nice günahlar işlediysek (...)” Huast. 98

adınçıg ulug [ordu]lar üküş ***ıgaç*** *kuvragıntın [tė]min büter* HT VI 1300
“(...) olağanüstü büyüklükteki saraylar [da] ancak çok sayıdaki ağacın bir araya getirilmesiyle yapılabilir” HT VI 1300

arka ot yaş ı ***ıgaç*** *birle ünüp yaraşmakı uçsuz uzun yagız yėrniŋ edremi tėtir* HT IX 220
“Das miteinander Wachsen und die Harmonie aller Gräser$_2$ und Bäume$_2$ sind die Segenswirkung der unendlich großen braunen Erde” [Tüm otların$_2$ ve ağaçların$_2$ birlikte büyümesi ve uyumu sonsuz kahverengi toprağın nimetidir] HX IX 220

isig tını kẹẓilip ı ***ıgaç*** *teg kamılur* BTT XIII 109/16
“wird sein (d. h. des Menschen) heißer Atem gebrochen, und wie ein Baum (Hend.) fällt er um” [onun (yani insanın) sıcak nefesi kesilir ve bir ağaç gibi (Hend.) yere düşer] BTT XIII 109/16

azu yme kltı mirau sögü[t] ampar atlgg yimiş ***ıgaç*** AY I 1068
“(...) auch [aus] dem Dattelbaum [...] Mango genannte Früchte und Bäume (...)” [(...) ayrıca hurma ağacından [...] meyveler ve mango adı verilen ağaçlar] AY I 1068

alkugun kaltı yıpar yükmek burhan uluşıntakı yıpar ***ıgaç*** *yıdı teg adınçsız odroksuz boltılar* BTT XX 795

“Allesamt wurden sie wie wunderbar und außergewöhnlich wie der Duft und Wohlgeruch des Duftbaumes in Reich des Budhha” [Hepsi Budha'nın diyarındaki güzel kokulu ağacın kokusu ve mis gibi kokusu kadar muhteşem ve olağanüstü oldular] BTT XX 795

*biz kam(a)g kiçig kor yėmker **ıgaçl(a)rtın** bulalım* EUTHB Çeş84/3
“Biz bütün küçük zarar görenler yiyeceklerimizi ağaçlardan bulalım” EUTHB Çeş84/3

*ag(ı)r ayagın tapag udug kılıp dıv(a)dar **ıgaç** üze örtegeli y(a)rlıkadı* MayBeg 511/22
“(...) büyük saygı ve hürmet gösterip, yiğitlerine (maymunlar beyinin cesetini) Dıvadar ağacı ile yakmalarını emretti” MayBeg 511/22

*ol **yıgaç** ırgadı* DLTEA 125
“O ağacı meyveleri düşsün diye sallayıp silkeledi” DLTEA 125

*kurımış **yığaçlar** tonandı yaşıl bezendi yipün al sarıg kök kızıl* KBKaçalin 67
“Kurumuş ağaçlar yeşiller giyindi; tabiat mor, al, yeşil ve kızıl renkler ile süslendi” KBTercüme 67

*takı ḫurmā **yıgaçındın**, çiçekindin salkumlar, yakın; takı būstānlar* ÖKT 223b4

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **NF** *ağaç ~ yıġaç* (Ata, 1998, s. 7, 482); **KE** *yıġaç* (Ata, 1997, s. 731); **ME** *yıġaç* (Yüce, 1993, s. 208); **HKT** *yıġaç* (Sağol, 1993, s. 1023); **HŞ** *yıġaç ~ aġaç* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 342, 432); **KH** *yıġaç* (Dağıstanlıoğlu, 2015, s. 1340); **CC** *agaç* (Argunşah & Güner, 2015, s. 415); **GT** *aġaç* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 197); **İM** *aġaç* (Toparlı, 1992, s. 497); **KF** *aġaç* (Kuanışbayev, 2006, s. 71); **KFT** *aġaç* (Agar, 1989, s. 936); **İN** *aġaç* (Şirin, 1989, s. 72); **RH** *aġaç* (Şirin, 1989, s. 72); **Kİ** *ağaç* (Caferoğlu, 1931, s. 1); **MG** *aġaç* (Uğurlu, 1984, s. 94); **TA** *aġaç* (Toparlı vd., 2000, s. 85); **ŞSL** *aġaç ~ yıġaç* (Durgut, 1995, s. 47); **ŞT** *aġaç ~ yıġaç* (Kargı Ölmez, 1996, s. 318, 480); **AL** *yıġaç* (Atalay, 1970, s. 408); **ÇGT** *yıġaç* (Berbercan, 2011, s. 579); **ÇFK** *yıġaç* (Erbay, 2003, s. 346); **TEH** *yıġaç* (Abik, 1993, s. 739); **MÜN** *yıġaç* (Abik, 1993, s. 739); **TMA** *yıġaç* (Abik, 1993, s. 738); **FK** *yıġaç* (Kaya, 1989, s. 1327); **MK** *yıġaç* (Kargı Ölmez, 1993, s. 570); **LM** *yıġaç* (Çelik, 1993, s. 666); **GN** *yıġaç*

(Orak, 1995, s. 241); **SGÇ** *yıġaç* (Ergene, 2012, s. 1096); **TGN** *yıġaç* (Alan, 2017, s. 221).

Türkiye Türkçesinde *ağaç* "1. Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki; 2. Bu gibi bitkilerin gövdesinden ve dallarından yapılan; 3. Tahta, kereste" anlamındadır (https://sozluk.gov.tr/). Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmektedir (DS I, s. 55, 85). Azerbaycan Türkçesinde: *ağac* (Akdoğan, 1999, s. 7); Türkmen Türkçesinde: *agaç* (Tekin vd., 1995, s. 22); Gagavuz Türkçesinde: *aaç* (Baskakov, 1991, s. 1); Kazak Türkçesinde: *ağaş* (Yüce vd., 1984, s. 3); Kırgız Türkçesinde: *cıgaç* (Yudahin, 1998, s. 207); Tatar Türkçesinde: *agaç* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 24); Kırım-Tatar Türkçesinde: *ağaç* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 41); Kazan-Tatar Türkçesinde: *aġaç* (Öner, 2015, s. 26); Başkurt Türkçesinde: *aġas* (Özşahin, 2017, s. 19); Karakalpak Türkçesinde: *ağaş* (ETDES, s. 5); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *agaç* (Tavkul, 2000, s. 71); Nogay Türkçesinde: *ağaş* (ETDES, s. 5); Kumuk Türkçesinde: *ağaç* (Pekacar, 2011, s. 26); Karay Türkçesinde: *ahaç* (Çulha, 2006, s. 42); Özbek Türkçesinde: *yåğåç* (Gülensoy, 2007, s. 52); Yeni Uygur Türkçesinde: *yaghach* (Necip, 2016, s. 570); Hakas Türkçesinde: *ağas* (Arıkloğlu, 2005, s. 30); Altay Türkçesinde: *agaş* (Gürsoy Naskalı & Duranlı, 1999, s. 21); Tuva Türkçesinde: *ıyaş* (ETDES, s. 5); Çuvaşçada: *yıvăś* (ETDES, s. 5).

2.3.7.7. kat "dikenli ağaçların meyvesi"

Kâşgarlı sözcüğün "bütün dikenli ağaçların meyvesi" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca sözcüğün Yemek, Kıpçak, Kay, Tatar ve Çömül lehçelerinde "herhangi bir ağacın meyvesi" anlamında kullanıldığı bilgisini de vermektedir. Kâşgarlı tamlama biçiminde görülen sözcük için şu açıklamayı da yapmaktadır: *awılgu katı* "deniz içinde biten, çınara benzer bir ağacm meyvesi", *sınçgan katı* "dikenli ağacın meyvesi" sıkıldıktan sonra yoğurda katılır ve tutmaca renk verir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 407). Clauson *ka:t (ka:d)* maddesinde "meyve (dut) için kullanılan genel isim" olarak tanımlamaktadır (EDPT, s. 593b-594a). Sözcüğe kimi çağdaş Türk dillerinde rastlanılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kat* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 691).

Sözcüğe Türkiye Türkçesinde rastlanılmamaktadır. Derleme ve Tarama Sözlüğü'nde de sözcüğe rastlanılmamaktadır. Kazak Türkçesinde: *kat* (VEWT, s. 241); Tuva Türkçesinde: *kat* (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 65); Altay Türkçesinde: *kat* (Gürsoy, Naskalı & Duranlı, 1999, s. 100). Hakas Türkçesinde: *hat* (Arıkoğlu, 2005, s. 157); Teleüt Türkçesinde: *kat* (VEWT, s. 241).

2.3.7.8. kavla "sebze"

İlk olarak Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "sebze" tanımı görülektedir (DTS, s. 437). Clauson, *kawla: (kavla:)* maddesinde tereddütlü bir biçimde sözcüğün Çinceden alıntı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Ligeti'nin sözcüğü "kazayağı, Chenopodium murale" olarak tanımladığını da belirtmektedir. (EDPT, s. 584b). Wilkens de *kavla* (s. 348), *kalva* sözcüğü için "sebze" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 324). Çetin, Eski Uygur Türkçesinde *kalva*, *kavla* biçiminde görülen sözcüğün birincil biçiminin *kalva* olduğunu göçüşme sonucu *kavla* biçimini aldığını belirtmektedir. Çetin, sözcüğün Hakas Türkçesinde *halba* biçiminde yaşıyor olabileceğini belirtse de sözcüğü Türkçe kökenli açıklamanın kolay olmadığını belirtmekle beraber sözcüğün alıntı olduğunu açıkça gösteren göstergelerin bulunmadığını bildirmektedir (Çetin, 2022, s. 43-44). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışındaki tarihî dönemlerde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **AY VIII** *kavla* (Çetin, 2020a, s. 443); **HT IX** *kalva* (Aydemir, 2013, s. 233); **BTT XXV** *kalva* (Wilkens, 2007, s. 369); **BTT L** *kalva* (Kara vd., 2022, s. 294).

Tanık(lar):

t[üş] yėmişniŋ ***kavlanıŋ*** *tatıgları küçleri ançan ançan yme yokadur* AY VIII 1471

"(...) meyve (ve) sebzenin tatları (ve) verimi yavaş yavaş yok olur" AY VIII 1471

turması ***kalvası*** *arıg edgü* HT IX 2034

"Seine Rüben und sein Gemüse sind makellos und vorzüglich" [Şalgamları ve sebzeleri tertemiz ve lezzetli] HT IX 2034

eyrig yogun ***kalva[g]*** *yėp etöziŋe teŋlep üdçe aş aşanmışın yėnik yumşak tonlarıg kėterip* BTT XXV 593

"(...) (nur) grobes$_2$ Gemüse essen, ihren Körper richtig einschätzend zur (reckten) Zeit speise zu sich nehmen (...)" [(...) (sadece) iri$_2$ sebze yiyerek, (doğru) zamanda vücutlarını doğru değerlendirerek (...)] BTT XXV 593

2.3.7.9. lėnhua "çiçek"

Sözcük için *Drevnetyurkskiy Slovar*'da Çinceden alıntı olduğu belirtilerek "lotus çiçeği; nilüfer" tanımı yapılmaktadır (DTS, s. 333). Wilkens ise sözcüğü *lėnhua* < Çin. 蓮華 (*lian hua*) "lotus, nilüfer, mavi nilüfer (Skr. padma'nın da eş değeri)" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 452). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde *hua* sözcüğü gibi genellikle *çeçek* sözcüğüyle birlikte ikileme olarak görülmektedir. Sözcük tamlama grubu içerisinde ise tamlanan rolünü üstlenmektedir. Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dönemi dışındaki dönemlerde rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **U II** *linhua ~ linkua* (Müller, 1911, s. 44, 54); **U III** *linhua* (Müller, 1922, s. 23); **U IV** *linhua* (Gabain, 1931, s. 30); **TTT V** *linhua* (Bang-Gabain, 1931, s. 326); **TTT X** *linhua* (Gabain, 1959, s. 20); **Heilk. II** *linha* (Rachmati, 1932, s. 443); **PKPH** *lėnŋua* (Hamilton, 2020, s. 169); **DKPAM** *lėnhua*[135] (Elmalı, 2022, s. 433); **AY I** *linhua* (Zieme, 1996, s. 209); **AY IV** *lėnhua* (Tokyürek, 2018, s. 895); **AY V** *lınhua* (Kaya, 2021, s. 795); **AY VI** *lėnhua* (Ayazlı, 2012, s. 326); **AY VII** *linhua* (Çetin, 2020, s. 283); **AY VIII** *linhua* (Çetin, 2020a, s. 453); **AY X** *lėnhua* (Gulcalı, 2021, s. 492); **Maitr.** *linŋua*[136] (Ş. Tekin, 2019, s. 427); **EUAbitaki**. *lėnhua* (Karaayak, 2021, s. 743); **EUADF** *lėnhua* (Elmalı, 2019, s. 136); **BEUEİM** *lėnhua* (Uzunkaya, 2021, s. 221); **Sitāta.** *lėnhua* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 357); **UVS** *lėnhua* (İsi, 2021, s. 299); **HT III** *lėnhua* (Ölmez & Röhrborn, 2001: 134); **HT VI** *lėnhua* (Ölmez, 1993: 249); **HT VII** *lėnhua* (Röhrborn, 1991, s. 151); **HT VIII** *lėnhua* (Röhrborn, 1996, s. 150); **HT IX** *lėnhua* (Aydemir, 2013, s. 223); **BTT I** *linhua* (Hazai & Zieme, 1971: 60); **BTT II** *linhua* (Röhrborn, 1971, s. 59); **BTT VII** *linhua* (Kara & Zieme, 1976, s. 91); **BTT VIII** *linhua* (Kara & Zieme, 1977, s. 134); **BTT XIII** *linhua* (Zieme, 1985, s. 218); **BTT XX** *lėnhua* (Zieme, 2000, s. 169); **BTT XXI** *lėnhua* (Wilkens, 2001, s. 257);

[135] *lėnhwa* < Çin. *lianhua* (BTT XXXVII-III, s. 1009).
[136] *lynqw'* (BTT IX-II, s. 67).

BTT XXIII *linhua* (Zieme, 2005, s. 212); **BTT XXV** *lėnhua* (Wilkens, 2007, s. 387); **BTT XXVI** *lėnhua* (Kasai, 2008, s. 307); **BTT XXXVI** *lėnhua* (Yakup, 2016, s. 211); **BTT XLIV** *lėnhua* (Yakup, 2021, s. 438); **BTT XLVII** *lėnhua* (Zieme, 2020, s. 352); **BTT L** *lėnhua* (Kara vd., 2022, s. 310); **SDBH** *linḫua*[137] (Barutçu, 1987, s. 377); **Toten.** *linhua* (Kara & Zieme, 1978, s. 227); **AvaSād** *lėnhua* (Doğan, 2022, s. 119); **Buddhaca.** *linhua* (Soyer, 2018, s. 113); **MayBeg** *linhua* (Demirci, 2014, s. 177); **EUDBT** *lėnhua* (Elmalı, 2017, s. 226).

Tanık(lar):

*yipün **linhua** öngi teg üstün altın irinleri* U IV 30/52

"(...) ihre Ober und Unterlippe waren von der Farbe einer roten Lotosblume" [(...)üst ve alt dudakları kırmızı bir lotus çiçeği rengindeydi] U IV 30/52

*tagka tegser siz kök **lėnhua** p (?) körgey siz* PKPH 38/2

"dağa ulaşırsanız mavi lotusları göreceksiniz" PKPH 38/2

*açılm[ış] **lėnhua** teg yumşak bürtüglüg oglagu ėligin* DKPAM 2332

"Açılmış nilüfer çiçeği gibi yumuşak dokunuşlu narin eliyle (...)" DKPAM 2332

*ulug erdinilerin ėṭiglig **lėnhua** çeçek ėligi atl(ı)g ıdok oronta* AY IV 2650

"büyük cevherler ile süslü lotus çiçeği hükümdarı adlı kutsal yerde (...)" AY IV 2650

*közüŋüznüŋ ėṭigi kök **lėnhuaka** ogşayur* AY VI 1135

"Gözünüzün biçimi (güzelliği) mavi lotusa benziyor" AY VI 1135

*arıg süzük yipün **linhua** yapırgakı teg oŋaru evrilmiş* AY VIII 19

"saf mor nilüfer yaprağı gibi sağa kıvrılmış (...)"AY VIII 19

*arıg süzök yup yumşak **lėnhua** çeçekke ogşaṭı* AY X 936

"(...) (bedeniniz) berrak$_2$ ve yumuşacık (olup) nilüfer çiçeğine benzer AY X 936

[137] *lynqw'* (Ş. Tekin, 1980a, s. 334).

biz ol üdte tokuz böl[öklüg] ***lėnhua*** *içinte oḍgurak adırtlıg tuggalı bolalım* EUAbitaki 408
“Biz o zamanda dokuz bölümlü nilüfer çiçeği içinde kesin olarak$_2$ doğalım” EUAbitaki 408

p(a)dum ***lėnhua*** *teg t[üp]tüz seviglig közin br(a)hmadatė ėlig tapa tėtrü körmeklig yarukın ıdtı* EU6DF 58
“Nilüfer çiçeği gibi dümdüz hoş gözlerle Hümümdar Brahmadatta’ya doğru dikkatlice (baktı)” EU6DF 58

ol kayu kayu ajunlarta tugsar anta nata yme ***lėnhuanıŋ*** *özenintin ök bügün keligin tugmakı bolur* UVS 245
“(Bunun yerine) her nerede doğarsa doğsun lotus çiçeğinden dönüşerek / doğarak var olacaktır” UVS 245

teriŋi bir tsu[n artok sekiz] buluŋlug ***lėnhua*** *bedizli[g* ol]* HT III 980
“[İzin] derinliği bir parmaktan fazla olup [bu iz] sekiz taraflı (yani: yapraklı) lotus çiçeği şeklindedir” HT III 980

miŋ yapırgaklıg ***lėnhua*** *çeçeklig tikdim koş sala sögütke k(a)ltı bir aş bışımı üdki teg* HT VI 1750
(...) bin yapraklı nilüfer çiçeğini śala$_2$ ağacına bir aş pişimi sürede diktim” HT VI 1750

kamag eşim(i)zdin öŋi üdürüp şazınnıŋ ***lėnhua*** *çeçeki teg tuta y(a)rlıkar* HT IX 1924
“(...) mich zuvorkommend gegenüber allen unseren Zeitgenossen, sowie *behandelt mich wie die Lotus-Blume der Gemeinde” [(...) tüm çağdaşlarımıza karşı nazik olmanın yanı sıra *bana toplumun nilüfer çiçeği gibi davranıyordu] HT IX 1924

yme antag bolur k(a)ltı oot içinte ***linhua*** *ünmiş teg* BTT I D21
“werden auch gleich dem Feuer, das aus dem Lotos herauskommt” [aynı zamanda lotustan çıkan ateşe eşittir] BTT I D21

k(e)ntü k(e)ntü öz et’özlerin erdinilig ***lėnhua*** *çeçeklig örgünler üze olurmuşın körtüler* BTT XX 212

“Sie sahen sich ein jeder auf juwelen geschmückten Lotosblumenthronen sitzend” [Birbirlerini mücevherli lotus çiçeği tahtlarında otururken gördüler] BTT XX 212

yana botisvit altın suvlug köl bedizetmiş kerek ol köl içinte ***linhua*** *kılmış kergek* BTT XXIII D100
“Ferner soll man unterhalb des Bodhisattva einen wasserhaltigen See malen lassen. In jenem See soll man Lotosse machen” [Ayrıca, Bodhisattva'nın altına sulu bir göl resmedilmelidir. Nilüferler o gölün içinde yapılmalıdır] BTT XXIII D100

amtı köngül içinte özte upodi tugursang ağızında bėş budıglıg ***lėnhua*** bar BTT XXXVI H66
“(...) in der Seele einen Updi (Lotus) entstehen lässt ist in deinem Mund ein lotus mit fünf Zweingen (...)” [(...) ruhta bir Updi (lotus) doğar ağzınızda beş dallı bir lotus (...)] BTT XXXVI H66

yalaŋukka t(e)ŋ[r]ike kü:seg[ü ya:]ş ***linhua*** *teg to[yınlar...]* Buddhaca. 3/3
“İnsanlar (ve) Tanrılardan dilekte bulunan taze lotus gibi (olan) keşişler (...)” Buddhaca. 3/3

alku(n)ı iymek ba[smak kılu] turur mudur-luġ bödiyür osuġl[u]ġ-ın ***lėnhua*** *kün ay tilgenilig orun üzesintä y(a)rlıkar sakınġu ol* AvaSād 14
“(O’nun), herkesi secde ettiren büyüsünü, dans eder bir edayla güneş ve ay çarklı lotus tahtında nezaketle (oturduğunu) tasavvur etmeli” AvaSād 14

2.3.7.10. mive “meyve”

İlk olarak Karahanlı Türkçesinde görülen alıntı sözcük, günümüzde de kendini muhafaza etmektedir. Hasan Eren sözcük için “yemiş” tanımını yaparak Farsça *mīva, mayva* biçiminden alıntı olduğunu belirtmektedir (ETDES, s. 294). Tietze’de Eren gibi sözcüğün Farsça *mīva*, *mayva* biçiminden alıntı olduğunu düşünmektedir (Tietze V, s. 237). Nişanyan ise Farsçadaki *mīva* / *mēve* biçiminin Orta Farsçadaki *mēvag* biçiminden geliştiğini belirtmektedir (Nişanyan, 2022, s. 588). Sözcük kaynak dilinde, Farsçada, میوه (mīwa ~ maıwa) “meyve” olarak görülmektedir (Steingass, 1963, s. 1365). Sözcüğe gerek tarihî gerekse çağdaş Türk dillerinde rastlanılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *mīve* (Kök, 2004, s. 499); **RKT** *mīve* (Ata, 2004, s. 522); **ÖKT** *mīve* (Üşenmez, 2010, s. 510).

Tarihî Türk Dillerinde: **NF** *mēve* (Ata, 1998, s. 290); **ME** *meyve* (Yüce, 1993, s. 157); **HKT** *meyva* (Sağol, 1993, s. 792); **HŞ** *meyve* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 289); **KH** *mīve* (Dağıstanlıoğlu, 2015, s. 1078); **ÇGT** *mīve* (Berbercan, 2011, s. 458); **HBD** *mīve* (Yıldırım, 2002, s. 237); **TMA** *mīve* (Abik, 1993, s. 468) **TEH** *mīve* (Abik, 1993, s. 468); **MÜN** *mīve* (Abik, 1993, s. 468), **FK** *mīve* (Kaya, 1989, s. 1110); **ŞHD** *mīve* (Karasoy, 1989, s. 641), **MK** *mīve* (Kargı Ölmez, 1993, s. 499), **LM** *mīve* (Çelik, 1993, s. 581).

Türkiye Türkçesinde *meyve* < Farsça *mīve* "1. Bitkilerde çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan tohumları taşıyan, genellikle yenebilen organ; yemiş; 2. ürün (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Derleme Sözlüğü'nde görülmemektedir; ancak Anadolu ağızlarında görülmektedir (Alkayış, 2007, s. 486; Efe, 2012, s. 639). Azerbaycan Türkçesinde: *méyve* (Akdoğan, 1999: 577); Türkmen Türkçesinde: *mive* (ETDES, s. 369); Gagavuz Türkçesinde: *meva* (Baskakov, 1991, s. 176); Özbek Türkçesinde: *mevä* (Yusuf, 1993, s. 263); Yeni Uygur Türkçesinde: *méwe* (Necip, 2016, s. 197); Kazak Türkçesinde: *mïwa* (https://pauctle.com/kztr/index.php); Kırgız Türkçesinde: *mive* (ETDES, s. 369); Kırım-Tatar Türkçesinde: *meyva* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 223); Kazan-Tatar Türkçesinde: *miyve* (Öner, 2015, s. 345); Karakalpak Türkçesinde: *miyve* (ETDES, s. 369).

2.3.7.11. ot "ot; ilaç"

Türkçenin bilinen ilk sözlüğünde sözcük farklı anlamlarda görülmektedir. Bu anlamlar şu şekildedir: *ot* "bitki, ot; bütün hayvan yemlerine verilen isim; ilaç; zehir" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 15-16). Sözcük, *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *ot II* maddesinde "çimen, yeşillik" anlamında görülmektedir, *ot III* madde başında ise sözcük "1. ilaç, 2. zehir(?)" anlamında görülmektedir (DTS, s. 373). Clauson, sözcüğü "ot, bitki örtüsü" olarak tanımladıktan sonra "genellikle ekilebilen mahsulün aksine doğal olarak yetişen mahsul" açıklamasını yapmaktadır. Temel sözcük (ot) ve türevlerinin zaman içerisinde "1. Şifalı bitki, 2. Kullanışsız bitki örtüsü, yabani otlar, 3. Zehirli bitki, zehir" biçiminde üç özel anlamda karşımıza çıktığını belirtmektedir (EDPT, s. 34b). Hasan

Eren, sözcüğü *ot* "1. Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir süre sonra kuruyan küçük bitkilere verilen ortak ad; 2. Ağı, zehir; 3. İlaç." olarak açıklamaktadır. Sözcüğün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını Orta Türkçede *ot* biçiminin geçtiğini Eski Kıpçakçada da *ot* olarak kullanıldığı bilgisini vermektedir. Eren ayrıca Nemeth'in sözcüğü Moğolca *on* "yıl" sözcüğünden *-t* çoğul ekiyle yapılmış *ot* biçimiyle birleştirmesini kuşkuyla karşılamaktadır (ETDES, s. 391). Tietze, sözcüğü *ot I* "hayvanların yediği küçük bitki, çayır, çimen; kokulu baharat" olarak, *ot II* maddesinde de "ilaç" olarak tanımlamaktadır (Tietze VI, s. 171). Wilkens, ise sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde "ot (Skr. auṣadha'nın da eş değeri), şifalı bitki, bitki, çimen, kuru ot, ilaç, deva, zararlı ot, yabani ot; tıp, hekimlik" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 516). Nişanyan, sözcüğün Eski Türkçede kullanıldığını ve "yabani küçük bitki, özellikle şifalı bitki, ilaç" anlamını karşıladığını belirtmektedir (Nişanyan, 2022, s. 665). Eski zamanlarda ilaçlar çoğunlukla bitkisel ürünlerden elde edildiği için sözcük "ilaç, çare, deva" anlamını bu sebepten dolayı kazanmış olmalıdır. Dolayısıyla "ilaç, çare" anlamındaki *ot* sözcüğü aslında ilaç yapımında kullanılan bitkiyi kastettiği için tanıklarda bu tür örneklere de yer verilmiştir. Ayrıca Divân'da sözcük için görülen "hayvan yemi" tanımı da bitkinin işlevinden dolayı bu anlamı kazanmaktadır. Sözcük Eski Türkçede genellikle tamlama grubu içerisinde tamlanan görevinde görülmektedir. Sözcük ayrıca *ot em*, *ot ıgaç*, *ot yem* biçimlerinde görülmektedir. Tespit edilen *ot yem* biçimi DLT'de "baharat" anlamında görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 350). Sözcük Eski Türkçeden başlayarak günümüze dek süregelmiştir.

Eski Uygur Türkçesinde: **U I** *ot* (Müller, 1908, s. 56); **U IV** *ot* (Gabain, 1931, s. 36); **M I** *ot* (Le Coq, 1911, s. 15); **M III** *ot* (Le Coq, 1922, s. 47); **TTT III** *ot* (Bang & Gabain, 1930, s. 186); **TTT VI** *ot* (Gabain & Racmati 1934, s. 42); **TTT VII** *ot* (Rachmati, 1936, s. 111); **TTT VIII** *ot* (Gabain, 1954, s. 94); **TTT X** *ot* (Gabain, 1959, s. 47); **Heilk. I** *ot* (Rachmati, 1930, s. 472); **Heilk. II** *ot* (Rachmati, 1932, s. 444); **DKPAM** *ot* (Elmalı, 2022, s. 442); **AY III** *ot* (Ölmez, 1991, s. 106); **AY IV** *ot* (Tokyürek, 2019, s. 912); **AY V** *ot* (Kaya, 2021, s. 819); **AY VII** *ot ~ oot* (Çetin, 2020, s. 287); **AY VIII** *ot ~ oot* (Çetin, 2020a, s. 458); **AY IX** *ot* (Kaya, 2021, s. 819); **Maitr.** *ot*[138] (Ş.Tekin, 2019, s. 438); **KİP** *ot* (Ş.Tekin, 2023, s. 46); **EUADF** *ot* (Elmalı, 2019, s. 138); **Huast.**

[138] *'wt* (BTT IX-II, s. 34).

ot (Özbay, 2019, s. 152); **HT III** *ot* (Ölmez & Röhrborn, 2021, s. 92); **HT IV** *ot* (Semet vd., 2022, s. 99); **HT VII** *ot* (Röhrborn, 1991, s. 91); **HT VIII** *ot* (Röhrborn, 1996, s. 44); **HT IX** *ot* (Aydemir, 2013, s. 88); **BTT I** *ot* (Hazai & Zieme, 1971, s. 61); **BTT III** *ot* (Tezcan, 1974, s. 94); **BTT V** *oot* (Zieme, 1975, s. 82); **BTT VIII** *ot* (Kara & Zieme, 1977, s. 135); **BTT XIII** *ot* (Zieme, 1985, s. 221); **BTT XXI** *ot* (Wilkens, 2001, s. 263); **BTT XXIII** *ot* (Zieme, 2005, s. 216); **BTT XXV** *ot ~ oot* (Wilkens, 2007, s. 396); **BTT XXVIII** *ot* (Yakup, 2010, s. 280); **BTT XXXIII** *ot* (Oda, 2015, s. 261); **BTT XXXVI** *ot* (Yakup, 2016, s. 214); **BTT XLIV** *ot* (Yakup, 2021, s. 445); **BTT L** *ot* (Kara vd., 2022, s. 317); **BEUEİM** *ot* (Uzunkaya, 2021, s. 237); **Toten.** *ot ~ oot* (Kara & Zieme, 1978, s. 233); **EUDDM** *oṭ* (Ayazlı, 2016, s. 189); **EUTHB** *ot* (Keskin, 2022, s. 679); **KTUNS** *ot*[139] (Yiğitoğlu, 2011, s. 199); **IrkB**. *ot* (Tekin, 2023, s. 59); **FDXDTLN** *ot* (Demirci, 2021, s. 170).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *ot* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 779); **KB** *ot* (Arat, 1979, s. 347); **TİEM 73** *ot* (Kök, 2004, s. 530; Ünlü, 2004, s. 604); **RKT** *ot* (Ata, 2004, s. 572).

Tanık(lar):

*agukup artayu yokattururta emvrdşnlıg **ot** üze anga yürün teg kıltıngız* TTT III 186/29
"(...) verderbend zugrunde gingen da hast Du ihnen Amvardişn heilkraut ein Heilmittel gemacht" [(...) helak oldular, sen onları Amvardişn heilkraut'u bir ilaç yaptın] TTT III 186/29

*tınsız erser kamag ı ıgaç yaş **ot** titir* TTT VI 42/323
"(...) Was das Unbelebte anbetrifft so ist es alles Baum und Kraut" [(...) Cansızlara gelince, hepsi ağaç ve ottur] TTT VI 42/323

*enkebüş çurnı **otı** suksumur bir bakır kadız [iki bakır] enkebüş* Heilk. I 6
"(...) Das Hingu-Pulver: Cardamum 1 bkr., Zimmt 2 bkr., Hingu (...)" [(...) Hingu tozu: Cardamum 1 bkr., Zimmt 2 bkr., Hingu (...)] Heilk. I 6

*tikisiz [çogısız **o]t** yėyü suv içe yorıyur* DKPAM. 306

[139] *'wt* (Ş. Tekin, 1980a, s. 99)

"(...) sessiz sedasız ot yiyerek su içerek (yaşayıp) gidiyoruz" DKPAM 306

*iglemişteki **otın** emin bo tört türlüg tapıgın udugın tapınsar uḍunsar* AY III 156/4
"(...) hastalığındaki verilecek ilaç, merhem ile, bu dört tür hizmet ile hizmet etse (...)"AY III 156/4

*öz etözüg tınl(ı)glarka yėm içim **ot** em kılmak erür* AY IV 858
"(...) kendi bedenini canlılara yiyecek, içecek, ilaç$_2$ etmektir" AY IV 858

*kimler birök ol **ot** yaş tüş yėmiş ı tarıg tatıgın yėserler* AY VIII 715
"Her kim o türlü yemiş ve mahsülün tadına baksa (...)" AY VIII 715

*ig agrıglıg kişig satagsız tersiz içgü **ot** öntürüp emleser otasar* Maitr. 51/6
"(...) hastalıklı dertli bir kimseyi ücretsiz ve bedâva ilâç vererek tedâvi etse ve iyileştirse (...)" Maitr. 51/6

*amtı isig özümin **ot** yem teg ıdalasa[r]* EU6DFH 245
"Şimdi hayatımı ilaç, deva niyetine bağışlasam (...)" EU6DFH 245

*kurug öl yėrke bėş türlüg tınl(ı)gka bėş türlüg **otka** ıgaçka neçe yaz(ı)nt(ı)m(ı)z erser* Huast. 98
"(...) kuru (ve) ıslak yere, beş türlü canlıya, beş türlü bitkiye, ağaca karşı nice günahlar işlediysek (...)" Huast. 98

uşir **[otın]** ... tutup balıkın .... atamışlar ol* HT III 571
Bu nedenle [bu otu] seçip şehrini ... adlandırmışlar" HT III 571

*kim ol p(a)ryan yėlü kögen limlıg **ot** bedizi kuduglug çuja rajavrt bulıt* HT IV 986
"Diese Zelle war mit Regenbogen-Querbalken mit Kassetten[decken] mit Pflanzen-Ornamenten mit Säulensockeln aue Jade, die [wie] zinnoberrote und violette Wolken [gemustert] war" [Bu hücre gökkuşağı renkli vasistaslarla süslenmiş, tavanları bitkisel süslerle bezenmiş, sütun kaideleri yeşim taşı [gibi desenli] ve mor bulutlarla kaplanmıştır] HT IV 986

igke yaraşı yürün teg ***ot*** *birmiş k(e)rgek* BTT I D82
“Gegen die Krankheit muß man eine passende Medizin anwenden” [Hastalığa karşı uygun bir ilaç kullanılmalıdır] BTT I D82

kılınu ***ot*** *çümgenlerig aça oy yėrlerig kaza mandalların bayu mahişvarig okıyu azrua täŋrig yme* BTT III 281
“Sie breiteten die Gräser auseinander, hoben die Gruben aus, banden ihre Maṇḍalas, riefen den Maheśvara und beteten zum Gott Brahma” [Otları yaydılar, çukurları kazdılar, Maṇḍalalarını bağladılar, Maheśvara'yı çağırdılar ve tanrı Brahma'ya dua ettiler] BTT III 281

bı bıçgu üze aguluk ***ot*** *üze artokrak aḍak{a}maklıg emgeklerke tegmeyin* BTT XXV 1660
“Ich will nicht zu denjenigen Leiden gelangen, (die darin bestehen, daß) man durch Masser$_2$ oder giftige Kräuter sehr in Not kommt” [Kitle$_2$ ya da zehirli otlar tarafından büyük sıkıntıya sokulmaktan ibaret olan o sıkıntılara gelmeyeceğim] BTT XXV 1660

igke yaraşı yöründek ***ot*** *bėrmiş k(e)rgek* BTT XXVIII C323
“One must give remidal herbs suitable for the sickness” [Hastalığa uygun remidal otlar verilmelidir] BTT XXVIII C323

[ot]lar *bo erür ... kakoti ... kişira kakoti ... yipün lėnh[ua] [kök] [lėnhu]a ... taloy köpiki ... kuzugun* ***otı*** *... balık tuk[lusı] ... [ ] [kürkü]m ... tavgaç kürkümi ... p(i)tpidi ... mirça bışıg [singir]* BTT L 1098
“Die [Heil]mittel sind diese: Kakkola, Kṣīrakākoli(ka), purpurner Lotos, [blaues Lotos], Meerschaum. Raben-Kraut, Finsch-Kn[ochen], [Kurku]ma, chinesischer Safran, Piper Longum, Piper nigrum, getrockneter l[n]gwer” [[İlaçlar] şunlardır: Kakkola, Kṣīrakākoli(ka), mor lotus, [mavi lotus], deniz köpüğü. Kuzgun otu, ispinoz kn[ochen], [kurku]ma, Çin safranı, piper longum, piper nigrum, kurutulmuş l[n]gwer] BTT L 1098

at ***ot*** *iskendi* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 116)
“At azar azar ot yoldu” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 116)

kamug törlüg ***otlar*** *idişçi tutar/güvâriş ya ma‘cûn ya çurnı katar* KBKaçalin 2887

"İçkici-başı her türlü otları hazır bulundurur; hazım, kuvvet veya müshil ilâcı hazırlar" KBTercüme 2887

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **NF** *ot* (Ata, 1998, s. 332); **KE** *ot* (Ata, 1997, s. 332); **ME** *ot* (Yüce, 1993, s. 164); **MM** *ot* (Toparlı & Argunşah, 2018, s. 247); **HKT** *ot* (Gürsoy Naskalı, 1993, s. 893); **İML** *ot* (Batttal, 1934, s. 54); **HŞ** *ot* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 353); **KH** *ot* (Dağıstanlıoğlu, 2015, s. 1140); **CC** *ot* (Argunşah & Güner, 2015, s. 535); **DM** *oṭ* (Toparlı, 2018, s. 101); **GT** *ot* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 343); **İM** *ot* (Toparlı, 1989, s. 579); **KF** *ot* (Kuanışbayev, 2006, s. 169); **KFT** *ot* (Agar, 1989, s. 1047); **Kİ** *ot* (Caferoğlu, 1931, s. 63); **TA** *oṭ* (Toparlı, 2000 vd., s. 131); **AL** *ot* (Atalay, 1970, s. 433); **ŞSL** *ot* (Durgut, 1995, s. 64); **ÇGT** *ot* (Berbercan, 2011, s. 487); **ÇFK** *ot* (Erbay, 2003, s. 327); **FK** *ot* (Kaya, 1989, s. 1151); **LM** *ot* (Çelik, 1993, s. 600); **SGÇ** *ot* (Ergene, 2012, s. 923).

Türkiye Türkçesinde sözcük *ot* "1. Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler; 2. Bu bitkilerle yapılmış veya bu bitkilerle doldurulmuş; 3. İlaç; 4. Esrar" olarak görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Tarama Sözlüğü'nde görülmektedir. (Dilçin, 2013, s. 176) Sözcüğe Derleme Sözlüğü'nde tek başına rastlanılmazken tamlama grubu içerisinde ve de birleşik sözcüklerde rastlanılmaktadır (Efe, 2012, s. 662). Azerbaycan Türkçesinde: *ot* (Akdoğan, 1999, s. 616); Türkmen Türkçesinde: *ot* (Tekin vd., 1995, s. 492); Gagavuz Türkçesinde: *ot* (Baskakov, 1991, s. 187); Kazak Türkçesinde: *ot* (Yüce vd., 1984, s. 213); Kırgız Türkçesinde: *ot* (Yudahin, 1998, s. 602); Kırım-Tatar Türkçesinde: *ot* (Muzafarov, R. & Muzafarov, 2018, s. 245); Kazan-Tatar Türkçesinde: *ut* (Ehmetyanov vd., 2015, s. 522); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *ot* (Tavkul, 2000, s. 312); Kumuk Türkçesinde: *ot* (Pekacar, 2011, s. 218); Özbek Türkçesinde: *ot* (Yusuf, 1993, s. 376); Yeni Uygur Türkçesinde: *ot* (Necip, 2016, s. 373); Hakas Türkçesinde: *ot* (Arıkoğlu, 2005, s. 328); Tuva Türkçesinde: *ot* (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 84); Altay Türkçesinde: *ot* (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 141); Şor Türkçesinde: *ot* (Tannagaşeva & Akalın, 1995, s. 70); Teleüt Türkçesinde: *ot* (Ryumina-Sırkaşeva & Kuçigaşeva, 2000, s. 77); Yakutça *ot* (Vasiliev, 1995, s. 206); Çuvaşçada: *utw* (Bayram, 2007, s. 384).

2.3.7.12. tüş "meyve"

Drevnetyurkskiy Slovar'da *tüş II* maddesinde sözcük "meyve" anlamında görülmektedir (DTS, s. 600). Clauson, Harezm Türkçesindeki şüpheli bir kullanımı dışında sözcüğün Eski Uygur Türkçesine özgü bir sözcük olduğunu düşünmektedir. Sözcüğün temel anlamının açık olmadığını belirtmekle beraber sözcüğün fiziksel olarak meyve anlamında görüldüğünü ancak daha çok yapılan bir iş sonucu ödül, meyve anlamında metaforik bir anlamda görüldüğünü ve *utlı* sözcüğü ile eş anlamlı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 558b). Erdal, sözcüğün anlamının "meyve" olduğunu ancak "meyve" anlamından daha çok bağlam içerisinde "sonuç" anlamında görüldüğünü belirtmektedir (Erdal, 2004, s. 407). Wilkens ise sözcüğü "meyve, yemiş, meyve ...; sonuç, netice, etki, tesir; karşılık, mukabele, ödül, mukabele ...; olgunlaşma; (rüya) mana; kazanç, kâr, yarar; mahsul, gelir, ürün; faiz" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 776). Güler, sözcüğü eş sesli ve çok anlamlı açıdan incelediği çalışmasında sözcüğün "meyve, yemiş" anlamının Eski Uygur Türkçesi dışında görülmediğini belirtmektedir (Güler, 2019, s. 325-26). Sözcüğe Eski Uygur Türkçesinde bağlam içerisinde hem "meyve" hem de "sonuç, semere" anlamında rastlanılmaktadır. Sözcük, ikileme olarak *tüş yėmiş*, *tüş utlı*, *tüş tem* biçiminde karşımıza "meyve; sonuç" anlamında çıkmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **U I** *tüş* (Müller, 1908, s. 27); **U II** *tüş* (Müller, 1911, s. 65); **U IV** *tüş* (Gabain, 1931, s. 44); **TTT VII** *tüş* (Rachmati, 1936, s. 120); **VIII** *tüş* (Gabain, 1954, s. 101); **TTT X** *tüş* (Gabain, 1959, s. 52); **DKPAM** *tüş* (Elmalı, 2022, s. 480); **AY III** *tüş* (Ölmez, 1991, s. 118); **AY VI** *tüş* (Ayazlı, 2012, s. 352); **AY VII** *tüş* (Çetin, 2020, s. 298); **AY VIII** *tüş* (Çetin, 2020a, s. 478); **AY X** *tüş* (Gulcalı, 2021, s. 537); **Maitr.** *tüş*[140] (Ş. Tekin, 2019, s. 488); **EUAbitaki**. *tüş* (Karaayak, 2021, s. 808); **Sitāta.** *tüş* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 368); **HT III** *tüş* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 434); **HT VII** *tüş* (Röhrborn, 1991, s. 114); **HT IX** *tüş* (Aydemir, 2013, s. 232); **BTT I** *tüş* (Hazai & Zieme, 1971, s. 67); **BTT II** *tüş* (Röhrborn, 1971, s. 63); **BTT III** *tüş* (Tezcan, 1974, s. 103); **BTT V** *tüş* (Zieme, 1975, s. 87); **BTT VIII** *tüş* (Kara & Zieme, 1977, s. 143); **BTT XIII** *tüş* (Zieme, 1985, s. 239); **BTT XX** *tüş* (Zieme, 2000, s. 182); **BTT XXI** *tüş* (Wilkens, 2001, s. 283); **BTT XXIII** *tüş* (Zieme, 2005, s. 228); **BTT XXV** *tüş* (Wilkens, 2007, s. 426); **BTT XXVI** *tüş* (Kasai, 2008, s. 329); **BTT XXVIII** *tüş* (Yakup, 2010, s. 295); **BTT XXXIII** *tüş* (Oda, 2015, s. 270); **BTT XXXVI** *tüş* (Yakup,

[140] *twš* (BTT IX-II, s. 125)

2016, s. 223); **BTT XLIV** *tüş* (Yakup, 2021, s. 469); **BTT L** *tüş* (Kara vd., 2022, s. 342); **EUDDM** *tüş* (Ayazlı, 2016, s. 253); **EUTHB** *tüş* (Keskin, 2022, s. 758); **Toten.** *tüş* (Kara & Zieme, 1978, s. 263); **SDBH** *tüş*[141] (Barutçu, 1987, s. 440); **FDXDTLN** *tüş* (Demirci, 2021, s. 189); **EUDBT** *tüş* (Elmalı, 2017, s. 244).

Tanık(lar):

ı ***tarıg*** *tüş yemiş bütmegey yat yagı küçeḍgey* AY VI 699

"Tahıl$_2$ yemiş$_2$ olgunlaşmayacak" AY VI 699

kuşlar kelip ol nigrod sögüt […] ***tüşin*** *yigeli ugrasarlar neŋ […]* DKPAM 3356

"(...) kuşlar gelip o *nyagrodhaḥ* ağacına … meyvesini yemek için niyetlenseler (...)" DKPAM 3356

tüşi *yėmişi öŋi öŋi üküş turması kalvası arıg edgü* HX IX 2032

"(...) Seine Früchte$_2$ sind verschiedenartig$_2$ und üppig" [(...) Meyveleri$_2$ çeşitli$_2$ ve boldur] HX IX 2032

jimba katırgan urugıntın jimba katırgan ***tüş*** *törüyür* Abhid. 35R20

"From the seed of the nimba, there arises the fruit of the nimba (...)"[Nimba tohumundan nimba meyvesi çıkar (...)] Abhid. 35R20

yana ***alımlata*** *ulatı sögütlerniṅ̂ tüşleri kölikleri üze* SDBH 93

"Yine (bu yemişliklerde) elma ve diğer ağaçlaın meyveleri var olup gölgeleri ile (...)" SDBH 93

yıd aşlıglar tütsüg aşlıglar hua çeçek aşlıglar ***tüş*** *yėmiş aşlıglar* Sitāta. 223

"(...) güzel koku yiyiciler, tütsü yiyiciler, çiçek yiyiciler, meyve yiyiciler (...)" Sitāta. 223

edgülüg ***tüşiŋe*** *utlısıŋa tükellig bolur* FDXDTLN 76

"(...) iyi meyvelerine tamamıyla ulaşmış olur" FDXDTLN 76

[141] *twys* (Ş. Tekin, 1980a, s. 369)

kaltı törütmek üze hua çeçek ***tüş*** *yėmişig sögüt bulmış teg hualıg çeçeklig tüşlüg yėmişlig sögüt tėgüçi atıg* EUDBT 457
"(Bir ağaç) çiçek$_2$ ve yemiş$_2$ vermesinden dolayı çiçekli$_2$ ve meyveli$_2$ ağaç adını alır" EUDBT 457

2.3.7.13. yėmiş "yemiş, meyve"

Sözcük hakkında ilk bilgi Kâşgarlı tarafından verilmektedir. *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te sözcük *yemiş ~ yīmiş ~ yimiş* olarak görülerek "meyve" anlamında açıklanmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 966). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise sözcük; "1. meyve; 2. meyvemsi" olarak görülmektedir (DTS, s. 255). Clauson, *yémiş (d-)* maddesinde sözcüğü "meyve" olarak tanımlamaktadır. Sözcüğü *ye-miş* biçiminde tahlil ederek sözcüğün Proto-Bulgar döneminde Macarcaya geçtiğini bildirmektedir ayrıca sözcüğün Eski Uygur Türkçesinde *tüş* sözcüğüyle beraber ikileme oluşturduğunu da bildirmektedir (EDPT, s. 938b). Eren, *yemiş* "bitkilerde, çiçeğin döllenmesiyle oluşan ve tohumu taşıyan organ" tanımını yaparak ülkemizin bir bölümünde sözcüğün "incir" anlamını da karşıladığını belirtmektedir. Sözcüğün birçok tarihî dönemde kullanıldığını belirterek Clauson gibi sözcüğün kökeninin *ye-* fiilinden geldiğini ancak *-miş* ekinin rolünün açık olmadığını düşünmektedir (ETDES, s. 569-570). Tietze de sözcüğü Eren gibi "meyve; incir" anlamında açıklamaktadır (Tietze IX, s. 316). Gülensoy ise sözcüğü **yé:-m+(i)ş* biçiminde tahili etmektedir (Gülensoy, 20007, s. 1117-1118). Wilkens, Eski Uygur Türkçesinde görülen bu sözcük için "meyve, yemiş" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 888). Nişanyan *yemiş* maddesinde "yenebilir ürün, meyve" açıklamasından sonra sözcüğün *yé-* fiil köküne *+Iş* ekinin getirilmesi sonucu oluştuğunu belirtmektedir; ayrıca ek yapısının net olmadığını muhtemelen tek açık heceyi doldurmak için /m/ dolgu sesinin kullanıldığını düşünmektedir (Nişanyan 2022, s. 963). Gül, EDPT'yi kaynak göstererek sözcüğün Moğolcaya *cemiş* biçiminde geçtiğini belirtmektedir. Türkçe *yemiş*'in klasik Moğolcada *jimiş* biçiminde tanıklandığını ve çağdaş Moğolcada da *cims* "meyve" olarak yaşadığını açıklamaktadır (Gül, 2017, s. 173-174). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde genellikle *tüş yemiş* biçiminde ikileme olarak görülmektedir. Sözcük, kimi zaman Eski Türkçede tamlama grubu içerisinde tamlanan görevinde görülmektedir. Sözcük kimi çağdaş Türk dillerinde ise Eski Türkçe dönemine göre anlam değişimine uğramaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **U I** *yimiş* (Müller, 1908, s. 27); **U II** *yimiş* (Müller, 1911, s. 65); **U IV** *yimiş* (Gabain, 1931, s. 46); **M III** *yimiş* (Le Coq, 1922, s. 25); **TTT VI** *yimiş* (Gabain-Rachmati, 1934, s. 42); **TTT VII** *yimiş* (Rachmati, 1936, s. 34); **AY V** *yimiş* (Kaya, 2021, s. 936); **AY VI** *yėmiş* (Ayazlı, 2012, s. 362); **AY VIII** *yėmiş* (Çetin, 2020a, s. 487); **AY X** *yėmiş* (Gulcalı, 2021, s. 554); **Maitr.** *yimiş*[142] (Ş.Tekin, 2019, s. 510); **BTT V** *yimiş* (Zieme, 1975, s. 89); **BTT XIII** *yimiş* (Zieme, 1985, s. 246); **AY I** *yimiş* (Zieme, 1996, s. 210); **BTT XXIII** *yėmiş* (Zieme, 2005, s. 234); **BTT XXXIII** *yimiş* (Oda, 2015, s. 274); **BTT XLVII** *yėmiş* (Zieme, 2020, s. 368); **BTT L** *yėmiş* (Kara vd., 2022, s. 356); **HT III** *yėmiş* (Ölmez & Röhrborn, 2001, s. 59); **HT IV** *yėmiş* (Semet vd., 2022, s. 26); **HT IX** *yėmiş* (Aydemir, 2013, s. 211); **Toten.** *yimiş* (Kara & Zieme, 1978, s. 275); **Buddhaca.** *yėmiş* (Soyer, 2018, s. 123); **Dışast.** *yimiş* (Kaljanova, 2005, s. 192); **Sitāta.** *yėmiş* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 373); **PKPH** *yėmiş* (Hamilton, 2020, s. 190); **EUDBT** *yėmiş* (Elmalı, 2017, s. 249).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *yemiş ~ yimiş* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 966); **KB** *yimiş* (Arat, 1979, s. 545); **RKT** *yėmiş* (Ata, 2004, s. 771); **TİEM 73** *yėmiş*; *yemiş ~ yėmiş* (Kök, 2004, s. 672; Ünlü, 2004, s. 604) **AH** *yimiş* (Arat, 2006, s. 74).

Tanık(lar):

ı tarıg tüş ***yėmiş*** *bütmegey yat yagı küçeḍgey* AY VI 699

"Tahıl$_2$ yemiş$_2$ olgunlaşmayacak" AY VI 699

t[üş] ***yėmişniŋ*** *kavlanıŋ tatıgları küçleri ançan ançan yme yokadur* AY VIII 1471

"(...) meyve (ve) sebzenin tatları (ve) verimi yavaş yavaş yok olur" AY VIII 1471

eşgek irinin neçete bimba atlg ***yimiş*** *teg kısıl önglüg boldukup* AY I 1115

"(...) oder auch wenn ein Esel an seinen Lippen rotfarben wie die bimba genante Frucht wird (...)" [(...) ya da bir eşeğin dudakları bimba denilen meyve gibi kırmızıya döndüğünde (...)] AY I 1115

yıd aşlıglar tütsüg aşlıglar hua çeçek aşlıglar tüş ***yėmiş*** *aşlıglar* Sitāta. 223

[142] *yymyš* (BTT IX-II, s. 146).

“(...) güzel koku yiyiciler, tütsü yiyiciler, çiçek yiyiciler, meyve yiyiciler (...)” Sitāta. 223

*ampar **yėmiş** teg ėrinlig ... amuli yinçü teg tözlüg* Budhaca. 012/03
“(...) Mango meyvesi gibi dudaklı, amuli incisi gibi tabiatlı (...)” Budhaca. 012/03

***yėmişiŋez** artmagay tep* .. tedi PKPH 80/7
“(...) yemişleriniz de berbat olmaz dedi” PKPH 80/7

*ol maŋa **yimiş** teşirdi* DLT 259
“O bana meyve vb. şeyleri toplamada yardımcı oldu” DLT 259

***yimişsiz** yıgaç teg keremsiz kişi* AH 323
“Keremsiz insan meyvesiz ağaç gibidir” AH 323

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *yemiş* (Ata, 1997, s. 724); **ME** *ẏemiş* (Yüce, 1993, s. 207); **HŞ** *yimiş* (Hacıeminoğlu, 2000, s. 426); **CC** *yėmiş* (Argunşah & Güner, 2015, s. 605); **DM** *yemiş* (Toparlı, 2018, s. 123); **KF** *yemiş* (Kuanışbayev, 2006, s. 201); **Kİ** *yämiş* (Caferoğlu, 1931, s. 124); **KK** yemiş (Toparlı vd., 1999, s. 131); **TA** *yemiş* (Toparlı, 2000 vd., s. 156); **TZ** *yemiş* (Atalay, 1945, s. 284); **GT** *yimiş* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 397); **İM** *yimiş* (Toparlı, 1992, s. 621); **KFT** *yimiş* (Agar, 1989, s. 1089); **ŞSL** *yimiş* (Durgut, 1995, s. 648).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *yemiş* “1. Meyve; 2. İncir” olarak görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Tarama (Dilçin, 2013, s. 258) ve Derleme Sözlüğü’nde de sözcüğe rastlanılmaktadır (DS XI, s. 4242). Azerbaycan Türkçesinde: *yémiş* (Akdoğan, 1999, s. 803); Türkmen Türkçesinde: *iymiş* (Tekin vd., 1995, s. 387); Kazak Türkçesinde: *cemiş* (Yüce vd., 1984, s. 100); Kırgız Türkçesinde: *cemiş* (Yudahin, 1998, s. 201); Tatar Türkçesinde: *cimĕş* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 348); Kırım-Tatar Türkçesinde: *yemiş* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 380); Kazan-Tatar Türkçesinde: *cimĕş* (Öner, 2015, s. 83); Başkurt Türkçesinde: *yĕmĕş* (Özşahin, 2017, s. 713); Karakalpak Türkçesinde: *jemis* (ETDES, s. 569); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *cemiş* (Tavkul, 2000, s. 148); Nogay Türkçesinde: *yemiş* (ETDES, s. 569); Kumuk Türkçesinde: *yemiş* (Pekacar, 2011, s. 392); Karay Türkçesinde: *yemiş* (Çulha, 2006, s.

123); Yeni Uygur Türkçesinde: *yémish* (Necip, 2016, s. 585); Özbek Türkçesinde: *yemiş* (ETDES, s. 569); Hakas Türkçesinde: *imĭs* (Arıkoğlu, 2005, s. 218); Tuva Türkçesinde: *çimiş* (Arıkoğlu & Kuular, 2003, s. 25); Altay Türkçesinde: *yemiş* (ETDES, s. 569); Çuvaşçada: *śiméś* (Bayram, 2007, s. 307).

2.3.8. Belirsiz Bitki İsimleri

2.3.8.1. aluçın "bir biki adı"

İlk olarak Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için Kâşgarlı eserinde "Boğumlu bir bitki, yenilebilir" açıklamasını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 70). Clauson, *alu:çı:n* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve şüphesiz alıntı olduğu belirtmektedir. Sözcüğün muhtemelen /a-/ önsesiyle Çinceden alıntı olduğunu düşünmektedir (EDPT, s. 130a). Yaptığımız taramalar sonucu sözcüğe Türkçenin çağdaş dönemlerinde rastlanılmamaktadır. Ancak Emin Oba sözcüğün Kazak Türkçesinde *alşın* biçiminde yaşadığını belirtmektedir (Oba, 2021, s. 241). Hauenschild; bitkinin dallarının, çiçeklerinin ve meyvelerinin astım, guatır vb. hastalıkların tedavisinde kullanıldığını belirtmektedir (Hauenschild, 1994, s. 29).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *aluçın* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 550).

2.3.8.2. atgak "sarı çiçekli bir bitki"

Kâşgarlı, sözcüğün sarı çiçekli bir bitkiyi ifade ettiğini, yüzü üzüntüden sararmış olanaların da bu bitkiye benzetildiğini belirtmektedir (Kaçalin, 2019, s. 84). Clauson, *atğa:k* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve sözcüğün *at-* fiilinden türediğini belirtmektedir; ancak *at-* fiili ile aralarında yakın bir semantik ilişkinin olduğunu reddetmektedir. Brockelmann'a göre bu +gAk eki genellikle biki adlarında kullanılmaktadır (EDPT, s. 47). Sözcük DLT dışında tespit edilememektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *atgak* (Kaçalin, 2019, s. 84).

2.3.8.3. kargak tarmakı "bir tür bitki"

Tamlama biçiminde görülen sözcük Karahanlı Türkçesi döneminde tespit edilmektedir. Kâşgarlı "bir tür bitikiye" *kargak tarmakı* denildiğini belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 204). Clauson sözcüğün *kargak* yerine *karga*

biçiminde okunması gerektiğini düşünmektedir (EDPT, s. 550a). Hauenschield Clauson'un bu yaklaşımının doğru olduğunu belirtmektedir. Ayrıca *apa başı* bitkisi gibi *kargak tarmakı*'nın da hayvana ait olan bir organının yani "karga pençesi"nin benzetme yoluyla metaforik bir ifadeyle bitki adı olarak kullanıldığını belirtmektedir (Hauenschield, 1994, s. 58).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *kargak tarmakı* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 686).

2.3.8.4. sargan "bir bitki adı"

Eski Uygur Türkçesinde ve Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük için Kâşgarlı eserinde "çorak yerlerde biten bir bitki adı" tanımını yapmaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 190). Sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*'da ise "zargana, çimen, tuzlu bataklıklarda yetişen" olarak tanımlanmaktadır (DTS, s. 488). Clauson sözcüğün "bir tür bitki" anlamına geldiğini belirterek sözcüğü *sar-* (*saru:-*) fiiliyle ilişkilendirerek nesnelerin etrafını saran (bir bitki) olarak tanımlamaktadır (EDPT, s. 849a). Erdal ise sözcüğü **sarıg+gan* > *sargan* biçiminde biçiminde tahlil etmektedir (OTWF, 1991, s. 86). Sözcük Eski Türkçede tek başına görüldüğü gibi *sargan kamış* ve *sargan ot* biçiminde tamlama olarak da görülmektedir. Hauenschild de sözcüğün *sarıg* "sarı" sözcüğünden türediğini belirterek kesin olmamakla beraber sözcüğün Türkiye Türkçesinde *sirgen* biçiminde görüldüğünü bildirmektedir. Hunutlu sözcüğün Eski Türkçe içerisinde sadece Karahanlı Türkçesi döneminde görüldüğünü belirtmektedir (Hunutlu, 2023, s. 549); ancak sözcük görüldüğü gibi Eski Uygur Türkçesinde de tespit edilmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde: **TTT V** *sargan* (Bang & Gabain, 1931, s. 348); **BEUEİM** *sargan* (Uzunkaya, 2021, s. 216).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *sargan* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 805).

Tanık(lar):

özüklerdeki yava çigidem suvlardaki ögenlerdeki ***sargan*** *otı* BEUE2M 274

"(...) küçük vadilerdeki tohum, çiğdem; sulardaki, derelerdeki, sargan otu (...)" BEUE2M 274

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **ŞSL** *sargan* (Durgut, 1995, s. 362).

Sözcüğe ölçünlü Türkiye Türkçesinde rastlanılmmamaktadır. Türkmen Türkçesinde: *sırkın* (Hauenschild, 1994, s. 64).

2.3.8.5. sulanı "bir bitki adı"

Sözcük Eski Türkçenin Uygur devrinde tespit edilmektedir. Caferoğlu, sözcüğü *sulanı* "bir bitki" olarak tanımlamaktadır (Caferoğlu, 2015, s. 211). Wilkens de Caferoğlu gibi *sulanı* "bir bitkinin adı" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 630). Sözcük tespit edildiği bağlam içersinde tamlama grubu içerisinde bulunarak tamlayan görevinde görülmektedir. Sözcüğe Eski Uygur Türkçesi dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *sulanı* (Rachmati, 1932, s. 446).

Tanık(lar):
kogursıktın önmiş önmiş kartka yiil lisip küçintin önmi[ş] kartka sarıgtın önmiş kartka içgü keserlerin s[öz]lelim ***sulanı*** *yıltızı künçi kurug üzüm* Heilk. II 404/19
"(...) die auf dem Magen herauskommen und die durch Wind, Schleim und Galle verursacht worden sind. sulanı-Wurzel, Abrus precatorius, getrocknete Trauben (...)" [(...) midede çıkan ve rüzgar, balgam ve safradan kaynaklanan. sulanı kökü, Abrus precatorius, kuru üzüm (...)] Heilk. II 405/19

2.3.8.6. şüŋle "bir tür bitki"

Sözcüğe Eski Türkçenin Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcük için şu bilgiyi vermektedir: "Argu lehçesinde bir bitki. Kökü eşelenerek çıkarılır ve yenir" (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 502). Clauson, *şuŋla* maddesinde sözcüğün hapax legomenon olduğunu ve kesin olarak alıntı olduğunu muhtemelen de Çinceden alıntı olduğunu belirtmektedir (EDPT, s. 868).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *şüŋle* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 846).

2.3.8.7. turmık "bir bitki adı"

Eski Uygur Türkçesinde bir kez tespit edilen sözcük *Drevnetyurkskiy Slovar*'da "bir ilaç adı" olarak görülmektdir (DTS, s. 588). Wilkens ise sözcüğü "bir bitkinin adı" olarak tanımlamaktadır (EUES, s. 760). Sözcüğe bu dönem dışında rastlanılmamaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *turmık* (Rachmati, 1932, s. 447).

Tanık(lar):

budanı kayınḍurup bir stır ***turmık*** *katıp içgül* Heilk. II 412/112

"(...) so koche man buda auf und mische es mit 1 Str. turmık und trike es" [(...) buda kaynatılır ve 1 tel turmık ile karıştırılarak içilir] Heilk. II 412/112

2.3.8.8. zrgunç "bir bitki adı"

Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen sözcüğe bu dönemden sonra rastlanılmamaktadır. *Drevnetyurkskiy Slovar*'da sözcük için "hardal" tanımı görülmektedir (DTS, s. 638). Wilkens *zagunč †* biçiminin hatalı bir okuma olduğunu belirterek (s. 928) sözcüğü *zrgunç* < Sogd. *zrγwnc* "bir bitkinin adı" olarak açıklamaktadır (EUES, s. 929). Sözcük için kaynak dilinde, Soğdcada, ise *zrγwnc* "yeşil"[143] karşılığı görülmektedir (Gharip, 1995, s. 465).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *zagunç* (Rachmati, 1932, s. 448).

Tanık(lar):

yürüng çıntan taş kası kuşti kamsun ***zagunç*** *topulgak ygrmi arırı* Heilk. II 419/83

2.3.9. Diğer Bitki İsimleri

2.3.9.1. amrasti "mango meyvesinin çekirdeği"

Sözcük Eski Türkçenin Uygur döneminde tespit edilmektedir. Wilkens *çmrasti †* biçiminin hatalı bir okuma biçimi olduğunu belirterek (s. 236) sözcüğü *amrasti* maddesine göndererek Skr. *āmrāsthi* biçiminden alıntı olduğunu belirtip "mango meyvesinin çekirdeği" tanımını yapmaktadır (EUES, s. 45). Sözcük Sanskritçede de

[143] Buradaki *yeşil* sözcüğü muhtemelen genel olarak yeşil renkli bir bitkiyi kastetmektedir.

आम्रास्थि (āmrâsthi) “mango meyvesinin çekirdeği” anlamındadır (Monier-Williams, 1899, s. 147).

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *çmrasti* (Rachmati, 1932, s. 441).

Tanık(lar):
*şbara lodur bat ... **çmrasti** tripal bu ikinti dıdıg [ot]* Heilk. II 424/100
“(...) bunte Symplocos racemosa, bat ... çmrasti und Myrobolane. Dies ist das zweite Stopfittel (...)” [(...) renkli Symplocos racemosa, yarasa ... çmrasti ve myrobolane. Bu ikinci kurutucu madde (...)] Heilk. II 425/100

2.3.9.2. çigit “pamuk çekirdeği”

Sözcüğe Eski Türkçenin Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğün Argu lehçesinde “pamuk çekirdeği” anlamına geldiğini belirtmektedir (Kaçalin, 2019, s. 154). Clauson sözcüğün bazı çağdaş Türk dillerinde yaşadığı bilgisini vermektedir. (EDPT, s. 414a). Eren sözcüğü “1. çekirdek; 2. pamuk çekirdeği” olarak tanımlamaktadır. Sözcüğün kökeninin belli olmadığını ve ağızlarda *çiğit* olarak görüldüğünü belirten Eren, Doerfer’in sözcüğün kökenini Türkçeden çok İran dillere ait bir sözcük olarak nitelendirdiğini belirtmektedir (ETDES, s. 113). Gülensoy ise sözcüğün **çig* kökünden türediğini düşümektedir (Gülensoy, 2007, s. 241). Eski Türkçeden itibaren görülmeye başlayan sözcük kimi tarihi ve çağdaş Türk dillerinde de görülmektedir.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *çigit* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 624).

Tarihî Türk Lehçelerinde: **Kİ** *çikit* (Caferoğlu, 1931, s. 29); **ŞSL** *çığıt* (Durgut, 1995, s. 327).

Sözcük Türkiye Türkçesinde *çiğit* “1. Pamuk çekirdeği; 2. Çekirdek” (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Derleme Sözlüğü’nde tespit edilmektedir (DS III, s. 1210); ancak Tarama Sözlüğü’nde tespit edilememektedir. Azerbaycan Türkçesinde: *çiyid* (Akdoğan, 1999, s. 156); Türkmen Türkçesinde: *çigit* (Tekin vd., 1995, s. 122);

Kırgız Türkçesinde: *çigit* (ETDES, s. 113); Özbek Türkçesinde: *çigit* (ETDES, s. 113); Yeni Uygur Türkçesinde: *çigit* (ETDES, s. 113).

2.3.9.3. ispendān "hardal, hardal tanesi"

Karahanlı Türkçesinde görülen sözcüğü Ünlü "hardal tanesi" olarak tanımlamaktadır (Ünlü, 2004, s. 473). Eren sözcüğü *ispatan* / *ıspatan* maddesinde "yaban hardalı; teresi" olarak tanımlayarak Farsça *ispandān*, *sipandān* biçiminden alıntı olduğunu belirtmektedir (ETDES, s. 239). Alkayış da sözcüğün Farsçadan alıntı olduğunu belirtmektedir (Alkayış, 2009, s. 79). Sözcüğe kaynak dilinde baktığımızda ise اسپندان (ispandān) "hardal tohumu" tanımı görülmektedir (Steingass, 1963, s. 48). Önler, *ispend* "üzerlik" + *dān* "tane, tohum" biçiminde yapılan açıklamanın halk etimolojisi olup olmadığının net olmadığını belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bläsing, 2002, s. 27-30).

Karahanlı Türkçesinde: **TİEM 73** *ispendān* (Ünlü, 2004, s. 473).

Tanık(lar):
küri agrıça ***ispendāndın*** *keltürgey miz* Tiem 73 Ünlü 238v/1

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **HKT** *ispendān* (Sağol, 1993, s. 680).

Türkiye Türkçesinde *isfendan* < Farsça *isfendān* "1. Akçaağaç; 2; Bu ağaçtan yapılan (https://sozluk.gov.tr/). Tarama Sözlüğü'nde görülmeyen sözcük, Derleme Sözlüğü'nde tespit edilmektedir (DS VII, s. 2493, 2494, 2554).

2.3.9.4. sımış "kabuklu çerez"

Karahanlı Türkçesinde görülen sözcük *Kutadgu Bilig*'in dizininde *simiş* "simiş, çekirdek" olarak görülmektedir (Arat, 1979, s. 399). Tezcan sözcüğe bu anlamın verilmesinde Anadolu ağızlarındaki *simişka* / *sımışka* sözcüğünden esinlenildiğini düşünmektedir; ancak Tezcan, Anadolu ağızlarında "çekirdek" anlamına gelen bu sözcüğün İndocermen kökenli Rusça *smeçko* sözcüğünden alıntı olup *Kutadgu Bilig*'deki *simiş* sözcüğüyle arasında ilişki olmadığını belirtmektedir. Tezcan sözcüğün belki de *sımış* biçiminde okunması gerektiğini belirterek Türkmen Türkçesindeki

sımışla- "atıştırmak, tıkıştırmak, açgözlülükle sürekli yemek" fiiliyle ilişki kurarak sözcüğün "çerez" anlamına geldiğini belitmektedir. (Tezcan, 1981, s. 59). Gülsevin'de Anadolu ağızlarındaki bu *simişka* / *sımışka* biçimini Kutadgu Bilig'deki *simiş* sözcüğüyle ilişilendirilmesine tereddütle yaklaşarak Derleme Sözlüğü'nde geçen bu sözlerin o zamanki derleyicilerin yanlış tespitleri olabileceğini veya eski metinlerde rastlanan bazı sözlerin derleyiciler tarafından kendi yörelerinde kullanılıyormuş gibi gösterilmesinden de kaynaklanabileceğini belirtmektedir (Gülsevin, 2006, s. 114). Güner çalışmasında *simiş* biçiminde okunan sözcüğün *sımış* biçiminde okunması gerektiğini düşünmektedir. Tezcan'ın belirttiği *sımışla-* fiiliyle *simiş* biçiminin arasında ilgi olamayacağını belirterek sözcüğün *sı-mak* biçiminde *sı-* "kırmak" fiilinden türediğini belirterek "kabuklu çerez" anlamına geldiğini belirtmektedir (Güner, 2011a, s. 469-470). Biz de Güner'in bu görüşüne katılmaktayız.

Karahanlı Türkçesinde: **KB** *simiş* (Arat, 1979, s. 399).

Tanık(lar):

aş içgü yėseler nukul ur yimiş kurug öl yimiş ur bir ança ***simiş*** KBKaçalin 4660

"Yiyecek ve içecek tarnam olunca, çerez ve meyva ver kuru ve yaş meyva yanında; bir mikdar simiş de bulunsun" KBTercüme 4660

2.3.9.5. sorkıç "sarıçalı"

Sözcüğe Eski Türkçenin Karahanalı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğü "sarıçalı (karamuk)" olarak tanımlamaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 451). Sözcük diğer bir anlam olarak ise "lök ağacını reçinesi" anlamında görülmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 198). Clauson *sarkıç* biçiminde okuduğu sözcüğü hapax legomenon olarak değerlendirmektedir (EDPT, s. 848b). Hauenschild de *sarkıç* olarak okuduğu sözcüğün *sark-* fiilinden türediğini düşünmektedir (Hauenschild, 1994, s. 65-66). Sözcüğe Karahanlı Türkçesi dönemi dışında rastlanılmamaktadır.

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *sorkıç* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 828).

Tanık(lar):

bugday kutında ***sorkıç*** *suwalur* DLTŞA 200

“Buğday(ın) bereketinden sarıçalı (da) sulanır” DLTŞA 200

2.3.9.6. tiken “diken”

Sözcüğe Eski Türkçenin Uygur ve Karahanlı döneminde rastlanılmaktadır. Kâşgarlı sözcüğün *tiken* biçiminin sözcüğün hafifletilmiş telaffuzu olduğunu asıl biçiminin iki tane /k/ sesi ile *tikken* biçiminde olduğunu belirtmektedir. Kaşgarlı bu sözcüğün “batırdı, (dikiş) dikti, dürttü” anlamlarına gelen *tikdi* sözünden alındığını belirtmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 172). Sözcük DLT’de ayrıca *yandak tiken* “deve dikeni” olarak da görülmektedir. Clauson sözcüğün *tik-* fiilinden türeyerek *tik-gen* > *tiken* biçiminde geliştiğini belirtmektedir (EDPT, s. 483b). Doerfer, sözcüğün Farsçaya geçtiğini belirterek *tiken*, *tikken*, *tigänäk*, *tikänäk*, *tigenek*, *tikän* biçimlerinde görüldüğünü belirtmektedir (TMEN II, s. 528). Eren sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu ve *tik-ken* > *diken* biçiminde geliştiğini belirtmektedir (ETDES, s. 139). Wilkens, sözcüğe Eski Uygur Türkçesinde *tiken* “diken” tanımını yapmaktadır (EUES, s. 717). Kararağaç sözcüğün Türkçeden Farsça ve Rusçaya geçtiğini bildirmektedir (Karaağaç, 2008, s. 244). Sözcük Eski Uygur Türkçesinde ve Karahanlı Türkçesinde hem bitki anlamındaki hemde nesne anlamındaki “diken” sözcüğünü karşılamaktadır. Sözcük arıca Eski Uygur Türkçesinde *tiken tüpi* olarak görülmektedir. Wilkens bu biçim için “kurt üzümü (Lycium chinense)” tanımını yapmaktaır (EUES, s. 717). Çetin “bezelye ile aynı aileden çiçekli bir bitki, Lat. Prosopis spicigera” tanımını yapmaktadır (Çetin, 2020, s. 295). Sözcük Eski Türkçeden başlayarak kimi tarihî ve çağdaş Türk dillerine süregelmiştir.

Eski Uygur Türkçesinde: **Heilk. II** *tiken* (Rachmati, 1932, s. 447); **AY VII** *tiken tüpi* (Çetin, 2020, s. 295); **HT VIII** *tiken* (Röhrborn, 1996, s. 122).

Karahanlı Türkçesinde: **DLT** *tiken ~ tikken* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 879-880); **KB** *tiken* (Arat, 1979, s. 445); **RKT** *tiken*[144] (Ata, 2004, s. 677) **AH** *tiken* (Arat, 2006, s. 63).

Tanık(lar):

anı üçün udı ***tikenig*** *kemişge(e)li* HT VIII 1334

[144] Meyve için “tadı buruk ekşi, acı” anlamındadır.

“Deshalb konnte man, Dornen auf den Leim werfen (...)” Bu yüzden tutkalın üzerine dikenler atabilirsiniz (...)” HT VIII 1334

çamuka kayu ıt burnı çimiçami ***tiken*** *tüpi siripivisika yėmek sakızı* AY VII 402
“(...) çamuka kayu ıt burnı çimiçami tiken tüpi, siripivisika *yėmek* sakızı (...) AY VII 402

tiken *ol ukuşluğka dünyâ tolu / adak ursa yėrke kirür saklağu* KBKaçalin 6383
“Akıllı insan için dünya dikenler ile doludur; yere basınca, ayağına batar, dikkat etmek lazımdır” KBTercüme 6383

tiken *eḍlegen er üzüm biçmez ol* AH 376
“Diken eken üzüm biçmez” AH 376

Diğer Tarihî Türk Yazı Dillerinde: **KE** *tiken* (Ata, 1997, s. 632); **NF** *tiken* (Ata, 1998, s. 425); **MM** *tiken* (Toparlı & Argunşah, 2018, s. 262); **HKT** *tiken* (Sağol, 1993, s. 995); **KH** *tiken* (Dağıstanlıoğlu, 2015, s. 1273); **DM** *tiken* (Toparlı, 2018, s. 114); **GT** *tiken* (Karamanlıoğlu, 1978, s. 375); **TA** *tiken ~ tikenek* (Toparlı vd., 2000, s. 145); **TZ** *tiken ~ tikenek* (Atalay, 1945, s. 258); **Kİ** *tikänäk ~ diken* (Caferoğlu, 1931, s. 102, 34); **KK** *tekenek* (Toparlı vd., 1999, s. 125); **KFT** *düken* (Ağar, 1989, s. 975); **ŞSL** *tiken* (Durgut, 1995, s. 272); **ÇGT** *tiken* (Berbercan, 2011, s. 548); **HBD** *tiken* (Yıldırım, 2002, s. 259); **ŞT** (Kargı Ölmez, 1996, s. 459); **FK** *tiken ~ tügen* (Kaya, 1989, s. 1274, 1289); **ŞHD** *tiken* (Karasoy, 1989, s. 783), **MK** *tiken* (Kargı Ölmez, 1993, s. 554), **LM** *tiken* (Çelik, 1993, s. 641), **GN** *tiken* (Orak, 1995, s. 216); **AL** *tigen* (Atalay, 1970, s. 185).

Sözcük için Türkiye Türkçesinde *diken* “1. Bazı bitkilerin dal, yaprak, meyve kabuğu vb. bölümlerinde ve bazı hayvanların derisinde bulunan sert, ucu sivri ve batıcı çıkıntılardan her biri; 2. Bu çıkıntıları çok olan bitki” açıklaması görülmektedir (https://sozluk.gov.tr/). Sözcük Derleme Sözcüğü’nde görülmektedir (DS X, s. 3930; DS XII, s. 4762). Tarama Sözlüğü’nde sözcüğe bitki anlamında rastlanılmamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde: *tikan* (Akdoğan, 1999, s. 737); Türkmen Türkçesinde: *tiken* (Tekin vd., 195, s. 628); Gagavuz Türkçesinde: *tiken* (Baskakov, 1991, s. 243); Kazak Türkçesinde: *tiken* (Yüce vd., 1984, s. 286); Kırgız Türkçesinde: *tiken* (Yudahin, 1998,

s. 736); Tatar Türkçesinde: *tigenek* (Ehmetyanov vd., 2014, s. 106); Kırım-Tatar Türkçesinde: *tiken* (Muzafarov, R. & Muzafarov, N., 2018, s. 345); Kazan-Tatar Türkçesinde: *tigenek*[145] (Öner, 2015, s. 474); Başkurt Türkçesinde: *tiken* (Özşahin, 2017, s. 615); Karaçay-Malkar Türkçesinde: *tigenek* (Tavkul, 2000, s. 398); Özbek Türkçesinde: *tikän* (Yusuf, 1993, s. 325); Yeni Uygur Türkçesinde: *tiken* (Necip, 2016, s. 516); Hakas Türkçesinde: *tĭgenek* (Arıkoğlu, 2005, s. 498); Altay Türkçesinde: *tegenek*[146] (Gürsoy Naskali & Duranlı, 1999, s. 172); Şor Türkçesinde: *tigen*[147] (Tannagaşeva & Akalın, 1995, s. 114).

[145] Dulavrat otu, dulkaın otu, kel otu anlaımndadır
[146] Yaban gülü anlamındadır.
[147] Akçam ağacı, köknar ağacı anlamındadır.

BÖLÜM III

SONUÇ

3.1. Sonuç

Yapılan çalışma sonucunda Eski Türkçe bitki kavram alanına giren sözcükler Orhon, Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinleri bağlamında değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucu biyolojik sınıflandırmaya tabi tutularak tespit edilen sözcükler şunlardır:

Açık Tohumlu Bitkiler: *arça, artız, artuç, dėv(a)dar, dimitu* ve *tıt* olmak üzere toplamda 6 tanedir.

Kapalı Tohumlu Tek Çenekli Bitkiler: *aḍrık ~ ayrık, arpa, aşlık, baaçana, bugday ~ budgay, çigidem, çimgen, ekir, granti, ḫurmā, indrahasdu, indirahazt, jimba, kamış, kaşak, katal, konak, kömürgen ~ köwürgen, kubiça, kuçgundı, kuşgun, kuşti, kürküm, mirau, mukuytu, mūz, piryaŋu ~ p(i)ryaŋu, puga, sarmusak ~ samursak, siŋir, sōgan ~ sōgun, sudimika, sükşümür, ş(a)davari, ş(a)ngabir, tal, topulgak, tutur, tuturkan, uskun, uşir, uşira, ügür ~ yügür ~ üyür ~ yür, virana, yigen ve yürgey ~ yürkey* olmak üzere toplamda 46 tanedir.

Kapalı Tohumlu Çift Çenekli Bitkiler: *abinus, agar, agaru, ajok, ali, alma ~ alım(l)a, amartapatr, ampar, amra, amşuy, ananto, angabuş, aŋduz, apa başı, arçun, arırı, armut, artun, arubat, arugw(a)d, aşvant, awılku, awya ~ aywa, azgan, badıyan, bamuk ~ bāmuk, banduka, basar, bibli, bimba, bitrik, bitmül, boy, buda, bujın, burçak, buturgak, büken, büsteli ~ büstüli, bütüge, çahşu, ç(a)mlu, çagmur ~ çamgur, çambu, çamuka, çandaru, çapak ~ çampak, çarun, çeŋlik, çımıçamı, çıntan, çira, çiyju, çupag(a)n ~ çıbıkan, çüçünek, çünük, dana ~ tana, dava, dünüşge, ençir ~ incīr, erguvān, ezragunçuvut ~ zargunçmud, gaugor(o)nç, geşür, gizri, guruç ~ g(u)ruç, gül, ḫıyār, hoitse, ışgun, ıt burnı, ildrük ~ ilrük, imiti, irimp(a)t, jim, k(a)pra, k(a)ranç, k(a)t(a)p(a)l, k(a)tpa(l), kabak, kaḍıŋ ~ kaḍın ~ kayıŋ, kadırgan, kadız, kagun, kaitsė, kamatsun, kamgak, kantikar ~ kantakari, kapir ~ karpur, karakan, karamuk, karanfil, kekre, keküş, kentir ~ k(e)ntir, kepez, kewrik, kıçı, kısırın, kiŋşu, koru, kujeşay, kum(u)t, kumlak, kunt, kusık, kusumba, kuşgun ~ uşgun, küç, künçi, künçit, kürt, limken, liv(a)ng, lodur, mana, mandar, mandarak ~ mandarik, maraz, matulunk ~ matuluŋ, munga, murç ~ mırç ~ mirç, murut, nagakesara, nagapuşup, nār, nigrot, nilapuşup, nilotpal ~ nilutpal, nukut, ölige, p(a)tol, p(i)y(a)l, padma, padum, patal, pitpadi ~ p(i)tp(a)di,*

püşker, sagbıç, sarkıç, sıbat ~ sibüt, sīgun otı, sınçgan, sinsim, sirizavu, snuk, sögüt, sunu, supuşup, süksük, süt ötrüm, ş(a)baralotr, ş(a)laka, şal ~ şala, şalmali, şamuşa, şarip, şaw, şayu, şekirtük, şirija, şiriş, şirişa, şişup, şudi, şuglu, şünük, tabılku ~ tawılku, taliz, tarıg, tarmaz, tawılguç, tinbar, tograk, triman, tsip, tugara, tur(a)lim, turma, tutça, tüşgün, tüşürgün, udumbar, uglı, ulyan, upodi, utpal, ügürgen ~ üyürken, üjme, üzüm, vada, virirė, vraŋ, vsada, yabçan ~ yawşan, yagak, yandak, yapuşgak, yarpuz, yasmuk, yawa ~ yava, yazak, yıḍıg ot, yılgun, yibuni, yigde ~ yigte, yiksek, yitim, yiz, yorınçga ~ yorınça ~ yonça, yörenç, yuldurgan ~ yuldurga, yumuşga, yunguk, yuŋ, yüzerlik ~ üzerlik, zakkūm, zaparka, zaranza, zargunz, zencebīl, zeyd ~ zeyt ~ zeytūn ve *zira* olmak üzere toplamda 223 tanedir. Böylelilkle Latincesi tespit edilen bitki adları biyolojik olarak sınıflandırıldığında toplamda 275 tane bitki ismi tespit edilmektedir.

İncelememiz sonucunda biyolojik sınıflandırmaya tabi tutulan bitkiler arasında yukarıda da görüldüğü gibi kapalı tohumlu bitkiler yoğunluktadır. Bu yoğunluğun sebebi ise doğrudan giriş kısmında zikredilen sebeplerle ilgilidir. Kapalı tohumlu bitkiler içerisinde ise kapalı tohumlu çift çenekli bitkilerin kapalı tohumlu tek çenekli bitkilere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir.

Latincesi tespit edilmeyen bitki isimleri ise tarafımızca şu şekilde bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur:

Ağaçlar: *bulguna ~ malguna, çeye, gosar, isiz, m(a)hamandarik, mahabodi, pundarik, pariçatr, süzgün, tersgü, urga* ve *yuda* olmak üzere 12 tanedir. Meyveler: *çeniştürük, çüşüm, sengeç ~ seŋgeç, sidr ~ sidre, sut* ve *yimşen* olmak üzere toplam 6 tanedir. Sebzeler: *basal, kundu, sadun ~ satun, üskebeç, vişal* ve *yımırtga* olmak üzere toplamda 6 tanedir. Çiçekler: *kakula, karpi, kulum, kusalıŋ* ve *süküçe* olmak üzere toplam 5 tanedir. Otlar: *agat, arvuud, büzünç, çikin, çinagantik, çüşek, ėken, iŋliç, kokoti, karba, kelep, kenpe, ordutal ~ ardutal, sikliksi, uskada, uşpat, v(i)rgersün* ve *viroçanu* olmak üzere toplamda 18 tanedir. Tahıllar: *arpagan* ve *tüki*. Bitkiyi ifade eden genel kavramlar: *āvan, çeçek, erük, hua, ı, ıgaç ~ yıgaç ~ agaç, kat, kavla, lėnhua, mive, ot, tüş* ve *yėmiş* olmak üzere toplam 13 tanedir. Belirsizler: *aluçın, atgak, kargak tarmakı, satgan, sulanı, şüŋle, turmık* ve *zrgunç* olmak üzere toplamda 8 tanedir. Diğer: *amrasti, çigit, ispendān, sımış, sorkıç* ve *tiken*.

Görüldüğü gibi çalışmamızda latincesi tespit edilen bitkiler, biyolojik sınıflandırmaya latincesi tespit edilemeyen bitkiler ise tarafımızca tematik bir

sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Yapılan bu sınıflandırma sonucu toplamda 351 adet sözcük tespit edilmiştir.

Tespit edilen bitki ismlerinin çok büyük bir çoğunluğu Eski Uygur Türkçesi kapsamına girerken Eski Uygur Türkçesi dönemini Karahanlı Türkçesi takip etmektedir. En az ise Orhon Türkçesi döneminde rastlanılmaktadır. Eski Uygur Türkçesinde bitki adlarının yoğun olarak görülmesinin sebebi dönem eserlerinin sayıca ve hacimce diğer iki döneme göre yoğun olmasıdır. Ayrıca Çince, Soğdca, Sanskritçe ile olan ilişki de diğer bir sebeptir. Dönemlere göre bitki kapsamına giren sözcükler şunlardır:

Orhon Türkçesinde: *ı*, *ıgaç* ve *çıntan*.

Eski Uygur Türkçesinde: *arça, artız, artuç, dėv(a)dar, dimitu*, *tıt, aḍrık ~ ayrık, arpa, baaçana, bugday ~ budgay, çigidem, çimgen, ekir, granti, indrahasdu, indirahazt, jimba, kamış, kaşak, katal, konak, kubiça, uşti, kürküm, mirau, mukuytu, piryaŋu ~ p(i)ryaŋu, puga, siŋir, sōgan ~ sōgun, sudimika, sükşümür, ş(a)davari, ş(a)ngabir, tal, topulgak, tutur, tuturkan, uskun, uşir, uşira, ügür ~ yügür ~ üyür ~ yür, virana, yürgey ~ yürkey, abinus, agar, agaru, ajok, ali, alma ~ alım(l)a, amartapatr, ampar, amra, ananto, angabuş, arçun, arırı, artun, arugw(a)d, aşvant, awya ~ aywa, azgan, badıyan, banduka, bimba, bitmül, buda, burçak, büken, ç(a)mlu, çambu, çamuka, çandaru, çapak ~ çampak, çarun, çımıçamı, çıntan, çira, çiyju, çupag(a)n ~ çıbıkan, dana ~ tana, ençir ~ incīr, ezragunçuvut ~ zargunçmud, gaugor(o)nç, guruç ~ g(u)ruç, hoitse, ıt burnı, imiti, irimp(a)t, jim, k(a)pra, k(a)ranç, k(a)t(a)p(a)l, k(a)tpa(l), kabak, kaḍıŋ ~ kaḍın ~ kayıŋ, kadırgan, kadız, kagun, kaitsė, kamatsun, kamgak, kantikar ~ kantakari, kapir ~ karpur, kekre, kentir ~ k(e)ntir, kepez, kısırın, kiŋşu, kujeşay, kum(u)t,kunt, kusumba, künçi, künçit, liv(a)ng, lodur, mana, mandarak ~ mandarik, matulunk ~ matuluŋ, munga, murç ~ mırç ~ mirç, murut, nagakesara, nagapuşup, nār, nigrot, nilapuşup, nilotpal ~ nilutpal, nukut, p(a)tol, p(i)y(a)l, padma, padum, patal, pitpadi ~ p(i)tp(a)di, püşker, sagbıç, sıbat ~ sibüt, sınçgan, sinsim, sirizavu, snuk, sögüt, sunu, supuşup, süksük, ş(a)baralotr, ş(a)laka, şal ~ şala, şalmali, şarip, şayu, şirija, şiriş, şirişa, şişup, şudi, şünük, tabılku ~ tawılku, taliz, tarıg, tinbar, tograk, triman, tsip, tugara, tur(a)lim, turma, tutça, udumbar, upodi, utpal, üyürken ~ ügürgen, üzüm, vada, virirė, vraŋ, vsada, yagak, yasmuk, yawa ~ yava, yibuni, yigde ~ yigte, yiksek, yorınçga ~ yorınça ~ yonça, yuldurgan ~ yuldurga, zaparka, zira, gosar, isiz, m(a)hamandarik, mahabodi, pundarik, pariçatr, tersgü, çüşüm, sut, kundu, sadun ~ satun, vişal, kakula, karpi, kulum, kusalıŋ, süküçe, arvuud, çinagantik, çüşek, ėken, kokoti, karba, sikliksi, uskada,*

uşpat, v(i)rgersün, *viroçanu, tüki, çeçek, erüh, hua, ı, ıgaç ~ yıgaç ~ agaç, kavla, lėnhua, ot, tüş, yemiş, sargan, sulanı, turmık, zrgunç, amrasti* ve *tiken*'den oluşmaktadır

Karahanlı Türkçesinde: *artuç, tıt, aḍrık ~ ayrık, arpa, aşlık, bugday ~ budgay, çimgen, ekir, ḫurmā, kamış, kaşak, konak, kömürgen ~ köwürgen, kuçgundı, kuşgun, kürküm, sarmusak ~ samursak, sōgan ~ sōgun, topulgak, tuturgan, ügür ~ yügür ~ üyür ~ yür, yigen, alma ~ alım(l)a, amşuy, aŋduz, apa başı, armut, arubat, awılku, awya ~ aywa, azgan, bamuk ~ bāmuk, basar, bibli, bitrik, bitmül, boy, bujın, burçak, buturgak, büken, büsteli ~ büstüli, bütüge, çahşu, çagmur ~ çamgur, çarun, çeŋlik, çıntan, çupag(a)n ~ çıbıkan, çüçünek, çünük, dana ~ tana, dava, dünüşge, ençir ~ incīr, erguvān, ezragunçuvut ~ zargunçmud, geşür, gizri, gül, ḫıyār, ışgun, ildrük ~ ilrük, kabak, kaḍıŋ ~ kaḍın ~ kayıŋ, kadız, kagun, kamgak, karakan, karamuk, karanfil, kekre, keküş, kepez, kewrik, kıçı, koru, kumlak, kusık, kuşgun ~ uşgun, küç, kürt, limken, mandar, maraz, murç ~ mırç ~ mirç, nār, ölige, sarkıç, sıbat ~ sibüt, sīgun otı, sınçgan, sögüt, sunu, süksük, süt ötrüm, şamuşa, şaw, şekirtük, şuglu, şünük, tabılku ~ tawılku, tarıg, tarmaz, tawılguç, tograk, turma, tüşgün, tüşürgün, uglı, ulyan, üjme, üyürken ~ ügürgen, üzüm, yabçan ~ yawşan, yagak, yasmuk, yawa ~ yava, yazak, yıḍıg ot, yılgun, yigde ~ yigte, yitim, yiz, yorınçga ~ yorınça ~ yonça, yörenç, yuldurgan ~ yuldurga, yumuşga, yumguk, yuŋ, yüzerlik ~ üzerlik, zakkūm, zaranza, zargunz, zencebīl, zeyd ~ zeyt ~ zeytūn, bulguna ~ malguna, çeye, süzgün, urga, yuda, çeniştürük, sengeç ~ seŋgeç, sidr ~ sidre, yimşen, basal, üskebeç, yımırtga, büzünç, çikin, iŋliç, kelep, ordutal ~ ardutal, arpagan, tüki, āvan, çeçek, erük, ıgaç ~ yıgaç ~ agaç, kat, mive, ot, yemiş, aluçın, atgak, kargak tarmakı, sargan, şüŋle, çigit, ispendān, sımış, sorkıç* ve *tiken.*

Dönemler arası karşılaştırma yapıldığında *ıgaç ~ yıgaç ~ agaç* ve *çıntan* üç dönemde de ortak görülen sözcük konumundadır. Ortaklığın en fazla görüldüğü dönem Eski Uygur Türkçesi ile Karahanlı Türkçesi dönemidir. Bu iki dönemde ortaklık gösteren sözcükler şunlardır: *artuç*, *tıt, aḍrık ~ ayrık, arpa, bugday ~ budgay, çimgen, ekir, kamış, kaşak, konak, kürküm, sōgan ~ sōgun, topulgak, tuturkan, ügür ~ yügür ~ üyür ~ yür, alma ~ alım(l)a, awya ~ aywa, azgan, bitmül, burçak, büken, çarun, çıntan, çupag(a)n ~ çıbıkan, dana ~ tana, ençir ~ incīr, ezragunçuvut ~ zargunçmud, kabak, kaḍıŋ ~ kaḍın ~ kayıŋ, kadız, kagun, kamgak, kekre, murç ~ mırç ~ mirç, nār, sıbat ~ sibüt, sınçgan, sögüt, sunu, süksük, şünük, tarıg, tograk, turma, üyürken ~ ügürgen, üzüm, yagak, yasmuk, yawa ~ yava, yigde ~ yigte, yorınçga ~ yorınça ~ yonça, yuldurgan ~ yuldurga, tüki, çeçek, erük, ıgaç ~ yıgaç ~ agaç, ot, yemiş, sargan* ve *tiken.*

Eski Türkçe haricindeki diğer Türk yazı dillerine baktığımızda kimi sözcüklerin Harezm-Altınordu Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Kıpçak Türkçesi dönem eserlerinde biçimsel olarak farklılaştığı görülse bile tespit edilmektedir. Tespit edilen sözcüklerin sınırlılıklar çerçevesinde hangi eserlerde görüldüğü tablo 2'de ayrıntılı olarak sunulmuştur. Buna göre *artuç, aḍrık ~ ayrık, arpa, aşlık, bugday ~ budgay, çimgen, ekir, ḫurmā, kamış, konak, mūz, sarmusak ~ samursak, sōgan ~ sōgun, topulgak, tuturkan, yigen, alma ~ alım(l)a, aŋduz, armut, awya ~ aywa, azgan, bamuk ~ bāmuk, boy, burçak, bütüge, çagmur ~ çamgur, dana ~ tana, ençir ~ incīr, erguvān, geşür, gül, ḫıyār, ışgun, ıt burnı, kabak, kaḍıŋ ~ kaḍın ~ kayıŋ, kagun, karanfil, kekre, kentir ~ k(e)ntir, kıçı, kumlak, künçit, kürt, murç ~ mırç ~ mirç, nār, nukut, sögüt, süksük, tabılku ~ tawılku, tarıg, turma, üzüm, yabçan ~ yawşan, yagak, yandak, yarpuz, yasmuk, yawa ~ yava, yılgun, yigde ~ yigte, yorınçga ~ yorınça ~ yonça, yuŋ, yüzerlik ~ üzerlik, zakkūm, zencebīl, zeyd ~ zeyt ~ zeytūn, sidr ~ sidre, yimşen, çikin, arpagan, tüki, çeçek, erük, ıgaç ~ yıgaç ~ agaç, mive, ot, yemiş, sargan, çigit, ispendān* ve *tiken*'e kimi Doğu Türkçesi eserlerinde rastlanılmaktadır.

Batı Türkçesinde ise Tarama Sözlüğü esas alındığında tespit edilen sözcükler şu şekildedir: *bugday ~ budgay, ėkir, topulgak, alma ~ alım(l)a, aŋduz, awya ~ aywa, bamuk ~ bāmuk, boy, buturgak, dana ~ tana, geşür, ışgun, ıt burnı, karamuk, kıçı, murç ~ mırç ~ mirç, tarıg, yabçan ~ yawşan, yarpuz, yılgun, yüzerlik ~ üzerlik, ot* ve *yemiş*.

Derleme Sözlüğü'ne uzanan sözcükler ise şunlardır: *artuç, aḍrık ~ ayrık, arpa, bugday ~ budgay, çigidem, çimgen, ekir, ḫurmā, kömürgen ~ köwürgen, sarmusak ~ samursak, sōgan ~ sōgun, topulgak, ügür ~ yügür ~ üyür ~ yür, alma ~ alım(l)a, aŋduz, armut, awya ~ aywa, azgan, bamuk ~ bāmuk, boy, buturgak, çagmur ~ çamgur, dana ~ tana, ençir ~ incīr, erguvān, geşür, gül, ışgun, ıt burnı, ildrük ~ ilrük, kabak, kaḍıŋ ~ kaḍın ~ kayıŋ, kagun, karakan, karamuk, karanfil, kekre, kewrik, kıçı, künçit, kürt, murç ~ mırç ~ mirç, sögüt, tabılku ~ tawılku, tarıg, turma, üzüm, yabçan ~ yawşan, yagak, yandak, yarpuz, yasmuk, yılgun, yuŋ, yüzerlik ~ üzerlik, zakkūm, zeyd ~ zeyt ~ zeytūn, yimşen, çikin, arpagan, tüki, çeçek, erük, ıgaç ~ yıgaç ~ agaç, ot, yemiş, çigit, ispendān* ve *tiken*.

Eski Türkçe içerisinde bitki ismi olarak tespit edilen sözcükler Türkçe olmasının yanı sıra Sanskrtiçe, Çince, Arapça, Farsça, Soğdcadan alıntı sonucu Eski Türkçeye geçtiği görülmektedir. Sözcükler köken açısından incelendiğinde Özellikle Eski Uygur Türkçesi döneminde Sanskritçe kökenli sözcüklerin Soğdca, Toharca, Çince ara dilleri

aracılığıyla Eski Uygur Türkçesine geçtiği gözlemlenmektedir. Karahanlı Türkçesi döneminde ise Arapça ve Farsça alıntı sözcüklerin Türkçeye geçtiği görülmektedir.

Eski Türkçeden çağdaş Türk dillerine uzanan sözcükler ele alındığında çoğu bitki isminin Eski Türkçede görülüp çağdaş Türk dillerinde görülmediği tespit edilmektedir. Bu durumun en büyük sebebi Eski Uygur Türkçesi dönemine ait olan sözcüklerin kültür sözcüğü oluşturamamış olmasıdır. Buna en büyük etken ise Eski Uygur Türkçesi dönemdeki çeviri ve uyarlama faaliyetlerinin çok olmasıdır. Çağdaş Türk dillerinde görülen sözcüklerin çok büyük bir kısmı ise Türkçe kökenli sözcüklerdir. Ancak bu sözcüklerin kimi çağdaş Türk dillerinde görülmesinde etkileşimde oldukları dillerin, özellikle Moğolcanın, etkisi unutulmamalıdır.

Çalışmamızda *arça*, *artuz*, *tıt*, *aḍrık ~ ayrık*, *arpa*, *aşlık*, *bugday ~ budgay*, *çimgen*, *ekir*, *ḫurmā*, *kamış*, *konak*, *kömürgen ~ köwürgen*, *sarmusak ~ samursak*, *sōgan ~ sōgun*, *topulgak*, *ügür ~ yügür ~ üyür ~ yür*, *yigen*, *alma ~ alım(l)a*, *aŋduz*, *armut*, *awya ~ aywa*, *bamuk ~ bāmuk*, *boy*, *burçak*, *çagmur ~ çamgur*, *dana ~ tana*, *ençir ~ incīr*, *erguvān*, *geşür*, *gül*, *ḫıyār*, *ışgun*, *ıt burnı*, *kabak*, *kaḍıŋ ~ kaḍın ~ kayıŋ*, *kagun*, *kamgak*, *karakan*, *karamuk*, *karanfil*, *kekre*, *kentir ~ k(e)ntir*, *kepez*, *kewrik*, *kıçı*, *kumlak*, *kusık*, *künçit*, *murç ~ mırç ~ mirç*, *nār*, *nukut*, *sögüt*, *süksük*, *tabılku ~ tawılku*, *tarıg*, *tarmaz*, *tograk*, *turma*, *üzüm*, *yabçan ~ yawşan*, *yagak*, *yandak*, *yapuşgak*, *yarpuz*, *yasmuk*, *yawa ~ yava*, *yılgun*, *yigde ~ yigte*, *yitim*, *yorınçga ~ yorınça ~ yonça*, *yuŋ*, *yüzerlik ~ üzerlik*, *zakkūm*, *zencebīl*, *zeyd ~ zeyt ~ zeytūn*, *bulguna ~ malguna*, *yimşen*, *kelep*, *arpagan*, *tüki*, *çeçek*, *erük*, *ıgaç ~ yıgaç ~ agaç*, *kat*, *mive*, *ot*, *yemiş*, *çigit* ve *tiken* sözcükleri en az iki veya daha fazla Türk dilinde tespit edilmiştir.

Tespit edilen bitki isimlerinin çağdaş Türk dillerinde tespit edilmesi öncelikle coğrafya ile açıklanabilir. Şöyle ki çağdaş Türk dillerinde bu bitkilerin varlığı dillerin konuşuru olduğu coğrafyanın üzerinde yetişmesinden kaynaklanabilir. Diğer bir sebep ise tespit edilen bitkilerin kolay, elverişli olarak yetişmesidir. Ancak bu bitki isimlerinin kimi çağdaş Türk dillerinde tespit edilmesi diller arası karşılıklı temas, ödünçleme sonucu da dile girmiş olabilir. Çalışmamızda Eski Türkçede tespit edilen sözcüklerin çağdaş Türk dillerindeki mevcudiyeti biçimsel açıdan karşılaştırılmıştır. Dolayısıyla Eski Türkçede tespit edilen bir bitki ismi için "bu bitki şu çağdaş Türk dilinde yaşamıyor" çıkarımı eksik, hatalı bir çıkarım olabilir. Örnek olarak Eski Türkçe *mūz,* Türkiye Türkçesinde *muz* olarak görülürken diğer çağdaş Türk dillerinde bu biçimde görülmemektedir. Dolayısıyla "muz" diğer çağdaş Türk dillerinde yaşamıyor demek

yanlış bir tutum olur. Çünkü bu bitki belli başlı çağdaş Türk dillerinde *banan* olarak tespit edilmektedir.

Tablo 2.
Tespit Edilen Sözcüklerin Genel Görünümü

Tespit Edilen Bitki Adı	Tespit Edilen Bitkinin Latince Adı	Orhon Türkçesi	Eski Uygur Türkçesi	Karahanlı Türkçesi	Diğer Tarihî Türk Yazı Dilleri	Çağdaş Türk Dilleri	Tarama Sözlüğü	Derleme Sözlüğü
arça	Juniperus	-	+	-	-	Trk., Kzk., Kır., Kklp., Özb., Alt., Yak.	-	-
artız	Juniperus	-	+	-	-	-	-	-
artuç	Juniperus	-	+	+	ŞSL	TTü., Az., Baş., Tat., Kaz-Tat., Kar-Mal., YUyg., Tuv., Alt. Çuv.	-	+
dėv(a)dar	Cedrus deodara	-	+	-	-	-	-	-
dimitu	Cedrus deodara	-	+	-	-	-	-	-
tıt	Pinus	-	+	+	-	Kzk., Kır., Hak., Tuv., Alt.	-	-
aḍrık ~ ayrık	Agropyrum repens	-	+	+	Sengl.	TTü., Az., Gag., Kzk., Tat., Baş., Özb.	-	+
arpa	Hordeum vulgare	-	+	+	KE, NF, İML, HŞ, CC, DM, GT, İM, KF, KFT, RH, TZ, KK, ŞSL, ÇGT, ÇFK, TEH, MK, LM, FK, GN, SGÇ	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kklp., Kar-Mal., Kum., Kar., Özb., YUyg., Hak., Tuv., Alt., Tel., Hal., Çuv.	-	+
aşlık	Triticum sp	-	-	+	KE, NF, ME,	TTü., Az., Kzk., Kır., Tat., Kır-	-	-

					MM, HŞ, İML, HKT, Kİ, TZ, ŞT, TEH, ŞSL	Tat., Kaz-Tat., Kar., Hak., Baş., Kum., Kar-Mal., YUyg., Alt., Şor., Tel.		
baaçana	Acorus calamus	-	+	-	-	-	-	-
bugday ~ budgay	Triticum	-	+	+	NF, KE, ME, MM, HKT, HŞ, İML, DM, İM, KF, KFT, TA, TZ, Kİ, CC, ÇGT, ÇFK, TEH, ŞT, ŞHD, MK, LM	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kklp., Kar-Mal., Kum., Kar., Özb., YUyg., Hak., Alt., Hal., Şor., Tel.	+	+
çigidem	Crocus sativus	-	+	-	-	TTü.	-	+
çimgen	lolium	-	+	+	NF, HKT, HŞ, Kİ, GT, İN, TA, TZ, BD, ÇGT, HBD, MÜN, FK, ŞHD, MK, LM, GN	TTü., Az., Trk., Gag., Kır-Tat., YUyg.,	-	+
ekir	Acorus calamus	-	+	+	Sengl.	TTü., Kzk., Özb., YUyg.	+	+
granti	Acorus calamus	-	+	-	-	-	-	-
ḫurmā	Phoenix dactylifera	-	-	+	HKT, HŞ, ME, KH, GT,	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-	-	+

					İM, KF, KFT, TA, TZ, CC, KK, ÇFK	Tat., Baş., Kar-Mal., Özb., YUyg.		
indrahasdu	Bletilla hyacinthina	-	+	-	-	-	-	-
indirahazt	Bletilla hyacinthina	-	+	-	-	-	-	-
jimba	Azadirachta indica	-	+	-	-	-	-	-
kamış	Phragmites australis	-	+	+	KE, HŞ, İML, DM, GT, İM, İN, RH, KF, KFT, KK, MG, TZ, CC, ŞSL, ÇGT, ÇFK, ŞT, FK, ŞHD, MK, LM, SGÇ	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kar-Mal., Nog., Özb., YUyg., Alt., Şor., Tel., Yak., Çuv.	-	-
kaşak	Stipa tenacissima	-	+	+	-	-	-	-
katal	Musa sapientum	-	+	-	-	-	-	-
konak	Panicum miliaceum	-	+	+	KE, Sengl.	Trk., Kzk., Kır., Kklp., Nog., Özb., YUyg., Tuv.	-	-
kömürgen ~ köwürgen	Allium rotundum	-	-	+	-	Gag., Kır., Alt., Hak., Tel.	-	+
kubiça	Costus speciosus	-	+	-	-	-	-	-
kuçgundı	Allium cepa	-	-	+	-	-	-	-
kuşgun	Phragmites australis	-	-	+	-	-	-	-
kuşti	Costus speciosus	-	+	-	-	-	-	-
kürküm	Crocus sativus	-	+	+	-	-	-	-
mirau	Phoenix dactylifera	-	+	-	-	-	-	-
mukuytu	Cyperus rotundus	-	+	-	-	-	-	-
mūz	Musa sapientum	-	-	+	HKT, ŞSL	TTü.	-	-

piryaŋu ~ p(i)ryaŋu	Panicum italicum	-	+	-	-	-	-	-
puga	Areca catechu	-	+	-	-	-	-	-
sarmusak ~ samursak	Allium sativum	-	-	+	KE, NF, İML, Kİ, TA, TZ, KK, DM, ŞSL, ÇFK	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kklp., Kar-Mal., Nog., Özb., Yuyg.	-	+
siŋir	Zingziber officinale	-	+	-	-	-	-	-
sōgan ~ sōgun	Allium cepa	-	+	+	KE, HKT, İML, DM, GT, Kİ, TA, TZ, KK, ŞSL, ÇFK, ÇGT	TTü., Az., Trk., Gag., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kar-Mal., Nog., Kum., YUyg., Alt., Tuv., Tel., Çuv.	-	+
sudimika	Elettaria cardamomum	-	+	-	-	-	-	-
sükşümür	Elettaria cardamomum	-	+	-	-	-	-	-
ş(a)davari	Asparagus racemosus	-	+	-	-	-	-	-
ş(a)ngabir	Zingziber officinale	-	+	-	-	TTü	-	-
tal	Borassus flabelliformis, Borassus flabellifer	-	+	-	-	-	-	-
topulgak	Cyperus rotundus, Cyperus longus	-	+	+	TZ, Kİ	TTü., Az., Trk.	+	+
tutur	Oryza sativa	-	+	-	-	-	-	-
tuturkan	Oryza sativa	-	+	+	NF, İML, CC, DM, Kİ, RH, TZ, KK, TA, ŞSL	-	-	-
uskun	Allium cepa	-	+	-	-	-	-	-
uşir	Vetiveria zizanioides, Chrysopogon zizanioides, Andropogon	-	+	-	-	-	-	-

	muricatus, Andropogon squarrosus							
uşira	Vetiveria zizanioides, Chrysopogon zizanioides, Andropogon muricatus, Andropogon squarrosus	-	+	-	-	-	-	-
ügür ~ yügür ~ üyür ~ yür	Panicum miliacecum	-	+	+	-	YUyg., Yak., Çuv.	-	+
virana	Andropogon muricatus	-	+	-	-	-	-	-
yigen	Typha	-	-	+	KE, TZ	Az., Trk., Kzk., Kır., Kaz-Tat., Baş., Kar-Mal., YUyg., Özb.	-	-
yürgey ~ yürkey	Cynodon panicum	-	+	-	-	-	-	-
abinus	Diospyros ebenum	-	+	-	-	TTü.	-	-
agar	Aquilaria malaccensis, Aquilaria agallocha	-	+	-	-	-	-	-
agaru	Aquilaria malaccensis, Aquilaria agallocha	-	+	-	-	-	-	-
ajok	Saraca asoca, Jonesia asoka	-	+	-	-	-	-	-
ali	Ocimum basilicum	-	+	-	-	-	-	-
alma ~ alım(l)a	Malus sylvestris	-	+	+	NF, KE, HŞ, İML, DM, CC, GT, KFT, Kİ, KK, İM, TA, TZ, BED, ÇGT, FK, ŞHD	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kklp., Mar-Mal., Nog., Kum., Özb., YUyg., Hal., Çuv.	+	+
amartapatr	Tinospora cordifolia	-	+	-	-	-	-	-
ampar	Mangifera indica	-	+	-	-	-	-	-
amra	Mangifera indica	-	+	-	-	-	-	-
amşuy	Prunus domestica	-	-	+	-	-	-	-

ananto	Nardostachys jatamansi	-	+	-	-	-	-	-
angabuş	Ferula asafoetida	-	+	-	-	-	-	-
aŋduz	Inula helenium	-	-	+	İH, ŞSL	TTü., Az., Gag., Trk., Kzk., Kır., Tat., Kaz-Tat., Baş., Kar-Mal., Nog., Çuv.	+	+
apa başı	Chorozophora obligua	-	-	+	-	-	-	-
arçun	Terminalia arjuna	-	+	-	-	-	-	-
arırı	Terminalia chebula	-	+	-	-	-	-	-
armut	Pirus communis	-	-	+	KE, İML, DM, GT, TZ, KK, TA	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Baş., Kklp., Nog., Kum., Öz., YUyg., Hal.	-	+
artun	Coriandrum sativum	-	+	-	-	-	-	-
arubat	Tamarindus indica	-	-	+	-	-	-	-
arugw(a)d	Cathartocarpus (Cassia) fistula	-	+	-	-	-	-	-
aşvant	Ficus religiosa	-	+	-	-	-	-	-
awılku	Berberis sp.	-	-	+	-	-	-	-
awya ~ aywa	Cydonia vulgaris	-	+	+	KE, İML, GT, TA, DM, KK, TZ	TTü., Az., Gag., Kzk., Kır., Tat., Baş., Kum., Nog., Tuv., Hak., Yak.	+	+
azgan	Calicotome villosa	-	+	+	ÇGT	YUyg.	-	+
badıyan	Illicium verum	-	+	-	-	-	-	-
bamuk ~ bāmuk	Gossypium	-	-	+	HŞ, KE, KF, DM, KK, TA, TZ, GT, İM, Kİ, KFT, MS, AL, FK, MK,	TTü., Az., Gag., Baş., Kum., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Kar-Mal., YUyg., Çuv.	+	+

					ŞSL, TEH, GN			
banduka	Calosanthes indica, Oroxylum indicum	-	+	-	-	-	-	-
basar	Allium longicuspis	-	-	+	-	-	-	-
bibli	Piper longum	-	-	+	-	-	-	-
bimba	Momordica monadelpha	-	+	-	-	-	-	-
bitrik	Pistacia vera	-	-	+	-	-	-	-
bitmül	Piper longum	-	+	+	-	-	-	-
boy	Trigonella foenum graecum	-	-	+	Sengl., ŞSL	TTü., Az.	+	+
buda	Glycyrrhiza glabra	-	+	-	-	-	-	-
bujın	Helleborus sp.	-	-	+	-	-	-	-
burçak	Vigna sinensis	-	+	+	KE, NF, TA, ŞSL	TTü., Kzk., Kır., Tat., Kaz-Tat., Kır-Tat., Baş., Kar-Mal., Kum., YUyg., Özb., Alt., Hak., Şor., Tel., Çuv.	-	+
buturgak	Xanthium spinosum	-	-	+	-	TTü., Az., Trk.	+	+
büken	Citrullus lanatus	-	+	+	-	-	-	-
büsteli ~ büstüli	Atriplex hortensis	-	-	+	-	-	-	-
bütüge	Solanum melongena	-	-	+	ŞSL, Sengl.	-	-	-
çahşu	Lycium afrum	-	-	+	-	-	-	-
ç(a)mlu	Eugenia jambolana	-	+	-	-	-	-	-
çagmur ~ çamgur	Brassica rapa	-	-	+	ŞSL	Kzk., YUyg.	-	+
çambu	Eugenia cumini, Eugenia jambolana	-	+	-	-	-	-	-
çamuka	Conioselinum univittatum	-	+	-	-	-	-	-
çandaru	Santalum album	-	+	-	-	-	-	-
çapak ~ çampak	Magnolia champaka	-	+	-	-	-	-	-
çarun	Platanus orientalis	-	+	+	-	-	-	-
çeŋlik	Hedera helix	-	-	+	-	-	-	-
çımıçamı	Prosopis spicigera	-	+	-	-	-	-	-
çıntan	Santalum album	+	+	+	-	-	-	-
çira	Holoptelea integrifolia	-	+	-	-	-	-	-
çiyju	Catalpa bungei, Catalpa kampferi	-	+	-	-	-	-	-
çupag(a)n ~	Zizyphus vulgaris	-	+	+	-	-	-	-

çıbıkan								
çüçünek	Citrullus colocynthis	-	-	+	-	-	-	-
çünük	Platanus orientalis	-	-	+	-	-	-	-
dana ~ tana	Coriandrum sativum, Nigella sativa	-	+	+	KE, NF, KH, İM, GT, HBD, FK, ÇFK, TEH, MÜN, ŞHD, MK, LM	TTü., Az., Trk., Kzk., Kır., Özb., YUyg., Hak., Hal.	+	+
dava	Tamarix sp.	-	-	+	-	-	-	-
dünüşge	Lepidium sp.	-	-	+	-	-	-	-
ençir ~ incīr	Ficus carica	-	+	+	KE, DM, İM, KFT, KK, TA, TZ,CC	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kklp., Kar-Mal., Nog., Kum., Özb., YUyg., Kar., Hak., Tuv., Yak.	-	+
erguvān	Cercis siliquastrum	-	-	+	HŞ, HBD, ŞHD, GN	TTü., Az., Gag.	-	+
ezragunçuvut ~ zargunçmud	Ocimum basilicum	-	+	+	-	-	-	-
gaugor(o)nç	Tinospora cordifolia	-	+	-	-	-	-	-
geşür	Pastinaca sativa; Daucus carota	-	-	+	İML, Kİ, KK, TA, TZ, DM, ŞSD, Sengl.	Az., Trk., Baş., Tat., Kklp., Kar., Hal.	+	+
gizri	Pastinaca sativa; Daucus carota	-	-	+	-	-	-	-
guruç ~ g(u)ruç	Tinospora cordifolia	-	+	-	-	-	-	-
gül	Rosa	-	-	+	HŞ, GT, Kİ, KK, TZ,	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-	-	+

					ÇGT, HBD, FK, ŞHD, MK, LM, TG, SGÇ	Tat., Baş., Kar-Mal., Kum., Kar., Özb., YUyg.		
ḫıyār	Cucumis sativus	-	-	+	HKT, GT, CC	TTü., Az., Trk., Kzk., Kır., Tat., Kaz-Tat., Baş., Kar-Mal., Çuv.	-	-
hoitse	Sophora japonica	-	+	-	-	-	-	-
ışgun	Rheum ribes	-	-	+	Kİ	TTü., Kır., Trk.	+	+
ıt burnı	Lycium chinense	-	+	-	İH, ŞSL	TTü., Az., Kır., Özb.	+	+
ildrük ~ ilrük	Peganum harmala	-	-	+	-	Hal.	-	+
imiti	Phyllanthus emblica; Emblica officinalis	-	+	-	-	-	-	-
irimp(a)t ~ nirimp(a)t	Nymphaea cyanea	-	+	-	-	-	-	-
jim	Ocimum gratissimum	-	+	-	-	-	-	-
k(a)pra	Trianthema obcordata	-	+	-	-	-	-	-
k(a)ranç	Pongamia pinnata	-	+	-	-	-	-	-
k(a)t(a)p(a)l	Strychnos potatorum	-	+	-	-	-	-	-
k(a)tpa(l)	Myrica esculenta	-	+	-	-	-	-	-
kabak	Cucurbita	-	+	+	İM, KK, MS, TA, TZ, ÇFK	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Kum., Nog., Baş., Hak., Kklp., Kar-Mal., Özb., YUTü., Çuv.	-	+
kaḍıŋ ~ kaḍın ~ kayıŋ	Fagus orientalis	-	+	+	TA, DM, ŞT	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kaz-Tat., Kum., Baş., Kklp., Kar-Mal., Nog., Kar.,Özb., YUyg.,	-	+

						Hak., Tuv., Alt., Şor., Tel., Yak., Çuv.		
kadırgan	Azadirachta indica	-	+	-	-	-	-	-
kadız	Cinnamomum zeylanicum	-	+	+	-	-	-	-
kagun	Cucumis melo	-	+	+	KE, MM, BD, DM, İH, İM, Kİ, TA, TZ, CC	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kklp., Kar-Mal., Nog., Özb., YUyg., Çuv.	-	+
kaitsė	Sinapis alba; Brassica juncea	-	+	-	-	-	-	-
kamatsun	Nardostachys grandiflora	-	+	-	-	-	-	-
kamgak	Salsola collina	-	+	+	-	Kzk., Kır., Kum., Baş., YUyg.	-	-
kantikar ~ kantakari	Solanum virginianum	-	+	-	-	-	-	-
kapir ~ karpur	Cinnamomum camphora	-	+	-	-	-	-	-
karakan	Caragana sp.	-	-	+	-	Kzk., Kır., Baş., Özb., YUyg., Hak., Tuv., Şor., Tel.	-	+
karamuk	Agrostemma githago	-	-	+	İH, ŞSL, Sengl.	TTü., Az., Trk., Kzk., Kır., Kum., YUyg.	+	+
karanfil	Caryophyllus aromaticus	-	-	+	KE	TTü., Az., Gag., Baş., Kzk., Tat., Kaz-Tat., Kır-Tat., YUyg.	-	+
kekre	Acroptilon repens	-	+	+	ŞSL	Az., Trk., Kzk., Kır., YUyg.	-	+
keküş	Helleborus	-	-	+	-	-	-	-
kentir ~ k(e)ntir	Canabbis sativa	-	+	-	CC, DM, Kİ, TZ, RH,	TTü., Az., Trk., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat.,	-	-

					ŞSL	Baş., Kklp., Kar-Mal., Nog., Kum., YUyg., Hak., Tuv., Alt., Şor., Tel., Çuv.		
kepez	Gossypium	-	+	+	-	Kır., YUyg.	-	-
kewrik	Arctium tomentosum	-	-	+	-	Trk., Kır., YUyg., Özb.	-	+
kıçı	Brassica nigra	-	-	+	İML, TZ, ÇFK, ŞSL	Kır., Kzk., Kar-Mal., YUyg.	+	+
kısırın	Stellera alberti	-	+	-	-	-	-	-
kiŋşu	Butea frondosa	-	+	-	-	-	-	-
koru	Tribulus terrestris	-	-	+	-	-	-	-
kujėşay	Pterospermum acerifolium	-	+	-	-	-	-	-
kum(u)t	Nymphaea esculenta	-	+	-	-	-	-	-
kumlak	Convolvulus arvensis	-	-	+	Sengl.	Az., Kır., Kzk., Baş., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Tuv., Hak., Alt., YUyg., Özb., Tel., Yak., Çuv.	-	-
kunt	Jasminum multiflorum	-	+	-	-	-	-	-
kusık	Corylus avellana	-	-	+	-	Alt., Kaz-Tat., Hak., YUyg.	-	-
kusumba	Carthamus tinctorius	-	+	-	-	-	-	-
kuşgun ~ uşgun	Ribes grousularia	-	-	+	-	-	-	-
küç	Sesamum indicum	-	-	+	-	-	-	-
künçi	Abrus precatorius	-	+	-	-	-	-	-
künçit	Sesamum indicum	-	+	-	İML, TZ, ŞSL	TTü., Az., Trk., Kzk., Kır., Tat., Kaz-Tat., Kklp YUyg., Özb.	-	+
kürt	Grewia populifolia	-	-	+	Kİ	-	-	+
limken	Malus asiatica	-	-	+	-	-	-	-
liv(a)ng	Caryophyllus aromaticus	-	+	-	-	-	-	-

lodur	Symplocos racemosa	-	+	-	-	-	-	-
mana	Abrus precatorius	-	+	-	-	-	-	-
mandar	Hedera helix	-	-	+	-	-	-	-
mandarak ~ mandarik	Erythrina indica	-	+	-	-	-	-	-
maraz	İndigofera	-	-	+	-	-	-	-
matulunk ~ matuluŋ	Citrus medicus	-	+	-	-	-	-	-
munga	Phaseolus mungo	-	+	-	-	-	-	-
murç ~ mırç ~ mirç	Piper nigrum	-	+	+	ŞSL, Sengl., DM, Kİ, TA	Trk., Kzk., Kır., Tat., Kar-Mal., Kum., Özb., YUyg., Hak., Alt., Çuv.	+	+
murut	Limonia acidissima; Feronia elephantum	-	+	-	-	-	-	-
nagakesara	Mesua ferrea	-	+	-	-	-	-	-
nagapuşup	Mesua ferrea, Mesua Roxburghii	-	+	-	-	-	-	-
nār	Punica granatum	-	+	+	KE, HKT, HŞ, DM, KK, TA, ŞHD	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Baş., Kum., Kar., Özb., YUyg.	-	-
nigrot	Ficus indica	-	+	-	-	-	-	-
nilapuşup	Clitoria ternatea	-	+	-	-	-	-	-
nilotpal ~ nilutpal	Nymphaea nouchali, Nymphaea cyanea	-	+	-	-	-	-	-
nukut	Cicer arietinum	-	+	-	KE, NF, LM, İM, KF, DM, KK, TZ	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kum., Özb.	-	-
ölige	Viscum album	-	-	+	-	-	-	-
p(a)tol	Trichosanthes dioeca	-	+	-	-	-	-	-
p(i)y(a)l	Buchanania lat	-	+	-	-	-	-	-
padma	Nelumbo nucifera, Nelumbium speciosum	-	+	-	-	-	-	-
padum	Nelumbo nucifera,	-	+	-	-	-	-	-

	Nelumbium speciosum							
patal	Stercospermum suaveolens; Bignonia suaveolens	-	+	-	-	-	-	-
pitpadi ~ p(i)tp(a)di	Piper longum	-	+	-	-	-	-	-
püşker	Nelumbium Speciosum; Nymphaea Nelumbo	-	+	-	-	-	-	-
sagbıç	Boswellia serrata	-	+	-	-	-	-	-
sarkıç	Lactuca virosa; Cichorium intybus	-	-	+	-	-	-	-
sıbat ~ sibüt	Coriandrun sativum	-	+	+	-	-	-	-
sīgun otı	Mandragora officinarum	-	-	+	-	-	-	-
sınçgan	Lycium europaeum	-	+	+	-	-	-	-
sinsim	Sesamum indicum	-	+	-	-	-	-	-
sirizavu	Sinapis glauca	-	+	-	-	-	-	-
snuk	Euphorbia neriifolia	-	+	-	-	-	-	-
sögüt	Salix	-	+	+	ME, DM, MG, TA, ŞSL	TTü., Az., Trk., Kzk., Kır., YUyg.	-	+
sunu	Nigella sativa	-	+	+	-	-	-	-
supuşup	Pterospermum Suberifolium	-	+	-	-	-	-	-
süksük	Haloxylon ammodendron	-	+	+	AL, ŞSL	YUyg., Kzk	-	-
süt ötrüm	Euphorbia	-	-	+	-	-	-	-
ş(a)baralotr	Symplocos racemosa	-	+	-	-	-	-	-
ş(a)laka	Boswellia thurifera	-	+	-	-	-	-	-
şal ~ şala	Shorea robusta	-	+	-	-	-	-	-
şalmali	Bombax heptaphyllum, Salmalia malabarica	-	+	-	-	-	-	-
şamuşa	Trigonella foenum	-	-	+	-	YUyg.	-	-
şarip	Hemidesmus indicus	-	+	-	-	-	-	-
şaw	Salsola kali	-	-	+	-	-	-	-
şayu	Prosopis spicigera; Coniselinum univittatum	-	+	-	-	-	-	-
şekirtük	Pistacia vera	-	-	+	-	-	-	-
şirija	Anethum graveolens	-	+	-	-	-	-	-

şiriş	Acacia sirissa, Albizia lebbeck	-	+	-	-	-	-	-
şirşa	Acacia sirissa, Albizia lebbeck	-	+	-	-	-	-	-
şişup	Dalberghia sissoo	-	+	-	-	-	-	-
şudi	Piper nigrum	-	+	-	-	-	-	-
şuglu	Solanum nigrum	-	-	+	-	-	-	-
şünük	Platanus orientalis	-	+	+	-	-	-	-
tabılku ~ tawılku	Salix purpurea	-	+	+	Sengl.	Kzk., Kır., Kar-Mal., Kum., Özb., YUyg., Hak., Alt., Yak.	-	+
taliz	Flacourtia jangomas	-	+	-	-	-	-	-
tarıg	Triticum; Panicum sp.	-	+	+	NF, KE, İML, İM, TA, CC, Kİ, TZ, DM, AL, ÇGT	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kaz-Tat., Kır-Tat., Baş., Kklp., Kar-Mal., Nog., Kum., Kar., Özb., YUyg., Hak., Tuv., Alt., Şor., Tel., Çuv.	+	+
tarmaz	Citrullus colocynthis	-	-	+	-	Kır., Özb., YUyg.	-	-
tawılguç	Salix purpurea	-	-	+	-	-	-	-
tinbar	Diospyros embryopteris	-	+	-	-	-	-	-
tograk	Populus balsamifera; Populus euphratica	-	+	+	-	Kzk. YUyg.	-	-
triman	Gentiana kurroo	-	+	-	-	-	-	-
tsip	Quercus aliena	-	+	-	-	-	-	-
tugara	Tabernaemontana coronaria	-	+	-	-	-	-	-
tur(a)lim	Alhagi sparsifolia	-	+	-	-	-	-	-
turma	Raphanus Sativus	-	+	+	TA	Baş., Tat., Kaz-Tat.	-	+
tutça	Cinnamomum cassia	-	+	-	-	-	-	-
tüşgün	Astragalus	-	-	+	-	-	-	-
tüşürgün	Astragalus tragacanha	-	-	+	-	-	-	-
udumbar	Ficus glomerata	-	+	-	-	-	-	-
uglı	Pastinaca sativa	-	-	+	-	-	-	-
ulyan	Artemisia	-	-	+	-	-	-	-

upodi	Nymphaea cyanea, Nymphaea stellata	-	+	-	-	-	-	-
utpal	Nymphaea caerulea	-	+	-	-	-	-	-
üjme	Morus alba	-	-	+	-	YUyg.	-	-
üyürken ~ ügürgen	Agriophyllum arenarium	-	+	+	-	-	-	-
üzüm	Vitis vinifera	-	+	+	NF, KE, ME, HKT, İML, GT, İM, KF, KFT, Kİ, KK, TA, TZ, BD, ÇGT, ÇFK, TEH, MÜN, Sİ, MK, SGÇ	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır. Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kklp., Kar-Mal., Nog., Kum., Özb., YUyg., Hal.	-	+
vada	Ficus indica	-	+	-	-	-	-	-
virirė	Terminalia bellirica	-	+	-	-	-	-	-
vraŋ	Embelia ribes	-	+	-	-	-	-	-
vsada	Trachyspermum copticum	-	+	-	-	-	-	-
yabçan ~ yawşan	Artemisia	-	-	+	İH, TA, TZ, ŞSL	TTü., Az., Trk., Kır., Kzk., Baş., Kklp., Nog., Özb., Tuv., Hal.	+	+
yagak	Juglans regia	-	+	+	ŞSL, AL	Kır., Kaz., Özb., YUyg.	-	+
yandak	Alhagi maurorum	-	-	+	HKT, KE, İH, ŞSL	TTü., Trk., Özb., YUyg.	-	+
yapuşgak	Corylus avellana	-	-	+	-	Trk., Tat., Özb., YUyg.	-	-
yarpuz	Mentha pulegium	-	-	+	İH, TZ, ŞSL, Seng.	TTü., Az., Trk., Kzk., Kır., Özb.	+	+
yasmuk	Lens culinaris	-	+	+	KE, NF,	TTü., Özb.,	-	+

					HKT, ŞSL	YUyg., Trk., Kzk., Kır., Tat., Kaz-Tat., Baş., Nog., Kklp., Çuv.		
yawa ~ yava	Cynomorium coccineum	-	+	+	TZ, CC	Trk., Kzk., Kır., Baş.	-	-
yazak	Alhagi sp.	-	-	+	-	-	-	-
yıḍıg ot	Peganum Harmala	-	-	+	-	-	-	-
yılgun	Tamarix	-	-	+	HKT, KE, İML, TA, ŞSL	TTü., Az., Trk., Kzk., Kum., YUyg.	+	+
yibuni	Trachyspermum copticum	-	+	-	-	-	-	-
yigde ~ yigte	Elaeagnus angustifolia	-	+	+	KE, İML, TA, ŞSL	TTü., Az., Trk., Kzk., Kır., Kklp., Nog., Özb., YUyg.	-	-
yiksek	Aconitum ferox	-	+	-	-	-	-	-
yitim	Linum usitatissimum	-	-	+	-	Baş., Kaz-Tat.	-	-
yiz	Artemisia abrotanum	-	-	+	-	-	-	-
yorınçga ~ yorınça ~ yonça	Trifolium	-	+	+	İML, İH, ŞSL, FK	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Kaz-Tat., Kum., Kklp., Özb., Hal.	-	-
yörgenç	Hedera helix	-	-	+	-	-	-	-
yuldurgan ~ yuldurga	Cynara cardunculus	-	+	+	-	-	-	-
yumuşga	Crataegus monogyna	-	-	+	-	-	-	-
yunguk	Saponaria officinalis	-	-	+	-	-	-	-
yuŋ	Gossypium	-	-	+	NF, KE, MM, HKT, HŞ, İML, GT, TZ, İM, İN, KFT, Kİ, TA, ŞSL,	TTü., Az., Trk., Kzk., Kır., Tat., Kaz-Tat., Kır-Tat., Kum., Baş., Kar-Mal., Kar., Özb., YUyg., Hak., Alt., Tuv., Yak., Çuv.	-	+

					ÇFK, ÇGT, FK, ŞHD, LM, SGÇ			
yüzerlik ~ üzerlik	Peganum harmala	-	-	+	İH, GT	TTü., Az., Trk., Kır-Tat., Özb.	+	+
zakkūm	Nerium oleander	-	-	+	NF, HKT	TTü., Baş., Kum., YUyg.	-	+
zaparka	Trigonella corniculata	-	+	-	-	-	-	-
zaranza	Carthamus tinctorius	-	-	+	-	-	-	-
zargunz	Ocimum basilicum	-	-	+	-	-	-	-
zencebīl	Zingiber officinale	-	-	+	HKT	TTü., Az., Kzk., Kaz-Tat., Kır-Tat., YUyg.	-	-
zeyd ~ zeyt ~ zeytūn	Olea europaea	-	-	+	HKT, CC, İM	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kum., Özb., YUyg.	-	+
zira	Carum heterophyllum, Bunium persicum	-	+	-	-	-	-	-
bulguna ~ malguna		-	-	+	-	Trk., Kar-Mal. Kzk., YUyg., Özb.	-	-
çeye		-	-	+	-	-	-	-
gosar		-	+	-	-	-	-	-
isiz		-	+	-	-	-	-	-
m(a)hamandarik		-	+	-	-	-	-	-
mahabodi		-	+	-	-	-	-	-
pundarik		-	+	-	-	-	-	-
pariçatr		-	+	-	-	-	-	-
süzgün		-	-	+	-	-	-	-
tersgü		-	+	-	-	-	-	-
urga		-	-	+	-	-	-	-
yuda		-	-	+	-	-	-	-
çeniştürük		-	-	+	-	-	-	-
çüşüm		-	+	-	-	-	-	-
sengeç ~ seŋgeç		-	-	+	-	-	-	-
sidr ~ sidre		-	-	+	HKT, NF, KE, FK, ŞHD,	-	-	-

					LM, MÜN			
sut		-	+	-	-	-	-	-
yimşen		-	-	+	ŞSL	TTü., Az., Trk., Tat., Çuv.	-	+
basal		-	-	+	-	-	-	-
kundu		-	+	-	-	-	-	-
sadun ~ satun		-	+	-	-	-	-	-
üskebeç		-	-	+	-	-	-	-
vişal		-	+	-	-	-	-	-
yımırtga		-	-	+	-	-	-	-
kakula		-	+	-	-	TTü.	-	-
karpi		-	+	-	-	-	-	-
kulum		-	+	-	-	-	-	-
kusalıŋ		-	+	-	-	-	-	-
süküçe		-	+	-	-	-	-	-
agat		-	+	-	-	-	-	-
arvuud		-	+	-	-	-	-	-
büzünç		-	-	+	-	-	-	-
çikin		-	-	+	ŞSL, Sengl.	Trk.	-	+
çinagantik		-	+	-	-	-	-	-
çüşek		-	+	-	-	-	-	-
ėken		-	+	-	-	-	-	-
iŋliç		-	-	+	-	-	-	-
kakoti		-	+	-	-	-	-	-
karba		-	+	-	-	-	-	-
kelep		-	-	+	-	Trk., Kklp., YUyg., Özb.	-	-
ordutal ~ ardutal		-	-	+	-	-	-	-
sikliksi		-	+	-	-	-	-	-
şataparvė		-	+	-	-	-	-	-
uskada		-	+	-	-	-	-	-
uşpat ~ uşp(a)t		-	+	-	-	-	-	-
v(i)rgersün		-	+	-	-	-	-	-
viroçanu		-	+	-	-	-	-	-
arpagan		-	-	+	ŞSL	TTü., Trk., Kır., Tat., Kaz-Tat., YUyg.	-	+
tüki		-	+	+	Kİ, ŞSL	TTü., Az., Trk., Baş., Nog.	-	+
āvan		-	-	+	-	-	-	-
çeçek		-	+	+	NF, ME, HKT, HŞ, MM, KE, İML, KH, CC, DM, GT,	TTü., Az., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kklp., Kar-Mal., Nog., Kum., Kar.,	-	+

					İM, Kİ, TA, TZ, KK, ŞSL, ÇGT, BED, ŞHD, MK, FK, SGT	Özb., YUyg., Hak., Tuv., Alt., Tel., Yak., Çuv.		
erük		-	+	+	HKT, DM, Kİ, TZ, ŞSL	TTü., Az., Trk., Gag., Kaz., Kır., Tat., Kır-Tat., Baş., Kklp., Kar-Mal., YUyg.	-	+
hua		-	+	-	-	-	-	-
ı		+	+	-	-	-	-	-
ıgaç ~ yıgaç ~ agaç		+	+	+	NF, KE, ME, HKT, HŞ, KH, GT, İM, KF, KFT, İN, RH, Kİ, MG, TA, ŞSL, ŞT, AL, ÇGT, ÇFK, TEH, MÜN, TMA, FK, MK, LM, GN, SGÇ, TGN	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kklp., Kar-Mal., Nog., Kum., Kar., Özb., YUyg., Hak., Alt., Tuv., Çuv.	-	+
kat		-	-	+	-	Kzk.,Tuv., Alt., Hak., Tel.	-	-
mive		-	-	+	NF, ME, HKT, HŞ, KH, ÇGT,	TTü., Az., Trk., Gag., Özb., YUyg., Kzk., Kır., Kır-Tat.,	-	-

					HBD, TMA, TEH, MÜN, FK, ŞHD, MK, LM	Kaz-Tat., KKlp.		
kavla		-	+	-	-	-	-	-
lėnhua		-	+	-	-	-	-	-
ot		-	+	+	NF, KE, ME, MM, HKT, İML, HŞ, KH, CC, DM, GT, İM, KF, KFT, Kİ, TA, AL, ŞSL, ÇGT, ÇFK, FK, LM, SGÇ	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Kır-Tat., Kaz-Tat., Kar-Mal., Kum., Özb., YUyg., Hak., Tuv., Alt., Şor., Tel., Yak., Çuv.	+	+
tüş		-	+	-	-	-	-	-
yemiş		-	+	+	KE, ME, MN, HŞ, CC, DM, KF, Kİ, KK, TA, TZ, GT, İM, KFT, ŞSL	TTü., Az., Trk., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kklp., Kar-Mal., Nog., Kum., Kar., YUyg., Özb., Hak., Tuv., Alt., Çuv.	+	+
aluçın		-	-	+	-	Kzk.	-	-
atgak		-	-	+	-	-	-	-
kargak tarmakı		-	-	+	-	-	-	-
sargan		-	+	+	ŞSL	Trk.	-	-
sulanı		-	+	-	-	-	-	-
şüŋle		-	-	+	-	-	-	-
turmık		-	+	-	-	-	-	-
zrgunç		-	+	-	-	-	-	-
amrasti		-	+	-	-	-	-	-
çigit		-	-	+	Kİ,	TTü., Az.,	-	+

					ŞSL	Trk., Kır., Özb., YUyg.		
ispendān		-	-	+	HKT	TTü.	-	+
sımış		-	-	+	-	-	-	-
sorkıç		-	-	+	-	-	-	-
tiken		-	+	+	KE, NF, MM, HKT, KH, DM, GT, TA, TZ, Kİ, KK, KFT, ŞSL, ÇGT, HBD, ŞT, FK, ŞHD, MK, LM, GN, AL,	TTü., Az., Trk., Gag., Kzk., Kır., Tat., Kır-Tat., Kaz-Tat., Baş., Kar-Mal., Özb., YUyg., Hak., Alt., Şor.	-	+

KAYNAKÇA

Abik, A. D. (1993). *'Alî Şîr Nevâyî'nin risaleleri Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Târîẖ-i Mülûk-i 'Acem, Münşeat metin gramatikal indeks-sözlük*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.

Abik, A. D. (2005), *Meyveler münazarası-Doğu Türkçesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Abik, A. D., Dağıstanlıoğlu, B. & Mazman, N. (2021). Derleme Sözlüğü'ne göre Adana ili ağızlarındaki bitki adlarının diğer ağız bölgeleriyle ilişkisi ve kavram alanları. *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri* içinde (s. 29-49). Adana: Çukurova Üniversitesi.

Adams, D. Q. (2013). *A dictionary of Tocharian B, revised and greatly enlarged*. Amsterdam - New York: Rodopi.

Ağar, M. E. (1989). *Kitâbu fi'l-fıkh bi-lisânit-Türki (inceleme-metin-sözlük)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.

Ağca, F. (2009). 11-12. Yüzyıllara ait Maniheist-Mudist ve İslami Türkçe metinlerin ses ve şekil özelliklerine göre Eski Türkçe kavramı ve sınırları. *Türk Kültürü*, *1*, 1-47.

Akalın, Ş. H. (1993). Üzerlik. *II. Uluslararası Karacaoğlan ve halk kültürü sempozyumu bildirileri* içinde (s. 147-160). Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.

Akar, A.(1999). Divanü Lugati't-Türk ile Anadolu ağızlarındaki ortak unsurlar üzerine Bir Deneme. *Dîvânü Lûgati't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri* içinde (s. 106-130). Ankara: Türksoy ve TDK Ortaklığında.

Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine büyük sözlük* 1-2. İstanbul: Beşir Yayınevi.

Akduruş, T. (2024). Kazak Türkçesinde renklerin bitki adlandırmalarında kullanımı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(2), 1150-1190.

Alan, S. (2017). *Târîh-i Güzîde (Nusret-nâme) [95a-149a] (giriş, transkripsiyonlu metin, dizin-sözlük, tıpkıbasım)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Kocaeli.

Alkaya, Y. (2004). *Derleme Sözlüğündeki bitki adları*. Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Edirne.

Alkayış, F. M. (2007). *Türkiye Türkçe'sinde bitki adları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kayseri.

Alpay, G. (2022). Eski Uygur dönemi tıp metinlerinde göz hekimliği. *Sami İlker Armağanı* içinde, (s. 180-207). İstanbul: Ihlamur Akademi.

Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Altıntaş, A. (1983). Divanü Lügat-it Türk'teki tıbbî bitkiler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (25), 136-148.

Altuntaş, A. (2018). Gagavuz Türklerinde bitki adları ve Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılması. *Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Eğitim Dergisi*, 4(8), 432-447.

Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I metin*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. **[KBArat]**

Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig II tercüme.* Ankara: TTK Yayınları. **[KBTercüme]**

Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III indeks* (Yay. Haz.: Eraslan, K., Serkaya, O.F., Yüce, N.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Arat, R. R. (2006). *Atabetü'l Hakayık*. Ankara: TDK Yayınları.

Arıkoğlu, E. & Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Arıkoğlu, E. (2005). *Örnekli Hakasça - Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ata, A. (1993). Kutadgu Bilig üzerinde bir düzenleme denemesi: kör mü? kür mü?. *Türkoloji Dergisi*, 11(1), 301-308.

Ata, A. (1997). *Kısasü'l-Enbiyâ (Peygamber kıssaları), II dizin*. Ankara: TDK Yayınları.

Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Feradis, uştmahlarning açuḳ yolı cennetlerin açık yolu, III Dizin-sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

Ata, A. (2019). *Karahanlı Türkçesinde ilk Kur'an tercümesi (Rylands nüshası, giriş-metin-notlar-dizin).* Ankara: TDK Yayınları.

Atalay, B. (1945). *Ettuhfet-üz-zekiyye fil-lûgat-it-Türkiyye*. İstanbul.

Atalay, B. (1970). *Abuşka lûgatı veya Çağatay sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbbası.

Ayalı, Ö. (2012). *Altun Yaruk VI. kitap*. Ankara: TDK Yayınları.

Ayan, A. & Karpuz, H. Ö. Eski Bir Tıp El Yazması "Tabibnâme"de Bitki Adları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (69), 7-34.

Ayazlı, Ö. (2016). *Eski Uygurca din dışı metinlerin karşılaştırmalı söz varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.

Aydemir, H. (2013). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX, Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Trankript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert, Xuanzang Leben und Werk Teil 10.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Aydın, E. (2011). Eski Türk yazıtlarındaki çıntan ıgaç 'sandal ağacı' üzerine. *Bilig*, 56, 25-32.

Aydın, E. (2016). Eski Türk yazıtlarında bitkiler ve hayvanlar. *Türk Kültürü*, 1, 1-51.

Aydın, Erhan (2017). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Aydın, Erhan (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Aydın, Erhan (2019). *Sibirya'da Türk izleri Yenisey Yazıtları*. İstanbul: Kronik Kitap.

Aytaç, A. (2019). Kitâb-ı Ma'cûn adlı tıp metninde geçen botanik ve tıp terimleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(4), 303-322.

Bağlıoğlu, M. (2013). Taksonominin kısa tarihçesi ve ilk hayvan taksonomisi kitabımız: Mebâdî-i tasnîf-i hayvânâ. *Dört Öge*, (4), 31-49.

Bailly, A. (1935). *Le grand bailly: Dictionnaire grec-français*. Paris: Hachette.

Bang, W. & Gabain, A. (1929). *Türkische Turfantexte I*. Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co.

Bang, W. & Gabain, A. (1929a). *Türkische Turfantexte II*. Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co.

Bang, W. & Gabain A. (1930). *Türkische Turfan-Texte III*. Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co

Bang, W. & Gabain A. (1930a). *Türkische Turfan-Texte IV*. Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co.

Bang, W. & Gabain A. (1931). *Türkische Turfan-Texte V*. Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co.

Barutçu, F. S. (1987). *Uygurca Sadaprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva hikayesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.

Baskakov, N. A. (1991). *Gagavuz Türkçesinin sözlüğü* (Rusçadan Akt. İsmail Kaynak & A. Mecit Doğru). Ankara: Kültür Bakanlığı.

Battal, A. (1934). *İbnü-Mühenaâ lûgati*. İstanbul: Devlet Matbbası.

Bayrak, Ö. (2005). Tarihi Türk lehçelerinde bitki isimleri. Yayımlanmamış yüsek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.

Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi - Türkiye Türkçesi sözlük*. İzmir.

Baytop, A. (1968). Bitkilerimizin yerli adları. *Journal of Faculty of Pharmacy of Istanbul University*, *4*, 55-58.

Baytop, T. (2007). *Türkçe bitki adları sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Benzing, J. (1983). *Chwarezmischer wortschalz*. Wiesbaden.

Berbercan, M. T. (2011). *Çağatayca Gülistan tercümesi (gramer-metin-dizin).* Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul.

Berbercan, M. T. (2012). Doğu Türkçesine ait bir botanik lügatçesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 16, 35-56.

Bläsing, U. (2002). Pflanzennamen im Kumükıschen I. fraxınus und acer. *Studia Etymologica Cracoviensia*, 7, 7-44.

Bläsing, U. (2005). Turkish armut ‘pear’; remarks on the etymology and geo-linguistic distribution of an oriental fruit name. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 15, 5-18.

Bläsing, U. (2012). Pflanrennamen im Kumükischen. *Festschrift für Uwe Bläsing anläßlich seines 60. Geburtstags*, 15-28.

Borazan, Ş. (2019). Derleme Sözlüğü ile Tarama Sözlüğü’ndeki bitki adlarının karşılaştırılması. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(3), 1700-1768.

Borazan, Ş. (2020). *Tarama Sözlüğü ile Oğuz Grubu Türk dillerinde bitki ve hayvan adlarının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Bozok, E. (2018). *Türkçenin söz varlığında temizlik kavram alanı*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Samsun.

Bulut, A. (2019). Kitābu’l İdrāk Li-Lisāni’l Etrāk’te alıntı kelimeler: İlaveler. *Gazi Türkiyat*, (25), 179-210.

Bulut, S. (2018). Eski Uygur Türkçesinde Türkçe bitki adlandırmaları-1: yiyecek-içecek olarak kullanılan bitkiler. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(12), 562-588.

Caferoğlu, A. (1931). *Kitâb al-idrâk li-lisân al-Atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.

Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Cankan, Z. (2022). Nahçıvan Ağzındaki Bitki Adları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı, Ardahan.

Carling, G. (2008). *A dictionary and thesaurus of Tocharian A, vol 1: letters a-j*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Cavlazoğlu Davulcu, A. (2024). Türkçe tıp eserlerinde tarçın ve dönemin dili üzerine değerlendirmeler. *Turkish Academic Research Review*, 9(3), 319-331.

Clauson, G. (1966). Three notes on Early Turkish. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 14, 1-18.

Clauson, S. G. (1960). *Sanglax: A Persian guide to the Turkish language by Muhammad Mahdí Xān*. London:

Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon **Press. [EDPT]**

Clauson, S. G. (2017). *Türkçe - Moğolca çalışmaları* (Çev. Fatma Kömürcü). Ankara: TDK Yayınları.

Csongor, B. (1952). Chinese in the Uighur script of the T'ang-Period. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1(2), 73-121.

Çakıcı, B. (2023). Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış dört tıp metni üzerinde bitki adları incelemesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Bursa.

Çakmak, C. (2024). Demirci ağzından Derleme Sözlüğüne katkılar-1 (bitkiler). *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 67-88.

Çelik, F. (2024). Türk Dilinde köken konusu tartışmalı bazı bitki isimleri üzerinde bir değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 95-107.

Çelik, Ü. (1993). *Ali Şîr Nevâyî-Leylî vü Mecnûn (gramer-metin-dizin).* Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

Çetin, E. (2004). Eski Türkçedeki insan yapımı nesne adlarında ödünçlemeler üzerine. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 193-210.

Çetin, E. (2005). Divanü Lügati't-Türk'teki yiyecek içecek adları ve bu adların Türkiye Türkçesindeki görünümleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 185-200.

Çetin, E. (2011), Eski Türkçede ünlü ve ünsüz + ünlü seslerden oluşan sözcükler, M. Yüceol Özezen ve H. Sözer (Yay. Haz.). *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 599-608). Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.

Çetin, E. (2019). Türkçede semizotu bitkisi için kullanılan sözler üzerine. *International Journal of Language Academy*, 6(26), 601-610.

Çetin, E. (2020). *Altun Yaruk VII. kitap*. Ankara: TDK Yayınları.

Çetin, E. (2020a). *Altun Yaruk VIII. kitap*. Ankara: TDK Yayınları.

Çetin, E. (2021). Karahanlı Türkçesi Metinlerinde Manihaist ve Budist çevreye ait bazı sözcükler. *Türkiyat Mecmuası*, *31*(1), 199-223.

Çetin, E. (2021a). Altun Yaruk nüshalarındaki söz ve söz dizimi düzeyindeki farklılıklar üzerine -altun yaruk yedinci kitaptan hareketle-. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 694-709.

Çetin, E. (2022). Uygurca kalva ~ kavla üzerine. M. Elmalı ve H. Tokyürek (Ed.). *Altun Yaruklug Ceval Beg Bitigi* içinde (s. 39-46). Elazığ: Asos Yayınları.

Çulha, T. (2006). *Karaycanın kısa söz varlığı, Karayca-Türkçe kısa sözlük*. İstanbul: Dil ve Edebiyat Dizisi.

Dağıstanlıoğlu, B. E. (2015). *Keşfü'l-Hüdâ Doğu Türkçesiyle yazılmış bir Kaside-i Bürde şerhi inceleme - metin - dizin*. Yayımlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana.

Dankoff, R. & Kelly, J. (1982-1985). *Maḥmūd al-Kāšγarī: Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luγāt at-Turk), I-III*. Cambridge: Sources of Oriental Languages and Literatures.

Değerli, Z. Ş. (2021). *Eski Anadolu Türkçesinde bitki adlarının etimolojik incelemesi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Erzurum.

Demir, E. (2013). Hezârfen Hüseyin B. Ca'fer İstânköyî'nin Fihrîsü'l-Ervâm adlı eserinde geçen bitki adları. *Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi*, 46(46), 1-28.

Demir, İ. (2015). *il-*, *èlt-*, *ilen-* fiilleri ve bu fiillerden türetilen kelimeler üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(2), 564-583.

Demir, N. (2006). Türkiye'de dil-lehçe-şive-ağız tartışmaları, A.Menz ve C. Schröder (Yay. Haz.). *Türkiye'de Dil Tartışmaları* içinde (s. 119-146). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Demirci, Ü. Ö. (2014). *Eski Uygurca dört çatik*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Demirci, Ü. Ö. (2021). *Eski Uygurca Fo ding xin da tuo luo ni*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Demirel, E. (2017). Kuçgundı "soğan" sözcüğünün kökeni üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(4), 2122-2131.

Derleme Sözlüğü, I-XII. Ankara: TDK Yayınları. **[DS]**

Dilçin, C. (2013). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Dilsiz, M. S. (2023). Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde sözcük sonu y türemesi. *Turkish Studies*, 18(2), 847-859.

Doerfer, G. & Tezcan, S. (1980). *Wörterbuch des Chaladsch, (Dialekt von Xarrab)*. Budapest: Akademiai Kiado.

Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. I-IV. Wiesbaden. **[TMEN]**

Doerfer, G. (1995). Eski Türkçe ı- ~ yı- hakkında. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 57-62.

Doğan, A. (2022). *Eski Uygurca Tantrik bir metin: Avalokiteśvara-sādhana*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

Doğan, Ş. (2009). Eski Uygur Türkçesi çeviri metinlerindeki özenti alıntılar üzerine. *Uluslararası IX. Dil – Yazın – Deyişbilim Sempozyumu Bildirileri c.*1 içinde (s. 325-344). Sakarya.

Duran, A. (1998). Türkçede bazı bitki adlarının veriliş sebepleri. *Türk Dili Dergisi*, (555), 223-229.

Durgut, H. (1995). *Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari Lügat-ı Çağatay ve Türki-i Osmani (Cild-i evvel) adlı eserin transkripsiyonu*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Edirne.

Durmuşkâhya, C. (2005). *Bitkisel hayat*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Dybo, A. (2008). Mahmud Kaşgari'nin Sözlüğü'ndeki Eski Sinciang dilleri'nden alıntı sözcükler *üzerine. 1. Uluslararası Kaşgarlı Mahmut Dil Ve Edebiyat Sempozyumu Bildirileri* içinde. Lefkoşa.

Efe, K. (2012). *Türkiye Türkçesi ağızlarında bitki ve hayvan isimleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

Efe, K. (2015). Bitki ve hayvan isimleri sözlüklerinin hazırlanmasında çok şekillilik ve eş seslilik. *TÜRÜK Dergisi*, 1(14), 167-183.

Efe, K. (2018). Tarihi Türk lehçelerinde alıntı bitki isimleri. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7(17), 81-106.

Ehmetyanov, R., Möhemmetdinov, R., Nurieva, F. & Ganiev, F. (2014). *Türkçe - Tatarca Sözlük* (Akt. Mustafa Öner). Ankara: TDK Yayınları.

Eker, S. (2009). Divanü Lugâti't-Türk ve İran dillerinden kopyalar üzerine I. *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 233-283.

Elmalı, M. (2012). Eski Uygurca yalgukk(ı)ya kelimesine etimolojik bir yaklaşım. *Turkish Studies*, 7(2), 443-460.

Elmalı, M. (2017). *Eski Uygurca dil bilgisi terimleri vibakti-samaz*. Ankara: TDK Yayınları.

Elmalı, M. (2019). *Eski Uygurca altı dişli fil hikâyesi*. Ankara: TDK Yayınları.

Elmalı, M. (2020). On borrowed words and word borrowing system in Old Uighur-Chinese borrowings in Old Uighur. *Dilbilim*, (34), 57-71.

Elmalı, M. (2022). *Daśakarampathaavadānamālā -On günahın zincirleme hikâyesi-*. Ankara: TDK Yayınları.

Emirosmanoğlu, Z. (2023). Çeviriyle 'doğa' tarihine yolculuk: belon seyahatnamesi'nde anadolu bitki adları. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 1537-1560.

Erbay, F. (2003). *Muhammed bin Ahmedü`z-Zahid`e ait Çağatayca bir fıkıh kitabı (inceleme-metin-sözlük)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Konya.

Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2018). *Divanu Lügati't- Türk (giriş- metin-çevirinotlar- dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2020). *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki şiirler ve atasözleri*. Ankara: Bilge Kültür Sanat. **[DLTŞA]**

Ercilasun, A. B. (Ed.). (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı. **[KTLS]**

Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation, A functional approach to the lexicon I-II*. Wiesbaden: Otto Harrasowitz Verlag. **[OTWF]**

Erdal, M. (1993). Around the Turkic 'apple'. *The Journal of Indo-European Studies*, 21, 27-36.

Erdem, M. (2014). Soğdca, Türkçedeki Soğdca kelimeler ve bunların Türkçeye uyumları. *Türkoloji Dergisi*, 21(1), 65-90.

Eren, H. (1979). Türk dilinin étymologıque sözlüğüne katkılar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 26-27, 1-15.

Eren, H. (1999). Ayva. *Türk Dili Dergisi*, (573), 739-748.

Eren, H. (2002). Türk dilinin etimolojik sözlüğüne yeni katkılar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 50, 106-160.

Eren, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. (Yay. Haz.: Şükrü Halûk Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **[ETDES]**

Ergene, O. (2012). *Sibîcâbi Gülisatan çevirisi (giriş-dil incelemesi-metin-çeviri-dizin-tıpkı basım)*. Yayımlanmamış doktora tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana.

Filiz, G. (2019). Kitab-ı Dede Korkut'ta hayvan ve bitki adları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Denizli.

Gabain, A. & Winter, W. (1958). *Türkische Turfan Texte IX, Ein Hymnus an den Vater Mani auf "Tocharisch" B mit alttürkischer Überzetzung*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

Gabain A. (1959). *Türkische Turfan-texte X, Das Avadāna des Dämons Ātavaka*. Berlin: Akademie Verlag.

Gabain, A. & Rachmati., G. R. (1934). *Türkische Turfan-Texte VI*. Berlin: Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co.

Gabain, A. (1959). *Türkische Turfan-Texte X*. T*ürkische Turfantexte X, Das Avadāna des Dämons Ātavaka*. Berlin: Akademie Verlag.

Gabain, A. (1954), *Türkische Turfan-Texte VIII, Texte in Brāhmischrift*. Berlin: Akademie Verlag.

Genç, R. (1997). *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.

Gezgin, D. (2007). *Bitki mitosları*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Gharib, B. (1995). *Sogdian dictionary, Sogdian-Persian-English*. Tahran: Farhangan Publications.

Giles, H. A. (1912). *A Chinese-English dictionary*. New York: Paragon Book Gallery.

Gökçe, H. (2020). Türkiye türkçesinde bitki adları hiperyayın. *Anatolian Journal of Botany*, 4(2), 121-123.

Gulcalı, Z. (2021). *Altun Yaruk sudur X. kitap*. Ankara: TDK Yayınları.

Gül, B. (2004). *Eski Türk tarım terimleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

Gül, B. (2009). tarı- fiili ve türevleri üzerine. *Bilig*, 14(61), 99-120.

Gül, B. (2016), Moğolca *İbni Mühennâ lügati*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Gül, B. (2017). Arap harfli Moğolca sözlüklerde meyve adları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 171-180.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkcesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: Etimolojik sözlük denemesi*. Ankara: TDK Yayınları.

Gülensoy, T. (2011). Moğolca ve Türkçede yaşayan benzer sözler üzerine. *Electronic Turkish Studies*, 6(1), 1-25.

Güler, E. (2019). "tüş" sözcüğünün çok anlamlı ve eş adlı olarak kullanımı. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7(2), 319-336.

Gülsevin, G. (2006). Kutadgu Bilig Türkçesinden Anadolu ağızlarına. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(20), 109-121.

Güner, G. (2009). Divânü Lugâti't-Türk'te Kençekler ve bazı Kençekçe kelimeler üzerine düşünceler. Bilig, 48, 75-90.

Güner, G. (2011). Dîvânü Lugâti't-Türk'te Oğuzca olarak geçen geşür "havuç" kelimesinin kökeni üzerine düşünceler. *Turkish Studies*, 3, 835-840.

Güner, G. (2011a). Kutadgu Bilig'de geçen "simiş" kelimesi üzerine düşünceler. *Turkish Studies*, 6(2), 467-472.

Güner, G. (2014). Dîvânü Lugâti't-Türk'te Oğuzca olarak geçen *mandār* ve *mandārlan-* kelimelerinin kökeni üzerine düşünceler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3(2), 54-61.

Güner, G. (2017). Codex Cumanıcus'ta Moğolca alıntı kelimeler üzerine yeni bir yaklaşım. *Gazi Türkiyat*, (20), 9-24.

Gürgan, M. (2010). *Orta Asya'daki eski Türk tıbbının, başlangıçtan 14. yüzyıla kadarki döneme ait bilinen Türkçe tıp metinlerinde, tıp tarihi açısından değerlendirilmesi*. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Gürlek, M. (2011). 'Alâ'im-İ Cerrâhîn'de geçen bitki adları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 123-145.

Gürsoy Naskali, E. & Duranlı, M. (1999). *Altayca-Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve dil hususiyetleri*. Ankara: TDK Yayınları.

Hamilton, J. R. (2020). *Budacı iyi ve kötü kalpli prens masalının Uygurcası Kalyānamkara ve Pāpamkara hikâyesi* (çev. Ece Korkut & İsmet Birkan). Ankara: TDK Yayınları.

Hasret, A. Ş. & Küçüker, P. (2020). Tuhfetü'l-Mülûk ve's-Selâtin adlı eserde at hastalıklarının tedavisinde kullanılan bitki adları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 76, 405-418.

Hatiboğlu, V. (1972). Ağaç ve su. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 20, 267-273.

Hauenschild, I. (1993). Krimtatarische Pflanzennamen. *Ural-Altaische Jahrbücher*, 12, 147-178.

Hauenschild, I. (1994). Botanica im Dīvān luġat at-turk. *Journal of Turkology*,1(2), 25-100.

Hauenschild, I. (2006). *Botanica und Zoologica im Babur-name: eine lexikologische und kulturhistorische Untersuchung*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Hazai, G. & Zieme, P. (1971). *Fragmente der uigurischen Version des 'Jin'gangjing mit den Gâthâs des Meister Fu', Berliner Turfantexte I*. Berlin: Akademie Verlag.

Hunutlu, Ü. (2023). Eski Türkçede suyla ilgili canlıların kavram alanı. Y. Daşçıoğlu & Ş. Pilten Ufuk (Ed.), *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkoloji Üzerine İncelemeler* içinde (s. 542-567). Afyonkarahisar: Yaz Yayınları.

İleri, C. (2007). Divanü Lügati't-Türk'te geçen meyve ve sebze adları ve türklerin bunlardan yararlanma biçimleri. *Türk Dili Dergisi*, (669), 542-572.

İlhan, N. (2018). Garib-Nâme'de bitki adları ve kavram alanları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (73), 123-133.

İnan, A. (1967). Tarla ve tarı Kelimeleri Üzerine. *Türk Kültürü Dergisi*, (60), 8-10.

İsayev, Y. N. (2013). Çuvaşçada ve vazı Türk şivelerinde "ardıç" kelimesinin mitolojik anlamı ve etimolojisi (Çev. Bülent Bayram). *Türük Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 432-435.

İsi, H. (2021). *Eski Türkçe tantrik bir metin: Uṣṇiṣa Vijayā Dhāraṇī Sutra*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

İzbudak, V. (1936). *El-idrâk haşiyesi*. İstanbul: Devlet Basımevi.

Joki, A. (1964). Der wandernde apfel. *Studia Orientalia*, 28:12, 1-20.

Kaçalin, M. S. (2019). *Dîvânu lugâti't-Türk, Mahmûd el-Kâşgarî* (Yay. Haz. Mehmet Ölmez). Kabalcı.

Kaçalin, M. S. (2020). *Kutadğu Bilig*. TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü [e-kitap]. **[KBKaçalin]**

Kalieva, K. (2022). Kırgız Türkçesinin ağızlarında sebze adları üzerine bir inceleme. *International Journal of Volga - Ural and Turkestan Studies*, 4(7), 47-60.

Kaljanova, E. (2005). *Uygurca dışastvustık (giriş-metin-çeviri-dizin ve tıpkıbasım)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Kaplankıran, D. (2016). Kazak Türkçesinde Hayvan adlarıyla oluşturulan bitki adlandırmaları üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5(3), 1161-1181.

Kara, G. & Zieme, P. (1976), *Fragmente tantrischer werke in uigurischer Übersetzung, Berliner Turfantexte VII*. Berlin: Akademie Verlag.

Kara, G. & Zieme, P. (1977). *Die uigurischen übersetzungen des guruyogas "tiefer weg" von sa-skya paṇḍita und der mañjuśrīnāmasaṃgīti, Berliner turfantexte VIII*, Berlin: Akademie der Verlag.

Kara, G. & Zieme, P. (1978). *Ein Uigurisches Totenbuch Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang British Museum Or. 8212. (109).* Budapest: Akademia Kiado.

Kara, G., Zieme, P. & Tugusheva, L. (2022). *Avalokiteśvara-sūtras, Berliner Turfantexte L.* Turnhout: Brepols Publishers.

Karaağaç, G. (2015). *Türkçenin alıntılar sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaağaç, Günay (2021). *Türkçe verintiler sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Karaaslan, B. (2010). Dîvânu Lügati't-Türk'teki bitki ve hayvan konuları üzerine bir inceleme. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Karaayak, T. (2021). *Eski Uygurca Abitaki metinlerinin söz varlığı (giriş-metin-aktarma-açıklamalar-dizin*). Ankara: TDK Yayınları.

Karadağ, M. (2016, 10 Mayıs). Dünyadaki bitki türleri sayıldı. Anadolu Ajans. https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/dunyadaki-bitki-turleri-sayildi/569751. Erişim tarihi: 18.04.2022.

Karadeniz, Y. (2017). Codex Cumanicus'ta bitki adlari. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(01), 611-638.

Karahan, A. (2013). *Dīvānu Luġati't Türk'e göre XI. yüzyıl Türk lehçe bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

Karamanlıoğlu, A. F. (1978). *Gülistan tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-türkî).* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Karasoy, Y. (1989). Şiban Han Divânı (inceleme-metin). Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

Kargı Ölmez, Z. (1993). *Mahbûbü'l Kulûb (inceleme-metin-sözlük).* Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

Kargı Ölmez, Z. (1996). *Şecere-i Terākime (Türkmenlerin soykütüğü).* Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

Kargı Ölmez, Z. (2002). Meninski'nin sözlüğündeki "Tartarca" sözcükler. *Türkoloji Dergisi*, 15(1), 61-73.

Kartalcik, V. (2008). Anadolu ağızlarında üzüm adlandırmaları. *Turkish Studies*, 3(5), 663-771.

Kartallıoğlu, Y. (2016). Osmanlı Türkçesinde ara biçim-I: Arapça ve Farsça kelimeler. *Dil Araştırmaları*, 10(18), 103-124.

Kasai, Y. (2008), *Die Uigurischen buddhistischen kolophone, Berliner turfantexte XXVI*. Turnhout: Brepols Publishers.

Kaya, C. (2021). *Uygurca Altun Yaruk giriş, metin ve dizin*. Ankara: TDK Yayınları.

Kaya, K. (2006). *Sanskrit-Türkçe sözlük*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kaya, Ö. (1989). *Ali Şîr Nevâyî Fevâyidü'l-kiber (inceleme-metin-dizin).* Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.

Kaygusuz, R. (2020). *Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış sözlüklerde bitki adları*. Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.

Kemel Kyzy, A. (2017). *Manas Destanı'nda geçen bitki adları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Çağdaş Türk Dilleri ve Edebiyatı Bilim Dalı, Ardahan.

Keskin, B. (2022). *Eski Uygur Türkçesi hukuk belgeleri*. Ankara: TDK Yayınları.

Kılıç Cengiz, A. (2021). *Eski Uygur dönemine ait tantrik bir metin: Sitātapatrādharaṇī*. Ankara: TDK Yayınları.

Kocapınar, P. (2021). Kavram Alanı Sözlüğü Olarak Dîvânu Lugât'it-Türk. Gazi Kitabevi.

Koç, K. (2007). *Türkçe-Kazakça sözlük* Түр1кше-Кдзақша Сөздік.

Kormuşin, İ., Mozioğlu, E., Alimov, R. & Yıldırm, F. (2016). *Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve kâğıda yazılı runik belgeler.* Ankara: BilgeSu Yayınları.

Kormuşin, İgor (2017). *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları* (Çev. Rysbek Alimov). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (TİEM 73 1v-235v/2), giriş-inceleme-metin-dizin*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

Kuanışbayev, E. (2006). *Kitâb fi'l-fıḳh (giriş – metin – dizin – tıpkıbasım)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul.

Küçüker, P. & Balcı, M. (2020). Kitâb-ı Güzîde-i ʿilm-i Tıbb'da (Sultâniyye İngiltere Nüshası) tespit edilen bitki adları. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 4(1), 50-65.

Küçüker, P. & Kayadibi, G. S. (2019). Kitab-ı Makbûl Der Hâl-İ Huyûl adlı eserde atların özellikleri donları ve tedavilerinde kullanılan bitki adları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1(65), 57-69.

Küçüker, P. & Yıldız, Y. (2018). Tercüme-İ Müfredât-I İbn-İ Baytar'daki (150b-295a) Bitki Adları Üzerine Bir İnceleme (II). *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 2(1), 109-137.

Küçüker, P. & Yıldız, Y. (2019). Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-ı Tıbb'daki Bitki Adları Üzerine Bir İnceleme. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 11(2), 51-67.

Küçüker, P. & Yıldız, Y. (2024). Tercüme-İ Müfredât-I İbn-İ Baytar'daki (1b-150a) bitki adları üzerine bir inceleme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(44), 13-32.

Küçüker, P. (2010). Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ'da Türkçe Bitki Adları. *Journal of International Social Research*, 3(11), 401-415.

Largo, M. (2021). *Bitkilerin gizli dünyası* (Çev. S. Özdemir). İstanbul: Beyaz Baykuş.

Le Coq, A. (1922). Eine Liste osttürkischer Pflanrennamen. *Baessler–Archiv*, 6(3), 118–129.

Le Coq, A. A. (1911). *Türkische manichaica aus chotscho I*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften : In Kommission bei Walter de Gruyter u. Co.

Le Coq, A. A. (1919). *Türkische manichaica aus chotscho II*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften : In Kommission bei Walter de Gruyter u. Co.

Le Coq, A. A. (1922). *Türkische manichaica aus chotscho III*. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften : In Kommission bei Walter de Gruyter u. Co.

Le Coq, A. V. (1922a). Eine liste Osttürkischer pflanzennamen. *Baessler-Archiv*, 6, 118-129.

Lessing, F. D. (2003). *Moğolca Türkçe sözlük* (Çev. Günay Karaağaç). Ankara: TDK Yayınları.

Liddell, H. G. & Scott, R. (1940). *Greek-English lexicon, with a revised supplement*. Oxford: Clarendon Press.

Mammadova, A. (2024). Harezmce metinlerde Türkçe kökenli bitki adları üzerine. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 20(2), 143-160.

Maue, D. (1996). *Alttürkische Handschriften, Teil 1, Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schrift*. Stuttgart: Franz Steiner.

Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford University.

Murad, S. (2019). Kadı Burhaneddin ve Nesîmî'nin şiirlerinde geçen bitki ve hayvan adları üzerine. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 5(2), 194-206.

Muzafarov, R. & Muzafarov, N. (2018). *Kırım Tatar Türkçesi - Türkiye Türkçesi - Rusça Sözlük* (Çev. Nariman Seyityahya, Yay. Haz. Şerife Özer). Ankara: TDK Yayınları.

Müller, F. W. K. (1908). *Uigurica I*. Berlin: Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften.

Müller, F. W. K. (1911). *Uigurica II*. Berlin: Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften.

Müller, F. W. K. (1922). *Uigurica III*. Berlin: Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften.

Müller, F.W.K. (1931). *Uigurica IV*. Berlin: Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften,

Nadelyayev, V. M., Nasılov, D. M., Tenişev, J. R. & Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR. **[DTS]**

Nalbant, M. V., & Ağca, M. (2020). Eski Uygur Türkçesi metinlerinin sözlükselliği ve sözlük yöntemi: metin içi sözlük. *Türkbilig*, 39, 95-105.

Necip, E. N (2016). *Uygurca-Türkçe Sözlük* (Rusçadan Çev. İklik Kurban). Şanghay.

Nişanyan, S. (2022). *Nişanyan sözlük, Çağdaş Türkçenin etimolojisi*. Liberus.

Nyiri, M. (1985). Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't-Türk adlı sözlüğündeki bitki adları. *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi* içinde (s.205-213). İstanbul.

Oba, E. (2021). Tarihî Türk lehçelerinden Kazakçaya bitki adları. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 3(2), 239-274.

Oda J. (2010). *A Study of Buddhist sutra called Sekiz yükmek yaruq or Sekiz törlügin yarumış yaltrımış in Old Turkic*, *Berliner Turfantexte XXXIII.* Turnhout: Brepols Publishers.

Orak, B. (1995). *Lütfi'nin gül ü nevruz'u gramer indeksi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir.

Oraltay, H., Yüce, N., & Pınar, S. (1984). *Kazak Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Oturakçı, N. (2012). Divanü Lûgati't-Türk'teki botanik terimlerinin Kazakça ve Türkçedeki görünümleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (13), 195-212.

Ögel, B. (1978). *Türk kültür tarihine giriş 2, Türklerde ziraat kültürü (Göktürklerden Osmanlılara)*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Ölmez, M. & Röhrborn, K. (2001). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie III. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem*

Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert, Xuanzang Leben und Werk Teil 7. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Ölmez, M. (1991). *Altun Yaruk III. kitap (=5. bölüm)*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 1.

Ölmez, M. (1993). *Hsüan – Tsang'ın eski Uygurca yaşam öyküsü, 6. bölüm*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

Ölmez, M. (1993a). Eski Uygurca Xuanzang biyografisine ait bir okuyucu kaydı. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 3, 159-166.

Ölmez, M. (1994). Uygurca Xuanzang-Biyografisindeki Çince alıntılar. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4, 109-143.

Ölmez, M. (1997). Eski Türk yazıtlarında yabancı öğeler (2). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, 175-186.

Ölmez, Mehmet (2002). "Die alttürkische Xuanzang-Biographie II (Eski Uygurca Xuanzang Biyografisi, II)." *Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme* içinde (s. 199-242). (Yay. Haz. M. Ölmez - S. C. Raschmann). İstanbul-Berlin.

Ölmez, M. & Röhrborn, K. (2001). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie III, Veröffentlichungen der Societas Uralo Altaica Band 34, Xuanzang Leben und Werk Teil 7*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Ölmez, M. (2020). Üç kuşak Uygurca bir söz: yörgey 'sarmaşık'. *International Journal of Old Uyghur Studies.* 2(1), 61-88.

Ölmez, M. (2021). *Orhon-Uygur Hanlığı dönemi Moğolistan'daki eski Türk yazıtları*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Öner, M. (2015) *Kazan - Tatar Türkçesi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Önler, Z. (1986). Hacı Paşa'nın Müntehâb-ı Şifâ adlı eserinde geçen bitki adları üzerine. *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı I (Eski Türk Şiiri)*, 403-406.

Önler, Z. (1990). XIV. ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi botanik terimleri. *Journal of Turkish Studies (Fahir İz Armağanı I*, 14), 357-392.

Önler, Z. (2004). XIV-XV. Yüzyıl Tıp Metinlerinde Türkçe bitki adları. *Kebikeç*, (18), 273-301.

Özbay, B. (2019). *Huastuanift Manihaist Uygurların tövbe duası*. Ankara: TDK Yayınları.

Özden, M. (2019). Codex Cumanıcus'ta bulunan bitki adlarının günümüz Anadolu ağızlarındaki kullanımları üzerine bir inceleme. *International Journal of Language Academy*, 7(27), 80-92.

Özer, O. Tervihü'l-Ervah'taki Türkçe bitki adları üzerine bir inceleme. *Uluslararası Filoloji Bengü*, 3(1), 19-28.

Özkan, A. (1994). *Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's Semerkandi (imla-gramer-tenkitli-metin-indeks).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Konya.

Özmen, M. (2010). Hatay-Erzin Başlamış köyünden derlenen bitki adları. *Erdem*, (58), 255-268.

Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Öztürk, F. (2005). Kutadgu Bilig'de bitki adları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 203-210.

Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Polat, E. Ş. (2023). *Eski Uygur Türkçesinde yiyecek ve içecek adları üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, Ordu.

Pomorska, M. (2013). *Materials for a historical dictionary of New Persian loanwords in Old Anatolian and Ottoman Turkish from the 13th to the 16th century*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Rachmati, G. R. (1930). *Zur Heilkunde der Uiguren*. Berlin: Verlag der Akademier der Wissenschaften.

Rachmati, G. R. (1932). *Zur Heilkunde der Uiguren II*. Berlin: Verlag der Akademier der Wissenschaften.

Rachmati., G. R. & W. Eberhard (1936). *Türkische Turfan-Texte VII*. Berlin: Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co.

Ramstedt, G. J. (1935). *Kalmückısches wörterbuch*. Helsinki: Suornalais-Ugrilainen Seura.

Resenėn, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais - Ugrilaineen Seura. **[VEWT]**

Roux, J. P. (2005), *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Röhrborn, H. (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII, nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain / herausgegeben, übersetzt und kommentiert von Klaus Röhrborn*, *Xuanzang Leben und Werk Teil 5.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Röhrborn, K. (1971). *Eine uigurische Totenmesse, text übersetzung, kommentar, Berliner turfantexte II.* Berlin: Akademie Verlag.

Röhrborn, K. (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII, Nach der Handschrift von Paris und Peking sowie nach dem Trankript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert, Xuanzang Leben und Werk Teil 3.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Röhrborn, K. (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII, Nach der Handschrift von Paris und Peking und St. Petersburg sowie nach dem Trankript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert, Xuanzang Leben und Werk Teil 5.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachamaterial der vorislamichen türkischen Texte aus Zentralasien. -Neubearbeitung- II. Nomina-Pronomina-Partikrln. Band 1: a - asvık*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. **[UWN I]**

Röhrborn, K. (2016). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachamaterial der vorislamichen türkischen Texte aus Zentralasien. -Neubearbeitung- II. Nomina-Pronomina-Partikrln. Band 2: aš-äžük*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. **[UWN II]**

Rybatzki, V. (2001). Bemerkungen zu einigen uigurischen Wörtern aus der Landwirtschaft. *Studia Etymologica Cracoviensia*, 6, 133-171.

Ryumina-Sırkaşeva, L. T. & Kuçigaşeva, N. A. (2000). *Teleüt Ağzı Sözlüğü* (çev. Şükrü Haluk Akalın & Caştegin Turgunbayev). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sadıkovna, M. (2013). Ali Şir Nevai eserlerinde bitki adları. *Dil Ve Edebiyat Araştırmaları*, (8), 117-143.

Sağol, G. (1993). *Harezm Türkçesi: Satır arası Kur'an tercümesi, giriş-metin-sözlük*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Semet, A. (2002). "Ein Fragment des I. Kapitels der uigurischen Xuanzang-Biographie." *Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme* içinde (s. 265-277). (Yay. Haz. M. Ölmez - S. C. Raschmann). İstanbul-Berlin.

Semet, A., Ölmez, M. & Röhrborn, K. (2022). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IV. Nach der Handschrift von Paris, sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert, Xuanzang Leben und Werk Teil 12.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Sertkaya, O. F. (1983). Maitrisimit Nom Bitig. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 30-31, 253-271.

Sertkaya, O. F. (2009). Dîvânü Lügati't-Türk'te geçen her kelime türkçe kökenli midir? veya Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lügati't-Türk'ünde yabancı dillerden kelimeler. *Dil Araştırmaları,* 5(5), 9-38.

Sertkaya, O. F. (2012). Adana, Begrek > Beyrek ve elma kelimelerinin kökeni üzerine. *Türkoloji Dergisi*, 19(2), 101-114.

Sertkaya, O. F. (2014). Elma kelimesinin kökeni üzerine. *Türk Dili*, 2(750), 63-66.

Sertkaya, O. F. (2021). Göz hastalıkları ve tedavileri üzerine eski Uygurca sūtra'lardan parçalar. *Journal of Old Turkic Studies*, 5(2), 380-392.

Sertkaya, O.F. (2004). Göktürk yazıtlarında Hintçe unsurlar. *Zeynep Korkmaz Armağanı* içinde, (s. 366-380). Ankara: TDK Yayınları.

Shōgaito, M. (2014). *The Uighur Abhidharmakośabhāṣya preserved at the museum of ethnography in Stockholm*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Sıbıç, B. (2024). Galat sözlüklerinde bitki adları üzerine değerlendirmeler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 17(47), 1493-1516.

Solmaz, M. & Uçar, İ (2012). Türkiye Türkçesinde organ adlarıyla oluşturulmuş bitki adları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (32), 285-06.

Soothill, W. E. & Hodous, L. (1937). *A dictionary of Chinese Buddhist Terms with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Pali Index*. London.

Soydan, S. & Battal, İ. (2019). Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde sebze ve meyve adları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1(74), 165-185.

Soydan, S. & Battal, İ. (2019). Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde baklagiller, kuru yemişler, baharatlar ve diğer bitki isimleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 321-340.

Soyer, A. (2018). *Buddhacarıta (giriş-metin-çeviri-dizin-tıpkıbasım).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Düzce.

Sökmen, A., & Tosun, F. (2012). Kültür ve bitkilerde bilimsel adlandırma. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(2), 57-66.

Stachowski, K. (2008). *Names of cereals in the Turkic languages*. Krakow: Księgarnia Akademicka.

Stachowski, M. (1994). Türkisch sarymsak ~ sarmysak 'knoblauch'. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4, 171-172

Stachowski, M. (2019). *Kurzgefaßtes etymologisches wörterbuch der türkischen sprache*. Krakow: Księgarnia Akademicka.

Stachowski, M. (2023). Turkish sarımsak ~ sarmısak 'garlic'revisited. *Linguistica Copernicana*, 20, 255-260.

Steingass, F. (1963). *A comprehensive Persian-English dictionary*. London.

Şahin, A. (2018). *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki bitki adlarının yapı ve anlam bakımından karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gaziantep.

Şahin, H. & Takhirova, R. (2023). Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde renk adlarıyla kurulan bitki adları üzerine. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 133(263), 271-282.

Şahin, H. (2007). Cami'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. yüzyıl bitki isimleri. *Turkish Studies*, 2(2), 570-602.

Şaş, A. K. (2020). Türkçe Arapça ilişkileri bağlamında anlam aktarması yoluyla oluşmuş bitki adları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(2), 572-588.

Şçerbak, A. (2019). *Eski dönem Türk-Moğol dil ilişkileri (çev. Rysbek Alimov).* Ankara: TDK Yayınları.

Şen, M. (1993). *Gazi Zahirüddin Muhammed Babur "Baburname" giriş-metin (Kabil ve Hindistan bölümleri) açıklamalı dizin*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul.

Şen, S. (2008), Taryat yazıtının batı yüzünde mGLi ve mGL işaretleriyle yazılan sözcük nasıl okunup anlaşılmalı ?. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 56/2, 99-108.

Şirin, Hatice (2006), "Türkçede 'yaş' ve 'ufak' kavramlarından gelişmiş meyve adları", Emine G. Naskali (Ed.) *Meyve Kitabı* içinde (s. 335-350) İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Şirin, R. (1989). *Kitab fi riyazati'l hayl-kitab fi ilmi'n-nüşşab, metin gramatikal indeks*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum.

Takhirova, R. (2022). *Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde bitki adlarının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

Tannagaşeva, N. K. & Akalın, Ş. H. (1995). *Şor sözlüğü*. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.

Taş, A., & Şen, M. (2024). Eski Türkiye Türkçesi özellikleri gösteren bir baytarnamede bitki adları ve mücerrep tedavi yöntemleri. *Humanıtas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 419-455.

Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Teke, S. (2015). *Sibirya Türk lehçelerinde bitki adları (Saha-Tuva).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Ankara.

Tekin, F. & Cantürk, S. (2019). Giresun yöresi söz varlığında bitki adları ve bitki kavram alanı. *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, (11), 25-52.

Tekin, Ş. (1980). *Maitrisimit nom bitig, Die Uigurische übersetzung eines werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule 1. Teil: transliteration, übersetzung, anmerkungen, 2. Teil: analytischer und lücklaufiger index, Berliner turfantexte IX*. Berlin: Akademie Verlag.

Tekin, Ş. (1980a). *Buddistische Uıgurıca aus der yüan-zeit*. Budapest: Akademiai Kiado.

Tekin, Ş. (2019). *Uygurca metinler II, Maytrısimit, burkancıların mehdîsi maiterya ile buluşma Uygurca iptidaî bir dram*. Ankara: TDK Yayınları.

Tekin, Ş. (2023). *Uygurca metinler I, Kuanşi İm Pusar (ses işiten İlâh)*. Ankara: TDK Yayınları.

Tekin, T. (1986). Türkçe /ş/, Çuvaşça /ś/AND Moğolca /ç/. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 34, 71-75.

Tekin, T. (1989). XI. yüzyıl Türk şiiri *Divânu Lügâti't-Türk'teki Manzum Parçalar.* Ankara: TDK Yayınları. **[ETŞ]**

Tekin, T. (1994). Türk dillerinde önseste y-türemesi. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4, 51-66.

Tekin, T. (2022). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: TDK Yayınları.

Tekin, T. (2023). *Irk Bitig*. Ankara: TDK Yayınları.

Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. & Eker, S. (1995). *Türkmence-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

Telli, B. (2015). Kenzü's-sıhhatü'l-ebdâniyye Eser-i Mürşîd-i osmâniyye'de bitki adları. *Kesit Akademi Dergisi*, (1), 96-116.

Tezcan, S. (1974). *Das uigurische insadi-sūtra, Berliner Turfantexte III*. Berlin: Akademie Verlag.

Tezcan, S. (1978). Dîvânü Lugâti't-Türk'te Yäzkänd. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 42(167), 421-426.

Tezcan, S. (1981). Kutadgu Bilig dizini üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 45/2 (178), 23-78. https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1139006.

Tezcan, S. (1993). Yaygın bir gölge sözcük: "çişek/çişik". *Türk Dilleri Araştırmaları*, 3, 257-266.

Tietze, A. (2016-2020). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. I-X. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Tokyürek H. & Deveci, B. (2021). Altun Yaruk Sudur'daki Sanskritçe kökenli kelimelere ait ünlü denklikleri. İ. Taş, Z. Gulcalı & T. Karaayak (Ed.), *Eski Türkçe Üzerine Filolojik Araştırmalar* içinde (s. 327-360). Çanakkale: Paradigma Akademi.

Tokyürek, H. (2018). *Altun Yaruk sudur IV. kitap*. Ankara: TDK Yayınları.

Tokyürek, H. (2018a). Xuanzang Biyografisi'ndeki Çince sözlerin sınıflandırılması. *Dil Araştırmaları*, 12(23), 123-157.

Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm terimleri*. Ankara: TDK Yayınları.

Toparlı, R. & Argunşah, M. (2018). *Mu'înü'l-mürîd*. Ankara: TDK Yayınları.

Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l mülûk ve's-selâtîn*. Ankara: TDK Yayınları.

Toparlı, R. (2018). *Ed-dürretü'l-muddiye fi'l-lügati't-Türkiyye (Türk dilinde parlak inci).* Ankara: TDK Yayınları.

Toparlı, R., Vural, H. & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Toparlı, R., Gögenli, S. & Yanık, Nevzat H. (1999). *El-kavânînü'l-külliye li-zabti'l-lügati't-Türkiyye*. Ankara: TDK Yayınları.

Toparlı, R., Gögenli, S. & Yanık, Nevzat H. (2000). *Kitâb-ı mecmû-ı tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: TDK Yayınları.

Tosun, F. (1973). *Özel botanik bitki sistematiği. Atatürk Üniversitesi Basımevi*.

Tören, H. (1990). *Ali-Şir Nevayi Sedd-i İskenderi-metin inceleme-dizin*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.

Tuğluk, M. E. (2022). Türkiye Türkçesinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında renk adlarıyla oluşturulmuş bitki adları. *Edebi Eleştiri Dergisi*, 6(2), 269-296.

Turıkpenova, A. (2021). *Tarihî Türk lehçeleri, Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi'ndeki bitki adları*. Yayımlanmamış doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Denizli.

Türk, A. T. (2019). Bâburname'de köken bilgisi denemeleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(25), 203-214.

Türkay, K. (1988). *Ali Şir Nevâyî Bedâyi'u'l-Vasat (inceleme-metin-dizin)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.

Uçar, İ. (2012). Türkiye Türkçesinde organ adlarıyla oluşturulmuş bitki adları. Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 17(32), 307-330.

Uçar, İ. (2013). "Kavram-Çağrışım-Kelime" bağlamında bitki adlarına anlam bilimsel bir yaklaşım. *Turkish Studies*, 8(1), 2671-2683.

Uçar, İ. (2013a). Türkiye Türkçesinde hayvan adlarından türetilmiş bitki adları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(1), 1-19.

Uçar, İ. (2013b). Yetiştiği / geldiği coğrafya veya etnik adlandırmayla oluşturulan bitki adları. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 5(1), 115-135.

Uğurlu, M. (1984). *Münyetü'l Guzāt, metin-indeks*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.

Ulutürk, B. (2015). Kıpçak türkçesi söz varlığındaki meyve vermeyen ağaç adları üzerine bir inceleme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 63(2), 197-208.

Umurzakov, K. (2007). *Dîvânu Lügati't-Türk'teki hayvan ve bitki adları üzerine karşılaştırmalı bir adbilim çalışması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkoloji Ana Bilim Dalı, Manas.

User, H. Ş. (2010). Türk Dillerinde çilek ve yilek. *Studies on the Turkic World*, *A Festschrift for Professor St. Stachowski on the Occasion of His 80th Birthday*, 131-138.

Uzunkaya, U. (2021). *Budist Eski Uygur edebiyatından iki metin (metin-çeviri-açıklamalar-dizinler)*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Uzunkaya, U. (2020). *Budizm'in Mahāyāna ekolüne ilişkin Eski Uygurca belgeler, metin - aktarma - açıklamalar - sözlük - dizin*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Uzunkaya, U. (2020a). *Eski Türkçede koku, tütsü ve buhurdan*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 34, 164-205.

Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (TİEM 73 235v/3-450r7), giriş- -metin-inceleme-analatik dizin*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

Ünlü, S. (2013). *Harezm Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Ünlü, S. (2014). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Ünüvar, S. (2022). *Özbek Türkçesinde bitki adlarıyla kurulan Özbek atasözleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Kastamonu.

Üşenmez, E. (2010). *Eski Kur'an tercümelerinden Özbekistan nüshası üzerinde dil incelemesi (giriş-inceleme-metin-sözlük-ekler dizini)*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul.

Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

Wehr, H. (1976). *A dictionary of modern written Arabic*. Spoken Language Service.

Weili, B. (2021). *Eski Uygurların yerleşik yaşam kültürüyle ilgili söz varlığının tarihî-karşılaştırmalı incelemesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.

Wılkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe.* Göttingen: Universitätsverlag. **[EUES]**

Wilkens, J. (2001). *Die drei körper des Buddha (Triyāka)*, *Berliner turfantexte XXI*. Turnhout: Brepols Publishers.

Wilkens, J. (2016). *Buddhistische erzählungen aus dem alten zentralasien edition der altuigurischen Daśakarampathaavadānamālā Teil 1-3, Berliner turfantexte XXXVII*. Turnhout: Brepols Publishers.

Wilkens, J. (2021). *Uigurisches Wörterbuch Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. III. Fremdelemente. Band 1: eč – bodis(a)v(a)tv*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. **[UWF I]**

Wilkens, J. (2007), *Edition des alttürkisch-buddhistischen Kšanti kılguluk nom bitig*, *Berliner Turfantexte XXV*. Berlin: Akademie Der Wissenschaften.

Yakup, A. (2010). *Prajñāpāramitā Literature in Old Uyghur, Berliner Turfantexte XXVIII*. Turnhout: Brepols Publishers.

Yakup, A. (2016), *Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tantrische texte, Berliner turfantexte XXXVI*. Turnhout: Brepols Publishers.

Yakup, A. (2021). *Buddhāvataṃsaka literature in Old Uyghur, Berliner turfantexte XLIV*. Turnhout: Brepols Publishers.

Yalman, H. (2004). *Alternatif tıp yöntemleri*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Yalnız, A. (2024). Amasya mânilerinde geçen bitki adları üzerine köken bilimi incelemesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları 11* içinde (s. 33-82). Ankara.

Yaman, E. & Mahmud, N. (1998). *Özbek Türkçesi - Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi - Özbek Türkçesi karşılıklar kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.

Yenice, K. (2022). 'Sarmaşık' kelimesinin etimolojisi üzerine. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 1-8.

Yıldırım, F. (2017). *Irk Bitig ve Orhon yazılı metinlerin dili*. TDK Yayınları.

Yıldırım, T. (2002). *Hüseyin Baykara divanı (metin-inceleme-dizin)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.

Yıldız, B., & Aktoklu, E. (2010). *Bitki sistematiği: ilkin karasal bitkilerden bir çeneklilere*. Palme Yayıncılık.

Yıldız, H. (2011). Türk dilinde {-GAç} ekinin kaynakları-I. *Dil Araştırmaları*, 8(8), 115-140.

Yıldız, H. (2020). Dîvânu Lugâti't-Türk'te /j/ Sesinin Kökeni ve Fonolojisi. Tuncer Gülensoy (Ed.), *Türklük Bilim Dizisi, Türk Dili Araştırmaları* içinde (s. 32-52). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Yıldız, Ş. (2024). Tarihsel tıp metinleri Sözlüğü'nde hayvan adları ve bu adlardan türemiş bitki adları. *Turkish Studies*, 19(2), 849-864.

Yıldız, Y. (2020). *Türkçe bitki adlarının anlam bilimi açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sakarya.

Yıldız, Y. (2021). Bitki adlarında çok anlamlılık. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys*, 6(1), 66-92.

Yıldız, Y. (2021a). Bitki adlarında eş anlamlılık ve ters anlamlılık. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 78-99.

Yıldız, Y. (2021b). Bitki adlarının anlam olayları ve anlam değişmeleri açısından incelenmesi. *Türkoloji Dergisi*, 25(1), 217-241.

Yıldız, Y. (2021c). Bitkilerin adlandırılmasında benzetmenin rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 176-187.

Yıldız, Y. (2021d). Türkçe bitki adlarının oluşumunda aktarmaların etkisi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (4), 115-129.

Yiğitoğlu, Ö. (2011). *Köŋül Tözin Ukıtdaçı Nom ve salt-bilinç öğretisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul.

Yudahin, K. K. (1998). *Kırgızca sözlük I-II* (Çev. Abdullah Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yusuf, B. (1993). *Türkçe - Özbekçe ve Özbekçe - Türkçe sözlük*. Taşkent: Özbek Remaksa.

Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb, Ḫvārizm Türkçesi ile tercümeli Şuşter nüshası, giriş, dil özellikleri, metin, indeks*. Ankara: TDK Yayınları.

Yücel, B. (1995). *Bâbür dîvânı*. Ankara: TDK Yayınları.

Yücel, E. (2023). Botanik, *Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi* https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/botanik. (Erişim tarihi: 28.04.2024).

Zieme, P. & Kara, G. (1978). *Einuigurisches Totenbuch, Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischer Teaktaten nach der Sammel handschrift aus Dunhuang, British Museum Or. 8212 (109)*. Budapeşte: Akademai Kiado.

Zieme, P. (1975), *Manichäisch-türkische texte, übersetzung, anmerkungen, Berliner turfantexte V, Akademie Verlag*, Berlin: Akademie Verlag

Zieme, P. (1984). Sandelholz in den uigurischen Texten. *Altorientalische Forschungen*, 11(2), 377-380.

Zieme, P. (1985). *Buddhistische stabreimdichtungen der Uiguren, Berliner turfantexte XIII*. Berlin: Akademie Verlag.

Zieme, P. (1996). *Altun Yaruq sudur, vorworte und das erste buch, edition und übersetzung der Alttürkischen version des goldglanzsūtra (Suvarnaprabhāsottamasūtra), Berliner Turfantexte XVIII*. Turnhout: Brepols.

Zieme, P. (2000). Vimalakīrtinirdeśasūtra, *Berliner turfantexte XX*. Turnhout: Brepols Publishers.

Zieme, P. (2011). Maḥmūd Al-Kāšγarī's Dīvān Luγāt-it-Türk and foreign elements. Mahmūd al-Kāşġari'nin 1000. Doğum Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Divānu Luġāti't-Turk Sempozyumu, 5-7 Eylül 2008, Yay. Haz. H. Develi, M. S. Kaçalin, Filiz Kıral, Mehmet Ölmez, Tülay Çulha, İstanbul: *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi*, 63, 23-32.

Zieme, P. (2018). Kaşgarlı Maḥmūd'un Dīvān-ı Luġāt-it-Türk'ü Ve Yabancı Unsurlar (çev. Aybüke Betül Doğan). *Türk Kültürü*, 2, 137-144.

Zieme, P. (2005). *Magische Texte des uigurischen Buddhismus, Berliner Turfantexte XXIII*. Turnhout: Brepols Publishers.

http://buddhism-dict.net/ddb/

https://lugatim.com/

https://pauctle.com/kgtr/index.php

https://pauctle.com/kgtr/index.php

https://pauctle.com/kztr/index.php

https://pauctle.com/kztr/index.php

https://pauctle.com/uztr/index.php

https://sozluk.gov.tr/

https://www.britannica.com/

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Ad – Soyad: Celalettin Bulut BOSTAN

Doğum Yeri – Yılı:

E – Posta:

Öğrenim Durumu:

Lisans: Çukurova Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Programı (2017-2021)

Yüksek Lisans: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı (2021-2024)